

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

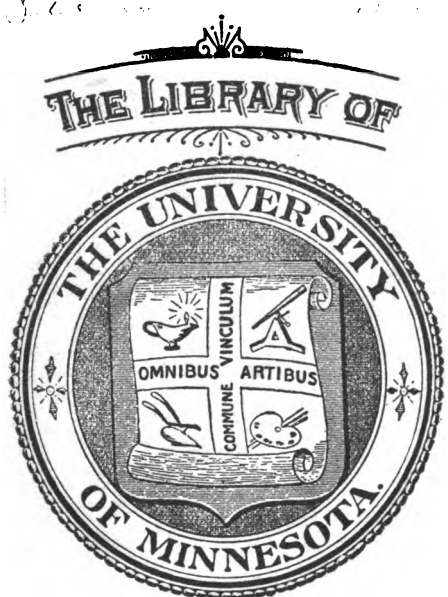
- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

500.00

CLASS 058
BOOK T46

TILSKUEREN

MAANEDSSKRIFT

FOR LITTERATUR
SAMFUNDSSPØRGSMÅL
OG ALMENFÆTTELIGE
VIDENSKABELIGE SKILDRINGER

UDGIVET AF
VALD. VEDEL

1902

KØBENHAVN

DET NORDISKE FORLAG

BOGFORL. ERNST BOJESEN

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

ET LAND, DER FØRER AN

LANDET er Ny Zealand, den engelske Ø-Koloni, der ligger paa den anden Side Jordkloden midt ude i det store Ocean mellem Australien og Sydamerika, 2—300 Mil fra det første, 1200 fra det sidste, lige saa langt syd for Ækvator som Japan mod Nord, mindende i Form som i Naturbeskaffenhed om dette Land, og fænomenalt som dette i Henseende til den social-politiske Udvikling, det er undergaaet i de sidste 30 Aar. Men medens denne Udvikling for Japans Vedkommende har bestaaet i, at et Rige med en ældgammel østasiatisk Kultur har optaget de forhaandenværende, fuldfærdige vesteuropæiske Former og Metoder i Statsliv og Samfundsordning, i Hærvæsen, Industri, Samfærdsel osv. for at kunne hævde sin Magtstilling i Østen overfor mægtige Naboer, saa har Ny Zealand, ligesom de andre engelsk-australske Kolonier, der fra Moderlandet havde hele denne Kultur som noget givet, erkendt dens Mangler og arbejdet ihærdigt for at bøde paa dem og derved naa frem til en bedre Samfundsordning, lykkeligere for den enkelte, retfærdigere for de mange.

De engelsk-australske Kolonier er demokratiske Samfund. De gamle demokratiske Idealer har ligesom faaet ny Livskraft ved at implantes i den ny Jord. Her hemmes de ikke af et gammelt Samfunds Traditioner, Former, Fordomme og Tvivl; de bæres frem af modige Folk, der som oftest har forladt det gamle Land, fordi de led ondt dér, eller ikke kunde finde sig til Rette og ikke komme frem der, og som nu i deres ny Hjemland stræber efter at faa det bedre selv og gøre det bedre for andre. Og Moderlandet har stillet

sig overordenlig forstandigt overfor dem. I Erindringen om, hvorledes det gik i Nordamerika i 1776, lader den engelske Regering de australske Kolonier i Ro, lader dem ordne deres indre Anliggender, som de selv vil, indføre Frihandel eller Toldbeskyttelse paa deres egne Omraader, kræver ikke en Øres Afgift og nøjes med at sende dem Guvernører som repræsentative Embedsmænd for derved at tilkendegive, at disse Kolonier hører til det engelske Magtomraade, som andre Magter skal holde sig fra. Saaledes har disse Kolonisamfund faaet Lov til at leve deres eget Liv, prøve sig frem og udvikle sig praktisk. Navnlig har Ny Zealand i de sidste Tiaar, og især i det sidste, været et Reformernes, om man vil, et Eksperimenternes Land, næsten som et sociologisk Verdens-Laboratorium, i hvilket der er foretaget Forsøg og naaet Resultater, som andre Lande vil kunne drage Nytte af. Der er udrettet saa meget, og saa meget interessant, at der kunde skrives Bøger derom¹. En Tidsskriftartikel vil kun kunne behandle enkelte Forhold, maa nøjes med at berøre andre og helt forbigaa en Del.

I 1870, Aaret efter, at Biskop Monrad havde afsluttet sit fireaarige frivillige Exil i Ny Zealand, beløb hele Koloniens Befolkning sig til 280000 Mennesker, deri indbefattet 50000 Maorier, Resterne af den oprindelige, halvciviliserede Befolkning, der dog ved Englands Annektion af Øerne i 1840 og senere ved Konstitutionens Indførelse i 1853 havde faaet delvis engelsk Borgerret. Adskillige af disse Borgere havde i tidligere Dage været med til at æde deres Medborgere, og endnu i 60erne havde der paa Nordøen — N. Z. bestaar hovedsagelig af to store Øer, Nordøen og Sydøen — været blodige Kampe mellem dem indbyrdes og mellem dem og Kolonisterne. Nu var imidlertid alt roligt og har været det siden; Maori-Børnene gaar flittig i Skole og oplæres i Dyd og Renlighed, Fuldkommenheder, det især skorter Racen paa, og en Maori er Medlem af Landets Regering for at paase sine indfødte Landsmænds Tarv. Store Landstrækninger paa Nordøen („Reserver“) er forbeholdt dem som Ejendom, og de lider i det hele ingen Nød, men de dør alligevel langsomt ud; der er næppe mere end 35000 tilbage nu. Den øvrige Befolkning, næsten udelukkende engelske Indvandrere og deres Afkom, var i 1870 jævnt fordelt over Landet, Størsteparten i Smaabyer langs Kysten og deres nærmeste Omegn, hvor

¹ Hvad der i øvrigt ogsaa er. Se særlig Demarest Lloyd: A country without strikes og Newest England, samt Rækken af New Zealands Official Year-Books.

de drev Agerbrug, en mindre Del længere inde i Landet som Hyrder for Faareflokkene paa de store Ejendommens endeløse Græsgange eller som Guldgravere i Bjergene og Floderne ovre paa Vestkysten. Det politiske og sociale Livs Samlingspunkter var de større Byer, paa Nordøen Auckland og Wellington, den tidligere og den nuværende Hovedstad, paa Sydøen Christchurch og Dunedin, den første grundlagt af engelske Højkirkefolk, den sidste af skotske Presbytere, begge Udførselssteder for Ulden fra de store Ejendomme inde i Landet.

Kolonien havde siden 1853 haft en Forfatning, dannet efter den engelske med et kongevalgt Overhus (Legislative Council) af ubestemt Størrelse, et folkevalgt Underhus (House of Representatives) nu paa 74 Medlemmer, hvoraf 4 Maorier, et ansvarligt Ministerium, udgaaet af Underhusets Flertal, og en Guvernør som Kronens Repræsentant. Landet, der er af Italiens Størrelse, noget mindre end England, Skotland og Irland tilsammen, var delt i „Provinser“, der ifølge Konstitutionen havde et meget vidtrækkende Selvstyre, hver med sin Superintendent og sit Eksekutivraad, sit Parlament (Provinsraad) ogsaa med Over- og Underhus osv., saa at de nærmest var at betragte som Led af en Føderativstat. Ulemperne herved viste sig paa mange Maader, rent bortset fra det komiske i, at saa smaa Befolkningsmasser arbejdede med saa store Apparater. Navnlig var der Ulighed i de enkelte Provinsernes økonomiske Forhold. De paa Sydøen kunde sælge Land til Kolonister til høje Priser, 2 Pd. St. pr. Acre, hvoraf kun $2\frac{1}{2}$ shill. indbetaltes i Statskassen, de paa Nordøen, hvor Maoriernes „Reserver“ var, havde lidet Land at sælge og maatte have Tilskud af Statskassen for at holde det gaaende. Dette gav selvfølgelig Anledning til Jalousi og Uenighed mellem Provinserne indbyrdes og deres Repræsentanter i Parlamentet og hemmede baade Styrelse og Udvikling af Kolonien som Helhed.

Under disse Forhold dannede der sig et Centralisationsparti, hvis Maal det var at samle Landet til en virkelig politisk Helhed, tøjle Provinsernes autonome Tilbøjeligheder og skaffe Regering og Parlament den Magt og Indflydelse, der tilkom dem. Finansminister Julius Vogel fremsatte det Forslag, at man i London skulde laane 10 Mill. Pd. St. og anvende Pengene til Fremme af Indvandringen, til Anlæg af Veje og Jærnbaner¹ gennem de endnu ikke

¹ Der var i 1870 kun 47 eng. Mil Jærnbane i hele Landet.

optagne Dele af Landet, til Køb af de bedste Dele af Maoriernes Reserver og i det hele til en planmæssig Kolonisation. Pengene skulde indvindes igen ved Salg eller Bortforpagtning til Immigranter af Jordan langs Banerne og Vejene, og det betydelige Overskud, der ventedes heraf, skulde anvendes til bestandig ny Udvidelse af det statskoloniserede Omraade. Paa den Maade vilde meget frugtbart Land, der nu for Størstedelen laa hen som Græsgange eller Krat og Urskove, blive befolket og opdyrket. Vogels Plan vandt kun delvis Anklang. Provinsraadene havde intet imod, at Staten laante Penge og hjalp dem til at anlægge Jærnbaner gennem deres Omraader, men Hovedfortjenesten ved Landsalget langs disse vilde de nok selv beholde. Planen blev kun halvvejs gennemført. Pengene blev laante, 50000 Immigranter indførtes fra England i Løbet af 6 Maaneder og anbragtes ved Vej- og Jærnbanearbejder, men Penge til Jordkøb havde de meget lidt af, Forpagtning vilde Provinsraadene ikke indlade sig paa, og efter faa Aars Forløb var en stor Del af disse Kolonister reducerede til „Tramps“, der levede af tilfældigt Sjøv, hvor de kom hen.

Projektet var altsaa mislykket, men Vogel, der imidlertid (1873) var blevet Premierminister, hævnede sig paa Provinsraadene. Han skaffede sig ved alle Midler en Majoritet i Parlamentet, sikrede sig den engelske Regerings Billigelse af den nødvendige Grundlovsændring og fik saa Parlamentet til at vedtage Provinsraadenes Ophevelse, den 1. Nov. 1876; det vil sige, det blev hans Eftermand som Premierminister, Harry Atkinson, der kom til at gennemføre Sagen; thi Vogel havde, uenig med sit Parti om andre Spørgsmaal, trukket sig tilbage et Par Maaneder forinden. Men Æren for denne Centralisationsakt, der lagde Grunden under hele den følgende Udvikling, hvori Staten er den bærende og drivende Kraft, medens det provinsielle og kommunale Initiativ ingen Rolle spiller, er ligefuldt hans.

Centralisterne blev dog ikke det Parti, der kom til at føre Kolonien frem ad Reformernes Vej. Tværtimod. Provinsialisterne, der følte sig deres Frihed og Selvstændighed berøvet, samlede sig nemlig om et demokratisk og radikalt Program, og dette tvang Centralisterne over i en Forsvarsstilling, der blev mere og mere konservativ. Som Provinsialisternes Fører stod Sir George Grey, den fra Sydafrika og Australien bekendte udmærkede Guvernør, hvis Fortjenester af Ny Zealand, som han gentagne Gange som Guvernør havde klaret ud af vanskelige Forhold, gjorde ham til

en meget anset Mand, hvis flammende Veltalenhed let rev Masserne med sig. Han levede som Privatmand paa sin Ejendom ved Auckland, da Angrebet paa Provinsernes Selvstyre indlededes, og som den, der havde konciperet Forfatningen af 1853 og netop indført Provinsystemet for at muliggøre en lettere Kolonisation og friere Udvikling, kastede han sig ind i Kampen mod Centralisterne. Da disse gik af med Sejren, opstillede han et nyt politisk Program for sit Parti, der bl. a. indeholdt: almindelig Stemmeret — hidtil havde kun Ejere af et vist Maal Jord eller en vis Formue Stemmeret — Ejendomsskattens Afløsning af en Grundskat og en Indkomstskat, begge med stigende Skala, en Kolonisationspolitik baseret paa Forpagtning af Statsjorden — ikke Bort salg — og paa Begrænsning af Landejendommenes Størrelse. Alt dette var rettet mod de store Ejendomsbesiddere, der udgjorde Centralisternes Hovedstyrke og hidtil som de mægtigste i Kolonien havde lovgivet, som det passede dem bedst. Hvad Centralisterne kunde stille op mod dette Program, blev nærmest af konservativ og negativ Art: ingen Udvidelse af Stemmeretten til de besiddelsesløse Masser, ingen Skattereformer, men Bibeholdelse af Ejendomsskatten, Balance i Finanserne og ingen dyre Statslaan til Kolonisationsforsøg, Bort salg af Statens Ejendomme, protektionistiske Toldsatser m. m. Atkinson, der som Centralisternes Fører kom til at staa overfor Grey, var hans polære Modsætning, lige saa ordknap, som Grey var veltalende, en praktisk Politiker, for hvem Parlamentet var et Sted, hvor man ikke skulde deklamere, men drive politiske Forretninger; skønt født Demokrat, der endog lejlighedsvis kunde udvikle rent socialistiske Teorier, blev han af sine Modstandere drevet over i en reaktionær Politik, der næppe skaffede ham anden Tilfredsstillelse end den, at han en Tid lang beholdt Magten.

Indtil 1890 førtes Kampen mellem de to Partier med vekslende Held. De Konservative havde hele Overhuset og som oftest ogsaa Majoriteten i Repræsentanternes Hus bag sig, og kun naar Atkinson for at skaffe Balance i Statskassen greb til saa upopulære Midler som 10 pCt. Afkortning i alle Embedslønninger og Parlamentsmedlemmernes Diæter eller en kraftig Forhøjelse af Toldsatserne, kunde Stemningen rejse sig mod ham ogsaa blandt hans egne Tilhængere. De Liberale, der lededes først af Grey og senere af John Ballance, benyttede Lejligheden, da de i Valgperioden 1884—87 var ved Magten, til at indføre Reformen bl. a. i Beskatningen, men saa snart de Konservative kom til Roret igen, gjorde de det om. De

Liberale vandt imidlertid, som rimeligt var, i Aarenes Løb mere og mere Terræn. Der indtraadte vanskelige økonomiske Forhold, og den konservative Styrelse fik en Del af Skylden herfor; Arbejderne begyndte at danne Fagforeninger efter engelsk Mønster, og da de ikke havde Udsigt til paa egen Haand at kunne sætte noget igennem i Parlamentet, hvor de næppe nok var repræsenterede, sluttede de sig til de Liberale. Atkinson fik en Fornemmelse af, at de Konservatives Stilling ikke længer lod sig holde paa det gamle Grundlag, og i Haab om at vinde Arbejderne optog og gennemførte han et af de Liberales Reformkrav, nemlig Valgrettens Udvidelse til „hver Mand en Stemme“ (1889). Men Virkningen blev en anden, end han havde haabet. Arbejderne, der under en stor Strike i 1890 led Nød, uden at Regeringen gjorde noget for at hjælpe dem eller faa Striken sluttet, gik ved Valget til Repræsentanternes Hus i Decbr. 1890 i sluttet Række med de Liberale, og de konservative Kandidater faldt i Mængde. Et Forsøg af Atkinson paa at sikre sit Parti Magten, i det mindste i Overhuset, ved at lade Guvernøren udnævne 7 ny Medlemmer til dette Kammer, irriterede blot yderligere Stemmningen, og Dagen efter Parlamentets Sammentræden, 24 Jan. 1891, overstemtes Regeringen saa grundig, at den øjeblikkelig traadte af. Dermed var de Konservatives Regimente forbi. Atkinson døde Aaret efter som en nedbrudt og slagen Mand, og ved de siden da afholdte Valg er de Liberales Majoritet næsten stadig vokset; Stillingen er for Tiden 56 mod 18.

Det var under vanskelige Forhold, at de Liberale overtog Ledelsen i 1891. De Konservatives Regimente havde her som andetsteds efterhaanden bragt Magten og Æren og Rigdommene i Hænderne paa de faa, medens Tilværelsen for de mange var trang og besværlig. Man havde det Særsyn, at Skarer af unge, arbejdsdygtige Mænd og Kvinder udvandrede, fordi de ikke kunde finde Plads og Arbejde i et Land, der med Lethed skulde kunne brødføde 50 Gange saa mange Mennesker, som der var i Landet. Alt var efterhaanden monopoliseret: Jorden, Pengene, Styrelsen. Landet ejedes for Størsteparten af „Squatters“, store Jordegodsejere, der ikke drev Agerbrug, men Kvægavl. Af 12¹/₂ Mill. Acres fri Ejendom ejedes de 7 Mill. (Sjælland 4 Gange) af 584 Squatters og engelske Aktieselskaber, medens andre 100000 Jordejere ikke havde 300000 Acres tilsammen. Og disse Storejendomme brugtes til Faareavl og havde ikke Plads til Mennesker. Paa Cheviot Ejendommen (84 000 Acres), som Staten erhvervede i 1893, levede 60000 Faar og — 43 Mennesker!

Som med Jorden saa med Pengene. Ingen jævn Velstand i Byerne og ud over Landet; men mellem smaa og tit forgældede Landbrugere og Forretningsfolk, der under vigende Konjunkturer havde ondt ved at holde sig oppe, Rigmænd, der som oftest brugte deres Rigdomme udenfor Landet, Aktieselskaber, der betalte 20—30 pCt. ovre i London, uden at noget deraf kom Landet til Gode, en Bank, der ejedes af engelske Kapitalister og støttede Ringe, der havde monopoliseret Dampskibstrafik, Kulproduktion m. m. og kvalte ethvert Forsøg paa Konkurrence; endog Statens egne Jærnbaner dreves under et Kommissær-System, der arbejdede Haand i Haand med Banken og Ringene uden Hensyn til Befolkningens Tarv og Forretningslivets Fremme. Dertil et Skattesystem, der lagde den tungø Ende af Byrden paa den flittigste og driftigste og favoriserede Storejeren og Kapitalisten. Ejendomsskatten krævedes af Ejendommens Værdi. Den mindre Landbruger, der forbedrede sin Jord, sin Besætning og sine Redskaber, fik Skattepaalæg i Forhold dertil, medens Storejeren, hvis Ejendom fra Aar til Aar henlaa i samme Naturtilstand som Græsgang for Faarene, ikke betalte højere Skat, selv om Uldpriserne steg og han havde den dobbelte Indtægt. Fabrikanten skattede af sin Fabriks og sine Maskiners Taksationsværdi uden Hensyn til, om Konjunkturerne var gode eller daarlige, den lille Købmand af sit Varelager uden Hensyn til Omsætning osv., medens den vellønnede Embedsmand eller Forretningsfører og Rentieren ganske slap for at betale Skat.

Der var nok at tage fat paa for et Oppositionsparti, som kom til Magten. De Mænd, der stod i Spidsen for de forenede Liberale og Arbejdere, og som nu overtog Regeringen, var fortrinlige Repræsentanter for Partiet. Premierminister blev John Ballance, der allerede en Gang før, under den liberale Overgang (1884—87), havde været Minister, en født **Irlænder**, der fra sit Hjemland kendte Godsejerovermod og Arbejdernød. Over sit Program satte han: I Ny Zealand skal der hverken være Millionærer eller Tiggere, og som første Punkt: Beskatning efter stigende Skala. — Ved hans Side stod Rich. Seddon, en engelsk Haandværkersøn fra Lancashire, der som 18aarig Maskinist var kommet til Victoria og derfra som Guldgraver til Ny Zealand. I 1879 blev han Medlem af Parlamentet, hvor han hurtigt kom til at indtage en ledende Plads, Kæmpekarl som han er i aandelig som i fysisk Henseende, altid en Hestelængde foran de fremmeste i Tanke og Handling. Han blev Minister for de offentlige Arbejder. — Den tredje var John Mc Kenzie, født

Skotte fra Højlandene, hvor han som Dreng havde set Godsejerne jage deres Fæstere fra Hus og Hjem og lade Landsbyjordene ligge hen til Jagtrevierer, ligesom Ny Zealand-Squatterne lod al den frugtbare Jord ligge hen til Græsgange for deres Faareflokk. Han overtog Ministeriet for Land, Landbrug og Immigration. Endelig Will. Pember Reeves, en indfødt Ny Zealander, der som Jurist og Publicist var kommet tidlig ind i det politiske Liv og som ung Idealist havde sluttet sig til de Liberale; han blev Arbejds- og Justitsminister. Hver Del af den engelske Nation var saaledes repræsenteret i dette Ministerium, og som Englændere, Skotter, Irlændere og indfødte ganske anderledes let smelter sammen til en Helhed ude i den fjerne Koloni end hjemme i Moderlandet, saaledes stod ogsaa disse fire Mænd støt sammen i det Reformarbejde, der nu begyndte.

Ballance indledede den ny Æra med et Lovforslag om Ophævelse af Ejendomsskatten og Indførelse af en Grundskat og en Indkomstskat, begge med stigende Skala. De Konservative ansaa Forslaget for Galmandsværk og ventede, at en Storm af Modstand vilde rejse sig i Landet; men Ballance var dem for klog og for stærk. Ejendomsskatten opkrævedes aarlig med 1 d. (Penny) af hvert Pd. St. takseret Ejendomsværdi. Grundskatten sattes ogsaa til 1 d. af hvert Pd. St., men af Ejendommens én Gang for alle ansatte Grundværdi uden Hensyn til de foretagne Forbedringer. En Tillægsskat begynder ved 5000 Pd. St. med $\frac{1}{8}$ d. og stiger gradvis til 2 d. for Grundejendom vurderet til 210 000 Pd. St. eller derover; for disse er altsaa den samlede Grundskat 3 d. af hvert Pd. St. eller $1\frac{1}{4}$ pCt. — Indkomstskatten opkræves ikke af Indkomst indtil 300 Pd. St.; mellem 300 og 1300 Pd. St. er den 6 d. af hvert Pd. St., derover 1 sh. Aktieselskaber betaler 1 sh. af al Indkomst. Prioritetshavere betaler Grundskat af Prioriteterne som af takseret Grund. Fraværende Grundejere betaler en Ekstraskat som saadanne. Tilsammen indbragte de to ny Skatter lige saa meget som den tidligere Ejendomsskat, men Skattebyrden blev ved dem lagt fortrinsvis paa de store Ejendomme og de store Indtægter. Dette indsaa Vælgerne hurtig, og Stormen udeblev. Repræsentanternes Hus vedtog straks Loven; de store Skatteydere i Overhuset opponerede vel, men Ballance drev Forslaget igennem trods deres Modstand (1891) og for at kurere dem for mulige Obstruktionslyster ved senere Lejligheder fremsatte han først en Lov om, at Overhusets Medlemmer, der hidtil havde været livsvarige, fremtidig

skulde vælges paa 7 Aar, og da han havde ført den igennem, forlangte han, at Guvernøren skulde udnævne 12 ny Medlemmer til det privilegerede Kammer. Atkinson havde jo lige forinden sin Tilbage træden stivet sit Parti af ved Nyudnævnelser til Overhuset, og Ballance var derfor i sin gode Ret, naar han nu gjorde det samme. Guvernøren protesterede, men da Sagen blev forelagt den engelske Koloniminister, gav denne Ballance Medhold. Regeringen sikrede sig derved et saa stort Parti i Overhuset, at den trøstigt kunde gaa videre ad Reformernes Vej. Og det gjorde den.

Det næste Stød rettedes mod Monopoliseringen af Landet. „Vi har nu haft Friejendom i 50 Aar,“ sagde Mc. Kenzie, „og Resultatet deraf er de store Ejendomme, en Ulykke og Forbandelse for Ny Zealand. De har standset Opdyrkningen af Landet og hindret Indvandringen. Der maa sættes en Stopper for deres videre Dannelse.“ Mc. Kenzies Landlov (1892) gjorde dette. Grundideen i denne Lov, der faar Anvendelse paa al den Jord, opdyrket eller uopdyrket, som Staten ejer eller erhverver, er, at Staten skal være Ejer af al Jorden og Brugeren have den i evigt Fæste (paa 999 Aar). Fæsteafgiften sættes til 4 pCt. af Jordens Værdi ved dens Overtagelse og forbliver uforandret. I øvrigt har Fæsteren Ret til at sælge, behæfte og bortforpagte Ejendommen samt disponere over den testamentarisk, selvfølgelig kun med Land-Departementets Billigelse og under Fæsteforholdets indskrænkende Bestemmelser, hvoraf der er en Del, som at Fæsteren skal bo paa Ejendommen, foretage Forbedringer til et vist Beløb i en vis Tid o. lign.

Ingen Mand kan faa i evigt Fæste mere end 640 Acres (470 Tr.) Jord af 1ste Klasse (Agerjord) eller 2000 Acres af 2den Klasse (Græsningsjord); thi Lovens Maal er at fremme det middelstore og mindre Landbrug og hjælpe dygtige Folk, der kun har smaa Midler at raade over. Landloven af 1892 indeholder ogsaa en Bestemmelse om, at større Stykker Land paa indtil 11 000 Acres kan overlades Kolonistselskaber paa mindst 12 Mand i evigt Samfæste paa lignende Betingelser som Enkeltmandsfæstet. En Del Selskaber dannede sig straks og forsøgte at drive Landbrug i saadant Fællesskab, men kun enkelte af disse kooperative Kolonier lykkedes; denne Del af Loven synes ikke at skulle faa praktisk Betydning, i det mindste ikke før Menneskene bliver mere vant til at arbejde kooperativt, end de nu er.

Bedre er det gaaet med en anden Art Kolonier, de saakaldte „Landsbykolonier,“ som Ballance allerede havde faaet oprettet i

1886, medens han var Minister. Det var et Forsøg paa at anbringe arbejdsløse, der samlede sig i Byerne, ude paa Landet, hvor der var Mangel paa Arbejdskraft. Paa forskellige Kanter af Landet udlagdes store Blokke af ubenyttet Kronjord hertil. De deltes i Lodder paa fra 20—50 Acres Jord og overlodes arbejdsløse Familieforsørgere i evigt Fæste mod en aarlig Afgift af 5 pCt. af Jordens Grundværdi, der gennemgaaende sattes lavt, til 1 Pd. St. pr. Acre. Endvidere gaves der disse Fæstere billige Laan til at købe Redskaber og Besætning for og til at bygge sig et tarveligt Hus for. Paa den Maade anbragtes en Del arbejdsløse Mennesker, men de Konservative angreb Ballance for denne Ødslen med Statens Midler, og da de Aaret efter (1887) kom til Magten, standsedes videre Anlæg af Landsbykolonier, og den dertil udlagte Jord solgtes eller bortforpagtedes til Folk, som havde Penge. Da de Liberale i 1891 atter fik Styret, optoges imidlertid Sagen igen af Mc Kenzie, og nye Kolonier anlagdes. Landsbykolonierne omfattede i 1898 c. 35000 Acres veldyrket Jord, paa hvilken der levede over 5000 Mennesker i gode økonomiske Forhold. Kolonisterne deler deres Tid mellem at dyrke deres egen Jord (mest Frugthaver) og arbejde som Faareklippere og Høstfolk for andre. Af de 27000 Pd. St., som Staten har laant dem, resterede i 1898 24000, men Staten havde i Rente og Afdrag modtaget lige saa meget, og Ejendommenes samlede Værdiforøgelse var over 100000 Pd. St., saa Statens Penge er just ikke bortødslede.

Det „evige Fæste“ vinder mere og mere Tilslutning i Ny Zealand. Naar en Blok Statsjord aabnes for Kolonisation, er Ansørgernes Mængde altid mange Gange større end de udstukne Jordlodders Antal. Ansørgernes Forhold og Kvalifikationer undersøges omhyggelig, og kun de bedste og dygtigste (helst gifte) Folk faar Adgang til Lodtrækningen om Jordlodderne; thi de fordeles ved offentlig Lodtrækning. Man sammenligne hermed det vilde Væddeløb, som finder Sted, naar de Forenede Stater i Nordamerika aabner et nyt Distrikt for Kolonisation. Naturligvis er der Fæstere, som heller vil have deres Jord som Friejendom og generes af de forskellige Fæstebetingelser og det jævnlige Eftersyn af Ejendommen. De Konservative spekulerer da ogsaa i denne Utilfredshed og stiller i Udsigt, at de vil ændre Landloven og ophæve Fæstebestemmelsen, hvis de kommer til Magten, men Seddon har utvivlsomt Ret, naar han siger (i en Valgtale 1899): Ved I, hvad det vil føre til? Til at Prioritetshaverne før eller senere vil tage Ejendommene og kun

lade jer Fæstere beholde Landevejene. I kan være vis paa, at Staten som Ejer af Jorden er mere liberal end Pengeudlaanerne. Nej, vi skal laane flere Millioner endnu og købe mere Land, saa at alle kan faa Jord i Fæste, der vil have det.“

Tanken om Statens Eje af al Jorden (Nationalisering) ligger ogsaa til Grund for Mc Kenzies Lov om Tvangskøb af Landejendomme til Kolonisation. Havde Ballances Skattelove vakt Forbitrelse blandt Storejerne, saa fremkaldte denne Lov deres vildeste Vrede; de betegnede den som Rov af deres retmæssige Ejendom og truede med at forlade Landet, hvis den blev gennemført. „Rejs kun!“ svarede Mc Kenzie. „Det bliver til eders egen Skade, ikke til vor!“ Loven blev gentagne Gange vedtaget af Repræsentanternes Hus, men forkastedes af Overhuset. Først da nyt Valg i 1893, der særlig stod paa Tvangskøb-Loven, havde skaffet Regeringen en endnu større Majoritet i Repræsentanternes Hus, gav Overhuset efter. Der blev dog ikke noget af de rige Folks Udvandring. Derimod fik Regeringen i de følgende Aar Tilbud om ti Gange saa mange Storejendomme, som den fik bevilget Penge til at købe for (gennemsnitlig 250000 Pd. St. om Aaret); kun i to Tilfælde har Lovens Tvangsbestemmelser maattet anvendes. Indtil 31. Marts 1900 havde Staten købt 324,167 Acres Land for 1½ Mill. Pd. St. Heraf var atter bortfæstet Lodder af forskellig Størrelse og Bonitet til 1630 Fæstere. En halv Snes Tusind Mennesker lever nu godt paa den Jord, hvor før kun et Hundrede Stykker havde Ophold.

Til yderligere Hjælp for de mindre Landbrugere fik Mc Kenzie bevilget 3 Mill. Pd. St. (gennem Statslaan) til Oprettelse af en Kreditanstalt, som kunde give dem billige amortisable Laan baade til Udløsning af dyrere Prioriteter og til Driftens Udvidelse. Under disse Forhold gaar Landets Udstykning i mindre Landbrug jævnt for sig; men der er endnu langt igen, inden Staten ejer al Jorden og Fæstesystemet er helt gennemført. I 1898 var af 34 Mill. Acres Land endnu 21 Mill. fordelte i Ejendomme paa over 5000 Acres. 7 pCt. af Befolkningen ejede Land og 2 pCt. var Fæstere under Staten¹.

John Ballance døde i Maj 1893. Seddon blev hans Efterfølger som Premierminister. Der forefaldt i dette Aar et omfattende

¹ I 1899 vedtoges en Lov om Statsopkøb af Ejendomme paa indtil 100 Acres i Byer paa over 15000 Indbyggere eller i deres Omegn indtil 15 eng. Mils Afstand, til Opførelse af Hjem for Byarbejdere, samt en Lov om billige Jærnbane- og Arbejderkvarterer i disse Arbejderkvarterer.

Bankkrach i Australien; men Ny Zealands Bank, der ejedes af et Aktieselskab af mest engelske Kapitalister, syntes at blive uberørt deraf. Aaret efter, d. 29. Juni, kom imidlertid Bankdirektionen til Regeringen og sagde, at nu var det galt. Banken maatte have 2 Mill. Pd. St. straks, ellers maatte den lukke. En saadan Kalamitet, der vilde have grebet uberegneligt ind i alle Landets økonomiske Forhold, turde Regeringen ikke paatage sig Medansvaret for. Parlamentet gik i Komité; og paa Regeringens indtrængende Forestilling bevilgedes i samme Møde Pengene. Alligevel varede det ikke et Aar, før Direktionen kom igen: nu var det rent galt; fik den ikke 4 Mill. Pd. St. straks, vilde alt være tabt. Denne Gang lod man sig dog ikke overliste. En Undersøgelseskomité blev nedsat, og den kom til det Resultat, at Banken, en af det konservative Regimentes bedste Støtter, i Virkeligheden havde været insolvent i flere Aar, trods de store Dividender, den havde udbetalt Aktionærerne. Hele Grundkapitalen og $\frac{1}{3}$ af Reservefondet var strøget med; en stor Del af dens Aktiver bestod i ganske værdiløse Landstrækninger, medens alt Land, der var salgbart, for længst var gjort i Penge; Bankens Ledelse havde været mere end letsindig, og Krisen det foregaaende Aar var kun benyttet til at lænse Statskassen for et Par Millioner. Under disse Forhold gav Parlamentet ved Lov Samtykke til, at Staten overtog Ordningen af Bankens Anliggender og blev dens Garant, foreløbig til 1904. Statsgælden øgedes derved, men Landets Kredit reddedes, og Staten fik gennem de af den udnævnte Direktører og Afdelingschefer Haand i Hanke med Bankens Ledelse. Denne blev om ikke nominelt saa reelt en Statsbank og vil vedblive at være det ogsaa efter 1904, da Banken til den Tid ikke vil kunne have afviklet sit Mellemværende med Staten. Medens alle de andre australske Kolonier led følelig ved Bankkrachet i 1893, gik Ny Zealand ved Statens resolute Indgriben sin Krise igennem uden Panik eller anden Forstyrrelse af Forretningstilværet, og Landet slap med det samme for Trykket af det Monopol, som Banken og Kapitalisterne længe havde haft og ofte misbrugt.

Fra Jorden og Pengene vendte Reformlovgivningen sig til Borgerne, til deres politiske og sociale Rettigheder og Pligter. Misbrug af den gældende Valglov „hver Mand en Stemme“ bragte Ballance til at udarbejde en ny Lov, hvorefter ingen Vælger havde politisk Valgret og kunde stemme mere end ét Sted, selv om han f. Eks. havde Ejendomme og kommunal Valgret i flere Valgkredse;

med det samme udvidedes Valgretten, den politiske saavel som den kommunale, til Kvinder i samme Maal som Mænd havde den. Dette radikale Forslag vedtoges af Repræsentanternes Hus, men forkastedes gentagne Gange af Overhuset. Men saa fik nogle fremragende konservative Oppositionsmedlemmer den Idé, at Kvinderne rimeligvis vilde blive fortrinsvis konservative — de var det i det meget omtvistede Alkohol-Spørgsmaal — og derved kunde der tilvejebringes en konservativ Vælgermajoritet. De bearbejdede saa Stemningen i Overhuset, og det lykkedes dem virkelig at faa Lovforslaget vedtaget, da det i Sept. 1893 tredje Gang forelaa. Men det gik med Kvinderne, som det i 1890 var gaaet med Arbejderne; de skuffede de Konservative. Ved Valgene til Repræsentanternes Hus et Par Maaneder efter kom Loven til at virke første Gang; men Kvinderne stemte som deres Mænd, og den liberale Majoritet vendte kun styrket tilbage; det samme har gentaget sig ved senere Valg. Kvindernes Deltagelse i Valget er meget stor: 80—90 pCt. af de valgberettigede, noget større end Mændenes. Hertil bidrager vistnok en Del, at „Spiritus-Afstemningerne“ foregaar samtidig med og paa samme Sted som de politiske Valg. Spiritussalget i Ny Zealand er ved Lov (af 1893 og 96) ordnet saaledes, at hver af Landets 74 Valgkresse ved Afstemninger hvert tredje Aar, samtidig med Valgene til Repræsentanternes Hus, kan afgøre, om alle i Kresen værende Udskænkingssteder skal bibeholdes, om de skal indskrænkes, eller om de helt skal ophæves; i sidste Tilfælde skal der en Majoritet af tre til to for at gennemføre Totalforbudet. Spiritus-Spørgsmaalet sætter Sindene i stærk Bevægelse, og Afholdsagitationen drives med Iver, især af Kvinderne; alligevel er det kun lykkedes dem at gennemføre Totalforbudet i én Kres. I øvrigt spiller Kvinderne ikke nogen særlig fremtrædende Rolle i Socialpolitiken, dog tilskrives deres Indflydelse forskellige humane Bestemmelser i Fabrikslovene (1894—96), Detailhandlerloven (1895) og Alderdomsforsørgelsesloven (1898), samt forskellige Love og Bestemmelser om Beskyttelse af Børn, om kvindeligt Tilsyn i Fabrikker, Asyler og Hospitaler, om Kvinders Adgang til Sagførervirksomhed, en streng Lov mod Utugtshuse o. s. v. Endnu har de ikke rejst Krav paa at faa Sæde i Underhuset, men det er vel kun et Tidsspørgsmaal, naar de vil gøre det.

Af langt mere vidtrækkende Betydning end Valgrettens Udvidelse til Kvinderne er de Love og Bestemmelser, der vedrører

Arbejdets Ordning og Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. Ny Zealand har i det hele nogle og tyve Arbejds-Love, hvoraf de fleste er vedtagne efter 1891, da Pember Reeves blev Arbejdsminister og Arbejds-Departementet oprettedes. Der er megen Tvang og mange indskrænkende Bestemmelser i disse Love. Det kunde synes en Modsigelse, at et Folk, der vil Frihed i Udviklingen, i saa høj Grad anvender Tvang, men i Virkeligheden betyder det kun, at en Bestemmelse, der er truffet i alles Interesse, skal være bindende for alle. Hvis dette ikke hævdes, vil de faa altid kunne tvinge de mange, og der er da mere Mening i, at de mange tvinger de faa, end at de faa tvinger de mange. De almindelige af disse Arbejdslove, som Fabrikslovene, Detailhandlerloven, Søfarts- og Søfolksloven (1894), Fæstemandsloven (1895), Ulykkesforsikringsloven (1899) o. a. har Sidestykker i mange andre Landes Lovgivning, omend de tit gaar videre i deres humane Bestræbelser. Saaledes finder Fabriksloven Anvendelse paa ethvert Værksted, der beskæftiger to eller flere Arbejdere; det skal indregistreres og er Eftersyn underkastet; der passes nøje paa, at Bestemmelserne om Arbejdsstedets Beskaffenhed og Arbejdstidens Varighed overholdes, og Overtrædelse straffes med store Bøder. Otte Timers Arbejdsdagen er ikke fastsat ved Lov, men er en Vedtægt; derimod byder Loven, at alt Arbejde skal ophøre Lørdag Eftermiddag Kl. 1 uden Afkortning i Timebetalingen. Overarbejde tilstedes kun i 280 Timer om Aaret og skal betales med 6 d ekstra pr. Time. Enhver Fabriksarbejder skal være fyldt 14 Aar og i Besiddelse af det Lavmaal af Kundskaber, som fordres i Statsskolerne af denne Aldersklasse, samt Attest for, at han kan taale Arbejdet. Kvinder og unge Mennesker under 18 Aar maa ikke arbejde over 48 Timer om Ugen; Mødre ikke i den første Maaned efter Barnefødslen. I Butiker er Arbejdstiden 54 Timer om Ugen, og der er paabudt Lukning en bestemt halv Dag om Ugen, gerne Onsdag eller Torsdag, for at Butiken kan være aaben Lørdag Eftermiddag, naar Arbejderne har fri og gør deres Indkøb. Banker og Handelskontorer skal lukke Kl. 5 i to Tredjedele af Maanedens Arbejdsdage. Det er forbudt at beskæftige unge Mennesker under 18 Aar som Lærlinge uden Betaling; de skal have mindst 4 sh. (Piger) og 5 sh. (Drenge). Det er forbudt Arbejdsgiverne at gøre Afdrag i Arbejdernes Løn til Ulykkesforsikring; denne skal foretages i Statens Forsikringsanstalt; ligeledes at betale Lønnen eller Dele af den i Varer. For Søfolks Vedkommende

er Befalingsmændenes Strafferet indskrænket, Folkelukafet Eftersyn underkastet, Antallet af Matroser paa Sejskibe bestemt efter Tonnagen, af Maskinister og Fyrbødere paa Dampskibe efter Hestekraften, og fremmede Skibe i Kystfart ved Ny Zealand er Søfartslovens Bestemmelser underkastet. Kulmineejere maa betale $\frac{1}{2}$ d pr. Ton Kul, de udvinder, til et Understøttelsesfond for dræbte eller tilskadekomne Kulminearbejderes Familier m. m.

Kommer de fleste af disse Lovbestemmelser nærmest Arbejderne til gode, tjener Loven om tvungen Voldgift (compulsory arbitration law), den mærkeligste af alle Landets nye Love, i lige Grad Arbejdere og Arbejdsgivere. Ny Zealand er det eneste Land, der har indført „tvungen Voldgift“ : Voldgift med tvingende Afgørelse i sine Arbejdsforhold. I de 5—6 Aar, Loven har virket, har der ikke været en eneste Strike eller Lockout; der har været nok af Konflikter og Uoverensstemmelser mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, men Arbejdet er aldrig ophørt og Konflikterne er altid blevet bilagte. Manden for dette Lovgivningsarbejde er Will. Pember Reeves, dengang Arbejds- og Justitsminister, nu Koloniens General-Agent i London. Den store Strike i Australien 1890, der medførte saa megen Elendighed blandt Arbejderne, bragte ham til at tage under Overvejelse, hvad der kunde gøres for at hindre en Gentagelse. Mange Steder havde man søgt at finde Former for Mægling og Overenskomst, der kunde hindre Arbejdsstandsninger; overalt var det mislykket. De var alle bygget paa Frivillighed, og den slaar i Praksis altfor ofte om til sin Modsætning, Vrangvillighed. Her laa Svagheden, indsaa Pember Reeves, og han kom da til den Slutning: saa maa der anvendes Tvang. Men hvem skal tvinge de stridende Parter? Selvfølgelig Samfundet, Staten, der er interesseret i, at hele Maskineriet gaar støt og stadig, uden Brud, der kan bringe det til at standse. Opstaar der Konflikt mellem Kapital og Arbejde, bør den ordnende Magt, Staten, træde til som uvildig Dommer, afgøre, hvem der har Ret, og skaffe sin Afgørelse respekteret. Staten forbyder sine Borgere at slaas i Gader og Stræder, skulde den saa ikke ogsaa kunne forbyde dem at ødelægge hinanden ved Striker og Lockouter. Borgernes fri Selvbestemmelsesret gælder i Virkeligheden ikke mere i det ene end i det andet Tilfælde. Og Bevidstheden om, at man bliver tvunget til at holde Fred, hjælper mægtigt til, at man ikke kommer i Strid. Altsaa: Mægling kan være fortræffelig og bør først for-

søges, men lykkes den ikke, maa der Tvang til, for Fred og ordnede Tilstande skal der være.

Hvor rigtig Pember Reeves' Konklusion var: at Tvang er det eneste ufejlbarlige Middel til at ende Konflikt, fremgaar noksom deraf, at de allerfleste Arbejdskonflikter, der er opstaaet i Ny Zealand, siden Loven traadte i Kraft i 1894, og er kommet til Behandling under den, ikke er blevet løst ved Mæglingen, men er gaaet til Voldgiftsretten; begge Parter foretrækker Tvangen, for saa véd de, at Sagen er endelig og uforanderlig afgjort.

Naturligvis fik dette Lovforslag samme Medfart i Overhuset som de andre liberale Reformforslag; det blev gentagne Gange forkastet, forinden det endelig blev vedtaget. En væsentlig Grund dertil var den Anerkendelse, som Loven gav Arbejderorganisationerne; indregistrerede Fagforeninger anerkendtes nemlig som lovmæssige Korporationer med Rettigheder og Pligter som saadanne. De kan stevne og blive indstevnede, kan købe og eje, blive idømt Bøder og tildømt Skadeserstatning, og er under Straf pligtige at lyde Loven. I hver af Landets seks Arbejdsdistrikter er oprettet et Mæglingsraad (Enighedskammer), bestaaende af 4 eller 6 Medlemmer, valgte paa 3 Aar, Halvdelen af Arbejdsgiverne i Distriktet, Halvdelen af Arbejderne, og med en af Raadet selv valgt uvildig og uden for deres Krese staaende Formand. Er en Konflikt i Lag med at opstaa, kan enhver af Parterne kalde den anden for Mæglingsraadet, der saa undersøger Forholdene, stevner hvem det vil til at vidne og give Oplysninger og sluttelig afsiger en Kendelse om, hvordan Forholdet skal ordnes. Mæglingsraadets Afgørelse er imidlertid ikke bindende for Parterne, og den vindende maa derfor, hvis han vil sikre sig, appellere den til Central-Voldgiftsretten. Denne bestaar af 3 Medlemmer, en Højesteretsdommer, en Repræsentant for Arbejderne og en for Arbejdsgiverne, alle tre valgte paa 3 Aar af Landets Guvernør, de to sidste blandt de henholdsvis af Arbejderne og Arbejdsgiverne dertil udpegede Mænd. Voldgiftsrettens Domme behøver ikke at tage Hensyn til tidligere Domme i lignende Tilfælde; de er inappellable og absolut bindende for Parterne; Overtrædelse eller Overhørighed straffes med Bøder eller Fængsel. Medens Forhandlingerne i Mæglingsraadet sker for lukkede Døre, er Voldgiftsretten offentlig. Retten kan tilkalde to Bisiddere, der faar Stemmeret som de egenlige Dommere. Hverken Mæglingsraadet eller Voldgiftsretten tager Initiativet til at blande sig i en Strid, men, naar en af de stri-

dende Parter ønsker Mægling og Voldgift, saa, siger Staten, maa den anden Part ikke strides, men skal ogsaa søge Overenskomst, og indtil denne er naaet, maa Arbejdet ikke standse, Arbejderne ikke strike, Arbejdsgiveren ikke erklære Lockout eller afskedige nogen af de deltagende Arbejdere.

I de 5—6 Aar, Loven har eksisteret, er over halvhundrede Konflikter ordnede under den, fløe af stort Omfang; de to Tredjedele er gaaet til Voldgiftsretten; kun i ganske enkelte Tilfælde har Lovens Straffebestemmelser maattet anvendes. Konflikterne har hovedsagelig drejet sig om Arbejdstidens Længde, Arbejdsløn, Akkordbetaling, Lærlinges Anvendelse, Adgang for Fagforeningsudsendinge til at tale med Arbejderne paa Arbejdsstedet, organiserede Arbejders Vægning ved at arbejde sammen med uorganiserede Arbejdere — alle de andetsteds fra kendte Stridsspørgsmaal. Fagforeningerne skal indregistreres for at faa Rettigheder under Loven, men det volder ingen Vanskeligheder, da der ikke fordres mere end 7 Mand for at danne en lovlig Fagforening. Retten til at danne en saadan er i Fjor blevet udvidet til at gælde alle Slags Arbejdere, ikke blot faglærte Haandværkere og Fabriksarbejdere, som Voldgiftsrettens Formand tidligere hævdede, men ogsaa f. Eks. Handelskontorister og Ekspedienter, Sporvognsfolk, Opvartere o. fl. Medens Arbejdsgiverne i Ny Zealand stadig ser noget skævt til Fagforeningerne og den Magt, Sammenslutningen giver Arbejderne, saa er der næsten Enighed blandt dem om, at den tvungne Voldgift er en Velsignelse for Landets Forretningsforhold. Modstandere paastod tidligere, at den skadede Landets Industri; men Fabrikarbejdernes Tal er i de sidste 5 Aar gennemgaaende vokset med 50 pCt. i de forskellige Industrigræne, saa Produktionen kan i hvert Fald ikke være aftaget. Arbejderne er meget tilfredse med Loven, der under opadgaaende Konjunkturer i de senere Aar uden Arbejdsstandsninger har forbedret deres Vilkaar i alle Retninger. Hertil bidrager ogsaa sin Del en forstandig Disposition af den forhaandenværende ledige Arbejdskraft. Under Arbejdsdepartementet sorterer en Mængde Arbejdsanvisningsbureauer, der er spredt over hele Landet, for saa vidt muligt at skaffe Arbejde til enhver, der vil arbejde. Departementschef Tregears Valgsprog er: Med Arbejde alt, uden Arbejde intet, og han mener, at man heller skal skaffe arbejdsløse Arbejde end indrette Fribespisninger og Natteasylor for dem. Bureauerne indregistrerer de arbejdsløse, skaffer dem Arbejde paa Stedet eller besørger dem til billige Takster paa Statens Jærn-

baner andetsteds hen, hvor der er Brug for dem, giver dem Penge til Underhold paa Rejsen, sender deres Familie efter dem, hvis Arbejdet bliver af Varighed, og faar Udlægene refunderede af Arbejdsgiverne eller af Arbejderne selv, der ogsaa gennem Postvæsenet og Bureauerne paa en nem og billig Maade kan sende Penge til deres tilbageblevne Familier. I Nødsfald træder Staten til og anbringer de arbejdsløse ved saadanne offentlige Arbejder, Vejanlæg, Skovrydning o. lign., som der altid er nok af i et nyt Land. Selvfølgelig er ikke al Arbejdsløshed derved ophørt i Ny Zeeland, men en god Begyndelse til at bekæmpe den er gjort.

Et hermed sammenhængende Forsøg paa en ny Arbejdets Ordning og Fordeling skyldes Premierminister Seddon i hans Egenskab af Minister for de offentlige (o: Statens) Arbejder (public works). Han var selv begyndt som simpel Arbejder, og han havde Tillid til sine tidligere Standsfællers Dygtighed og Paalidelighed. Han havde været deres Fører og Raadgiver i Vestkystens Guldminer, naar Entreprenørerne misbrugte dem, og nu da han ikke længer var „Digger Dick“ men Honourable Rich. Seddon, var hans Tro til dem ikke mindre. Da Entreprenørerne ved et Jærnbaneanlæg kort efter Regeringsskiftet i 1891 midt under Arbejdet opgav det og lod Arbejdere og Leverandører i Stikken, rimeligvis for at presse mere favorable Betingelser ud af den ny Regering, rejste Seddon selv til Arbejdsstedet for at undersøge Forholdene. Han forhandlede med Arbejderne og fik dem til at overtage Arbejdet kooperativt. De deltes i Hold paa 50 Mand; hvert Hold valgte sine Tillidsmænd, og disse sluttede Akkord om en bestemt Del af Arbejdet med den tilsynshavende Ingeniør. I Løbet af et Par Dage var Arbejdet genoptaget paa hele Linien, og det gik godt. Arbejderne tjente mere, Arbejdet blev hurtigere og bedre udført og kom ikke til at koste mere end tidligere. „Inden længe skal dette kooperative Arbejdssystem være gennemført ved alle offentlige Arbejder“, sagde Seddon i Parlamentet 1891, og han holdt Ord. Fra Jordarbejdet med ikke faglærte Arbejdere gik man til simplere Sten- og Betonarbejder, derfra i 1893 til Lægning af Sveller og Skinner, næste Aar opførtes den første mindre Stationsbygning af faglærte arbejdsløse Arbejdere — Leverancen af Materialerne skete efter Licitation — og i 1895 begyndtes en monumental Bygning for Statstrykkeriet i Hovedstaden Wellington. „Hver Sten i denne Bygning er lagt kooperativt“, sagde Seddon med Stolthed ved dens Indvielse. Om Sommeren og i Høstens

Tid, hvor det var let at faa andet Arbejde, standsedes alt Jordarbejdet for at genoptages om Vinteren, naar Arbejdsløsheden tiltog. Endvidere tilbødes der Arbejderne Jordlodder i Fæste i Nærheden af Arbejdsstedet og delt Arbejdstid, 4 Dage om Ugen ved det kooperative Arbejde og 2 Dage til at arbejde paa deres egen Jord. I de senere Aar gjordes Holdene mindre, paa 6—8 Mand, jævnbyrdige i Arbejdsevne, og Arbejdet stykkedes ud derefter. Det viste sig nemlig i de store Hold, at de dygtigere og raskere Arbejdere var utilfredse med at skulle gaa lige ved Fortjenestens Deling med de mindre dygtige og langsommere. I 1896 blev en stor og vanskelig Jærnbanebro med Jærnoverbygning paa svære Stenpiller opført kooperativt. Den var først udbudt til Licitation, men da det laveste Tilbud var flere tusind Pd. St. højere end Statsingeniørens Overslag, besluttede man at vove Forsøget og bygge den kooperativt. Det lykkedes og er senere efterfulgt af andre lignende. Fra 1891—96 blev der kooperativt anlagt c. 50 Mil Jærnbaner og c. 300 Mil Veje samt bygget en Mængde større og mindre offentlige Bygninger, og i 1899 erklærede baade Seddon og Hall-Jones, hans Efterfølger som Minister for de offentlige Arbejder, overfor Angreb af Oppositionen i Parlamentet og Paastande om, at det kooperative Arbejdssystem var langt dyrere end Licitationssystemet, og at det var „et uhyre Bestikkelsesfond, der brugtes i politiske Øjemed“, at de vilde vedblive at anvende det som det billigste for Staten og bedste for Arbejderne, saa længe de havde noget at sige i Ny Zealand. Ja, Seddon har langt videregaaende Planer. I sin Kamp mod Monopoliseringen, hvorunder han bl. a. truer Australiens „forenede Dampskibsselskab“ med et helt System af Stats-Dampskibe, hvis Selskabet ikke nedsætter sine Fragt- og Befordringstakster, har han i Fjor begyndt at sprænge Kul-Monopolet ved at overlade Kulminearbejdernes Tradeunion et af Statens Kullejer til kooperativ Bearbejdelse under Statskontrol; det bliver maaske Begyndelsen til, at alle Landets Kulminer nationaliseres, og at Staten overtager baade Kulproduktionen og Kulhandelen.

Maaske vil man kalde dette Statssocialisme og mene, at det i det hele er et socialistisk Skraaplan, Ny Zealand er inde paa. Om saa var, er der næppe nogen Ulykke deri. Hvor skrækkelig en Klang „Socialisme“ og „Socialister“ end stadig har i mange „dannede“ Øren, — hvis de tilsvarende dannede Øjne blev lukket ordenlig op, vilde de se, hvorledes det meget udmærkede og be-

rettigede, der er i Socialismen, trænger ind gennem alle Porer i ethvert levende og udviklingsdygtigt Samfundslegeme, optages deraf og lidt efter lidt omdanner dets Kød og Blod. Det sker her hjemme, det sker i andre Lande, et Sted paa en Maade, et andet Sted paa anden Maade, et Sted hurtigere, et andet langsommere, men det sker overalt, selv der, hvor Individualismen endnu sidder til Højbords, og hvor der er et Klassehad og et Klasseregimente af værste Art. I Ny Zealand foregaar Omdannelsen ikke under Trykket fra et besiddelsesløst Proletariat eller en socialistisk organiseret Arbejdermasse, men gennem et demokratisk Mellemlag, de dygtige Folk, der gik ud til Kolonien, fordi de ikke havde det godt hjemme og ikke kunde finde sig til Rette der. Dette velstaaende Mellemlag søger at absorbere baade de rige og de fattige, drager de øverste 10000 ned og løfter de nederste 100000 op, beskatter Kapitalisten progressivt og giver Proletaren Jord og Arbejde, for at han ogsaa kan blive Kapitalist og beskattes. Ny Zealænderne er som deres udmærkede politiske Førere praktiske Demokrater, der reformerer ikke ud fra socialistiske Doktriner, men fra et sundt og nøgtern Syn paa Sagerne. Og for en praktisk Demokrat er der intet urimeligt i at lægge endog en udstrakt Magt i Statens Haand — han kan jo i en vis Forstand sige som Ludvig XIV: Staten det er mig — og intet unaturligt i, at Statens Forsorg omfatter Forhold, som den autoritative Stat aldrig blander sig i.

I Ny Zealand er Staten Borgerens bedste Ven og Formynder. Den følger og støtter ham fra hans Fødsel til hans Død. Den giver ham fri (konfessionsløs) Undervisning i Skoler, der er saa gode, at ni Tiendedele af Landets Børn og Ungdom kan nøjes med den; den giver ham Jord i Fæste og Laan til Driften, hvis han ingen Penge har, skaffer ham Arbejde, naar han intet Arbejde kan finde selv, hjælper ham med en rundelig Alderdomsunderstøttelse fra hans 65de Aar eller fra den Dag, han ikke længer er arbejdsdygtig. Den hjælper ham med billig Livsforsikring og Brandforsikring, Postsparekasser, billige Banklaan, fri eller billig Rets-hjælp (paatænkt), reducerede Jærnbantakster for Landets Produkter, som den behandler gratis til Udførsel, giver ham fri Undervisning i ny Landbrugsmetoder, og Hjælp til Fællesdrift samt Præmier, køber Patenter og frigør dem o. s. v. o. s. v.

Aanden i denne Statens Forsorg viser sig dog maaske bedst i den ejendommelige Institution, der hedder „den offentlige Værge“

(the public trustee). Da den offentlige Værge i 1872 traadte i Virksomhed, skulde han fornemlig tage sig af intestat Gods og eftersøge Arvingerne, men siden 1891 er hans Omraade udvidet til, at han skal være Hjælper og Raadgiver for enhver, der betror ham sit Gods. Man kan gøre ham til Eksekutor af sit Testamente og til Bestyrer af sin Ejendom, forudsat dog, at han indvilger deri. Han er selvskreven Værge og Formynder for Enker og forældreløse, for sindssyge og for Maorierne, hvis „Reserver“ han bortforpagter. Rejser man bort fra Landet, overlader man ham Bestyrelsen af sin Ejendom, ligger ens Ejendom saaledes, at man vanskelig kan tilse den selv, gør han ogsaa dette mod et Vederlag. I 1899 havde han Ejendomme til en Værdi af over 2 Mill. Pd. St. i sin Varetægt. Hans diskretionære Magt som Eksekutor er stor. Han kan fravige et Testamentes Bestemmelser, naar han mener, at Testator under de foreliggende Forhold vilde have gjort det. Naar en privat Eksekutor ikke gør sin Pligt, kan han paa Opfordring af de deri interesserede gribe ind og tage Affære. Bestyrelsen af Statens velgørende Fonds sorterer ogsaa under ham. Den offentlige Værge, der er en af Statens mest ansete Embedsmænd, i Spidsen for et helt Departement, har sit Hovedsæde i Hovedstaden Wellington og Underafdelinger omkring i alle Byer og Landjurisdiktioner. Han nyder Folkets fuldeste Tillid og fortjener det; han er altid paa sin Plads og altid rede til at raade og hjælpe; han dør aldrig, rejser aldrig bort, og er saa sikker og paalidelig som selve Staten, han repræsenterer.

En Institution som denne skyldes ikke nogen Teori, men er vokset frem af det praktiske Livs Behov. Og det er overhovedet alle de Reformere og Eksperimenter, der er gennemførte i Ny Zealand i de sidste Aar. Hvad det først og fremmest gjaldt om for de ledende, var at trænge tilbage eller holde borte fra det unge Land alt det, der i de gamle Lande, i Europa som i Amerika, affødte de stærke sociale Modsætninger og de store sociale Onder. Forhaabenlig vil det lykkes, saa at John Ballances Ord: I Ny Zealand skal der hverken være Millionærer eller Tiggere! kan blive Landets stolte Valgsprog i al Fremtid.

M. GALSCHIØT

RASMUS HANSENS HISTORIE

ET var fra et Indsiederhus langt ude paa Landet, at Rasmus Hansen kom ind til København som Soldat. Til at begynde med havde han daarlig kunnet døjet alle de Brosten og den hele Svalm og Sværm i Byen, men Tjenesten var da ikke noget at tale om; der havde været meget mer at tage fat og slæbe i ude paa Landet, og Rasmus var ikke af de klejne. Og naar det traf sig, at nogen af Kammeraterne i København grinte ad ham, saa lod han bare, som om han ikke hørte det, og at Under-officererne skældte ud, det tog man da ingen Skade af, det kunde jo ogsaa være meget rimeligt, for de blev skældt ud af Officererne igen; Prygl vankede der ikke nogen af, som var værd at gøre Op-hævelser over; de var godt tossede, de, som klagede; saadan no'en Dukkebørn!

Rasmus kom temmelig godt efter baade Eksercis og Skydning og Soldatens Pligter, og i Kasernen var der til Tider saadan en velsignet Fred. Det kunde træffe sig, naar Rasmus gik Brandvagt, at han syntes, det var ligesom han sad paa en Bænk uden for en stor Gaard paa Landet og i godt Vejr; det var egentlig noget underligt Præk, syntes han selv, men meget behageligt.

Tiden gik i det hele taget temmelig godt, og det var ikke saa værst med Kosten heller, om ogsaa Rasmus ikke til hver en Tid var lige mæt. Brændevin havde han altid taget meget smaat til, og en Ting varede han sig helt for inde i København, det var Pigebørn.

Dertil havde han hørt alt for meget ude paa Landet, for som paa Landet: en Pige kunde gaa hen og faa et Barn, naturligvis,

det laa jo nu ved ved dem, men det var da ikke som i København med de mange Karle der blev fortalt om, som ligefrem havde sat Helsen til. Og med alle de mange Penge, der var i København, skulde der naturligvis ogsaa trakteres paa og spenderes paa disse københavnske Piger, saa det var noget ganske storartet. Nej, det holdt Rasmus sig fra. —

Efter at Rekruttiden var forbi, tog Kaptajnen Rasmus ud til sin Oppasser. Og hjemme hos Kaptajnen selv, hvor Rasmus nu kom saa tit, havde de en Pige, som var lige saa ren og fin som Fruen selv, syntes Rasmus. Han gik og saa' paa hende og saa' paa hende, hun var ikke bange for at gøre lidt Sjøv med ham; men før han havde turdet rørt ved hende, skulde Rasmus have faaet et dristigt Mod, som han da vist aldrig fik.

Det var jo storartet behageligt, nu Rasmus var Oppasser hos Kaptajnen. Han fik meget Mad, og den var god. Tjenesten var ikke andet end som et helt Legeværk, og han begyndte at synes rigtig godt om København. Der var ogsaa meget at se dér, som ikke kostede noget, og naar man blev vant til at gaa paa Brostenene, gjorde de ikke ondt i Fødderne.

Det sagde han ogsaa i Køkkenet hos Kaptajnen.

„Saa skulde De saamænd blive her, 63,“ sagde den kønne Pige, „ligesom den forrige Oppasser, han er baade gift og hjemfaren herinde og Spækhøker. Det var en Gaardmandssøn.“

Rasmus sagde ikke noget mere, men han tænkte, at en Gaardmandssøn, han kunde naturligvis ogsaa bedre blive i København og kunde sætte sig ned som Spækhøker; men for Resten tænkte Rasmus meget over, hvad den kønne Pige havde sagt om Byen og om at gifte sig. Han kunde blive helt trangbrystig ved Tanken om, hvis en nu skulde giftes med saadan et dejligt Pige-barn; men det kunde aldrig gaa godt. Den Slags kønne Piger var der altfor mange om, og det kunde nemt blive ved, ogsaa efter at de var bleven gifte. Men saa meget var han da bleven viis paa, at der var mange flere Penge at tjene i Byen end paa Landet, naar han nu kunde finde en Kone, der ikke var altfor køn!

Saa traf det sig en Dag, at Kaptajnen af sig selv talte til Rasmus, om han ikke kunde have Lyst til at blive i København efter Tjenesten, Kaptajnen vilde skaffe ham Plads som fast Arbejder ved Jærnbanen, fordi han kunde tage fat og havde Lyst til at bestille noget.

Rasmus fandt, der var ligesom en Skæbne i det, at først

denne dejlige, kønne Pige skulde sige det og saa Kaptajnen bagefter kom og ligefrem tilbød ham at blive. Og ikke mere end nogle faa Dage efter saa var det ligesom en Skæbne igen, at hos Konen, som vadskede for Kaptajnens, traf han hendes Søsterdatter fra Landet, som tjente i Byen, og hun var ikke videre køn.

De drak alle tre Kaffe sammen, og næste Gang, Rasmus kom, saa var hun der igen.

Hun kendte heller ikke nogen at regne for i København, saa det kom sig da til, at Rasmus gik lidt ud med hende og spenderte lidt paa hende, og en Søndagaften, lige før han skulde af Tjenesten, lukkede de sig ind hos Vadskekonen og ventede, til hun kom hjem, og saa var det blevet til lidt videre imellem dem.

De kom til en Enighed om, at naar han fik den faste Plads ved Jærnbanen, vilde de gifte sig. Og det gjorde de. —

Arbejdet som fast Mand ved Jærnbanen var haardt og med en lang Arbejdsdag, men naar Rasmus kom hjem og var træt i Lemmerne, var der propert, han fik ordentlig Mad og gik tidligt i Seng med Konen. Hvert Aar fik hun et Barn, men laa bare nogle Dage og fejlede ingenting efterpaa. Rasmus var i det hele taget meget vel tilfreds.

Men dengang de havde fire levende Børn og to døde, traf det sig, at Rasmus en Formiddag kom uformodendes hjem fra Arbejde, og der var ganske stille, saa Børnene maatte være af Vejen, og dér traf han inde i Sovekamret sin Kone og saa et ungt Menneske, som han aldrig havde set.

Og det unge Menneske samlede Klæderne sammen, men Konen skabede sig rent tosset og hvinede og skreg, som om det kunde have været et helt Komediespil, saa Rasmus maatte give hende en Lussing. Saa tav hun stille hende i en Krog.

Det tænkte Rasmus tit paa bagefter, at det kunde jo ikke nytte noget at spekulere over hvad som der var sket; men alligevel saa kunde han maaske lige saa godt have prøvet, om han maaske kunde have faaet en køn Pige. For det gav jo paa den Maade ikke nogen Sikkerhed, at de ikke saa ud af noget; der maatte være noget andet under.

Den Formiddag, Rasmus var kommen saa uformodendes hjem, og havde overrasket dem, saa havde han ogsaa opdaget, at Konen havde det unge Menneskes Skjorter med i Vadsk. Men for Resten sagde hun, at hun havde hverken faaet noget til givendes af ham eller trakteret ham med noget, men det unge Menneske havde været

saa behagelig og underholdende, naar hun ellers gik i alt det Børnesjov evindeligen, og hun vilde heller ikke have flere Børn, hun kunde ikke taale det. Det svarte Rasmus slet ikke paa. Hun fik det næste Barn i rette Tid, og sin visse Tid efter et til, og det var Rasmus da sikker paa ikke var en andens, som han skulde føde; for bare den ene Lussing, som hun var trimlet af, den havde hun talt op om flere Gange siden efter, naar hun blev gal; men den holdt Respekten.

Efter det næste Barn igen blev hun nu ligegodt meget syg, og Doktoren sagde, det var noget indvendigt, hun maatte ligge.

Den yngste Søster til hende, som var ugift, kom saa ind fra Landet for og skulde hjælpe med i Huset; det var baade et Menneske mere at føde, og de to Fruentimmer holdt altid sammen. Ikke at de ligefrem sagde noget, andet end til Børnene, som Rasmus aldrig rigtig havde haft Snit paa at tale med og lege med og nu saa meget des mindre, efterdi de to tilsammen skulde give sig saa meget af med Børnene og dominere dem. Rasmus havde netop det Foraar faaet et af Ledvogterhusene lige i Nærheden af Byen, og dér slog han nu Sommerdage en Smule Bænk op, at han kunde sidde paa for sig selv alene i et Hjørne og ryge en Pibe Tobak og spekulere. Og det blev ikke mindre, efter at Doktoren havde sendt Konen ud paa Hospitalet for og skulde opereres.

Det, som Rasmus altid sad dér og spekulerede over, det var Foredrag. Dem havde han begyndt at gaa meget til om Aftenerne og Søndag Eftermiddag.

Rasmus havde aldrig været for at læse, det var ikke for ham til at komme igennem og holde sammen paa med saadan en stor Avis eller lignende, som mange af hans Kammerater de kunde saa snildt med. Nej, men saadan et Foredrag, naar det ikke gik for hurtigt, det kunde Rasmus godt holde ud, om det skulde vare et Par Timers Tid, og saa kunde han dog altid huske noget a'et. Der var mange Ting, de var begyndt, Kandidater og lignende, at tale om til Arbejderne. Og saa kunde Fruentimmerne sludre for Rasmus hvad de vilde, han gik sin Vej til sine Foredrag og sjenerte ingen.

En Søndag Eftermiddag skulde der tale en Kandidat om Jærnbaner, og det maatte Rasmus da hen at høre.

En styrtende Hoben Jærnbaner var det dog, der var til i hele Verden, efter som den Kandidat fortalte; naar man lagde alle Skinnerne sammen, vilde det blive til — ja, hvor mange tusinde Mile var det? Rasmus kunde ikke huske saadan meget store Tal mere end lige i et Øjeblik, men det var da en ganske farlig

Mængde. Og med alle de Varer, de kunde transportere, og Rejsende! Og saa den Masse Mennesker, der havde deres Arbejde ved Banerne over hele Verden, det var ganske storartet! Den Kandidat, han talte briljant, og til sidst sagde han, at han vilde tale til alle de Jærnbaneanbejdere, der var til Stede, og dem vidste han, at der var en hel Del af, og til dem vilde han sige, at de kunde være stolte af deres Arbejde, for de arbejdede med paa Civisasjonen eller Civilasjonen, hvad han kaldte det, og dér var den sidste lige saa god som den første, for de var nødvendige, alle sammen.

Rasmus klappede meget, da Foredraget var forbi. Det havde været et storartet Menneske, den Kandidat, og et ret kønt Menneske!

Og medens Rasmus gik hjemefter, tænkte han hele Tiden, at det med Civisasjonen, det var storartet rigtigt, og det var lige meget for den sidste som for den første, efter det de skulde være med, alle sammen, det kunde ingen tage fra dem, om ogsaa de maatte slide godt og ikke fik saa meget for det. Det var ikke det, det kom an paa. Det var paa Civisasjonen. Og den virkede de alle til.

Og de uendelige Gange siden efter, naar at hun var gnaven og gal, Konens Søster, og der var Vrøvl med Børnene, som der var meget tidt med de to ældste, der var Mælkedrenge, saa satte Rasmus sig paa den lille Bænk og saa hen over Skinnerne, som han kunde blive ved at se, lige til Vejen svingede, og han tænkte, at de gik alle sammen ud i Civisasjonen, og alle de Tog, som han skiftede Signalerne for, de kunde ikke gaa ud i Civisasjonen udentagen han var med. Men tale om saadan noget til Konens Søster derinde, det kunde da aldrig indfalde ham. Børnene kunde Rasmus nok have lid't at forklare det for, men han havde aldrig rigtig duet til at forklare saadan noget, de var jo ogsaa smaa endnu, og det blev dem vel ogsaa fortalt i Skolerne, naar de kom saa vidt.

Hver Gang at Rasmus besøgte sin Kone paa Hospitalet gik han dog derfra i den Tanke, at nu kom hun snart hjem og Søsteren kunde komme til at rejse, men saa en Morgen kom der Bud fra Hospitalet, at de havde opereret Konen en Gang til, og nu var hun død.

Der kunde jo ikke være Tale om, at Søsteren saa kunde komme hjem, men hvad der ikke havde været før, saa blev der Sludder ved hende nu om alt det, hendes Søster havde maattet gaaet igennem og Rasmus havde været ond ved hende og slaat

hende. Og naar saa Rasmus sagde om det unge Menneske, fik han bare til Svar, at Vorherre førte saa mange i Fristelse og det unge Menneske havde været saa underholdende tilligemed og Rasmus gik omkring og sagde aldrig noget. --

Efter at der var gaaet et Aar, saa en Morgen sagde hun til Rasmus, om han nu havde tænkt paa at gifte hende, for hun kunde da ikke blive ved med at Folk, de sludrede om, hun boede dér i Huset. Og det fandt Rasmus ogsaa kunde have sin Rimelighed, for et Fruentimmer i Huset kunde han jo ikke undvære. Saa blev de gift.

Aaret efter fik hun et Barn, og det var ligesom med Søsteren, at hun var hurtigt oppe efter det, og det gik ligesaadan med det næste, og hun fejlede aldrig noget, men alligevel saa efterhaands kom Rasmus til ligesom at savne den første Kone meget. Hun havde rigtignok haft dette unge Menneske, men det kunde man saamænd aldrig vide, om ikke den anden ogsaa havde noget for, det hjalp jo ikke, at de ikke saa ud af noget, og saa var hun ikke saa proper, og efter at hun var bleven Kone i Huset, læste hun meget Aviser, som hun laante, og gik ud og holdt Sludder med andre. Børnene dem kunde hun ogsaa sludre ind i alt muligt, og de ligesom altid holdt med hende, og hvad det angik med de to af dem, som var hendes egne, saa taalte hun ikke, der blev sagt et Ord, hun vilde gaa og sløje og slænge med dem, ligesom det passede hende.

Rasmus sad mere og mere paa den lille Bænk og saa' ud over Jærnbanseskinneerne, lige til hvor Vejen svingede, hvor de saadan gik ud i . . . Civisasjonen; og saa brød han sig ikke om Kællingen.

Men en Dag blev han hel ædende gal. Det var da han fik Trusselsbrev fra ikke mindre end to Urtekræmmere af for Regninger, hun havde taget hos dem udenfor det sædvanlige, af Kaffe og Sukker og fine Bolsjer og gar Kirsebærvin. Det gav ligefrem et Spjæt i Rasmus ligesom dengang med det unge Menneske, og han stak hende en Lussing. Men hun slog igen.

Saa smurte han hende jo godt igennem, men alligevel: Fruentimmerne, de var jo ligefrem ikke mer Fruentimmer.

En Ting var der, som Rasmus heller ikke kunde fordrage ved hende, og det var alt det, hun sad og læste i Bladene, hun læste altid, at det var galt alt sammen, Rasmus tjente ikke nok, og de havde ikke nok og de sled dem op, og fine Folk, de kunde køre rundt og

ikke bestille noget. Det var jo ikke noget ligt at præke om. for Rasmus kunde jo ikke blive nogen fin Mand, og de kunde da have Udkommet, naar bare hun ikke var beskidt og holdt al den Sludder og saa tog for mange Urtekræmmervarer og lignende.

Rasmus skulde nok dy sig for at sige hende noget om Civisasjonen, for det havde hun bare grint af, fordi saadan en Skøjte, hun forstod det naturligtvis ikke, og saa troede hun dog, at hun var meget klogere end som han. Men han vilde ikke høre hendes Snak og gik bare til sine Foredrag. —

Der var jo for Resten mange af de gamle Kandidater og Herrer, der ikke mere talte til Foredragene, der kom yngre Folk til, men de talte ogsaa meget godt, det var altid behageligt at høre og kunde rinde saadan i Tankerne bagefter. De sjsjialitiske Forsamlinger gik Rasmus ikke til som Konen altid absolut vilde have det, for det kunde jo være rigtigt med at Arbejderne skulde have højere Løn, men Insjenørerne ved Banen, de holdt ikke af, at man gik dér, og hvis at man var uheldig og gik hen og mistede sin Plads, saa gik Sjsjialisterne vist ikke hen og skaffede en nogen især i Rasmus' Alder, for nu var han jo ikke med de alleryngste.

En af de Talere, som der stod skrevet allermest om i Bladene, og som Rasmus aldrig havde hørt, var en Doktor, kaldte de ham, og de andre Arbejdsfolk talte om ham og alt det, han sagde om Kapitalerne og hvordan Arbejderne fik for lidt af dem og saa blev Kapitalerne større og større og Kapitalisterne endte med og kunde gøre lige hvad de vilde med Arbejderne, naar de ikke sluttede sig sammen og der i det hele taget kom en hel Forandring med Staten.

Og en Dag, skulde den Doktor tale ogsaa i de Foredrag, som Rasmus mest holdt af at gaa til. Det var lige dette her om Kapitalismen. Saa gik Rasmus derhen.

Det var svært som der var fuldt med Mennesker og som de klappede, lige med det samme den Doktor traadte frem.

Og det kom meget rigtigt med Kapitalismen og den forskrækkelige Magt, som den udsugede Arbejderne med og alle Menneskeslægter, og til sidst vilde den blive til en Hindring for al Civisasjon.

Rasmus nikkede for sig selv, for hvis at Kapitalismen skulde være til Sjenering for Civisasjonen, det kunde ikke gaa.

Og saa kom der et langt Stykke i Foredraget med en styrtende Masse Tal og i det hele taget saadan en Tid, hvor En kunde ligesom hvile lidt og kunde lade være at passe saa nøje paa; det

var jo ikke tænkeligt et helt langt Foredrag igennem at være med paa hvert evige Ord.

Men lige paa en Gang begyndte Doktoren at tale om Jernbanerne. Saa var Rasmus paa Stedet med igen, det var ligesom dengang med Kandidaten, der havde talt saa storartet.

Og Doktoren talte om disse vældige Jernbaner, og Rasmus nikkede igen, han skulde nok kunne huske alt det fra dengang og hvordan de virkede for Civisasjonen. Rasmus hørte og hørte, han kunde gerne blive siddende her et helt Par Timer og høre efter.

Men saa paa en Gang vidste Rasmus ikke rigtig, hvordan han havde fat paa det, for først saa kom det én Gang, og nu sagde Doktoren det én Gang til, at Jernbanerne de var ogsaa Kapitalisme, og de var noget med den allerværste Kapitalisme . . .

Hvad var det dog for en Forklaring at komme med? . . .

Men Doktoren blev ved og fortalte, at der var ingenting som Jernbanerne og Dampskibene og Telegraferne, der havde gjort, at Kapitalismen den kunde rigtig brede sig ud over hele Verden, og alle de mange Millioner Jernbaneskiner de blev for hver en Dag der gik bare til flere og flere Jernlænker, der smedede Arbejderne fast til Kapitalismens frygtelige Iltog, der hvæsedede af Sted, uden selv at vide hvorhen, blot med Vogne og Varer og Spekulationer og for at skabe Penge og Penge og Penge til at forgifte og kvæle al Menneskelighed med.

Rasmus havde flere Gange været ved at rejse sig, for han syntes, at nu kunde han ligefrem ikke samle mer i Hovedet; Resten af Tiden hørte han heller ikke mere efter, andet end han jo blev og hørte dem klappe og raabe Doktoren frem igen. Og der stod en op og takkede Doktoren i en Tale. Og saa snakkede han vist godt en lille halv Times Tid til.

Saa begyndte Folk at gaa, og i al den Trængsel traf Rasmus to af sine Arbejdskammerater, og den ene havde sin Kone med. Og de sagde alle sammen, at det var det eneste rigtige saadan som han havde talt, den Doktor, og han var i det hele taget saa storartet klog, og Magthaverne havde maattet gjort ham til Doktor, om ogsaa han havde staaet paa Undervisitetet og talt for Sjosalismen.

— Da Rasmus var skiltes fra de andre, gik han langsomt hjem-efter. Han kunde ikke lade være at tænke paa, at denne her, de kaldte Doktor, havde jo talt storartet og det meste af et Par Timer i Træk, og han vidste naturligvis den rigtige Besked; det sagde de alle sammen. Og det var jo rimeligt nok, at Tiderne gik fremad, saa

Kandidaten han laa jo snart mange Aar tilbage, han, der sagde, at Jærnbannerne, det var Civisasjonen, og at dér var de mindste lige saa gode som de største; det havde ellers været saadan et herligt Menneske. — Herregudheden, nu var det Løgn!

Rasmus stod stille.

Han fik paa en Gang Lyst til at lade være at gaa hjem til Konen. Hvad ragede det hende, om han kom hjem, hun huggede s'gu nok i sig, naar hun var sulten.

Men da han til sidst kom hjem, var det blevet godt ud paa Aftenen, og det ældste af hendes egne Børn laa paa Gulvet og sov i Klæderne.

Saa gav det dette Spjæt i Rasmus, fra da han havde kløet den første Kone første Gang.

Han lagde Barnet i Seng og helmede ikke, førend han fik Konen ledt op henne hos en anden Kælling, hvor de sad, flere tilsammen og sludrede. Saa sagde han, hun skulde gaa med hjem og det straks.

Hun skældte ud: Om han var tosset og havde drukket?

Men dengang de kom hjem, bankede han hende saadan igenem, at hun ikke vovede at give et Kny fra sig.

Fra den Dag slængte hun Maden til ham; men hun mælte ikke et Ord, for hun var ikke rigtig dristig ved det mere.

For Resten gik han rundt baade til Urtekræmmerne og de andre handlende i hele Kvarteret og forbød dem, de maatte ikke mere give hende paa Borg.

Selv begyndte han at blive noget ude om Aftenerne og drikke lidt, det var jo da hans egne Penge og der skulde blive nok til Børnene, saa længe de var hjemme, hendes med, naar bare at hun selv vilde være Føden værd, hun fik.

Han arbejdede som sædvanligt, men gik ikke mer paa Foredrag og sad ikke paa Bænken i sin Fritid. Han passede paa Konen og slog i Bordet for hende, han vilde ikke lade sig spille paa Næsen længer, sagde han.

Til sidst sloges de, saa det blev en farlig Redelighed. Han mente for bestemt, der var en, der var Kærest med hende. Og jo mere de grinte ad ham for det, jo mere gal blev han. Hos de handlende blev han ved at spørge efter, om Konen fik paa Borg mere, og om Priserne paa alle mulige Ting, fordi han troede, hun snød ham. For han vilde ikke være til Nar, blev han ved at sige.

En Morgenstund om Vinteren blev han funden forulykket paa Banelinjen; det sidst indgaaende Tog maatte have kørt ham over, uden at det var blevet bemærket.

I Rapporten over hans Død hed det, at da afdøde i den senere Tid var bleven noget hengiven til berusende Drikke, laa det nærmest at antage, at han i noget omtaaget Tilstand var gaaet fejl af Vejen og faldet i Søvn paa Banelegemet, hvorefter Ulykken var sket. At der skulde foreligge et Selvmord kunde ikke antages.

KARL LARSEN

ISLANDS FORFATNING OG FREMTID

DET vil formentlig være „Tilskueren“s Læsere bekendt, at det islandske Alting i afvigte Samling vedtog et Forslag til Forandring af Forfatningsloven 5. Januar 1874. Det er ikke første Gang, at et saadant Forslag er bleven vedtaget, thi i Aarene 1885 og 1886, og 1893 og 1894 blev Forslag i saa Henseende vedtagne af Altinget, men opnaaede ikke Kongens Stadfæstelse; hvis dette nye Forslag bliver uforandret vedtaget i næste Ekstrasession, efter at en Opløsning af Altinget har fundet Sted i Henhold til Forfatningsloven, og opnaar Kongens Stadfæstelse, saa er det derved ophøjet til Lov, og Islands Forfatningskamp sluttet for en lang Tid. Da imidlertid det nævnte Forslag langtfra imødekommer Islændernes Ønske om Selvstyre i selve Landet, hvad der ogsaa udtrykkeligt er erkendt i en af Altingets øverste Afdeling til Regeringen indsendt Adresse, affattet netop af den samme Majoritet i denne Afdeling, der havde stemt for Forslaget, saa er der ikke Udsigt til, at Forslaget vil blive vedtaget i en uforandret Skikkelse, og det saa meget mindre, som Islænderne nære det bestemte Haab, at den nye frisindede Regering vil stille sig imødekommende over for videre Krav, hvilket ogsaa Ministeren for Island, Alberti, udtrykkelig har udtalt i Folketinget under en af Folketingsmand Krabbe stillet Forespørgsel i saa Henseende.

Da Spørgsmaalet om Forfatningens Revision saaledes nu er aktuelt, og sikkert nær ved sin forhaabentlig lykkelige Afslutning, og da dets heldige Løsning er af afgørende Betydning for Islands Fremtid, turde det have Interesse for danske Læsere nærmere at

kende Forfatningskampens Historie, hvilke Krav der opstilles, og hvilke Forventninger man knytter til dens heldbringende Resultater for Islands Fremtid i aandelig og navnlig i materiel Henseende.

I

Grundloven af 5. Juni 1849 var ikke bestemt til at gælde for Island, og den er heller aldrig bleven bekendtgjort der, thi i et Reskript af 23. Septbr. 1848 lovede Kong Frederik VII at der ikke skulde tages Bestemmelse om, „denne Landsdels (Islands) forfatningsmæssige Stilling i Riget, førend Islænderne i en egen Forsamling i Landet derom var hørte“. I denne Forsamling, der afholdtes i Sommeren 1851, blev der fra Regeringens Side gjort Forsøg paa at gøre Grundloven gældende for Island, og dette derved til en Landsdel (Provins) i Riget som Fyn eller Bornholm. Dette Forsøg lykkedes dog ikke, thi Islænderne fastholdt, at Island frivillig havde sluttet sig til Norge i 1262, og var blevet et frit Forbundsrike med dette, og at denne historiske Forbindelse aldrig var blevet forandret, selv om det tilligemed Norge var kommet under den danske Konges Herredømme; Islænderne hævdede derfor, at Landet skulde have sin egen Forfatning, der sikrede det et udstrakt Selvstyre. Der begyndte nu en tyveaarig Kamp, som først førte til Loven af 2. Januar 1871 om Islands forfatningsmæssige Stilling i Riget, der tillige endelig afgjorde det finansielle Mellemværende mellem Danmark og Island, som nøje var knyttet til Forfatningssagen. Denne Lov fastslog, at Island udgjorde „en uadskillelig Del af den danske Stat med særlige Landsrettigheder“. Efter at Altinget i Samlingen 1873 subsidiært havde vedtaget at overlade Sagen til Kongens Afgørelse, gav Kongen i Anledning af Islands Tusindaarsfest Forfatningsloven af 5. Januar 1874, hvilken traadte i Kraft den 1. August s. A.

Ifølge denne Lov har Landet sin egen Lovgivning og Forvaltning i alle særlige Anliggender; den højeste Myndighed over disse udøver Kongen gennem Ministeren for Island, medens den øverste stedlige Myndighed i Island overdrages, under Ministerens Ansvar, til en af Kongen udnævnt Landshøvding, der skal have Bopæl i Landet selv. Ministeren er kun ansvarlig for Forfatningslovens Overholdelse. Altinget gør (i en forenet Samling) for sit Vedkommende Ansvar gældende imod Ministeren efter de Regler, der nærmere vil være at fastsætte ved Lov, men en saadan er endnu ikke fremkommen.

Ved Forfatningslovens Udstedelse var det sikkert de flestes Mening, at Ministeren for Island skulde være særskilt, og ikke have nogen anden Portefølje; det følte derfor straks som en bitter Skuffelse, at Ministerposten blev overdraget til Danmarks Justitsminister. Det viste sig hurtig, hvor uheldig denne Ordning var; Justitsministeren havde selv en omfangsrig og ansvarsfuld Stilling, og kunde derfor ikke synderlig beskæftige sig med Islands Anliggender; han var jo bosat nede i Danmark, havde ikke af Selvsyn det fjerneste Kendskab til Island, forstod ikke et Ord af Landets Sprog. Den nødvendige Følge heraf var, at det skortede ham paa Initiativ til at foreslaa de Reformer, Landet i saa høj Grad trængte til paa alle Omraader; de Love, Regeringen forelagde, var meget ofte en Oversættelse af danske Love, der selvfølgelig passede udmærket i Danmark, men ikke paa Island, hvor de lokale Forhold er helt andre. Ganske vist kunde man mene, at Landshøvdingen, som jo fungerer paa Ministerens Ansvar og er bosat i selve Landet og derfor kendt med dets Tarv, kunde udarbejde de nødvendige Lovforslag; men dertil er at sige, at det bliver temmelig tilfældigt, hvor vidt denne Mand, som er overlæstet med Arbejde af administrativ Art, har de fornødne Evner og Lyst til selvstændigt Lovgivningsinitiativ, og hvor vidt han har Energi nok til at gøre sine Meninger gældende over for sin overordnede. Men ikke alene har det ofte skortet paa Initiativ fra Ministerens Side, han har tillige — hvad der var endnu mindre formaalstjenligt — gentagne Gange forkastet Love, som Altinget har vedtaget efter privat Initiativ. Flere Gange skete dette vistnok af gode Grunde, men ligesaa hyppig af Mangel paa Forstaaelse af Landets Tarv, eller fordi det ikke stemmede med danske Love, eller af Frygt for at kolliderede med danske Interesser; undertiden hændte det ogsaa, at Sanktionens Nægtelse motiveredes med, at Forslaget ikke stemte med Landets Tarv, — en Motivering, der unægtelig maatte falde lidt haardt for Brystet. Alt dette bevirkede selvfølgelig en stor Misfornøjelse, men navnlig var man misfornøjet med, at Landets øverste Styrelse foregik i Danmark, og udøvedes af en omtrent ansvarsfri Mand, der ikke kunde forudsættes at have det fornødne Kendskab til Landet og dets Tarv.

I Begyndelsen af Firserne begyndte derfor Altinget at drøfte Forfatningens Revision. Dette Tidspunkt var sikkert meget uheldig valgt; den politiske Kamp i Danmark tilspidsedes bestandig mere og mere, og den herskende Regering maatte i Islændernes Genop-

tagelse af Kampen for indenlandsk Selvstyre netop paa det Tidspunkt se det som en Tilslutning til Oppositionens Krav henede om Parlamentarisme og dens egen Fjernelse fra Roret. Det traf sig ogsaa saaledes, at jo hidsigere Angrebene henede blev mod Estrups Regering, des mere forstærkedes Kravene deroppe. Resultatet blev da ogsaa en gentagen Nægtelse af paa nogen Maade at ville imødekomme Islændernes Krav, ja Regeringen vilde ikke engang høre Tale om den mindste Forandring i de bestaaende Forfatningsforhold, og denne Nægtelse blev fremsat paa en overlegen Maade, uden at man gik ind paa en dybere Undersøgelse af Spørgsmaalet, eller en videre Begrundelse af Nægtelsen. Saaledes hedder det i kgl. Bekendtgørelse til Altinget af 2. Novbr. 1885, da et Revisionsforslag for første Gang var blevet vedtaget, at den foreslaaede Ordning vilde medføre, at Island vilde „blive helt udsondret af Statsforbindelsen, idet dets øverste Styrelse blev henlagt til en stedlig Regeringsmyndighed, uafhængig af vor øvrige Regering, saavel som af vort Statsraad“, men til Begrundelse heraf findes ikke et eneste Ord. Dette tilspidsede Kampen end yderligere og vanskeliggjorde end mere alt Samarbejde mellem Regeringen og Altinget.

De Krav, man opstillede fra Islændernes Side, var: at den øverste Myndighed over Landets særlige Anliggender, skulde i Kongens Navn udøves af en i Landet selv bosat Guvernør (Landstyrer); han stadfæstede altsaa Love, udnævnte Embedsmænd, afgjorde i det hele de Sager paa Kongens Vegne, hvortil der krævedes Kongens Samtykke, dog ifølge senere Tilføjelse undtagen Stadfæstelse af Forandringer i Forfatningsloven og Meddelelsen af Benaadninger og Amnesti. Landstyreren udnævnte Ministre, der var ansvarlige for Regeringens Førelse; de kunde anklages af Altingets nederste Afdeling for en Landsret som politisk Domstol. Dette var, som man ser, et fuldstændigt Selvstyre, og et Forslag af dette Indhold blev vedtaget i 2 paa hinanden følgende Altingssessioner 1885 og 1886. For at imødekomme Regeringens formodede Ønsker foresloges der i Samlingen 1889 den Ændring, at Kongen i Løbet af et Aar kunde tilbagekalde enhver af Landstyreren vedtagen Lov, som befandtes at være betænkelig for Islands Forbindelse med Danmark. Dette saakaldte Mæglingsforslag blev dog ikke vedtaget, og mødte dengang en temmelig heftig og almindelig Modstand, og Regeringen fandt ogsaa dette Forslag mindst lige saa uantageligt som det videre gaaende Revisionsforslag. Dette sidste blev derfor omtrent ufor-

andret vedtaget i Aarene 1893 og 1894, men fandt heller ikke nu Regeringens Billigelse.

Kampen havde nu staaet i en halv Snes Aar uden at bringe Sagen et Hanefjed videre. Altinget var to Gange blevet opløst, nye Valg med den deraf følgende Spænding og Bitterhed havde fundet Sted, mange vigtige Sager var bleven forsømte, man begyndte derfor at slappes, og mange mente, at det var bedst at stille Sagen foreløbig i Bero, indtil bedre Tider oprandt, indtil et Systemskifte i Danmark fandt Sted. I Samlingen 1895 blev der derfor vedtaget en Altingsbeslutning, men ikke noget Forslag. I denne Beslutning opfordredes Regeringen til at ansætte en særskilt Minister for Island, samt androges, at Lovforslag vedrørende de særlige Anliggender ikke skulde behandles i Statsraadet. Men Regeringen ænsede dette lige saa lidt som Forslaget før.

I Samlingen 1897 kom Sagen ind i en ny Fase. Dr. Valtyr Gudmundsson, en i København bosat Altingsmand, forelagde efter foregaaende Konference med daværende Minister Rump, et nyt Forslag gaaende ud paa, at der skulde ansættes en særskilt Minister for Island, som kunde møde paa Altinget, og i hvis Forfald Landshøvdingen gav Møde. Ministeren skulde være ansvarlig for Regeringens Førelse, og ikke som før alene for Forfatningslovens Overholdelse. Under Behandlingen tilføjedes der endvidere, at Ministeren skulde tale og skrive Islandsk, hvilket omtrent sikrede, at Ministeren blev en Islænder — hvad der vistnok ogsaa oprindelig var Meningen. Et saadant Forslag lovede Minister Rump at indstille til Stadfæstelse, dog under den Betingelse, at Forfatningslovens § 61 forandredes saaledes, at den blev overensstemmende med Grundlovens § 95, saa at Regeringen kun behøvede at opløse Altinget i Tilfælde af Forfatningsforandring, saafremt den vilde fremme Sagen, ikke, som nu, ubetinget skulde opløse det, og at dette maatte betragtes som en indtil videre endelig Lov, hvilket faktisk betød, at man ikke kunde gøre sig Forhaabning om videre Indrømmelser i en længere Tid, selv om man fortsatte Kampen. Dette Forslag faldt imidlertid straks og ligeledes i næste Samling 1899, hvori det blev fremsat omtrent uforandret. I sidste Aars Samling gik imidlertid Dr. Gudmundsson og hans Parti videre end før; de fastholdt Kravet om en særskilt Minister, men optog i øvrigt adskillige meget væsentlige Forandringer, som tillige var Forbedringer.

De vigtigste Indvendinger man havde fremsført imod det Gudmundssonske Forslag var: 1) At den politiske Myndighed, som

Landshøvdingen havde ifølge Forfatningsloven, og udøvede i selve Landet, blev flyttet ned til København og lagt i Ministerens Haand, medens Landshøvdingen sank ned til at blive en blot og bar administrativ Embedsmand, undtagen naar Ministeren havde Forfald. Den Myndighed, der for Tiden fandtes i selve Landet, blev saaledes flyttet derfra, medens Hovedløsenet hidtil havde været: Hele Magten i de særlige Anliggender bør være i selve Landet. Forslaget betegnede derfor et stort Tilbageskridt fra den nugældende Ordning, som dog langt fra var tilfredsstillende. 2) At da Altingets øverste Afdeling ifølge Forfatningslovens § 16 for Halvdelens Vedkommende bestod af de kongevalgte Medlemmer, som Ministeren altid kunde vælge blandt sine egne Tilhængere og paa hvis Tilslutning han derfor kunde være sikker, kunde han altid forhindre enhver Lovs, endog Finanslovens Vedtagelse, da der til en beslutningsgyldig Vedtagelse udkrævedes Tilstedeværelse af to Tredjedele af hver Afdelings Medlemmer (Forfatningslovens § 36). Al sand Parlamentarisme var saaledes paa Forhaand udelukket, da Ministeren altid kunde være sikker paa Flertal i den øverste Afdeling, eller i alt Fald kunde gøre den beslutningsgyldig, naar som helst det skulde være, ved at lade de kongevalgte Medlemmer udeblive. Endelig 3) mødte Fordringen om en Forandring i § 61 en almindelig Modstand, da man mente i denne Paragraf, saaledes som den nu lyder, at have et Vaaben i Hænde, til at tvinge Regeringen til at gaa ind paa en Forfatningsforandring.

Som bemærket tog det af det Gudmundssonske Parti fremsatte Forslag intet Hensyn til den første Indvending, hvad Ministeren angaar, idet det fastholdt Kravet om en saadan paa samme Maade som hidtil, altsaa: en Minister bosat i København. Derimod indeholdt Forslaget Bestemmelser sigtende til at bøde paa de andre fremhævede Mangler: Medlemmernes Antal skulde forøges med 4, hvoraf de 2 skulde tage Sæde i øverste Afdeling, saa at denne kom til at bestaa af 8 folkevalgte og 6 kongevalgte Altingsmænd; samtidig skulde der kun kræves, at Halvdelen af Medlemmerne var til Stede, for at Afdelingen skal kunne fatte en gyldig Beslutning; endelig blev der ikke rørt ved § 61. Desuden skulde efter Forslaget Valgretten udvides betydelig, — men var alligevel endnu betydelig indskrænket. Modpartiet, som i de sidste Samlinger blot havde indskrænket sig til at forkaste Forslaget, forelagde i sidste Samling selv et Forslag, der i det hele indeholdt de samme Forandringer som det andet Forslag, men adskilte sig for Hoved-

punktets Vedkommende fra dette ved at kræve, at Ministeren for Island skulde være bosat i Reykjavik; desuden skulde der ansættes en anden Minister, bosat i København, der i den paa Island bosatte Ministers Fraværelse eller Forfald skulde paa dennes Vegne forelægge Sagerne for Kongen. At Partiet tillige foreslog en Minister, bosat i København, havde sin Grund i, at det mente, at Forslaget saaledes vilde blive mere acceptabelt for den Højregering, som da endnu sad ved Roret, men efter at have erfaret, at et Venstreministerium var kommet til Magten, opgav det Fordringen om en saadan Minister, og fastholdt blot, at den særskilte Minister for Island skulde være bosat i Reykjavik. Man kan saaledes sige, at det eneste Stridspunkt mellem Partierne i sidste Samling var Domicilspørgsmaalet. Partierne stod temmelig lige; Hovedbestemmelsen i det antigudmundssonske Forslag blev i den nederste Afdeling forkastet med lige Stemmer, 11 mod 11. Det Gudmundssonske Forslag, som det vedblivende kaldes, uagtet det har modtaget store Forandringer, der er fremtvungne af Modpartiet, blev derefter vedtaget i nederste Afdeling med 12 Stemmer mod 10, og i den øverste med 6 Stemmer mod 5, men samtidig vedtog man i den øverste Afdeling en Adresse til Regeringen, hvori der som før anført fremhævedes, at den islandske Befolkning altid havde nærret videre gaaende Ønsker om Selvstyre, end Forslaget indeholdt. Minoriteten i nederste Afdeling sendte en Mand ned til København for at udvikle for den nye Minister for Island, hvorledes Forslaget var blevet vedtaget, og frembære de Ønsker, Partiet nærede. Sagen ligger saaledes klart udviklet for Ministeren, men denne har endnu ikke positivt udtalt sig om Sagen, naar undtages det almindelige Svar, han gav Hr. Krabbe paa dennes Forespørgsel i Folketinget, og som kun kan opfylde Islænderne med de glædeste Forhaabninger.

II

Som det vil ses, har den røde Traad, som har gaaet igennem hele Forfatningskampen været Kravet om indenlandsk Selvstyre i de særlige Anliggender; Formaalet med hele denne lange Kamp kan med et Ord betegnes saaledes. At man alligevel ikke har fastholdt dette Krav hele Tiden under den samme Form, skyldes ikke en Vaklen hos Islænderne, er ikke et Udtryk for, at de nok har vidst, hvad de har villet, men ikke hvorledes de skulde formulere deres Ønsker. Nej, det skyldes Hensynet til

Danmark. Da Regeringen ved hvert Forslag fra Islændernes Side, indvendte, at det ikke kunde forliges med Islands forfatningsmæssige Enhed med Danmark, og da man langt fra ønskede at rokke ved denne, men Regeringen paa den anden Side aldrig gav et Fingerpeg om, i hvilken Retning Islænderne skulde gaa, saa nødsagedes de til at veksle Metode for at kunne imødekomme Regeringens formodede Ønsker. Maalet har derfor altid været et og det samme, kun Midlerne har været forskellige. Var Maalet rigtigt, førend Forfatningsloven blev givet, og derom er der ingen Tvivl, saa har det senere vist sig, at det ikke blot er ønskeligt, men ganske nødvendigt, hvis Island tilfulde skal kunne udnytte sine Kræfter. Thi ganske vist har Forfatningsloven i mange Retninger staaet sin Prøve paa en smuk Maade — og alle, der kender Forholdene paa Island, saaledes som de var før 1874, og som kender dem nu, maa indrømme, at Landet i mange Retninger har taget et stort Opsving, navnlig paa Samfærdselens Omraade. Men de vigtigste Sager, de hvorpaa Landets Fremtid for en stor Del kan siges at bero, kunde ikke fremmes, netop paa Grund af, at den højeste Myndighed udøves i Danmark, og dette gælder ikke blot om den nuværende Forfatningsform, hvor den islandske Ministerpost er et Appendiks til det vigtige Justitsministerium, men det samme gælder ogsaa, selv om der blev udnævnt en særskilt islandsk Minister, bosat hernede. Ministeren er for langt borte; Omsvøbene bliver de samme; den tunge og lamme Forretningsgang ligeledes. Ministeren vil, jo længere Tiden gaar, blive stadig mere ukendt med de virkelige Forhold; han vil hverken til rette Tid eller paa den rette Maade være i Stand til at gribe ind med et sundt og godt Initiativ. Det hjælper ikke stort, at han hvert andet Aar opholder sig en 8 Uger i Reykjavik. Dertil kommer endelig den store Ulempe, at en saadan Minister selvfølgelig maatte afgaa hver Gang, der blev Systemskifte hernede.

Sandheden af det her fremhævede fremgaar af, at mange af de for Island og dets Fremtid vigtigste Forslag er fremkomne ved privat Initiativ, og at Ministeriet, om det just ikke har hæmmet deres Fremgang, dog ikke har fremmet dem; herom skal der fremdrages nogle Vidnesbyrd, som tillige viser, hvilke Reformers trænges til, og som man venter, at en indenlandsk ansvarlig Regering vil fremme.

Landets Handel og Pengevæsen har igennem Aarhundreder været i en sørgelig Forfatning, og er det endnu. Handelen er en

Tuskhandel, hvor Bonden eller Fiskeren bytter sine Varer mod dem, han har Behov; men hvad Prisen angaar paa disse Varer, har Bonden ingenting at sige. Købmanden bestemmer baade, hvad han vil betale for de leverede Varer, og hvad han sælger sine egne Varer for; dette er en naturlig Følge af, at de fleste i Forvejen er gældbundne til Købmanden. Denne giver i Regelen hellere end gerne Kredit; den benyttes ofte paa en letsindig Maade af Folk, som derved kommer, om saa maa siges, fuldstændig i Købmandens Vold, idet denne lader sin Debitor underskrive en skriftlig Forpligtelse til udelukkende at handle med ham. Den ene Købmand søger at trække den andens Kunder til sig, ved at love bedre Priser, men da Kunden i de færreste Tilfælde kan bytte Købmand, undtagen ved at bryde sin Forpligtelse til den første, kan han vente en øjeblikkelig Proces, Dom og Eksekution, hvorved han fuldstændig kan blive ruineret. En Følge af denne udstrakte Kreditgiven er endvidere, at mange hensynsløst tager paa Kredit uden at have nogen Udsigt til at kunne betale, og ihvorvel de i saa Tilfælde kan tiltales for Bedrageri, hænder det dog meget sjældent, at Købmanden angiver dem, og man kan nok sige, at Købmanden i det hele optræder hensynsfuldt over for sine gældbundne Debitorer. Men at denne Ordning er uheldig, er indlysende for alle og enhver. Dertil kommer, at Købmændene næppe er til at bevæge til at betale Varerne med Penge, eller give deres Kunder Penge; derfor findes der Egne af Landet, navnlig de mere afsides liggende, hvor Synet af et Pengestykke ligefrem er et Fænomen. Al Samhandel mellem Bønderne indbyrdes er derfor umulig, undtagen gennem Byttehandel eller med Anvisning paa Købmanden. Største Parten af de offentlige Afgifter og Kommuneskatter betales derfor med Anvisning paa Købmanden. Køber denne undtagelsesvis Varer for Penge, sættes Prisen for dem meget lavere end ellers; og faar Kunden Penge af Købmanden, maa han i mange Tilfælde betale 6 pCt. af dem.

Indtil 1872 fandtes der ikke et eneste Pengeinstitut i Landet, hvorfor Pantsætning var saa godt som ubekendt, undtagen til Købmanden. Men i det nævnte Aar begyndte man at oprette Sparekasser, som imidlertid var altfor smaa til at kunne gavne synderlig. I Aaret 1885 blev der endelig oprettet en Landsbank i Reykjavik paa den Maade, at den modtog til Laans af Landskassen indtil en halv Million Kroner i Sedler, der udstedtes paa dennes Vegne, og ikke ere indløselige; dette Beløb er senere blevet

udvidet til 750,000 Kroner. Denne Bank, saa ringe den end er, har gjort sit Gavn, men da den til samme Tid skulde være Sparekasse, Hypotek- og Vekselbank, er det indlysende, at den langt-fra kunde tilfredsstille de Krav, der stilledes til den; den har da ogsaa nærmest fungeret som en Vekselbank for Reykjavik og nærmeste Omegn. Efter Loven skulde Banken have Filialer i de 3 Købstæder uden for Reykjavik, Isafjord, Akureyri og Seydisfjord, men endnu efter 16 Aars Forløb, og til Trods for, at Altinget saa at sige i hver Session har rettet en Opfordring til Regeringen om at opfylde Lovens Bud i saa Henseende er det ikke blevet til noget, væsentlig paa Grund af Pengemangel. I Aaret 1900 blev der ved Siden af Landsbanken oprettet en Hypotekafdeling med et Beløb af 1,200,000 Kroner, der skulde skaffes til Veje ved Udstedelse af Obligationer til dette Beløb. Dette Institut, som knap kan siges at være traadt i fuld Virksomhed endnu, vil sikkert blive til stor Nytte, da dets Formaal skal være at give Laan mod første Prioritet i faste Ejendomme, og med Afbetaling i 25—40 Aar, og mod moderat Rente.

Med den stadig forbedrede Samfærdsel i selve Landet, og den stadig voksende Handelsforbindelse er Trangen til et større Pengeinstitut stadig vokset, ligesom man har indset, at kun derigennem kunde den skadelige Laanshandel bringes til at forsvinde. Ganske vist er der i de sidste Aar stiftet en Mængde Forbrugsforeninger, men paa den Maade, de er organiserede, vil de næppe forbedre eller forandre Handelen i nogen synderlig Grad. Spørgsmaalet om en større Banks eller et Pengeinstituts Oprettelse, er derfor næst efter Forfatningsrevisionen det mest aktuelle for Tiden i Island. Alle er enige om, at der maa skaffes større Kapitaler til Veje, men om Maaden, hvorpaa dette skal ske, er man saare uenig. I Samlingen 1899 blev der ved privat Initiativ indbragt et Forslag om at bevilge et dansk Finanskonsortium Privilegium paa at oprette en Aktiebank i Reykjavik med Eneret til Seddeludstedelse af et Beløb indtil 6 Millioner Kroner i 90 Aar. Sedlerne skulde selvfølgelig kunne indløses paa Anfordring, og Garantien bestaa i et Guldfond. Forslaget blev betydelig forandret, navnlig i den Retning at sikre Islændernes Overvægt med Hensyn til Afgørelsen af Bankens Sager, og at sikre, at Udbyttet væsentlig kunde komme dem til gode. Forslaget blev dog ikke endelig vedtaget, idet man vilde overlade Regeringen at forberede Sagen til næste Samling paa det givne Grundlag. Ministeriet brevvekslede

om Sagen med Nationalbanken, men fandt sig til Slut ikke foranlediget til at forelægge noget Forslag for Altinget i sidste Samling. Til dette i og for sig meget uheldige Resultat er Ministeriet sikkert tillige bleven bevæget ved en meget haardnakket Agitation i Island mod bemeldte Bankforslag, hvilken fremkom i adskillige Blade. Disse Blade hævdede, at fra et nationalt Synspunkt var et Privilegium til danske Pengemænd til Seddeludstedelse for en længere Aarrække aldeles forkastelig, i Stedet derfor burde man forøge Landsbankens Midler, blandt andet ved at optage et Laan af Guld, saa at Seddelmassen kunde forøges. I sidste Samling blev Forslaget fra 1899 dog forelagt, men i en væsentlig modificeret Form; saaledes skulde der kun udstedes Sedler til $2\frac{1}{2}$ Million og Privilegiet kun gives i 30 Aar. Lovforslaget blev ogsaa vedtaget, men vel at mærke med den Tilføjelse, at Landsbanken og dens (uindløselige) Sedler skal eksistere ved Siden af den anden Bank, den „store Bank“, som den oprindelig kaldtes, da man syntes det var et altfor stort og voveligt Foretagende. Den nye Bank har saaledes ikke Eneret til Seddeludstedelse, idet Landsbanken har Ret til stedse at have ude som Sedler et Beløb af $\frac{3}{4}$ Million, og da det maa betragtes som sikkert, at Bevillingshaverne ikke vil modtage Loven i denne Skikkelse, bliver Pengemangelen uforandret, med mindre Landsbanken kan erholde et større Laan, hvad der ogsaa er Tale om. Denne Islands Livssag er saaledes i de sidste Samlinger ikke bragt et Hanefjød videre, men alle anser det for givet, at er først Forfatningssagen bragt i den forønskede Orden, vil den indenlandske Regering ved Selvsyn overbevise sig om, at der først og fremmest maa sættes Kraft paa at faa denne Sag bragt i Orden, og at den saa vil finde en heldig Løsning.

Samfærdselsforholdene har siden 1874 taget det største Opsving. Før den Tid fandtes der ikke en eneste Bro over nogen af de større eller blot betydelige Floder, hvoraf der findes mange, og ingen Steder ordentlige Veje. Nu findes der over mange af de værste Floder Broer, hvoraf nogle har kostet 60—70,000 Kroner, og over de fleste mindre Elve, som overhovedet kan faa en Bro. Nu findes mange Steder gode Veje, endogsaa Køreveje af mange Miles Længde, og hvert Aar kommer der nye Broer og Veje til, da der bevilges stadig flere og flere Penge dertil. Paa den i Sommer vedtagne Finanslov bevilgedes der til Veje, Broer og Samfærdsel 517,092 Kroner.

Før 1874 gik der Postdampskib 6 Gange om Aaret direkte fra

Danmark til Reykjavik, men der fandtes ingen Forbindelse mellem de enkelte Landsdele. Nu gør Damperen 18 Rejser til Island, dels direkte til Reykjavik, dels omkring Kysten, og desuden gaar 2 Dampskibe uafbrudt fra Midten af April til Midten af Oktober rundt omkring Landet, og paa enkelte større Fjorde gaar der lokale Dampbaade. Endvidere gaar der Skibe hele Aaret rundt for privat Regning fra Danmark-Norge til Nord-Østlandet. Postvæsnet over Land besørges af ridende Postbud, og Turene er tredoblede siden 1874. Samfærdselen til Søs kan derfor i det hele betragtes som tilfredsstillende; over Land derimod staar vi langt tilbage for andre civiliserede Folk, thi Jernbaner findes der ikke, og dem faar vi vel næppe undtagen paa korte Strækninger. Men naar der er tilvejebragt et ordentligt Vejsystem, hvad der er absolut nødvendigt, maa Fremtidens Transportmiddel i Island over Land blive Automobilvogne. Endelig staar vi overmaade isolerede fra det almindelige Samkvem formedelst Mangel af Telegraf.

Telegrafsagen har staaet paa i mange Aar, men synes endnu langt fra sin Afslutning, ja Udsigterne synes endog at blive daarligere og daarligere. Og dog er Telegrafen nødvendig ikke blot for selve Island, men ogsaa for de Nationer, der har vigtige Handels- og andre Forbindelser deroppe, saasom Danmark, England og Norge; endvidere er den nødvendig, fra meteorologisk Side betragtet, for den almindelige Skibsfart. For nogle Aar tilbage forkyndte Ministeriet Altinget, at det store nordiske Telegrafselskab havde taget Sagen i sin Haand, og krævede kun et aarligt Tilskud fra visse Lande; det fra Island forlangte Tilskud blev straks bevilget, og ligesaa fra Danmark, men siden har man ikke hørt noget videre til Sagen. Det kan ikke nægtes, at det har vakt ikke saa lidt Misnøje i Island, at denne Sag synes at skulle visne fuldstændig hen; der er derfor en stærk Tilbøjelighed hos de ledende Mænd oppe i Island, til at holde paa, at Island selv skulde anlægge Telegrafene, ved at optage et Laan i dette Øjemed. Island er ikke blot aldeles gældfrit, men har ogsaa en Million Kroner i Reservefond. Denne Sag er for Island ogsaa en Livssag, thi saa længe det ingen Telegrafforbindelse har, regnes det ikke til de civiliserede Lande, og dertil kommer det uvurderlige Gavn, det vilde have for Handel og Fiskeri, hvis en saadan Forbindelse fandtes; at en i selve Landet bosat Regering i første Række vilde tage sig af en saadan Sag, anses for aldeles selvfølgeligt.

Vor Lovgivning er i mange Henseender uheldig, dels er

den meget ufuldstændig, dels meget antikveret. I den sidste Tid er man dog begyndt at kodificere enkelte Afsnit; af saadanne Kodifikation er Straffeloven, Skiftelov og Konkurslov; disse Love er oversatte fra Dansk, selvfølgelig med mange Udeladelser og enkelte Tilføjelser, men de er paa mange Punkter uheldige, fordi de ikke er fremgaaede af en national Jordbund og ikke passer til de lokale Forhold. Saa godt som hele Civilretten baseres paa enkelte spredte Love og Forordninger, eller gamle Bestemmelser, saasom Jonsbogen fra ca. 1280. Vi trænger til en fuldstændig Civillovbog, men da det sikkert vil vare længe, inden en saadan kan udarbejdes, bliver det i alt Fald paatrængende nødvendigt at faa tilvejebragt en hensigtsmæssig Landbolovgivning, thi det lave Standpunkt, vort Landbrug nu indtager, skyldes for en ikke ringe Del den bestaaende Lovgivning. At en saadan Landbolov kun kan udarbejdes af kyndige Folk i selve Landet og under en sagkyndig Ledelse er jo indlysende for alle og enhver. Med Landets Fattigvæsen er det ikke bedre bevendt; det hviler paa en Forordning fra 1834, som vistnok var fortræffelig for sin Tid, men som aldeles ikke passer mere; i sidste Altingsession blev der derfor nedsat en Kommission til at affatte hertil sigtende Lovforslag, der skal forelægges Altinget 1903. Det lavere Skolevæsen er i meget ufuldkommen Tilstand, der findes ingen Skoletvang, og ordentlige Børneskoler forekommer kun i de fire Købstæder; disse bekostes af vedkommende Kommune i det hele. Desuden findes der uden for Købstæderne enkelte Steder saakaldte Skoler, der nyder en ubetydelig Hjælp fra Landskassens Side. Foruden at disse Skoler holdes i Bygninger, som ikke i nogen som helst Henseende opfylder de Fordringer, man i Nutiden stiller endogsaa til tarvelige Skoler, savner de al Kontrol fra det offentlige Side, og Lærerne er selvfølgelig usselte lønnede. Paa selve Landet besørges Undervisningen, hvor ikke Forældrene paa gammel Vis underviser deres Børn, som de bedst kan, af saakaldte vandrende Lærere, der af Landskassen nyder en Understøttelse paa 15—60 Kroner, og desuden et lille Vederlag af Forældrene, som oftest bestaaende af Forplejning in natura. Disse Lærere har i Regelen taget Afgangseksamen ved en Realskole.

Det skal nu ingenlunde nægtes, at Afhjælpelsen af de paa-pegede Mangler, eller Reformen paa de forskellige fremhævede Omraader kan ske under den nuværende Forfatning, men dertil kræves dog en nøje Samvirken mellem Altinget og Ministeriet, og et nøje

Kendskab fra dettes Side til Islands Tarv og Landets Forhold, bygget paa Selvsyn, hvilket vil sige, at Ministeren ofte og for længere Tid maatte besøge Landet. Altsaa vilde den af Dr. Gudmundsson foreslaaede Ordning, selv ikke i den Form, hvori den nu er bragt, kunne tilfredsstille begge Hensyn; i én Henseende vilde den endog betegne et Tilbageskridt, idet Landshøvdingens politiske Myndighed fuldstændig forsvinder og lægges i Hænderne paa en i København bosat Mand, der kun i Ny og Næ besøger Landet for en ganske kort Tid. Det eneste, der giver Sikkerhed for, at det absolut nødvendige Samarbejde mellem Alting og Regering kan finde Sted, og at denne har et fuldstændigt Kendskab til Landets Tarv, er, at den er bosat i selve Landet, og kun derigennem kan man vente en tilfredsstillende Løsning paa de mange Reformspørgsmaal, der nu er oppe i Tiden og som i Fremtiden vil opstaa. Hvorledes Sagen skal ordnes, er et andet Spørgsmaal; der kan, som før bemærket, tænkes forskellige Former.

1. En Landstyre (Jarl) som Kongens Repræsentant med én eller to Ministre under sig; disse skulde være ansvarlige for Regeringens Førelse. Landstyren underskriver paa Kongens Vegne Love osv. Der er ingen Tvivl om, at denne Regeringsform vilde svare bedst til Islændernes Ønsker og ubetinget være at foretrække for enhver anden. Man kunde saa gerne føje den Bestemmelse til fra Mæglingsforslaget fra 1889, at Kongen inden et Aars Forløb kunde sætte en Lov ud af Kraft, hvis den ansaas skadelig for Danmarks Interesser. Derved vilde Danmark være fuldstændig sikret over for Altinget. At Statens Enhed skulde løses ved denne Form, kan ikke skønnes, hvad ogsaa fremragende danske Jurister og Politikere er enige om.

2. Kunde man tænke paa den Ordning, som blev foreslaaet i sidste Sommer, med 2 Ministre, en i Island og en i København. Det er ganske vist nær beslægtet med den første Form, men er dog næppe at anbefale og er heller aldrig blevet betragtet anderledes end som en sidste Udvej.

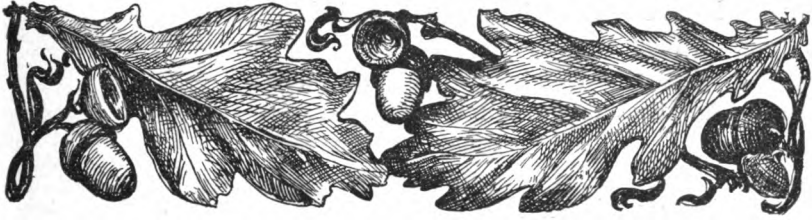
3. Endelig kunde man tænke paa en eneste Minister i Reykjavik, der rejste herved for at faa Kongens Underskrift og forhandle med Regeringen henede. En saadan Minister skulde selvfølgelig lønnes af den islandske Landskasse. Denne Ordning er simplere end den første, men næppe helt ud tilfredsstillende, omend langt at foretrække for en Minister, bosat i København. Saa snart der fra dansk Side overhovedet er indrømmet en særskilt

Minister for de islandske Særanliggender — og det er jo faktisk sket, — maa det fra dansk Side betragtes som aldeles ligegyldigt hvor han bor, men for Island er det netop i højeste Grad af Vigtighed, at han er bosat i Reykjavik.

Tiden er nu sikkert inde til at løse Forfatningsspørgsmaalet, og alle Islændere nærer det bestemte Haab, at det maa lykkes det nuværende liberale Ministerium at løse det paa en heldig Maade, hvortil ubetinget hører, at den øverste Styrelse af Landets særlige Anliggender er bosat i selve Island.

KL. JONSSON

TRE DIGTE

I

Ak, Havet er dybt, og Landet er bredt —
jeg tænker, du savner mig lidt,
jeg tror, nej jeg véd, at du elsker mig nu,
jeg véd, at du elsker mig — endnu;
men jeg er ikke saadan som du.

Du er ung i Kraft som af Aar,
du gaar som i Dans, naar du gaar,
og danser du — hvem kan danse dig træet?
Men jeg — med én Lunges Aandedræt —
jeg staar og ser, hvor du danser let.

Naar bare jeg hvisker dit Navn,
saa flyver du glad i min Favn,
thi elsker du Dans, mig elsker du mer:
du kommer og staar hos mig, og ser
mig ind i Øjet, og ler.

Du véd jo, mit Hjerte er ungt,
skønt Foden kun flytter sig tungt;
mit Hjerte, mit Hjerte, det danser for dig —
men dine smaa Fødder standser jeg,
det véd jeg godt, at dem standser jeg.

Det tænkte jeg tidt, naar jeg stod
 og fulgte din flyvende Fod:
 Jeg kunde vel standse mer end din Fod —
 Aa kære, du lover mig, husk paa,
 jeg danser ikke — men jeg kan gaa.

Gaa glad i den Grav,
 min Livslængsel rejste mig af.
 Liv vandt jeg, dig fandt jeg, jeg bad, og du gav,
 jeg elsker, jeg lever, og jeg kan dø.
 Nu lever jeg — og nu kan jeg dø.

II

Et Barn kan rumme
 saa haabløst et Savn,
 at siden som voksen
 man véd knap dets Navn.
 Et Barn kan lide
 saa trøstesløs Ve
 som siden kun sjelden
 den voksne maaske.

Jeg véd, jeg var selv kun
 en ottears Dreng;
 tre Aar lille Mor
 laa syg i sin Seng;
 hendes Kinder blev hule
 og graat hendes Haar,
 jeg saa det, forstod det,
 som Børn forstaar.

Den kvalfulde Hoste,
 den Kraftløshed —
 at hun, som jeg elsked,
 uhjælpelig led —
 Hvad gjaldt dér, hvad hjalp dér
 en Barnesjæls Glød?
 Den sluktes i Rædsel
 ved Domsordet: Død.

Ak navnløse, gavnløse
Kærlighedskrav!
En elsked mig nylig,
nu laa der en Grav.
De peged mod Himlen,
men her var mit Savn — —
Her, her blev det stillet
til sidst i din Favn.

Du hørte, hvad længst
jeg led ordløs i Løn,
fornam i min Mandsrøst
en Barnesjæls Bøn.
Et Favntag var Gengæld
for tyve Aars Nød,
gav Huro, der smiler
ad Domsordet Død.

Ak stridende, lidende
Menneske-Vaar!
Hvor gløder, hvor bløder
ens Hjerte de Aar!
Angst bæver, hedt kræver
ens Kød og Blod.
før Viljen blev voksen,
før Tanken forstod.

Det slider ens Vilje,
det svider ens Sind,
det flakker som Flamme
i Storm ud og ind.
Kød favner Kød kun,
og Sjælen en Sky,
man vredes, man ledes —
og attraar paany.

Ufuldbaaren Længsel
og umoden Lyst,
selv Mund imod Skulder
og Bryst imod Bryst.

Man skræmmes, man skæmmes,
 man væmmes til sidst,
 man greb efter Lynet —
 og slukkede en Gnist.

I Lyst og i Længsel,
 i Sygdom, i Nød,
 i Kamp for min Sjæl
 og for dagligt Brød
 blev voksen min Vilje,
 fuldbaaren min Trang:
 Du kom — det blev Sommer
 tilsidst engang.

Alt Barnets og Mandens
 Hengivenhedskrav
 forstod du og mødte du,
 modtog og gav.
 Velsignet hver Smerte,
 hvert svidende Savn!
 Jeg véd, hvad jeg vandt —
 og velsigner dit Navn.

III

Som Kristus sprængte Portene til Helvede,
 sprængtes mit Hjertes Helvedport af Kærlighed,
 og Aanderne, som var derinde, skælvede
 for Lysets Frygt og Fryd og Kraftens Herlighed.

Og Eva, den let fristet utaalmodige,
 men ogsaa den uendeligt hengivende,
 og Adam Dyredrot, den attraafrodige,
 som favned før mod Solen og mod Sivene,

de rejste sig i Jubel, ydmygt kaldende:
 „Hil, du Guds Søn, vort Barn, du lysrigt varmende!“ —
 Skrækslagne, skamfulde og sky bønfaldende
 udstrakte tusind andre Aander Armene:

Sauls Afnagtsaand, den tunge, selvfortærende,
 hvad véd jeg Tal? de myldred ud af Krogene,
 sukkende, tryglende og tænderskærende,
 en Storm, et stormført Hav, knurrende, kogende —

Vellystens Aand, og Vredens Aand, og klagende
 Genfærd af Ungdoms Haab, og hændervridende
 Skygger af Udaad kom i Mørket dragende,
 alle de uforskyldt og selvskyldt lidende.

De stumme hylede, de halte hastede,
 i Kærlighedens Lys de tæt sig lejrede:
 „O frels os, du, som ser til de forkastede!
 Befri os, du, som over Døden sejrede!“ —

— — — — —

Den Gang Guds Søn hin Underverden gæstede,
 kaldte han Folket dér til al sin Herlighed —
 Sligt magter kun den pinte, den korsfæstede,
 den gennem Helveds Gab nedfarne Kærlighed.

VALDEMAR RØRDAM

KOMMUNEDOMMER

ER det saa nogenlunde bevaret i Erindringen, at Dickens lader Mr. Micawber falde til Ro som Fredsdommer etsteds i en australsk Koloni, vil det i altfor mange Tilfælde hænde, at dette udgør en Hovedpart af den paagældendes Kendskab til Fredsdommer-Institutionen. Jurister har lagt lidet frem om dette Forhold, og Lægsmænd har hidtil ytret ringe Trang til Meddelelse derom. Alligevel er det for os alle af stor Interesse.

At en meget stor Del — vistnok den i Tal langt overvejende Mængde — af Retssager, saavel offentlige som private, i store Kulturlande afgøres af Lægsmænd, der er Enkeltdommere, — inden for en vis Kommunalgrænse naturligvis —, det er jo et Fænomen, der i høj Grad fortjener vor Opmærksomhed, allermest i dette Øjeblik, da vi staar i Begreb med at foretage en helt gennemgribende Omordning af vor Retspleje.

Det gælder vel her som ellers, at en ren og bar Overførelse af et fremmed Retsinstitut, en Indsættelse af dette i andre Retsomgivelser og under andre Retsforudsætninger vilde være lidet forstandig; men end mindre betænksomt vilde det være, om vi undlod at lægge Mærke til, at der paa et vigtigt Retsomraade, — nemlig i Behandlingen af den talrige Klasse af Smaasager —, findes udenfor vort Land en fra vor Tilstand helt forskellig, gennem mange Tider prøvet Retsplejeordning; og lidet forsvarligt vilde det være, om vi undlod, nu da vi skal gøre vor egen Retsordning om, at drage os til Nytte, hvad fremmed Indsigt, Erfaring og Fordomsfrihed her kan yde os af Raad og Bistand.

England har haft Fredsdommere i over et halvt Aartusinde. Der har aldrig været krævet nogen Embedsprøve af dem, skønt de har en betydelig Dommermyndighed. Noget andet er, at man i London og enkelte andre store Byer i den senere Tid har sat egentlige Domstole i Fredsdommernes Sted. Den engelske Fredsdommers Gerning udgør imidlertid en saa broget Blanding af uensartede Forretninger, som kun kan fremgaa af en historisk Udvikling.

Noget mere ensartet blev Fredsdommernes Virksomhed i Frankrig, da de i Bourbonernes korte konstitutionelle Tidsrum indførtes der. Dette skete ved Loven af 24. August 1790, som bestemte, at der skulde være en Fredsdommer i hvert Kanton (af Kantoner er der omtrent 2900 i det nuværende Frankrig); var der i et Kanton flere Byer paa over 2000 Mennesker, skulde hver af saadanne Byer have én Fredsdommer. Der krævedes af den paagældende, at han skulde have Betingelserne for kommunal Valgbarhed og 30 Aars Alder, intet andet. Efter denne Lov skulde Fredsdommeren have to Bisiddere; men disse afskaffedes allerede 1800, og siden den Tid har Fredsdommeren udøvet sin Domsmyndighed som Enedommer. Han fik Ret til at paakende simple Gældssager — upaaankeligt indtil 50 livres, under Paaanke indtil 100 livres (1 livre omtrent = 0,98 francs). Denne Værdigrænse blev ved Lov af 25. Maj 1838 forhøjet til henholdsvis 100 og 200 francs. Endvidere tillagdes der ham Ret til at paadømme, — upaaankeligt indtil 50 l. (senere 100 fr.) og paaankeligt indtil Paastandens Beløb, — Bødesager for Markfredsforseelser og Beskadigelser af Afgrøde, for Skelflytning, for Besiddelsestagelse af Træer, Hækker, Grøfter og andre Lukkelse, begaaede i Paatalens Aar. Fremdeles skulde han dømme i forskellige Forhold mellem Ejer og Lejer, i Sager om Tyende- og Arbejdsløn og i Sager angaaende Fornærmelse i mundtlige Ord eller i Gerning, naar Forseelsen ikke efter sin Beskaffenhed hørte under offentlig Paatale.

Fredsdommeren kan ikke paakende Sager angaaende Skattebeløb eller Afgiftsbeløb; ikke heller kan han dømme i Handelsager. Derimod har en Lov af 21. Maj 1836 tillagt ham Myndighed til at paakende Sager angaaende en Grundejers Erstatningskrav for Udvidelse af en privat Vej i Skellet mellem to Naboer. I visse Sager, der trænger til hurtig Paakendelse, eller hvortil der kræves Granskning paa Stedet (Aastedsager), kan Fredsdommerens Domsmyndighed efter den førnævnte Lov af 25. Maj 1838 gaa lige til 1500 fr., i nogle Tilfælde endog over denne Værdigrænse, dog under Paaanke.

Samme Lov gav ham Domsmyndighed (indtil 100 francs uden Anke, indtil første Instans's Værdigrænse under Anke) i forskellige Sager mellem en Gæstgiver eller Værtshusholder og en Gæst, mellem Vognmænd og reisende, fremdeles i Sager angaaende det i Frankrig hyppigere end her opstaaende Spørgsmaal om Ammeløn; endvidere (under Anke) i Sager om Vandingsanlæg, om forskellige Bygningsforhold, naar Ejendomsretten ikke omtvistes, i Kostgænger-spørgsmaal indtil 150 fr. om Aaret m. fl. Sager.

Han kan med Bevisvirkning forsegle og løse Segl, men uden at kunne paakende de deraf opstaaede Tvistigheder. Til Edfæstelse af Værger og Kuratorer er der ogsaa tillagt ham Myndighed.

Anke af hans Domme og Kendelser i de Tilfælde, hvor disse er paaankelige, kan ikke iværksættes tidligere end tre Dage efter Dommen og ikke senere end 30 Dage derefter.

For hver Fredsdommer er der to Suppleanter, hvoraf en i Fredsdommerens Forfald træder i hans Sted. Medens den engelske Fredsdommer er ulønnet, har man i Frankrig, — hvor man indførte det hele med ét Slag, tilmed paa en Tid, da Loven ikke kunde gøre Regning paa frivilligt Arbejde af de for en stor Del mod Reformerne vrangvillige besiddende Klasser, og hvor man desuden straks stillede og vedblivende stiller store Krav til Fredsdommeren i Henseende til Tid og Arbejde, — tillagt ham Løn, som nu udgør fra 1800 til 2400 fr., i nogle enkelte Tilfælde mere. Men man er i Henseende til de personlige Egenskaber bleven ved den oprindelige Bestemmelse, der nu er formuleret saaledes, at enhver Franskmand, der er 30 Aar gammel og i Besiddelse af sine borgerlige og politiske Rettigheder, kan udnævnes til Fredsdommer. Det er altsaa ikke en Gennemgangspost paa Embedsvejen, men en Blivestilling for en i Kantonet bofæstet, anset Mand.

Erfaringen har vist, at den grundlovgivende Forsamling i 1790 var ualmindelig heldig i — efter engelsk Forbillede — at skabe denne Institution. Dens Virksomhed er gaaet meget godt, og gennem den Række af Revolutioner, som siden da har omstødt eller omstøbt saa meget i Frankrig, har Fredsdommer-Institutionen staaet urokket. udviklende sin Forretningsgang, alt medens dens Omraade ved Anordninger af 26. September 1842, 28. Oktober 1854 m. fl. er udvidet til ogsaa at omfatte Algier og de øvrige Kolonier (hvor Aldersbetingelsen for Adgang til Fredsdommerstillingen er sat ned til 25 Aar). Kun i én Henseende har de politiske Begivenheder sat Spor i Institutionen; det er naturligvis i Henseende til Valg-

eller Udnævnelsesmaaden. Efter Loven af 1790 var Fredsdommerne folkevalgte, ved umiddelbare Valg, for 2 Aar. Under Konsulatet blev dette forandret derhen, at de skulde udnævnes af Regeringen og paa 10 Aar. De er siden den Tid vedbleven at være regeringsudnævnte, og fra 1814 er Embedsvarigheden ikke længer indskrænket til et Aaremaal. De udnævnes nu af Republikkens Præsident efter Indstilling af Justitsministeren.

Foruden den ret betydelige Dommervirksomhed, som paahviler Fredsdommeren, har han forskellige andre Opgaver, navnlig da det meget vigtige Hverv som Forligsmægler. Dette indskrænker sig ikke til de Sager, hvori han er Dommer; han er Forligsmægler i alle civile Sager.

Og her er en ejendommelig Iagttagelse at gøre. At en Mand, der ikke var uddannet som Jurist, beklædte et Dommersæde, var noget, man havde set ogsaa før den 24. August 1790, om end under andre Forhold og i andre Former; men at Staten ansatte en Mand med den Opgave at mægle Forlig, det var i Frankrig og andetsteds paa Fastlandet noget ganske nyt. Det har vakt megen Opsigt, og det har vakt Beundring. Det var da denne Side af Institutionen — som ogsaa højt fortjente den Pris, den fik, uanset, at denne Beundring satte Institutionens anden gode Side i Skygge — der gjorde Indtryk paa Christian Colbjørnsen og fremkaldte et af hans smukke Arbejder: Forordningen om Forligskommissioner af 10. Juli 1795.

Ved denne indførtes Forligsmægling i Danmark; men den anden store Tanke i den franske Lov: en stedlig Paadømmelse af Smaasager ved Lægmand, lodes ganske uberørt.

At dette sidste, som man udelod, er en Hovedsag ved den Fredsdommer-Institution, som man efterlignede, er der ikke mere nogen Tvivl om. „Det er en stor Fordel for dem, der skal i Rette“, siger Maurice Block i sine rolige og afdæmpede Udtryk, „at de har en Retsafgørelse i deres Nærhed, hvor Sagerne afgøres simpelt, hurtigt og med faa Omkostninger“. Netop dette, at Smaamanden ikke i Smaasager af saadan Beskaffenhed, at enhver forstandig Mand kan danne sig en gyldig Mening om dem, skal gaa den ofte lange Vej til den retslærde Dommer, men kan faa Sagen betryggende afgjort nær ved sit Hjem, er et Gode af stor Betydning for ham.

I Norge har man tænkt lidt paa denne Sag; i Lov af 17. Juni 1880 om Tillæg til Forligslovgivningen gaves der en til Aastedet udrejt

Forligskommission Dommermyndighed i nogle Sager. Den derved aabnede Vej vil dog næppe være den rette for os; dels er Aasted-sagerne for faa og ikke altid simple, saa det var ikke dermed man skulde begynde, naar man vil indføre Lægdommer i Smaasager, dels er vore Forligskredse for store, saa at Befolkningen ikke fik sin Lægdommer nær nok, og Lægdommeren fik for mange Sager, naar alle simple Smaasager skulde medtages. Men derfor er der lige saa megen Grund for os som for Nordmændene til at tænke over, hvad der her kan gøres, og nu, da vi gaar i Lag med at omlægge vore Retskredse og Domssteder, synes denne Grund at blive bydende.

Vor hidtilværende Domsordning i første Instans er meget økonomisk. Vi faar — udenfor København — Dommergerningen udført af den samme Mand, der udfører en stor Mængde anden Stats-tjeneste: Politi, Fogedforretninger, Auktioner, Skifteforvaltning, Skøde- og Pantevæsens Bestyrelse, Notarialforretninger, Udmeldelser, Landvæsenkommissioner, Mellembestyrelse af Udskrivningsvæsenet m. m. Naar der nu, — som vor Grundlov har foreskrevet det, og som det vigtige Hensyn til Domsmagtens Uafhængighed kræver det, — sker en Udskillelse af forvaltende Forretninger fra dømmende, kan man aabenbart ikke faa det saa økonomisk; men ud fra denne Erkendelse at slutte saaledes: altsaa maa der for hver hidtilværende Dommer- og Øvrighedspost fremtidig være 2 Embeder, nemlig 1 Dommerembede og 1 Øvrighedsembede, — dette vilde dog være ganske urigtigt.

Urigtigt vilde det være af Hensyn til Embedsgerningen selv; thi den Gerning, der hidtil er udført af én Mand, vilde i et stort Antal Retskredse blive for lille til to. Vel bliver Dommergerningen fremtidig mere anstrengende, end den har været hidtil; men paa den anden Side gaar en hel Del Sager, der hidtil har været paadømte ved Herreds-, By- og Birkeretterne (efter Retspleje-Kommissionens Forslag alle Sager angaaende Formuerettigheder over 400 Kroner) umiddelbart til Overretten (der af Kommissionen kaldes Landsretten). Og end mere forkastelig vilde en saadan Fordobling være af økonomiske Grunde.

Vil det til en Løsning af Opgaven end være uundgaaeligt, at der sker nogen Forøgelse af Embedernes Antal, saa maa det dog fornuftigvis kræves, at denne Forøgelse bliver betydeligt under en Fordobling. Og dette kan enten ske derved, at Dommerembedernes Tal formindskes stærkt, eller der maa ske en betydelig Formindskelse

af Øvrighedsposternes Tal, eller ogsaa maa saavel Dommernes som Øvrighedernes Tal bringes en Del ned.

Det sidste vilde sikkerlig være det for Befolkningen værste. Derved vilde jo nemlig en stor Del af Befolkningen komme fjernere baa de fra sin Dommer og fra sin Øvrighed, og dette vilde blive en meget følelig Ulempe.

At formindske Øvrighedernes Tal og lade Dommernes blive, som det er, vilde ogsaa langt fra tilfredsstillende; thi naar alt kommer til alt, er det Befolkningen fuldt saa magtpaaliggende at have Øvrigheden nær som at have Dommeren i Nærheden.

Det, som sikkerlig vil være det rette, er: efter at man ret grundig har fjernet alle ikke egentlig dømmende Forretninger fra Dommerembederne, da at formindske disses Tal til knap Halvdelen, medens Øvrighedsembedernes Tal forbliver tilnærmelsesvis det samme som nu.

Naar Befolkningen da kan faa sine Skøde- og Pantebogssager, sine Skifteforretninger, sine Testamentsbekræftelser og Vekselprotester o. s. v. besørgede paa samme Embedskontor som hidtil, vil det føles som en mindre Ulempe, at Retten kommer en Del fjernere.

Men en Ulempe bliver det dog altid. Og til væsentlig at fjerne denne — ja, til at give det brede Lag af Befolkningen i de fleste Tilfælde langt bedre Kaar end hidtil i Henseende til at have en Retsafgørelse i sin Nærhed — frembyder der sig da ganske naturligt det Mittel, som ogsaa i og for sig vilde være saa særdeles anbefalelsesværdigt: stedlig Lægdommer i Smaasager. En Kommunedommer kan vi kalde ham; denne Betegnelse fremkalder for Tanken nogen Forestilling baade om Begrebet og om Begrænsningen.

Det er nu saa heldigt, at vi paa Landet har en fortræffelig Kerne til Udvikling af en saadan Institution; det er den i Henseende til Tyendeloven af 1854 af Sogneraadet valgte Forligsmægler i Tyendesager (med Suppleant), hvis Virksomhed ved Lov af 4. Marts 1857 blev udvidet til ogsaa at omfatte Aftægtssager. Hans Herkomst — fra Valg af Sogneraadet — er den bedste; Stedbegrænsningen for hans Virksomhed er passende. Befolkningen er vant til ham. Tillægger man ham en rimeligt begrænset Domsmyndighed og giver ham den dertil svarende Betegnelse, er der ingen Tvivl om, at det at blive udset til denne Post vil blive anset som en stor Ære og blive skattet, og at man Landet over vil se

udsøgte Mænd indtage denne Stilling. Den vil kunne vedblive at være ulønnet, kun med lidt Udgiftsvederlag.

Medens man kan lære overmaade meget af Fredsdommer-Institutionen i Frankrig, skal vi dog ikke støbe vor Kommunedommer ganske i den franske Fredsdommers Form. Først og fremmest vilde det være ganske utilraadeligt at lægge saa mangeartede og saa store Sager ind under Kommunedommeren, som der er lagt under Fredsdommeren. At man i Frankrig har givet ham saa mange Forretninger, hænger jo sammen med det, at hans Stilling er et Embede, et Lægmandsembede ganske vist, men et lønnet Embede, — hvad der, som foran bemærket, beroede paa, at man i 1790 maatte regne med Tilbagetrukkenhed i Overklassen og dertil Mangel paa Udvikling i Underklassen, saa at man ikke kunde gøre Regning paa tilstrækkeligt af gode Kræfter til at overtage en ulønnet Virksomhed for det offentlige. — Dernæst vilde det være lige saa lidet tilraadeligt at efterligne den franske Lovgivning deri, at der i Sager indtil 100 fr. gives Fredsdommeren en vis Ret til ved Paadømmelsen at bortse fra den positive Lovgivning og dømme efter Billighed. Selvfølgelig vil en Lægdommers Retsopfattelse altid være (og bør være) noget mere bestemt af, hvad en forstandig Mand finder rimeligt, end en retskyndig Dommer i ethvert Tilfælde tør anse det for tilstedeligt; men en Lovsanvisning herpaa er ikke nødvendig. — Endelig bør ingen Retsafgørelse af Kommunedommeren være upaaankelig, saaledes som det er Tilfældet med en stor Mængde Retsafgørelser af Fredsdommeren.

Man bør formentlig indskrænke Kommunedommerens Domsmyndighed til Smaasager i snævraste Forstand; det vil sige: til Sager, hvis paastaaede Beløb ikke gaar over 40 Kr., og hvori det paastaaede lille Beløb ikke repræsenterer en større Retsinteresse.

Derefter vilde hans Domsmyndighed i offentlige Sager passende kunne omfatte Overtrædelser af Lov- og Vedtægtsbestemmelser om Fred og Orden, naar der kun paastaaes Bøde, med eller uden Erstatning, og det samlede Beløb af paastaaet Bøde og Erstatning ikke overstiger 40 Kr. Af private Sager vilde der kunne tillægges ham Domsmyndighed i saadanne, som kun angaar Bøde i Anledning af mundtlige Ord eller simpel Vold, eller som — udenfor Handelsforhold — angaar Betaling af Varer eller Arbejde, uden at det paastaaede Beløb udgør mere end 40 Kr. — Inden han paadømmer, bør han prøve Forlig.

Ved Paaanke af en Dom af Kommunedommeren indbringes

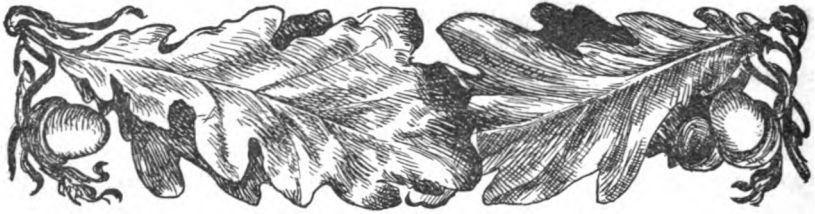
Sagen for Retten i første Instans (hvad nu denne maatte komme til at hedde) og behandles der ganske efter Lovens almindelige Regler om Rettergang i første Instans.

Det er jo paa Landet — og i det mindre Antal Købstæder, der ikke bliver Sæde for en almindelig Ret, — at Trangen til en stedlig Dommer vil føles, og det er paa Landet, at Grundbestanden til en saadan allerede findes i Kommunens Forligsmægler i Tyende- og Aftægtssager. Udvikler man denne til en Kommunedommer i Smaasager, vil det dog være rimeligt at indføre Institutionen ogsaa i andre Købstæder og i København med saadant Antal af Kommunedommere, som af vedkommende Kommunalbestyrelse fastsættes. De skulde da vælges af Kommunalbestyrelsen paa samme Maade som paa Landet, kun at Valgene i København — i Stedet for, som Loven af 10. Maj 1854 foreskriver, at stadfæstes af Amtsraadet — bliver at stadfæste af Justitsministeriet.

De foranstaaende Betragtninger er dem, der har ført til Tanken om en Kommunedommer. De paa dette Grundlag dragne Linier angiver Omridsene af en saadan Institutions Skikkelse og Virksomhed.

CHRISTOPHER KRABBE

TRE PORTRÆTTER AF CARLYLE

JÆLDENT er det vel hændt, at en Mand, „poor writer of books“, er blevet malet af tre af sit Lands betydeligste Kunstnere, der har søgt ham og fremstillet ham hver paa sin selvstændige Maade, saa det er, som der forelaa Billeder af tre Mænd, hvor der dog er en udmærket Portrætlighed af én, der uden at sætte sig i Positur og med den fuldstændigste Ærlighed viser tre Ansigter frem mod tre forskellige Iagttagere. Den portrætterede er Thomas Carlyle, og Malerne er Watts, Millais og Whistler.

George Frederick Watts er selv en højst mærkelig Personlighed. Han er mere Digter eller Filosof end Kunstner, dog saaledes, at hans kunstneriske Udtryksmaade staar i nøje Forhold til hans Syners Storhed. Han har slet ingen Kunstnerforfængelighed eller Luner, bryder sig ikke om, hverken at blive beundret eller betragtet som en stor Kunstner, kun som et godt Menneske. Han er Præst i dette Ords ligefremme, men ogsaa dets bedste Betydning. Han vil belære, føre sin Samtid opad, vise Vej og gøre godt. Nogle af hans Malerier er kedelige som en lang Prædiken, andre dunkle som en skolastisk Allegori. Men saa er der dem, der er saa fulde af Poesi, som havde Dante inspireret dem.

Men der er det mærkelige ved ham, at Digter, Seer, Idealist som han er, lever han dog fuldstændig støt og sikkert paa Jorden. Han er saa nøgtern som han er visionær. Der var intet oprørsk i hans Liv; aldrig har han været Genstand for Sladder paa Grund af romantiske Oplevelser. Hvad han ønskede, var at blive uaf-

hængig, ikke at trodse sin Uafhængighed igennem, men at arbejde sig til den. Han var fattig og havde en haard Kamp at bestaa; thi han malede Billeder, som ingen vilde købe, ikke fordi de male-risk set var ny eller forbløffende, eller fordi Emnerne var ukendte, men fordi de var saa fortvivlende sande, at Folk, selv om de indrømmede deres Sandhed og Ærlighed, dog ikke vilde have dem paa deres Vægge, fordi de ikke vilde kunne holde ud at se paa dem. Han malede den irske Hungersnød, uden store Fagter eller Pjalter eller Skrig til Himlen eller Politifølgelse. Kun en Mand, der sidder i sit Arbejdstøj med Hænderne tomme og ube-skæftigede, uden Haab om noget at fortjene; hans Mund er lukket, hans Øjne vidt aabne. Haabløsheden og Sulten er i de Øjne, der stirrer lige ud i Rummet, Besluttetheden i de tomme knyttede Hænder, og Anklagen om den sammenbidte Mund. Hans gamle Moder sidder ved hans Side, foroverbøjet, med Hovedet i Hæn-derne. Hans Hustru, køn, mager og bleg, med indtørret Hals og indskrumpet Bryst, sidder paa hans anden Side; hun lægger sin Haand beroligende paa hans Arm. Om Trøst eller Hjælp kan der ikke være Tale; kun muligvis om at afværge videre Ulykke. Det er et Billede, der i sin Stilfærdighed taler højt, som Anklage. Grupperingen synes gjort efter et berømt tysk Maleri: Jøderne, der sidder i det babyloniske Fangenskab. En hvidskægget Olding med en sørgende Kvinde paa hver Side sad under et stort Træ, og Harpen havde han sat fra sig. Det var skønne, velnærede Skikkel-ser i folderige Klæder, og de sørgede over Fædrelandets Tab. Det Billede har i Gengivelse prydet Tusinder af Vægge. Thi Sorgen var romantisk. Watts' Irlændere var slet ikke Patriotter, kun rene og ordentlig klædte Folk, der ikke vidste, hvor de skulde faa noget at spise fra. Billedet har han endnu, skønt han er saa berømt, og der er maaske ikke engang nogen, der vil have det gratis.

Han malede en Kvinde, der havde kendt bedre Dage og nu maatte leve af at sy Skjorter for et stort Magasin. Det var hun ikke vant til; hun kunde ikke konkurrere med dem, der var født til det, og dog maatte hun være lige saa rap paa Fingrene og lige saa nøjagtig som de. Hun er saa træt. Hun maa søge Hvile et Øjeblik og støtte Hovedet paa Haanden. Det er alt. Der er ingen Romantik dér. Og dog er det et dybt Digt, der brænder sig ind i En, men som man ikke kunde holde ud at have for sig til enhver Tid. Der er et bekendt dansk Billede af en Sypige, der Pinsemorgen er falden i Søvn over en Silkekjole, der burde

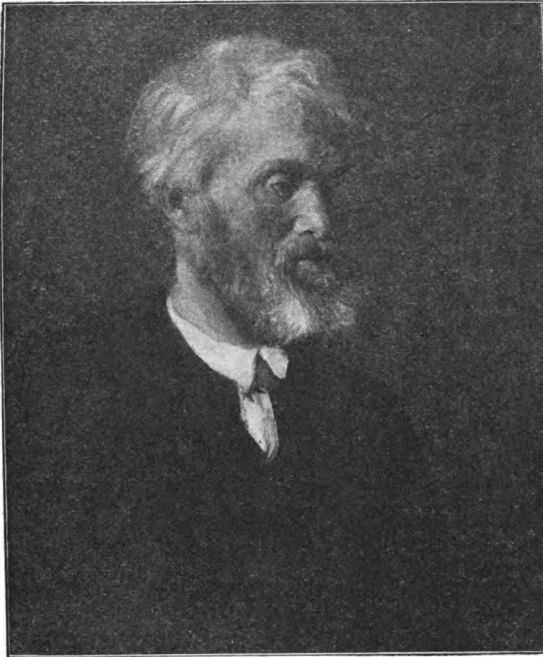
have været færdig, men næppe er bleven det. Solen kæmper med Lampelyset, hun helder sit Hoved op imod Kvistkammervinduets Karm. Det har rørt mange Hjerter. Thi den unge Pige er nydelig, meget godt klædt, hverken sulten eller træt, sidder blot Model. Billedet blev ikke blot solgt straks, men malet gentagne Gange. Watts har sit endnu, skønt han er verdensberømt.

Men til Trods for, at Folk ikke vilde købe hans Billeder, arbejdede han dog paa sin Uafhængighed. Han malede andre Billeder, som Folk vilde have, nemlig deres Portrætter. I Retning af Lighed uangribelige, noget tørre, dog samtidig monumentale. Og han lod Folk betale meget høje Priser. Da han levede jævnt borgerligt fik han samlet en lille Formue, der gjorde ham uafhængig. Han hørte op med at male for Publikum. Herefter malede han for Verden.

Han solgte ikke flere Billeder. Hvad han i Aarenes Løb har frembragt, er dels bleven skænket til offentlige Institutioner, dels er det tilgængeligt i hans egen Bolig. Desuden hørte han op med sine Anklager i Virkelighedsform. Han malede Ideer. Det var ikke Allegorier, han malede. Han stillede de store Spørgsmaal op, rent digterisk, som Henrik Ibsen har gjort det. Der er megen Lighed mellem de to. Forskellen er, at Watts løste Spørgsmaalene. Han var undertiden dunkel som Ibsen; men han gjorde sig aldrig haard. Han bankede ikke paa, til han fandt Skrøbelighederne i Menneskelivet, for saa at bore og bore, til han gjorde Skrøbeligheden til Sygdom. Han vidste og viste, hvor ubønhørlig strengt Livet er; han har ikke villet, at nogen skulde smøge af sig eller unddrage sig Kamp og Kummer, men han har været en Vejleder og en Trøster for mange. Hvad den dogmatiske Religion engang var gennem Kunsten, har hans Kunst søgt at være uden Dogmatik. Han er den humane Etiks Digter, hvis Midler er Farver og Former.

Disse Billeder er Virkeligheden omsat i Syner. Men han holdt ogsaa fast ved Virkeligheden, idet han blev ved at male Portrætter. Ogsaa her var der imidlertid en Forskel fra før. Folk var komne til ham for at blive malede; nu bad han Folk om at sidde for ham. Han har efterhaanden malet en Række af de Mænd, om hvem dette Aarhundrede sikkert vil sige, at de bar det sidste halve Aarhundredes Kultur i England. Ikke Chauvinismen, Cæsarismen, Klerikalismen; iblandt hans Portrætter findes ingen Repræsentanter for sligt. Det er dem, der har søgt at løse Baandene, ikke dem, der har villet stramme dem, dem, der er gaaet foran for Flokken, ikke dem, der har søgt at holde dem til-

bage, han har malet. Han har sikkert ikke taget fejl med en eneste; han har, hvad der er saa svært for Samtiden, valgt Repræsentanter for sin Tid. Der er de største Modsætninger, hvad der vidner om Kunstnerens Aandsfrihed: en skarlagensrød Kardinal, Manning, næppe fordi han var højtstaaende katolsk Præst, men

G. F. Watts: Thomas Carlyle.

fordi han førte Arbejdernes Sag til Sejr. Og William Morris, Socialisten, Digteren, der omsatte Teorier i Virkelighed paa Haandværkets Omraade, arbejdede udelukkende for de rige og revolutionerede Folkets Smag. Eller to Digttere som Rossetti, han, der malede og skrev for de kræsneste af de kræsne, og Tennyson, der skrev for Folket fra Windsor til Hytten. Ingen større Modsætninger end Stuart Mill og Carlyle. Mill, der forkyndte Nyttens Evangelium og selv var uegennyttig som faa, vilde gøre alle lykkelige og fri, have saa lidt Regering som mulig, men beherskede sig selv fuldstændig, og Carlyle, der lod haant om alt, hvad der var nyttigt, for hvem Sandhed og Ærlighed var det ene fornødne, som prædikede Selvopofrelse og selv tog mod de største Ofre, som

haanede Lykkebegrebet og satte Pligten i Stedet, som fordrede, at Menneskene skulde bøje sig for de store Førere, og selv ikke anerkendte nogen som værdig til at føre ham. De hænger begge paa Watts' Væg i National Portræt Galleriet i London, hvortil Kunstneren skænker sine Portrætter, naar de, de fremstiller, er døde. Der er nu nogle og tyve, Samlingens bedste Skat, rent kunstnerisk set.

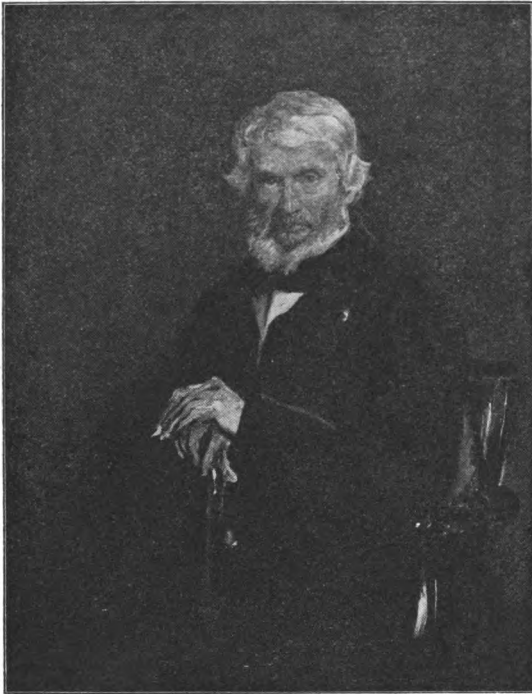
Det, Watts synes nærmest at have set hos Carlyle, var Læreren. Blev man stillet foran Billedet, uden at vide, hvem det forestillede, og blev spurgt om, hvad Stand, den Mand hørte til, vilde man utvivlsomt svare: Lærer, tilføje: Overlærer. Der er først det lidet soignerede Præg, der kommer over de fleste ældre Lærere, som finder sit Udtryk i Ligegyldigheden over for Haar og Skæg. Der er noget strengt, næsten pedantisk over Ansigtet, og dertil en vis nervøs Træthed, ikke Geniets vibrerende Nervøsitet, snarere Følelsen af Træthed ved evig at maatte gentage det samme, naar man i sin Ungdom havde troet at være skabt til noget bedre. Det var jo netop en Side ved Carlyles Liv. Han havde været Lærer som ung, og han blev ved at være Lærer i sine Bøger. Han brugte Pegepind, og han gentog og gentog de samme faa elementære Sandheder. Han brugte en utrolig Masse Ord til at indprente Nødvendigheden af at være sand og ærlig, af at kende og anerkende den store Fører og saa underkaste sig ham. Hans Tale var som en strid Elv, der søger at komme hurtig frem, men ikke glider nær saa hurtigt som det synes, fordi den kæmper med sig selv og hindres af den ru Grund, hvorover den flyder. Den buldrede med den højeste Patos og den blodigste Sarkasme, den vred sig i Smerte med profetiske Skrig og lo i den kaadeste Spøg. Men han kom ikke langt. Carlyle var for saa vidt netop Læreren, som han troede, han stod i Livet, og saa havde han ringe Berøring med det. Han var og er en udmærket Forbereder til Livet, men en Fører i det er han ikke. Vel den, der engang har haft ham til Lærer. Han bøjede En ind under sig, skræmmede maaske noget i Begyndelsen, men vandt sin Lærling, fordi man mærkede, han vilde hjælpe En og ikke trættes ved at gentage og dog variere i det uendelige Begyndelsesgrundene, indtil man kunde sin Lektie. Man forlod ham med Taknemmelighed og bevarede denne. Men han kunde kun blive et Gennemgangsled. Man ønskede ikke at komme tilbage til hans Tugt. Thi han var Læreren, der blev staaende.

John Everett Millais var Lykkebarnet i engelsk Kunst. Selv kendte han ikke til Kampe. Ni Aar gammel vandt han sin første Sølvmedalje, i sit attende Aar fik han Akademiets store Guldmedalje. Aaret efter vovede han at bryde ud af Akademiets Rækker, for med Rossetti og Holman Hunt at blive Prærafaelit, d. v. s. forpligtede sig til at studere og gengive Naturen nøje. Han malede Ofelia, der glider ned ad Bækken, omgivet af Blomster; hver enkelt af disse er gengivet, som var den Illustration til en Botanik. Snart var han tilbage i Akademiet igen, og han fik Tilgivelse baade for sit første Frafald og for sit andet. Han steg og steg i Publikums Gunst, hvilken han undertiden købte for billigt. Men han var ogsaa i mange Aar og blev til sin Død Kunstneres skattede Bedstemand. Alle kunde samle sig om ham; thi han havde slet ingen Særheder. Han var sund og kraftig som Menneske og som Kunstner. Han eksperimenterede ikke med kunstneriske Midler; han brugte dem, der havde staaet deres Prøve. Han traadte altid paa fast Grund. Han søgte aldrig at forbløffe. Hans Tegning var solid og korrekt, hans Farvesammenstilling stærk og straalende. Han var Naturalist til det sidste, men han var altid Digter. Han var fremfor alt Fortæller. Han var aldrig kræsen eller raffineret, kunde endog ret jævnligen være banal eller vulgær, anglende vel meget efter det øjeblikkelige Bifald — han brugte mange Penge. Men han kunde fylde et Billede med ægte sund Poesi. Han havde den fortællende Evne, der ikke blot fængslede Beskueren ved den øjeblikkelige Situation, men førte Fantasien tilbage og frem, saa man selv digtede videre paa den fremstillede Skæbne.

Millais havde tidt en lykkelig Haand. Han kunde gribe et Emne og gengive det, netop som de fleste af hans Landsmænd helst vilde se det og uden at slaa af paa de Fordringer, de bedste havde Ret til at stille. Aldrig har han været heldigere end i sit Portræt af Carlyle. Det er det populæreste Billede af den store Lærer og det ypperlige Menneske, og fortjener at være det. Netop saadan vil man tænke sig ham, naar man har haft ham til Ven, netop de Øjne er det, man gerne vilde have til at hvile paa sig, naar man selv er mismodig ved Arbejdet, mistvivlende paa egne Kræfter til at bryde denne Verdens Modstand, tilbøjelig til at trække sig ud af Kampen. Da hviler de klare blaa Øjne paa En og siger: Tro paa dig selv, og tror du, bliver Du ved og svigter ikke.

Rent malerisk har den udmærkede Maler aldrig været heldigere. Portrættet er et Virtuوسnummer, blevet til hurtigt som un-

der et stærkt Pres af Inspiration. Det har skullet gøres færdigt i en Fart, for at Indtrykket ikke skulde forflygtiges. Der er noget skitseagtigt over hele Billedet. Hænderne er — paa Rembrandts Manér — kun lige antydede med nogle grove Penselstrøg. Legemets Form er ganske fortræffelig, og som den Fløjskrave er

J. E. Millais: Thomas Carlyle.

malet! Men kun Hovedet er gennemarbejdet, og selv det staar, som var det det første voldsomme Udkast. Det hvide, bløde, glansfulde Haar, der ligger som Raasilke over Hovedet, uordentligt og dog saa gennembørstet, det stride Halsskæg, der bøjes opad af det høje Halsbind, de hvide Stubber om den stærke Mund, hele Hovedets Modelering, alt er saa godt som sligt kan gøres. Men det er Øjnene, disse store, klare, blaa Øjne, der lyser af Ærlighed og Klogskab og ikke behøver at sænke sig for noget Menneske, som behersker Ansigtet, og saa Munden, den usigelig triste Mund, som dirrer nervøst mellem Latter og Graad, hvor Sarkasme, Jammer og Haab skiftevis er Udtryk for den samme Grundstemning.

Millais har malet Carlyle som Oldingen, som Kæmpen, der har sejret. Det er, som om Kunstneren i det Hoved fortæller, hvad den vundne Sejr har kostet. Og han viser, hvad Watts ikke havde vist, af hvad Rod Sejrherren er runden. Det er, som han lægger Vægt paa Bondeætten, som han forklarer den sejge Udholdenhed, parret med den sjælelige Renhed gennem Afstamningen.

Bondedrengen, der kom ind til Universitetet, med en umaadelig Tørst efter den Kundskab, der højnede Livet, og med den mest levende Trang til at møde Mennesker, levende, betydelige, store Mennesker.

Og han traf Professor Tør-som-Støv, der sad i Bjerge af Foli-
anter, men ikke kendte Bøgers Indhold, end mindre kunde vise ham Vej gennem Labyrinten af dem. Han maatte bane sig selv Vej som gennem en Urskov. Det, han søgte, var ikke de enkelte Kendsgerninger, men Gangen i Livet, saadan som den formedes af de store. Dem søgte han, fordi de for ham var Afspejlingen af det største, af hans Moders Gud, Jehovah, der ubønhørligt fordrer og skræmmer. Og da han var naaet frem til at finde Jehovah, stod der en bitter Kamp mellem de to. Ingen af dem blev Sejrherre. Det søgende Menneske drev den jødiske, snævert dogmatiske Gud ud af sit Liv; men Jehovah mærkede ham for Livstid, som han havde mærket Jakob, der ogsaa havde kæmpet med ham. Carlyles Helbred var efter den tre Dages indre Kamp brudt. Men han jog ikke Gud ud af sit Liv. Han skabte sig en Gud, der var den alvise Fører og Ordner af Livet, og ham klyn-
gede han sig til, ofte helt krampagtigt; og de store Mennesker blev de af Gud udpegede Ledere, hvem Menneskene skulde kende, anerkende og følge. Men Førerne skulde ikke opdrættes, opelskes; de skulde naa frem til Førerpladsen gennem Kamp og Modstand.

Han skrev og skrev om sine store Mennesker, og de, der skulde læse ham, var ligegyldige eller vendte sig uvillige bort. Han søgte Mennesker, og kun de, der stod ham allernærmest, Moder, Fader, Hustru, og saa nogle af dem, han fandt i Bøgerne, stod Maal med hans Fordringer. Enkelte af Tidens bedste kom ham i Møde og vilde hjælpe ham — thi han trængte til Hjælp — men Betingelsen var altid den, at han skulde rette sig efter Publikums Fordringer, og det kunde han ikke. Han søgte to Gange om at blive Lærer ved det Universitet, hvor han havde været Student. Den ene Gang kom han med en anbefaling fra Goethe — den eneste af sin Samtid, han fuldt ud beundrede, maaske fordi Olympieren

levede saa fjernt. Og Konsistorium svarede, at naar Goethe kunde give Carlyle en Anbefaling, maatte han være lige saa gal som han, hvorfor den var værdiløs.

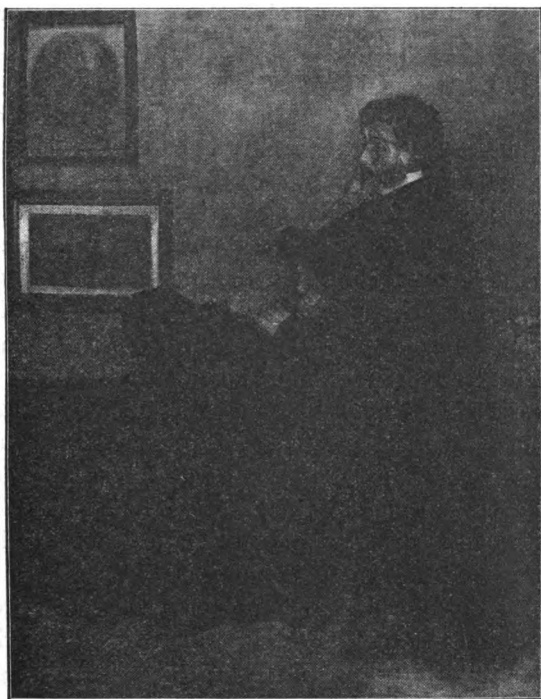
Og saa en skøn Dag stod Carlyle som Æresrektor for det Universitet, der havde vraget ham som Lærer. De Bøger, der syntes kun at skulle bringe ham Fattigdom, udkom i store Oplag og bragte overflødig mange Penge til det lille Hjem i Chelsea, hvor han boede i 40 Aar. Ungdommen beundrede og elskede ham. Selv Regeringen, der i England er meget langsom til at anerkende de kunstneriske, videnskabelige eller litterære Fortjenester — med Rette, fordi den, der vinder frem, alligevel har store Muligheder for at faa sin Løn — fik Øje paa ham. Disraeli, dette jødiske Meteor, der spændte sig for Reaktionens, Chauvinismens og Højkirkens Vogn, tilbød ham en Pension paa 800 Pd. St. og en Orden, der kun gives Generaler og Statsmænd. Begge blev afslaaet med Tak.

Det er den bondefødte Sejrherre, den højt hædrede, hvem Hyldest og Ros ikke steg til Hovedet, og hvem Modgang ikke gjorde bitter, som aldrig kom ud over sin store Smerte over Livet, men dog bevarede sit Haab og Fortrøstning til at Menneskene blev ledede af Gud, hvem Millais havde malet.

Den tredje Maler, James Mc Neil Whistler har set Carlyle saaledes, som England forfærdedes over at lære ham at kende gennem hans Ven, Historikeren Froudes Biografi, et Billede, som de haardnakket nægter at anerkende, fordi det er saa fortvivlende sandt.

Whistler er Amerikaner. Han kæmpede for at vinde Anerkendelse, og Paris laa en Dag for hans Fødder. Men enhver Amerikaner er opdraget med en vis Ringeagt for Paris. London er Verdens Hovedstad og tager ikke sine Ordre fra Paris. Dens Stempel alene gælder for at være blaat. Og den vilde ikke sætte det paa Whistlers Kunst. Han gik saa stik imod alt, hvad der var engelsk Tradition i Maleriet, dette, at Farven skulde bruges først og fremmest til at vise Tingene, deres Omrids, Form og Udseende. Man skulde kunne kende Tingene. Et Hus skulde være et Hus og en Kat en Kat. Farverne skulde staa klare, næsten skingre, ikke glide over i hverandre, men staa skarpt ved Siden af hinanden. Og her kom han, hvis Farver knap kunde kaldes Farver, kun ubestemte Toner, der udviskede alle Former,

saa det kunde være svært at afgøre, om man havde et Landskab, en Marine eller et Gadeparti for sig — han vilde ikke fremstille, kun fremkalde en Stemning. Og Ruskin, den almægtige, der saa længe havde prædikeret de stærke Farver og den nøjagtige Formgivning, fór i Pressen ud mod Vandalen og paastod, at det var

Whistler: Carlyle.

ligefrem Bedrageri at forlange 200 Pd. St. for et Billede, som Whistler havde smurt op paa en Dag. Det kom til Proces, Kunstneren vandt nominelt, tabte reelt. Dommer, Jury, Kunstverdenen og Publikum var enige om at dømme og haane ham.

Han har malet et Billede af Carlyle, som aldrig glemmes, naar det engang har været set. Det findes i Liverpool, men var udstillet i Londons Guildhall i Sommeren 1900.

Det er selve Fortvivlelsen, Selvopgivelsen, Haabløsheden, der er malet, uden Teaterfagter. Simpelt og ligefrem sidder den gamle Mand i sin store, sorte Frakke, med Kappen om Knæene, den berømte bløde Hat over den, den højre Haand støttet paa

Stokken. Haar og Skæg er ikke sølvhvide og silkebløde, Ansigtet ikke rødmusset, Øjnene ikke klare og blaa. En trist, ubestemmelig gulgraa-brun Farve staar i forskellige Toner. Ansigtet er magert, fortrukket, Mundvigene bøjet stærkt ned. Munden taler ikke, Øjnene ser ikke.

Da Carlyle stod som Æresrektor i Glasgow og blev hyldet af Englands og Skotlands Videnskab, Fornemhed og Ungdom, sad hans Hustru, der havde en saa stor Andel i den Hyldest, hjemme i London. Hun havde i en Menneskealder set hen til den Dag. Da den kom, strakte hendes Kræfter ikke til længere. Mens han var borte, døde hun ubemærket i sin Vogn, midt i Vrimlen i Hyde Park.

Og saa først forstod han, hvad han havde ejet. Han samlede hendes Breve¹, og han, der som ingen anden havde forstaaet at tyde de dødes Breve, lærte her for første Gang sin Hustrus Pilgrimsgang at kende. Hun, den fine, forvænte, begavede Kvinde, havde giftet sig med Bondesønnen, fordi hun beundrede ham. Og saa havde hun fornægtet sig selv, givet Afkald paa alt for at tjene ham til Trappestige. Hun havde støttet ham i de onde Dage og aldrig fristet ham til at slaa af paa Fordringerne til sig selv; hun havde fjernet hver Sten fra hans Vej, holdt alle Forstyrrelser borte fra hans Arbejde. Han havde modtaget ethvert Offer uden at lægge Mærke til det, end sige takket for det. Nu først erfarede han det. Og hans Liv fyldtes af Selvbekjendelser.

Der kom ældre og yngre Beundrere og Venner til ham for at live op i hans Ensomhed, sprede hans Tanker, spadsere med ham. Den, som var ham kærrest, var den højtbegavede Historiker Froude, der blev hans Eksekutor og Biograf. Han gik en Dag med Carlyle, da denne bebrejdede ham, at han ikke troede paa Gud. Froude svarede dertil blot, at han ikke kunde tro paa en Gud, som han ikke kunde se gjorde noget. Og Carlyle gik en Stund tavs; det var saa aabenbart, at han kæmpede med noget, og Froude ventede et lidenskabeligt Udbrud af Harme. Saa endelig sagde han helt stille og selvopgivende: Han gør ingenting.

Det var Dommen, han udtalte over sit eget Liv. Han troede ikke længer paa sin egen Livsgerning.

Det er den Carlyle, Whistler har fæstet uden Farver paa Lærredet.

THEODOR BIERFREUND

¹ Oversatte og udgivne af Frk. Marie Pingel, der indleder dem med en fin Karakteristik af Carlyle og hans Hustru.

ET SVENSK LITTERATURVÆRK

Henrik Schück: Världs-Litteraturens Historia. I. Antiken
Hugo Gebers Forlag. Stockholm 1900

I denne Specialisternes Tid, hvor vidtspændende Værker som oftest kun kan blive til ved Samarbejde mellem mange, er det et Særsyn, at en enkelt Mand vover det Kæmpearbejde at skrive en stor Verdenslitteratur-Historie. Man vil paa Forhaand føle nogen Tvivl, om Forfatteren har Kundskabsfyldde og Kraft nok til at udføre et saadant Arbejde vederhæftig. Men naar Prof. Schück er Manden, har denne Tvivl ingen Grund.

Henrik Schück, der er født midt i Halvtredserne og nu er Professor i Æstetik i Upsala, ejer en umættelig Forskerlyst og en utrættelig Arbejdsevne. Han har gennemdyrket Litteratur- og Kunsthistorier paa alle Omraader. Han har rejst overmaade meget — han nævnte forleden, at han havde afsøgt nogle og halvfjerds italienske Byer — og han har skrevet en Række lærde Bøger og Afhandlinger. Vigtigst er hans store Historier om svensk Litteratur i Middelalderen og Renæssancetiden („Svensk Litteraturhistoria I“ til 1600 og 1ste Del af den sammen med Warburg udgivne Litteraturhistorie); det er Værker, byggede paa et særdeles omfattende og dybtgaaende Kildestudium. I fire Samlinger „Ur gamla papper“ har han fremdraget ældre Selvbiografier og Brevvekslinger af Arkiverne og drøftet Folkeviser og Folkeminder, Sagnvandringer o. l. Han skriver i „Arkiv för nordisk Filologi“ om Emner som Forholdet mellem nordiske og antikke Heltesagn (f. Eks. Vølund Smed og Daidalos); han sysler med middelalderlige religiøse Skrifter og

Personer som den hellige Birgitta; han har udgivet „Svenska Memoarer och bref“ (sammen med Levertin), svenske Visebøger fra 16.—17. Aarhundrede m. m.

Det er mest Hjemlandets Litteratur, han har skrevet om, men hans Interesser og Studier gælder lige saa fuldt andre Folks Aandsliv. Han har offentliggjort en dygtig og omhyggelig Bog om Shakespeare, og har nu i den paabegyndte Verdenslitteraturhistorie faaet Lejlighed til at udnytte sine vidtfavnende Kundskaber.

Man finder hos Prof. Schück en dristig Virkelyst, en tryk Ligevægt og en haandfast Ærlighed. Han har den inderligste Afsky for litterær Humbug; og derunder regner han vistnok selve det Fag, han er Professor i. Han ynder ikke at give æstetiske Udviklinger og Fantasier; Litteraturhistorien skal efter hans Mening hverken fortabe sig i Æstetik eller blive til bare Filologi; han holder stærkt paa, at den skal være virkelig real Historie, og sætter den derfor i nøje Forbindelse med Skildringen af Samfundsforholdene. Sindig og rolig som Prof. Schück er, viser han derhos en kraftig Uafhængighedssans i sine Skrifter som i sin Færd. Han staar derfor ogsaa temmelig ensom i Sverige. De konservative er han en slem Torn i Øjet, da han er Fritænkter og ivrig har hævdet den videnskabelige Forsknings Frihed: han var Fører i Upsala for det Parti, som ønskede Wicksell til Professor; paa den anden Side ser de radikale skævt til ham, fordi han i Politik er alt andet end Demokrat og i Moralen er meget konservativ. Han driller ogsaa sine Landsmænd ved at spotte Svenskernes Storladenhed og Frasehang og tør gøre lidt Løjer med selve „Frithiofs Saga“.

Prof. Schücks nye Værk har faaet en vel rummelig Titel. Hans Hovedemne synes at være den europæiske Litteratur. Maaske er der dog nogen Sprogbrug for at kalde denne „Verdenslitteraturen“ — man overdriver jo gerne Betydningen af ens eget — og for saa vidt andre Litteraturer, som den jødiske, arabiske, persiske eller indiske har paavirket den europæiske, vil de mulig senere blive draget med ind i Fremstillingen. Det er dernæst ikke hele Litteraturen, Forf. gennemgaar, men væsentlig kun Digtningen; anden Litteratur tages blot med lejlighedsvis, saaledes Ciceros Breve i Redegørelsen for Samfundslivet paa hans Tid. Man kan forstaa, at Forf. har været nødt til at begrænse sig, for at Stoffet ikke skulde overvælde ham; han har da valgt at skille den videnskabelige Litteratur ud og kun beholde Skønlitteraturen. Grænsen er ikke nem at drage, og Forf. har maaske nok trukket den lovlig retlinet. Det er saaledes et

Savn ikke at finde Platon blandt de attiske Forfattere; det er dog nok hans Digtersnille, der giver den store Filosofs Skrifter deres varigste Værd. Ved at holde sig til Digtningen i streng Forstand vinder Forf. imidlertid, at Fremstillingen kan gøres mere fyldig, og at den faar større Enhed og Overskuelighed.

Det foreliggende første Bind omhandler den græske og romerske Litteratur. Det indledes med en Skildring af den ældste græske Kultur og den hellenske Nationalkarakter med dens Individualisme og Rørighed, dens Forstandighed og Sans for Maal og Maade. Derefter fremstilles den episke Poesis Udvikling fra Folkedigtningen, og de to store homeriske Digte gennemgaas og karakteriseres. For det omtvistede Spørgsmaal om disse Digtninges Tilblivelse — der nys er blevet brændende her hjemme ved Dr. Tuxens Bog — gøres der udførligt Rede. Forf. slutter sig til dem, der i Iliaden finder et oprindeligt Digt om Tvisten mellem Agamemnon og Akilles, som senere er bleven udvidet ved tildigtede Episoder og Indskud fra andre Digte, og i Odysseen ser et Digt om Odyssevs' Hjemfart, som er bleven fortsat med en Digtning om Bejlerdrabet og senere sammenarbejdet med Telemakien og andre Tilføjelser. — Efter at have fortalt om de tabte episke Digtninge og givet en livlig Fremstilling af Hesiodos' boiotiske Læredigtning og dens vigtigste Frugt „Værker og Dage“, hvori han særlig finder en tør, bedsk og jordlav Bondepoesi, hvis Pessimisme han jævnfører med den i et andet Bondedigt, Hávamál, gennemgaar Forfatteren den græske lyriske Digtning og vender sig derpaa til det attiske Drama. Man kunde her have ønsket en noget mere indgaaende Skildring af de Kulturforhold, hvoraf Dramaet voksede op i Maratonstiden, den perikleiske Tid og den peloponnesiske Krigs Tider, og af, hvorledes Dramaet har faaet sit Præg af disse Tidens Syn. Derimod er der givet en udførlig Fremstilling af Tragediens Tilblivelsesmaade og af det græske Teaters Historie efter Dörpfeld og andres Undersøgelser og Hypoteser. Mod Redegørelsen for de tre store Tragikeres Liv og Digtning kan der vel rejses en og anden Anke — man kan f. Eks. næppe sige, at den græske Tragedie helt igennem er holdt i streng Alvor, den faar tit et Stænk af Komik ved Ammerne, som i „Koeformerne“, ved Budene og lignende Personer — men i det hele er den vel overvejet, forstandig og uhildet. Forf. er ikke blind for, at Sofokles, der tidt fremstilles som Fuldkommenheden selv, kan have sine kunstneriske Brist. Derimod kunde han have understreget Evripides's Storhed som Poet en Kende mere; denne ypper-

lige Digter lider endnu under Aristofanes' partiske Angreb og Reaktionen mod Racine paa Lessings Tid.

Særdeles læseværdig er Undersøgelsen af de dramatiske Teorier, der skyldes Aristoteles eller er blevne tillagt ham, f. Eks. den om de berygtede tre Enheder, Tidens, Stedets og Handlingens, som de græske Dramatikere ingenlunde overholdt strengt. Prof. Schück modstiller her lærerigt Udviklingsgangen i det græske og engelske Drama. Dette opstaar af dramatiserede Krøniker, hvor den ene Hændelse jager den anden; Opgaven for Dramatikerne bliver da at klippe bort af Handlingen og tvinge den ind i snævrere Grænser. Den græske Tragedie opstod derimod væsentlig af Lyrikken; for de græske Dramatikere gjaldt det derfor om at gøre Handlingen mere og mere rig, derpaa arbejder de, navnlig Evripides, saa han ofte sprænger Handlingens Enhed. Mod adskillige af de fremsatte Teorier gør Forf. grundet Indsigelse. Saaledes mod den, at Tragedien bør ende med Heltens Undergang. Den Lære har den græske Tragedie faktisk ikke fulgt; mange af Stykkerne ender nok saa lykkelig; den middelalderlige Teori, som Dantes store Digt skylder sit Navn, at en Komædie er et Digt, der ender godt, en Tragedie et, der ender ulykkeligt, passer, som anført af Forf., slet ikke paa den græske Tragedie. Læren om den tragiske Skyld, stammende fra Brøst i Heltens Karakter, træffer efter hans Mening heller ikke det centrale i den græske Tragedie. Den var ej heller altid „Skæbnetragedie“. Det væsentlige ved den finder han i dens Patos.

Fra Tragedien gaar han til den attiske Komædie, fremstiller dens Væsen og Kunst og Opførelsesmaade, og karakteriserer Aristofanes som den tøjlesløse Partiskribent og geniale Digter han var. Med Skildringen af den senere Komædie kommer han dernæst til den hellenistiske Litteratur. Som Baggrund for denne giver Forf. et indholdsrigt Billede af de nye Samfundsforhold efter Alexanders Tog, da det gamle Hellas sank dybt i Folketal¹ og Betydning og de store skrøbelige hellenistiske Stater dannedes. Navnlig fremhæver han stærkt, at mens den gamle hellenske Litteratur var national, havde sine dybe Rødder i Folket og bares frem

¹ Naar Forf. mener, at den hyppige Brug af Børneudsættelser som Motiv i Komædiene tyder paa tilsvarende virkelige Forhold, fordi Motivet ikke beror paa titterært Laan, er dette sidste vist noget tvivlsomt. Motivet bruges i Tragedierne f. Eks. i Oidipus og Ion.

af dette, var den hellenistiske en Overklasselitteratur, der ikke sugede Jordens Safter, derfor blev pedantisk, forfinet og bleg, og aldrig naaede en virkelig Blomstring.

Meget eftertrykkelig vises dernæst, hvorledes det samme gjaldt den romerske Litteratur, der opstod som en ligefrem Fortsættelse af den alexandrinske. Romerne, et upoetisk og fantasiløst Folk, kunde ikke bringe noget ud af de svage digteriske Spirer, de oprindelig havde haft. Først da den hellenistiske Kunst indpodedes paa dem, skabte de en virkelig Litteratur. Den blev betydeligere end den meste hellenistiske, fordi det var et ungt og kraftigt Folk, der tog Arven op efter Alexandrinerne. Da det gennem en Række Forsøg havde naaet at gøre sit haarde og stridige Sprog bøjeligt, kunde det yde Poesi af Rang. Men det blev altid en Overklasse-digtning, og Poeterne var i det hele ikke egentlige Romere, men stammede fra de romaniserede Folk.

Forf. skildrer denne Udviklingsgang meget levende og stadig med Samfundstilstandene som Baggrund. Han viser den romerske Nationalkarakter, Landets Indflydelse paa den og hvorledes det hindrer en kunstnerisk Udvikling og Skabelsen af en virkelig folkelig Enhed. Man ser Digtningens ublide Kaar under den gammelromerske Poesiforagt, som selv Hellenismens Forkæmpere, Scipionerne, havde ondt ved at frigøre sig for, den græske Aands Sejr over Romerne, efter at Hellas var faldet, og de vilde Borgerkrige, der tynder Romerne ud, men tillige fremkalder et lidenskabeligt Højtryk i deres Sjæle, der faar sit digteriske Udslag i Catullus' Vers og Lucretius' *De Rerum Natura*. Dernæst følger den moralske og religiøse Reaktion under Augustus og hans mærkelige Forsøg paa at skabe sin Politik en Tjener i Litteraturen, der nu har naaet sin største formelle Udvikling, men taber i personlig Brand og Styrke. Saa kommer Forfaldet under Kejserne, da Litteraturen ikke mere støttes fra oven og daarlig kan klare sig mod den græske Moderetorik, der efterhaanden er ved at fortrænge den latinske Litteratur, og har sin ypperste Mand i Lukianos. Endelig undermineres Romeriget helt af Orientalere og Germaner, og Antikken er til Ende.

Hele denne Udvikling er fortræffelig skildret. Overhovedet synes det, som Forf. i Romertiden har faaet sikrere Tag paa Stoffet end straks i Værket, navnlig er Vekselvirkningen mellem Samfundslivet og Litteraturen her mere fyldig og lærerig fremstillet.

Forf. er ikke indlevet Specialist i disse Litteraturperioder, men han er hjemme i den videnskabelige Litteratur om Emnet, har

befaret baade dens Alfarveje og dens Biveje, og er fulgt med i de nyeste Opdagelser og Hypoteser. Han er dog ikke blot Afskriver. Han kender sit Stof paa første Haand, og man mærker overalt, at han dømmes efter varsomt Overlæg. I sine Karakteristikker søger han at komme uden om Talemaaderne og se Personer og Ting naturligt som de var. Naar man ellers i Litteraturhistorierne tidt kun har faaet blege og matte Betegnelser, er det friskende at læse f. Eks. hans Skildringer af Martial og Juvenal eller at sammenholde hans Karakteristik af Persius som en rig Stuelærd med Mavekatarr, en dannet og moralsk bornert Satiriker, en *lillgammal skolgosse*, med Teuffels „*der jugendlich unreife aber edelgesinnte A. Persius Flaccus*“.

Den store Fordel ved at Litteraturhistorien skrives af en enkelt Mand med omfattende Kundskaber er, at Sammenhængen i Udviklingen kommer bedre frem og Helhedssynet bliver sikrere. Prof. Schück har ogsaa set sin Hovedopgave i at vise den historiske Kontinuitet, og han har løst den godt. Han stræber tillige at sætte Figurerne i det rette Plan. Hans Bog er ikke en Opregning af Navne, store og smaa i Flæng; han skyder de uvigtige til Side, trænger de mindre væsentlige stærkt tilbage, men skildrer de betydningfulde Forfattere indgaaende og fyldigt.

Som man kunde vente efter Prof. Schücks Naturel bliver det ikke den æstetiske Værdsættelse af Digtningen, der ligger ham mest paa Hjerte. Hans Domme er i det væsentlige korrekte og sunde, men stundom kan han tage lidt haardhændet paa Digtene. Saaledes Hesiodos', der dog virkelig rummer Ord og Tanker med sær Poesi. Man mærker ogsaa f. Eks. paa hans Skildring af græsk Lyrik, at han ikke har den dybe og fortrolige Glæde ved den, som føles i Prof. Heibergs Fremstilling.

Derimod vindes man stadig af hans solide og ærlige Syn og den vide Kundskabsfylde, han ejer. Den mærkes bl. a. i hans hyppige Henvisninger fra de Ting, han drøfter, til andre Tider og Forhold. Det er træffende, naar han sammenligner Theognis' Partihad med en Ghibelliners i Dantes Firenze. Eller naar han jævnfører den hellenistiske Tid med Rokokoens og viser den fælles Smag for Naturdigtning, Eventyr eller anden Folkepoesi. I Striden om, hvor vidt de homeriske Digte kan tænkes nedskrevne fra første Færd, drager han ligeledes interessante Paralleler frem. Man har villet støtte Tanken paa, at Bellerofontes i Iliadens 6te Bog af en græsk Fru Potifar sendes med et Uriasbrev til Lilleasien. Prof.

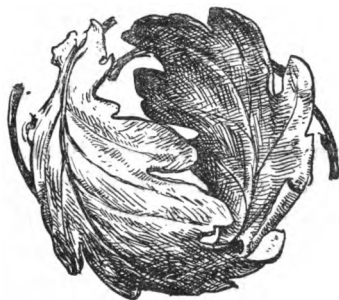
Schück gør opmærksom paa, at i Eddaen sender Gudrun et lignende skriftligt Advarselstegn til sine Brødre, men derpaa har dog ingen villet bygge Teorier om et urgammelt litterært Brug af Skrift. Det væsentlige, viser han, er ikke, om man kender Skriften, men om man har et Materiale, som egner sig til litterært Brug. Her i Norden kendtes Runerne i det mindste sidst i det 4de Aarh., men nogen egentlig skriftlig Litteratur fremkom først i Begyndelsen af det 12te Aarh., da man fik Pergament at skrive paa. Hos de hellenske Folk gik det paa samme Maade. Man har Indskrifter fra c. 700, men først et Hundrede Aar efter fik man et brugbart Skriftmateriale i den ægyptiske Papyrus. —

Værket er udstyret med gode og lærerige Afbildninger, navnlig efter græske Vasemalerier, af Teaterrekonstruktioner o. a.

NIELS MØLLER

Efterskrift

Af „Världslitteraturen“ er nu 2det Binds første Halvbind udkommet, omhandlende den israelitiske Litteratur.

FORTÆLLINGER

I

K. Larsen: En Kvindes Skriftemaal (Nordiske Forlag). *Edith Nebelong: Maja Engell* (smstds.). *Frederik Poulsen: Race* (Gyldendal).

ULENS reelleste Stykke Kunst er vel nok *En Kvindes Skriftemaal*. Aldrig har Karl Larsen arbejdet sikrere, finere, samvittighedsfuldere end her, optaget alene af Sagen og af at give hverken mere eller mindre end det rigtige, uden at ville brillere ved Virtuositet. Den stolte Kvindeprofil staar cisereret ud saa skarpt og tørt og renligt som en nakkeknejsende Florentinerinde paa en gammel Bronzemedaille; stiliseret er hun, lidt af den levende, aandende Umiddelbarhed er sat til, men en høj, streng Typeskønhed er vundet i Stedet.

I den ydre Form synes, nærmere beset, ganske vist lidt at være klikket. Man faar sig ikke til at tro, at det er Fru Thora Halck, som selv har nedskrevet til sin Veninde dette hele Skriftemaal, — ikke at hun, netop hun, har kunnet se saa overlegent forstaaende tilbage paa sit Liv og kunnet sanke sammen og kunstfærdig trække paa en Snor saa mange spredte Træk fra sin Fortid, til hun har faaet sit Væsen belyst fra alle Sider og sin Udviklingsgang lagt frem saa klar og nødvendig for Forstaaelsen. Kommandørinden, hun skriver til, har næppe heller kunnet finde ud af, hvad Luzernerløven eller mangan anden Smaaepisode havde at gøre i Venindens Bekendelse. Paa Læserne virker det altsammen uvilkaarlig ikke som en Sjæls levende, bevægede Enetale, men som det, det er — en ideal Advokats yderst omsigsfulde Dokumentation og yderst skarp-

sindige Deduktion af sin Klient's Sag, eller som det, det endnu egentligere er — en fint tænkende og fint følende Kvindevens Udredning af en Sjølehistorie fra sin Bekendtskabskreds. Han har kan hænde forstaaet den klarere end hun selv, hendes Mand og Omgivelser.

Men som Advokat har han ganske vist set alt med sin Klient's Øjne, og det er sikkert nok hendes Syn paa sig selv og sine Omgivelser, som gengives os, ligesom hendes Haandskrift kan kendes igen i Stilens hele tørre Fasthed. Man har hende for sig — den høje, stejle, storlemmede Skikkelse, Ansigtets karakterfulde Træk og de tynde, spidse Læber. Ingen videre rummelig Aand: en uselvstændig Intelligents, men et dygtigt Lærenemme; snævre og usammenfatte, men dybe og faste Følelser; en enkel, hel Natur af et tørt, køligt Temperament. Fra Barn af er hun gaaet helt op i Faderen og hans fritænkerneske Filosofi, og efter hans Død holder hun — som Luzernerløven — trofast og sørgende Vagt om hans Minde, og gaar i Skole og til Konfirmation med rank Nakke som Professor Wiiums Datter. Hendes Modvilje mod den mondæne Moder vokser til uforsonligt Had, da hun gifter sig om, og hun dømmer hende skaanselløst med Skøgenavn, ligesom hun i sin Voldsomhed buser frem med sit „Hold Mund“ mod hendes feige Konvenienskristendom. Jomfruelig sky og unærmelig for Erotik plejer hun sine Studier, indtil hendes Hjerter lader sig vinde af Fuldmægtig Halcks trofast vedholdende Beilen og hendes lærvillige Intelligens tages fangen af hans sikre, kunstneriske Dannelse. Som hun under Faderens Paavirkning er bleven halvt Filosof, lader hun sig nu stilisere efter florentinsk Kunst og lave om til en korrekt og kunstdyrkende Verdensdame, — om hun end uhjælpelig beholder et vist Fodgardeforedrag i sit Spil og af Billederne mest holder sig til det historiske Fortællingsindhold. Men saa skal hun have et Barn; hendes Kraftnatur begynder at gøre Oprør imod at lade sig stilfuldt ompylre som Patient af Ægte-mandens Bedreviden, og da hun har det lille levende Kød af hendes eget mellem Hænderne, vaagner med én Gang i hende den kvindelige Kærlighedstrang, som Erotikken aldrig havde udløst, og hele hendes enkle, ubrugte Kærlighedsstyrke stræber for første Gang at sprænge de fremmede Hamme. Dog lidt efter lidt fanges hun igen ind i Selskabspligter og Kunstinteresserne, og efterhaanden som Barnet vokser op, ser hun det mer og mere blive blot sin Faders Søn og gaa ind i den gamle Embedsslægts kultiverede Traditioner; hun har opgivet sit Oprør, spiller pligtmæssig sin Rolle videre, men føler sig mer og mer fremmed og til overs . . . Indtil det saa en

Dag brister for hende; nu har hun gennem de mange Aar ladet lave om paa sig, ladet sin Natur forkrøble, fornet sig efter Mand og Søn, givet og ydet og aldrig faaet noget igen . . . nu skriger Trangen op i hende til endelig at være sig selv og elskes som sig selv, og hun søger hen, hvor de mange før hun har søgt Gengæld for deres ubesvarede Kærlighedstrang, men hvorfra Faderens Skygge hidtil altid har holdt hende borte. Endnu betror hun sig dog med sine religiøse Anfægtelser til sin Mand, vant til (og trængende til) at lade sig bøje under en overlegen Intelligens. Men — humant og dannet lader han hende rolig sejle sin egen Sø og søge sig sin egen Sandhed, . . . ganske som hendes Fader (hun mærker ikke Skæbnens Ironi) engang havde ladet hendes Moder gøre det; som hun og hendes Fader engang havde gjort det, saaledes lukker hendes Mand og Søn sig sammen om deres eget; og som Moderen, hun havde foragtet saa dybt, søger nu hun med sin Kærlighedstrang hen til en ny Genstand for Beundring — en nidkær Prædikant — og til den, hun tror, kan elske og forstaa hende, som hun er.

Grundig og alsidig er den hele Casus gennemanalyseret, med smaa, uanselige Midler er den lagt frem; der er ligefrem noget, der minder om Ibsens Kunst i de mange forborgne Dobbeltbunde og Rævesakse, som gemmer sig i Fremstillingen og gør Tilegnelsen saa spændende og lidet ligetil. Og hvor sikkert og fint afskyggede staar ikke ogsaa Ægtemandens og Moderens, til Dels Faderens Billeder i Fruens Fremstilling, og vi føler ogsaa den Føjlbøddelse, hun gør sig skyldig i! . . . Men bestemte Grænser er der alligevel for, hvad K. Larsens Kunst kan yde, og det Emne, han denne Gang har taget op, og som under hans Haand er bleven et fint, lille Kabinetstykke, synes nok at have krævet en fyldigere og kraftigere Udformning. Vi faar flygtig og fjernt og køligt Besked om, hvad der er foregaaet, men vi gennemlever intet — mindst den afsnuppede Krise — intet og aktuelt. Saa tydelig Konturerne er ridsede op, saa lidt fyldestgørende er, nøjere beset, den indre Sammenhæng og Udvikling magtet. Den store Forvandling af den mandhaftige „kvindelige Studerende“ til den anstandsfulde Departementchefsfrue kan egentlig kun forklares, naar man hos Thora underforstaaer en vis Arv og Indflydelse fra den mondæne Moder. Og naar hun, den kølig stejle, begynder at tale om sit varme Legem, sin hede Sjæl, saa har vi mærket altfor lidet til disse, til at kunne forlige det med Billedet af hende. Der er i al Larsens Kunst noget køligt og tørt, som i meget stemmer fortrinlig sammen med hans Heltinde, men der maa

forudsættes noget voldsomt og haandfast kraftigt i hende, som han ikke rigtig faar frem. Emnet kunde have fristet Ibsen, og man kommer til at tænke paa, hvorledes Thora og hendes „Tilfælde“ under hans Haand vilde have antaget anderledes Dimensioner og pløjet anderledes dybt i Sindene. Men hos Karl Larsen er det hele holdt inden for en formbehersket Kammertone, Fru Halcks Tilfælde er lige akkurat et pikant Diskussionsemne for københavnske Kommandørinde-Saloner. —

Sandt at sige tager nu alligevel saadanne Bøger som Edith Nebelongs to — „Misse Wichmann“ fra i Foraaret og nu „Maja Engell“ — mig meget nærmere om Hjerte. Der ser ud af begge Bøgerne imod mig et Pigeansigt — jeg har ikke set det i Virkeligheden og véd slet ikke, om det er Forfatterindens eget —, som vækker de mest blandede Følelser af Ubehag, Uhygge og Tilfredsstillelse, Beundring, dyb Deltagelse. I begge Bøger er der en ung Pige, hvis Sjæl er syg og opreven, men hvis Vilje er rank og modig, — som knejser for ikke at segne, ler for ikke at græde, er kynisk og raa for at være ærlig og ægte, og i hvem der under ulykkelig forvildede Forhold glimter prægtige Sjælskræfter frem — som blanke, ubrugte (eller misbrugte) Vaaben. Det tragiske er netop det, at Evnerne synes betalte ved at noget ædelt ligesom kunstig er eksterperet i hende. Dette Øje ser saa klart og skarpt og tørt, fordi det har faaet al sin Væske grædt ud af sig; denne slagfærdige, galvaniserede Vittighed virker som en ulykkelig Klovn's Forvridninger; al denne Kæphøjhed — hvor synes den tilkæmpet og segnefærdig! Og denne overvaagne Væren paa sin Post, som tager alt med af Livet, men aldrig giver sig selv bort . . . hvor bitterlig fattig og reduceret er ikke en saadan Paapasselighed, som aldrig har Raad til at glemme sig.

For Lud og koldt Vand har de gaaet, de tre Søstre, og skøttet sig selv i det ulykkelige Hjem, under de fortvivlede Familieforhold. Nu er Faderen død, og Moderen ligger inde paa sit Kammer i en Døs af Drik og Morfin, og kun nu og da viser hendes røde, opsvulmede Ansigt sig og klynker en Besked frem. Fader er ond, Moder er ond og gid Moder vilde dø! . . . og hvilken Skam for Omverdenen . . . og hvor de hykler og forarger sig de kære Slægtninge! — det er de Følelser, Søstrene tager med fra deres Hjem; en Skygge en Gang for alle lagt over deres Liv, en Bitterhed rodfæstet i deres Sind og tillige en Angst for den Arv af Sindssyge og Degeneration, de bærer i sig. Maja — den yngste, Bogens Heltinde, — har overtaget at repræsentere Letsindigheden og Livsglæden i al denne Elendighed. Hele hendes lille spæde Person har samlet sig i Kamp mod sin

Skæbne. Hun vil ikke tro paa Arvelighed, ikke sløjt give efter for Forholdene, ikke kaste Ansvaret fra sig og glide med Strømmen. Paa det, som er gaaet i Stykker i Hjemmet, vil hun ikke lappe, men ubarmhjertigt se det, som det er, og udlevere det til Verden; men sig selv vil hun redde ud deraf, for sig selv vil hun tage Ansvaret, og hun vil ikke være ulykkelig — kan man begribe, at Folk gider være det? Mærker hun, at hun selv eller nogen af hendes Omgivelser er paa Veje til „at tude“, skingrer hun en kaad Vittighed ud. Optræbet paa Apotekets Disk sidder hun og kvikker den halvgamle Provisor op med sine lystige Indfald; Veninden Thora trøster hun med Galgenhumor i hendes hjemlige Ulykker og Kærestesorger; og i ovenud Oprømthed trækker hun blank for Søsteren og Veninden og forarger dem ved sine ujomfruelige Kynismer.

Hvor hun gaar ud mellem Mennesker — og dygtig tager hun fat paa at arbejde og frejdig paa at elske — dér tager hun med sig en uforknyt Vilje til ikke at lade sig gaa paa og ikke lade sig bøje en Tomme og en uforsonlig Vilje til at se enhver Ting grusomt sandt, lige i Øjnene. Fra Moderens Morfindrømme, fra den ældste Søsters Romanfantasterier har hun drukket sig — om man saa tør sige — nøgtern for hele Livet. Og med Grusomhed spidder hun de Mandfolk, hun møder, paa sin lagttagelses Syl, med guddommelig Respektløshed klæder hun „Kvindens Hoved“ af. Det kribler i hende, naar hun er sammen med en af „Damebuksebøgernes“ Forfattere, og con amore kradses hun ned, i Venindens Navn, et Svar paa hendes symbolistiske Vens Udgydelser. Og hendes egen Ven, hendes kære, store, kønne Mandfolk — hvor kan hun ham straks ud og ind, med hans Dumhed og Plumphed, den fede, dovne, selvtilfredse Stemme, der kommer inde fra Tænderne, som om alt, han sagde, var en Hemmelighed, . . . hans andægtige Udtryk, som bragte han en stor og kostelig Gave, da han endelig, ude af Stand til ellers at faa Fingre i hende, maa beslutte sig til at fri, . . . hans Raadløshed over for Ironi — det var som naar man tegner en Kridtstreg om en Høne og den blot stirrer og stirrer paa Stregen og ikke véd sit Raad for at komme over den.

Instinktsikker er til Gengæld hendes medfølelse for alle de Kvinder, hun ser om sig, ilde tilredte af Livet . . . den trodsig ulykkelige gifte Søster og den triste gammelkloge, roman-skrivende Siegfriede, . . . den store, tunge Veninde, der snart vil gaa som „Gratis pige“ fra Haand til Haand . . . den halvgamle Fru With, som lærer hende de hundrede Lattre, bag hvilke hun véd at

gemme sin Græmmelse bort for Folk. . . . Fru Meyer, der sidder hyggelig og rolig og smilende tilstaar sin Svaghed for god Mad og smukke Klæder . . . og som dog har noget dræbt i sig . . .

Hun bliver selv, Maja, med al sin Paapasselighed, skamferet af sin store, dumme Kvindeforfører. Hun redder sig ganske vist, — redder med sin nøgterne Selvkontrol i al Fald saa vidt „Æren“, at hun kan komme i Havn i et fredeligt Ægteskab med en rar halv-gammel Mand. Men hun føler sig som en „demi-vierge“ — omtrent som Misse Wichmann, der med melankolsk Ironi satte sig til Gravmæle: „Her hviler under grønne Tilje — en, der var Jomfru mod sin Vilje“, — og hun ser ingen stor Ære i sin forsigtige Frygt for at tage Konsekvenserne af et Forhold. Træt, træt er hun allerede saa hurtig af at bakses med Livet: hun var jo gammel, da hun gik ud i det, og hun véd nu, at det for alle blot er som et Krat, man arbejder sig igennem for at naa den endeløse Afgrund paa den anden Side. Og nu, hun er Frue, er hun som en af de andre, der har faaet deres Hjerte revet itu engang ude i Livet, men har fundet en rar Lappeskrædder, som rimper det saa nogenlunde sammen . . . Men rank og sikker forbliver hun, dobbelt illusionsløs og uangribelig, — og bestemt paa at redde saa megen Lykke, hun kan i Livet.

Noget afsnuppet er navnlig Afslutningen, og videre reel sammenhængende Menneskeskildring byder Bogen ikke paa. Men den elektriserer ved sit Humør; den sætser med sin Haan og befrier ved sin Respektløshed, og dens rebelske Radikalisme og Kynisme virker som et saaret og sygt Sinds naturnødvendige Forsvar mod Skæbnen.

— Læser man oven paa denne Bog Frederik Poulsens digre Opus „Race“, som mange yngre synes at interessere sig for, fornemmes dets Hjerneradikalisme unegtelig noget bleg og flov. Her er ingen virkelig „Storm og Trængsel“, der revolterer. Og kommer man fra Karl Larsens Bog til det, fornemmes det ogsaa, at „Race“ kun har lidet med Kunst at gøre. Forfatteren arbejder — fortæller han selv — hurtig, og de 400 tættrykte Sider cykler ogsaa gladelig hen ad de mest farbare Veje, uden at Indholdets Nyhed og Egenhed nogen Sinde nøder til at bryde ny Stier eller sætte Ordene sammen i uvante Forbindelser. Blikke er „duggede af Mindernes Vedmod“, og et rigt Haar „risler som en Kaskade i kaade Spring ned fra den høje Chignon“. I en forstandig let-flydende Dagligtale beskrives Personerne og gengives deres Oplevelser og Sindsstemninger, men aldrig tændes der af Ordene en tydeligere Vision eller rykkes vi med i en magtfuldere Bevægelse

end naar vi i jævn Samtale hører noget fortalt. Og i alle afgørende Situationer bliver Læserens Hunger efter energisk Gennemlevelse spist af med luftige poetiske Fiktioner. Naar Erik Morgenens efter sin første Elskovsnat svømmer ud i litterære Stemningsrefleksioner over „Samfundets hysteriske Tantemoral“ og Naturens Kærligheds-evangelium, og siden, da Telegrammet om Faderens Død i det samme kommer dumpende ind, blot flyder over i en ny Strøm af Betragtninger over, hvorledes Døden og Smerten sidder til Højboards i Livet, . . . ja saa er sligt kønne Forfatterspekulationer ved Skrivebordet à propos de to Situationer, men det var helt andre Ord, der skulde siges for virkelig et Øjeblik magisk at flytte os over i den umiddelbare Nærværelse. Det var næppe „de tusind Blomsterfrø, der falder til Jord uden at spire“, som gik gennem den unge Mands Hjerne i det Øjeblik, det var Telegrammets Ord, der blev ved at hamre derinde . . . det var Billeder af Dødslejet derhjemme, som Fantasien igen og igen søgte at gætte frem . . . det var Nat-skjorte og Tandbørste, som skulde indpakkes, og om det sorte Sæt skulde med. Det er tusind smaa Lige gyldigheder — Herman Bang eller ogsaa Joh. Jensen kunde sige, hvad for nogen — som her skulde fæstnes paa Papiret for at mane Situationen frem. Eller senere hen: Faderens Dødsleje med Eriks lange veldisponerede og veludarbejdede Trosbekendelse eller den Tale, hvormed Ingeborg i Drosken afviser Eriks Frieri, — vi hensættes atter ene til Forfatterens Skrivebord. Naar han lader Apotekeren sige „altsaa“ og Byfogden „buh“ til hvert tredje Ord, saa er det ogsaa alt, hvad han gør i Retning af at individualisere Folks Tale . . . Ved Siden heraf kan det endda være det samme, at hele den sidste Del af Trilogien — alt det om „den kolde, hærdede Staalfabrikant“ i Paris, hans Rutten med Tyvetusinderne ved Væddeløbet og hans Børsoperationer med Millionerne — synes skreven af en i 5te studerende.

Alligevel, for dem, der ikke selv lever med blandt Studenterforeningernes og Kaféernes Ungdom, er det altid interessant gennem de Unges Bøger at faa autentisk Besked om, fra hvad Kant Vinden for Tiden blæser og i hvilke Tonarter Stemningen spiller. Og som menneskeligt Dokument vejer Bogen mere til end saa mange andre, fordi den har noget paa Hjerte — en Mening at give til Kende, en Propaganda at gøre. Til at begynde med læser man sig nu godt gal paa Forfatteren. Hør hvor vulgært friskfyragtigt den unge Proprietærplante — som Forfatteren intet gør for at holde sig ude fra — taler i sin første Forelskelse:

„Dédé . . . friskt Navn med de to smaa Smæld paa Tungen. Friskt uberørt Pigebarn! Og saa nobel af Tænkemaade som en hel lille Prinsesse . . . Hvor var hun lækker!“ Eller hør Forfatterens ren-livede Radikalisme skralde: „Det fladpandede og fladsnudede Bourgeoisi“, „Ikke kunde en Kastrat ha' udfundet noget mere impotent end den Moral, der nu sad i Højsædet, menneskelig og kristelig“, „hade Hoben og dens Tro“, — det er som en Tale i „Studenter-samfundet“. Præsten i Bogen er en ægte Schandorffer Anno 80; naar han spiser, guffer han i sig som en Stork, men løfter dog nu og da Øjnene ligesom i salvelsesfuld Taknemlighed over al den Herlighed, der tilfalder ham, den Uværdige. Hos flere af vore andre Unge, der som Hr. Poulsen deler sig mellem Videnskab og Digtning, f. Eks. hos Dr. E. Rasmussen, træffes den samme noget grønne Raskhed. Ingen er mere dogmatisk end Bog- og Kateder-mennesker, oppe fra deres Hjernes Borg ser de Livet fra oven og lægger sig det til Rette efter deres Logiks Forgodtbefindende og lader deres Tanker uhindret og konsekvent løbe Linen ud.

Efterhaanden er det imidlertid denne friske, lovende Ungdommelighed, som vinder Læseren. Det er virkelig en Gang en ung Bog i god Forstand, en Bog af kraftig Overbevisning og med en frejdig, Vilje. „Race“s Idé er den om Jordens og Markernes evige Hedendom og Selvejendommens rankende, frigørende Virkning paa Folk. De gamle jyske Proprietærslægter — lærer den — er Landets Marv og Adel; i dem nedarves der en hedensk Naturtro, som al Kristendom preller af paa, og herude, hvor man er Herre og Hersker paa sin Gaard, bor i store, lyse Herregaardssale og rider over sine egne Marker, her rankes der et Frisind op i Folk, som ikke bøjer Nakken for noget som helst. Af denne Race skal Danmark genoprejses — økonomisk, politisk, moralsk; af den skal Kristendommens Usundhed og den moderne Kulturforkvakling og „denne Satans tidsfjendske moderne Digtning“ fejes ud; der skal skabes en ny Moral, som er god og naturlig, nødvendig for Racens Renhed og Kraft . . .

Noget af denne Race fornemmes virkelig i Erik og Jenny og i Forfatteren med, — baade det dygtige Stof og den spændstige Rejsning. Fraset et friskt Humor i Landlivsscenerne, synes det digteriske Pund mig ikke stort, men der er utvivlsomt til Stede baade den utaalmodige Forandringsiver og det sangvinske Arbejdsmod, som kendetegner gærende Fremtidskræfter. Derfor er det rimeligt og et godt Tegn, om Ungdommen lytter til Bogens kække Tale.

VALD. VEDEL

TEATRENE

EFTERAARET 1901

Det kongelige Teater: Skyldig — Ikke skyldig. Den ellefte Juni. Kong Lear.
Dagmarateatret: Laboremus. Kameliadamen. Primadonna.

KULDE man give den Tilstand, hvori Skuespilkunsten her i Byen for Tiden befinder, sig et kraftigt tilspidset Udtryk, kunde man sige, at der i København ved Nytaar 1902 findes strengt regnet ét Teater og én Primadonna. Teatret i eminent Forstand, den eneste Skueplads, hvis Virksomhed skal gaa ud paa at fremstille et kunstnerisk Hele, og som skal staa til Ansvar for de strengeste kunstneriske Fordringer, er vedblivende det kgl. Teater. Og Stjernen, som er hverken opgaaende eller nedgaaende, men paa sin fulde Højde og dertil hyldet af alt Folket, er Fru Betty Nansen ved Dagmarateatret. Om dette Teater og denne Primadonna samler Opmærksomheden sig. De befinder sig begge for Tiden i den for Kritikken saa betydningsfulde kritiske Tilstand.

Det kongelige Teaters Hovedpræstationer i dette Efteraar, Opførelserne af Strindbergs *Skyldig — Ikke skyldig*, Holbergs *Den ellefte Juni* og Shakespeares *Kong Lear*, betegner ganske rigtigt de tre Retninger, hvori et Nationalteater maa bevæge sig: den nationale Komædie, det klassiske Drama og det moderne Skuespil. Over for Holberg glæder Teatret sig for Tiden ved en god Samvittighed; i forrige Sæson spilledes fem (ikke som i dette Tidsskrifts Teaterartikel fra i Sommer fejlagtig opgivet tre og en halv) holbergske Stykker, i dette Efteraar er seks Komædier, hvoraf Halvdelen er Hovedstykker, i Spil. Heiberg og Hertz er rimeligt, Benzon og Esmann snarest lidt for rigeligt repræsenterede. Det klassiske Drama er i Overensstemmelse med Nutidens Smag indskrænket til Shakespeare; af ham har Teatret i to Sæsoner spillet to af de store Tragedier (*Richard den Tredje*, *Kong Lear*), i de 15—16 foregaaende Aar er der ikke blevet spillet flere (*Hamlet*, *Macbeth*). Derimod spilledes der tidligere meget mere af Oehlenschläger, den store Anstødssten for en moderne dansk Tragediescene. Opførelsen af *Palnatøke* (for tomme Bænke) for et Par Aar siden, var vel bedre end den af *Hakon Jarl*, men Stykket saa meget mindre betydeligt. Og at man nu til Jul bebuder den lille Stump,

der kaldes *De to Armringe*, betyder jo ikke andet, end at man ikke vil formene den gamle Herre at aflægge sit meget umoderne Visitkort, men for øvrigt ikke ønsker at indlade sig med ham. For Skams Skyld burde man holde *Hakon Jarl* paa Spilleplanen, naar man ikke for Ærens Skyld tør vove noget helt nyt: en dristig Beskæring af et af de oehlenschlägerske Stykker, hvori der er mest moderne Liv, f. Eks. det berygtede *Hugo von Rheinberg*, et Ægteskabsdrama, som i en energisk Fremstilling maaske kunde interessere os mere end vore Fædre, eller et Forsøg paa en Fremstilling af den oehlenschlägerske Poesis reneste klassiske Skønhed ved at opføre *Baldur hin Gode* som Melodrama. En Oehlenschläger-Fornyelse ad den traditionelle Vej kan sikkert ikke udføres med det nuværende Personale. Ikke mindre eksklusivt har Teatret forholdt sig til det moderne Skuespil. Hvad der er valgt: Strindbergs *Brott och brott* i dette Efteraar, d'Annunzios *Gioconda* i Foraaret og Tolstojs *Mørkets Magt* i 1899 repræsenterer virkelig noget nyt, farve- og følelsesstærkt, som betegner en Afgivelse fra den hidtil herskende Smag ved Teatret og giver en kraftig Modgift mod det nydanske Lystspils „gamle Huse“ og „moderate Løjer“ — de eneste moderne danske Skuespil, der har gjort Lykke under den nye Styrelse. Formodentlig er da Valget af disse tre Stykker et Udtryk for Direktør Christiansens personlige Smag, som han i saa Fald meget vel kan være bekendt. Men den nye Teaterledelse kunde ogsaa nok være bekendt at have været noget mere om sig for at skaffe moderne Skuespil af en anden Art, tyske og nordiske. Har Teatret ikke villet spille *Poul Lange* og *Tora Parsberg*, fordi det ikke kunde det, saa kunde det have spillet *Under Loven* og burde saa ogsaa, da der forelaa en god Anledning, have villet det. Ogsaa af andre Grunde — da derved en god Del Uret, som slet ingen Gavn har gjort, baade den, som Teatret i sin Tid har gjort imod Dr. Edvard Brandes, og den, som E. B. har gjort imod Teatret — kunde være bragt ud af Verden. Det vilde, efter hvad der var passeret, ikke have været Teatrets Ære for nær, om det med højstegen Haand havde anmodet Dr. Brandes om Tilladelse til at spille hans Stykke. Men herom har ingen hørt noget.

Et saadant Stykke, der ved sin solide Klarhed er meget nationalt, af holbergsk Familie, vilde vel ogsaa have kunnet fængsle og fastholde et københavnsk Bourgeoisi-Publikum, hvad intet af de fremmede Dramer har formaaet. *Skyldig* — *Ikke skyldig* spilledes nogle faa Gange for septembertomt Hus og er nu, saa vidt vides, henlagt for bestandig. Strindbergs Stykke er i en Tid, da Kristendommen har ophørt at frembringe Kunst, især interessant derved, at det er urkristeligt. Dets Idé er Kristendommens Grundtanke: Synd og Forsoning. Der findes deri et Syndefald, som er beundringsværdig Poesi. Det er Scenen i anden Akt i Restauranten i Boulogneskoven, hvor Maurice, efter at have vundet sin store Sejr, i Selskab med den Kvinde, der hensynsløst har hyldet ham som Herre, i en Følelse af nyskabt Herlighed tager Jorden i Besiddelse som sin Ejendom og saa ved Adolphes, den bedragne Vens og Elskers Ankomst, derved at det netop er ham, som de har sveget saa ilde, der kommer og takker ham, fordi han ved sin Kunst har gjort Menneskenavnet skønnere og renere, pludselig blues, og „de bliver var, at de er

nøgne. Hvad der fulgte efter, fordi det i denne Adams-Tragedie nødvendigvis maatte følge efter, Fortvivelsen og Forsoningen, stod i ægte digterisk Værd, i Almenskønhed, under dette — næppe nok med Undertagelse af Scenen i Luxembourg-Haven, der med en næsten altfor tydelig Symbolik (Adam og Eva-Gruppen i Forgrunden, Detektiverne lurende i Baggrunden, Opsynsmandens „Haven skal lukkes, mine Herskaber!“ til Slutning) anskueliggjorde Uddrivelsen af Paradiset. Thi i Stedet for en, som det foregaaende, typisk Fremstilling af hin „Sygdom til Døden“, fik man — maaske af tekniske Hensyn, Trangen til Forkortning, maaske blot af strindbergsk Monomani — en meget speciel Galmands-Psykologi (Historien om Barnet, som Maurice og Henriette skal have tænkt ihjel). Dermed mistede Forsoningen ogsaa ganske sin kristelige Brod og blev, hvad den efter Stykkets Idé ikke maatte være, en lykkelig Helbredelse efter et forbigaaende Vanvid, som Gud ske Lov hverken du eller jeg er tossede nok til at forstaa. Endda følte denne Slutningsharmonis naive Baade-Og: „i Aften i Kirken, i Morgen paa Teatret! (paa det kongelige Theater viste man den Selvfornægtelse at sige: „— i Morgen til mit Arbejde“), som en noget for „brav Opløsning“, som Fru Cathérine siger, af Søren Kierkegaards og Henrik Ibsens Publikum. Men maaske forarger man sig over dette, naar man ser det paa Teatret, men anerkender det i Livet, og maa endda takke Strindberg til, at han i Stedet for en Kristendom, som man kun kan gaa i Kloster paa, giver en saadan, jævn god Arbejds-kristendom, som man ogsaa kan gaa i Teatret med. Iscenesættelsen virkede — ligesom *Gioconda*, der skyldtes samme Haand (Hr. Johs. Nielsen) — ikke med ét Slag, men gradevis overbevisende ved sin Forstaaelse af Værkets Poesi. Spillet ligesaa. Begyndelsen var næsten rystende tarvelig, men det tog sig op, Hr. Neiendam (Maurice) ikke mindst. Hr. Neiendams Kunst er netop overbevisende. Man véd først ikke ret, om man tør tro ham, men faar efterhaanden en Følelse af, at her er en Mand, der véd, ikke blot hvad han vil — det véd saa mange taabelige Mennesker — men hvad han skal ville. Det er sandt, der var ikke meget af Sejrherreren i ham, men der var helt Adam. Saadan maatte virkelig en moderne Adam se ud, naar han skulde fremstilles, ikke af en Maler eller Billedhugger med Fuldskæg og Figenblad, men af en Skuespiller, som en Mand, der fryser, som om han var nøgen, i sine bedste Klæder. Saaledes var Fru Emma Thomsen vistnok ikke Eva — det rugende, bittert grublende lykkedes mindst; til Gengæld var hun med al den Energi, hun i den senere Tid har formaaet at lægge i Udbruddet af den hedenske Naturkraft, ganske Slangen. Den kvindeligt fine Adolphe lykkedes det Hr. Poul Nielsen at give en ren, mandig Skønhed. Som han kunde ønske den sejrende Kammerat til Lykke: „Nu er du paa den anden Side, der kommer jeg aldrig!“ — det var ganske stille, blot et Blik, men det var alligevel næsten hjerteskerende. Poul Nielsen, der saa ofte før har givet Udtryk for den Stiltfærdighed, der er hans gennemredelige Kunstnerpersonligheds Væsen, har i dette Efteraar haft den Lykke at kunne udtrykke dette Væsens Poesi: Tungtsindet.

Saaledes i Narren i *Kong Lear*, som efter den almindelige Mening var nær ved at blive den interessanteste Figur i Stykket. Det var i al

Fald den, hvis Stemning Publikum havde nemmest ved at forstaa. En gammeldags travrig Vise om, hvad Verden giver, ligger ikke uden for vore Dages Smag i Poesien. Men det øvrige? En moderne Forfatter (Sven Lange) har paa Samtidens Vegne ikke uden Vemod og af poetiske Motiver tilstaaet, at det hele Spil ligger os moderne Mennesker fjernt, vi kan i Grunden ikke forstaa det. Ærlig talt, det bliver efterhaanden en noget indkneben Fornøjelse at være moderne Menneske. Vi kan ikke forstaa Oehlsenschläger, ikke Holberg, ikke Shakespeare. Men det er heller ikke rigtigt, det er i al Fald ikke sandt, at Kong Lear, den elementæreste af alle Shakespeares Tragedier, ikke forstaaes — jeg mener opfattes umiddelbart — af den nulevende Slægt. Vi er endnu Mennesker — det er den stadigt tilbagevendende Trøst for dem, der er radikalt konservative, i den Forstand, at de arbejder paa Bevarelsen af Menneskenaturens Oprindelighed. Hvad den særlige dramatiske Konflikt i *Kong Lear* angaar, behøver man da heller ikke at gaa længer end til f. Eks. en vestjysk Bondegaard, hvor Aftægtsforholdet skal ordnes, for at finde et meget lignende Spil af Følelser, som det, der sætter Shakespeares Tragedie i Bevægelse. Goneril og Regan behøver man ikke engang at søge saa langt borte: saadanne Præstinder for den kolde Ild kender den moderne Hovedstads-Litteratur meget godt. Og Lear da? Den, der har begyndt som han med en umenneskelig god Tro til den menneskelige Natur, og er kommen saa vidt, at han for Alvor faar Øjnene op, maa vel endnu lade det gnave under Hjertet som han og bande sine „dumme Øjne“ som han og føle det, som om han fik Luft i hans Rasen. Cordelia har endogsaa et ganske eget Nutidspræg. Hun er meget ung, men slet ikke yndig i almindelig Forstand. Hun maa endogsaa kunne virke lidt tirrende, ellers forstaar man ikke Lears Hefthighed imod hende. Hun har den jomfruelige Muthed, hvormed nu til Dags unge Piger paa seksten eller sytten, naar de har Aand og Hjerte, demonstrerer imod deres ældre Søstre og irriterer deres Guvernante, og som kommer af, at de for enhver Pris vil være „ægte“ og „tale Sandhed“. Af dem bliver der ofte, som af Cordelia, naar den dulgte Varme har fundet sit naturlige Leje, de herligste Hustruer.

Ved saadanne lagttagelser kan man lette sig Individualiseringen af de shakespearske Figurer, men saa for øvrigt gælder det at aabne for Hjertekulen, thi paa dette Dyb af Natur og Drift, som det moderne Menneske ikke blotter, næppe nok i sine Tanker, i al Fald ikke i sin Tale og sin Handling, maa denne Elementar-Tragedie spilles.

Helt lykkedes det naturligvis ikke. Hvor det bristede, var det øjensynligt paa Evne, ikke paa Arbejde; der er næppe paa Teatret arbejdet mere med nogen shakespeare-sk Tragedie end med denne. En Fejl var det, at Fru Hennings spillede Cordelia; hun kan ikke tale med dette haarde Pigemæle, hun kan ikke lade sig fæste bort som en Askepot, Fru Bloch burde have spillet denne Rolle. Sandt at sige, var der i den Scene, hvor Kongen af Frankrig fæster den fattige Cordelia, mere af den rette Stemning over Hr. Schyberg — Stemmen var rigtignok fra København, men Blikket var virkelig fra Shakespeare. Og saaledes saa man jævnlig shakespeare-ske Glimt og Gnister, naar Kunstnerens Billed

berørte Digterens: Frøken Dons' Fysiognomi, Fru Thomsens Temperament (kunde man forene de to, fik man det hele Uhyre), Hr. Liebmanns Edmund og især Hr. Neiendams Edgar. Og, hvad der for Helhedsvirkningen betyder lige saa meget, de, der ikke naaede Digterens Billede, forvanskede det dog ikke. Der var virkelig Mening i dette. Der var dertil Fart og Flugt over Forestillingen, Scenerne kunde som Følge af den nye Sceneindretning, virke næsten uden Afbrydelse. Dette er ved en moderne Shakespeareforestilling en overordentlig Fordel, men en, der maa betales for. Den nye Scene giver let, især naar der som her stilles Fordringer til Teatermaleriet, det dramatiske Billede Præget af et Tableau og gør, hvad der er værre, de spillende allfor bogstaveligt til optrædende. Særlig generende er Afrædningen til Siden, hvor det gælder at kante sig ud igennem et Par smalle Revner i Forgrunden. Det var en Shakespeare ganske uvedkommende Fornøjelse at se, hvorledes Skuespillerne „slap fra det,“ nogle ligesom udviskende sig, andre med et Udtryk af krænket Værdighed, de fleste med en synlig Lettelse, der sagde: Nu er jeg paa det tørre.

Det er jo i det hele Faren ved en Shakespeareforestilling nu til Dags, at den løser sig op i Optrin, Agering. Det er ingen stor Ros for det kgl. Teater naar man beundrer Hr. Mantzius' Ageren vanvittig eller Hr. Neiendams Ageren en, der agerer, han er vanvittig, men det er en Ære for det, at der trods alt kom en Helhedsvirkning ud. Og Æren derfor er for en meget væsentlig Del Dr. Mantzius'. Det er let at se, hvad der ikke var. Lear er en Lyriker, Dr. Mantzius er endogsaa en Videnskabsmand. Lear er et stort gammelt Mandfolk, der skælder og græder over sig selv paa én Gang. Der er vist i Grunden i dansk Kunst kun ét saadant Mandfolk for Tiden — det er Holger Drachmann, men han spiller jo ikke Komædie. Det er sikkert nok, Hr. Mantzius har ikke Natur, næppe nok Fysik, til at spille Kong Lear. Zangenberg havde mere af begge Dele til Hakon Jarl, men her ser man, hvad Kunsten formaar. Det er ikke muligt at sammenligne de to Præstationer. Der var en kunstnerisk Myndighed over denne Figur, som man beundrede, ikke blot Skuespillerens Kurage til at træde i Forgrunden (der kun glippede naar Hr. Neiendam som den gale Thomas „overherodede Herodes“), men den, der kom fra en betydelig Personlighed — Hr. Mantzius' Lear, havde virkelig det i Øjet, man gad kalde Herre. Der var ogsaa Natur, men stærkere i Raseriet og Forbandelsen end i den vilde Ømhed. Men der var som sagt især Kunst, en Midtpunktskraft — som Hovedfigurens paa en Tempelgavl — der holdt Tragedien sammen.

Den smukkeste Helhedsvirkning naaede Teatret dog ved Opførelsen af *Den ellefte Juni*. Det gik i Prof. William Blochs Iscenesættelse saa let og glat og fast og sikkert, at det var en ganske rationel Fornøjelse at se derpaa. Det gik op som et Regnestykke. Det er altsaa muligt at spille god Komædie uden store Skuespillere: ved Takt og Disciplin. Det er sandt: der manglede noget af den Farve, som Phisters eller Olaf Poulsens Kunst kunde have givet. Man har i Malerkunsten Billeder, ogsaa i den nederlandske Smag, der er udførte med graat i graat. Saadan virkede nu denne gamle københavnske Komædie: Hr. Knudsens Studenstrup,

usminket, ligesom uden Maske, og bundnaturlig, saa jysk, at han lugtede af det; Hr. Poul Nielsens Jakob i Paradiset, saa skarp i Stregen som en marstrandsk Blyantstegning, snarere dog som Marstrand vilde tegne en italiensk Osterivært end som en dansk Fuselskænker. Kun hos Hr. Guldbrandsen føltes Farveløsheden som en Mangel, ikke Skikkelsen eller Ansigtet: Hr. Guldbrandsen har et ganske karnaliøsk Udseende, men Talen der manglede Glans, Aplomb. Den bed ikke. Saadanne Replikker som Henriks Gravskrift over Jakob og hans Epilog om den geometriske Deling, der grunder sig paa naturlig Billighed, maa ikke falde til Jorden. Det er Lyrik, Ørernes Lyst og Sprogets Overdaadighed. *Hier hilft kein Maulspitzen, hier muss gepfiffen sein.* — Et sjældent Eksempel paa en mosaikagtig Fasthed i Sammenspillet saa man i Børsscenen, der efter Sigende ogsaa er bleven bragt i Stand ved en Slags Mosaik, idet Iscenesætteren har taget hver Gruppe for sig (efter frit valgte holbergske Motiver) og først derpaa bragt dem i Sammenspil med hverandre¹).

Alligevel, trods den Omhu og kunstneriske Alvor, hvormed der arbejdes, er det kgl. Teater for Tiden i en vanskelig Tilstand. Det er nær ved at være et Teater uden Publikum. Hvad der saa ogsaa volder denne Ugunst — Forhold ved Teatret selv: den gamle Sygdom, Afhængigheden af Operaen, der er bleven akut i de senere Aar, da Operaen med sine friske Kræfter ganske har taget Troen fra Skuespillet, hvis ypperste Kræfter blandt de ældre enten er borte eller uvirksomme, medens de yngre endnu ikke har faaet Autoritet, og Smagen hos det Mittelstandspublikum, der for Tiden paa alle Omraader udgør den kompakte Majoritet her hjemme, det Publikum, der laver Tilløb til *Renæssance* og *Primadonna* og udebliver fra *Kong Lear* og *Den ellefte Juni* — det vilde dog være en Uretfærdighed, om denne Upopularitet skulde kunne forhindre Virkeliggørelsen af det, desværre ad privat Vej fremkomne, Forslag til ved Oprettelse af en selvstændig Talescene paa Hofteatret at skaffe Skuespillet et eget Hjem og fordoblet Arbejdsevne, der synes den efter Omstændighederne eneste ønskelige, ja mulige Udgang af Krisen.

Hvad der i dette Efteraar har givet Dagmar-teatret dets kunstneriske Betydning er nu sikkert nok intet af det, der udmærker det kgl. Teater. Her spilles i Grunden kun én Melodi, der har ret kunstnerisk Interesse. De Stykker, hvori Fru Betty Nansen har haft Hovedroller, *Laboremus*, *Kameliadamen*, *Primadonna*, var her Sæsonens Hovedbegivenheder. For Fru Nansens Vedkommende var det det samme Tema i meget forskellig Udsættelse.

Der begyndtes i den store Stil som *opera seria* med *Laboremus* — altsaa i Fortsættelse af den store Sejr fra i Foraaret med *Poul Lange* og *Tora Parsberg*. Som et ondt Varsel udeblev Digteren fra Førsteforestillingen, Stykket gjorde her, som de fleste andre Steder,

¹) Maaske denne Scene vilde have virket endnu morsommere, end den gjorde, hvis Gruppen til højre, den højtalende Borger og hans Tilhører (fra *Jean de France*) ikke var bleven draget med ind i Aktionen (ved Efterretningen om Skibbrudet), men netop ved at holdes udenfor, idet Taleren, efterhaanden som Bulderet tager til, hæver sin Stemme, ligesom en Taktmaaler havde angivet det stigende Tempo.

ingen Lykke. Det er dog ikke netop en Stymper, der har skrevet det, Bjørnson har tilmed, som man véd, været ualmindelig optaget af netop dette Arbejde. Fejlen er maaske netop den, at han har været altfor optaget deraf til at kunne frigøre sig ret derfor. I Grunden handler Stykket om, at Digteren vil skrive dette Stykke, og især, hvorledes det skal lykkes ham at skrive det uden at give det den trivielle Form af „en Kamp mellem Kærlighed og Moral,“ som vi efter Lydias Bemærkning „har nok af“. *Laboremus* betyder: Lad mig arbejde og gid det maa lykkes mig! Den Musik, der ledsager det digteriske Arbejde, er her brudt ind i Arbejdet selv. Det virker uden Musik som et Musikdrama, som en Opera (i Grunden altsaa, for saa vidt det handler om, hvorledes Langfred kan komme til at skrive sin Opera, som en Opera om en Opera). Denne Form havde billigvis baade Skuespillerne og Publikum vanskeligt ved at finde sig til Rette med. Efter sin Idé er Stykket et mytisk Drama, i dets Skikkelser rører sig et alment Liv. Dets Konflikt er Kampen mellem to Verden: den moralske Verdensorden og den hedenske Natur. Det synes skrevet som et Modstykke til *Fruen fra Havet*, som det ellers ligner (Wisby-Wangel). Efter Ibsen kan Havfruen „akklimatisere sig“, efter Bjørnson kan Undinen netop aldrig hæve sig ud af sit Element til Livet i Solen. Saaledes fremstiller Langfred Emnet rent musikalsk i Beretningen om sin Opera. Men i Handlingen selv blev man allerede ved Læsningen af Stykket noget forvirret ved den Maade, hvorpaa Kampen føres for denne sædelige Verden (nøjagtigere: for denne af Kristendommen væsentlig bestemte Livsopfattelse) — i Stedet for de „lysende Lansekast fra oven“, som Langfred taler om, syntes man undertiden at mærke Naalestik fra en ganske anden Kant. Dr. Kann er ikke fri for at føre Pensionatssladder; ogsaa Borgny prikker, er i al Fald ikke den Lansesvingerske, hun skulde være. Og ved Dagmarteatrets Opførelse gik det jammerligt ud over Forkæmperne for den moralske Verdensorden. Hr. Em. Larsens Dr. Kann syntes en meget for simpel Herre: alene den Maade, hvorpaa han straks sagde: „Her bor De herskabeligt!“ og ligesom snusede til det, eller den Skuespiller-Aplomb, hvormed han berettede Lydias Hotelhistorie som et med alle Overgange stift indstuderet Oplæsningsnummer — sligt maa ikke kunne ske paa et velinstrueret Teater. Det er vanskeligt at sige, hvad Hr. Martinius Nielsen egentlig forestillede som Langfred (i en Slags Hans Mortensensk Costume), denne naive (d. e. *good-natured*) Dreng, der af Instinkt tilhører Solsiden, og som lader sig digterisk betage af en Verdenskamp, han i Grunden ikke fatter, var han i al Fald ikke. Og at Fru Anna Larsen ikke kunde sige: „Min Moders Datter!“ saa hun syntes helligstreng som en Erinye, vil næppe forekomme nogen af den fortryllende Frues Beundrere særdeles overraskende. Over for dette sympatiserede man ganske med Lydias haanlige: Dette kristelige! Man sympatiserede paa Dagmarteatret meget mere med Fru Nansens Undine, end Stykkets Idé kunde taale. Der var al Interessen, fordi al Kunsten var der. Man lyttede, naar hun talte om, hvordan hun kæmpede med Husene, det faste, som hun ikke kunde erobre (et glimrende, ægte bjørnsonsk Anslag); man gav hende Retten, naar hun over for Langfred skildrede sin Længsel efter Lyset; man saa hendes Storhed, og havde intet Øje for

de andre, naar hun til sidst med blodrøde Valmuer i Haaret, i sort skælgitrende Kjole, rejste sin Kam som en Slange og veg som en Satan.

Næste Stadium paa Fru Nansens Vej, ideelt set, ikke historisk, var *Kameliadamen*. Man forstaar nok, at Fru Nansen, nu da hendes Kunst er ved at naa det højeste, har haft Lyst til at spille sin gamle Rolle igen. Ogsaa denne gamle Komædie, der rigtignok er mer i Slægt med Lugten af visne Blomster og gamle Melodier end med nogen Slags Fremtidsmusik, handler jo netop om den Kamp for Lykken og Længsel efter Livet, som Fru Nansen helst og bedst fremstiller: ogsaa her vil en Kvinde nedefra, fra en Fortid, op i høj, ren Luft. Maaske hun netop efter Bjørnsons Dur trængte til denne Mol. Maatte hun hos Bjørnson sønderrive sig ved at udlade en mægtig Musik af sit Indre, kunde hun hos Dumas smelte, daane, briste, løse sig op i Smil og Taarer. Og hvem forstaar denne Kunst som hun? Det er troligt, rent bortset fra de to Skuespils meget forskellige Art og Værdi, at Udviklingen i Marguérites Karakter, Renselsen — fra det pralende Kokettehylster til Natkjolens hvide Bodsdragt — ikke har interesseret Fru Nansen mindre end den modsatte Bevægelse hos Lydia, Fortvivlelsen — fra den lyse Morgenkjole til Slangehammen. I al Fald var ogsaa hendes Kameliadame fortræffelig Kunst, skønt den vel bar Mærker af sit Forbillede. Uden at have set Fru Nansen før i denne Rolle kan man sikkert paastaa, at den siden sidst er vokset for hende baade i Inderlighed og i Farve (Kokettepræget i første Akt; den blege Skræk under Armands Forhaanelse i fjerde). Dagmar-teatret havde begaaet den Smagløshed, som maaske ogsaa begaaes andre Steder, at føre Skuespillet i Udstyr og øvrige Tidsmærker ned i den allernyeste Nutid, hvor det unægtelig forekom noget fremmed.

Med Edvard Brandes' *Primadonna*, der baade historisk og ideelt set er Betty Nansens tredje og sidste Studium for denne Gang, var man derimod ganske hjemme, noget for hjemme endda. Det forekom en ret jævnligt, som om Handlingen foregik paa Dagmar-teatret i November Maaned d. A. Det var lige akkurat, som det var skrevet for Betty Nansen hvad det uden Tvivl netop ogsaa var. Rollen klædte hende jo ogsaa nok, paa en Maade, men mere som en Kjole, der passede hende fortræffeligt, end som en Blomst eller et Smykke, der gav hendes Skønhed en ny Betydning. Og en ret farlig Kjole tilmed, som røber, hvad der helst skulde skjules. Her er ingen Kvinde, der udtømmer sit Væsens Mystik eller udgræder sit Hjerte, her er kun en Skuespillerinde, der ogsaa uden for Teatret kan sin Kunst til Fuldkommenhed. Perspektivet aahner sig ikke ud i nogen Slags Verdensorden, men ind i Kulissen. Ogsaa her kæmper en Kvinde sig frem fra sin Fortid op imod Lyset — om Forladelse: har kæmpet; thi, siger Lili med en meget absolut Primadonnamine, „Skyggen kommer mig ikke mere nær; jeg lever i Lyset“. Men denne Fortid, som ikke synes at have slaaet mange Folder paa hendes skønne Pandehud, er en Teaterfortid; det Lys, hun kæmper for, er ikke blot det, hun faar fra sin Kunst: ogsaa denne Undine har en Svaghed for faste Huse; der er en meget væsentlig Forskel paa den Anerkendelse, som den stakkels Marguerite faar fra sin elskedes Fader (fra Samfundet altsaa) til Trøst i sin Død, og den, som den lykkelige

Lili er stærkt fristet til at modtage fra samme Haand, nemlig ved at gifte sig med sin elskedes Fader og dele hans Velvære. Og naar nu Fru Nansen udstyrer denne Primadonna med den samme Skikkelse, de samme Miner (dog uden Taarerne) og de samme Lader (af nye noteres: Bevægelsen op over Hovedet, som for at stryge Haaret fra Panden, men hun kan ikke stryge Haaret fra Panden, da hun saa vilde bringe Frisuren i Ulave) hvormed hun levendegør sine rigtige Kvinder, véd man virkelig ikke, hvad man skal gøre ved denne Dame. Maa vi le eller skal vi lade os fortrylle, som naar Fru Nansen spiller rigtig Komædie?

Fejlen er Komædiens. Det ejendommelige ved det nye Stykke, hvorved Dr. Brandes til fleres Forbavelse har indtaget sin Plads i den ny-danske Lystspilfamilie — og det uden paa nogen følelig Maade at markere sin Overlegenhed — er nok det, at det er en Komædie, der ikke er bleven til en Komædie. Det kan være komisk, at en gammel eller halvgammel Herre forelsker sig saa hjælpeløst i en ung Skuespillerinde — det vilde have været en høj Komædie at se Hr. Fjelstrup spille dette med netop denne Maske (en Provinskonsul, der har dannet sig efter Familie-Journalens Billede af Præsident Mac Kinley) og dette Mæle, men det var umuligt at le af disse Replikker, Forfatteren vil tydeligt nok, de skal tages for Alvor. Det blev da midt imellem le og græde. Publikum bestemte sig til sidst for det første. Da den gamle Elsker, efter at have ladet Lili rejse med Sønnen, vender tilbage til sine bedstefaderlige Sysler, fordrer Teksten en stille Resignation, som Dagmarteatrets Publikum druknede i Latter. Paa samme Maade kunde der af en Primadonna *in natura* sikkert gøres en meget komisk Figur, som det dog maaske vilde være morsommere at se en anden end Fru Nansen (f. Eks. Fru Jonna Neiendam) fremstille. Men det er ganske tydeligt, at denne Teaterdronning, der strider den evige, gode Strid mod Bedsteborgerskabet, skal forstås paa en anden Maade, poetisk, som en Slags Muse for Uregelmæssigheden, en Art Serpentine af højere Orden eller, som det hedder paa Nils Arnkills Digtersprog, „Feen Zigzag“. Det er ogsaa mellem le og græde. Virkelig smilede ogsaa Dagmarteatrets Publikum gennem Taarer, da Feen, efter en Tid af have haft Faderen (og hans Landsted) paa Haanden, for hans Penge rejste af Landet med Sønnen — et Arrangement, som Armand i *Kameliadamen* viser fra sig med Foragt.

For Fru Nansen ligger Faren da i, at hun af sin tilfældige Stilling som Stjerne — „en rød Stjerne“ kaldes Lili af sin Digter — kan forføres til at give os i Stedet for den Kvinde, som den nye Kunst behøver, og som hun har Evne til at fremstille, den Prima Donna, som vi ikke bryder os nær saa meget om at lære at kende.

Til Dagmarteatrets anden Begivenhed af større Betydning — den første Optræden af de to unge Brødre Poulsen som de lyriske Masker Nat og Dag i Drachmanns *Renæssance*, vil der forhaabentlig senere blive Lejlighed til at komme tilbage. Ud over det almindelige Indtryk af noget ungdomsfint og rent, som vi har haardt nødtigt — „det er virkelig en Fornøjelse at se saadan et Par magre unge Mennesker“, sagde en tyk Mand ved min Side — er der endnu ikke meget at sige. Men det er jo allerede en hel Del.

VILH. ANDERSEN

G. B.

4. FEBRUAR 1902

I

Det store Iltog gaar sin Gang,
forbi os jager Stang paa Stang:
et flygtigt Holdt; vi træder ned,
og væk er Togets Hyl og Sang. — —

Vidt søger ud de unges Blik,
som de til Arv Alverden fik;
og Hjertet banker hedt i Takt
med Togets modige Musik.

Men andre véd kun Mad og Kort
og regner mit og jert og vort,
og kives om den bedste Plads,
hvor de kan døse Dagen bort.

Saa falder paa den døde Nat;
 de blege Aasyn luder mat;
 de klager i urolig Drøm
 og søger Glemsel som en Skat.

Da lyder højt en skinger Røst,
 som Hanen gol af fulde Bryst:
 „Driv bort den lumre Søvn og Slum;
 nu rinder Dagen op i Øst.

Slaa Ruden ned! Den køle Vind
 i Korn og Blade vifter lind;
 drag dybt den karske Luft og sug
 dig Kraft i Arm og Blod i Kind.

Se, Jorden breder grøn paany;
 lad Nattens Drømme-Skygger fly;
 bliv frit dig selv og rank i Ryg
 og bad dit Bryst i Morgen-Gry!“

De skreg; thi Dagning-Kulden bed,
 det skarpe Lys i Øjet sved;
 de løfted Haand, men han var stærk;
 for med ham Solens Vælde stred.

II

Tre Snese tæller nu hans Aar:
 den Tid, da Hjærtet trevent slaar
 og Støvet graaner Sans og Hu,
 som det har dækt de sorte Haar;

da Tanken, der i Dybet fór,
 med busket Rod til Stenen gror,
 og tryk i Muslingskallens Gem
 er døv for Havets Brus om Jord.

En sindig Plov af Kampens Staal!
 En stakket Vej for store Maal!
 Saa varmer vi vor runkne Haand
 i Asken af det slukte Baal!

Hans Ild gaar højt nu som tilforn;
 hans Hjertes Hud blev aldrig Horn;
 hvor Jordens Frugt er Vold og vrangt,
 han stinges af den bitre Torn.

Vist har han gæstet Vanhaabs Bo,
 har traadt paa mangen trøsket Bro,
 har stridt i Trætheds sejge Dynd,
 men aldrig faldt han slapt til Ro.

Den store Fælde staar paa Klem:
 „Her er et lunt og hegnet Hjem;
 far ind i Mag; bliv én af os!“
 Men han blev aldrig én af dem.

Naar vel han syntes sikker nok,
 da sprang han over Sten og Stok.
 med Hjærtets Drift og Brand til Lov
 og selv imod sin egen Flok.

III

Vor Vinters Slud og Is har voldt,
 vort Sind forsagt forsigtigt koldt
 er skrumpet ind og vendt til Værn
 og søger Læ bag Mur og Bolt.

Hans Sjæl er Sommer; let og fuld
 den stryger af den trange Uld;
 den suger ind den rige Sol
 som ædle Druers varme Guld.

Den vides ud og aander frit;
 kækt over Landet gaar dens Ridt;
 den stirrer aldrig bange hjem,
 om ej den vover sig for vidt.

Og frodig bølger Livets Flod;
 der svulmer Saft, der ildnes Blod,
 og Ax og Ugræs, Blomst og Urt
 faar Løv og Fylde bag hans Fod.

Og vared han sig stundum ej,
men flagred lidt for let i Leg,
og greb i Hast han stundum glip,
og har han snublet paa sin Vej,

dog falmer ej hans bjærte Ry:
han drev af Land den lave Sky;
med Sang og Giger, Baand og Maj
han førte Sommer os i By.

IV

Et Rim, der nynner om en Mand,
som drog sin Kres ved Verdens Rand,
men med sit Hjærtes røde Ild
tog Midtpunkt i sit eget Land.

NIELS MØLLER

GEORG BRANDES OG DANMARK

VED den aarlige Æresgave, som den danske Regering og Rigsdag forhaabentlig uden Vanskelighed vil enes om at tilstaa Dr. Georg Brandes, samtidig med at han fylder tresindstyve Aar, vil et langvarigt Mellemværende have faaet en længe ventet Afslutning. Nationen har gennem sin statslige Repræsentation udmærket sin ypperste Skribent, sin betydeligste Aand ved en enestaaende Belønning. Det vil være af Vigtighed at forstaa, hvorledes dette Forhold mellem Skribenten og Nationen, der tegner til at faa saa festlig en Udgang, er begyndt og har udviklet sig.

Maaske der gives Skribenter af national Betydning, der har følt sig saaledes i Overensstemmelse med Nationen, ja i Grunden kun har kunnet føle sig selv i og med den, saa at de aldrig har faaet den over for sig. Georg Brandes følte sig ved sin første Fremtræden ikke blot over for, men paa en særegen Maade uden for Nationen. Hvilken Betydning han selv dengang tillagde sin jødiske Fødsel, viser et meget sigende Sted i Afhandlingen om Goldschmidt fra 1869: Under Brydningen mellem den romanske og den germanske Natur og Kultur staar den moderne Jøde som Semit paa et arkimedisk Punkt uden for de ariske Stammers medfødte Begrænsning, ligesom paa et højt Sted med fri Horisont. Der er heri noget lykkeligt. Paa den anden Side maa den moderne Jøde — da han dybest forstaaet er uden Fællesskab med det Folk, hvori han lever i Temperamentet og de Anskuelser, der følger af Temperamentet — føle sig mere aandeligt hjemløs end nogen anden.

Der er heri noget virkelig tragisk. — Brandes har udeladt dette Sted i Optrykket i sine *Samlede Skrifter* og vedkender sig det maaske ikke mere.

Det maa ogsaa have slaet ham, hvor lidet denne sidste Tilstaaelse passer med Tonen i den Bog, hvori den findes, Samlingen *Kritiker og Portræter* fra 1870. Den Bog er virkelig ikke skreven af en Mand, der føler sig hjemløs i sit Folk. Det er en af de mest indtagende Bøger i den danske Litteratur, en rigtig Foraarsbog. Ikke saaledes, at „det gamle er forbigangent, og alt er blevet nyt“ eller „Skoven sprunget ud paa en Nat“ eller hvordan man nu vil betegne saadanne Gennembrud; men saaledes som det virkelig gaar for sig: at den gamle Jord har begyndt at føde paa ny, og det pibler forneden og pipper fraoven, og alt er Duft og Grøde. Det er saa lystigt som en Aprilsdag.

Saaledes straks i Sproget. Mon det er rigtigt at regne en almindelig Fornyseelse for den danske Prosa fra J. P. Jakobsen? Det er jo dog en Luksusprosa. En saadan Kræsenhed i Stilen, der bruger en Eftermiddag til et Par Linier, er for kostbar en Ting for en arbejdende Litteratur. Den kunstneriske Arbejdsprosa, der for Tiden bruges her i Landet stammer ikke fra Jakobsen, men fra Brandes. I *Kritiker og Portræter* mærkes det sproglige Gennembrud overalt, skønt det ikke egentlig høres noget enkelt Sted — ligesom de smaa skjulte Aarers Siven i Foraarsjorden. Det har nok sin Rigtighed, som Brandes udvikler, at med Heiberg var Prosaens Centrum endnu i Rom, og at Kierkegaard flyttede det til Byzants, men det er saa fremdeles ham selv, der forlægger det til København. „Jeg har forsøgt at skrive, som man taler“ — det var virkelig nyt Dansk i 1870. Endogsaa imod Goldschmidts Sprog føles det nyt eller fornyet — omtrent som det nye Testaments Dansk mod det gamles. Vistnok mærkes, som hundrede Aar før (hos Sneedorf), da Sproget paa samme Maade som her slipper af den latinske Skole, Sporene af det franske Forbillede („Forunderlige og tankevækkende Virkning af en Idé!“ o. lgn.); vistnok er dets Krystaller mere i Slægt med fransk Aandrigheid end med dansk Ordsprogsvid, men dets Strømning er netop saa glidende og glitrende som det danske Sprog flød og flyder her ved Sundet.

Lige saa københavnsk eller, om man vil, øresunddansk som Stilen, er overalt i denne Bog Synet og Smagen. Det anføres som en følelig Mangel ved tysk Aand, at den mangler Lethed og Finhed: Den mangler — hedder det — Berøringen med det friske og salte

Element, „hvor det tunge fandt sin Grav, og det lette saa sejrende danser.“ Og som Brandes her citerer Baggesen *par coeur*, saaledes er han overalt i levende Medfølelse med de københavnske Klassikere. Han har holbergsk Lune (Jeppe) og Hjerte for Oehlenschläger, er altsaa trods sin Bevægelighed i national Ligevægt. Han kan, som han siger, sin Heiberg udenad og har bestandig Poul Møller i Tankerne, undertiden ogsaa i Stilen. Der er Skole i ham, en Sans for Sikkerhed og Korrekthed, som aldrig har forladt ham — en Hovedforskel mellem ham og hans samtidige og Nutidens ganske uskoledede Forfattere. Ud af denne danske Skole tager han bestandig Forargelse af Bjørnson: „Til saa lidt Blufærdighed og Delikatesse er vi her i Danmark ikke vant“ eller: „Udtrykkets Sikkerhed er en Egenskab, som snart synes at skulle gaa tabt i vort Norden.“ Det falder ham i saadanne Tilfælde saa let at sige vi: han har Nationen i Ryggen og Latteren med sig.

Og dog er der i denne Bog et Jeg, som er i fuld Færd med at udskille sig fra den herskende Tænkemaade. Det er Ungdoms-aanden i dette Jeg, der i Anledning af nogle Figurer i en Gammelmandskomedie af Hertz skildrer sig saaledes: „Naar jeg er lystig, er der en Nar inden i mig, som rasler med sine Bjælder; naar jeg elsker som Fortunio, er der en Sværmer inden i mig, hvis Lidenskab ikke er artig som hans, og naar jeg forurettes som Marchesen, er der en døvstum inden i mig, der ikke tager mod Ræson og ikke nøjes med halv Vished og halv Hævn.“ Det er Trodsen i ham, der meget tidligt til den Sætning, som han kommer til at mindes ved Hostrups Poesi, at det er godt at ro under fyldte Sejl, gør den Tilføjelse, at der kun er én Ting som er bedre, nemlig at kunne sejle mod Vind og Strøm, og som paa alle afgørende Punkter laver sig til at gaa imod Strømmen. Det er Spotteren i ham, der i Holbergs Henrik især har Øre for Figaro-Tonen, og som idelig smaadriller „Fædrelandet“s og „Dagbladet“s „Etikere“ og „Idealister“ og finder det morsomt at tage „Løftelsen“ af dem, og som derfor af Clemens Petersen kaldes for „en vingeløs Flane“, der harcelerer de nationale Koryfæer og anviser et nyt Lystspil sine Kolleger, de danske Studenter, som frisk Latterføde. Det er Alvoren i ham — ham, der fra først af fandt Henrik Ibsen, ligesom Berlin, uden Gratie — som i Stedet for de evige Vaudeviller fordrer et Drama, og som i Anledning af den tomme Højtidelighed i den efteroehlenschlägerske Tragedie, der taber Livet imellem Maskerne paa sine Jamber, tyr til Shakespeare og i den

glimrende Afhandling om det uendeligt smaa og det uendeligt store i Poesien giver det frugtbare Udgangspunkt for en hel ny Litteratur. Det er ham, der føler sig mere og mere ene, som paa Teatret, naar der gives en udenlandsk Nyhed, forgæves lytter efter et Ord, der bebuder en Forbundsfælle, og som i det Tidspunkt, i de store Aanders Liv, da de — Byron, Kierkegaard, Ibsen — hæver deres Haand imod alles, aner et Vendepunkt i sin egen Skæbne. Saa ensom føler han sig til sidst, at han nødes til at ironisere sit Jeg ud af det *pluralis nationalitatis*, hvori det først har behaget sig. Da han gør op med Romantikken, har han baade Troen og Viljen og *Fædrelandet* paa sin Side: „Imod Prosaen satte de (Romantikerne) deres ungdommelige Poesi, imod Usselheden sætter vi vor Mandsvillie.“ Det er et meget patetisk Vi. Da han skal begynde med noget nyt, er han alene og har kun Tvivlen med sig. „I Danmark er Kritiken ilde anskreven, fordi den er saa uheldig at have sit Udgangspunkt i Tvivl, og for Tiden er vi i Danmark lutter friske, djærve Villies- og Troshelte.“ Det er et meget ironisk Vi. Til Gengæld er der slet ingen Ironi i det følgende: at det er Kritikken, der flytter Bjerge, alle Autoritetens, alle Fordommenes, alle den døde Overleverings Bjerge. De betegner Banen i store Træk.

Ser man nu efter tredive Aars Forløb tilbage paa denne Bane og tager den i disse store Træk, saa synes det, som om denne Mand, der dengang valgte Tvivlen, har haft den Opgave siden, at han alene skulde føre den igennem til det sidste. Hvad han som tyveaarig engang har sagt til Julius Lange, der ikke følte Trang til at isolere sig gennem Kritik, at han nu en Gang havde givet sig Tanken i Vold og maatte ad den Vej og ud paa den anden Side, som Sigurd, da han red igennem Ilden — det har han gjort, og i det Ridt har der været Skæbne for flere end ham alene. Han har ikke dræbt Dragen som en anden af hans Helte, som han under Kampen har paakaldt. Den nye Udgave af de *Samlede Skrifter* bærer paa sit komponerede Bind som Skilt eller Skjold Billedet af en St. Georg i Kamp med Dragen. Det er unægtelig Komposition, Bogbinderfantasi. Paa den Maade kæmper ikke Sandhed med Løgn i de højeste aandelige Spørgsmaal — det kan man bilde Konfirmander ind. Her er Kampen selv „Sandhed“ — en Proces, ikke et Resultat, en Dialektik, hvori Menneskeslægtenes Aand taler med sig selv, men netop ikke en Afslutning. Det har været Georg Brandes' Opgave at sætte denne Dialektik ret kraftigt i Bevægelse i sit Fædreland. Han er vist selv længst fra at tro,

at han har besejret sin Modstand. Han har ikke gjort det, allerede af den Grund, at han ofte ikke har kendt den. At anse f. Eks Religion for Teologi, er ikke mere træffende, end om en vilde kalde Stjernehimlen for Astronomi.

Men Brandes har ikke blot sat Tvivlen, „den frie Tanke“, i Bevægelse i sit Folk; han har paa en egen Maade udtrykt, ja været Tvivlen om det. I hans personlige Udvikling, hans Forfatterskab er denne Følelse udtrykt med større Energi end noget andet Sted, saa at sige prentet ind i Historien. Det er Aanden fra 64, Tvivlen om Danmark, men en Tvivl, der rider igennem ud paa den anden Side. Det er vistnok — som i den Afhandling om Oehlenschlägers Aladdin, der har en Midtpunktstilling i hans nationale Forfatterskab — Nureddin, der hævnnes paa Aladdin, men i hans egen Skikkelse: „dertil har jeg en dygtig Ladning Mod, forsynet med saa stor en Slump Foragt“ o. s. v. Det Billede af Brandes, der gaar i Handelen, hvorpaa han med det trætte Hoved i Haanden stirrer tomt ud i Tilværelsens uhyre Tomhed, er lige saa usandt som det Billede af Oehlenschläger paa Stolen, som han har haanet.

Til Forskel fra megen anden doven Skepsis — en særdeles „national“ Tvivl — begynder denne Tvivl om Nationaliteten med en rask og resolut Fornægtelse. Indledningsforedraget til Forelæsningerne i Aaret 1871, „der satte Skel i min litterære Eksistens“, efter Udenlandsrejsen, da Brandes ret havde faaet sit Danmark uden for sig, betegner paa alle Punkter — ofte med Tilbageholdelse af sympatiske Følelser — et Brud med den traditionelle Tænkemaade. Det er det samme Europa, der politisk havde gjort det at med det naive Danmark, som nu overvældede det aandeligt i Brandes' Forelæsninger. Medens andre af vore nationale Skribenter, der ligesom Brandes har faaet en Hovedtilskyndelse til deres Forfatterskab af Fædrelandets Ulykker, A. D. Jørgensen, Troels Lund, har søgt at lempe Folkets Levetraad over Bruddet, klipper Brandes den over. Dette Danmark, der af Ukendskab til Verden havde forblødt sig i den slesvigske Krig og af Had til Virkeligheden forbrændt sig i Søren Kierkegaards Ekstase, det er forbi, og „Hovedstrømningerne“ spreder dets Aske paa Havet.

At det gør ham ondt at foretage denne Operation, taler han naturligvis ikke højt om. Han har dog sagt det et Sted (i „Forklaring og Forsvar“), men behøvede, for dem, der kender ham, slet ikke at sige det. Da man engang for et Par Aar siden bad Brandes som et Slags Stambogsblad i et Julehæfte at besvare en Række

personlige Spørgsmaal, og han var godmodig nok til at gøre det, skrev han som Svar paa Spørgsmaalet, hvilket Navn han syntes bedst om: *Danmark*. Man tror det gerne. Ingen, der ret af Hjertet har elsket den Skønhed, som dette Navn betyder — og blandt dem, der har elsket „Danmark“ højest paa denne Maade, er netop nogle af vore jødiske Landsmænd: Hertz og Goldschmidt — har elsket det som han. Søger man efter det springende Punkt, Kimen, i en genial Virksomhed, vil man som bekendt ofte støde paa noget, der forekommer den udenforstaaende at grænse til Af-sind. Dette frugtbare Sværmeri, denne egentlige Mani i Brandes' kunstneriske Begavelse er hans Evne til at lade sig rent ud betage af et „Navn“: et Ord, et Udtryk. Det er dette Geni til at tilegne sig, hvormed Naturen har holdt den kritiske Begavelse skadesløs for Manglen paa Skaberevne. Brandes har denne Evne i en ene-staaende Grad. Jeg véd ikke, om dette kan forstaaes af profane, men for en indviet er der heri noget gribende. Denne Kritiker er, som Franskmanden siger, *fou d'un mot*. Med den Evne læser han alle sine Digttere, Shakespeare, Heine, fransk Lyrik. Mest føler han naturligvis saaledes over for sit Modersmaal. Han elsker det, ikke, som det er naturligt for enhver, der bruger det kunstnerisk, som en Soldat holder af sit Vaaben eller en Musiker af sit Instrument, men virkelig elsker det, ømt, uselvvisk, som man elsker en Kvinde. Og allermest, skulde jeg tro, formaar han at føle saaledes over for det, han først elskede paa denne Maade. Han, hvis Retskrivning længe var paafaldende konservativ, og som oftere har erklæret sin Kærlighed for Sprogets „gotiske Sirater“ („halvtredsindstyve“ o. lgn.) er endnu en Gæk efter et gammelt Vers. Da han engang — er det blevet mig fortalt — i en privat Kreds læste nogle Digte af Johannes Ewald, kom han i en sand Begejstring over National-sangen og udbrød, at han vilde give alt, hvad han havde skrevet, for den ene Linie: *Sortladne Hav*. Saaledes mærker man idelig i hans kritiske Fremstilling af danske Digttere af den gamle Skole ved en Paavisning eller blot et Citat, der røber en dyb Lidenskab i Hengivelsen, at det har været ham noget mere end „en Behagelighed“, som han siger (i *Forklaring og Forsvar*), „at gøre Lyst-vandringer i vor Litteraturs Blomsterhave.“

Med en saadan Kærlighed til det døde eller dog døende Danmark — hvis Genius længe forekom ham at have sit ypperste Udtryk i den sørgmodigt skønne Michael Wiehe paa Teatret — skrev han i Kampaarene sine „fredelige Blade“ om danske Digttere.

Indtrykket er vemodigt. Er det ikke Hjertet selv i dette til ingen Nytte ridderlige Danmark, der forbløder i denne tungsindige Riddersmand Carsten Hauch? „O Danmark! paa Rænker du aldrig dig forstod: det har du tit betalt med dit dyreste Blod.“ Er det ikke Folkets reneste Vilje og klareste Tanke, der slaar sig fra Livet og gaar i Kloster med Paludan-Müller? Er det da mere end en fattig Trøst, at Solen selvfølgelig endnu skinner om Sommeren ud over det aabne Land og ind i de smaabitte Stuer (Winther og Bødtcher)?

Hvor meget Brandes har af sit Hjerte i dette, har han dog vendt sin Hu andensteds hen. Maaske hans Kunst er sikrest og sandest, hvor Emnet er neutralest (Aarestrup eller endog Schack-Staffeldt). Personligt er han i disse Aar kun med, hvor han kan bruge en af Fortidens store Aander som Middel til at tugte den nulevende Slægt og opdrage en kommende. Saaledes er i Bogen om Søren Kierkegaard fra 1877 Kritikerens Medfølelse med Emnet ikke uvæsentlig bestemt ved den fælles Afsky for Smaalandsaanden. I en Efterskrift til dette Arbejde fra 1880 i Anledning af Udgivelsen af et Bind af Kierkegaards efterladte Papirer har Brandes endog gjort et helt Stykke Arbejde for at sammenstille de Bidrag, som Kierkegaard her har givet til en Naturbeskrivelse af de danske Laster, „uden at være sig bevidst, at Roden til alle disse Onder, Smaaligheden, heller ikke fattes hos ham selv“. Nogle Aar senere i Festskrifterne om Holberg har Brandes selve den store nationale Krabask i Haanden og forsømmer da ikke at bruge den. Holberg har i sine Komedier skildret „ægte danske Naturer, d. v. s. svage og sprøde, der for Vilje kun har Stædighed og for Liden-skab kun Forfængelighed“. Han er ved sin fordomsfrit prøvende Aand, sin Naturtroskab og sin Virkelighedsskildring den eneste Klassiker efter Nutidens Hjerte. Han er en universel Intelligens, der har dannet en Nation. Han er ulig de andre, men han har bestemt dem. Derpaa skal man kende den nationale Forfatter. En Skribent, siger Brandes i et Stambogsblad (i „Juleroser“ 1881), dateret Berlin, er national i samme Grad, som han formaar at stemme og bestemme Aanderne i sit Fædreland. Nationalitet er da, imod Ety-mologien, ikke væsentligt Overlevering og Natur, men Udvikling og Kultur. Cæsar er over Grammatikken. Samtidig foretager Brandes (i Afhandlingen *Goethe og Danmark*) en Prøve paa den danske Litteraturs Kulturværdier ved at stille dens første Mænd, en for en, over for den ypperste Kulturaand, Goethe — et Spejl, der visselig ikke for-

størrer deres Omrids. „Hvad vore nationale Koryfæer prædikede for os, var enten det blinde Haab eller den blinde Tro eller den blinde Kærlighed; nogle forkyndte den nationale Selvfølelse, andre den ubetingede Forsagelses Evangelium: fra Goethe kom det Tilraab til os: Forstaa!“

Saaledes drejes nu overalt Kritikens Lys indefter i Folkekarakteren og blotter dens Svagheder. Han, der som ung havde følt sig beslægtet med den danske Lattermildhed, tabte som Mand helt Lysten til at le af Grinet; han, der som ung paa god dansk Vis havde besunget sin Jeppe, har som Mand haanet eller beklaget det Træk af Racen, som han vistnok ikke blot har iagttaget i Litteraturen, at den i Modsætning til dem, der lever under lykkeligere Sole, er „helt ude af Stand til uden alkoholsagtige Pirringsmidler at udtale sig med Liv og Flud“; han, der først har været opmærksom paa og søgt at udtrykke „den bløde Bølgegang i vor Jordbund, vort Sprog og vore Sunde“, har senere udpeget den bløde Svulmen hos vore nationale Digttere (Oehlschläger og Drachmann) som en Svaghed. Det har da været den nationale Virkning af Georg Brandes' æstetiske Kritik, at den som Ibsens Digtning i Norge har været en Kritik af Nationaliteten. Skulde man gøre en væsentlig Indvending, maatte det være den, at han paa sit arkimediske Punkt, som han siger, har følt sig i dybeste Forstand udenfor. Georg Brandes' Kritik af Danmark, saa „blodig“ den er, er ikke blodig nok. Den mangler ganske Følelsen af Medskyldighed. Brandes har vist aldrig læst en dansk Bog, end ikke Niels Lyhne, med Angest og Bæven i sit Hjerte. Men han har unægtelig lært os andre at læse vore Bøger saaledes.

Han har været en Vækker og en Ægger uden Mage. Han har virket paa det hele Folk paa samme Maade som han i sin Ungdom øjensynligt virkede paa Julius Lange — ligesom en Bremse, som Platon siger om Sokrates, der af Guden var sat paa en ædel, men af Naturen noget langsom Hest for at bevare dens Fyrighed. Det var selvødelæggende, at Athenerne dømte Sokrates til Gift-døden. De burde, som han selv foreslog, have tilstemt ham et Prytaneion.

Det er dette, de Danske nu i den ellefte Time er ved at gøre over for Georg Brandes. Det skal vel ikke blot betyde, at man anerkender ham, men at man tilegner sig, „assimilerer“ ham, forvandler et Pirringsmiddel til et Næringsmiddel. Thi det er dette, som i Virke-

ligheden længe er sket, og som vil vedblive at ske, ganske uden Hensyn til den officielle Bekræftelse.

For det første har der mellem Georg Brandes' Virksomhed og alt det øvrige Arbejde, som i den sidste Menneskealder er foretaget her i Landet for at opbygge et nyt Danmark paa Ruinerne af det gamle, været det naturlige Slægtskab, som kommer af en fælles Oprindelse. Saa forskellig en Retning disse Virksomheder har haft, de er dog blevet ledede under den samme Fane. Det *Forstaa!* der først lød i Georg Brandes' Kritik, og som i Kunst og Litteratur har frembragt et nyt Danmark, der vistnok ikke kan maale sig med Guldalderens i almindelig Menneskelighed og almen Skønhed, men langt overgaar det gamle i Forstaaelse af Livets Mangfoldighed og Personlighedens Uendelighed — det har lydt over hele Landet i alle Virksomhedsgrene. Hvad Brandes for tredive Aar siden skrev i en Teaterartikel, bestemt for den litterære Beaumonde i det lille København: „For ikke at blive en Nation af daarlige Lyrikere vil vi netop stræbe hen mod det virkelige, det bestemte Formaal, det nyttige, som den foregaaende Slægt lod haant om“ — har det store København og hele Landet besvaret.

Dernæst er det ikke vel muligt andet, end at dette Slægtskab i Tidens Løb maa være blevet Brandes bevidst. Georg Brandes, der har haft saa klart et Blik for Nødvendigheden af en Fornyelse af Nationens Livskraft, har haft ulige vanskeligere ved i Virkeligheden at opdage det nye Liv under den efterladte Skorpe af det gamle, der saa længe har været den officielle Overflade for Livet i Danmark. Og hvor dette Indtryk af en stor og almindelig politisk Uretfærdighed hindrede ham i se tydeligt, gjorde Følelsen af at han personlig havde lidt Uret ham blind. Hans eget Navn skyggede over hans Fædreland. Som Undertone klinger denne Klage særdeles tydeligt med i hans Harme over de Danskes Mangel paa ægte Fædrelandssind i et Foredrag om Nationalitetsfølelse fra 1894, hvori han, der i sin Tid af historiske Grunde havde bekæmpet de store Navnes Autoritet, paa ny paakalder Respekten for et stort Navn. Paa given Anledning kan denne Følelse endnu tage sig Forlov paa egen Haand, og da med en Uforbeholdenhed, der virker helt forfriskende i det litterære Kongerige København med Omegn, hvor det billige Nag er en meget hyppigere Vare end det naive Udbrud af en Selvfølelse, der tager Munden friskt fuld — undertiden rigtignok ogsaa med en Hidsighed, der falder i det uhyggelige, som i den store Artikel fra i Fjor i Molbech-Affæren,

hvor Dr. Brandes tog Stilling mod alle danske Skribenter som Manden i Komædien med det højtsvungne Stoleben: „Jeg er Alexander Magnus, og I andre er Slyngler, der skal dø for min Haand.“ Men, bortset fra disse lyriske Mellemspil, hvortil der næppe vil fattes Sidestykker i nogen stor Aands Reaktion imod Trykket af sine Omgivelser, vil ingen kunne nægte, at Georg Brandes, der har været i saa væsentlig en Grad med til at berede Pladsen for det nye Danmark, virkelig ogsaa har haft Øjne til at se det og Evne til at lære andre det at kende. Lad være, at det er Forhold udefra, der har bestemt hans Optræden til Forsvar for dansk Nationalitet i de senere Aar, saaledes at han, der i 1879 om Ophevelsen af Artikel V havde de maadeholdne Ord, at der brast „en af det danske Folks kæreste og agtværdigste Illusioner“, nu med al sin Ild er med i Kampen for at bevare Danskheden i Sønderjylland. Han har selv for nylig (i en Artikel i *Politiken* for 30. December f. A.) betegnet den nationale Interesses Historie i de moderne Kulturer saaledes, at efter at det først med megen Møje var lykkedes at udvide Folkenes Syn fra den nationale Begrænsning, og den Yderlighed derefter var indtraadt, at de saakaldte frisindede forfaldt til en fuldstændig Ligeegyldighed for det nationale Spørgsmaal, som da Reaktionen bemægtigede sig, har i den seneste Tid den voldelige Undertrykkelse af Nationaliteten lært disse frisindede, at de undertrykte Folkeslags og Frihedens Sag er ét. Det er dog ikke udefra, men fra inden og for længe siden, Brandes har faaet Forstaaelsen af den Nationalitet, han vil bevare. Han, der før af historiske Grunde har stillet den danske Aand i et — mere eller mindre umyndigt — Discipelforhold til den ypperste tyske, har nu ved en jævn og kortfattet, men fuldkommen tilstrækkelig Paavisning godtgjort den danske Kulturs Selvstændighed over for Tyskland (i *Danskheden i Sønderjylland*). Han, der tidligere havde sin Opmærksomhed paa den afdøende danske Type for at bekæmpe den, har i de sidste Aar med Glæde hilst og hyldet den levende. Det er betegnende for en faktisk foregaaet Afændring i Nationalkarakteren, at han, som i 1880 fandt Oehenschläger „fuldkommen national“, i 1899 med fuld Ret kalder ham „ikke særligt dansk“. Ogsaa Kontinuiteten har han nu Øje for, skønt det ikke har været hans Opgave at besynge den. I Skiltringen af sin Ungdomsven Julius Lange har han fremstillet den. Og naar han her under Vidneførelsen for sin Bestemmelse af hvad han kalder Danskhedens ypperste Blomst: „det danske Vemods og

den danske Ironis inderste Ejendommelighed“, nævner Navne som Lundby og Michael Wiehe sammen med J. P. Jakobsen og Hørup, mærker man vel — ligesom ved en andensteds forekommende Sammenstilling: Poul Møller, Julius Lange, Henrik Pontoppidan — Forskellen, men forstaar Forbindelsen. Tvivlen er kommet „ud paa den anden Side“. Traadene er førte tilbage over Bruddet.

Det sidste Led i Sagen Georg Brandes og Danmark bliver da det, at Nationen paa sin Side aandeligt tilegner sig den store Skribent. Ikke saaledes, at han paa nogen Maade skulde være særligt dansk. Han er, som Holberg efter hans Mening var det, og som Oehlenschläger var det, „ulig de andre“, og er det paa Grund af sin Race i en meget dybere Forstand, end de andre nogensinde har været det. Imod ham staar ikke blot det smaat Danske, som er den fælles Modstand mod alle store Anlæg i det lille Land, og som han sikkert gør for megen Ære af ved at betragte det som sin eneste Fjende. Ogsaa det store Danske har han for en Del imod sig. Ikke blot som „København“, men paa Grund af sin Race, er han i Grunden fremmed for nogle af Danskhedens oprindeligste Aarer. Han er hverken As eller Van, fra Naturens Side udelagtig baade i det tunge og stride Fastlandssind paa Halvøen og i den lyse og bevægelige Øbonatur. Hans danske Type er væsenlig endnu som for 30 Aar siden Hovedstadstypen. Den Forbindelse af nordisk Natur og kristelig Kultur, som præger den folkelige Aand her i Landet, er ham helt utilgængelig. Over for en ren Type af denne Race (Grundtvig) vil Brandes endnu synes, som han har skildret Disraeli i Modsætning til Gladstone, „som en Ildens Aand over for en Havets“.

Der maa da sikkert nok foregaa en Udvidelse inden for dansk Nationalitet, for at den skal kunne optage denne fremmede Genius i sig. Og heri er der intet, som strider mod Naturen, da Evnen til at udvide sig for denne Nationalitet er en Grundegenskab og en Livsfornødenhed. De af vore store Aander, der har set størst paa vor Nation har set paa den paa denne Maade. Saaledes greb Holberg Sagen an praktisk, længe før der endnu havde været teoretisk Tale om nogen dansk Nationalitet, og saaledes virkede senere Oehlenschläger med fuld Bevidsthed ad den Vej, der syntes ham anvist af Naturen, naar han tog vort Lands Aabenhed som et Tegn paa, at der heller ikke for vort aandelige Liv maatte være nogen Grænser. Der foresvævede ham et aandeligt Billede af hans Fødeø — en frugtbar Ø med en stor og aaben Havn — som Maalet for

dansk Kultur. Et saadant Stor-København har vi nu i tredive Aar haft i Georg Brandes' Bøger, en Stapelplads, som Oehlschläger siger, for alle aandelige Varer, hvor Tanker har kunnet passere uden Told og forarbejdes uden Afgifter til nogen Slags nationalt Politi. Det er en Livsbetingelse for os, at vi bevarer et saadant Friland.

Og som Brandes i Omfanget for sin Virksomhed har været i Overensstemmelse med nogle af vore ypperste Kulturaander, saaledes ogsaa i Arbejdsmaaden. Ogsaa her har han nyttet vor Lidenhed til vor Storhed. I et stort Lands Kultur, hvor Arbejderne er mange, og Arbejdet maa udstykkes og findeles, kan Specialiseringen næsten blive en Nødvendighed. I den danske Videnskab fra Tycho til Julius Lange har man af naturlige Grunde haft mest Tilbøjelighed til at holde sig til de store Grundspørgsmaal, men ingen har gjort dette med mere Bestemthed end Brandes. Hans Emne er ikke en eller anden litteraturhistorisk Specialitet i Lighed med hin „brabrandske Husflid i Middelalderen“, men Mennesket i dets ypperste Eksemplarer og dets højeste Interesser. For en tysk Professor maa det paa Embedets og Nationens Vegne undertiden kunne falde vanskeligt nok at holde sig til den goetheske Lære: aldrig i det enkelte at tabe det hele af Syne. Men denne danske Frimester (Georg Brandes' Disciple har slet ingen Grund til at beklage, at han ikke „blev Professor“) har aldrig haft tungt ved at gennemføre denne Arbejdsmaade. Det er denne Evne til at se stort paa Tingene — og intet andet — som man kalder Aand. Det er ad denne Vej, ved Aand — og ikke ved noget andet — at Videnskaben kan gøres nyttig for Folket: i Sammenligning med denne Aandsfylde synes alle andre „aandfulde“ Forsøg paa at „popularisere“ Videnskaben ved andre Midler end Videnskabens egne smagløse Klovnkunster. Det er Summen af Georg Brandes' Betydning for sit Folk, at han, der har vist den danske Digtetekunst Vejen gennem det uendeligt smaa til det uendeligt store, har vist Videnskaben den samme Vej. Det maa fra nu af aldrig kunne glemmes i Danmark, hvad Aand er. Det er paa Tide, at de, der ved det, i deres stille Sind slutter et Forbund til Forsvar mod den truende Gemenhed. Det er den brandeske Skole, vi for Tiden trænger til.

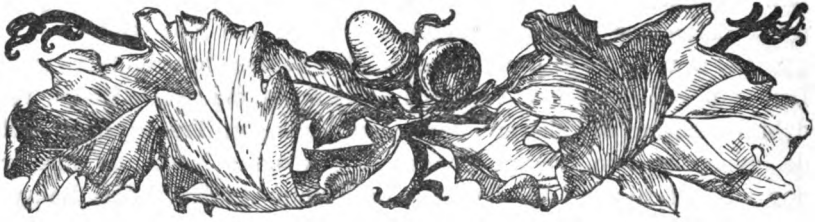
Lettest tilgængelig for den nationale Tænkemaade er og bliver Brandes' Aand endelig ved sin Form, nemlig derved at den er Kritik. Thi i sit hele kritiske Anlæg synes Brandes mindre beslægtet med sine Stammefrænder end med sine Landsmænd. Hans Kritik, som

hans Stil, har under sin galliske Glans holbergsk Marv og baggesensk Lethed og heibergsk Elegans. Her er ren Kontinuitet. —

Der er to Arter af frembringende eller genfrembringende Aander. Der er nogle, der for at vokse og bære Frugt maa have Roden ret dybt i Jorden; de „driver“, som man siger om Træer: hvor vidt de favner, og hvor mange Frugter de saa ogsaa bærer, de smager dog altid af Roden. Saadan var herhjemme f. Eks. Julius Lange. Saadan er Georg Brandes ikke. Hans Aandsudvikling har ikke været drivende, men slyngende, søgende, sugende. Da han var ung, var han som en Ranke; nu, da man kan overse hans Arbejde, synes han som en Vinstok paa et solbart Sted, fuld af store Druer. Men den maa have en frygtsom Smag, der ikke kan lide Druer, fordi der kun voksede Ribs i hans Moders Have.

VILH. ANDERSEN

GEORG BRANDES

DET Navn, som her er skrevet, staar med Ildskrift i Midten af vort Aandsliv i den sidste Menneskealder, og næsten alle de yngre er vokset op under dette Tegn. Det er som en Naturkraft, der nu i tre Tiaar har huseret i vort lille Samfund, rusket som en Hvirvelvind, rystet som en Jordild, knitrende rensed og antændt hele Atmosfæren, rørt Akerons Vande op og taarnet Pelion paa Ossa . . . daglig og aarlig, saa langt vi husker tilbage, har han stemt og strammet os, ægget og ærgret, tiltrukket og frastødt, løftet os som Forbilled og trykket os som Overmagt . . . Og mangan En, som søgte at frigøre sig, har alligevel mod sin Vilje stadig maattet brydes med ham i sit Sind, uden at kunne lade ham fare.

Den Dag er endnu paa langt nær ikke kommen, da det kan gøres op, hvad denne ene Mand har gavnet og skadet vort Land. Men vi er begyndt at ligesom kunne gaa helt omkring Figuren og se den fra alle Hold; et Helhedsbillede af Georg Brandes er ved at forme sig ud for den almindelige Bevidsthed. Vor Interesse for ham som Aandsfænomen frigør sig mer og mer fra vore Meninger om hans Meninger, og det gaar op for os, at hans varigste og dybeste Betydning, naar alt kommer til alt, mindre beror paa, hvad han har forkyndt og lært, end paa selve den Aandsform og det Livseksempel, som har indpræget sig fra ham i Sindene, og paa det rige aandelige Røre, han har vidst at vække dybt ned gennem Samfundet. Uden endnu at forsøge nogen Vurdering drages Fantasien hen mod den Sjælsaade, som denne

mærkelige Genius udgør. Af alle de Indtryk, vi daglig faar af hans Person og Færd, og af den faste Sammenhæng, hvori hans Produktion nu i de „Samlede Skrifter“ fremtræder, begynder vi allerede — saa godt man kan uden endnu at eje biografiske Hjælpe-midler — udefra at tegne hans Aandsfysiognomi op.

I

Længst tilbage, i den forhistoriske Tid, tegner sig — ud fra Ungdomsversene og Bogen om Jul. Lange — den unge G. B. i sin Naturtilstands Uskyld. En indtagende, bedaarende Ynglingskikkelse, som allerede har faaet al Sagnets Glorie om sig. Mellem længst uddøde Fortidsvæsener — Hegel-Heibergske Mastodonter og Rasmus Nielsenske Iktysaurer, ægte gamle „Frederik 6“-Digtere og Eider-Politikere i Halsbind og Fadermordere — skyder hans smidig svaje Ungdom op: en spinkel spændstig Figur med blege, jødisk sjælfulte Træk og sort, busket Haar, ny og af fremmed Byrd, som den, der skal afløse og forløse, inderlig rodfæstet dog i det, som han skal tage Arv efter; frisk og oprindelig som den, der skal begynde en ny Dag; sprudlende og utaalmodig, som den, i hvem Kræfterne trænger paa og som har meget at skulle udrette. Han er den fødte Duks og „Præ ceteris“, og hans Studenteraar gaar op i de ivrigste æstetiske og filosofiske Studier. Til alt slaar Interesserne og Døgnets Timer til. Med Jul. Lange studerer han Sofokles, det ny Testamente paa Græsk med J. Paludan-Müller, Niebelungenlied med Fr. Nutzhorn; saa er der Hauchs Forelæsninger og Moltkes Galleri og Antikkerne paa Charlottenborg og om Aftnerne Teatret; endvidere er der den Hegelske Filosofi, den Vischerske Æstetik, Feuerbach og Kierkegaard, endelig al samtidig Skønlitteratur, indenlandsk og udenlandsk. En Lærelyst og et Lærenemme, der løber de ældre, sindigere Venner som Lange helt forbi, en Dannelsenstrang, som ikke borer sig ind i et Fagstudium, men rastløs arbejder paa alsidig Udvikling og maa orientere sig i hele den aandelige Verden. — Men ogsaa meget andet af Livet vil den unge have Del i og skal der blive Tid til. Han fægter, han rider — halsbrækkende dristig —, han kommer ind i Selskabskrese; ud over sin Afstammings sociale Kres stræber han frem mod Livets ydre Finhed og Elegance, og med kunstnerisk Nydelseslyst vil han plukke alle de Frugter som Livet bærer. Altid — i udadvendt Verdslighed lige saa vel som i Studeringerne — dog helt Aand; alle Sanser, saa at sige hele den legemlige Substans aandeliggjort, gennemtrængt med Aand

— og altid i Aande. Medens hos de fleste, især af os germanske Nordboer, det indre Liv ligesom kun besværlig og afbrudt kan pible frem og flakke op mellem den grødede Masse af Legemets animalske Befindender, saa syntes Livet i denne udvalgte Natur en altid uhindret sprudlende Kilde, en helt frit spillende Lue, som uindskrænket regerede i et Legem af blot Nerver og Muskler. Mere Fosfor i Hjernen, mere Salpeter i Blodet — hvad er det, som gør en saadan Aand altid oplagt, altid lysvaagen, altid i Træning, — i hed Lue i Steden for vor lune Varme. i sort Fortvivlelse eller rød Jubel for vor dumpe Sørgmodighed eller lyse Velvære?

Naiv var han — som han er vedbleven at være det, som alle store Handle- og Frembringernaturer er det. Livet levede saa friskt og oprindeligt i ham, at der hverken blev Tid eller Rum til at iagttage sig selv eller passe paa sig selv. Han kunde være barnagtig og løssluppen, en Grinebider og Skælmsmester, „lystig og fuld af gale Indfald som en Shakespearesk Klovn;“ han forelskede sig lidenskabelig, fortvivlede tragisk, fór i Harnisk for et Ord, han var Yngling saa rigt og fuldt, som man sjælden nu til Dags er det. En helt selskabelig, social Natur dernæst. Han er Jøde, af Handelsrace, og han er Bymenneske, han er vant til at have Mennesker om sig, trænger til Meddelelse, til Samstemning og Modsigelse, vil behage og vinde eller tirre og udæske. Instinktmæssig føler han Tiltrækning til nogle, frastødes af andre og lader sig som en Kvinde helt lede af disse Fornemmelser, og endnu mer end Kærlighedsforhold bliver straks fra først af Venskabs- og Kammeratskabsforhold af Betydning for ham. Holder han fra ung af at klæde sig i Festdragt, bevæge sig i oplyste Selskabssale mellem rige Toiletter og udfolde al sin Behagelysts Midler — i en af sine tidligste Afhandlinger udstøder han et Suk efter at faa fransk Salonliv overført paa københavnsk —, saa er han i Formiddagens Hverdagsdragt dog først og fremmest Vennen, Kammeraten — Langes, Pal. Müllers, Nutzhorns, Vilh. Thomsens — og Sjælen i et helt lille Koteri af Sammensvorne. Venskab, aandelig Forelskelse, den „Henrykkelse, der ledsager Aanders dybe Forstaaelse af hinanden“ — det er ham det højeste Liv, og da en Dag George Sands Skildring, i Jacques, af en ren og glødende Venskabsfølelse mellem en Mand og en Kvinde faldt i den unges Haand, berørte den hans Inderste som en elektrisk Strøm, og det var ham, (har han skrevet), som saa' han ind i en højere Verden, hvor renere, omend ganske jordiske Aander elsker og forstaar hinanden.

Hengivelse var den unges Lidenskab. Denne revolutionære gik fra Naturens og Opvækstens Haand ud i Livet med et stort Fond af Pietet og en Trang til at slutte sig beundrende til nogen og slutte sig tjenende til en Sag. Hans Forhold til Jul. Lange var det første af de broderlige Hengivenhedsforhold til noget ældre, som der er flere af i hans Liv. Med den smukkeste Pietet nærmede han sig til de store, gamle Romantikere i deres Nedgang. Som en troende Adept gik han op i den Hegel-Heibergske Æstetik og forstod snart med Duksefuldkommenhed at haandtere den dialektiske Metode og de æstetiske Kategorier; for en Afhandling om Skæbneideen i den antikke Tragedie vandt han med Glans Universitetets Guldmedaille. Ingen Lærer kunde ønske sig en mere begejstret Elev. Naar han kom ud fra en af Hauchs æstetiske Forelæsninger, løb den unge Student ned ad Trappen og ud paa Torvet med en Henrykkelse i sit Bryst, der svarede til den, som havde lyst ud af den gamle Talers Øje. Han levede og aandede i Entusiasme; han har senere selv husket tilbage paa 17aars Alderen, — den Tid, man vaagner op som aandeligt Enkeltvæsen, — hvordan han „gik rundt, luende af Begejstring, følte sig paa en Højde, som skulde han svimle, hans Hjerte svulmede og blev underlig tungt, det var ham, naar han saa' sig omkring, som havde han en Brønd af Foragt i sin venstre Side“.

Foragt — thi en stridbar Rebelskhed og Foragt luer, som Modstykke til Hengivelsen og Beundringen, allerede i Tresernes Brandes. Medens han endnu var og vilde være rettroende, var hans Natur og Væsen dog straks Kætteri. Han følte den samme Kildren i Panden, som den unge Kierkegaard, efter at støde den imod noget; i kaad Leg kom allerede baade Løvekloen og Bukkefoden til Syne; og uregerlig og selvraadig kom han tidlig paa Kant med baade Personer og Samfundsvedtægter. Den unge æstetiske Magisters litterære Artikler i „Dagbladet“ og „Illustreret Tidende“ beundrede nok af Hjerte den Hertzske Salonkomedie og Potpourri-Romantik og den Heibergske Vaudeville, men oven paa Heiberger-skolens blege, tamme Naturløshed forfrisker han sig dog ved Aarestrups saftige og blussende Sanselighed og ved Chr. Richardts rent elementære Klangskønhed i Sprog og Rytme. Ogsaa til Prosa-stilen sætter hans artistiske Finfølelse — opdraget af Kierkegaard og Goldschmidt og af franske Prosaforfattere — de kunstneriske Fordringer op i en ukendt Grad. Men især ved Tone og Form var disse Anmeldelser en kættersk Nyhed. Uden Heibergske Kunstord

og Systematik var de æstetiske Indtryk grebne i Flugten med en Friskhed og Finhed og meddeltes Læserne med en Umiddelbarhed og et kunstnerisk Liv, som virkede lige saa indtagende som befrugtende. Selv om nu til Dags denne blændende og charmerende Feuilletonstil synes noget Janinsk og Goldschmidtsk, forstaar man, at en J. P. Jacobsen eller Strindberg, som de har fortalt, kunde inspireres af denne Kritiks sprudlende Ungdom. Meget rettroende var det vel, naar „Adam Homo“ dadledes for altfor stor Realisme og for, at „Totalbilledet ikke var skønt, ikke komisk, ikke tragisk og heller ikke falder under nogen æstetisk Mellemkategori,“ men var „hæsligt, frastødende, modbydeligt og smerteligt.“ Eller naar det siges om „Kærlighedens Komædie“, at den til sin Ulykke undertiden bringer „De Uadskillelige“, i Erindring, om „Brand“, at „Grundtanken som poetisk Idé mangler Retfærdiggørelse“, og naar Ibsen formaner til at forlade det Spor, han er slaaet ind paa med sine polemiske Dramer, med „Brand“ og „Per Gynt“. Men alligevel er der i Aversionen mod den mørke, norske Moralrigorisme (ligesom mod den barnlig religiøse Bjørnsonske Novelle) ikke saa lidt af en tidligaarvaagen Væren paa Post mod al Naturfjendtlighed. Og naar der baade over for „Adam Homo“ og „Per Gynt“ iltert protesteres mod deres „Besudlen“ og „Æreskænden“ af Menneskenaturen, saa føler man ogsaa heri den Tro paa Livet og Menneskenaturen, som dybest inde altid har baaret Brandes' Handlemod frem og trods alt aldrig har kunnet udryddes af ham.

En Idé at tjene, en Sag at kæmpe for — i Længslen herefter mødtes hos den unge Brandes baade Hengivenhedstrangen og Stridslysten. Om Vaabenbrag og offervillig Bløden paa Prøvens Dag, om at „staa for en Skranke, hvor Ærens Fane flammer,“ at staa Vagt om en Fane og som ung modtage Ridderslaget paa Valpladsen, at være en Novice i den kæmpende Kirke, — derom handler hans Ungdomsdigte. Da han senere i sit Liv skrev om George Sand, hvordan hun „søgte for sin Ungdom en Fane, der bares af Mænd med store tapre Hjerter, for at kæmpe under den“, og hvordan „hendes Attraa var at turde røre Trommen som Regimentets Datter“, saa kunde han tænke paa sin egen Ungdom. Han kunde selv have skrevet dengang som hun: „Har nogen Brug for mit Liv i Nutid og Fremtid? Hvis I blot vil love mig at stille mig i en Idés Tjeneste, er jeg villig til at lyde Eders Bud“.

II

En saadan Natur er af de udkaarne og venter blot Tidens Fylde. Langsomt, men sikkert voksede sidst i Treserne Kaldet op i Georg Brandes. At udrede de historiske Forudsætninger og den historiske Situation, som krævede en bestemt Gerning taget op og lagde den paa den unge Æstetikers Skuldre, det hører ikke hjemme her. Mennesketankens uindskrænkede Selvstyre var bleven proklameret af det 18. Aarh.s Rationalisme og den tyske idealistiske Filosofi, og Personlighedens moralske Selvraadighed havde været Rousseauismens og den begyndende Romantiks Religion, — og dette Dobbeltprogram, som Aarhundredet saa snart igen havde svigtet og bekæmpet, endnu inden det vel var naaet til Danmark, det var, én Gang formuleret, ikke til igen at udslette af Aanderne, og rundt om i Samtiden var det bleven udformet igen paa ny, moderne Grund, — og Brandes var efter sin Natur og sit Standpunkt udkaaret til at gøre det gældende i Danmark. Fra Venstrehegelianisme og Feuerbach, fra Kierkegaard og Bröchner, fra Heine og George Sand — rundt om fra havde Læsningsindflydelser arbejdet sammen i den unges Sind med hans egen Naturs lidenskabelige Vilje til at tænke igennem uden Pardon og leve Livet for fuld Kraft uden Hensyn. I Stridsskriftet „Dualismen i vor nyeste Filosofi“ (1866) proklamerede han den frie Tanke som sin Herskerinde og brød en Lanse mod det R. Nielsenske Mæglingforsøg mellem Tro og Viden. Med Oversættelsen af Mills „Kvindernes Underkuelse“ (1869) indledte han sin moralske og sociale Frigørelseskamp. Men havde 1864 været den første ydre Rystelse og Opstramning for ham, som for de bedste af hans jævnaldrende, saa var det 1870—71, som blev den afgørende Revolution i Brandes' indre og ydre Liv.

Han kom som nypromoveret Doktor ud paa den traditionelle Udenlandsrejse og fartede Europa rundt. Maaske aldrig siden Holbergs „Vandreaar“ nogen ung Dansk er sluppen ud af den hjemlige Fold paa de store, rige Græsgange med en fyrigere Tumlelyst i Lemmerne og en friskere Appetit paa det frodige Grønne, der bødes. Alle de Indtryk han opfatter, alle de Personer, han kommer i Lag med, alle de Forbindelser han knytter, alle de i Luften svirrende Sædekorn, han lader sig befrugte af! Det er Hengivelsesiden, der er fremme i ham. Han tilegner sig de fremmede Sprog, saa at deres Gloser og Vendinger lige indtil de sidste Aar gennemtrængte hans Dansk, og han lever sig saa fuldt ind i

de fremmede Racer og Kulturer, at han for en Stund virkelig drukner sin nationale Egenhed i en abstrakt Verdensborgerlighed. Med den varmeste, ideelle Kærlighed, næsten med en religiøs Pietet, nærmer han sig de store Personligheder — ærbødig mod Renan, sværmesk beundrende over for Stuart Mill — og vokser ud af alskens Smaalighed ved at gennemtrænges af dem; han gør sig (som allerede i Aarene lige før Rejsen), saa helt til Elev af det moderne Europa, i sit Fag særlig af Ste Beuve og Taine, at hans Synsmaader, Metode og Teknik for lang Tid bliver temmelig afhængige af disse Mønstre. Men endelig er det selve Tidens verdenshistoriske Stormgang, som lægger sin Sprængningskraft i ham, og da han fra Henrik Ibsen, som han havde mødt og sluttet Venskab med, modtog de bekendte Ord om „Menneskeaaendens Revolter“, som „De skal være en af dem, der gaar i Spidsen for,“ var det som en Indvielse til hans Gerning.

Paa den besynderligste Maade blandede sig nu imidlertid i Brandes' Gerning efter Hjemkomsten de egentlige og de uegentlige Elementer, det, han vilde, med det, som Forholdene vilde, og tilsyneladende — vel ogsaa noget i Virkeligheden — faldt han for en Stund halvvejs fra det Program, som dog var hans eget inderste. Da han stod paa Katederet den 3. Nov. 1871 og sagde de bekendte Indledningsord, som er prægede af en saa stille, fast Overbevisning, er hans Instinkt, den ledende Genius i ham, meget sikker paa, hvor han vil hen — og ogsaa kommer hen, — men i selve Forelæsningerne taler han alligevel med et fremmed Mæle og hans Tale er paa en Maade mindre hans egen end nogen Sinde før eller senere. Det, som Forelæsningerne først og fremmest vilde og virkede, var nu i og for sig klart nok i Brandes' egen Aand. Ved for det hjemlige Samfund, der mer og mer havde lukket sig inde i Mistænksomhed mod alt fremmed og forbenet sig i selvgod Konservatisme, at aabne hele Aarhundredets europæiske Skueplads, hvor de forskellige Anskuelser tumlede sig og brødes, alt mellem Himmel og Jord sattes under Diskussion, og de forskellige Folks Kultur og Sæder belyste hverandres Ensidighed, — ved alt dette vilde han opløse Fastheden, undergrave Sikkerheden, gennembryde Begrænsningen i den hjemlige Tænkemaade og Væremaade, gøre den relativ, og derved bringe Frihed, Tvivl, Revolte, aabent Vande og Bølgegang ind i Sindene. Det lykkedes som bekendt næsten over Forventning. Men det positive ny — er det Brandes' egen Stemme? Han, som i „Kritiker og Portrætter“ var flyttet fra de Hegel-

Heibergske Idéregioner ned i Livets friske umiddelbare Mangfoldighed, han viser sig i de første Forelæsningsrækker atter at være lokket op i den Taineske nyhegelianske Teoris Abstraktioner; han -- Individualisten af Natur og Overbevisning — eliminerer Personerne af Historien, bortsier Enkeltmenneskene eller, saa at sige, koger dem ud i upersonlige „Strømninger“, fordamper dem i graa Tidsaand. Endvidere: han, som var udgaaet af Heibergsk og Kierkegaardsk Aristokratisme og skulde naa' til Nietzsche, optraadte som Millsk Utilitarianer, oversatte den „Moral“, der — som han siden har sagt — vil skabe „en jævn Middelmaadighedslykke for det størst mulige Antal af de elendige Kreaturer, vi nu til Dags kalder Mennesker“, og han blev efterhaanden ved Forholdenes Magt svejset sammen med Demokrati og Socialisme, med „Morgenbladet“s Folkelighed og „Studentersamfundet“s Folkeoplysning. Og endelig, hvilken Digtning blev han Fører for? Han, den fuldblods Æstetiker og Artist, lærte, at Digterne skulde blive Samfundslæger og Digtningen gøre Gavn ved at sætte „Problemer under Debat“; han, den mest inkarnerede Idealist, blev ved Skæbnens Ironi lagt ud som Fader til en aandløs, upersonlig „Realisme“doktrin og ikke liden kedelig, haandværksmæssig Virkelighedsskildring i vor Litteratur. Saa meget stærkere viste „Tidsaanden“ sig her end den Enkelte.

Nærmere beset klarede Misforstaaelsen og Misvisningen sig alligevel snart ud. Det er et uheldigt Udtryk, naar det i Afhandlingen om Hauch hed: „Vi Nutidsmennesker lever et Hjerneliv. Det blotte Skue af Ondskab og Voldsomhed har intet fængslende for os. Dramaet behøver en Kamp; men en Kamp, der ikke føres om Ideer, underholder os ikke mere end et almindeligt Væddeløb“. Men det, Brandes egentlig mente, siges andetsteds i Afhandlingen: „Forstaar I det, I Digtere, der lever blandt os! Det nytter ikke, at I studerer jer ind i jert Stof, I maa føle det inden i jer! Det nytter ikke, at I vælger det, det maa have grebet jer først! Med jer egen Haand (ikke med et Elfenbensplekter) maa I gribe i Strengene, selv om I skulde rive dem tilblods, ifald I for Alvor vil røre vore Hjerter!“ Altsaa: det er Personlighedsindsatsen, det personligt magtpaaliggende i Digterens Forhold til sit Værk, som Brandes kræver, ligesom Langes „Om Kunstværdi“ (1876) samtidig krævede det for Kunstens Vedkommende. „Tendens“. „Problemdebat“ o. s. v. betød da blot, at Digtningen skulde træde i Forhold til Ideer og Rørelser, der virkelig bevæger Digterne og deres Tid, og bæres og befrugtes af dem. Paa samme Maade: naar Brandes

vil vende Digtningen ud mod Virkeligheden og Livet lige udenom, vil dette kun sige, at Digterne i Steden for at dannes af Læsning, digte paa Læsning og aande en bleg og blodløs Idealisme, skulde digte ud af egen Erfaring og Oplevelse og gribe ned i det aandende Menneskeliv. Begge Rækker Slagord fordrede det samme altsaa: Liv og Blod, Virkelighedens Varme og Tidens Tanker, personlig Interesse og personlig Vilje skal ledes ind i Litteraturen.

Og ligeledes: trods „Strømninger“ og „Tidsaand“, trods demokratiske Dogmer og nyttemoralsk Fremskridtsteori var „Hovedstrømningerne“ — og virkede de som — én mægtig Forherligelse, Forkyndelse af en revolutionær og aristokratisk Individualisme. Naar vi lukker Øjnene, klinger den mægtige Symfoni os endnu i Ørene. Først er der Rousseau og Werther, Oprøret mod det 18. Aarh.s upersonlige Forstandskultur og selskabelig regelbundne Konvenients, det er som en Lavastrøm, der bryder gennem en skrumpen Skal. Saa eksploderer den franske Revolution; medens alle Former og Traditioner opløses, frigør og isolerer den Enkelte sig, fordyber sig i sin egen indre Uendelighed og vil i ubændig Attraa fylde hele Tilværelsen med sit Selv: det er René. Hos Mdme Staël gør Kvinden, Lidenskaben, Personligheden, Geniet Oprør mod „Samfundet“ og gennembryder de nationale Skranker i en fri, ren Menneskeligheds Navn. Men saa følger det politiske og religiøse Tilbageslag af Revolutionen. I den tyske Romantik flygter det revolutionære Gemyt ind i Drøm og Mystik, — der er heri en Inderliggørelse af Personligheden, men ogsaa en fejj Forløjethed og Karakterløshed —, og efterhaanden som Concordat og Wienerkongres sænkede aandelig og social Trældom over Folkene, former Brandes' Værk (2—3 Bind) sig til en harmfuld og bittert spottende Pamflet; kun en J. de Maistres lidenskabelige Principfasthed og Aandsfornemhed aftvinger ham Beundring. Men i „Naturalismen i England“, hvor Strømmen atter kæntrer, flammer Begejstringen op. Den artistiske Hedendom i Keats, den frihedskære Oppositionslyrik hos Moore, den altomfavnende Naturreligion, den sværmeriske Menneskekærlighed, den revolutionære Indbildningskraft i „den frigjorte Prometheus's“ Digter, endelig den individuelle Lidenskabelighed, den vældige, hensynsløse Personlighed i Byron... alle unge Hjerter maatte banke, alle unge Øjne gløde Brandes' Veltalenhed i Møde, naar han her skildrede „den højeste Selvstændighedsfølelse, som endnu i Poesiens Historie var kommen til Udbrud.“ Her traadte ogsaa de store Enkelte frit ud af Tidsatmosfære og Tankestrømninger, og deres Aandsværk

vejedes ikke længer ængstelig efter Tendensens Bifaldsværdighed, men nødes rent æstetisk som Aandsudfoldelse. Saa fulgte hele den farvestraalende, fanfarejubilende franske Romantikerungdom fra 1830: Udæskningen af Borgerskabet, Oprøret mod Reglerne, Fortryllesen ved at danne Skole, Troskaben mod Høvdingen, den kammeratlige Hjælpsomhed, den uselviske indbyrdes Beundring... V. Hugos Brandlyrik og Ungdomsdramer, Mussets drengekaade „Ballade til Maanen“ og Gautiers filisterforfærdende „Mademoiselle de Maupin“, George Sands passionerede Krigserklæringer mod Samfund og Ægteskab... Endelig „det unge Tyskland“ med Guerillaen mod Menzel og Censuren, med „Kødets Emancipation“ og „Freigeisterei der Leidenschaft“, med Börnes karakterfaste Fanetroskab og Heines aristokratiske Frihedsdyrkelse... alt mundende ud i 1848 — Jubelaaret, Sørgaaret, Grænseaaret.

Ligesom i deres Tid en Schlosser eller Hettner havde manet det 18. Aarh.s Kamp for Aandsfrihed og Humanitet frem som Mønster og Støtte for Liberalismens Frihedsbevægelser, saaledes stod nu — midt under den stigende Reaktion mod 1848 og 1870 — Georg Brandes paa sit Kateder og talte om Bonald eller Southey, saa Grunden gyngede under Martensen og Ploug, og talte om Byrons Kamp mod engelsk „Cant“ eller George Sands Ægteskabsromaner eller om Prutzs „politiske Barselstue“, saaledes at de unge Digttere og „Studentsamfunds“medlemmer og Emancipationsfrøkener rundt om ham hvert Øjeblik skimtede sig selv og Foredragsholderen, Provisorismen og Hørup, Holstebroaffære og „Nyaarsfejde“ tværs gennem Skildringerne — og ildnedes til at kæmpe saa tappert som de andre i deres Tid havde kæmpet.

III

Og her staar vi ved det springende Punkt i Forstaaelsen og Bedømmelsen af Brandes. Han er ikke en Videnskabsmand, men en Agitator, ikke Æstetiker, men Moralist — siges der — eller ogsaa, forsvarende ham: det centrale i ham er Videnskabsmand. men der er tillige i ham en periferisk Agitator, som ofte griber forstyrrende ind i det centrale. Men rettest burde det vel hedde, at Moralisten og Agitatoren er Midtpunktet i ham, Æstetikeren og Psykologen ikke noget forstyrrende periferisk, men naturlige Udstraalinger fra Centret. Den store Værdi af Brandes' psykologiske og æstetiske Virksomhed — men ogsaa dens Svagheder og

Grænser — beror paa, at han kommer fra Livet til Bøgerne og gennem Bøgerne søger tilbage til Livet.

Al Videnskab, Kunst og Digtning er jo vokset frem af det praktiske Livs Behov og søger til sidst tilbage til Livets Fremme. Men Livsøkonomien fordrer, at Digteren, Kunstneren og Videnskabsmanden, netop for at kunne arbejde bedst i Livets Tjeneste, til en vis Grad skal holde ud af Bevidstheden dette Forhold til Livet som deres Gernings første Aarsag og sidste Maal. Tages der direkte Sigte paa Livet, digtes og forskes der slet, men alligevel: leder ikke halvbevidst et Livsinstinkt Videnskaben, bliver den til Byzantisme og Digtningen i tilsvarende Fald til blot tom Underholdningsleg. Ligesom Brandes' store Krav til Litteraturen har været Tilknytningen til Livet, saaledes er hans egen litterærhistoriske Forskning, i sine Fortrin og sine Mangler, bestemt ved dens langt inderligere Udspring fra Livet og Sigte paa Livet end den almindelige Litteraturforsknings.

Det er jo et blegt, blodløst Skyggerige, vi kommer til, naar vi fordyber os i Digtværkernes eller de historiske Dokumenters Sort-paa-Hvidt. Ordene samler sig om os som Skyggerne fra Hades omkring Odysseus og forlanger varmt, levende Blod at drikke for at faa Farve paa Kind og Liv i Lemmerne. Den stille Forsker, der aldrig har levet et Liv for egen Regning, hvad har han at give Blod og Farve af til det, han læser? Den, som ikke har levet sin egen Tids Liv med, hvor kan han forstaa andre Tider? Den, som ikke selv har været Digter, ikke omgaaedes Digtene, ikke været meddelagtig i Digtningens Opstaaen, ikke nogen Sinde virket med i en historisk Aktion — hvor skal han kunne leve sig ind i alle slige Fænomener? Men alt dette har Brandes gjort.

Hans personlige Liv, mærkes det, har været rigt bevæget, fyldt af de Passioner, som skaber Romaner og Dramaer i et Menneskeliv, og som Alverdens Dramer og Romaner opererer med. Fra en Rigdom af personlige Bekendtskaber og en uhyre vidtstrakt Brevveksling er hans Erindring befolket med et Mylder af Ansigter og Stemmer, og hans Fantasi tumler altid med talrige Anekdoter, Livstilfælde, Sjælshistorier. Et sjælden omtumlet offentligt Liv har endvidere hans Forfatterskab udgjort: Kampen, han har kæmpet om Magt og Ære og om sine Ideer, den Modstand og Forfølgelse, der er mødt ham, den Tilslutning og de Sejre, han har vundet, Hadets og Begejstringens Bølger, der overalt har slaaet sammen om hans Færd, — hvilke rige og stærke Oplevelser, hvilke Passioner

af Hævn og Trods og Foragt og Stolthed, af Entusiasme og Forbitrelse, — hvilken potenseret Livsfølelse og førstehaands Menneskeerfaring har ikke alt dette nedfældet i ham! Og med hele dette indre Livsfond kommer han til Bøgerne.

Bøgerne — Historien og Digtningen — er ham Samlinger af Livsstof, rigere, fyldigere, mere udklaret end, hvad de egne Oplevelser har kunnet forsyne hans Livshunger med. Og Bøgerne — de store Aanders Liv og Tale — er ham Impulser for Livet, Forbilleder, Vejledere, Læremestre for, hvordan Livet skal opfattes og bør leves. Hans aandelige Organisme er saadan indrettet, at den først gennem Bøgers Fortolkning og Bøgers Anvisninger rigtig kan til egne sig Livet og bestemme sin Kurs gennem Livet.

Ad Livets Vej maa han være ledet til en Bog, en Forfatter, for at de skal slaa an i ham og sætte ham i produktiv Stemning. Hans Belysninger af moderne Forfattere og moderne Bøger har jo deres enestaaende Styrke og Klarhed ved næsten altid at fremgaa af Selvsyn, personligt nært Bekendtskab, umiddelbart levende Meddelagtighedsforhold til det, han skriver om. Andre Forskere sidder og sysler med Bøgenes tørrede Herbarier, han gaar ude i selve den frit voksende Natur og botaniserer. Hans Skildringer ogsaa af Udlandets nulevende Forfattere er alle sammen voksede ud af Interviewet og bæres af det personlige Bekendtskab. Hans Essays giver ikke en Geografi, men en Rejsebeskrivelse gennem det moderne litterære Europa; det er hans successive Møder med de forskellige Aander, som er de levende Holdepunkter og Udgangspunkter, hvorfra han gør Opdagelsesrejser ind i deres forskellige Domæner. Naar Stuart Mill gør ham en kort Visit i hans parisiske Hotel Garni, er tusind smaa Træk ved Manden — lige fra hans Banken paa Døren til hans Hatteflor og hans Stemme — for Brandes lige saa mange Strejflys, der i en halv Time kastes ind fra alle Sider over den Række Bind, som før hjemme paa hans Reol betød Mill, og Mills benede, knoglede Aand, hans retliniede næsten mineralske Karakter, den usynlige Nimbus af høj Sandhedskærlighed, der omgav ham, staar med ét Slag lyslevende for ham og Læserne.

Men ogsaa i en inderligere Forstand maa Brandes ad Livets Vej være kommen til en Forfatter, for at han kan skrive om ham. Han maa betyde noget personlig for ham; det samme personlige Interesseforhold, han kræver af Digterne over for deres Produktion, staar han i til sine Emner. Han kan længe have kendt og

og læst en Forfatter, men saa oplever han noget. befinder sig i en Situation, der pludselig gør vedkommende Forfatter aktuel for ham; han føler et Lighedspunkt, et Interessesfællesskab mellem sig og ham, og det varme, frugtbare Sympatimoment er nu kommen til, ud fra hvilket Figuren forstaas og Bogen kan bygges op og som siden — efter Brandes' Billede — mærkes som Navlen eller Rugepletten paa Værket. I næsten alle Brandes' Behandlinger af Forfattere er denne Rugeplet let nok at mærke. Mellem Hauch og Brandes er det Modet, Ærekærheden, den Don Quichoteske, stridbare Idealisme, som udgør Generalnævneren; mellem Heyse og Brandes er det Aandsfornemheden, Instinktdyrkelsen, den kunstneriske Individualisme. Naar Kierkegaard med sin dialektiske Modsigelseslyst, sin stridbare Foragt, sin flammende Begejstring førte sin ensomme Kamp for Personlighed og Sandhed mod hele det officielle Samfund, — naar Disraeli, Jøden, over hvis Jomfrutale i Underhuset Haanlatterens Bølger lukkede sig, eventyrlig klatrede op til det ærkearistokratiske Samfunds højeste Tinde, — naar Lassalle, den jødiske Købmandsøn, fortærede sit ildfulde Liv og opbød alle den bidende Spots og den henrevne Patos' Vaaben i en uafsladelig Kamp mod Uret og Overmagt, saa er ogsaa her Personlighedsforholdet ikke til at miskende. Eller Holberg — den store Popularisator til de lærde Kollegers Forargelse, „Europæeren,“ Tugtemesteren, Folkeopdrageren, Kulturudstraaleren . . . er det mest et Forbillede, Brandes har formet sig efter. eller mest et Genbillede, han har malet efter sig? Næsten alle Brandes' Bøger er Genkendelser af Dele af hans egen Aand i andre Aander eller fremmede Aanders Genopstandelse i Brandes' eget aandelige Liv. Hvem vilde ogsaa falde paa at stille hans Bøger op paa sin Reol spredte omkring ved de forskellige Forfattere, de behandler, i Stedet for at holde dem samlede under det Navn, der gaar som den røde Traad igennem dem?

Denne praktiske Samfølelses Vej er — det siger sig selv — oftest en Genvej, der skyder selv den samvittighedsfuldste Forskning forbi, ind til selve Ens Æmnes Hjerterødder. At læse det bagved liggende, indre og ydre Liv ud af en Digtning og at følge det virkelige Livs Forvandling til Digt, det er jo den psykologiske og den genetiske Litteraturforskning, som Brandes havde lært sig i Frankrig og indførte i Norden. Og til at kunne forstaa Frembringelsens Psykologi og efterføle hele dens Proces, dertil er han betydelig mere skikket end en almindelig Professor i Æstetik, fordi han selv er en Frembringer- og Handlenatur meget mer end en

teoretisk Tilskuernatur. Fra sit eget Forfatterskab har han kendt baade Undfangsens første Henrykkelse, Svangerskabets dumpe Vækstid, under hvilken Fostret suger Næring fra alle Sider af Moderorganismen, og selve Fødselsaktens smerte- og jubelblandede Ophidselse. Hele sit Liv har han følt som en Aktion, og han har samme Forspring for almindelige Litteraturhistorikere, som den aktive Politiker har, naar han skriver politisk Historie. Hvordan Schack Staffeldts Lyrik eller Kierkegaards „Enten-Eller“ naturmæssig er vokset ud af en Aandstilstand, det har Brandes med genial Intuition kunnet gennemskue.

Selve de fuldfærdige Digtværker véd han dernæst at leve sig og Læserne ind i med en Friskhed og Varme som tværs gennem det fremmedartede føler sig ind til den stedsegrønne Meuneskelighed inderst inde, og med stor Kunst forstaar han at sammentrænge og transponere en Digting i sine veltalende Gengivelser. Brandes' Forelæsninger og Værker har sikkerlig for en stor Del derved øvet saa stor en Virkning og haft saa rig en poetisk Tiltrækning, fordi de i Uddrag og Sammendrag meddelte deres Publikum en Essens af skøn og broget Poesi ude fra Europa, og fordi — som fra en Tribune — de store, henfarne Aander efter Tur førte deres egen Sag gennem Brandes' Mund. Men kun en kongenial Kritikeraand kunde ved Indramning og Udvalg lade dem komme saa fuldt til deres Ret. Og Brandes udvider stedse Digtingens Ramme og uddyber dens Perspektiv, saa den vokser ud i Almenmenneskelighed. Hans Kritik baade af Personer og af Poesi er overhovedet slet ikke videre tætsluttende og afskygningsrigt individualiserende; ligesom hans klare, kraftige, praktiske Stil aldrig bliver subtil og raffineret, saaledes karakteriserer han oftest kun i store, væsentlige Træk (Tegnér er lyrisk Begejstring og spirituelt billeddannende Vid; Goncourternes Roman er Psykofysik og moderne Nerverliv.) Hans Æmner vokser under hans Hænder i typisk, repræsentativ Betydning, og hans Behandling virker derved i bedste Forstand populariserende. Hvor mægtig forstørrende virker ikke hans Kritikerglas, holdt hen over Jeppe paa Bjergets eller Erasmus Montanus' Figurer eller over „Aladdin“ digtningen? Han kan ogsaa aktualisere sine Æmner, saa de faar særlig Adresse til hans Publikum. Det var jo ved dette „De te fabula —“ at Fyrrernes Dingelstedter og Prutz'er kunde Anno 1887 faa Auditorium No. 10 til at ryste af Klapsalver.

Naturligvis er Begrænsningerne og Svaghederne ved denne

Art Kritik let at paavise. Sympatier og Antipatier har flere Steder fortegnet Kurven i „Hovedstrømningerne“; betydelige Figurer er skubbede i Baggrunden, ubetydelige er overvurderede. Brandes' stærke Personlighed farver tidt, hvad han læser, med sin egen Lidenskabs Kolorit — naar f. Eks. Erotikken i Chr. Winthers Sange „til En“ bliver ham „høj som en Hymne i sin Begejstring, ildsprudende i sine Udbrud og har Smertens syv Sværd gennem sit Hjerte“, — eller omdanner uvilkaarlig sine Figurer i sin egen Lignelse — saa at selv en Tegnér f. Eks. faar sine Brandeske Slægtstræk. Dernæst forleder hans Interesse for Livsbaggrunden og Idéerne: Digtningen ham ikke sjælden til at sammenblende den psykologiske Værdi med den æstetiske Værdi — saa at det Værk forekommer ham bedst, der giver det tydeligste Indblik i Forfatterens Sjæleliv, — og til at dømme Digtning efter Rigtigheden og Værdien af de Anskuelser, den udtaler. Men især har denne overvejende Livsinteresse ofte ladet Brandes' Kritik forsømme i altfor høj Grad den æstetiske Analyse af Kunsten som Kunst, den tekniske Drøftelse af Kunstens Udtryksmaader og Virkemidler.

Disse Mangler, men endnu mer de geniale Fortrin ved Brandes' Behandlingsmaade af Litteratur har intetsteds lagt sig saa øjensynligt for Dagen som i hans senere Tids Stovværk, Bogen om Shakespeare. Ved fantasifuldt at gætte sig og leve sig ind i de Shakespeareske Livs- og Tidsforhold og ved indtrængende at fordybe sig i Dramaerne har han her søgt at belyse Kunstfrembringelsens Psykologi saa fuldstændig som ingen før. Vidunderligt fremtryller han den Sommerstemning af organisk Velbefindende og lykkelig Oplagthed, hvoraf „Hellig Tre Kongers Aften“ og „Som jer behager“ er fødte, eller den lyse, sarte, taknemmelige Reconvalescentstemning, han føler bagved „Perikles“. Mesterligt levendegør han os, hvordan Digteren har følt sig ind i Richard 3, ud fra sin Stilling som fattig Skuespiller, hvordan han „løslader alle Stemninger i sig, der er fremkaldte ved tilføjede Ydmygelser, lader dem stige og svulme“, og saa „transponerer dette Sindelag i en anden Livskres.“ Men naar Sonetterne helt igennem opfattes som ægte Skrig af den vildeste Sønderrevethed, — naar „Kong Lear“ skal tænkes undfanget i en Nat af frygteligt Uvejr, til Akkompagnement af Vindens Susen over Tagene og paa Baggrund af en personlig mødt Utaknemmelighed, er saa ikke her Renæssancemennesket omdigtet i moderne romantisk Lyriks Aand? Naar private Oplevelser, hvorom der kun kan gisnes, og samtidige politiske Begivenheder,

som Digteren slet ikke vides at have staaet i Forhold til, hele Vejen søges genkendte i Digtningens Oversættelse, — er det saa ikke en vidt dreven Simplificering af Digterfantasi? Og naar „Macbeth“ ikke interesserer Brandes, fordi han „kun paa enkelte Punkter føler S.'s Hjerter banke deri“, og omvendt „Timon“ vokser til „Bitterhedens sidste vildeste Ord“ og „Lige for Lige“ til „et Fejdebrev til det moralske Hykleri“, er saa ikke her den æstetiske Vurdering bleven vildført af Menneskeinteressen? — Overalt kan Brandes af sin rige Erfaringsfond belyse de Shakespeareske Figurer. Richard 2 forstaaer han gennem en Figur som Frederik Wilhelm 4 af Preussen, Richard 3 minder ham i en Scene om Disraeli i en Valgkampagne, Henrik 4's politiske Stilling belyses ved en Paralel med Louis Philippes. Og digterisk genialt karakteriserer han — rettere omskaber i en ny kunstnerisk Udformning — de vigtigste Shakespeareske Skikkelser. Saaledes som Falstaffs fantasifulde, festlige Lystighed, Hotspurs ærekære, uoverlagte, stridbare Akilleustype eller Hamlet- og Otellostemninger er gengivne i Brandes' Veltalende, er det ikke længer kritisk Karakteristik, men en Art selvstændig Videre-skaben. Man kan gerne sige, at det er Lyrik og fri Fantasi over givne Temaer, snarere end snævert sluttende Gengivelser af dem, — men netop saaledes skal Digtning leve videre i Læseren, produktivt inspirerende, udløsende evige og almene Aandsværdier af det enkelte, specielle Tilfælde. Slige Steder i „Shakespeare“ bæres af en saa dyb Livspatos og belyser Menneskesjælens Afgrunde og Tinder med en saa høj Visdom, at Brandes' Kritik her virker som mægtig Poesi, som myndig Lære for Livet.

Saaledes har det jo i det hele været med Brandes' litterær-historiske Værk. Under hans Lærestol har Fagmænd staaet og lært af hans vidtstrakte Litteraturkendskab og søgt at tilegne sig hans „Metode“. Men endnu mer har unge Digtere staaet og ladet sig beaande af al den skønne Digtning, han oplod for dem, af hele det store Aarhundredets Drama, som hans historiske Kunst førte frem for dem med anskuelige Scener, tilspidsede Optrin, patetiske Lys- og Skyggevirksomheder, — og af den Lære, han gav dem med for deres Digtning. Og endelig har fra alle Egne af den handlende, praktiske Verden en talrig Tilhørerkreds flokket sig om Brandes, og til dem har han — gennem Litteraturhistorie og gennem Poesi — talt om Hedendom og Kristendom, Ægteskab og Kærlighed, om Frihed og Undertrykkelse, om store Personligheders Kamp mod Samfundet. . har sendt igennem dem Bølger af Beundring og Medfølelse, af

Harme over Uret og Begejstring for Frihed . . saa at snævre Sind videde sig ud, indskrumpede og fortørrede blev blødgjorte og levendegjorte, Ryggene rankede sig og Pulsens gik højere . . og hver dygtigjordes til sin Gerning, paa hvad Hold den saa laa.

IV

Brandes er stolt over noget nær at have samme Meninger nu som for en Menneskealder siden og giver etsteds sin Harme Luft over for dem, der med det moderne Begreb „Udvikling“ pynter op paa deres Livs holdningsløse Snurren rundt i alle Kompassets Vindretninger. „Meninger“ har han nu i og for sig temmelig rigelig skiftet — om Folk og Demokrati, om Fremskridt og Oplysning, om Nationalitet og Danskhed, . . for ikke at tale om de lunefulde Svingninger, hans Domme f. Eks. om Drachmann og Bjørnson har undergaaet. Men alligevel er han af dem, der i dybest Forstand hverken kan lære eller glemme; han er forbleven uforanderlig sig selv i Væsensart og Grundretning, fordi det er oprindelige Naturimpulser, der altid har været det herskende i ham. „Ich, was mich betrifft, bin überall Feuer“, som hans Motto lød foran „Hovedstrømninger“. Han taler etsteds om den typiske Kunstners Afsky for Selvbetragtning og Selvoptrævelse; han elsker — udvikler Brandes — at have meget udmøntet i sig og slaar aldrig Mønt af sit Væsens Grundsum, uden naar han tvinges dertil; han kender ikke altid sine Meninger og bryder sig heller ikke derom, men ofte finder han sine Meninger færdige og sammenkædede i sig, naar han nødtvungen undersøger dem; dog helt til Bunds gaar han aldrig i sig selv, da han er dybt overbevist om, at det ubevidste er vort Fond og vor Styrkes Kilde. Brandes' Styrke har altid været, at han saa uanfægtet og ukontrolleret lod sin Genius raade i sig; for en saadan Sikkerhed og Fasthed falder Menneskene til Fode.

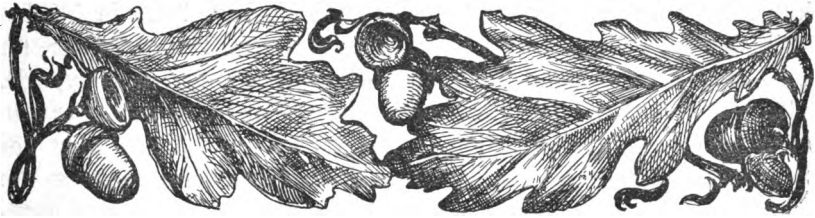
Saa let og hurtigt gjorde de det nu ikke, og den iltre, sangvinske Optimisme, Brandes' Virken bares frem af, blev grundig formørket og forbitret ved den Modstand, alle konservative Elementer i vort Samfund satte op mod ham, og ved den stigende religiøse og politiske Reaktion, som fra 1870 af, Aarhundredet ud, bredte sig over Danmark som over hele Europa. Denne blinde Naturkraft har aldrig kunnet regne med Livets Realiteter; hans Løbebane har været én stor Kæde af „Taktløsheder“ og han er for hver Gang, han har stødt an og man har skreget op, bleven lige uskyldig forbavset og har følt sig lige forurettet. I Slut-

ningen af „Forklaring og Forsvar“ kan man læse hans forundrede Erkendelse af, hvor helt han havde forregnet sig i 1871 med Hensyn til Stemninger og Magtforhold herhjemme. Forbitret og formørket blev hans Sind — af den smaalige, uretfærdige Behandling, han personlig mødte herhjemme, — af den Lunkenhed og Tvetungethed, det Frafald og den Utaknemmighed, han fandt hos adskillige, som han troede paa som Venner og som skyldte ham adskilligt, — af den Ebbe og Stilstand, som i 80erne for en Tid afløste den rige, kraftige Bevægelse, der var bleven vakt i Halvfjerdsernes litterære Liv — af de nye Rørelser, som i 90erne paa mange Punkter i vort Aandsliv syntes ham en Reaktion mod hans Retning, — af al den Uret og Voldsmagt, al den Fordømmelse og Formørkelse, som hobede sig op i Indland og Udland og som han følte i sin Sjæl som en personlig Lidelse. I hans ildfulde, alt forstørrende Fantasi voksede disse Ting og nedfældede en dyb Mistænksomhedens og Bitterhedens Patos i ham. Omvendt øvede ogsaa den Tilslutning, han fandt, den Magt, han hurtig naaede, og det Parti, der hyldede ham som Høvding, deres Tilbagevirkning paa Brandes. Det maatte have været en overmenneskelig Karakter, som skulde have staaet for en Dobbeltild af Had og Begejstring, af Forfølgelse og Underkastelse, som Brandes omgaves af. Ufordragelighed, Herskesyge, Selvoptagethed har Brandes mange Gange faaet Skudsmaal for; den Myndighed, hvormed han i „Shakespeare“ kan skrive: „Svaret lyder“, „Det rette er“, den Selvfølelse, der svulmer op som en ond Byld af ham ved det mindste Tryk fra Omverdenen, den Liberalitet, hvormed han uddeler velklingende Titler til alle anderledestænkende — alt sligt er oprindelige Naturtræk i Brandes, men som hans abnorme Position har drevet ud i det abnorme. Da han i 1889 opdagede Nietzsche og gjort sig til Herold for ham, var det virkelig som om en Hovedside i Brandes' Aand havde fundet det forløsende Ord: den aristokratiske Individualisme tvært imod Dannelsesfilisteri og fællesmenneskelige „Hjordfølelser“, — den skrankeløse Selvbekræftelse og Livsbekræftelse tværtimod alle Former for Askese, — den kunstneriske Instinktkultur tværs mod alt tillært og reguleret. For anden Gang bragte han nu, med sin aristokratiske Radikalisme, et frugtbart og befriende Røre i Nordens tænkende Ungdom. Alligevel: efterhaanden som han maatte se paa, hvordan al Slags pygmæagtig Selvsyge og tørhjertet Interesseløshed overfor Medmenneskene straks tog sig Nietzsche til Indtægt og hyllede sig i hans Overmenneske-

lighed, blev det ham klart, at denne eksklusive Genidyrkelse dog ikke var ham nok, — han Vennen, Kammeraten, Partigæengeren, Skolestifteren, han, hvis Nerver skreg op for hver Uret og hvis Hjerte bankede for alle undertrykte i alle Lande, han, der elskede den ødsle Given, den velvillige Hjælpen, den højsindede Bekytten, han, som altid havde brændt af Iver for at sprede Trivsel og Ære over sit Land. Medens han vandt mer og mer frem til almen Anerkendelse og kunde føle sig og sit Samfund som ét, er han i de sidste Aar paa sin Aands Odysseé naaet til et fra Nietzsche saa fjernt Program som Nationalitetsideens. Men ogsaa dette Program er ægte Brandesk: udadtil, over for Europæisme og Humanisme, en Kamp for Personlighedens Bevaring og Selvraadighed, indadtil en saadan Fane til Løftelse, Hengivelse, Sammenslutning for de Enkelte, et saadant „Sursum corda“, som han altid har søgt. Født Friskarehøvding som han er, lige højt elskende Sammenholdets Dyder indadtil og Kampens, Selvhævdelsens Patos udadtil, er han i Færd med at udvide sin Trop fra 70ernes lille „Bande“ og 90ernes „Politik“parti til hele den lille Nation, og den overmægtige Modstander, som skal udæskes og bekæmpes, er fra Martensens og Estrups Regimente vokset til selve de altopslugende Verdensmagter. Altid St. Georg mod Dragen for den fangne Prinsesse.

Indadtil frembyder der sig nu heller ikke for Tiden nogen rigtig Dragekamp for Brandes. Selv om hans Ideer gaar paa tværs af manges, er der ingen, der længer har Lyst at optage nogen direkte Kamp med ham. Hans Personlighed har, uden at slaa en Tomme af eller slibe en Kant til, efterhaanden paatvunget sig hele vort Samfund, saa at han næsten er bleven en Naturnødvendighed for os eller et Stykke Historie, som ingen tænker sig eller ønsker sig anderledes end det nu én Gang er. Men „færdig“ med ham bliver man derfor ikke. Vi mærker daglig ude i alle Forgreninger af vort Aandsliv Stempelslagene af denne søvnløse Arbejdshjerne og Puls-slagene fra dette Hjertes evige Uro; den indre Bevægelse synes snarest i Tiltagen. Og det kan man være vis paa: Ingen af Samfundets Besværgelsesformularer vil faa denne Motor neutraliseret; ingen Piedestal og ingen Nimbus vil kunne holde Styr paa denne Urostifter. „Ich, was mich betrifft, bin überall Feuer.“ Somme Tider ser det jo ud, som om Ilden en skønne Dag kunde bryde løs paa en ny Kant og Striden staa mod en ny Drage.

VALD. VEDEL

GEORG BRANDES OG KAMPEN FOR RETTEN

CHANDORPH har i en af sine Fortællinger skildret en Oplæsning i en Provinsby fra det litterære Venstres bevægede Dage. En af den moderne Litteraturs Forfattere holder efter Indbydelse en Oplæsning i en lille Købstad, og skønt det Emne, han har valgt, er aldeles uskyldigt, deler Begivenheden dog Publikum i to Lejre. Stemningen er akkurat lige saa højre-venstreagtig, som om det var et Valgmøde. Og da Oplæsningen er færdig, raabes der fra Forsamlingen: Skal Modparten ikke ha'e Ordet? Op med Ploug!

Paa humoristisk Vis er her givet et Billede af den Sammenblanding af den politiske og litterære Bevægelse, der i lange Tider var gængs i den offentlige Mening og maaske endnu ikke er en helt udryddet Forestilling. Realisme var Venstre, Romantik Højre, Naturalismen var republikansk, Idealismen kongeligsindet, og den moderne Retskrivning — som jeg engang har hørt en Mand i ramme Alvor sige det — socialistisk. Det var Stikordenes Tid, og for at undgaa Vidtløftigheder og i Tilslutning til Mefistofeles's Ord i „Faust“, at „eben wo Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein“, dannede man over Georg Brandes's Navn en ny Kategori, Brandesianisme, der var selve den mangede Hydra: Radikalisme, Republikanisme, Socialisme, Anarkisme, det alt sammen paa én Gang.

Bag denne Begrebsforvirring laa selvfølgelig mere end Publikums egen Tankeløshed. I Agitationen mod Georg Brandes var det en uvurderlig Fordel at kunne angribe ham ikke blot litterært,

kunstnerisk og moralsk, men ogsaa med Vaaben, hentede fra den politiske og sociale Kamp. Mange, paa hvem Beskyldninger for „tendensiøs Kritik“ eller „materialistisk Livssyn“ intet Indtryk gjorde, vidste derimod, hvad de skulde mene om Georg Brandes, naar han fremstilledes som Socialist. Og i Halvfjerdsernes første Aar har Sammenstillinger som den mellem Georg Brandes og Louis Pio sikkert hørt til Dagens Orden i Højrepressen. Eller man indrulerede ham i det europæiske Venstre og gjorde ham til Hørupper. Ogsaa paa den Konto lod der sig finde mange udmærkede Beskyldninger mod ham. Naar Hørup i sin antimilitaristiske Agitation bestandig maatte hugge løs paa den Forskansning af falske patriotiske Stemninger, hvormed Regeringspartiet omgav sin militære Politik, og derved kom til at overlade Højre „Gamle Dannebrog“ og de andre patriotiske Fraser, saa var Georg Brandes — Hørups svorne Tilhænger, hans fidus Achates, hans Læremester og den egentlige Leder af Venstres hele unationale Politik o. s. v. — altsaa ogsaa en Fædrelandsforræder.

Men under denne Overflade af Parodi og Avissskriveri ligger der, som alle véd, en dybere og alvorligere Sammenhæng. Igennem næsten alt, hvad Georg Brandes har frembragt, maaske med Undtagelse af hans Karakteristiker af danske Digtere, gaar der et tungt og langt Aandedrag af politisk og social Kamp. Det Spejl, han i „Hovedstrømningerne“ holdt op for sine Landsmænd, var ikke blot skikket til at vække den danske Litteratur af dens Døs, men gav ogsaa et Billede af, hvor uberørt af Aarhundredets socialpolitiske Ideer, Danmarks Politik var bleven. Harme og Sorg over vore politiske Ulykker havde været med til at tænde Brand i Brandes's Sind.

Den litterære og politiske Bevægelse, der mødte hinanden i Halvfjerdserne, havde mange gode Grunde til at søge Forbund med hinanden. Det var en Situation, der i lille Maalestok havde Lighed med den, der i Tidsrummet 1830—48 i Frankrig og Tyskland gjorde Litteraturens Mænd til politiske Reformatorer og lod Almuen søge sine Talsmænd og Førere blandt Digtere og Videnskabsmænd. De Magthavere, Georg Brandes stod overfor, var ogsaa de samme Modstandere, Venstrepartiet kæmpede med. Nationalliberalismen var ikke blot et politisk Parti, men endnu mere en Kultur og netop den Kultur, Brandes vilde omforme.

Man kan længe nok skildre for os, hvilken Bitterhed der udviklede sig mellem Digterne fra Aarhundredets første Tredjedel og Politikerne fra den næste Tredjedel, nævne for os Hertz's „Stem-

ninger og Tilstande“, Poul Møllers „Kunstneren mellem Oprørerne“, — sete med Nutidsøjne og som Modsætning til den moderne Tid bliver disse to Generationers Mænd dog kun to Alen af ét Stykke, én Aandsform med to forskellige af Tidsaanden bestemte Slags Indhold. Den Skavank ved vor ældre Litteratur, Brandes i Indledningsforelæsningen til „Hovedstrømninger“ med Styrke fremdrog blandt sine Anklager, at den var udgaaet fra Universitetet, frembragt af smaa Embedsmænd, var ogsaa Ulykken ved vor Politik. Det var Embedsmandsvælde, vort politiske Liv led under, det var en doktrinær Statsret fra Universitetet, der ødelagde vort Forfatningsliv og unddrog det social Udvikling.

Skønt Brandes aldrig har været nogen Beundrer af vor hjemlige Venstrepolitik, skønt han næppe til noget Tidspunkt har billiget dens Maal eller dens Midler, skønt det har forekommet ham, at den Naivitet, den nationalliberale Politik havde taget i Arv efter den litterære Skole, hvor den havde faaet sin Opdragelse, som en Genganger paa ny aabenbarede sig i Venstres Politik, gav denne Politik ham dog et godt socialt-politisk Rygstød. Men i langt højere Grad høstede Venstres Politik Fordel af Brandes's Kamp. Det viste sig snart for Venstres Førere, at de var daarligt hjulpede med at vinde Stemmerne paa Valgdagene, naar dog trods al Talmajestæt de andre i den offentlige Mening vedblev at være det herskende Parti. Netop fordi Venstre førte Krig mindre mod et politisk Parti end mod en Kultur, mægtig ved sin berømte Fortid og stærk i Nutiden, fordi den havde Landets Embeder inde, og alt, hvad der var officielt i Landet, bekendte sig til den, kunde Partiet udmærket bruge den litterære Skole, Brandes blev Fører for. Her var en ny Kultur at sætte op imod den gamle. Her var Digttere, Videnskabsmænd, Kunstnere, Jurister og Journalister, alt hvad Partiet trængte til for at splitte og vinde Dannelsen.

„Del jer efter Anskuelse!“ havde I. A. Hansen tilraabt Købstæderne. Hørup optog dette Valgsprog, men saaledes, at han særligt adresserede det til København. De gamle Førere havde organiseret Demokratiet, bygget dets Mure og tækket dets Tag. Der manglede et Indhold til denne Form. De Problemer, Brandes satte under Debat, den Realisme i Tænkning og Digtning, han brød Vejen for, lod sig fortrinligt omsætte i politiske Reforme.

Det Brændpunkt, hvori nu disse Impulser og Bestræbelser mødtes, var Georg Brandes's Personlighed. Hans lidenskabelige, handlekraftige Temperament skulde synes at have bestemt ham

mere til social Reformatør end til Æstetiker og Videnskabsmand. Saa individuelt og særegent end hans Tankeliv er, saa megen Modsigelseslyst og Hang til at gaa paa tværs af den offentlige Mening, der end boer i ham, han kan ogsaa tænke og føle ganske alment, i Takt med den brede Mængde, blot mange Gange stærkere og klarere end den. Denne elementære Evne hos den politiske Fører er han i høj Grad i Besiddelse af. Han er paa én Gang en Fribytter og en disciplineret Partimand, han elsker at høre Fodslaget bag sig, Kommandoraabet, der forener tusinde Viljer til én.

Mig fængslet aldrig mild Adagio-Klang,
 jeg elsker Krigsmusikens heftige Takt
 og Hymnens Kor og Kampsignalets
 Tilraab: Formér Eders Batailloner!

hedder det i et af hans Ungdomsvers med en naiv soldatermæssig Kamplyst og Disciplinfølelse. Heine har noget af den samme Glæde ved Trommeslaget og den taktfaste Marsch, men i hans: *Schlage die Trommel und fürchte Dich nicht*, er Tonen lystigere og helt lyrisk. Skulde man nævne en Personlighed, hos hvem Instinktet for at gaa i „Række og Geled“ har en lignende Styrke som hos Brandes og egentlig kun tilfredsstilles ved den ubetingede Befalen og Lydighed, der gælder i Krigen, træder Lassalles Skikkelse straks frem for Ens Bevidsthed. Det er ogsaa tydeligt, at Brandes i sit Skrift om Lassalle paa indirekte Vis har faaet udladet noget af det Overskud af agitatorisk Kraft, han ad direkte Vej ikke kunde faa anvendt — paa en lignende Maade omtrent, som Goldschmidt svaler sit Martyrblod ved i sin Ungdomsroman „En Jøde“ at sende Helten, Jacob Bendixen, ind i det polske Oprørs Kampe.

Det er ikke tilfældigt, at alle de her nævnte Skikkelser er Mænd af jødisk Race. Jeg ved ikke, om Jøderne i vore Dage er modige Soldater paa en Valplads, men det ligger trods den populære Opinions Beskyldning for det modsatte nær at antage det. Der er aabenbart i den jødiske Race et stærkt Instinkt for Sammenhold, ubrødelig Disciplin, ubøjelig Underkastelse under store, stærke Følelsers Tugt.

Hvor meget af Georg Brandes's Personlighed og Væsen dette Anlæg optager, er en Sag, hvorom der mellem hans Kritikere altid har staaet Strid. Den Konklusion, hvortil de forskellige Opfattelser er komne, har altid haft Karakter af en Frifindelse eller en Domfældelse. Den velvillige Kritiker, der som en Advokat

renser sin Klient for den mod ham rettede Anklage, hævder, at det agitatoriske Anlæg kun er et periferisk Element i hans Personlighed, hans kritiske, videnskabelige Begavelse derimod det centrale. Den vrangvillige Kritiker, der fastholder Anklagens Berettigelse, godtgør, at Forholdet er lige det modsatte. Midt i Uenigheden synes der altsaa at være Enighed om, at et saadant Anlæg hos en Aand af Brandes's Betydning, er en Skyggeside.

For en ufilosofisk Sjæl, der dømmer ud fra et personligt Indtryk, vil hele denne Betragtningssmaaade være saa grundfalsk og aandløs som vel muligt. At Brandes ikke blot har været en Tankens, men ogsaa en Handlingens Mand, vil for ham staa som det mest fremragende ved ham. Brandes's Skikkelse sprænger alle gængse logiske Kategorier. Den, der kommer med Passer og Lineal for at tage Maal af og indskrive ham i de almindelige Definitioners Cirkler, kommer til kort. Brandes er først og fremmest et mægtigt Temperament. Der klinger gennem hans Væsen og gennem alt, hvad han har frembragt en Grundrytme, som man maa lytte efter og faa til at klinge igen i sig selv, hvis man vil have det fulde Indtryk af ham. Det er en lignende Følelse, Professor Høffding har haft, dengang han i en Tale for Brandes brugte det stemningsfulde Billede om Jægerhornet fra „Drot og Marsk“ — Jægerhornet, „der kalder Mænd“.

Det er dette Temperament, der bærer „Hovedstrømningerne“ og har givet de i dette Værk skildrede litterære Bevægelser deres agitatoriske Grundrytme af Kamp mellem Reaktion og Frihedsstræben. Overalt Bevægelser for og imod, Skoler, Sammenhæng, Sammenhold, Opløsning. Det kan ogsaa virke som et Løsen, der forener sammensvorne, eller som en Inspiration, der sammen-smelter Ideer, Følelser, Sprog. Saaledes i Halvfjerdsernes Kampe. Og det er endelig dette Temperament hos Brandes, der har gjort ham til den samme gennem nok saa mange ændrede Meninger og skiftede Standpunkter. Thi af dem har han jo ikke færre end mange af ham for Frafald angrebne Forfattere. Dog Impulsen, der er udgaaet fra ham, blev i sit Væsen den samme, enten Lærenhed Velfærdsmoral og demokratisk Selvstyre eller Individualisme og oplyst Absolutisme. Den Indvending mod Skribenternes mange „Udviklinger“, som efter min Mening er den eneste berettigede, Brandes har gjort, at de som Folkelærere ender i det pure Vrøvl, kan derfor ikke returneres til ham selv.

Brandes blev Skolestifter i dobbelt Forstand. Først inden for

Litteraturen, dernæst ved Eksemplets Magt uden for Litteraturen. Der trængtes dengang i Danmark haardt til Organisation af alt det, der var i sin Vorden, Organisation af Arbejderne, af de spredte politiske Elementer uden for Bondestanden, af Kvindesagen, af den frisindede akademiske Ungdom.

„Philosophiren ist dephlegmatisiren, vivificiren“, staar der som Motto foran et af „Hovedstrømningernes“ Bind, og hvor kunde dette Ord faa en større Betydning end i det Land, hvor Flegma er det nationale Temperament. „Takten, det er halve Magten“, kunde man ogsaa med en Bjørnsonsk Vending sætte som Motto for den psykologiske Proces, der foregik i alle Sind, der kom under Paavirkning af Brandes. Han gjorde Sindene politiske, sociale i ren formel Forstand. Da saa lidt senere Venstrepolitikken under Hørups Førerskab trængte indenfor Københavns Volde, fandt den sine Tropper fuldt rustede. Og paa samme Maade gik det med Arbejderbevægelsen. I Virkeligheden har Brandes ved denne Proces udrettet mere for vor politiske og sociale Udvikling end ved Indholdet af sin „Filosoferen.“

Den, der studerer den politiske Kamp her hjemme, selv med Hørup som Midtfigur, støder dog aldrig direkte paa Brandes's Navn. I Brandes's Tidsskrift „Det 19. Aarhundrede“, træffer man heller ikke et eneste Indlæg i den politiske Strid. Hørup og han har aabenbart haft deres Udgangspunkt paa helt forskellige Steder, Brandes i akademiske, halvt nationalliberale Kredse, Hørup i den bondevenlige, halvt grundtvigianske Lejr. Hvornaar og hvorledes disse to Førere første Gang har mødt hinanden, er ogsaa for den, for hvem dette Emne er et historisk Stof, vanskeligt at bestemme. Men ét Øjeblik er der i hvert Fald, hvor Brandes har været Venstres svorne og kampberedte Tilhænger — det er i Forfatningsbrudets Øjeblik, da den politiske Kamp blev en Kamp for Retten.

Thi Retten er for Brandes's Tanke det ypperste Ideal, Menneske-aanden har skabt sig. Overalt, hvor han træffer et Individ eller et Samfund i Kamp for Retten, iler han til, borer sig frem for at være den første i Kæmpernes Række. Retten er for ham vigtigere endnu end Friheden. Menneskeslægten kan ifølge hans Tanke opgive sin Frihed for at opnaa Ret, saaledes som den historisk har opgivet Selvtægt paa det Vilkaar at faa en ordnet Retspleje. Brandes kan forsones sig med Tvangen i Bismarcks Styrelse, fordi hans Opgave var at virkeliggøre det tyske Folks politiske Ideal, men jeg har aldrig hørt ham undskyldte hans Retsbrud.

En Skikkelse som Lassalle har tiltrukket Brandes alene af den Grund, at han anvendte ti Aar af sit kostbare Liv paa at skaffe et andet Menneske dets Ret. Han var en Rettens Praktiker. Ikke mindre har en Rettens Teoretiker som Ihering, der i sit Værk, „Der Kampf um's Recht“ paa en skarpsindig og aandfuld Maade har givet den Tanke, at Retten kun opnaas gennem Kamp for den, en videnskabelig Forklaring, interesseret ham. I en politisk Tale, han holdt under den første Valgkamp efter Provisoriet, anførte han netop fra Iherings Værk den bekendte Sammenstillen af den rejsende Englænder, der skønt velhavende nok forsvarer sin Ret mod Hotelværtens Optrækkeri, som var det selve Gammelenglands Ret, der stod paa Spil, og den rejsende Østerriger, der i samme Situation roligt lader sig tage ved Næsen. De to Landes politiske Historie forklares gennem denne Anekdote, udbryder han. Og han tilraaber Vælgerne: Vær stolte Mænd! Staa paa jer Ret! Er noget uslere end at se vore Modstandere, der anraaber Regeringen om at fratage dem deres Ret!

Men Brandes lader sig ikke af sin lidenskabelige Følelse for Retten henrive til nogen naiv Tillid til dens Sejr. For ham er Retten et Magtbegreb. Og ofte slaar hans Sorg og Harme over Rettens Nederlag over i blodig Spot over dem, der forsømte i Tide at sætte Magt bag den. Hans store Værk klinger ud i Vemod over det Sørgespil, Aaret 1848 rummer, naar Novemberdagens Skuffelse ses mod Martsdagens Tillid. Med aandfuld Symbolik har han i sin Afhandling om Oehlenschläger udtrykt den samme Tanke ved at give Aladdin-Nureddin-Problemet Anvendelse paa Problemet Ret og Magt, saaledes som dette Problem har foreligget i vor nyere Historie. Som bekendt udleder han det danske Folks naive Tillid til Retten af Aladdins-Romantiken. Som Lykken kommer til Geniet, „mens det sødt og sorgfrit blunder“, kom Folket til sin Forfatning, sorgløst, næsten sovende. Og som Aladdin stiller Lampen paa Gulvet mellem sig og Hindbad, stiller det danske Folk, stærkt i Troen paa sin Ret, i det afgørende Øjeblik sin Forfatning mellem sig og dem, der vil røve den. Uden Tanke for, hvem der er stærkest, udæsker det til Kampen, vover „Sandhed mod Løgn, det gode mod det onde“.

Brandes havde Ret til at bruge denne bitre Spot. Thi, hvad maaske er mindre bekendt, han var sig Faren bevidst, han forudsaa, hvad der vilde ske. Da Konflikten i 1885 nærmede sig, da Venstrepartiet optimistisk og sejr sikkert gik den i Møde, var han

fuld af Bekymringer og gav, naar Lejlighed var dertil, sine urolige Tanker Udtryk. Jeg husker en saadan Lejlighed, et politisk Møde i „Studentersamfundet“, vistnok i Efteraaret 1884. Folketingsmand Frede Bojsen havde holdt Foredrag om Machiavelli i Nærværelse af mange af Venstres ledende Politikere. Men da alles Tanker var opfyldte af den øjeblikkelige spændte Situation, gled Diskussionen efter Foredraget hurtigt hen herpaa. Brandes rejste sig da og spurgte: Hvis Ministeriet nu ikke giver efter, men tager ubevilgede Penge paa en provisorisk Finanslov, hvad saa? Der svaredes fra de ledende Politikere, at en saadan Finanslov af Regeringen maatte indbringes i Folketinget straks efter dettes Indkaldelse om Efteraaret. Brandes: Men hvis Ministeriet undlader at gøre dette, hvad saa? Der svaredes, at Venstre da, efter hvad Højre selv anerkendte, havde Ret til at indbringe Provisoriet i Folketinget. Brandes: Men hvis Ministeriet ikke anerkender Berettigelsen heraf, hvad saa? Der svaredes, at der i hvert Fald uundgaaeligt maatte komme det Øjeblik, da Ministeriet sad i Klemmen, fordi det manglede endog en provisorisk Finanslov. Brandes: Hvis Ministeriet da hjælper sig paa anden Maade, ved administrative Foranstaltninger, hvad saa? Et indigneret Protestraab var Svaret, ingen vilde tro paa Muligheden heraf, og under almindeligt Bifald rejste gamle Høgsbro sig og henviste til „Aanden i Folket“, særligt til den begyndende demokratiske Stemning blandt Studenterne. Og med nogle mellem Alvor og Spøg balancerende Ord af Brandes om de danske Studenters „Død for Polen“ i 1863 sluttedes da Ordskiftet. Men der var en og anden, hvem det den Aften løb koldt ned ad Ryggen.

Som bekendt er Brandes bleven angrebet for Herskesyge, og samtidigt har man spottet over hans „Martyrmine“. Der er vist noget sandt i begge Paastande. Brandes har i sig ikke blot Herskernaturen, der forstaar at samle en Tilhængerskare, der lydigt følger en Parole, men ogsaa den Evne til at lide med i, hvad andre lider, der lige saa meget drager Mængden til sig. At føre de Forurettedes Sag er slet ikke saa upopulært som Brandes undertiden har villet give det Udseende af. Dette Træk af Smerte i hans Aands Fysiognomi har Nutidens politiske Begivenheder gjort stedse mere markeret. Man har tidt det Indtryk, at hans Sind efterhaanden er blevet ganske oprevet af Forbitrelse over al den Uret, han har været Vidne til i Enkeltmands Skæbne og i Nationers Liv, og over den Mangel paa Solidaritetsfølelse, der følger Uretten i Hælene. I den Henseende er Brandes i sin Handling en yderlig-

gaende Fornægter af Nietzsches Lære — denne Lære, der overhovedet ikke anerkender Begreberne Ret og Uret, som forkaster Medlidenhedens moralske Værdi, som under Betegnelsen „private Dovenskaber“ haaner den offentlige Mening, Brandes idelig appellerer til. Og for saa vidt er Brandes ogsaa i sin Handling Demokrat, saa vist som Demokratiet i vore Dage er den eneste Samfundsmagt, der kæmper for en Idé og ikke giver Køb over for Uretten. Skønt Aristokrat i Teorien har han tjent Demokratiet mere end manges En, der bærer Demokratens bløde Hat.

Det forekommer mig, at man i Georg Brandes's Liv kan skelne mellem to Perioder, en lysere og en mørkere, paa samme Vis som han selv gør det i sin Skildring af Shakespeares Liv. I sin Tale om Nationalfølelse bruger Brandes den for ham betegnende Vending: At føle sig baaren. At føle sig baaren af en Fællesbevidsthed, en Samfølelsens Bølge, det er, siger han, den vigtigste Betingelse i et Menneskes eller et Folks Stræben. Det er Følelsen af denne Betingelses Glippen, der betegner Vendepunktet. Brandes har i den første Halvdel af Perioden fra 1870 til Aarhundredets Udgang følt sig baaren — af den Opgang, han selv havde fremkaldt, af den Modstand, han ligeledes selv havde vakt, baaren ogsaa under sit Arbejde af den Rytme fra Fortidens Aandsliv, der gaar gennem hans store Litteraturværk. Han siger det selv i den omtalte Tale, omend med Tilføjelsen: Trods alt! Men fra Midten af 80'erne, da den litterære Bevægelse havde kulmineret, da i den hjemlige Politik først Vold og Uret, saa Urettens Anerkendelse, saa en fuldkommen Afstumpethed af hele det politiske Sindelag var de herskende hverandre afløsende Tilstande, og da endelig uden for Landets Grænse, ude i Nutidens Europa, hvor Brandes nu, efter Fuldendelsen af „Hovedstrømningerne“, søgte sin Arbejdsmark, Udviklingens Rytme var lige den modsatte af den, der havde brusset i hans Øre under Skildringen af Aandslivet i Aarhundredets første Halvdel: dengang først Ebbe, saa Flod, bestandig stigende Flod, nu først Flod, saa Ebbe, bestandig synkende Ebbe, — da maa det tidt have været for Brandes, som Fodfæstet svigtede.

Mere Fordomsfrihed og personlig Frihed maaske — men mindre, meget mindre politisk Frihedsfølelse, større politisk Erfaring, men slet ingen ideel Optimisme i Folkenes eller Individernes Sjæl, ingen Ungdom og Lidenskab — det er ét blandt mange Billeder, der kan tegnes af Europa efter 1870. Og Billedet er blevet mørkere Aar efter Aar.

Den militaristiske Kolonialpolitik har grebet alle Stormagterne. Tanken om „Verdens Deling“, det vil sige Røverpolitiken, rider Europa som et Mareridt. Der er „onde Øjne“ overalt. England og Rusland lurer med Skinsyge paa hinanden, og de andre Magter lurer igen paa „Kampen mellem Hvalfisken og Elefanten“, som Bismarck betegnede det afgørende Sammenstød mellem England og Rusland om Verdensherredømmet. Tyskland under „den pansrede Næves“ Tegn, Frankrig i Alliance med Rusland, og England, Borgerfrihedens og Antimilitarismens gamle Hjemsted, i rivende militaristisk Udvikling. Og alle de gamle politiske Idealer fra 1848, den almindelige Valgret, Pressefriheden, Juryen, falmøde, plettede, ja trukne i Snavset.

Dog Modsætningerne fremkalder og udhæver hinanden. Mod denne Baggrund af Raahed og Slaphed træder de faa Skikkelser, der har stemt sig imod og hævet deres Røst til et Raab om Retfærdighed, Mænd som Zola og Picquart i Frankrig, Tolstoi og Kraptkin i Rusland, frem med iøjnefaldende Styrke.

Til disse faa hører Georg Brandes. I „den romantiske Skole i Tyskland“ under en Sammenligning mellem Novalis og Shelley fortæller Brandes, hvorledes Beretningen om Defoes Martyrium, saaledes som den gives i ældre Biografier, brændte sig ind i hans Sjæl, da han læste den som Dreng, og hvordan han da tænkte ved sig selv: „Hvis et Menneske nogen Sinde fandt en saadan stakkels forhaanet og mishandlet Sandhed i Gabestokken, da maatte det være et stort Øjeblik i hans Liv, naar han kunde nærme sig den og lægge den Kransen om Panden“. Den Lod har Brandes opnaaet. Han har lagt Kransen om Panden paa alle mishandlede og undertrykte Nationer, paa Polen, paa Rusland, Armenien, Finland, Sønderjylland.

Og mere end det. I Undertrykkelsen har han fundet en ny Kilde til aandeligt Liv. Mod Undertrykkelsen har han paakaldt Nationalfølelsen, og ad denne brede Kongevej har hans Ord vundet Indgang paa Steder, hvor man netop havde bygget Forskansninger mod dem. Staaende, som han i ideel Forstand har gjort det i disse Aar, som paa Grænsevagt, paa enhver Grænse, hvor Overmagt og Svaghed mødte hinanden, paa Danmarks Grænse mod Syd, paa Nordens Grænse mod Øst, har han med den ene Haand peget paa den voksende Fare, med den anden paa Værnet mod Faren, en stærk national Kultur. Jeg véd ikke, om han har Ret, om maaske ikke det danske Kongehus's Familieforbindelser i

Udlandet har været Danmark et bedre Værn mod Forglemmelse end al dets Litteratur og Kunst, men lige meget, hvilken Fremfærd og hvilken Vilje til Liv er der ikke i dette!

For den yngre Generation, for hvem ingen Morgenrøde nogen Sinde har lyst, har Brandes virket som en Befrier for det Tryk af Modløshed, saadanne Kaar let giver. Ikke netop gennem sin Forkyndelse af den aristokratiske Radikalisme, som vel slog dybt ned i mange unge Sind, men dog vist blev optaget i en noget mere grovkornet Aand end den var ment. Men ved sin trodsige, ubrødelige Hengivelse for de brede, bærende humane og sociale Følelser, sin store menneskelige Sympati, sin naive Begejstring, sin generøse Glæde ved Anerkendelse af andres Evner, sin Retsfølelse, Medfølelse, Solidaritetsfølelse.

Blandt mange aandfulde Domme om Brandes er ogsaa den, at han er blandt de nedbrydende, samfundsopløsende Aander. Selv en Mand, der lader sig saa lidt bestikke af Fraser som Professor Høffding, har engang talt om „det moderne Nedrivningsværk“, som en Anklage mod Brandes. Hvis nogen endnu vil tage denne Vending i sin Mund, saa er der nogle af Henrik Ibsens Dramer, der maaske kunde udleveres disse Samfundsbevarere, men Brandes! — han har været lige det modsatte. En Opbygger, en Sammenslutter, en Moralist har han været. Det er Moralisten i ham, der har gjort ham til Polemiker.

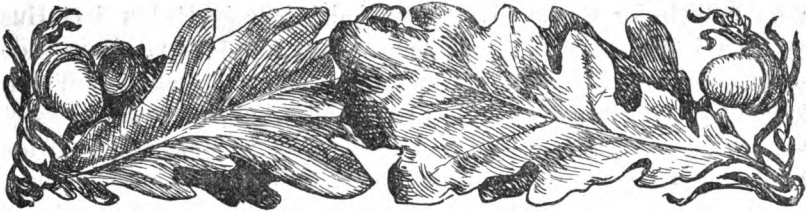
Om Brandes som Polemiker lod der sig skrive en større Afhandling, thi faa Mennesker har haft saa mange Polemiker som han, og faa fører Magen til hans polemiske Pen. Hvilken Slagfærdighed og hvilke Finter, hvilken Underfundighed i Forsvaret, hvilken Smidighed i alle Bevægelser, saa Modparten maabende staar der og mærker, at hans Hug har kløvet Luften! Allerede hans første Stridsskrift fra 1872 „Forklaring og Forsvar“ viser ham som Polemikens overlegne Mester, og dog er det blevet overtruffet mangfoldige Gange siden. Om den Kunst, hvormed han bruger det mundtlige Ord, vil jeg slet ikke tale, dertil kræves en mere kunstnerisk Pen end min. Men for at gaa ind i dette Emne maatte man overhovedet have hele Samlingen af Brandes's Avisartikler og Taler for sig. Nu da Udgivelsen af hans samlede Værker snart er afsluttet, kunde det maaske overvejes, at lade den følge af et Udvalg af disse. „Der er ingen Patos mere her i Landet!“ har jeg engang hørt Brandes udbryde, og jeg forstaar hans Beklagelse heraf, thi han er udmærket som Patetiker. Men Patos har aldrig

fundet Genklang blandt Danske, mærkværdigt er det derfor, at en Patetiker som Grundtvig har kunnet virke saa stærkt. Derimod har den, der faar Latteren paa sin Side, altid en stærk Stilling her tillands, og Latteren har været paa Brandes Side, det har f. Eks. Vennen Mortensgaard nogle Gange faaet at føle. Allerstærkest er Brandes maaske i den fine saltholdige Blanding af Spøg og Alvor.

Som bekendt er der efter Brandes's Skildring endnu en tredje Periode hos Shakespeare, en Periode af Mildnelse, hvor Mørket viger og Livet igen bliver værdt at leve. Skulde man til hans 60-aarige Fødselsdag udtale et Ønske for Georg Brandes, kunde det godt være Ønsket om, at der ogsaa for ham maatte komme en tredje Periode, hvor han paa ny følte sig baaren — af Tidens Begivenheder og af Stemningen i sine Samtidiges Sind.

ERIK HENRICHSEN

HUN VAR HVID!

SKITSE FRA ST. CROIX

OLEN stod hvid og glødende ned fra en blegblaa, skyløs Himmel. Kingstreet — den fine Gade, der strækker sig fra Værftet mod Vest — laa hen i fornem Dvale. Her ligger Guvernementsbygningen, et stort Hus i italiensk Villastil, og Embedsmændenes og andre hvide Folks Stenhuse, store og velindrettede, byggede i Øens Velmagtsdage — nu ikke særlig velholdte. Paa den Tid, man gaar til og fra Kontorerne, færdes her en Del gulblege Gentlemen i hvidt Tøj og store Hjelmmatte; ellers gør Gaden saa tidligt paa Dagen et uddødt Indtryk med saa godt som ingen Færdsel og sine store jalousi-tillukkede Huse.

Kommer man derimod om i Compagnistreet, der ogsaa begynder ved Værftet og løber parallelt med Kingstreet, vil man straks faa Indtryk af, at nu er man i Byens City.

Her er det udelukkende Træhuse. Under de fremspringende Gallerier, findes Shop'erne (Ordet Butik vilde give et forkert Indtryk af de nærmest ladeagtige Rum, der kun faa deres Lys fra de til Gaden aabenstaaende Døre). I Skyggen fra Galleriet, der fra 1ste Sal er bygget ud og hviler paa Træpillen, sidder Sælgekoner med al Slags Frugt og Grøntsager; ordnede i smaa Bunker til 5 og 7 ds. Længere nede er Torvet; her handles, raabes, skrives, passiares og sættes mange pikante Rygter i Fart ved diskrete Meddelelser fra den ene Kok til den anden.

De er kendelige paa deres enorme Straahatte over Turbanen og deres Torvekurve — denne Hærskare af Kokkepiger, som lige fra Guvernørens til den mindste Smaahandlers Hus sendes ud for at

gøre Indkøb for Dagen. Hvis man i det hele taget bor i et Hus — ikke i et Værelse — har man nemlig sin Cooky. Man vilde risikere en hel Del af sin Værdighed, om man selv gik ud og købte Kød og Grøntsager. De hvide Ladies kunde naturligvis godt gøre det, hvis de havde Lyst — de blev jo dog ved med at være hvide Ladies — men er man en brun Lady, er Etiketten meget streng.

Henimod 11-Tiden stiller Færdslen af, Landhandlerne kører hjem, og Kokkepigerne forsvinder hver i sit Køkken; der bliver stille paa Gaden — man kan høre Knæpren af sin Naboerskes Symaskine og smaa Børn der græder.

Pludselig lyder der fra Værftside taktfaste Skridt — ikke af „Styrken“¹⁾, den Lyd kender man saa nøje — men hvad kan det vel da være? Det maa undersøges! Den brune Lady linder lidt paa Jalousierne — man kan saa udmærket se igennem Jalousier uden selv at blive set; det er en stor Fordel, da det ikke er ladylike at være nysgerrig!

Caramba! Politifuldmægtigen i mørk Uniform og to Betjente. Hvad kan der dog være paa Færde!

Naturen gaar over Optugtelsen. Vinduerne stødes op og Hovederne kommer frem som Tal-Knapperne paa et elektrisk Ringeapparat; hvad kan der være løs — hvor skal de hen — kan det være en Udpantning — nej, man ligesom vejrer noget mere sensationsvækkende i Luften og konfererer med Nabohovederne.

Man ser endnu de tre Mænd langt nede i Gaden — Betjentenes graa Hjelme og Guldtresen om Fuldmægtigens Hue, der luer som Ild i Solskinnet — — men pludselig er de forsvundne, uden at man paa den lange Afstand kan afgøre med Bestemthed, hvor de er blevne af.

Men Gaden er allerede sort af Folk, der kiler bagefter. — — Som vokset op af Jorden er de der, alle disse barbenede, lasede Væsner af begge Køn, sjatterende i alle Nuancer fra sort til lysegult — dirrende af Nysgerrighed.

Den brune Lady har set Naboens Rendedreng sætte af Sted i lange Kafferspring — selv er hun kun et Øjeblik raadvild — at løbe ud i Køkkenet, snappe Skeen og Potten med Pitchenpeasuppen ud af Haanden paa den endnu intet anende Cooky, og forklare det skete med faa Ord og mange Gestus, er kun et Øjebliks Sag; Cooky er ikke altid lige villig — men denne Gang lyster hun sin Mistres' Ordre i Firspring.

¹⁾ den militære.

Nede i den anden Ende af Gaden — helt nede ved Søndags-torvet — staar Skaren pakket sammen som en Mur.

Dér er Huset, hvor de gik op — først var de inde i Shoppen, Shoppen, som, uden at man vidste hvorfor, havde været skoddet til hele Morgenen — men lidt efter kom de ud igen, laasede Døren til efter sig og gik op ad Trappen til Lejligheden ovenover — til Bergs — hvad kunde der dog være sket!

Shoppen benyttedes af en velstaaende Negerkøbmand Marco, men Bergs, der ejede Huset, var hvide Folk.

Denne Mr. Bergs Fader var i sin Tid kommen ud som Soldat, var, da hans Tid som Militær var udløben, bleven Kontorist, og var endelig — sligt skete i de Tider — endt som velhavende Købmand.

Han havde i sine unge Dage hørt med til det gode Selskab og havde som alle andre i den Tid slaaet stort paa det. Flere Aars glimrende Høst og store Sukkerpriser havde gjort Folk overmodige.

Da det begyndte at gaa ned ad Bakke, var det svært at slaa af. Man troede Misèren var midlertidig — at det blot gjaldt om at komme over Øjeblikkets Forlegenheder, saa vilde alt nok blive all right igen.

Men nu kom der lige saa mange tørre, daarlige Aar, som der havde været regnfulde; selv om man havde haft en Josef, havde man ikke lyttet til hans Raad.

Da det kneb for Berg, rejste han til Staterne — man troede endnu dengang at Amerika var Slaraffenlandet — men godt et Aar efter kom Berg tilbage; han havde giftet sig med en Amerikanerinde og havde hende og en spæd lille Pige med.

Han flyttede ind i Huset i Compagnistreet — den eneste af sine Ejendomme han endnu havde tilbage — laante paa det saa længe nogen vilde laane ham og levede ellers, saa vidt man vidste, af det han fik i Leje for Butikken.

I de første Aar af sin Ægtestand gik han undertiden med sin Kone og Datter paa Værftet om Søndagen, naar Militærmusikken spillede, og alle Folk havde deres fine Klæder paa.

Saa havde „Amerikanerinden“, som Folk blev ved at kalde hende, altid en brun Fløjls Kjole paa og stærkt røde Kinder. Til sidst var Fløjlet ikke saa „friskt“ som det havde været, og saa holdt Søndagsturene op. Saa' man et Glimt af Amerikanerinden ved Vinduet, saa' hun bleg og lidende ud.

Den lille Pige legede i Gaarden med hvem hun kunde faa fat paa.

Nu var Berg og hans Kone ældre Folk, den lille Pige var bleven voksen og smuk. Hun var igen hver Søndag paa Værftet og havde fine, hvide Kjoler paa med Baand og Broderi; hvor hun fik dem fra, vidste man ikke, men fin og smuk saa' hun ud!

Der er ikke meget, der forbliver skjult for ens Naboer og Genboer i saadan en lille By; men Bergs vidste Folk virkelig ikke rigtig Besked med. De havde kun ét Tyende, som i sin Tid havde været Nanna¹⁾ hos gamle Berg og passet denne Mr. Berg fra han var Baby.

Gammel var hun, men just saa døv og uforstaaende og vrøvlet, som hun gjorde sig, naar man vilde pumpe hende om hendes Herskab, nej, det troede Folk nu alligevel ikke, hun var.

Hvad kunde der være foregaaet! — man snakkede dæmpet — fortalte et og andet om gamle Mr. Berg, der havde været saadan en god Mand, og denne Mr. Berg — flere af Flokken huskede ham som en lille Dreng med gule Krøller.

Pludselig sprang det Rygte op, at Amerikanerinden havde taget Gift, det mødtes med et andet om, at der var noget med Datteren, man vidste ikke rigtig hvad; — oppe fra Huset hørtes ikke en Lyd. Man forsøgte at komme ind paa Gaardspladsen, men Porten var lukket.

Der kom stadig nye Elementer til — Klokken var henved 12, og Solen ... ja Solen var som Sol er i Troperne ved Middagstid, naar der ikke er en Sky paa Himlen; men om der saa havde været 10 Sole af samme Slags, vilde dette Publikum søge at faa paa det rene, hvad der foregik i det Hus, og hvad Politiet havde dér at gøre. — Man var bleven træt af at gætte; de fleste stod og hang, gabede og vred paa sig, men med de sløvede Øjne som sugede fast til de tillukkede, ormædte Jalousier.

Pludselig kom der Røre i de yderste Rækker — det forplantede sig indefter; man gjorde omkring og stirrede ned ad Gaden mod Værftet; der blev Raaben og Skrigen, Kvinderne satte Hænderne i Siden og svansede med Bagdelen; Mændene lo og brølte op. Den, der var Genstand for denne smigrende Opmærksomhed, var et stort Negerfruentimmer med et gammelt, rynket Fjæs, det hvide i de smaa stikkende Øjne gennemkrydset af Blod-aarer og Turbanen skævt paa Hovedet. Armene — magre og senede med udspilede Fingre — virrede rundt i Luften som Møllevinger.

¹⁾ Fælles Benævnelse for alle Barnepiger.

Den tykke Overlæbe var trukken op, saa' man saa Tandkødet over de enkelttsiddende, skinnende hvide Tænder. Hun var øjensynlig i stærk Ophidselse, gestikulerede og raabte.

De ældre, især Mændene, tyssede paa Forsamlingen: shut op you dam' good for nothings — lad os høre, hvad Dronningen siger — Queen Mary véd noget!

„Hun har maaske igen været ved Hoffet,“ brølede en hæs Drengestemme — hans Kammerater stak i Latterhyl — og der gentoges rundt om „she been to the court-eh! Let the old hag speak¹⁾“.

Queen Mary var et af de Fruentimmer, der under Oprøret havde udmærket sig ved sin umættelige Trang til at se hvide Folks Huse brænde, og helst vilde have „Bocras²⁾ Hoved paa en Stang,“ som der stod i den Vise, Kvinderne drog rundt og sang, medens de brændte og plyndrede. Hun blev efter Oprøret sendt til Danmark i Tugthus og var dér engang bleven vist frem for de kongelige som „Seværdighed“.

Dette at hun havde „været i Europa og set the royal people dem“ var Queen Marys Stolthed og gav hende hendes Særstilling i Befolkningen. Nu ernærede hun sig som Frugtsælgerske, men fornægtede ikke sine krigerske Tilbøjeligheder; det hørte til de daglige Begivenheder, at Dronningen var tilsagt til „the court“ enten for Rapseri, Slagsmaal — hun førte endnu en Kniv med Elegance — eller for sin rent ud forbløffende Kæft.

Endelig blev der saa vidt stille i Forsamlingen, at man kunde høre hendes skingrende Stemme: Jeg siger, har I hørt det? Jeg siger, det er fine Folk, nette Folk i dette Island! Mig stakkels gamle Neger³⁾ — som bare vil leve og tjene et Par smaa cents til min Sild og min Funchy, mig „harasser“ de her hver anden Dag — mig skal sættes fast — mig skal betale Bøde — mig skal behandles ligesom Hund! — Ikke som Bocras Hund, for den ligger paa Tæppe og sover og spiser Roast med Syltetøj — oh nej, ikke som Bocras Hund — men som Negerhunde dem — saadan skal stakkels gamle Mary behandles!

„Men jeg siger“, her vendte hun sine stikkende Øjne mod Himlen og slog om i Stemmen, „jeg siger Christ, St. Peder og Mother Moreia staa os bi, naar nu Bocra, dem begynder at bore Hul i deres egne

¹⁾ The court betyder baade Hoffet og Politiretten.

²⁾ Bocra: Negerens Benævnelse for hvide.

³⁾ De bruger ofte Ordet Neger om sig selv men betragter det, som et groft Skældsord hvis andre gør det.

Huse for at krybe ind og stjæle hos Negere, dem som den fine Massa Berg har gjort.“

„Mig siger“... hun fægtede med sine knyttede Næver i Luften, men hendes Stemme overdøvedes af den Summen, der nu brød løs.

Nu var Bomben sprungen — det var altsaa det, der var sket — naar Mary sagde det, var det sandt — hun vidste altid Besked.

Man trængte sig sammen om hende, sprang op paa hinanden, og de bageste brasede paa for at komme forrest. Mary brølede op og sparkede ud med Benene, „I Sataner! saa I tror, jeg er kommen her med hvad jeg véd for at faa mine gamle Ben traadt til blodigt Kød! Flyt jer!“ hun skar Tænder — „eller jeg lader ikke et Ord slippe ud af min Mund — ikke jeg!“

En diplomatisk Kvinde raabte drillende: ho ho, nej, for du véd ikke noget!

„Well, nej, mig véd ikke noget, mig véd ikke, at den fine Gentleman, Mr. Berg, og hans glatfjæsedede Tøs har lavet Hul i deres eget Gulv, og hun Tøsen — Mr. Gentleman var vel for fin — er gaaet ned i Marcos Schop og ladt som hun var hjemme. Bocra maa leve som Bocra. Bocra kan ikke spise Funchy og Sild som gamle Mary — Bocra kan ikke arbejde og faa Snavs paa Fingrene, men Bocra kan — oh Mother Moreia i Himlen staa os bi — Bocra kan gaa ned i Negermandens Kælder og stjæle — stjæle siger jeg jer — stjæle Negermandens Mel og Flæsk og Sødmælksost.“

Her slog hun en skingrende Latter op. „Men nu sidder Bocra i Hullet — han ogsaa! Gamle Mary maatte de lade gaa denne Gang, men Mr. Bocra — ham er der godt lukket for — gamle Mary saa' selv hans hvide Ansigt! Fine Bocra, dem, der lukker hinanden inde i et sort Hul! Næste Gang sætter de gamle Mary i Gyngestol med Skammel ved Fødderne — men Bocra i Hullet!“ Hun lo, saa Spytet stod ud imellem hendes Tænder.

Man talte og spurgte i Munden paa hinanden: hvornaar tog de ham? I Aftes? oh god! Man var i Oprør, at en hvid Mand kunde opføre sig saadan — han som havde sin Far og Mor i Himlen og var opdraget som en Gentleman; og saa stjæle Brødet fra en Neger!

Man løftede Næverne og truede: Skam over den hvide Mand og hans Slæng!

Et Skrig skar gennem al anden Lyd. Man tav forvirrede; — man var ligesom holdt op at haabe paa, at der virkelig skulde ske noget. Der var det igen, vildt og fortvivlet! Folk holdt Vejret.

Da det kom igen, dette vaandefulde Kvindeskrig, tog mange af Kvinderne sig til Hjertet eller greb efter den nærmest staaende med et: oh god!

Man hørte en Mandsstemme fra Huset, derefter Kvindegraad, hulkende, afbrudt af en klagende, opgivet Stemme, saa Skridt — og Døren til Trappen gik op, og de to Betjente kom ud, mere bærende end førende en ung Kvinde imellem sig.

De holdt om hendes Overarme; begge Hænder havde hun knuget fast for Ansigtet, medens de ledte hende ned ad Trappen.

Mængden stirrede med stive, hypnotiserede Øjne, ingen rørte sig, kun lød der som et stort, mangestemmigt Gisp, — den unge Pige tog Hænderne væk, saa op med et forskræmt Blik — mødte Mængdens Øjne, vaklede og gled som livløs ned for Betjentenes Fødder.

Et voldsomt Brøl, mere som fra Dyr- end Menneskestruber, en bølgeformig Bevægelse i Mængden, brune, senefulde Næver, der truede, Skrigen af Ophidselse, Skrigen af Smerte, for de bageste i Rækkerne trængte hensynsløst paa for at komme frem! Betjentene stillede sig med Ryggen mod Mængden, søgte at rejse den unge Pige, og talte beroligende til hende.

En høj Kvindestemme lød igennem Støjen: løs hende, løs hende! Hvad er det I gør?

En anden faldt ind: det skal være Retfærdighed! Oh Gud i Himlen, kan du tillade en saadan Grusomhed?

Som i Kor lød det: kan I ikke se, at hun er uskyldig? Oh det stakkels Barn — er hun ikke hvid og ren som et Lam! — oh de grusomme Mennesker! — men Gud i Himlen er retfærdig, han vil straffe dem og hjælpe den uskyldige!

Den unge Kvinde rejste sig, en svag Farve var vendt tilbage i hendes Kinder, det var altsaa ikke hende, alle de Øjne saa' saa hadefuldt paa.

Uvilkaarlig rettede hun paa sin Dragt, en tynd Muselins Kjole, der hang uordentlig om hendes slanke halvt barnlige Skikkelse; Betjentene havde igen grebet fat paa hende, men hun rev sig løs, og slyngede Armene i Vejret med et Kast og raabte med tragisk Patos: Ja, ja — hører det alle sammen — jeg har aldrig gjort det! Jeg er uskyldig — uskyldig — uskyldig!

Nu fulgte hun Betjentene uden Modstand, der var Spænstighed over Skikkelsen og Øjnene skinnede, medens Stemmen blev højere og mere patetisk for hver Gang hun gentog sit „uskyldig, uskyldig!“

Mængden brølte — hulkede — snøftede — Queen Mary højt af alle: „Oh the angel — the angel — she is innocent!“ Betjentene maatte bane sig Vej med Magt.

Hoben vilde følge efter, men i det samme aabnedes Døren atter til det skæbnesvangre Hus, og der lød straks nye Raab paa „Amerikanerinden — Moderen — nu er det hendes Tur. Politiet skaaner ingen! Skal vi, der er ærlige „black people“, se paa deres Uretfærdighed!“

Queen Marys Stemme skar igennem Hurlumhejet, „Knivene frem, I Kujoner — er her ingen unge Folk? Er de unge Mænd bleven gamle Kællinger? Jeres Tur kommer nok! Deres egne Folk først — saa kommer Raden til os!“

Den unge Politifuldmægtig var kommen ud paa Trappen; der var et alvorligt, indadventt Udtryk i hans Ansigt, som var hans Tanker endnu ved det nys foregaaede. Først ved gamle Marys Raab vaagnede han op, standsede et Sekundt midt paa Trappen, saa' ud over Mængden og gik saa sindigt ned ad de sidste Trin.

Man trængte sig truende sammen; Queen Mary havde indtaget sin gamle Førerstilling, svang den ene Arm over Hovedet som med en usynlig Økse, medens hun skiftevis opildnede og forbandede i en ustandselig, blasfemisk Ordstrøm.

Politifuldmægtigen bevægede den Papirsrulle, han holdt i Haanden, let frem og tilbage, idet han med rolig, lidt ærgerlig Stemme gentog: „Plads dér — Plads! I ser jo nok jeg skal frem!“

Man veg til Side. De fleste Mænd tog til Huerne, Kvinderne tav, kun Marys Stemme hørtes endnu.

Politimandens Øjne strejfede hendes gamle, djævelske Ansigt; Overlæben gled op, saa baade Tænder og Gummer blottedes — denne Gang skulde det betyde et Smil; hun svingede atter med Armen, men det var ærbødigt hilsende — — —

Ti Minutter senere laa Compagnigaden hen som sædvanlig — kun den stærke Støv vidnede om Formiddagens Begivenheder; men rundt om i de smaa Træhuse var der kun én Mening: det var grusomt, at man kunde behandle hvide Folk paa den Maade — akkurat som om det var Negere! Og naturligvis var Pigen uskyldig; kan man stjæle, naar man er hvid og smuk som en Guds Engel, og desuden: der er da Forskel! eller som de fleste udtrykte det: „der er da Folk og Folk!“

E. PARELIUS

OM FOLKEKIRKENS NUVÆRENDE GRUNDLOVS- MÆSSIGE STILLING

ET FORSØG I GRUNDLOVSFORTOLKNING

DE forelagte kirkelige Lovforslag er sikkert hilste med Glæde af alle frisindede Mennesker, der ønsker den i Grundloven paabudte Ordning af Folkekirken Forfatning ved Lov — efter Grundlovens egne Principper. En Undersøgelse af disse Principper med deres Konsekvenser, vil derfor mulig ikke være uden Interesse; tillige er det min Hovedopgave at paavise, at Folkekirken ingen ordnet Forfatning har, samt udvikle Konsekvenserne heraf.

1) Ved Grundloven ændredes Forholdet mellem Statsmagten og Borgerne radikalt. Ifølge Kongelovens Art. 1 var det Kongens (∴ Statens) vigtigste Pligt „at ære, tjene og dyrke (∴ ikke blot personlig, men som Statsmagtens Indehaver indrette Lovgivningen herefter jfr. Art. 2 og 3) den ene rette og sande Gud paa den Maade, som han sig i sit hellige og sande Ord aabenbaret haver, og Vores (∴ Folkets og Kongens) kristelige Tro og Bekendelse klarligen derom formelder, efter den Form og Maade, som den (∴ Vores k. Tro og B.) er bleven foresat og fremstillet udi den Augsburgiske Konfession Aar 1530, og ved samme rene og uforfalskede kristelige Tro holde Landsens Indbyggere (som Lovgiveren forudsætter har denne Tro — jfr. „Vores“ — altsaa: holde dem til at leve efter deres Tro) og den vældeligen haandhæve og beskærme i disse Lande og Riger mod alle Kættere, Sværmere og Gudsbespottere“. Ifølge Art. 6 „skal og (∴ foruden den i tidligere Artikler nævnte verdslige Magt) Kongen

ene have højeste Magt over al Kleresiet . . at anordne al Kirke- og Gudstjeneste, Møder om Religions-Sager, naar han det raadeligt eragter, byde, forbyde . .“ Altsaa: Staten skulde „holde“ Borgerne ved „Vores“, Folkets Tro. Men da Kongeloven ophævedes ved Grundloven 1849, ophævedes denne Statens Pligt og Ret over for Borgerne, og saa vel herved som ved Religionsfrihedsparagraferne (76—79; Paragraferne nævner jeg for Nemheds Skyld ved deres Nr. i Grl. 1866), der tilsagde alle Borgere Ret til at dyrke Gud efter deres Overbevisning (∴ efter den Overbevisning, som hver enkelt virkelig har, ikke den, som Lovgiveren blot forudsætter er hans) er Forholdet mellem Stat og Borger paa det mest indgribende Punkt ændret radikalt og hermed hele den paa Kongelovens nævnte Bud hvilende Lovgivning ophævet. Det er nu ved § 76 forbudt Statsmagten at „byde, forbyde“ Borgerne noget med Hensyn til Gudsdyrkelse; ja hele Lovgivningen skal nu være i Overensstemmelse med Religionsfriheden, ikke længere med Kongelovens Art. 1.

2) Grundlovens § 76: „Borgerne (∴ alle B.) have Ret til at forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres (∴ de enkelte Borgeres — ikke „Vores“, Folkets) Overbevisning“ giver den enkelte Borger Ret til overhovedet at dyrke Gud efter sin Overbevisning, — ogsaa uden at „forene sig“ med andre, — hvilket er den nødvendige Forudsætning for Retten til at forene sig for at dyrke Gud. Ogsaa § 77: „Ingen er pligtig at yde personlige Bidrag til nogen anden Gudsdyrkelse end den som er hans egen“ forudsætter, at den enkelte personlig har en Gudsdyrkelse — „dog skal enhver, der ikke godtgør at være Medlem af et i Landet anerkendt (mulig slet ikke af noget) Trossamfund, til Skolevæsenet svare de til Folkekirken lovbeftalede personlige Afgifter“. Men foruden den alle Borgere hjemlede Foreningsret i „ethvert lovligt Øjemed“, giver altsaa § 76 de enkelte Borgere Ret til at „forene sig for at“ dyrke Gud (kun med Indskrænkningen „dog at . . .“, hvorom senere). Han kan da suverænt overfor Staten afgøre med hvem han vil „forene sig“; et „Trossamfund“ kan naturligvis nægte at forene sig med ham og anerkende ham som Medlem, men Staten ikke. Den enkelte har overfor Staten fremdeles Ret til i Samfundet at dyrke Gud efter sin Overbevisning; Afgørelsen af mulige Konflikter mellem den enkeltes og Samfundets Ret maa ske ved Lov (§§ 75. 78). De Borgere, der forene sig (∴ Trossamfundet) afgør selv, hvorledes de vil forene sig ∴ Trossamfundets Forfatning og

Ordning; de afgør, hvad deres Overbevisning eller Trosbekendelse er — enten de har éns eller forskellig Tro — og paa hvilken Maade de i Samfundet vil „dyrke Gud“ efter deres Overbevisning. Staten har ikke længer i noget Samfund (heller ikke i Folkekirken) „Magt over al Kleresiet, at anordne al Gudstjeneste“, tilmed da den derom handlende Artikel i Kongeloven er ophævet. Denne almindelige Borgerret har alle Borgere — selvfølgelig ogsaa alle Medlemmer af Folkekirken, deriblandt Præsterne. Folkekirken betragtes jo (se § 78) som „anerkendt Trossamfund“; § 3's Bestemmelse, at Folkekirken understøttes af Staten, viser, at Folkekirken, der jo bevislig er et snævrere Samfund end det borgerlige, betragtes som et fra Staten forskelligt Trossamfund og ikke som en borgerlig Statsindretning; det var meningsløst at byde, at en Statsindretning (f. Eks. Hæren, Domstolene) skal understøttes af Staten, hvad der følger af sig selv. Desuden skal „Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov“, den er altsaa ikke som Statens ordnet i Grundloven, og da endvidere kun et Samfund kan have en „Forfatning“, er ifølge det nævnte den evangelisk-lutherske Kirke eller Folkekirken et fra Staten forskelligt, i Landet anerkendt Trossamfund med alle de et saadant og dets Medlemmer ifølge Grundloven tilkommende Rettigheder.

3) Om dette Samfund, som Grundloven forudsætter eksisterer „i Landet“, bydes i § 3: „Den evangelisk-lutherske Kirke er (o: skal være, Grundloven indeholder jo kun Bud, ingen blot historisk eller statistisk Oplysning) den danske Folkekirke (som ikke defineres) og (skal) som saadan (i sin Egenskab af den danske Folkekirke og ikke særlig som den evangelisk-lutherske Kirke) understøttes af Staten“, der selv ved sine almindelige Faktorer afgør Understøttelsens Maade (blot pekuniært eller tillige „moralisk“) og Udstrækning. Det er i „Danmarks Riges Grundlov“ selvfølgelig kun den „i Landet“ eksisterende evangelisk-lutherske Kirke, der omtales og skal „understøttes“; den evangelisk-lutherske Kirke er ikke et videre Begreb end „den danske Folkekirke“ (som hvis der stod: det bestaaende Trossamfund, der hører til den evangelisk-lutherske Kirke, er den danske Folkekirke). I Udkastet stod: „Den evangelisk-lutherske Kirke er som den, hvori den overvejende Del af Folket befinder sig, at anse som den danske Folkekirke“; men Udvalget fandt det „ikke nødvendigt i Paragrafen selv at begrunde dens Bud“; „er“ er altsaa et Bud. Selvfølgelig er den evangelisk-lutherske Kirke det Samfund, som den overvejende Del

(1849 c. 99 $\frac{1}{2}$ 0/0, nu c. 2,4 Millioner) i 1849 udgjorde og nu udgør; der var intet andet af det Navn. Det skal være „den danske Folkekirke“, et i Lovsproget nyt Navn, ikke den Kirke, som Folket skal tilhøre, hvad Lovgiveren ej kunde byde (jfr. § 76), ej heller den, som Folket nu udvortes befinder sig i, en overflødig historisk eller statistisk Bemærkning, endnu mindre den, som Folket efter sin Overbevisning „bekender sig til“ (saaledes foreslaaet af Københavns gejstlige Konvent) og antagelig vil bekende sig til, hvad Lovgiveren ikke kunde vide, men (jfr. „Folketing“, „Folkeskolen“) Kirke for Folket ρ : den Kirke, som er bestemt til, at Borgerne, om de vil, i dette Samfund kan dyrke Gud efter deres Overbevisning. At netop denne Kirke valgtes til Folkekirke, var selvfølgelig begrundet i, at Folket befandt sig i den og — som det antoges — frivillig; men skal Buddet i § 3 ske Fyldest, maa Folkekirkens Forfatning ved Lov ordnes saaledes, at de fleste Borgere i denne kan gøre Brug af deres Ret til at dyrke Gud efter deres Overbevisning; der maa være Rum eventuelt for forskellige Overbevisninger og Gudsdyrkelsesmaader, som bevislig har Tilslutning hos større eller mindre Kredse, og, da der jo i § 76 særlig tænkes paa den udvortes Gudsdyrkelse i Samfund med andre, og det her særlig er Præsterne, der leder Gudsdyrkelsen („lære“ og „foretage“), maa der altsaa være Rum for Præster med mulig vidtforskellige Overbevisninger. En „Folkekirke“ med religiøs Tilslutning kun hos et Mindretal er en Meningsløshed.

4) „Den evangelisk-lutherske Kirke“ er i § 3 formelt et **Navn**, intet Bud. Der staar ikke: „den danske Folkekirke skal være evangelisk-luthersk“, som om der befaledes, at dens Medlemmer skulde tro og dyrke Gud paa en bestemt Maade; dette kan Staten ifølge § 76 ikke befale nogen Borger. Ej heller er det nogen Betingelse for Statens Understøttelse, saaledes, at f. Eks. Samfundet og dets enkelte Medlemmer kun har Ret til denne, for saa vidt det og de (særlig Præsterne) har den Overbevisning og Gudsdyrkelsesmaade, som Staten (hvem?) antager, var Lovgiverens Forudsætning i 1849 eller 1866 for at tillægge dette Samfund denne Ret. I saa Fald vilde, hvis Folkets Flertal paa Grund af deres Overbevisning ikke kunde „dyrke Gud“ paa denne i § 3 betingede Maade, selve Paragraffens virkelige Bud, at den evangelisk-lutherske Kirke skal være Kirke for Folket og som saadan (ρ : kun som saadan) understøttes, ikke kunne opfyldes. Nu véd ingen, hvad der var Lovgiverens Mening: Lovgiveren var i

1849 den enevældige Konge, i 1866 Kongen og Rigsdagen, ingen af dem har udtalt deres Mening (i 1866 var jo slet ikke denne § Genstand for Drøftelse). Og overhovedet er Lovens sande Mening naturligst ikke Lovgiverens, men den, som Lovtilkendegivelsen maa fremkalde (Goos); men herefter er dette Ord kun et Navn paa det Samfund, som Staten skal understøtte, men i sig selv ingen Betingelse, medens — som paavist — dette Samfunds Medlemmer ifølge § 76 selv afgør deres Tro og Gudsdyrkelsesmaade.

Men selv om man gaar ud fra den urette Formening, at Lovgiveren her har sat en for os endnu bindende Betingelse, naar man til samme Resultat. Betingelsen i Grl. 1866 maa jo da være den samme som i Grl. 1849. Men Lovgiveren, den enevældige Konge, der da i hvert Fald ikke vilde sætte en hidtil ikke sat Betingelse, kan jo da kun have tænkt paa den i Danmark hidtil bestaaende Kirke og altsaa villet sætte Bevarelsen af dens Bekendelse og Gudstjeneste som Betingelse. Kongen var bunden til Kongeloven som „uforanderlig“ „Fundamental-Lov“, og dennes Art. 1 forpligtede ham til at dyrke Gud paa den „Maade og Maner“, som Gud har aabenbaret sig i sit Ord, — hvori Gud altsaa maa have aabenbaret bl. a., paa hvilken Maade han vil dyrkes — „og (paa den Maade som) Vores kristelige Tro og Bekendelse klarligen derom formelder“ (altsaa: om den Maade, hvorpaa Gud har aabenbaret sig i sit Ord og efter dette vil dyrkes). „Vores“ kristelige Tro og Bekendelse vil sige: den Tro og Bekendelse, som vi danske Kristne sammen med andre Kristne har; og, naar der fortsættes: „efter den Form og Maade, som den (o: Vores kristelige Tro og Bekendelse) ren og uforfalsket er bleven foresat og fremstillet udi den Augsburgske Konfession 1530“, maa Lovgiveren antage, at i den Augsburgske Konfession findes den omtalte „Vores“ (Folkets) Tro og Bekendelse ren og uforfalsket fremstillet. Altsaa: Kongen skal dyrke Gud paa den Maade, om hvilken Folkets almenkristelige Tro — just saaledes som denne er fremstillet i den augsburgske Konfession — „klarligen formelder“ at det er den Maade, hvorpaa Gud efter sit Ord vil dyrkes, og ved samme (altsaa i det foregaaende ikke særlig klart definerede) rene og uforfalskede Tro „holde“ Indbyggerne. Selve den Augsburgske Konfession, fremlagt 1530 paa en tysk Rigsdag, 6 Aar inden Christian III havde foretaget sit Statskup, da Folket som Helhed altsaa udvortes hørte til den katolske Kirke, kunde jo umulig uden videre være en Fremstilling af „Vores kristelige Tro“;

underskrevet af 7 Fyrster og 2 Raad var den et Vidnesbyrd om deres og deres „Prædikanters“ Tro; den var heller ikke efter 1536 antagen som Trosbekendelse af den danske Kirkes Medlemmer og sikkert kun kendt af et forsvindende Mindretal. Den danske Kirke, grundet af Ansgar, havde før og efter 1536 bekendt den apostoliske Trosbekendelse \circ : den katolske Kirkes Tro i kort Begreb; herpaa var alle døbte. Statsmagten havde 1536 paa Rigsdagen — bortset fra Spørgsmaalet om dens Lovlighed — kun bestemt „at der skulde tilskikkes andre kristelige Biskopper og Superintendenter, som kunde prædike det hellige Evangelium og Guds Ord og den hellige kristelige Tro.“ Kongen lovede fremdeles i Haandfæstningen „over alting“ at „dyrke Gud og hans hellige Ord og Lære . . . formere . . . haandhæve . . . beskærme til den hellige kristelige Tros Forøgelse“ (Chr. III's og de følgende Kongers Haandfæstninger). 1539 befalede Kongen og Rigsraadet — med tvivlsom Ret — Indførelsen af en ændret Gudstjenesteordning, dog kun rent provisorisk: den skal „holdes“ „uden saa er, at udi et almindelig fri Christelig generali Concilio anderledes besluttes og samtykkes, Da ville vi (Kongen og Rigsraadet \circ : Statsmagten) altid skikke os derudi, som fromme Christne bør at gøre“. Antagelsen af nogen anden Tro befales end ikke her. Da Lovgivningsmagten selv havde sat nævnte Forbehold, var Loven som rent verdslig Lov (den var naturligvis ikke forpligtende for Kirkens Medlemmer som saadanne) kun i Eftertiden forpligtende, for saa vidt der ikke paa det omtalte Koncil, der holdtes i Trident 1545—63, var besluttet anderledes: Conciliets Afgørelse havde Statsmagten paa Forhaand underkastet sig. Ved Statskupet fik Christian III selvfølgelig ingen „Ret“, men den Kongerne i Haandfæstningerne paalagte Forpligtelse, der var aldeles af samme Natur som deres Pligt til før Reformationen at beskytte Kirken (se Frederik I's Haandfæstning), gav dem en vis Ret til at tage sig af Kirkens Sager, men, da Folket som Helhed altid i religiøs Henseende havde været suverænt i Danmark over for Kongen (det var omvendt Kongen, der skulde dele Folkets Tro), var Retten indskrænket til at styre overensstemmende med Guds Ord \circ : hvad der af Folket ansaas som Guds Ord. Folkets Tro har utvivlsomt ændret sig langsomt og kun delvis efter 1536; den nye Kirkeordning var jo ikke Genstand for videre synlig Modstand; men Folkets religiøse Ret var ikke bortgivet.

Naar Kongen i forskellige Forordninger fra 16de og 17de Aarhundrede udstedte Paabud til Præster om at holde sig til den augsburgske Konfession, Forbud mod „fremmed“ Religionsøvelse osv., kan der tvistes om Retten; men i hvert Fald var der jo ikke almindelig Religionsfrihed for den enkelte ifølge Loven og der blev her ikke paabudt Folket Antagelsen af den augsburgske Konfession, som Folket aldrig har bekendt. Ved Regeringsforandringen 1660 overdroges lovlig til Kongen i det højeste den Magt, som Statsmagten forhen indehavde, men ingen særlig Magt over Kirken; i øvrigt overdrog Folkets Flertal, Bondestanden, der ikke underskrev Suverænitetssakten 1661, slet intet (uden maaske Arvefølgen). Kongeloven 1665, udstedt i Henhold til den i Suverænitetssakten indeholdte Bemyndigelse, var faktisk Kongens ret hasarderede Fortolkning af det Fordrag som var sluttet 1660 og 1661 mellem ham og Stænderne: Art. 1 var en Del af den Reces (Haandfæstning), som det paa Rigsdagen var stillet i Udsigt, at Kongen vilde udstede. Art. 1 var jo i Virkeligheden en Forpligtelse for Kongen til i Lighed med det i den kasserede Haandfæstning betingede fremdeles at haandhæve den bestaaende Religion. Ser man hen til den foregaaende Udvikling og til, at Kirkens Medlemmer var døbte paa den apostoliske (den katholske Kirkes) Tro og — for saa vidt de overhovedet havde lært noget — var oplærte i Luthers lille Katekismus, (hvor Luther jo kun havde fremstillet det vigtigste af den katholske Kirkes Børnelærdom, i det hele ikke sine egne Meninger), samt til, at Præsternes Forkyndelse faktisk var i Overensstemmelse med den augsburgske Konfession, saa kunde der med nogen Ret tales om „Vores“ (o: Folkets) kristelige Tro og Bekendelse, og den kunde siges at være fremstillet i den augsburgske Konfession; thi i denne erklærede Fyrsterne efter at have opregnet 21 Trosartikler: „heri findes intet, som afviger fra den katolske Kirke“ eller „den romerske Kirke“ .. „Uenigheden er om nogle faa Misbrug“, som „imod Kirkelovenes Vilje“ har „indsneget sig i Kirkerne“ (dette fremhæves 3 Gange med faa Variationer). Saaledes ogsaa i Melanchtons Brev under Rigsdagen til Pavens Legat: „vi har intet Dogme, som er forskelligt fra den romerske Kirke.. ære den romerske Paves Autoritet og den hele Kirkeforfatning .. vi forsvare den romerske Kirkes Lærdomme med den største Standhaftighed“. Altsaa: Lovgiveren forpligtede Kongen til at dyrke Gud efter Folkets og Kongens kristelige Tro, den der var overleveret gennem 8 Aarhundreder i den danske Kirke, og gik ud fra, at der

i den augsburgske Konfession fandtes efter Konfessionens egen Paastand en ren og uforfalsket Fremstilling heraf, og kun for saa vidt var den augsburgske Konfession forpligtende for Kongen ogsaa med Hensyn til at „holde“ Indbyggerne derved. Faktum var ogsaa, at Folket aldrig havde frasagt sig den katholske Tro i det hele; de teologiske Stridigheder stod den største Del af Folket udenfor. Gudstjenesteordningen, der efterhaanden havde vundet Hævd ogsaa hos Folket, skulde Kongen naturligvis bevare, hvad han og hans Efterfølgere ogsaa gjorde.

Men da efterhaanden særlig i Rationalismens Tid manges Tro faktisk ændredes, ændrede ogsaa Kongen, der strengt taget kun var forpligtet til at holde Landsens Indbyggere ved deres egen („Vores“) Tro, sin Stilling. 1683 bestemte Kongen ganske vist i Chr. V's Danske Lov 2—1: „Den Religion skal i Kongens Riger og Lande alene tilstedes, som overens kommer med den Hellige Bibelske Skrift, det Apostoliske, Nicæniske og Athanasii Symbolis og den Uforandrede Aar 1530 overgiven Augsburske Bekendelse og Lutheri liden Catechismo.“ Normerne for den Religion, der ene skulde tilstedes, var altsaa her den Hellige Bibelske Skrift (o: formentlig de af den katolske Kirke som kanoniske anerkendte Skrifter; det var i hvert Fald dem, der fandtes i Bibeloversættelserne ogsaa efter Reformationen), den katolske Kirkes almindelige, alt i Oldtiden vedtagne Symboler og Luthers lille Katekismus i Forening med den alt i Kongeloven nævnte augsburgske Konfession. Saaledes var altsaa her Kongelovens „Tro“ nærmere defineret. Derimod i Fdg. 27. Sept. 1799 (om Trykkefrihedens Grænser) sættes vel streng Straf for den, der nedbryder Læren om Guds Tilværelse og Sjælens Udødelighed eller laster og forhaaner „den kristelige Religions Lære, som ifølge Vore Rigers Konstitution og Landets Love skal fortrinligen beskyttes“; men „ethvert andet Religionssamfund, som taales i Vore Riger“ skal ogsaa „nyde Beskjærmelse i deres Gudsdyrkelse“. Altsaa er Danske Lov 2—1 her betydelig modificeret: Kærnen i „Vores“ kristelige Tro (Kongeloven) synes nu at være Guds Tilværelse og Sjælens Udødelighed, dette maa ikke nedbrydes, medens det øvrige kun ikke maa forhaanes, og andre Religioner er „taalte“. Enten opfyldte Kongen ikke Kongelovens Bud — og da var Forfatningen brudt — eller ogsaa maa i Buddet Eftertrykket lægges paa „Vores“, saa at Kongen til enhver Tid kun var forpligtet til „vældeligen at haandhæve“ Trossandheder, som der var almindelig Enighed om. Rationalismen, der var i bestemt Strid med den i Danske Lov de-fi

nerede Religion, var jo aabenlyst til Stede, endog hos mange Præster, Professorer, ja Biskopper o. s. v. i Slutningen af det 18de og langt ind i det 19de Aarhundrede.

• Naar der nu i „den evangelisk-lutherske Kirke“ i Grundlovens § 3 skulde ligge en af den enevældige Konge sat Betingelse, maatte da Meningen være: Den nu i 1849 bestaaende Kirke med den Gudsdyrkelse og den Tro, som er forkyndt i Kirken og som dens Medlemmer alle have vedkendt sig og som Kongen siden Kongeloven faktisk har haandhævet, — den Kirke har ene Ret til Statens Understøttelse. Men der havde i ca. 80 Aar ikke været én Tro, end ikke officielt; paa selve Rigsdagen hævdede J. A. Hansen udtrykkelig, at der ikke havde været „nogen luthersk-kristelig Kirke i kristelig Forstand“ men „et Tvangshus“, at hvis man eksaminerede Folket i „Dogmerne“, vilde ikke mange kunne klare for sig, og at det var „notorisk“, „at Statskirkens Lærere have forkyndt hinanden aldeles modsatte Lærdomme . . skjældt hinanden ud for Kættere, og dog har Regeringen beholdt dem alle“. Hvis saa den herfor ansvarlige enevældige Konge i Grdl. § 3 havde sat Bevarelsen i Kirken af status quo som Betingelse for Statens Understøttelse, vilde det jo kun sige, at Staten fremdeles skulde understøtte den evangelisk-lutherske Kirke, hvor Præsterne som før skulde lære efter deres Overbevisning, selv om de havde forskellig Overbevisning og selv om de afveg fra de saakaldte Bekendelsesskrifter, hvad de jo tidligere vitterlig havde gjort; men saa svinder Betingelsen bort, selvfølgelig end mere for Lægfolk. Ja „den evangelisk-lutherske Kirke“ var aldrig i nogen Lov defineret som den Kirke, hvis Medlemmer (incl. Præsterne) alle skulde bekende sig til den i Danske Lov definerede „Religion“. Ordet „Kirke“ var i lange Tider en Sjældenhed i Lovsproget efter Reformationen (Matzen og Timm: Kirkeret S. 3); og det varede længe, inden den danske Kirke fik et særligt Navn; hverken Kongeloven eller Danske Lov har nogen enkelt karakteriserende Benævnelse paa den her omtalte Religion (Matzen S. 116). Det er først i det 18de og 19de Aarhundrede at der findes Navne som „vores evangelisk-lutherske Religion“, „vor sande evangeliske Religion“, „den evangelisk-lutherske Lære“, „den evangelisk-kristelige Religion“, „den lutherske Kirke“, „den evangeliske Kirke“, „den protestantiske Kirke“, „Protestantismen“, „det lutherske Religionssamfund“. Her forudsættes der at være en Kirke eller en Religion, men den defineres ikke. I D. L. 2—1 defineres den Religion, der ene „tilstedes“, — sandsynlig-

vis den, som Lovgiveren forudsatte da var den almindelige og den i Kongeloven omtalte, — men han befaler ikke alle at bekende den, og den kaldes ikke „den evangelisk-lutherske Religion“. I Reskr. 5. Marts 1745 indskræpes Danske Lov 2—1 som „uafvigelig Rette-snor for alle Undersaatter“ 3: der tilstedes ingen anden Religion, men her tales om dem, „som .. forlade vores Evangeliske Kirke og dens Lærdomme samt den Augsburgske Konfession“. Denne sidste regnes saaledes strengt taget ikke med til „vores evangeliske Kirkes Lærdomme“, selv om det ikke var tilstedt at „forlade“ den (3: ved aabenlyst at fornegte den). Fdg. 27. Sept. 1799 taler om „den kristelige Religions Lære“ som „ifølge Konstitutionen o. s. v. fortrinligen beskyttes“, denne Lære defineres altsaa ved Henvisningen til Kongeloven, hvor den — som paavist — netop ikke var „klar-ligen“ defineret. Endelig forekommer selve Navnet „den evangelisk-lutherske Kirke“ — saa vidt jeg véd — første Gang i Fdg. 30. April 1824 § 13; men selv her mener Matzen, at det nærmest betyder den evangelisk-lutherske Religion (medens det først i Grundloven utvetydig betyder „Samfundet af alle evangelisk-lutherske Kristne.“) Her forpligtes en Katolik, der vil vies til en Person, som „beken-der sig til Landets almindelige Religion“, til at lade Børnene op- drage i den evangelisk-lutherske Kirke. Men i 1824 var Landets Reli- gion faktisk saaledes, at Grundtvig, der i 1825 udgav „Kirkens Gen- mæle“, maatte, søgende efter et fast Holdepunkt mellem Teologernes hinanden modsigende Bibelfortolkninger, næsten opdage selve den apostoliske Trosbekendelse som et saadant, og kort efter erklærede han (i „den sande Kristendom“), at der var offentlig 2 Slags Tro (den gamle og Rationalismen) i Kirken, saa modsatte, at ikke begge kunde være sande. Forordningens „bekender sig til“ kan derfor kun betyde „udvortes slutter sig til“ det bestaaende Sam- fund. Der bestod før 1849 Love, som indskræpede Daab og Kon- firmation; ved Daaben tilspurgtes Barnet (hvis Loven blev overholdt): Forsager du Djævelen o. s. v.? Tror du (den apostoliske Trosbekendelse)? — hvilket besvaredes af en anden; ved den tvungne Konfirmation bekræftede den enkelte dette og mange (ogsaa Præster) brød saa siden ustraffet Løftet (i hvert Fald efter dets Bogstav). Men der er aldrig udstedt, endsige praktiseret nogen Lov, hvorefter alle de, der vilde regnes som Medlemmer af „den evangelisk- lutherske Kirke“ skulde som fuldmyndige udtrykkelig bekende den augsburgske Konfession eller den i Danske Lov 2—1 definerede „Religion“, — og dette maatte da i det mindste være Forudsætningen

for, at der i „den evangelisk-lutherske Kirke“ i Grl. § 3 skulde ligge en saadan Betingelse. Alt saadant gik man klogelig uden om. Da nu den enevældige Konge, der i Kongeloven var forpligtet til at holde Landets Borgere ved Landets („Vores“) Tro og som faktisk i sin Lovgivning havde rettet sig efter „Vores“ vekslende Tro, ophævede denne Pligt 5. Juni 1849, saa kan han kun i Fremtiden have forpligtet Staten til at understøtte det bestaaende Samfund „den evangelisk-lutherske Kirke“, der har „Vores“ kristelige Tro: den som de fleste til enhver Tid faktisk har (jfr. „Landets almindelige Religion“) og som netop derfor skal være Folkekirke; og hvad denne („Vores“) Tro er, kan selvfølgelig til enhver Tid alene bestemmes af selve den evangelisk-lutherske Kirkes Medlemmer.

At den Tro, der i denne Kirke har en snart 1100-aarig Hævd og i mange tidligere Aarhundreder har været eneherskende, har en ganske særlig Ret til Statens Understøttelse, følger af, at det jo er det alt i Forvejen bestaaende Samfund, der omtales i § 3, men der ligger — som paavist — ikke heri nogen Betingelse for Understøttelsen eller Eneret for en bestemt Tro eller Gudsdyrkelsesmaade. Paa den grundlovgivende Rigsdag blev forskellige hertil sigtende Tilføjelser udtrykkelig forkastede (f. Eks. „efter den augsburgske Trosbekendelse“, Sp. 3050); og, naar Lovgiveren i 1849 ikke nævnte den augsburgske Konfession, som jo dog var udtrykkelig nævnt i den hidtil gældende Grundlov (den var heller ikke nævnt i Kongens „Udkast“), er denne som forpligtende Symbol bortfalden. Tillige maa § 76 være udtømmende, og naar Lovgiveren her sætter Tilføjelsen: „dog at intet læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden eller den offentlige Orden“ som det eneste Forbehold, Statsmagten overhovedet tager over for Borgernes Ret til at dyrke Gud efter deres Overbevisning, vilde det være aldeles meningsløst, om § 3 skulde bestemme, at de aller fleste Borgere, der selv (tillige med de andre Borgere) ved Tiende, Offer o. s. v. udreder „Statens“ Understøttelse til deres egen Kirke, ikke skulde have denne Ret i samme Udstrækning som andre. Selvfølgelig har den evangelisk-lutherske Kirkes nu ca. 2,4 Millioner Medlemmer til enhver Tid den i § 76 liggende Ret til at organisere sig, vedtage en Fællesbekendelse og kræve Tilslutning hertil som Betingelse for at de vil „forene sig med“ (anerkende som Medlem) den enkelte Borger, og i saa Fald kunde Staten indrette sin Lovgivning (i Følge § 75) herefter. Men

indtil videre har de — ogsaa Præsterne — over for Staten i Følge § 76 Ret til at „lære“ og „foretage“ alt, hvad der stemmer med deres Overbevisning og ikke strider mod Sædeligheden og den offentlige Orden. Og forøvrigt, saalænge den langt overvejende Del af Folket vil høre til Folkekirken og vil, at den skal understøttes af Staten, vil en Grundlovsændring aldrig kunne vedtages, saa det er haabløst for „Staten“ at sætte nogen Betingelse; forandres dette Forhold betydelig, vil „Statens“ Understøttelse kunne ophæves, selv om den evangelisk-lutherske Kirkes Medlemmer alle bekender den augsburgske Konfession. —

Ja, selv om man siger: med „evangelisk-luthersk“ forbinder sig nødvendig Forestillingen om en vis Bekendelse, vil man ende i samme Resultat. Thi hvem skal afgøre, hvad der forbinder sig med Navnet — uden selve Samfundets Medlemmer? Navnet blev alt paa den grundlovgivende Rigsdag stærkt kritiseret. Det er dannet imod Reglerne for Ords S sammensætning, Mening er jo ikke den evangelisk-lutherske, til Forskel fra den evangelisk-lutherske Kirke, (jfr. romersk-katolsk, græsk-katolsk), men nærmest „luthersk-evangelisk“. Der blev foreslaaet „luthersk-kristne“ Kirke. Det var dernæst et endog i Lovsproget sjældnere Navn imellem flere; endog paa Rigsdagen blev i Ændringsforslag andre Navne foreslaaede, og Grundtvig erklærede: „jeg kender ikke en evangelisk-luthersk Kirke“, „det vilde være en af de tommeste Titler“, det var ikke brugt i Kongeloven, „ikke den Titel, som den danske Statskirke hidtil har ført“, „vor forordnede Lærebog og Salmebog kaldes evangelisk-kristelig“. C. Paludan-Müller erklærede, at Kirken ingen Sinde af sit lovlige Overhoved er erklæret at skulle kaldes saaledes“. Dette „nye Navn“ er „ikke et saaledes bestemt Almenbegreb som den katolske Kirke, at der med selve Navnet forbinder sig Bevidstheden om bestemte Bekendelsesskrifter eller en bestemt Kirkeforfatning“. For Folket, der jo ikke kendte de nævnte Reskripter, var Navnet sikkert uklart, om det overhovedet var kendt. End ikke Teologer (der ellers kan paastaa meget) vil paastaa, at „luthersk“ betyder, at alle i denne Kirke skal tro alt, hvad Luther har skrevet (ca. 100 Bind paa Latin og Tysk), uanset om de har læst det. Luther har jo aldrig personlig virket i Danmark eller her stiftet et Samfund, som maatte antages at sidde inde med den „rette“ Lutherdom (hvorom der desuden er stor Unighed). Af alle kendt er vistnok kun hans lille Katekismus og hans Ord i Worms. Den første indeholder den katolske

Kirkes Grunddogmer med en kort — med denne Kirkes Lære i det hele stemmende — Forklaring og kunde vist i 1665, men næppe nu, være et omtrentligt Udtryk for „Vores“ 3: Folkets virkelige Tro. I Worms derimod har Luther, staaende over for Kejseren paa Rigsdagen, enten hævdet sin Ret til at tro og lære efter sin Samvittighed uden Hensyn til den verdslige Magt 3: Religionsfrihedsprincippet eller („Paven og Kirkeforsamlingerne alene tror jeg ikke paa“) forbeholdt enhver (jfr. „hvad der er krøbet ud af Daaben . . er viet til Præst, Biskop og Pave“ og kan „dømme hvad der er ret eller uret i Trossager“) Ret til at tro, hvad der efter hans Overbevisning er Sandhed eller Skriftens sande Mening, selv om det strider mod Pavens eller Kirkeforsamlingernes Afgørelser. Saa vel om det første (§ 76) som om det sidste Princip (3: Retten til at følge sin Overbevisning) vil der vist kunne tilvejebringes Enighed blandt Folkekirkens Medlemmer uanset deres forskellige Tro; men derved ophæves jo enhver Betingelse; og hvad der saa endelig skal forstaaes ved „luthersk“, — ja det maa jo — hvis der endelig skal en Afgørelse — selve Samfundet afgøre. „Evangelisk“ er jo lige saa uklart. Er der tænkt alene paa det nye eller ogsaa paa det gamle Testamente? hvilke Skrifter anses for kanoniske og inspirerede? alle de af den katolske Kirke antagne eller blot de af Luther antagne (han forkastede flere) eller de fem af Tybingerskolen som ægte anerkendte? Er de inspirerede eller indeholdes der kun i dem et Evangelium (Harnack), som den enkelte selv maa finde? Hvilken er saa den rette Fortolkning af Skriften? Luthers (i den lille Katekismus) eller f. Eks. Uffe Birkedals? Paa saadanne Spørgsmaal maa jo selve den evangelisk-lutherske Kirke (de c. 2,4 Mill.) først give Svar, før „den evangelisk-lutherske Kirke“ kan blive et klart Begreb. Allerede Paludan-Müller hævdede, at § 3 ikke gav Regeringen „uomtvistet Ret“ til at „affordre“ Præsterne „Forpligtelse paa Bekendelsesskrifterne“. Kultusminister Madvig, der hævdede, at de i Danske Lov nævnte Bekendelsesskrifter var forudsatte, indrømmede, at det „i Kirkeforfatningen eller under det kirkelige Liv, som udvikler sig i Følge Kirkeforfatningen“, skulde afgøres, „hvor bindende de skulle være for den enkelte“; men, da det er paa dette „hvor“, at alt kommer an, og Kirkeforfatningen ikke er ordnet, kan det altsaa nu ikke afgøres. Desuden: den latinske Præsted, der vedblev, var uklar: „arbejde paa, at den himmelske Lære, indeholdt i profetiske og apostoliske Skrifter og

de danske Kirkers (Menigheders) symbolske Bøger, trofast indgives Tilhørerne“. Hvilken Lære, hvilke apost. og prof. Skr., hvilke af Menighederne antagne symbolske Bøger? Som paavist havde netop Menighederne aldrig vedtaget Symboler. Og: var det kun det, som den enkelte Præst selv ansaa som „den himmelske Lære“ i de nævnte Bøger? eller alt? eller hvor meget? Aldeles den samme Uklarhed er bevaret i det Præsteløfte, der nu bruges: „Jeg . . . lover at . . . beflicte mig paa at forkynde Guds Ord rent og purt, saaledes som det findes i de profetiske og apostoliske Skrifter (hvilke?) og i vor danske evangelisk-lutherske Folkekirkens symbolske Bøger (hvilke?)“. „Vor“ (den som vi 2,4 Mill. udgør nu) danske evangelisk-lutherske Folkekirke blev først som saadan til i 1849, men hverken har Trossamfundet vedtaget ejheller Lovgivningsmagten, ja ikke nogen Minister paabudt visse symbolske Bøger siden 1849. Før 1849 var det ogsaa tvivlsomt, hvilke de symbolske Bøger var, og Kongeloven samt Danske Lov 2—1 er jo op hævede og med Kongelovens Ophævelse ogsaa Danske Lov 2—4—6, hvori Kongen paalagde Præsterne „at lære . . . efter Guds aabenbarede Ord og den Hellige Kirkes Symbola og den uforandrede Augsburske Bekendelse“. Endvidere: i Danske Lov 2—1 og 2—4—6 kaldes alene de 3 almindelige Symboler for „Symbola“, og disse er jo— paa Grund af deres Korthed — ikke „Bøger“. Derimod Udtrykket: „Symbolske Bøger“ findes hverken i Danske Lov eller Kongeloven. Luthers lille Katekismus er udeladt i 2—4—6, og den augsburske Konfession, der aldrig har været som saadan antaget af den danske Kirke, var jo som paavist, i Følge Kongeloven endda kun normerende, for saa vidt som „Vores“ kristelige Tro deri var fremstillet uforfalsket. Da nu Præsten, som jo skal forkynde Guds Ord rent og purt, selv er nødt til efter sin Overbevisning at afgøre, hvad Guds rene og pure Ord er, hvilke Skrifter der er „profetiske og apostoliske“, og hvor Guds Ord findes heri og i de symbolske Bøger, som Præsten overhovedet betragter som „vor evangelisk-lutherske Folkekirkens symbolske Bøger“, saa lover Præsten i Virkeligheden kun at „lære“ efter sin „Overbevisning“, — hvad han har Ret til i Følge § 76. Og skal en Præst saa overhovedet kunne afskediges, fordi han derved kommer i Strid med „Vor“ Folkekirkens Overbevisning, maa først denne have udtalt sin Overbevisning og dernæst Lovgivningsmagten if. § 75 have bestemt, hvad den anser som normerende, hvem der skal dømme o. s. v. Uden en saadan Lov er saavel Kongen (Mini-

steren) som Domstolene uden Ret til at skride ind, (hvad der jo imidlertid faktisk er sket). Der er i Følge Grundloven „Præstefrihed“, men den kan indskrænkes ved Lov (§ 75). Der kan altsaa heller ikke, før Samfundet har vedtaget en Tro, kræves Bekendelse af en bestemt Tro som Betingelse for Medlemsret eller særlig Valgret i Folkekirken; da derimod Folkekirken er et Trossamfund, hvis Formaal er Gudsdyrkelse (§§ 76 77) er det fuldt berettiget som Betingelse for særlig Valgret at sætte et højtideligt Løfte om, at vedkommende vil i Folkekirken dyrke Gud efter sin bedste Overbevisning (§ 76). Selv den apostoliske Trosbekendelse, som faktisk alle er døbt paa og som er bekræftet af saa godt som alle ved Konfirmationen (hvilken Trosbekendelse der formentlig hentydes til i Præsteløftet: „bekæmpe . . . Lærdomme som strider mod Folkekirkens Trosbekendelse . . .“, der næppe kan være identisk med „symbolske Bøger“) kan næppe, uagtet den har 1100 Aars Hævd i den danske Kirke, kræves som Betingelse, da Samfundets Medlemmer ikke som fuldmyndige har bekræftet den.

5) Grundlovens § 75: „Folkekirkens Forfatning (o: dens Styrelsesform m. m.) ordnes (o: skal ordnes) ved Lov“ Den er altsaa ikke ordnet hverken i Grundloven eller paa anden Maade og kan kun ordnes ved Lov. Da der i § 76 (jfr. de følgende §§) er sat snevre Grænser for Statsmagten ved den Borgerne her givne Ret, maa denne Ret, som ogsaa Folkekirkens Medlemmer har i Følge Grundloven, sikres dem yderligere derved, at Folkekirkens Styrelsesform samt Medlemmernes Rettigheder og Pligter bestemmes ved Lov. Da § 75 netop undtager Folkekirkens Anliggender fra den i Grundloven trufne Ordning af, hvorledes Statens („Rigets“ § 11) Anliggender skal styres, er Folkekirkens Forfatning ikke ordnet i Grundloven; og da Folkekirken som saadan først blev til 1849, kan den, tilmed da Kongeloven (Statskirkens Forfatningslov) er ophævet, ikke have nogen bestaaende Forfatning; i begge Tilfælde maatte der staa „omordnes“. Det er soleklart at, hvad der skal ordnes, er ikke ordnet, og en ikke ordnet Forfatning er ingen Forfatning. Der er ikke noget „bestaaende Statsstyre“ (saaledes Matzen). Paa de Omraader — saasom „Sædeligheden“, „den offentlige Orden“, Skattevæsen, Kirkens „Understøttelse“ af Staten o. s. v., — som endnu er undergivne Statsmagtens Ordning, er Forholdet mellem Statsmagten og Borgerne det samme som før 1849, og det er her kun Regeringsformen (§ 1) der er forandret, — saa at paa disse

Omraader de af den eneældige Konge givne Love bestaar, indtil de ophæves ved Lov. Derimod er ved Kongelovens Ophævelse og § 76 Borgerne med Hensyn til deres Gudsdyrkelse overhovedet ikke undergivne Statsmagtens Myndighed, men alene „deres“ Overbevisning. Ordet „Forfatning“ maa i en Grundlov, som selv ordner Statens Forfatning og hvis første Ord er „Regeringsformen er . . .“, nødvendig betyde, hvad det statsretlig altid betyder. hvad det ogsaa betyder i de Kundgørelser, der gik forud for Grundlovens endelige Udstedelse: en Ordning først og fremmest af vedkommende Samfunds Regerings- eller Styrelsesform, dernæst af Medlemmernes Rettigheder, Betingelser for at være Medlemmer af Samfundet o. s. v.

§ 75 har bestemt, at denne Ordning skal (o: det paabydes; der staar: „ordnes“, ikke: „kan ordnes“ eller „kan omordnes ved Lov“ o: uden Grundlovsændring) træffes ved Lov o: af Lovgivningsmagten. Da denne saaledes har en grundlovgivende Myndighed, er den suveræn med Hensyn til, hvorledes den vil ordne Forfatningen, blot den bliver i Overensstemmelse med de Borgerne i Grundloven — særlig i § 75 — givne Rettigheder og med § 3; den kan ordne den ved én organisk Lov i Lapidarstil eller ved en Række vidtløftige Love, efter som Omstændighederne kræver det; den kan selv beholde Lovgivningsmagten eller overgive den — helt eller delvis — til f. Eks. en Synode, men den er forpligtet ifølge § 75 til at vaage over, at Forfatningen ikke ordnes uden Lov, enten ved kgl. Resolution eller Praxis o: at Regeringen ikke tilraner sig en Myndighed, som den ikke har, — hvad der faktisk er sket. Thi, saa længe Forfatningen ikke er ordnet ved Lov, har Kongen ikke den udøvende, Domstolene ikke den dømmende Magt i Folkekirkens Anliggender, uden for saa vidt en saadan Magt er tillagt dem ved særlige Love efter 1849. Da derimod § 3 har bestemt, at Folkekirken skal understøttes af Staten, hvad der jo alt skete før 1849, er alt, hvad der falder her ind under, undergivet Statsmagten og dens i § 2 nævnte Faktorer, og her bestaar den tidligere Lovgivning, indtil den forandres (saaledes med Hensyn til Tiende, Offer — se § 77 „lovbefalede“). Derimod er — ogsaa uden særlig Ophævelse ved Lov — hele den Del af den tidligere Lovgivning ophævet, der havde sin Kilde i den Kongen i Kongelovens Art. 1 og Art. 6 givne Magt; hvorledes disse Forhold skal styres, det skal ordnes ved Lov. Og uagtet saa vel Grundloven 1849 som 1866 indeholder midlertidige Bestemmelser, er der ingen saadan

given med Hensyn til, hvorledes Folkekirkens egentlige Anliggender skal styres, indtil Forfatningen ordnes; og heraf følger, at der er ingen, der indtil videre forfatningsmæssig har den udøvende og dømmende Magt netop i de Anliggender, om hvilke § 75 byder, at hvorledes de skal styres, det skal ordnes ved Lov og er altsaa ikke ordnet i Grundloven. Naturligvis maa saa Lovgivningsmagten selv afgøre, hvad der som hørende under „Statens Understøttelse“ ifølge § 3 er en ren Stats sag og hvad der maa henregnes til Folkekirkens særlige Anliggender; men en Vejledning ligger alt, foruden i § 76, i selve Ordet „Forfatning“. Der er visse for alle Samfund fælles offentlige Anliggender, og alle Forfatninger tilsigter netop en Ordning af, hvorledes disse Anliggender skal styres; det er saadanne Anliggender — f. Eks. hvem der skal udnævne eller afskedige Samfundets Embedsmænd, her: Præsterne —, som der er tænkt paa i § 75; altsaa: hvorledes de skal styres, det skal ordnes ved Lov. Men heraf følger, at der ikke i Grundloven selv kan være truffet nogen Ordning af, hvem der skal udnævne og afskedige Præster; thi det er jo indlysende, at dette er et af de allervigtigste Spørgsmaal i ethvert Trossamfunds Forfatning, da Præsterne lede Gudsdyrkelsen og da derfor den, der har en mulig ubegrænset Magt til at afskedige. Præsterne, eo ipso har en stor Indflydelse paa, hvorledes Gudsdyrkelsen og Forkyndelsen bliver; herom har jo ofte Kampen mellem Stat og Kirke drejet sig. I Grundloven kan der derfor ikke, uden Modsigelse, være truffet nogen egentlig Grundlovbestemmelse herom; da der heller ingen midlertidig Bestemmelse er, er Forholdet ikke ordnet i Grundloven, men skal først ordnes ved Lov.

§ 17 (om Ansættelse og Afskedigelse af Embedsmænd) kan følgelig kun angaa Statens civile eller militære Embedsmænd; hvem der har Ret til at besætte Præsteembeder eller afskedige Præster, staar ifølge § 75 som et aabent Spørgsmaal. Og man behøver slet ikke at beraabe sig paa § 17 for at begrunde, at Kongen siden 1849 faktisk har gjort det; dette kan lige saa godt begrundes saaledes: da § 3 byder, at Staten skal understøtte Folkekirken og da Folkekirken maa have Præster, men det endnu ikke er bestemt ved Lov, hvem der skal udnævne dem, maa Kongen i Kraft af sin udøvende Magt i Staten indtil videre besørge dette, tilmed da Menighederne, der har den historiske og naturlige Ret (ifølge Grl. § 76) slet ikke har gjort Krav paa denne Ret; og nu er den 52-aarige Praksis tilstrækkelig til at begrunde

Kongens Ret i det enkelte Tilfælde. Men naar man, som det almindelig sker, gaar ud fra, at § 17 alt har givet Kongen en uindskrænket Eneret til at besætte alle Præsteembeder, en Ret, Kongen aldrig har haft i Danmark, har man — om man ønsker Menighedernes Valgret indført — her gjort en meget farlig og aldeles unødvendig Indrømmelse. Det Parti, der er stærkt i Landstinget og som altid har villet udvide Kongens Ret, vil her kunne pege paa en fra alle Sider indrømmet, grundlovmæssig Ret for Kongen og derfor nægte at gaa med til en Indskrænkning, der ganske vist ogsaa ifølge § 17 1ste Punktum kan ske „ved Lov“, men ikke uden Kongens og Landstingets Samtykke. Er her derimod et uordnet Forhold, hvor kun Kongen indtil videre har besørget Besættelsen af Præsteembederne, vil der for alle Lovgivningsmagtens Faktorer være langt større Tilskyndelse til at komme til en virkelig grundlovmæssig Ordning. Endnu mindre behøves i Grundloven nogen Hjemmel for en Ret for Kongen til at afskedige Præster; thi, indtræder der Tilfælde, hvor en Præsts Afskedigelse synes nødvendig, vil jo Lovgivningsmagten kunne vedtage en Lov med saadanne Regler, at han derefter kan afskediges, men indtil videre at indrømme Kongen (Ministeren) denne uhyre Ret er meningsløst og stridende mod § 75; thi saa var jo Folkekirkens Forfatning ordnet paa et af de allervigtigste Punkter.

6) Efter det udviklede bliver § 75 mere end en Løfteparagraf, den betyder allerede nu uhyre meget. I en Forfatning ordnes jo, hvem der skal have den endelige Myndighed i et Samfunds Anliggender, og Spørgsmaalet herom bliver først brændende, naar der er Strid mellem modsatte Anskuelser. Saaledes ogsaa i Folkekirken. Alle Medlemmerne fik ved § 75 Ret til i Folkekirken at dyrke Gud efter deres Overbevisning, men for øvrigt saa' Folkekirken med dens Gudstjeneste osv. den 6te Juni 1849 ud aldeles som den 4de. For saa vidt den overleverede Ordning var i Overensstemmelse med Medlemmernes Overbevisning kom de jo til deres Ret i Folkekirken. Ligeledes: saalænge der mellem Præsterne og de vekslende Ministre har været Enighed i det væsentlige om, hvad Præsternes Pligter med Hensyn til Forkyndelse og Ledelsen af Gudstjenesten i det hele er, og Menighederne uden Modsigelse bliver ved den overleverede Ordning, som jo altid har en uhyre stærk aandelig Magt, mærkes det slet ikke, at der ikke er en Forfatning. Da endvidere Staten skal understøtte Folkekirken, er det ganske naturligt, at den udøvende Magt indtil videre ikke blot har styret de Anliggen-

der, som virkelig falder ind under Begrebet „Statens Understøttelse“, men ogsaa har understøttet Folkekirken med Hensyn til Fremme af kirkeligt Liv, saasom ved at lade udarbejde nye Salmebøger, hvis Antagelse dog har været overladt til Menighederne. Og dette, at Kongeloven og den deraf flydende statskirkelige Lovgivning er ophævet, betyder jo ikke, at disse Love har mistet al Betydning; det var i det hele Love, hvorved Statsmagten under Trussel af Straf (jfr. Art. 1 „holde . . ved“) indskærpede Efterlevelse af Bud, der i Forvejen havde kirkelig Gyldighed, og som kirkelige Bud bestaar de for mange uanset, at de er ophævede som Statslove. Den af Kongen forordnede Alterbog, Konfirmation osv. — kan jo ligeledes godt fremdeles bestaa i Kirken, fordi Kongeloven er ophævet; og hele denne overleverede Ordning vil i Reglen Præster og Menigheder frivillig følge. Den Præsterne i § 76 givne Ret hindrer dem heller ikke i at raadspørge Ministeren i mange vanskelige Tilfælde og saa følge Raadet, naar det ikke strider mod deres Samvittighed. Ja selv om Ministre (f. Eks. Bardenfleth og Bjerre) har udvirket kgl. Resolutioner, hvorved der befales en Ændring af Vielsesritualet og af Spørgsmaalene ved Konfirmationen, kan jo Præster og Menigheder — selv om de ikke indrømmer Ministerens eller Kongens Ret til at befale i disse Anliggender — følge Befalingen, hvis de finder Ændringen heldig eller i hvert Fald ikke stridende mod deres Overbevisning. At Kongen afskediger Præster med deres Vilje, gaar jo ganske af sig selv; men selv naar Kongen uden en Præsts Ansøgning afskediger ham og denne efter ved Postvæsenets Hjælp at have modtaget den kgl. Resolution, gaar rolig — i Stedet for at nedlægge Protest under Paabe- raabelse af Grl. § 75 og saa blive i sit Embede, indtil han med Magt fjærnes — saa er der jo ingen Konflikt, tilmed naar hverken den enkelte Menighed eller hele den folkekirkelige Menighed klager. Derimod naar Præsten alene eller sammen med Menigheden nægter at efterkomme et af en Minister givet Paalæg om at forandre noget i den overleverede Ordning eller indføre noget nyt, eller en Præst ved sin Forkyndelse eller ved (i Henhold til Grl. § 86) at „offentliggøre sine Tanker“ kommer udenfor, hvad der efter Ministerens Skøn er foreneligt med Præstestillingen i Folkekirken, ja, hvis Præst og Menighed i Henhold til den dem i § 76 givne Ret forandrer Guds- tjenesteordningen efter „deres“ Overbevisning, da betyder § 75, at hvorledes saadanne Konflikter endelig skal løses, det skal ordnes ved Lov; hverken Ministeren, Kongen eller Højesteret har her

den forfatningsmæssige Myndighed. Hvis der saa overhovedet skal sættes Grænser for Præsters og Menigheders Frihed indenfor Folkekirken, kan det kun ske ved Lov; men dette vil sige, at der kun kan sættes de Grænser, som Folket eller Folkekirken selv sætter; thi de ca. 400,000 Vælgere, af hvilke den langt overvejende Del hører til Folkekirken, behersker Valgene i alt Fald til Folketinget, hvor antagelig indtil videre kirkelig Frihed vil blive forsvaret. Men da Præsterne leder den offentlige Gudsdyrkelse, er Hovedsagen, at hverken Kongen eller Højesteret kan afsætte Præster, i hvert Fald ikke af religiøse eller politiske Grunde; sker det paa Grund af bevislig forargeligt Forhold, vil Præsten neppe selv klage. Det er paavist, hvor uklart Begrebet „den evangelisk-lutherske Kirke“ (§ 3) er, at det første Sted, det forekommer i Lovsproget (Fdg. 1824), betød det, hvis det overhovedet betyder et Samfund (og Matzen hævder i sin „Kirkeret“, at det her nærmest er „enstydig med evangelisk-luthersk Religion“, medens det først i Grl. 1849 utvetydig betyder Samfund), kun Samfundet (over 99 $\frac{1}{2}$ %) af Danmarks døbte Indbyggere, som ikke aabenlyst tilhørte et andet Samfund, uden Hensyn til deres virkelige Religion. Hvis nu Kongen eller Domstolene havde grundlovmæssig Ret til paa Grund af „Vranglære“ c : en Lære, der er uoverensstemmende med den evangelisk-lutherske Kirkes Lære saaledes som de fortolker dette Begreb, at afsætte Præster, vil det jo i Virkeligheden sige, at Folkekirken er et „Samfund“, hvor der kun læres det, som efter den ansvarlige Ministers eller Højesterets Mening er „evang.-luthersk“, uden at disse Mænd, der ikke engang skal være Medlemmer af Folkekirken, behøver at være i Overensstemmelse med, hvad selve „den evangelisk-lutherske Kirke“ (c : de 2,4 Millioner) virkelig tror. Nej, her er det — som paavist — selve den evang.-lutherske Kirke, der ifølge § 76 skal sætte Grænserne, og Lovgivningsmagten, som ifølge § 75 skal ordne det videre fornødne. Naar Ministre har erklæret f. Eks. Medlemmer af en Frimenighed eller det „irvingianske“ Samfund for at staa uden for Folkekirken, uagtet de selv erklærer at høre til denne, er dette ifølge §§ 76 og 75 kun en subjektiv Formening uden Retsvirkning; det er et af de allervigtigste Forfatningsspørgsmaal — bl. a. under Hensyn til § 5: Kongen skal høre til den evang.-lutherske Kirke — hvilke Betingelser der kræves for at høre til denne og hvem der mod den enkeltes egen Erklæring kan sætte ham udenfor; det kan ifølge § 75 selvfølgelig alene afgøres af Lovgivningsmagten. Denne Myndig-

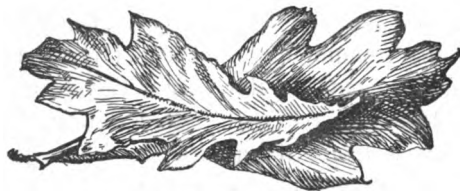
hed kan netop hverken nu ligge eller nogen Sinde komme til at ligge hos Kongen eller en af ham afhængig Minister, da den i § 5 satte Betingelse saa blev Spilfægteri (Kongen vil jo aldrig mod sin egen Erklæring sætte sig selv udenfor), og da denne Myn-dighed overfor alle Medlemmer maa ligge paa samme Sted, har Kongen eller Ministeren den i hvert Fald ikke. — Men hvis nu frisindede Præster fremdeles kirkelig behandler disse „ekskluderede“ som Medlemmer af Folkekirken, faar Ministerens Erklæring ingen kirkelig Virkning for dem, med mindre Ministeren har Ret til at forbyde Præsterne dette og eventuelt afskedige dem. De vekslende Regeringer kunde jo ogsaa gennem Afskedigelsesretten omdanne Folkekirkens Præster til lydige Lakajer eller i hvert Fald „stumme Hunde“ i politisk Henseende. Folkekirken vilde kort sagt blive Regeringskirke stik imod Grundlovens Bud i § 3. Og nu er jo denne formentlige Afskedigelsesret bleven skammelig misbrugt (Monrad, Birkedal, Henning Jensen) bl. a. i politiske Øjemed, saa at der er al Grund for Rigsdagen til at holde paa, at det er Lov-givningsmagten, der ifølge § 75 først skal bestemme, efter hvilke Regler og af hvem Præster skal fjernes.

I 1849 gik man udenom alle kirkelige Spørgsmaal i Forventning om, at Kirkeforfatningen snarest mulig skulde ordnes, derfor er der heller ingen midlertidig Bestemmelse herom; i 1866 be-handledes de overhovedet ikke. Der faldt 1849 Ytringer af en Snes Medlemmer, der viser, at de mente, at § 17 skulde give Kongen Ret til at udnævne og afskedige Præster, men alle disse faldt, før det var vedtaget at Kongeloven skulde ophæves ved selve Grundloven og „Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov“, hvor-af jeg netop drager den ovenstaaende Slutning. Disse Med-lemmer var kun et lille Mindretal (af 152), deres Mening var ikke engang Rigsdagens, endsige Lovgiverens, nemlig Kongens. Og nu gælder desuden Grl. 1866, ved hvis Behandling der slet ikke blev taget et saadant Forbehold; her blev til § 17 føjet: „Enhver (o: her i Para-grafen nævnt) Embedsmænd, civil eller militær, aflægger Ed paa Grundloven“, der viser, at Præster, der i Lovsproget adskilles fra civile og militære Embedsmænd (se „Indfødsretten“, Fdg. 23de Oktbr. 1700, jfr. ogsaa Norges Grundlov), holdes udenfor, — jfr. Grl. § 58, 2det Punkt: lønnet Statsembede, hvor der maa tænkes paa de Embeder, som § 17 giver Kongen Ret til at besætte). Tillige skal de i § 17 om-talte Embedsmænds „Pension fastsættes i Overensstemmelse med Pensionsloven“ men denne (5te Januar 1851) er ingen Pensionslov

for Præster, hvilken skal gives ved særlig Lov (§ 12), der ikke er given. Og ifølge § 17: „Kongen besætter alle Embeder i samme Omfang som hidtil“, har Kongen kun Ret til at besætte de Embeder, som han ifølge Kongeloven besatte, men hertil hørte ikke Præsteembeder. Da § 17 giver Kongen Retten „i samme Omfang som hidtil“, men Kongen bevislig aldrig engang har udøvet en uindskrænket Kaldsret over for alle Præsteembeder, kan Grl. § 17 — selv bortset fra § 75 — ikke have givet ham en saadan Ret. Tilmed vilde der, hvis Paragraffen skulde angaa ikke blot egentlige Statseembedsmænd, men ogsaa Præster, være i 3die og 4de Punktum sat to Grundlovsbestemmelser („Indfødsret“, „Ed paa Grundloven“), der, i det mindste saa længe Kongen skulde udnævne Præsterne, var uforanderlige, medens § 75 bestemmer at Folkekirkens Forfatning (herunder ogsaa, om Præster skal have Indfødsret og aflægge Ed paa Grundloven) skal ordnes ved simpel Lov — hvad der var selvmodsigende. --

Principielt har Grl. i § 76 tillagt Folkekirkens Medlemmer Ret til at vælge Præsterne, da disse lede den offentlige Gudsyndelse og Medlemmerne kun saaledes kan sikre sig, at denne bliver efter „deres“ (ikke just Regeringens) Overbevisning; men Udøvelsen af Retten skal ordnes ved Lov ifølge § 75. Historisk har Menighederne denne Ret med Hensyn til de fleste Embeder i Landet, en Ret, som de aldrig lovformelig har overdraget til Kongen. En nærmere Paavisning heraf samt en Begrundelse i det enkelte af flere af de her fremstillede Resultater vil nærmest høre ind under en Fremstilling af de historiske Knudepunkter med Hensyn til Forholdet mellem Stat og Kirke i Danmark.

J. J. FJORD

AF EN PREUSSISK STATSMINISTERS PAPIRER

Denkwürdigkeiten des Ministers Otto Freiherrn von Manteuffel. Herausgegeben von Heinrich v. Poschinger. — (Mittler u. Sohns Verlag. Berlin 1901).

BISMARCKS Kolossalskikkelse har i den sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede raget saa dominerende frem, at det intet Under er, naar hans Forgænger ganske er forsvundet i dens Skygge og uden for Preussen — ikke at tale om uden for Tyskland — endogsaa er saa temmelig ukendt af Navn; ja, jeg tror endogsaa at man kunde gaa rundt i Berlins Ølstuer og spørge: „hvem var egentlig Otto von Manteuffel?“ — uden at altfor mange af de brave Borgere vilde kunne give En den mindste Besked; — de fleste vilde vel tro, at han var en General, der havde udmærket sig i Halvfjerds. Og dog hed han i sin Tid, der kun ligger halvhundred Aar tilbage, „Fædrelandets Redningsmand“, og hans Navn beherskede den preussiske Historie fra det skæbnesvangre Revolutionsaar til Regentskabet, hvilket egentlig vil sige til Bismarcks offentlige Fremtræden, da Kong Wilhelms Forsøg med et liberalt Ministerium var et rent Intermezzo. Trivielt som hans Livsværk synes os, maalt med den følgende Tids Kæmpemaalestok, som man vanskelig kan undlade at anlægge, saa var det dog den uundværlige Betingelse for den følgende Kraftudfoldelse; det var Pæleværket i Sumpen, uden hvilket Paladset ikke havde kunnet hæve sine Taarne og Tinder. Og naar Heltetidens bestandig større og klarere Linier virker med en ganske anden Magt paa Blikket, saa har dog det forviklede Væv mellem otte og fyrre og otte og halvtreds i Historikerens Øjne en Interesse for sig, af ringere Art, men ikke af mindre Tiltrækning, og er i politisk Henseende paa sin Vis lige saa lærerigt.

Heinrich von Poschinger, der oftere har gjort sig fortjent som omhyggelig Samler og Udgiver af værdifuldt historisk og politisk Materiale („Preussen im Bundestag“, „Bismarck und die Parlamentarier“) har i sit sidste Værk, af hvilket første Bind foreligger, begyndt Udgivelsen af otte Skriftstykker i det Manteuffelske Privatarkiv, der har Interesse for Offentligheden. Andre umiddelbare Tidsrøster, fra Memoirer, Flyveskrifter,

Aviser, Ministerraadsprotokoller og Kammerdebatter slutter sig til disse Papirer, og forbindende Referater af Begivenhedernes Udvikling fuldstændiggør det hele til et historisk Værk, der ganske vist ikke let kan nydes af nogen, som ikke allerede er fortrolig med hin Tids Historie, og som overhovedet mere egner sig til at aabnes paa hvert givet Punkt, hvor man ønsker intimere Oplysning end til sammenhængende Lektüre; men som paa den anden Side er uundværlig for enhver, der vil lære hin Tid at kende og heller ikke vil være overflødiggjort, naar engang Statsarkiverne aabnes. Af særlig Interesse er de talrige fortrolige Breve fra den underlige Konge Frederik Vilhelm IV; de urolige og overraskende sammensatte Træk: den med Bornrthed parrede Aandfuldhed, det spilende ironiske Vid, den overstrømmende Følsomhed, den impulsive Aabenhjertethed og en politisk urimelig ridderlig Hensyntagen og Loyaltet, forbundet med Bagtanker og med en vis Mangel paa Tilforladelighed — hele dette i Verdenshistorien fuldkommen enestaaende Ensemble af et halvt moderne Herskerfysiognomi træder os levende i Møde. Historisk betydningsfuldere er de ikke faa skriftlige Tilkendegivelser af ganske anden Art, der stammer fra Broderens Haand (den senere Kejser Wilhelm) og som i lige Grad vidner om en fast, mandig Vilje og om et klart og sundt politisk Blik. Fra hans Hustru meddeles ikke blot flere Breve, alle af politisk Indhold, men endogsaa et helt Memorandum om den politiske Situation og de forskellige mulige Veje (i Nov. 48), der vidner om en ikke ganske ringe politisk Indsigt, medens det kvindelige Temperament ytrer sig i Ængstelse for det meget moderate Statskup, der i Virkeligheden fulgte, og hvorved hun aabenbart frygtede, at Sønnens (Kejser Fredriks) Fremtidsudsigter skulde blive kompromitteret. Der er ingen Tvivl om, at det havde været bedre, om den høje Dame havde blandet sig mindre i Politikken, end hun hele sit Liv igennem gjorde, men man faar Respekt for hendes Aandsevner ved at læse dette Skriftstykke.

To Betegnelser vandt Manteuffel under sit tiaarige Ministerium: „Fædrelandets Redningsmand“ og „Manden fra Olmütz“. Det første Navn skriver sig fra Revolutionsaaret, det andet, der som et Brændemærke skulde bringe hint første i Forglemmelse og en Tid lang syntes at være det, han skulde blive staaende med i Historien som en Prygledreng, erhvervede han to Aar senere. Det foreliggende første Bind omspænder netop denne betydeligste Periode af hans politiske Liv.

Da Kongen (Oktober 1848) tog sig sammen for at byde Berlinerrevolutionsmændene Spidsen og anmodede Grev Brandenburg om at danne et Ministerium, svarede denne, at, naar han skulde være den Elefant, der trampede Revolutionen ned, maatte han have en Kornak, som han havde Tiltro til og som sagde ham, hvad han skulde gøre, og han vidste ingen anden end Manteuffel. Denne, der dengang kun var tre og fyrretyve Aar, var Direktør i Indenrigsministeriet. Der var dengang ingen Rift om Taburetterne, og man fortalte for Spøg, at Fløjadjutant v. Manteuffel (den senere saa berømte Feltmarskal) med en Revolver i Haanden gjorde Gaderne usikre og truede med øjeblikkelig Død enhver, der ikke vilde overtage et Ministerium. Brandenburg bad Bismarck om at faa Manteuffel til at tage mod Posten, og det lykkedes

ham, efter at han fra Klokken ni om Aftenen til Midnat havde talt for ham og saaledes ret egentlig lagt Grundstenen til sit senere Værk.

Saa var da „den reddende Daads Ministerium“ konstitueret, og Manteuffel var dets ledende Aand. Dets første Skridt var *in corpore* at indfinde sig i Kamret og forlægge dets Møder til Brandenburg, hvor Forsamlingen ikke længer var terroriseret af Berlinerpøblen. Kort efter erklæredes Berlin i Belejringstilstand, Borgergarden blev afvæbnet, Wrangel rykkede ind — og blev hurtig den populæreste Mand i Berlin. De deputerede af yderste Venstre vedblev at holde Forsamling i Berlin og opfordrede Folket til ikke at betale Skat. Et smukt Vidnesbyrd om Ministeriets Humanitet er følgende Passus i den om Inddrivelse af Skatterne givne Forordning:

„Imidlertid anbefales det ganske særlig den kongelige Regering at sørge for, at de Tvangsforholdsregler, der maa anordnes paa Grund af indtrædende Modstand, ikke udvides til Inddrivelse af saadanne Skattebidrag, der kun paa Grund af den skattepligtiges Uformue ikke er indbetalte, da det, hvor ønskelig end en punktlig og fuldstændig Indgang af Skatterne er i Betragtning af Statskassens betydelige Udgifter i Øjeblikket, dog ligger fjernt fra vor Hensigt, at lade Hensynene til Skaansel og Mildhed over for trængende eller af Ulykkestilfælde truffne skattepligtige ude af Agt.“

I Brandenburg lod det først til, at Forsamlingen ikke skulde blive talrig nok til at tage en Beslutning. Imidlertid stod en beslutningsduelig Forsamling allerede i Udsigt, da Manteuffel efter et bevæget Møde opløste Nationalforsamlingen. Der er ført megen Strid om, hvor vidt dette var Statskup eller ej, og, bortset derfra, om det ikke var en Fejl af Manteuffel, at han ikke forsøgte paa at komme overens med Forsamlingen om det allerede halvt færdige Forfatningsværk. Aabenbart har det fra først af ikke været Manteuffels Hensigt at komme overens med en Forsamling, som han ansaa' for ufrugtbar og altfor kompromitteret. Naar han ikke begyndte med at opløse den, saa var det fordi han vilde lade den sætte sig selv i Uret. Men dette Formaal var fuldkommen naaet, da de deputerede af Venstre vedblev at komme sammen i Berlin og nægtede Skattebetaling. Hvorfor Ministeriet ikke benyttede dette Punkt til Opløsning, er et Spørgsmaal, som Poschinger mærkelig nok ikke indlader sig paa. I det omtalte Memorandum af Prinsessen fremhæves det, at Regeringen ikke har benyttet hint „Øjeblik af højeste Ulovsmæssighed“ til at foretage Opløsningen.

Som den positive Side fulgte nu straks derefter Forfatningens Oktroyering. Den doktrinære Liberalisme maatte rase nok saa meget over den formelle Side af Sagen, saa kunde den dog ikke nægte Realiteten sin Anerkendelse: Forfatningen var god. En af den Tids Demokrater, Adolph Streckfuss indrømmer: vi kan ikke nægte, at naar Regeringen havde givet Forfatningen med den alvorlige Vilje at holde den, saa kunde Folket vel have tilgivet Ministeriet dets Kontrarevolution“; ja han kommer endogsaa uforvarende til at godkende ogsaa den formale Side, naar han siger: „Det er en underlig Kendsgerning, at i et efter sin store Majoritet demokratisk Land, en lille aristokratisk Minoritet kunde faa

Overhaand uden Sværds slag. Kun Ministeriets kloge Handlemaade over for Nationalforsamlingens upolitiske og energiløse Forholdsregler gjorde dette muligt.“ Endnu klarere udtaler en anden Otteogfyremand sig (Victor von Unruh)¹): — „Vi (o: de Liberale) var i Aaret otte og fyrré politiske Dilettanter, for ikke at sige politiske Børn.“

Kort efter disse Begivenheder blev den Vej betraadt der skulde føre „Fædrelandets Redningsmand“ til den lidet misundelsesværdige Position som „Manden fra Olmütz.“ Det var en af den aandfulde Konges ubehagelige Ejendommeligheder, at han holdt af at drive Politik paa egen Haand, uden Medvirken af sine ansvarlige Ministre, snart over deres Hoveder, ved umiddelbar hjertelig-rørende Henvendelse til en salvet, ligesom han selv umiddelbart af Gud oplyst Broder, snart bag deres Ryg under Samraad med andre politiske Venner; af disse var Bunsen (mangeaarig Gesandt i London) den bekendteste, senere blev Radowitz Kongens Støtte og Leder paa hin Vej, der næsten skulde føre til Landets Undergang og ved hvis Ende Grev Brandenburg ligger som Offer og Manteuffel staar i Gabestokken. I Januar 1849 er det under Bunsens Avspicier, at Unionstanken (den senere Radowitzske Politik) for første Gang stikker Hovedet frem med Forslaget om et Forbund inden for Forbundet: de rent tyske Stater skulde slutte sig sammen til en Forbundsstat „sandsynligvis“ under Preussens Hegemoni, medens Østrig, Holland og Danmark (for deres tyske Landsdeles Vedkommende) dannede det videre Forbund.

Mod Tanken selv er der lidet eller intet at indvende. Kun gjaldt i højeste Grad hvad der altid gælder i Politikken: *wenn schon, dann schon*. Den forudsatte, at man hensynsløst benyttede den hjælpeløse Stilling, hvori Revolutionen havde sat Kongerne og Fyrsterne overfor Preussen som eneste sejrige Magt; og ikke mindre, at man snarraadig udnyttede Østrigs øjeblikkelige Afmagt, der maatte lade ske, hvad det ikke kunde hindre, og at man forberedte alt til den senere Krig med Østrig, der ikke kunde udeblive — de samme Hovedfordringer, der stillede sig, hvis den preussiske Konge af Frankfurter Parlamentets Haand modtog den tyske Kejserkrone (som han et Par Maaneder senere afslog). Men intet af dette vilde Frederik Wilhelm paa nogen Maade: en Broderkrig med det ærværdige og forbundsvenlige Østrig var ham Vederstyggeligheders Vederstyggelighed, og han viste fjernt fra sig en saa uværdig Tanke, paa uridderlig Vis at benytte sine Medfyrsters Forlegenhed. Og dog vilde han opnaa noget af dem, som sund Fornuft maatte kunne sige ham at de ikke alle vilde give ganske godvillig. Selv en forkert Politik er bedre end en vaskende, siger Bismarck, og Kongens Unionspolitik maatte under disse Omstændigheder blive det sidste. Hvor dødfødt dette Forsøg var paa at lave Omelet uden at slaa Æggene itu, viste sig snart, da de to sydlige Kongeriger holdt sig paa Afstand, medens Sachsen og Hannover, der laa for nær til at være altfor modige, vel gik med til en foreløbig Unionsforfatning (26. Maj 49), men forsigtig holdt sig en Bag-

¹) Han var Fører for den Del af Kamret, der efter Forlæggelsen vedblev at forsamle sig i Berlin, og efter ham kaldtes „Klub Unruh“.

dør aaben. De to sydtyske Kongeriger lod rolig de preussiske Bajonetter rage de revolutionære Kastanjer ud af Ilden for dem, ventede derpaa til de russiske Bajonetter havde gjort den samme Tjeneste i Ungarn, og Østrig atter var aktionsdygtigt, hvorpaa de mandig erklærede ikke at ville have noget med Unionen at gøre. Sachsen og Hannover aabnede nu straks deres behændig anbragte Bagdør paa Klem; i det følgende Aar traadte Hannover ud, medens Sachsen foretrak officielt at blive i Unionen og samtidig at tiltræde et Modforbund i München („Firkongeforbundet“ mellem Østrig, Bayern, Würtemberg og Sachsen).

Manteuffel var fra først af ikke meget for den saaledes indslagne Unionspolitik, og hans Uoverensstemmelse med denne Politik's uansvarlige Fører, Radowitz, voksede bestandig. Ikke desto mindre maatte han paa Unionsdagen i Erfurt (Marts 1850) tale for den kongelige Politik, samtidig med at han gjorde sig Bebrejdelser, fordi han ikke allerede i Maj foregaaende Aar havde fraraadet denne Politik; han undskyldte sig over for General Gerlach med Forholdenes Trængsel i hine Dage. Umuligheden af virkelig at gennemføre Unionen efter at fire Kongeriger var traadt ud, blev bestandig mere indlysende, snart maatte endog Unionens Fader, Radowitz, indrømme dette. En vis Geheimer-Legationsrath Küpfer har i en Række udførlige, for Manteuffel affattede Memoranda, ganske mesterlig belyst Situationen. „Man kan ikke længer skjule, — skriver han under 30. April — at Systemet af 26. Maj væsentlig er strandet. Men en Stormagts Værdighed bestaar ikke deri, hensynsløst at føre et falsk System igennem de ophobede Vanskeligheder for sluttelig dog kun at redde et Skinresultat paa Bekostning af de største politiske Ofre.“ Men hans Slutning, at det eneste rigtige var resolut at opgive Unionen, fandt ikke en Gang længer Medhold hos dennes Modstandere, der saa Preussens Ære for stærkt engageret. Selv Gerlach mener nu (Juni 1850): opgive Unionen nu kan vi ikke, og Prinsen af Preussen (Kejser Wilhelm) foretrækker en Krig for et saadant forsmædeligt Tilbagetog. Hvad hans Broder Kongen angaar, saa præciserer han sit Standpunkt i følgende Passus af et Brev til Manteuffel: — „Vi vil begge det samme! Forskellen finder blot Sted i Tid og Udtryksmaade . . . De vil opløse Unionen — jeg vil erklære, at og hvorfor den for Tiden er bleven udførlig. Jeg erkender i Unionen just en Union, d. v. s. noget der er tilvejebragt ved Ligeberettigede og kun kan opløses af Ligeberettigede, ikke af mig alene, fordi jeg tilfældigvis er den mægtigste i Unionen. Jeg vil, paa Grund af manglende Midler, sistere Bygningen og bevare det lagte Fundament for bedre Tider. Anderledes kan jeg ikke handle, fordi min Logik og min Æresfølelse lærer mig det. Jeg er begges lydige Under-saat, thi begge er Love, som den højeste Konge velberettiget har publiceret (ganske vist uden Tokammersystem). For øvrig synes alt forandret siden i Gaar . . . Snuen løser sig! *Vale amice!* Frederik Wilhelm.“

Snuen blev imidlertid stærkere og truede med stærkt Næseblod som en Følge af et Uvejr i Hessen. Her havde Kurfyrsten og hans ilde lidte Minister Hasenpflug Strid med de oprørske Stænder og paakaldte militærisk Hjælp af Forbundsdagen, som Østrig egenmægtig havde kaldt til Live igen. Preussen anerkendte ikke, at det tyske Forbund, der var

højtidelig opløst, bestod længer; endnu mindre kunde det under de forhaandenværende truende Omstændigheder taale fjendtlige Tropper midt imellem sine egne Landsdele. Til Forbindelse mellem disse — fra Cøln til Berlin — havde det to Etappeveje tværs gennem Hessen. Man lod dem altsaa militærisk besætte og erklærede ikke at ville tillade nogen videre Fremrykning af Forbundseksekutionens Tropper. Radowitz overtog nu endelig den ham tilkommende Post som Udenrigsminister. Rustninger besvares med Rustninger, Krigsfaren rykker bestandig nærmere og er saa meget større, som Czaren, oprørt over Embedsmands-Revolutionen i Hessen og over at Slesvig-Holsten endnu ikke er pacificeret, stiller sig paa Østrigs Side, hvis ledende Statsmand, Fyrst Schwarzenberg, finder Lejligheden fortræffelig til at udføre sit Program, „først at ydmyge og derpaa at tilintetgøre Preussen“, og derfor ingenlunde er til Sinds at bygge Tilbagetogsbroer for det. I Bregenz skaaledede Kejseren af Østrig og Kongerne af Bayern og Würtemberg paa godt Kammeratskab over for Fjenden. Frederik Wilhelm stod i Begreb med at drage det preussiske Sværd — en Handling, der i og for sig ikke var ham kær — til Fordel for en Revolution, som han afskyede, og til Forsvar for en Unionsforfatning, der hverken kunde eller skulde bruges. Som et sidste Forsøg paa en Forsoning rejste Brandenburg til Warschau, hvor Czaren opholdt sig, og hvor snart efter ogsaa den østrigske Kejser og Fyrst Schwarzenberg indfandt sig. Han opnaaede lidet; Schwarzenberg var urokkelig i Hovedpunktet, at det ikke var nok med at erklære Unionsforfatningen for uigennemførlig, den maatte udtrykkelig ophæves.

Aldrig er der vel blevet afholdt et saadant Ministerraad som det d. 2. November, efter Brandenburgs Hjemkomst. Kongen erklærede sig straks for Mobilisering og bevæbnet Underhandling. Krigsministeren erklærede kort, at Mobilisering umiddelbart førte til Krig og at Preussen ikke var Modstanderne voksen, af hvilken Grund — samt paa Grund af det indholdsløse i Striden — Brandenburg og Manteuffel raadede til Eftergiveness overfor Østrig. Udenrigsministeren Radowitz forlangte naturligvis Mobiliseringen. Derpaa trak Ministrene sig tilbage, og snart efter meddelte Brandenburg Resultatet. Majoriteten (Brandenburg) var imod Mobiliseringen og for Tilbagevigen i Hessen; Minoriteten (Radowitz) for Mobiliseringen: Kongen svarede, at „han saa' sig tvungen til (!) at give Majoriteten, som han ikke vilde afskedige, frie Hænder. Han ønskede, at Majoritetens Medlemmer ikke i Fremtiden maatte blive nødt til at angre den efter hans Overbevisning fordærlige Beslutning, der i Dag var taget.“

Hvilken Forvirring! Kongen, der aldrig havde været parlamentarisk sindet og havde en sand Overtro paa den direkte Inspiration fra „den højeste Konge“, der blev salvede Hoveder til Del, ser sig tvungen til at give efter for Majoritetens fordærlige Beslutning, men formaar (efter Krigsministerens Udtryk) „næppe at undertrykke de Forbandelser, som han gerne slyngede mod Ophavsmændene“, og med grædende Taarer afskediger han sin Hjertensven, takkende ham med bevægede Ord (der straks finder Vej til Pressen) for hans Embedsførelse, i hvilken Radowitz saa mesterlig og aandfuldt har udført hans (Kongens) Tanker, der var

de samme som hans egne, og for den skønne Tid, „det skønne Moment i mit Liv, som vi begge vil takke Gud for“. Hvor dybt skuffet maa Monarken have været! Dybt skuffet! han var i Virkeligheden inderlig glad over, at Majoriteten havde gjort ham den Tjeneste at nagle det Sværd fast, som han, for Ærens Skyld, maatte drage martialske og ikke paa nogen Maade vilde krydse med Fjendens, overladende ham hele den stolte og populære Position og selv tagende hele Ansvar. Og midt under denne Uærlighed, fast overbevist om sin egen Ærlighed; hvori man atter, næsten efter Behag, kan se enten en Art virkelig Ærlighed eller en endnu dybere Uærlighed.

Det forkvælede i Situationen viser sig yderlig deri, at Radowitz gaar af, fordi hans System forlades, og Krigsministeren, der er paa de sejrendes Side, indgiver sin Dimission paa Grund af de af Kongen udstødte Trudsel og den Fjendtlighed, hvormed Prinsen (Keiser Wilhelm) behandlede ham. Denne havde optraadt meget voldsomt for Mobiliseringen — Roons „Denkwürdigkeiten“ har opbevaret drastiske Enkeltheder — og under hans Udgydelser var Brandenburg bleven blegere og blegere. Hvad denne prægtige Mand angaar, Dagens egentlige Sejrherre, saa gjorde han det endnu grundigere end hans to Kolleger: — han gik hjem og døde af Nervefeber — medens Europas Fred (som Moltke skriver i et Brev) ikke længer ahang af Ministerkonferencer, men af en Husar-Patrouilles Opførsel. Thi i Hessen stod Bayreren og Preusserne allerede over for hinanden; nogle Kugler veksledes endogsaa („Skimlen fra Bronzel“). Mobiliseringen maa dog foretages — Manteuffel selv maa foreslaa den. Et Par Dage har givet den et mindre truende Udseende, ja Schwarzenberg bemærker endog med kynisk Sarkasme, at nu er han vis paa at Preussen ikke vil slaas, da det ved Mobiliseringen over for Landet har reddet Æren og bygget sig en Tilbagetogsbro; Broen kostede tredive Millioner. Imidlertid vedbliver Telegrafan at spille mellem de grønne Borde og endelig gøres et sidste, næsten fortvivlet Forsøg paa dog at gøre Freden ahangig af en Ministerkonference: Manteuffel rejser til Olmütz for at træffe Schwarzenberg og undgaar Krigen, men kun derved at Preussen giver efter saa godt som paa alle Punkter.

Nu til Dags er alle enig om, at „Olmützer Punktationen“ var en Nødvendighed. Den Gang modtoges den af næsten alle preussiske Patriotere med en ubeskrivelig Nedslagethed. Selv sagde Manteuffel i en Privatsamtale: Jeg gik til Olmütz og tog Skammen ved en Overenskomst med Østrig paa mig, for at spare min Konge og mit Land for den. I 1891 betegnede Bismarck Manteuffels Politik i Olmütz som „sachgemäss“ — den Tvangsstilling, som Preussen var kommen i, var han ikke ansvarlig for. I høj Grad til Fordel for Punktationen taler den Omsændig-

¹⁾ Krigsministeren maatte tage sin Dimission tilbage; „jeg blev overøst med Breve fra Kongen af et saadant Indhold, at der ikke var andet for mig at gøre, end at give efter, da jeg, hvis jeg ikke havde gjort det, med sand Brutalitet maatte have stødt Kongens Haand tilbage, som han bød mig, hvad jeg hverken kunde eller vilde“. — Til Manteuffel skrev Kongen samme Dag: „Gräulich aber ist es, einen so qualifizirten Undank zu ernten, als den, welchen der Kriegsminister den Muth hat mir angedeihen zu lassen!!! Sehen Sie, theuerster Manteuffel, das ist schlimmer als Dolchstiche!!!“

hed, at Fyrst Schwarzenberg allerede det følgende Aar angrede at have ladet sig afholde fra at slaa løs. Tragikomisk virker imidlertid Kongens Opfattelse, naar han i et Brev søger at overbevise en Minister (Ladenberg, Radowitz' Ven) om, at man i Olmütz har vundet en stor diplomatisk Sejr: Østrig bevilliger pludselig, som ved et Mirakel, alt det ønskede, ja endnu mere: endogsaa „gensidig Demobilisering paa — mit Vink.“ Manteuffel havde maattet gaa ind paa, at Preussen straks demobiliserede, hvorpaa Østrig vilde følge — men saaledes, at det kunde indtræde halvt væbnet i Dresdner Konferencen — hvor Tysklands fremtidige Orden skulde skabes — medens Preussen kom værgeløs. Denne stærkeste af alle Preussens Indrømmelser forvandlede sig i Kongens venlige Fantasi til „Afrustning paa hans Vink“.

Det mest veltalende Forsvar for Olmütz besørgede den syv og trediveaarige Bismarck. Fuld af Kamplyst ilede han som Landeværnsmand til Fanen; Vejen førte gennem Berlin, hvor Krigsministeren Stockhausen overbeviste ham om, at det i Virkeligheden ikke var muligt for Preussen at føre Krig med nogen fornuftig Udsigt, og bad ham om at blive og anvende al sin Indflydelse i Kamret for at den krigsfrysende Folkerepræsentation ikke skulde ødelægge, hvad Diplomaterne havde bragt i Orden; han paatog sig selv at underrette Regimentet i Lausitz om Bismarcks Udebliven. Saa blev Bismarck og holdt ved Adressedebatten d. 3. December maaske den mest glimrende af alle sine Taler. Han skildrer, hvad det var for en Krig, det drejede sig om: ikke en militær Promenade gennem urolige Provinser men en Krig i største Maalestok med to af de største Kontinentalmagter“, medens en tredje rovbegærlig ruster ved vore Grænser og meget vel véd, at i Kølnerdomen det Klenodie findes, der var egnet til at gøre Ende paa Revolutionerne i Frankrig og befæste Magthaverne dér, nemlig den franske Kejserkrone“ . . . Og hvad var der i gunstigste Fald at vinde ved en saadan Krig? — „Ve den Statsmand, der i disse Tider ikke ser sig om efter en Grund til Krigen, der ogsaa bagefter holder Stik. Jeg er overtødt om, at De vil betragte de Spørgsmaal, der nu beskæftiger os, anderledes efter et Aars Forløb, naar De ser tilbage gennem et langt Perspektiv af Valpladser og Brandtomter, Elendighed og Jammer af 100,000 Lig og 100 Millioner Gæld. Hvis De da har Mod til at træde hen for Bonden paa Brandtomten af hans Gaard, til den sammenskudte Krøbling, til den barnløse Fader og sige: I har lidt meget, men glæd jer med os — Unionsforfatningen er reddet (Munterhed.). Glæd jer med os: Hassenpflug er ikke længer Minister, vor Bayerhofer regerer i Hessen (Bravo fra Højre). Har I Mod til at sige det til disse Folk, saa begynd denne Krig.“ —

Der gives i Historien faa Perioder af saa aandeløs Spænding, som dette Berlinerefteraar 1850; og alt hvad der bidrager til en omfattende Kundskab om Revolutionsaaret, hvis Historie endnu ikke er skrevet og endnu ikke kan skrives, kan regne paa den mest levende Interesse hos enhver, der har Trang til at lære sin egen Tid at kende gennem den forudgaaende, hvori den har alle sine Rødder. Det er nu om disse to Tyngdepunkter, der ved Spørgsmaalet om den tyske Enhed staar i uløselig Forbindelse med hinanden, at dette Værks første Bind drejer sig,

og om man end kunde ønske oftere at høre Manteuffel selv end Tilfældet er, saa bevirker netop Mangfoldigheden af det meddelte Materiale, at man som i faa historiske Værker faar et objektivt Indtryk, idet man hører Tiden selv tale og ofte føler dens Puls. Det er sandt — og Værkets Natur fører det med sig — at Stemmerne væsentlig kommer fra konservativ Side; men Røster fra den modsatte Side lader sig dog ogsaa energisk nok høre, som man kan se af følgende Skrivelse:

„Naar Ministerpræsidenten igen engang kommer til Rhinprovincen, saa vil Demokratiet give ham glimrende Modtagelsesaftener og Fester. Om der ved dem end ikke viser sig Konger og Prinser, saa vil han opleve et Fænomen af anden Art, der vil faa Blodet til at stivne i hans Aarer.

Sig ham det høfligst, eller endnu bedre: vi komme ubudne til Berlin og sige ham det selv og noget mer endnu, notabene: under fire Øjne. — At han ikke vil plapre det ud, det staa vi inde for!!! — — —

Der gives dér endnu større Slyngler, som der skal gøres Afregning med. Det skal faa en Ende med denne Strøen Sand i Øjnene. Vi, det véd Regeringen her, har ogsaa faaet nok af det.

Slette Subjekter bliver dekorerede og faa Gratifikationer og Understøttelser, og de Bedre kan se til. Men vent blot, Kanailler! I skal faa paa Puklen! — Alt har sin Tid: Tiggerpose og Pengepose skal engang byttes om.

At give Fêter forstaar vi ogsaa, og vi vil spille op for Jer, I Hunde, saa det giver Genlyd i Himlen. Giv Agt! Vi sige Jer det forud: Eders Time slaar! — — —

Intet er visserel!!

Bonn. — Köln. — Düsseldorf. — I Fastetiden og i Frelsens Aar 1851.“ —

Denne billet doux modtog Manteuffel samtidig med Æresborgerbrevet fra Byen Berlin.

KARL GJELLERUP

EN BOG OG ET RYGTE¹⁾

„Tilskueren“ har i sit Januarhefte bragt en Artikel, hvori Redaktøren gør min Bog „En Kvindes Skriftemaal“ til Genstand for Omtale og betegner den som ret egentlig „en fint tænkende og fint følende Kvindevens Udredning af en Sjælehistorie fra sin Bekendtskabskreds“. Senere hedder det yderligere, at Bogens Hovedpersons — eller rettere eneste Persons — Tilfælde „er lige akkurat et pikant Diskussionsemne for københavnske Kommandørinde-Saloner“.

Disse karakteriserende Udtalelser giver mig Anledning til at bemærke det iøvrigt selvfølgelig, at min Bogs Fru Thora Halck (og Hr. Aksel Halck) hverken kan være eller er gjort over nogen bestemt Kvinde (og Mand) inden for min Bekendtskabskreds og de københavnske Saloner.

Jeg har meget vel vidst, at noget saadant er bleven sagt her i Byen, men har hidtil forholdt mig ligegyldig over for denne løse Tale; der er ofte sladret paa lignende Maade om litterære Værker, som har ramt noget typisk og derfor let kan anvendes paa specielle Tilfælde; uden for København har man da ogsaa nævnet sine bestemte Personer som formentlig mine Modeller.

Da nu imidlertid disse Rygter, gennem „Tilskueren“s Artikel, kunde synes at have vundet ligesom et Skær af Garanti, vil jeg dog ikke undlade bestemt at tilbagevise dem som uforstaaende, ubegrundede og uvedkommende.

København d. 9. Januar 1902

KARL LARSEN

¹⁾ I de af min Anmeldelse citerede to Vendinger har der ikke fra min Side ligget nogen Hentydning til Rygter, som maatte versere om visse bestemte Modeller for Bogens Figurer, og naar Ytringerne ikke løsrives, men læses forudsætningsløst hver i sin egen Sammenhæng, tror jeg ogsaa, de færreste vil mistyde dem. Men i al Fald er det mig en Fornøjelse at give Prof. Karl Larsen Lejlighed til at slaa Rygter ned, til hvis Udbredelse jeg meget nødig vil have Skin af at bidrage.

Red.

SPROGRØGT

PER SPROGVILDS Bog „Dansk Sprogavl, Tanker og Fantasier“ er ikke fri for at udæske den overlegne Haanlatter, som det ny og sære altid maa være forberedt paa. Tænke sig, her er en Forfatter, der for Alvor sætter sig ned for at lave nye Ord, og i hvis Bog Mærkeligheder som *Ildk*, *Gnub*, at *foregunste*, *Kylt*, *Kødme*, *Gært* og mange andre opfører en saa vidunderlig Dans, at man kommer til at forstaa, at han i Steden for Orddannelselære siger Orddanslære. Han siger *Vidst* (udtalt som i „jeg har vidst“) for Videnskab uden Frygt for Studentervittigheder om at dyrke Vidst (=Whist), ja endog *Sotvidst* for Patologi, som unge Medicinere jo nok skal sønderdele til *So-twist*. Hvad Under, at Blad-anmelderne næsten alle som én har kastet sig over ham; de filologisk uddannede iblandt dem har endogsaa haft let ved at se, at han ikke er Fagmand og derfor har løbet sig nogle Staver i Livet.

Bogen fortjener imidlertid Opmærksomhed, og da Forfatteren ikke kan findes i Vejviseren og jeg altsaa er udelukket fra at ringe paa hos ham og sige: „Jeg er Otto Sproggal, som gerne vil trykke Per Sprogvilds Haand med Tak for hans Bog“, bliver jeg nødt til at gaa den Vej at skrive en Artikel for at vise ham min Glæde over Bogen. Hans Bog giver mig en kærkommen Lejlighed til at klare min Stilling til nogle af de betydningsfuldeste Sider af vort Sprogs Røgt; men Læseren maa ikke vente en blot nogenlunde fuldstændig Gengivelse af Per Sprogvilds Tanker: dem maa han søge i Bogen selv.

Det, hvorved Per Sprogvildt især er forskellig fra sine nær-

meste Forgængere, kan vel bedst udtrykkes i Overensstemmelse med hans Bogs Titel saaledes, at de andre var Sprogrensere, han derimod er Sprogavler. *De* saa' sig vrede paa en Del hidtil brugte Ord; Had til det fremmede var den vigtigste Drivfjer, naturligvis parret med Kærlighed til det hjemlige eller nordiske. Fremmedordenes Afskaffelse var Løsenet; for hvert udenlandsk Ord, de fjernede, opstod der et Hul, som de maatte stoppe paa bedste Maade. I Midlerne, som de greb til for at udfylde de fortrængte Ords Plads, var de indbyrdes ret forskellige; medens Selmer som oftest straks skred til Nydannelser, tit tunge, smagløse, alenlange Ord, frembragte ved S sammensætninger eller ved Afledninger med de mest gængse slæbende Endelser, og næsten altid Ord, paa hvilke man kunde lugte deres Bestemmelse som Oversættelser eller Omskrivninger af Fremmedord, søgte Knudsen især til den Rigdom af korte, fyndige, djærve Ord, som findes i Oldnordisk og nynorske Almuesmaal, men undgik saa ikke den Fare der ligger i, at disse Klippeord for en stor Del stod lige saa stejlt utilgængelige for mange af hans Landsmænd, (for ikke at tale om os Danske) som om han havde skabt dem paa bar Bund eller laant dem fra kinesisk. Hans Dahl gik støt og sindigt en Vej midt mellem begge disse Yderligheder; i Teorien yndede han korte Ord fra Bygde-maalene, men hans danske Forsigtighed og Frygt for det ukendte førte tit til, at han i sin Praksis nøjedes med de flade, kedsomme-lige prosaiske Omskrivningsord. Vilkaarlige Nydannelser er han lige saa stærkt imod som Knudsen; dem kan man allerhøjest gribe til som yderste Nødhjælp. Størst Fortjeneste har han ved samvittighedsfuldt at optegne alle de af andre brugte „danske“ Ord og ved varmt at lægge et Ord ind for deres videre Udbredelse.

Per Sprogvild derimod gaar ikke i første Linie ud paa at rense Sprogets Augiasstald for det fremmede; han vil en rationel Sprogdrift, hvor man uden ængstelig Sky for det nye og afstikkende udnytter Sprogets Rigdomskilder, selv de dybest liggende, for at faa saa mange, saa gode og saa udtryksfulde Ord ind i Sproget som muligt. Hvert nyt Ord, hver ny Dannelse, som undslipper f. Eks. et Barn eller en Almuesmand, skal man være glad for, i Fald det virkelig udtrykker noget paa en heldig Maade; man skal derfor ikke forfølge et Ord, som „en Forælder“ (Ental til Forældre) med Haan, men tværtimod godtage det¹⁾. Men den ube-

¹⁾ Som faktisk er sket inden for Skolekurse; derfra har jeg selv taget det op i min „Sprogundervisning“.

vidste Sprogavl er ikke tilstrækkelig; vi maa med Bevidsthed „rigne“ Sproget paa alle optænkelige Maader, se efter, hvilke Afledningsendelser vi har i Sproget, og hæfte dem til forskellige Ord for at prøve, om der ikke paa den Maade kunde komme noget ud, som vi kunde have Brug for til at udtrykke en eller anden Tanke med. Mens altsaa de tidligere Forfattere gik ud fra et færdigt Begreb (det der hidtil var udtrykt med Fremmedord), som de saa søgte et passende Modersmaalsord for, gaar Per Sprogvild ikke sjældent den modsatte Vej: han laver — eller lad os for at føje ham sige: avler — et nyt Ord og spørger saa, hvad Betydning det nu vel naturligt vil passe til. Frembyder der sig et Begreb, som vi før har haft et Fremmedord for, er det godt; vi kan da for Fremtiden undvære det Fremmedord. Men kommer der et Begreb ud, som vi hidtil ikke har haft noget Ord, inden- eller udenlandsk, for, ja saa er det bedre endnu; vi bliver da ikke alene et Ord, men ogsaa et Begreb rigere. „Man sidder“, skriver han, „og blader i en Ordbog, og Øjet falder da tilfældigvis paa drøvtygge, et Ord af uvis Oprindelse, men ifølge sin Anvendelse meget malende. Jeg tænker paa Køer og Menneskenes Forhold til dem, og det falder mig ind, om ikke Mennesket — vel ikke bogstavelig, men dog paa anden Maade — kan frembyde noget lignende som Drøvtygning. Jo vel. Hvor har jeg ikke ærgret mig, naar f. Eks. en Professor atter og atter har gumlet over samme Argument, og fremsat det paa forskellig Maade og i forskellige Ord i den Tro, at det var lige saa mange Tanker. Det slaar ned i mig, at en saadan Mand *drøvtænker*. Her er altsaa opstaaet et nyt Ord og — det maa tilføjes — et nyt Begreb; thi aldrig har jeg med saadan Klarhed opfattet og forstaaet en saadan aandelig Svækkelsestilstands Væsen, som efter at jeg har fundet det sproglige Udtryk.“ Dette er efter min Mening ganske udmærket — men det er heller ikke alt i hans Bog, der er saa godt.

Per Sprogvild blader i sin Ordbog for at faa Indfald til nye Ord — dette kommer atter og atter igen i hans Bog. Men hvor er det dog ikke sørgeligt, at den Ordbog, han saaledes tyr til, er Molbechs anden Udgave — fra 1859! — og at vi her hjemme virkelig er saa fattige, at vi ikke har nogen anden og bedre Ordbog end denne snart halvt Hundrede Aar gamle, der i saa mange Henseender er forældet i sit Anlæg, foruden naturligvis at den ikke kan tage de sidste 40—50 Aars Sprog og Litteratur med, og som derfor saa uendelig ofte lader os i Stikken. Og ikke mindre

sørgeligt er det, at de eneste Grammatikere, Per Sprogvild har kunnet benytte, selv om de ganske vist ikke er saa gamle som Ordbogen, dog paa ikke faa Punkter staar Nutidens virkelige Sprogvidenskab ret fjernt, og at han endelig ikke har haft en eneste hjemlig Fremstilling af Sprogets Væsen og Liv at ty til. Vi har ingen Mangel haft paa fremragende Sprogforskere, men hvor uhyre lidt er der ikke gjort i vor Litteratur af dem og deres Disciple for at vejlede Mænd som Per Sprogvild, der ikke er Sprogmand af Faget, men ynder at beskæftige sig med sproglige Spørgsmaal og dertil medbringer saa gode Forudsætninger som grundig Tænksomhed og dristig Tankeflugt. Havde vore Sprogmand gjort deres Pligt (og jeg regner mig selv med til dem der ikke har gjort nok i den Retning), kunde Per Sprogvild have undgaaet nogle Fejltagelser, som Fagmænd nu lader ham høre; han vilde paa den anden Side ikke have behøvet at gøre nogle af de Opdagelser om Sprogets Væsen om igen, som forlængst er gjorte, men som her og der i hans Bog dukker op som ganske nye. Han vender sig ogsaa af og til mod „den officielle Sprogopfattelse“ — et underligt mytisk Væsen med ganske mærkelige Meninger, som næppe nogen Sprogforsker vil kendes ved. Men alt sligt er Smaatterer over for Mandens friske og sunde Syn paa mange Ting.

Et af de mest omstridte Spørgsmaal, som Modersmaalets Røgt rejser, er det om Fremmedord; og ved Behandlingen af det maa jeg for en stor Del gaa ud over det, som Per Sprogvilds Bog ligefrem giver Anledning til. Vi møder her to stik modsatte Standpunkter: nogle siger, at alle Fremmedord er af det onde og bør fjernes saa grundigt som muligt, andre, at de tværtimod bør fredes og Nyoptagelser af Fremmedord fremmes som en fortræffelig Maade at berige Sproget paa. Det sidste Standpunkt er blandt Sprogmand f. Eks. repræsenteret af en af de mest fremragende svenske Forskere, A. Noreen; det findes mer eller mindre udtalt hos en stor Mængde dannede, der imod ethvert Sprogrenseri har Selmers berygtede „Ildbrummer“ for Artilleri eller „Gudsvidenskabelighedens Vindspaalægger“ for stud. theol. paa rede Haand. Naar Schiller i lignende Aand siger

Sinnreich bist du, die Sprache von fremden Wörtern zu säubern,
Nun so sage doch Freund, wie man Pedant uns verdeutscht —

da er dette nok vittigt, men det er ikke vittigt nok. Har Rensernes Lejr ikke været fri for Pedanteri, saa har mange af deres Modstandere

ogsaa haft en slem Rem af Huden, forbundet med en ikke ringe Del Stivstikkeri og Stilstanderi. Skulde det ikke være muligt at naa til et virkelig begrundet Standpunkt i dette Spørgsmaal?

Folk i Almindelighed aner ikke, i hvor stort Omfang vort Sprog, selv den jævreste Dagligtale, er gennemsyret af udefra laante Ord. Men Sprogforskeren kan ikke undgaa at lægge Mærke til det; han véd, at blot han *skriver* et *Brevkort* til *Postmesteren*, har han brugt fem fremmede Ord. Stat og Kirke og Skole, Kejser og Pave, Foged og Præst, Onkel og Tante, Kamp og Krig, Frakke og Vest, Bukser og Støvler, Nummer og Orden, Linie og Punkt, Pund og Mil, Mønster og Form, Muskel og Nerver, Sanser og Toner, Klaver og Violin, Fest med Dans og Damer og Frugt og Vin, Suppe og Kaal og Kørvel, Sukker og Peber, Æbler og Pærer, Roser og Liljer, Lampe og Kuppel, Flamme og Gas, Sofa og Kakkelovn, Sal og Kammer, Mur og Kalk, Metal og Kobber, Papir og Pen, Stræde, Torv, Plads, Par, Rest, Rente, Bank, Pris og at koste, privat og offentlig, angst og bange, rund og kantet, fin og simpel, sikker, klar og net, presse, rulle, bruge, mangle, spise, blive, passe og pleje, arbejde og spadsere — alt sammen Fremmedord! Det er let nok for Sprogforskeren at blive ved med den Slags oprindelig udanske Ord, til det svimler for Lægmanden og han spørger: Men er da virkelig alle vore Ord laante udefra? Har vi slet ingen, der virkelig er hjemlige og altid har været det? Jo heldigvis, men det er ikke saa lige en Sag at skelne dem fra de Ord, vi i Tidernes Løb har laant fra andre Folk. Derfor kan det ogsaa af og til hænde de ivrige Rensere, at de Ord, de vil sætte i Steden for de fremmede, selv er udanske i deres Oprindelse, saaledes naar Dahl („100 danske Ord“ S. 8) er glad for *Dyst*, men finder *Sport* taabeligt¹⁾; *Dyst* (ældre *djost*, *djust*) er et gammelfransk Ridderord (*jouste*, sml. engelsk *joust*, af Latin *juxta*, egentlig Nærkamp), eller naar han vil fjerne *just* ved Hjælp af *netop*, hvis første Del er det franske net (af lat. *nitidus*). Det minder noget om den Jyde, Feilberg nævner, der sagde: Hvorfor skal man bruge saadanne udenlandske Ord som suksomsive, naar man har det gode danske *pø* om *pø*?

Saa meget synes man at kunne blive enig om blot ved Gen-

¹⁾ Naar Dahl om Sport siger, at dette Ord „har nu ogsaa den slemme Skævhed, at man ikke kan bruge eller ikke bruger noget Gerningsord, der svarer til Navneordet“, saa har de mellemliggende 30 Aar gjort hans Ord til Skamme; vor Tids Ungdom er heldigvis ikke bange for at sporte.

nemsynet af vor lille Liste, at det aldeles ikke er muligt at faa alle Fremmedord afskaffet; der er Snese og atter Snese af dem, som vi ikke paa nogen Maade kan undvære. Men dernæst ogsaa, at det slet ikke er ønskeligt at fjerne dem alle; de fleste af de nævnte, maaske alle, udfylder saa godt deres Plads i Sproget, at det vilde være blodig Synd at nægte dem Borgerskab. Hvad ondt gør de? Mange af dem har da heller ikke de ivrigste Rensere turdet tage Kampen op imod, men der er andre lige saa gode, som de dog helst vilde af med; saaledes forfølger Knudsen *Art, Fag, Mine, Damp*; Dahl vilde helst afskaffe *Sprog* som tysk og sætte *Maal* i Steden, men indser dog Umuligheden deraf; ved *Kres*, som Knudsen forkaster, stiller Dahl sig valent: „skønt Kreds ikke er fuldt nordisk, har det dog i senere Tider vundet et saadant Omraade (Omkræds, Valgkræds, Retskræds), at det ikke kan holdes ude“¹⁾, og han er fornuftig nok til at anbefale nye Ord som *Kreslæge*, *Kresløb* (= Cirkulation). Paa lignende Maade stiller han sig over for *Slægt*.

Medens mange af de fra andre Sprog stammende Ord gik Skud forbi, fordi man slet ikke tænkte paa deres Kilde, var man paa andre Omraader meget tilbøjelig til at lugte Fremmedhed; og særlig lod man i Midten af det nittende Aarhundrede sit Had gaa ud over de Ord, som man straks kunde se var taget fra Tysk. Især maatte Forstavelsen *ge* holde for; derefter kom *be*, som man dog indsaar var groet saa godt fast i vor Sprogfølelse, at den vanskeligt lod sig udrydde; vi har jo ogsaa selvstændig brugt den foran flere Ord som Tyskerne ikke har (begræde, besvare); den tyske Forstavelse *for* (ver-) vilde man gerne til Livs, men det faldt Lægfolk vanskeligt at skelne den fra det ægte nordiske *for*, og den fik derfor i de fleste Tilfælde Lov at blive. Det er værd at lægge Mærke til, at naar Folk taler om „et grimt tysk Ord“ eller „en styg Germanisme“, saa mener de aldrig at Ordet i sig selv er grimt — objektivt set er *Gemyt*, *geraade*, *gebrokken*, *Bundsforvandt* vel lige saa kønne som saa mange ægte danske Ord af samme Længde — men det betyder ene og alene, at enhver selv med ret tarvelige Sprogkundskaber kan se, at det er oprindeligt tyske Ord. Man var ogsaa paa sin Post over for Ord, der vel ikke var lige-

¹⁾ Et andet Sted (Hj. Ordb. 362) siger han: „Kreds . . . maa vel, skønt tysk, kendes som godt dansk“. Hvorledes Dahl forliger denne interessante Udtalelse med sit øvrige Standpunkt, forstaar jeg ikke, skønt jeg er ganske enig med ham her.

fremme tyske Ord, men blot lugtede som Oversættelser fra Tysk; da Cirkulære afløstes af Rundskrivelse, ivrede Dahl imod det: „R., som synes at være Dansk, er dog kun en daarlig Oversættelse af Rundschreiben, som des værre er blevet altfor almindelig“ (han foretrak Omgangsskrivelse). Altsaa skal det, at vore Naboer imod Syd har noget godt, hindre os i at have samme Fordel! Mærk at baade *rund* og *skrive* er romanske Ord, der sikkert er komne til os gennem Tysken!). Paa lignende Maade kan man i det sidste Aar høre mange skrige op imod det ved vore Sporvogne indførte Ord Omstigningsbillet, blot fordi det minder om tysk *umsteigen*. Ordet er ikke dejligt, ikke just fordi Tyskerne har et lignende Ord, men fordi det er slæbende; og da vi almindelig siger at skifte Vogn, vilde Skiftebillet have været nok saa godt, eller, da ogsaa det er temmeligt langt: Skiftekort, især hvis de var trykt paa noget tykkere Papir; nu er Skiftelap vel det mest rammende Ord, men det bliver næppe officielt i min Tid.

Per Sprogvild har vel nok noget Ret i, at vore Sprogforskere har været for villige til at antage Laan fra Tysk i alle de Tilfælde, hvor en Dannelse ikke er eftervist i Oldnordisk eller i det ældste Dansk; Nydannelser paa fælles Grundlag kan i mange Tilfælde have ført til samme Udslag, og Kendetegnene paa Laaneord er ikke altid usvigelig sikre, om de end heller ikke er saa usikre som Per Sprogvild synes at formode. Men naar han opstiller den Formel, at „som dansk maa ethvert Ord gælde, som er dannet af dansk Ordemne under Iagttagelse af danske Orddansregler“, saa er dette ikke (som mange vel vil mene) for rummelig en Bestemmelse, men for snæver. Jeg i alt Fald vil ikke være med til at stemple som udanske Ord som Plante, Par, Stof, Sukker, sikker (og alle de S. 189 nævnte) eller som Brint og Ilt, skønt der ved de første ikke er noget dansk Ordemne, de er dannede af, og ved de sidste (navnlige ved Brint) ikke strengt taget kan paavises nogen dansk Analogi, altsaa ikke nogen dansk Orddannelsesregel. Nej, et Ord bliver dansk ene og alene ved at bruges og forstaaes af Danske i naturligt dansk Sprog. Te kommer fra kinesisk, Kaffe fra arabisk, Sjokolade fra meksikansk, Drosje fra russisk, Biskop fra græsk, Natur fra latin, rund fra fransk, Krig fra tysk, Emne fra svensk, Hygge fra norsk, Saga fra islandsk — er det dog ikke nu danske Ord? Og er vort Sprog ringere fordi det har optaget dem? Det deler jo i saa Henseende Skæbne med alle andre Sprog.

„Fremmedord“ i dette Ords egentlige Betydning kan saadanne

Ord jo ikke længer kaldes; men heller ikke „Laaneord“ er noget rammende Navn; vi laaner jo ikke Ord paa samme Maade som vi laaner Penge eller Brugsgenstande. At vi optager et Ord fra et andet Sprog, vil jo blot sige, at vi lærer det. Et Ord er ret beset en vis Maade at handle paa, en Virksomhed, et Arbejde, en Vane; det læres ganske som man lærer at skyde, at bage, at sy o. s. v.; men dér taler man jo dog ikke om Laan.

En Vane bliver min, enten jeg selv har fundet paa at bære mig ad paa den Maade eller har optaget den efter en anden. Men dermed er selvfølgelig intet sagt om Vanens Fortræffelighed eller Forkastelighed. Paa samme Maade maa det, om et Ord er godt eller ikke, afgøres helt uafhængigt af Spørgsmaalet, hvor det kommer fra. De der forkaster alle udefra optagne Ord, blot fordi de er fremmede, og de der ynder dem alle fordi Sproget beriges ved dem, er begge lige langt fra den sande Maalestok, som maa anvendes paa Ordene uden mindste Hensyn til, om de fra Arilds Tid har været danske, om de i gamle Dage er komne ind fra et andet Sprog, om de er nydannede danske eller nylig optagne udefra. Ordenes Værd beror ikke paa deres Herkomst, men paa den Maade, hvorpaa de opfylder Ords Formaal: at bringe en Tanke fra et Menneskes til et andet Menneskes Bevidsthed. Som Formel kan man — i Lighed med hvad jeg har gjort paa andre sproglige Omraader¹⁾ — opstille, at det Ord er bedst, der med de færreste og simpleste Midler giver den sikreste og fyldigste Forstaaelse. Et Ord bliver altsaa forkasteligt, naar det ikke forstaas, og daarligt, naar det kun med Besvær forstaas; af to Ord, der forstaas lige godt, bliver det det bedste, der enten har Fortrin i Retning af Korthed o. lign. (ydre Lethed) eller i Retning af Huskelighed o. lign. (indre Lethed). Vil nogen paastaa at Korthed ikke har noget at sige, idet det virkelig kan være lige meget enten vi udtaler et Par Stavelser mer eller mindre, vil jeg bede ham betænke den forskellige Maade, hvorpaa samme Ting er udtrykt i dansk Firklover, engelsk four-leaved clover, fransk tréfle à quatre feuilles og tysk vierblätteriger Klee (eller vierblätteriges Kleeblatt): ved Tilføjelsen af én Stavelse opnaar vi paa fuldkommen lige saa tydelig Maade at ændre Begrebet Kløver som Englænderne ved to, Fransk-mændene ved tre-fire og Tyskerne ved fire-fem Stavelser; der er

¹⁾ Fremskridt i Sproget; Den bedste danske Udtale (i „Fonetik“).

her ubetinget i det danske større Udtryksfuldhed og Kraft, eller med vort fortræffelige Ord: større Fynd.

Anvender vi disse Synspunkter paa „Fremmedordene“, ser vi med ét Slag, hvorfor de ovennævnte er fortræffelige Ord i vort Sprog: de har været brugt længe nok og hyppigt nok til at forstaas af alle Danske, de er fyndige nok, og de fleste af dem har vist deres Avleevne ved at frembringe danske Afledninger. Af *sikker* har vi at sikre, Sikring, Sikkerhed, forsikre, sikkerlig; af *Form* har vi at forme, formelig, uformelig, en Former, Masser af Sammensætninger som formskøn, formløs, Formlære o. s. v., for ikke at tale om de paa udenlandsk Grund dannede formel, en Formel, Formular o. fl. Disse sidste er ikke betydningsløse for vort Spørgsmaal, da hvert af dem staar som knyttet til Grundordet Form, og da alle disse Tankeknytninger („Idéassociationer“) bevirker, at hvert enkelt Ord, der indgaar i et saadant Ordknippe, huskes lettere. Jo flere Tilknytninger et Ord har, des bedre er det. Derfor er *Lexikon* et yderst slet Ord, fordi vi Danske ikke bruger et eneste andet Ord det kan knytte sig til; *Ordbog* har da ogsaa helt fortrængt det, i alt Fald fra Bogtitlerne, undtagen i Konversationsleksikon, som Knudsen vil afløse med Samtalsordbog, Omgængesordbog eller Samlivsordbog, Per Sprogvid med Samkvemsordbog — et brugeligere Navn end disse Oversættelser vilde da Alvidenhedsbog¹⁾ være. Paraply stives af ved Hjælp af Parasol og huskes derfor lettere, end om det stod helt alene; men Regnskærm og Solskærm giver den Fordel, at begge Orddelene er velkendte, og at Meningen af Helet giver sig utvetydigt og øjeblikkeligt første Gang man hører det; disse ypperlige Ord (og deres Afkortning Skærm) vilde da ogsaa sikkert være trængt mere igennem, om de ikke (faktisk!) var blevet modarbejdede af den Grund, at tysk har de tilsvarende Ord. Dahl foreslaar Sol- og Regnskjold, Selmer Solly og Regnly, Knudsen Solhat og Regnværn — alle nærmest latterlige, foruden at de ikke leder Tanken bestemt i den rigtige Retning.

At et Ord forstaas, beror naturligvis i en Mængde Tilfælde paa, om det er gammelt eller nyt i Sproget, saa at de i gamle Dage optagne Ord derved faar et Fortrin fremfor nye Ord. Alderen er dog langt fra altid afgørende; Ordet en Bølle, der bestemt kan dateres til Sommeren 1885, er nu lige saa velkendt og rodfæstet

¹⁾ Eller kortere en Alvider: „Salmonsens Alvider“ vilde ikke være saa gal en Bogtitel; jævnfør Kraks Vejviser.

i vort Sprog som Ord med 1600 Aar paa Bagen. Men da det opstod, skulde der ganske vist en Forklaring til, før det forstodes. Andre Ord forstaas derimod i samme Øjeblik som de fødes, og man maa da være meget nyræd for at lade sig afholde fra at bruge dem. Hertil hører Galschiøtts „en Storejer“ (Tilskueren, Januar 1902); flere Eksempler vil blive givet nedenfor; her skal jeg blot anføre lidt af Knudsen (Blandkorn 2, 1883, 105): „Vi havde længe haft Ordene overlegen, Overskud, uden at have de nærliggende underlegen, Underskud. Skrivende i Tusendtal tænkte dem vist og fandt dem saa nemme, men ingen turde være den første. Endelig kom underlegen frem for en 30 Aar siden i Morgenbladet . . . Underskud er noget yngre, vel næppe 20 Aar gammelt.“ Nu aner ingen, i alt Fald af den yngre Slægt, at de Ord ikke er saa gamle som Metusalem. Vi har længe talt om at overdrive, men underdrive er ikke almindeligt i Brug; jeg har i en Del Aar brugt det (og „Underdrivelse“) jævnlgt, og det har moret mig at se, hvordan nogle er stejlede over Ordet, medens andre slet ikke synes at have lagt Mærke til, at der var noget ejendommeligt ved det; nu finder jeg, at det er bogført af Brynildsen i hans norsk-engelske Ordbog med Tilføjelsen „i spøgefuld Stil“ — men hvorfor ikke godkende det i alle Slags Stil? Paa samme Maade savner Modstander sit Modstykke, men Medstander har jeg set og hørt lejlighedsvis anvende af flere forskellige. Hertil hører flere af Per Sprogwilds Ord, f. Eks. Oldebørn¹); men han har i hvert Fald ikke sagt noget for Sprogforskere overraskende, naar han flere Steder i sin Bog fremhæver, at slige Ord kan opstaa ved uafhængig Dannelse hos mange Medlemmer af et Sprogsamfund.

Naar Alderen i disse Tilfælde af gennemskuelige Nyord var ligegyldig, idet Forstaaelsen følger med, som Rustningen fulgte med da Atene sprang ud af Zeus's Hjerne, saa er der andre Ord der er gamle i Sproget og som dog ikke forstaas eller kun delvis forstaas af Folkets store Masse. Det er Tilfældet med de allerfleste lidt lange af de navnlig fra Latin eller Græsk indkomne Ord, ja med mange flere end vi gamle Latinskoleelever aner. Naar andre — ikke-klassisk dannede, ogsaa f. Eks. Hovedmassen af Damer, selv med den bedste Skoledannelse — hører saadan et Ord, faar

¹) Den, der vil indvende, at det er ulogisk, eftersom olde- maa betegne det ældste Led, kan henvises til det i Engelsk aldeles fastslaaede *grandson*, *great-grandson*. *Svigersøn* forholder det sig med paa samme Maade.

de tit en højst taaget Forestilling af, hvad det drejer sig om; selv at bruge det er naturligvis endnu vanskeligere. Sagen er jo nemlig, at i hjemlige Ord, selv de længste, som *Mistænkeliggørelse*, er næsten hver Stavelse betydningsbærende og knyttet ved talrige Baand til andre velkendte Ord; men det samme gælder ikke om Ord som narkotisk, Hyperbel, Paternitet, Amanuensis, Emolumenter. Hvert af dem maa læres som hele én Gang for alle uden mere Tilknytning end vi andre har, naar vi vil prøve at lære lige saa lange grønlandske Gloser. P. K. Thorsen skriver¹⁾ „Folk, der ikke er fortrolige med Fremmedord, gør sig skyldige i fejlagtig Udtale og Anvendelse, folkeetymologisk Omdannelse, Forbytning o. l., hvilket stadig giver Stof til Morskab“. Jo — Overklassen har ganske vist en Del Fornøjelse af disse Forvekslinger, enten man griber dem selv i Flugten eller ser dem spiddede paa en Schandorphs Pen eller finder dem samlede i videnskabelige Morskabsbøger om Sprogets „vilde Skud“ eller „Vanskabninger“; men er det dog ikke en temmelig grusom Morskab? Stikker der ikke i den en Bunke tykpandet Klassehovmod, beroende paa at man slet ikke gør sig den Ulejlighed at sætte sig ind i Underklassens Forhold og de Vanskeligheder, den har at kæmpe med? Der er sikkerlig ingen Grund til at le, fordi en Almuesmand bumrer i et langt besværligt Ord, som vi i de fleste Tilfælde har paanødet ham uden nogen virkelig Grund. Eller rettere uden nogen anden Grund end den Dovenskab, der ligger i at tage et fuldfærdigt Ord i et andet Sprog uden at tænke sig om for at finde et godt Udtryk i sit eget²⁾.

„For dem, der nu kan alle Sprog, er det jo ligefedt“. Ja, det bilder man sig ind, men det er det dog ikke helt. For det første har der jo da ogsaa været Arbejde forbundet med at lære disse andre Sprog, og selv om overstandne Besværligheder ikke længer mindes, har de dog spillet deres Rolle — og kommer til at spille den for hvert nyt Slægtled. For det andet har hvert Sprog sine lærde Ord og sine ejendommelige Anvendelser af de lærde Ord;

¹⁾ Artiklen Fremmedord i Salmonsens Konversationsleksikon.

²⁾ „Den, der for at udtrykke et nyt Begreb tager sin Tilflugt til et allerede eksisterende Ord fra et fremmed Sprog, vil tit for at opnaa en øjeblikkelig Nemhed paabyrde sine Landsmænd i lange Tider det Ekstraarbejde, der er forbundet med stadig at huske et Ord, der ikke har Rod i Sproget, og som mangler de naturlige Tilknytningspunkter, der binder Ordene i et Sprog sammen til et ordnet Hele“ — skrev jeg i Artiklen Laaneord hos Salmonsens.

den som uden videre tror, at fordi Leverandør, Proviant, Avis, Seminarist, Interesse o. fl. er Fremmedord, kan de bruges ogsaa f. Eks. paa Fransk eller Engelsk, tager ikke lidt fejl. For det tredje hjælper Kendskab til Stamsproget slet ikke i mange Tilfælde; selv den, der kan Latin, har intet som helst Holdepunkt til at huske hvilken Betydning der skal knyttes til Navnene Supplementsvinkler, Eksplements- og Komplementsvinkler, medens f. Eks. Helfyldevinkler, Halvfyldevinkler og Kvartfyldevinkler aldrig vil kunne forveksles. Den der kan Græsk véd nok, at Hypnotisme har noget med Hypnos, Søvn, at gøre, men hvad det er med den Søvn, maa han lære rent uafhængigt af sin Græskviden, og paa samme Maade gaar det med Hypokrit, Hypothek, Hypothese og hundrede andre Ord. „Om Pneumaticiteten af Kraniet“ -- ja jeg véd at Pneuma betyder Aand eller Aande, men hvad Nytte har jeg af det? „Om Hulhederne (Hulrummene) i Hovedskallen“ vilde straks hjælpe langt bedre. For slet ikke at tale om de mange Ord, der i Tidernes Løb er vandrede langt fra deres gamle Betydning, eller fra det, der fra først af blev benævnet i dem: Protokol kommer af to Ord „først“ og „klistre“, Miniatur af Mønie (Farve), Plagiat af Strandbred, Sportel betyder en lille Kurv — den klassiske Dannelse hjælper jo ingen til at bruge dem rigtigt.

Hertil kommer at en Del af de lærde Ord slet ikke let lader sig indordne under vort Sprogs Bøjninger o. desl. Den Tid er forbi, da man brugte de latinske Endelser midt i dansk Tekst (en Gerning, som hverken af *theologis* eller *politicis* kan forsvares; udi forrige *seculo*, Holberg); men der er dog visse Rester, der stikker underligt af i vort Sprogs Bygning og volder Bryderi: Musikus, Flertal Musici; Trykskiftet i Assessor Assessorer (hvorfor den simple Mand er tilbøjelig til at sige Assessóren, Konsúlen o. fl.); Doktor vakler mellem det lærde Doktores, det halvlærde Doktorer og det ulærde Dókt(e)re; Eksamen og Pronomen paa lignende Maade mellem —mina, —miner og —mener. Den danske Endelse -et hæftes ikke gerne til Ord paa -um, man siger Museet, undgaar Publikummet (Publicet!), men finder sig i Punktummet. Kort sagt, selv om man har lært hvad disse svære Ord hedder og hvad de betyder, er de dog i mange Tilfælde genstridige, naar de skal føjes ind i dansk Tale. — Lad mig ogsaa minde om mange Vanskeligheder, der viser sig ved vaklende Udtale (Kommune eller -yne, Mótór eller Motór, Quai, Hostie o. s. v.) eller vaklende Skrive-

maade (man fordanser ai til æ i ræsonnere, men kun faa tør gøre Skridtet ud og skrive Ræsonnemang, o. s. v. o. s. v.).

Kort sagt, mange af disse udefra komne Ord gør os Danske flere Knuder end Ord skulde have Lov til. Der er derfor al mulig Grund til at mindske de Vanskeligheder, de fremkalder, bl. a. ved at foretrække de regelmæssige Bøjninger efter helt dansk Mønster. Heller ikke var det af Vejen, om vi i lidt højere Grad kunde efterligne Englændernes fortræffelige Vane at afkorte lange Fremmedord for derved at faa nye nemme Rodord: cab for cabriolet, mob for mobile (vulgus), photo for photograph, pub for public-house, og i den nyeste Tid bike for bicycle, phone for telephone (Are you on the phone? Har De Telefon? I phoned to him); sammenlign de fælleseuropæiske Kilo for Kilogram, Cello for Violoncello; fransk vélo for vélocipède, soc for socialiste, démoc for démocrate. Vi har ganske faa lignende Afkortelser: Laud for Laudabilis, Bus for Omnibus, der dog ikke bruges nær saa meget som paa Engelsk; i de sidste Par Aar er man begyndt at tale om Magerne—studiosi og candidati magisterii, men vi er altfor sky til at godtage saadanne korte Ord, uagtet vi har et herligt Forbillede i halvtreds, tres o. s. v. for de kluntede halvtredsindstve o. s. v., hvis Hale ikke længer forstaas eller føles som betydningsbærende Del. E. Brandes raadede i sin Tid til at gøre som Nordmændene og sige Trikken for Elektrikken = den elektriske Sporvogn, hvoraf det prægtige kvikke Ord at trikke, medens Københavnerne med en drævende Sprogtræghed, der slet ikke passer til Trikkens Væsen, siger „køre med den elektriske“. Gid de snart maa komme til at trikke over hele Linien — og faa mange lige saa fikse Smaaord. Først kan disse gælde som en Slags Kælenavne, siden som almindelige Hverdagsnavne, og til sidst som Altidsnavne: samme Udvikling som mange Fornavne har haft, f. Eks. Karen af Katarine, Elise (Else, Lise) af Elisabet; Magda, Minna, Inga o. s. v.

De af de besværlige Ord, som ikke paa den Maade kan studses, bør efterhaanden helt fjernes. Om Ønskeligheden deraf maa alle de kunne blive enige, der ikke paa Forhaand er Venner af alle Slags kunstige Skranker mellem Samfundsklasserne og Fjender af al Folkeoplysning. Mange vil maaske indrømme Ønskeligheden, men benægte Muligheden af at faa dem fjernede, idet de holder paa den gamle Sætning, at Sprogets Udvikling gaar efter bestemte Love, som Menneskene ikke ved bevidst Indgriben kan faa Indflydelse paa. I mange sprogvidstlige Arbejder finder man en vis

velbehagelig Dvælen ved, at Sproget gaar sin Gang, som det nu skal, og at selv de Forsøg, romerske Kejsere har gjort paa at skride ind og paavirke Sprogudviklingen, var faldet til Jorden. Selv Kejsere! Ja men det kunde jo være, at Mænd som F. C. Eilschov, R. Rask, H. C. Ørsted (og P. Sprogild) besad nogle Betingelser paa dette Omraade, der hamlede op med Kejserens Magt paa andre Omraader. Nu tror vel heller ingen Sprogforsker paa sproglige Love som „blinde“ Naturkræfter, ubetinget uafhængige af menneskelig Villen og Stræben. Vi har jo endog set bevidst Tyskehad gennemføre en Ændring fra f til v i Forlyden af en Del Ord: hvor man for en 40 Aar siden almindelig sagde Fiol, fiolet, Fiolin, Fesperkost, St. Feits Dans, Fri(d)bor, kender den yngre Slægt kun Udtalen med V¹). I samme Tidsrum er öj-Udtalen i neutral, Neutrum, Farmaceut bevidst trængt tilbage af den u-tyske Udtale øv. Det er ganske betegnende at Nordmændene, hvis Tyskehad ikke er saa stærkt som vores, har beholdt den gamle danske (= tyske) Udtale i disse to Tilfælde.

Langt hyppigere end ved Lydovergange ser vi dog bevidst Indvirken paa Sproget ved Dannelsen af nye Ord. Den som nu til Dags vil give sig af med „Sprogavl“ eller som jeg synes det rettere bør kaldes, „Ordavl“, vil stadig møde den Paastand, at saadanne nye Ord aldrig trænger igennem; men han vil da kunne finde sin Trøst i, at man virkelig i stort Omfang til alle Tider har avlet nye Ord, og at en Mængde af de Ord, som nu alle bruger uden at finde nogen Særhed ved dem, for ikke mange Slægtled siden blev stillet i Gabestokken som umulige. Nogle af disse — et ringe Udvalg blandt den store Skare -- kan finde Plads her²).

Da *overdreven* kom frem, spottede Holberg det: man maatte jo straks komme til at tænke paa et Overdrev; hvorfor ikke blive ved det gode Ord outreret, som alle Folk forstod? Eilschov († 1750) skyldes som bekendt Ord som sandsynlig, Sædelighed, Personlighed, Omkres og ikke faa flere. Lidenskab var nyt dengang; baade Eilschov og Højsgaard var imod det; den sidste skriver „Affect og Passion ere naturaliserede Ord og meget forstaaeligere end vort nye Lidenskab, som er hverken tysk eller jysk, og kunde

¹) Fiolstræde i København undtagen. Saaby forkaster Vernis, som alle siger; til Fordel for Vernis, som jeg aldrig har hørt.

²) Naturligvis er ikke alle de anførte Tidspunkter for Ords Fremkomst eller Ophavsmænd til dem helt sikre, da mange Ord kan være opstaaede uafhængigt tidligere. Men Gennemsniitsfejlen er vel næppe mer end en halv Snes Aar.

af en ulærd antages for Lidenhed, sat imod Storhed.“ Beundre, besyng og Afstand stammer fra samme Tid og blev først forfulgte „til Damerne tog sig af dem“; anstille bruges først i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede. Overflade blev dannet og spottet for halvandet Hundrede Aar siden; endnu i 1859 var Molbech i stærk Tvivl om, hvad der var det bedste af de tre „nye og usædvanlige“ Ord overfladelig, overfladig og overfladisk; han holdt paa det første, men det sidste sejrede. Genstand blev i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede udelukket fra Videnskabernes Selskabs Ordbog, fordi det var nyt og „selvgjort“; indlysende vilde Kierulf 1807 ikke godkende, fordi det var barbarisk og helt overflødigt. Omegn har enten Rahbek eller Baggesen brugt først; Omraade er først brugt af Molbech (efter Svensk), han foretrækker dog selv Formen Omraad; Omdømme kalder Molbech 1859 sjældent. Bekendt er det, at Grundlovgiverne og de første Rigsdage har Æren for, at Flertal, Mindretal, Ændringsforslag o. fl. trængte igennem. Umedgørlig stammer fra 1862 (L. Kofod); „Fædrelandet“ gjorde det almindeligt. Retlede synes 1859 helt at være ukendt; Molbech anførte det efter Moth som uddødt, men taler godt for dets Brug. Godkende optoges i Halvtredserne fra Svensk, Trivsel vistnok paa samme Tid. Overskæg har ikke haft let ved at fortrænge Knebelsbart og Mustasje; det kendes ikke af Vidsk. Selsk. Ordb. 1826; efter Dahl er det „et af de Ord, som vore Jenser, uden selv at vide det, have sat igennem.“ I min Barndom var Geburtsdag (eller rettere Geborsdag) det Ord, vi bestandig hørte af vore Legekammerater paa Gaden; men vi fik Skænd, naar vi brugte det oppe i Stuen; der lærte vi det nye Ord Fødselsdag. Faatallig kender Molbech ikke, Dahls Omtale af det i 1868 tyder paa, at det dengang var nyt. Nybygge skal stamme fra Martensen; højlydt bruges af Allen (Molbech kender det ikke); Forbundsfælle skyldes Historikeren Paludan-Müller. Slægtled er saa nyt, at Dahl i 1868 skriver, at det ikke var saa lang Tid siden, at man rympede paa Næsen af det. Fælle og Emne er først komne i almindelig Brug i den sidste Del af det 19de Aarhundrede og har vist sig fortrinlige til at danne Masser af Sammensæt med. K. Knudsen paastaar at være Far til Ordskifte, Sætningskæde og Bagstræv, som fra Norsk er kommen ind i Dansk. Ramle sammen (norsk) og Utal stammer fra Halvfjerdserne; Uhygge noterede Dahl som noget ukendt i Dansk, da E. Brandes brugte det i „Ude og hjemme“ i 1879, men vi havde ganske vist i Forvejen uhyggelig, og Nordmændene havde længe brugt Uhygge.

Ildhu, Navneskjul, Sortseer var nye for mig da G. Brandes i Halvfemserne optog dem i sit Sprog, men jeg ser ganske vist nu, at Ildhu er brugt af L. Kofod i 1864 og siden af andre, og at Navneskjul først er foreslaaet af Selmer.

Allerede ved disse faa Eksempler vil man se en Forskel paa det attende og det nittende Aarhundredes Nyord; medens de sidste væsentlig bærer et nordisk Præg, er de første for en stor Del, hvad N. M. Petersen kalder „tyske Rekruter i dansk Uniform“ (Oversættelser efter übertrieben, wahrscheinlich, Sittlichkeit o. s. v.). Var de derfor ringere? Nej, saa længe de i deres danske Uniform gør fuld Tjeneste som andre danske Ord og ikke er til at skelne fra indfødte, er de gode nok. Beundre er ypperligt i Sammenligning med det fortrængte admirere, fordi det af sig selv knyttes til undre o. s. v., medens admirere ikke har nogen dansk Tilknytning og heller ikke saa let kan danne Afledninger svarende til Beundring, en Beundrer. Forstavelsen føles heller ikke umiddelbart som udansk, da vi har saa mange Ord med *be-*. Paa lignende Maade er det udmærket, at Gebet er afskaffet, ikke fordi det er tysk og begynder med *ge*, men fordi det staar alene, medens Omraade hører til de to Knipper *om* (Omkreds, Omfang o. s. v.) og *raade*, derfor huskes saa snart det er hørt én Gang. — Da Emne blev indført i det 18. Aarhundrede, var Materie det almindelige Ord; nu har det næsten helt fortrængt det — undtagen i Tydningen „onde Vædsker i Bylder og Saar“, hvor Molbech forklarer det ved „Voer, Raad, Edder“ og hvor Lægerne nu siger „Pus“. Men i det 19. Aarhundrede opdagede man, at Stof var et udenlandsk Ord lige saavel som Materie, og vilde nu ogsaa sætte Emne ind for det: højst uklogt, da Stof er fortræffeligt ved sin Korthed og sidder saa godt fast, ogsaa ved sine mange Sammensæt: Stofskifte, Stoftab, Fedtstof, Smitstof, Kjolestof o. s. v. Man vilde her gøre Sproget fattigere ved at fjerne Stof, men dette Stræb lykkedes da heller ikke, og nu kan vi heldigvis sige f. Eks. „han har samlet meget Stof til en Bog om dette Emne“, hvor vi ser en af disse lykkelige Spaltninger („Desynonymiseringer“), som saa tit ubemærket arbejder sig frem i et Sprog.

Endnu et af disse Ord maa vi tage op til Særskue, nemlig Fælle. Tro mod den danske Tilbøjelighed til at bruge Sammensæt har man som Afløser for Kollega brugt Embedsbroder, Embedsfælle, Kaldsfælle, Værkfælle, Arbejdsfælle (Standsfælle) — hvorfor ikke bruge det simple Fælle? Overhovedet er jo korte og usammensatte Ord de

bedste; derfor er det rigtigt af Dahl, at han til Brug i Steden for (eller ved Siden af) Overflade fremdrager det jydsk et Ovre (sammenlign et Ydre, et Indre). For Diskussionsmøde foreslaar Dahl Drøftelsesmøde, men Knudsen har jo Ret, naar han foretrækker Drøftemøde, og saaledes kan vi paa mange Omraader med lidt Snille gøre Ord lettere¹). For hundrede Aar siden var Fædreland (ved Siden af Fødeland) den eneste kendte Form; nu er den saa temmelig død og alle siger Fædreland; det var ikke af Vejen at gaa videre ad samme Vej. Det er én af Sprogvilds Fortjenester, at han har haft Øjnene aabne herfor, og Ord som S sammensæt og Grundsæt for S sammensætning og Grundsætning har Krav paa Støtte; grundsættelig vil jeg heller ikke være bange for; Samfaldet med tysk grundsätzlich skræmmer mig saa lidt som Sprogvild. Vanske for Vanskelighed er ikke ilde, og det gør ikke noget, at Ordet i gamle Dage havde en lidt anden Betydning. Naar han mod Stavelse indvender Tungheden af Ord som Endestavelse, Enstavelsesord, Flerstavelsesord o. s. v., maa enhver, der til daglig tumler med disse Ord, give ham Ret, men den Udvej han anviser, at danne et Nyord Stævd, tiltaler mig ikke, og der er en simplere. Den ypperlige sproglærde J. K. Lyngby skrev „tostavede“ og „mangestavede“ Former, og hvis jeg ikke husker fejl, findes de ogsaa hos andre Forskere; men ingen har, saa vidt jeg véd, taget Skridtet fuldt ud og sagt Stav for Stavelse, hvad jeg herved lægger et godt lille Ord ind for²). Per Sprogvilds Vidst for Videnskab begynder jeg at blive saa smaat forelsket i, navnlig paa Grund af Letheden ved dermed at faa Navne paa Særvidsterne (Specialvidenskaberne). Den ovenberørte Fare ved Forveksling med Whist har vist (!) ikke meget paa sig; da der i Firserne først blev Tale om at indføre Sløjd med dets svenske Navn som Skolefag, var mange betænkelige ved Navnet, fordi Skoledrenge straks vilde sige at det var et „sløjt“ Fag, men nu har Faget og Navnet dog gaet sin Sejrs gang i Livet.

Andre af Hr. Pers Kortnavne er derimod uheldige; han synes at have dannet dem paa Papiret, skrevet dem, og viser sig ogsaa derved som Ikke-Sprogforsker, da Sprogmand nu altid først og fremmest

¹) Afskrækkende Eksempler er Sibberns Sagsammenhængsforfølgelse o. l., men hans Retfærdsharme (Indignation) og tankeret er gode.

²) Den eneste Ulempe er den faglige Brug af Ordet Stav i oldgermansk Verslære (Rimstav), der dog let kan afløses af det nøjagtigere Rimlyd eller Formrimlyd. („Bogstavrim“ er en dum Oversættelse af Alliteration).

betrakter Sproget som Talesprog. Sprogvild har ikke hørt sine egne Ord Sotvidst, Orddansregler, Jorddansvidst, (=Geologi; Jordan!), Vændt (af Vand, = Hydrat) o. fl., for da vilde han have opdaget, at de næppe gaar an; Sygevidst, Orddanneregler (smlgn. Køreregler, Leveregele) eller helst Ordavlsregler (Ordavl kan bruges baade for Orddannelse og Orddannelseslære) vilde være bedre. Lydligt uheldige forekommer mig Trygd (Assurance), Øvd (= Øvelse), Stævd, Sægd o. lign.¹⁾, de to sidste savner desuden naturlige Tilknytninger, da ingen af sig selv vil falde paa Stav og Saga som Kilde; det sidste skal betyde Historie og historisk, Ord som er bleven saa folkelige, at der ikke er stor Trang til at fjerne dem som „Fremmedord“. Kvælt (=Kvæstof), Kylv (=Kulstof) véd jeg ikke hvordan jeg skal udtale²⁾. Just fordi Forfatteren bryder sig saa lidt om Klangene, er han maaske mest vellykket, hvor han laver Nidnavne, da de netop helst maa være ildelydende. Hvilken Foragt kan der f. Eks. ikke lægges ind i hans Ord for stokkonservativ: en Træge! Det rimer paa en Tæge og kan rigtig dræves ud som Sindbillede paa Umuligheden af at faa saadan en Mand rokket et Hanefjed fra nedarvede Meninger. Ogsaa Ordet en „Gnub“ for en der gnubber sig op ad fine Folk (altsaa én Side af Begrebet Snob) er udmærket betegnende.

Et Par Kortord skal jeg til Slut omtale. For et Par Aar siden blev jeg overrasket ved at høre en Husmoder sige: „Sæt et Dæk til; N. bliver her til Middag“; i den Familie var og er Dæk et Dagligdagsord, medens Selmer og Knudsen kun har de tungere Dækning og Opdækning til at afløse Kuvert med. For Intrige i et Stykke eller en Fortælling foreslaar Selmer Slingknude, Knudsen kortere Knude (eller det norske Vase); kunde ikke bedre et Sling anvendes? Sammenlign for Intrigestykke: Slingknudestykke, Knudestykke, Slingstykke — er det sidste (eller Slingestykke²⁾) ikke det bedste? Per Sprogvilds Gnit for Elektricitet er ypperligt: det minder om baade gnide og Gnist, begge vigtige i Læren om Elektricitet; det er kort og kvikt — Skade at det ikke er kommet frem for hundrede Aar siden!

¹⁾ Det er altid farligt ved Nydannelser at benytte „døde“ Endelser — men den vigtige Forskel mellem levende og døde Endelser er aabenbart ikke gaet op for Forfatteren.

²⁾ Et Par Steder (S. 63 og 107) skriver han *Hinder*, pudsigt nok i saadanne Forbindelser, at man kan vakle om man skal læse det som Flertal til en Hinde eller som et Nyord for Hindring; begge Dele giver en vis Mening.

Medens jeg, som det vil ses, i meget er enig med Per Sprog-vild, er jeg ikke glad ved den Maade, hvorpaa mine egne spredte og korte hittidige Ytringer om disse Spørgsmaal er gengivne af ham. Jeg har (i „Sprogundervisning“ s. 123) taget Ordet for at bruge dem af de danske grammatiske Navne, der virkelig vejleder Disciplenes Opfattelse (og har selv lavet enkelte nye); paa de Punkter, hvor ingen endnu med lykkelig Haand har fundet ram-mende danske Navne, staar man sig — sagde jeg videre — fore-løbig (NB.) ved de overleverede latinske, der i alt Fald har den negative Fordel ikke at lede Tanken ind paa gale Stier. Og mod dem, der forkaster den af mig foreslaaede foreløbige Blanding af danske og latinske Kunstord siger jeg: „Den Slags Konsekvens-mageri, som vil have enten lutter danske eller lutter latinske Navne, giver jeg ikke en Døjt for, før vi faar lutter gode danske Navne“ — først saa er jeg glad. Denne Tankegang gengiver P. S. s. 143 saaledes, at man faar det Indtryk, at jeg vil beholde alle de la-tinske, til vi faar lutter „gode danske“, og derpaa fortolkes dette Udtryk, som om jeg kun vilde godkende Ord, der „gengiver og ud-tømmer Begrebet“. Nej, saa umulig en Fordring kan kun opstaa i en Hjerne, der har givet sig af med Sprogforskning mindre end en Maaned. Hvad jeg forstaar derved, har Læseren set i det fore-gaaende, og den samme Værdimaaler har jeg anvendt, siden jeg begyndte at skrive om Sprog. Per Sprogvilds Kritik rammer maaske nogle Vejrmøller, men i hvert Fald ikke mig. Hvad jeg har imod nogle (mærk dette Ord!) af de danske grammatiske Be-nævnelser, er dels at flere af dem er for lange og tunge, dels (og mest) at den i visse af dem liggende Begrebsantydning snarere vildleder end vejleder. Til at paavise dette i Enkelthederne er her ikke Stedet, men jeg vil blot sige, at det ikke alene er Navnene, det er galt fat med, men ogsaa selve de overleverede Begreber og Rammer, der trænger til en grundig Nyprøven. (Se nu Wiwels „Synspunkter for dansk Sproglære.“)

Det vil maaske glæde Per S. at erfare, at jeg i den eneste Del af Sprogvidst, jeg har behandlet nogenlunde fyldigt („Fonetik“), har ikke faa nye danske Kunstord — for største Delen velkendte Ord, der her for første Gang brugtes i særlig Betydning¹⁾; og at

¹⁾ Et Lukke, et Hæmme, Spalte, Rille, Sidelyd, hult l, nær og fjern, tynd og bred, ustemt, Stød, Top, Tilgang, Fragang, Tryk, Værditryk, Nyhedstryk, Enhedstryk, stærk, svag, Optone, Nedtone, fast og løs Tilslutning.

jeg til andre Dele af Sproglæren har en Del liggende, som nok skal komme frem; ovenfor har jeg brugt et af dem (Knippe), et Par andre (en Minder; Kerne) findes i min Doktordisputats. — Dette blot som nødvendigt Selvforsvar, ogsaa fordi jeg ellers let kan komme til at staa som „omvendt“ ved Per Sprogvids Bog, og det er jeg ikke, selv om jeg med Tak tager imod det gode nye og friske, hans Bog rummer.

Lad mig sammenfatte: for mig er Spørgsmaalet om Fremmedords Afløsning ikke et nationalt Spørgsmaal i gammel Forstand, saa at kun det fra Arilds Tid Danske (eller dog Nordiske) har Værd, alt andet er af det onde. Men nationalt i den Forstand, at alt hvad der har Værd for vort Folk, udnyttes, dyrkes og udvides, uden Hensyn til hvor det kommer fra: meget godt er født uden for Danmark, det skal vi optage; og meget slet er født i Danmark, det skal vi udskille. Maalestokken for, hvad der er godt eller daarligt, bliver rent sproglig, eller om man vil sjælelig, men vel at mærke dansk-sproglig eller dansk-sjælelig: langt fra alle de Ord, der i deres Hjemstavn føles som ypperlige Udtryk for Tanken, er lige saa gode for os, ganske simpelt fordi den sjælelige Jordbund er en anden, saa at Ordet kommer til at staa rodløst og forladt; Tanketraadenes fine Spind knytter det ikke til andre Ord, og derigennem til Begrebet. I samme Grad som de allerede optagne Ord er vanskelige at tumle med (svære at forstaa, at huske, at udtale, at skrive, at bøje, at danne Afledninger af), i samme Grad bør man se at faa dem bort og, om fornødent, afløse dem med Ord, der bedre opfylder danske Ords Borgerpligt: bekvemt og sikkert at bringe Tankebud fra Mand til Mand her i Landet. Og derved bliver Spørgsmaalet endelig nationalt ogsaa i den Forstand, at vi ved denne Art Sprogrensning fjerner en af de værste Hindringer for Folkeoplysning, afskaffer en af Aarsagerne til dumt Klassehovmod og sletter et af de overflødige Skel mellem Folkets Lag. Der er desværre nok af dem tilbage!

Sprogrøgt — Arbejdet paa at berige og forædle vort Sprog, at gøre det tjenligere og finere, at skabe Fylde og Samklang i det — har andre Sider end dem, denne Afhandling har kunnet rumme: Sider, som jeg maaske en anden Gang kommer til at behandle.

OTTO JESPERSEN

DE VESTINDISKE ØERS SALG

OM Hensigtsmæssigheden af at sælge de vestindiske Øer kan der fornuftigvis ikke være nogen Tvivl. Alle berettigede Interesser kræver dette. Markedet for Øernes nuværende og tilkommende Produktion er de Forenede Stater, og den nødvendigste Betingelser den nøje, uhindrede, hyppige Forbindelse med dem. Jeg kan ganske underskrive ethvert Ord, Hr. Hagemann har skrevet herom. Intet kan være bedre. Man skulde heller ikke tro, at det var ganske ligegyldigt, om Danmark fik 20 Mill. Kroner i Kassen, for nu ikke at tale om den Sum, der svarer til de aarlige Omkostninger, og som, hvis disse skulde blive ved i Fremtiden, vel som Rente repræsenterer andre 15 Mill. Kapital.

Et Selskab, der vil oprette Dampskibsfart og sætte andre Foretagender i Gang i Vestindien og i Mellem-Amerika, vil være højst fortræffeligt og vil kunne tjene mange Penge. Faa Steder i Verden er der Lejlighed til større Profit. Men jeg er ikke for min Død i Stand til at se den fjerneste Sammenhæng mellem Bevarelsen af Øerne som danske og et saadant Selskabs eventuelle Virksomhed. Tværtimod, den store Profit maa søges paa ganske andre Steder end paa de nuværende danske Øer. Den Følelse, man paaberaaber sig imod Salget, synes mig i enhver Henseende ganske uberettiget. Som bekendt har der ikke været saa lidt Tale om, at det imperialistiske England — jeg bruger Udtrykket imperialistisk, uagtet dette næsten altid misforstaas her i Landet, saa overvældende stort er Ukendskabet til og Misforstaaelsen af næsten alt moderne Engelsk — at dette store verdensmægtige England ogsaa skulde overlade

sine vestindiske Besiddelser til de Forenede Stater, og man vilde vistnok alvorligt have drøftet et Bytte med dem mod Filippinerne, hvis de Hvides Herredømme havde været fuldstændigt etableret paa disse, saa at et saadant Bytte ikke vilde have bragt England endnu en Krig paa Halsen.

Derimod er jeg unægtelig overbevist om, at Hr. Hagemann har taget fuldstændig fejl, naar Komiteen, jeg antager under hans Ledelse, i sin Tid troede det hensigtsmæssigt og endog nødvendigt at udlove en Kommission af 10%. Der er Steder i Amerikas politiske Liv, hvor Penge anvendes; der er andre Steder, hvor det er en stor Fejl at forudsætte og forsøge sligt. I Reglen er dette Tilfældet foroven. Hvis der ikke her fandtes Renhed og Uegenyttighed, var ogsaa Amerikas Udvikling, ja, selve dets Eksistens uforklarlig.

Da Raasløff for 35 Aar siden havde aftalt Salg med General Grants Regering, og da Senator Doolittle fra Wisconsin — den yngre Doolittle, om jeg husker ret; der var to af dem i den Periode, Fader og Søn, begge store „politicians“ — i den Anledning havde været herovre sammen med et Par andre Udsendinge, var der i den Traktat, som da blev sluttet, 400,000 Daler, der skulde blive borte paa Vejen; Amerika skulde betale i Guld, og vi modtage i Sølv gennem Barings og Tietgen, og der var her mellem Guldet, Amerika skulde betale, og Sølv, vi skulde modtage, en Forskel paa 400,000 Daler. Ved det hemmelige Møde, Rigsdagen holdt, før den gav sit Samtykke, fik Hr. Alfred Hage mig til at angribe Raasløff, som jeg ellers satte megen Pris paa, netop „fordi han ikke for ingen Ting havde været i Amerika“. Gedalia, der var misfornøjet med, at Affæren ikke gik igennem hans Hænder, telegraferede derom til Belmont i New York, der som han selv var en af de Rothschildske udenlandske Forbindelser. Amerika tog som Paaskud til ikke at ratificere Traktaten det Jordskælv, der da fandt Sted paa St. Thomas; men formentlig var det Gedalias Telegram, der gav den hæderlige Charles Sumner Anledning til et skarpt Angreb paa Traktaten i Senatet. Hvad der nu end kan menes om Nødvendighed af Kommission den Gang, saa er jeg i ethvert Tilfælde vis paa, at det nu var en fuldstændig Fejltagelse.

Jeg burde maaske saa meget bedre have en bestemt Mening derom, som Sagen var sat i Bevægelse af min Søn og vel i Virkeligheden afgjort adskillige Aar, før andre rørte derved. Under et Besøg i København havde min Søn, Ditlev M. Frederiksen, f. T. Ad-

vokat i Chicago, forespurgt sig hos rette Vedkommende, om man ønskede at sælge Øerne, og faaet et bekræftende Besvar, idet man paa den ene Side opgav ham Prisen og paa den anden Side føjede til, at Initiativet maatte udgaa fra Amerika. Da min Søn kom tilbage til Staterne, underrettede han de ledende Politikere om dette. Da Sagen et Øjeblik syntes at drage i Langdrag, skrev jeg selv derom fra Europa til Cabot Lodge, den Mand, paa hvem det allerede den Gang væsentlig beroede, om Amerika skulde købe Øerne. Cabot Lodges bekræftende Svar sendte jeg til Vedkommende i København. Købet af Øerne var ogsaa optaget paa det republikanske Partis Program ved Konventionen for Præsidentvalget i St. Louis. Senere, formodentlig da Komiteen og Hr. Niels Grøn tog Sagen op, bragte den unge Grev Ahlefeldt-Langeland, da han som Attaché sendtes til Paris, mig et Brev til min Søn, at han ikke skulde forfølge Sagen videre.

Jeg tilstaar, at jeg blev noget forhavset, da jeg ikke saa længe efter erfarede Historien om de 10 %, og jeg er det ikke mindst over, hvad der nu berettes om Hr. Hørrings Fremgangsmaade. Jeg er overbevist om, at det her skete er en ren Undtagelse, og at Hr. Hørring i sin øvrige Embedsførelse — til Held for den grønlandske Handel, for Statskassen og for Grønlænderne — har lagt en ganske anden praktisk Dygtighed for Dagen. Saa vidt jeg véd, havde min Søn aldrig tænkt paa nogen Kommission, men unægtelig paa at interessere amerikanske private Interesser ved Køb paa Øerne, den mest legitime Forretning af Verden.

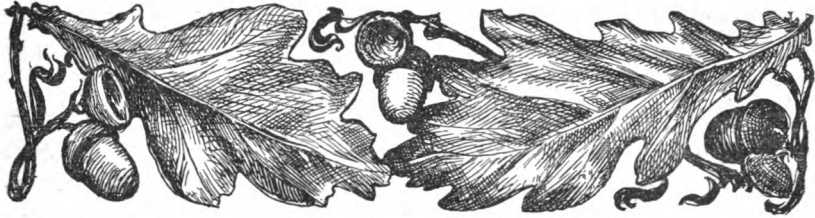
Personlig havde jeg i denne Anledning nogle temmelig ubestemte Tanker om at benytte Lejligheden, uden Forklejnelse for den danske Statskasse, til at faa Amerika til at afstaa det bedste af det offentlige Land, der endnu er tilbage, til et nordisk-amerikansk Landkompagni. Jeg har nogen begrundet Mening om disse Sager. Den, der ikke nærmere kender Forholdene, kan vanskelig danne sig nogen Forestilling om, hvad Betydning Erhvervelsen af billig amerikansk Jord har haft og endnu kan have for vor Landbefolkning, ikke blot for dem, der selv erhverve denne Jord, men ogsaa for deres Omgivelser, for hele Samfundslag, ja, jeg tager ikke i Betænkning at sige, for hele vort Samfunds sunde økonomiske, sociale, ja endog politiske og intellektuelle Udvikling. Jeg havde fremdeles nogle ubestemte Ideer om at interessere vor Bondestands ledende Mænd herhjemme for en saadan Sag. Senere har jeg bragt i Erfaring, hvorledes afdøde Berg — der i vidt Blik og

større Tænkemaade jo stod ikke saa lidt over adskillige andre af vore Folkeførere — uden at jeg nogensinde har forhandlet med ham derom, havde analoge Ideer om Dannelsen af et saadant Landkompagni. Lige saa fjendtlig den offentlige Mening hos en Del ledende Mænd i Amerika, væsentlig ganske med Urette, nu er mod en stor Del af den europæiske Immigration fra ukultiverede sydlige og østlige Lande, lige saa velvillig er den mod vore Landsmænds Komme. Blandt dem, der saaledes betragter vore Immigranter som et udmærket Element til Udviklingen af det amerikanske Folk, er ogsaa den nævnte Leder af Amerikas udenrigske Politik, Cabot Lodge.

Det bør maaske tilføjes, at jeg, da jeg efter Kubakrigen opholdt mig paa samme Tid som Cabot Lodge i London og i Paris, atter havde Lejlighed til at tale med ham om at genoptage Spørgsmaalet om de danske Øers Erhvervelse, trods Erobringen af Kuba og Puerto Rico. En Samtale, jeg havde herom med ham i Paris, og i hvilken han sagde mig stedse at være stemt for Øernes Erhvervelse — samtidig med at han bemærkede, at deres Erhvervelse af Tyskland, paa hvis Mulighed jeg ikke selv i mindste Maade troede, endog vilde bringe Amerika til, om det behøvedes, at føre Krig for at bevare Monro Doktrinen — havde jeg vel ingen særlig Anledning at bringe til den danske Regerings Kundskab; men jeg meddelte den dog paa Steder, hvorfra den sikkert maa være kommen videre til rette Vedkommende.

N. C. FREDRIKSEN

LYGTEMÆND

SKATTEREFORMEN OG AGRARSPØRGSMÅLET

You do not allow a fol to leap over precipices
keep him, were it in strait waist coats, away
from the precipices! *Carlyle*

Danmark maa al Samfundspolitik i det mindste for en Del være Agrarpolitik. Fra min første offentlige Fremtræden har jeg hævdet dette. En blot og bar Byerhvervs-Politik vilde bogstavelig talt savne Jordbund. Danmark er og vil endnu længe vedblive at være et Bonde-Land — det var i saa Henseende et Lykkefund af et Udtryk, da man i sin Tid dannede Stikordet: de store og de smaa Bønder. Den danske Jords Ejere og Dyrkere er saa at sige alle Bønder, store Bønder og smaa Bønder.

Den politiske Alliance af dette Navn fik kun gennemført Grundlovsrevisionen af 1866. Men den sociale og økonomiske Samhørighed (Interesse-Solidaritet) er siden da som en Baggrund i dansk Landbo-Bevidsthed — og skønt i lange Tider politisk adskilte har dog alligevel de store og de smaa Bønder, henholdsvis i Landsting og Folketing, faktisk efterhaanden faaet det meget saa. at næsten al Lovgivning drejer sig om dem og er til deres Gavn. Alt andet og alle andre herhjemme er Visnepolitikken og Forfatningskampen gaaet grundigt ud over — men tværs igennem det hele har man stadig sørget for at tilfredsstille Landmændenes Krav. Ustanseligt har det tunge Rigsdagsmaskineri tærsket løs paa Agrarbevillinger, Konverteringer, Jernbaner og Landbolove, selv om det i øvrigt stod stille eller malede alle andre Sager og Reformers sønder og sammen. Det er ganske vist kun sket besværligt, stønnende, prustende, under megen Larm, Kraft- og Tidsspild, fordi Maskinen

nu en Gang ikke var vant til at arbejde — men det er sket. Apparatet har virket saa godt, det kunde — og mere kan man ikke forlange, kan end ikke det danske Landbrug forlange.

I mange Maader er dette, som straks i denne Artikel sagt, baade rimeligt og naturligt: den danske Ager og Eng, det gode danske Kvæg, er nu en Gang vor Naturrigdom, vor eneste Naturrigdom, og vore Bønder, store og smaa, har ikke mindst i de vanskelige Tider vist sig at være en ypperlig Race, rap i Vendingen, lærenem, snarraadig, taalsom! Men alligevel kneb det i de forløbne Aar manges Gang grumme haardt, Verdens-Konjunkturen gik os imod, gamle Dages Velstands-Overflod ebbede bort, Priser sank, Skatter steg, Indtægter gik ned, Udgifter op!

Og naar saa Standen under alt dette, om end fordelt paa to Partier, faktisk havde Magten i begge Ting, hvem kan da fortænke dem i, at de lod Staten hjælpe og støtte sig, hvor og naar de paa passende Vis kunde komme af Sted med det.

Der er derfor saa sandelig heller ingen Grund for de saakaldte Agrarer til at regne sig, hvad der er sket, til Ære og Ros. Thi hvad der er sket af Lovgiveri i Landbrugskrisens Aar, vilde ogsaa være sket ganske uden „Agrarer“. Saa længe Rigsdagens Sammensætning er, som den er, skal der nok komme Agrarlovgivning i Danmark. Begge vore politiske Partier, Højre og Venstre, er i Virkeligheden lige villige til at gaa i Spand sammen, naar det gælder om at trække Landbrugets Kærre.

Men har de saakaldte „Agrarer“ ingen Fortjeneste af, at Landbolovgivningen er gaaet sin Gang, medens alt andet har staaet i Stampe, saa har de sikkert nok en ikke ubetydelig, men lidet smigrende Andel i, at saavel Agrarlovgivningen, som hele Agrarudviklingen er gaaet sin skæve Gang — at den er kommen ind i et fuldstændig forkert, ja rent ud skæbnsvangert Spor!

Og nu staaer den høje Lovgivningsmagt i Færd med, under højagrarisk Ledelse, at foretage et nyt Kæmpeskridt — i den fejle, fuldstændig fejle Retning.

Jeg tænker naturligvis paa Skattereformen.

* * *

Hvem har i Grunden fundet paa den fortvivlede Idé: at foreslaa Gammelskattens Ophævelse? I Sandhed, denne Mand burde ikke slippe for den ham tilkommende herostratiske Berømmelse.

Mærkværdigvis, ja ubegribeligvis synes han at høre til det

konservative Parti — Tanken, blev i Fjor som bekendt, knæsat af Landstingets Flertal! Af en konservativ Forholdsregel er denne Skatteophævelse unægtelig ogsaa ganske særlig original.

Dog dette være nu som det vil — skal Ideen bedømmes efter dens Succes, maa den i hvert Tilfælde være storartet. Ganske vist har den ikke faaet den Succes, som vel egentlig var den tiltænkt: nemlig at sprænge Venstre, skaffe Højre en glimrende Valgsejr og styrke det daværende (det Sehestedske) Ministerium. Venstre blev ikke sprængt, Højre led et stort Valgnederlag og Ministeriet Sehested faldt. Som et politisk — storpolitisk — Fif maa Forslaget derfor siges at have været saa ualmindelig vellykket, at Højre næppe kan taale ret mange flere af den Slags Genialiteter.

Men — o Besynderlighed! — viste Tanken sig saaledes, politisk set, at være saa forfejlet som overhovedet muligt, har den til Gengæld i dette, det bedste af alle Lande, haft en stor nationaløkonomisk Succes. Den er med Begejstring bleven optaget i Landstinget, godkendt af Venstres nye Regering (nu ogsaa af Folketinget) — og (kunde man ikke paa Forhaand have vidst det) tiljuble af „Agrarerne“.

Og dog er Sandheden den, at hin Tankes Gennemførelse i det lange Løb vil være til største Skade for det danske Landbrug.

* * *

Hvori bestaar egentlig det saakaldte Agrarspørgsmaal?

Den praktiske Mand har længe gjort Teoretikerne til Skamme i Henseende til dette Spørgsmaals Besvarelse. „Der er en Del Landmænd“, svarer han, „som i sin Tid har købt deres Ejendomme for dyrt — og nu kan de ikke forrente den altfor store Kapital, den staar dem i“.

Enhver véd, det danske Landbrug i 60erne og Begyndelsen af 70erne havde svært gode Aar. Ejendomspriserne steg med Udbyttet; det var jo endda kun naturligt. Men de steg endnu stærkere — man regnede med et endnu større Udbytte i Fremtiden, kapitaliserede dette forventede Merudbytte, drev saaledes Jordens Værdi kunstig op, vis paa dens Produkters fortsatte Prisstigning.

Saa gik det lige den modsatte Vej. Da man var højst oppe, knak det pludselig over. Og nu havde man netop indrettet sin Levevis paa det høje Niveau og — sat sig i Gæld derefter, dels derefter, dels (og især) i Forhold til den høje Værdi, hvortil man havde købt eller ved Arveskifte faaet udlagt Gaardene.

Men selv bortset fra disse tilfældige Konjunktur-Omskiftelser, saa vil der i det moderne Samfund, i hvert Fald fra Tid til anden, altid være Tendenser til Stede til, at Jordens, Landejendommens Værdi i Handel og Vandel, deres Salgsværdi, drives op over deres Udbytte-Værdi: den til det kapitaliserede Netto-Udbytte svarende Værdi. Befolkningen vokser, Efterspørgslen efter Jord med den, Kreditinstitutionerne letter og støtter denne Efterspørgsel, gør den effektiv — der skabes kunstig høje Salgsværdier, de nye Ejere gaa ind til Ejendommene med for lille en Kapital, behæfte følgelig Jorden og skal nu af deres Udbytte først og fremmest udrede Renter til deres Pantekreditorer.

Pantegælden, Realkrediten, er i Virkeligheden Landbostandens farligste Fjende, endda den heri har set sin bedste Ven, den store Trøster i Nøden. Den lette Adgang til at tage Laan op har ført til, at de danske Landbrugs-Ejendomme nu er behæftede op til m.²/₅ — ³/₅ af deres Værdi! Agrarkrisens ydre Forløb er overalt i Europa: voksende Prioritetsbyrde! Den allermindste Del af denne Realkredit, ydet saa let og villig, fordi den netop er Realkredit, er Driftslaan: Optagelse af Kapital til produktiv Brug, Forbedringer o. lign. „Den overvejende Del er Rester af Købesummer og Arv.“ Men netop derfor begynder enhver Ejer saa at sige med en Møllesten om Halsen: naar den Kapital (Ejendommens Salgsværdi, Købe- eller Skifteudlægs-Sum), han skal forrente, er for høj lige fra først af, og den oven i Købet for største-Delen ikke er hans egen, men laant af andre, saa slipper han aldrig ud af sin Gæld.

Og det sidste er just det værste. Thi derved bliver Laanesynden til „Arvesynd“. Den Gæld, en Ejer saaledes slæber med sig hele sit Liv igennem, maa han efterlade hel og ubeskaaren, hæftende ved Jorden, til sine Arvinger, som derved fra først af bliver overforgældede. Lidt efter lidt bliver Landmanden kun Laaneinstitutionernes: Obligationsejernes Forvalter, som kun formelt ejer Jorden og til Gengæld faar Lov til — at løbe Risikoen! Saaledes strækker Pengekapitalen i vore Dage graadige Fingre ud efter Jordens Udbytte som Kirken og Herremanden fordum.

At Landmanden kommer til at forrente en større Kapital end den, der svarer til hans Ejendoms gennemsnitlige Netto-Udbytte — Salgsværdien i Stedet for Udbytteværdien — det er Agrarspørgsmaalet (ens i hele Europa)! At han just derfor ikke i sin Levetid kan faa betalt den Gæld, han har paadraget sig ved Gaardens

Erhvervelse, men hans Arving og Efterfølger maa overtage den med, og hvis han selv yderligere maa laane (hvad han som Regel maa) altsaa endnu mindre er i Stand til at faa sin Indtægt af Gaarden til at slaa til — se, det er oven i Købet Agrarspørgsmaalet i sin skærpede, i sin samfundsfarlige, samfundstruende Form.

Thi man stiller ikke ustraffet en stor, daglig slidende Stand over for en umulig Opgave.

*

*

*

Heraf følger med Nødvendighed Et (og egentlig kun Et), — om Jorden skal kunne bevares i Landbostandens Eje!

Agrarspørgsmaalets Løsning maa i hvert Fald bestaa i: at stanse Landejendommenes kunstige Prisstigning, ja om muligt holde dem — endog kunstigt! — nede ved deres Udbytte-Værdi.

(Som paa næsten alle Omraader — deri har for en Gangs Skyld vort Socialdemokrati Ret — er Tidens store Ulykke: Overkapitalisering. Man tvinger Folk og Foretagender til at forrente Kapitaler, som i Grunden er fiktive — svare til et tilfældigt højt, ikke et normalt, gennemsnitligt Udbytte!)

Men hvad skal man da sige om et Land, et Agerland, et Bondeland — som Danmark — hvor man netop slaar ind paa den stik modsatte Vej: at prisforhøje Jorden!

Og gør selve dette til en Agrarsag, ja til den egentlige Agrarsag!

I 1885—87 havde jeg Lejlighed til i Landbokredse at sige det selv samme, jeg nu har sagt her. Jeg advarede mod Realkrediten og foreslog Skabelsen af helt nye Driftskredit-Institutioner.

Saa kom — Konverteringen! Først i 1887 af Statsgælden, saa i 1889 af Landbrugets Pantegæld.

Renten gik ned — en enestaaende Lejlighed til en Kreditreform, som tvang Landejendomsbesidderne ind paa den Tibagebetaling i Hvermands Levetid af hans „Arvegæld“ eller „Købesums-Rest“, som er nødvendig, om ikke Landbruget Slægt for Slægt skal grave sig dybere ned i — Agrarspørgsmaalet!

Men nej — man tog ej alene den øjeblikkelige Fordel, man forlængede endog Amortisationstiderne!! Til sidst opgav man ganske at amortisere!!! Det var Kreditforenings-„Reformen“ af 1896!

Men i vort sydlige Naboland gaar da heldigvis Agrarerne lige den modsatte Vej! Under Førelse af Mænd som Buchenberger, Ruhland, Conrad, Schneider, Felber, Hecht, Schäffle (i sin Tid Mi-

quel) skrider man bevidst henimod det Maal: at enhver Generation sættes i Stand til at klare sin Gæld — at befri Landbruget for „Arvesynd!“

*

*

*

Her hjemme er derimod den nyeste Agrarreform: Ophævelse af Gammelskatten!

Hvilket atter vil sige en Foræring til Danmarks Landejendomsbesiddere af 100 Mill. Kroner — en kunstig Værdistigning af 100 Mill. Kr., vilkaarlige skabt af Staten som Afhjælpning af Agrar-nøden! En ny Margin for yderligere „uproduktiv“ Forgældning af 100 Mill. Kr.!

Og med hvilken — nationaløkonomisk — Motivering? „Fler-tallet“, sagde i Fjor Landstingets Ordfører, „var naturligvis ingen-lunde blind for, at det vilde blive sagt derimod, at det stred mod alle Teorier. — — Ja, Teorier er nu en Gang Teorier og over dem staar, som Goethe siger, Livets gyldne Træ“¹⁾.

Som bekendt forekommer dette Goethe-Ord — egentlig det eneste Argument, der offentlig er anført — i Mephistopheles' Scene med Fausts' unge Elev, — hvor Mephistopheles netop søger at dupere og forvirre den ubefæstede, unge Mand.

Det turde derfor være tvivlsomt, naar Ordføreren endelig vilde søge sin Begrundelse just i denne Goethe-Scene, om det rette Citat er fundet. Havde det ikke ligget nok saa nær at citere lidt højere oppe:

— Denn eben wo Begriffe fehlen,
da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein?

Eller maaske endnu bedre i „Fliegende Blätters“ Klassiker-Omskrivning:

Wenn eigene Begriffe fehlen,
stellt ein Citat zur rechten Zeit sich ein!

JUL. SCHOVELIN

¹⁾ Da Hs. Ex. Estrup siden havde Ordet og talte for Forslaget, indrømmede han — i Modsætning dertil — ærlig og tydelig, at her ikke er Tale om en „Teori“, men om en Kendsgerning, nemlig den, at enhver Køber „har købt sin Ejendom for saa meget mindre, som de faste Grundskatter repræsenterer.“

V E R S

STILLE SNE

Der faldt saa tyst, saa hvid en Sne,
saa hvid, saa hvid, saa blød og tæt
paa alle stille Veje
og øde Havers Grenenæt.

Der er ej Lyd, der er ej Larm,
ej mindste Glimt af Kamp og Strid,
kun et Par sorte Spurve,
der flager lydløst hid og did.

Hvor Himlens Sne er sval og god,
det er, som saa og saa jeg ind
i et Par store Øjne
og i et stort og stille Sind.

SKUMRING

Taage gennem Luften siver,
fine Stænk paa mine Kinder.
Og fra Rummet uden Grænser
Mørket over Jorden rinder.

Rummet, Rummet uden Grænser,
Rummet, som til Tid ej kender,
o, hvor mildt sit Taagemørke
det min Sjæl til Lindring sender.

Duk dig dybt min Sjæl i Mørket,
 o, min Sjæl saa svag og lille.
 Gem dig som en Fugleunge,
 gem dig, duk dig og bliv stille.

AFTEN

Se Gavl ved Gavl og Hus ved Hus,
 og Tage bagved Tage,
 langt ude Solfalds Skær af Guld
 og Skyr som langsomt drage.

Det skumrer nede rundt omkring
 i Gaarde og i Gyder,
 en Skorstens Røg med gylden Glans
 langs ad et Tegltag flyder.

Saa glider Hus ved Hus i et,
 og Himlen ud sig vider,
 blaa ligger den med Stjerneblus
 til alle Verdens Sider.

Og rundt i Menneskenes smaa
 og usle Huler tændes
 der Lys ved Lys som Spejderblik,
 der ud mod Mørket vendes.

Nu trykkes Jorden ned i Kval,
 i Fortids Kval, som ruger,
 og det, som ønskes dødt, faar Liv
 og rejser sig og knuger.

O, alle I med Sorg i Sind
 og smertesløret Øje,
 tag al jer Nød og bær den ud
 for Stjernerne de høje.

Kom fra hvert Hul, fra hver en Krog
 og slut jer tyst i Skare,
 drag did, hvor der er frit, og knæl
 for alle Stjerner klare.

O, se hvor rent de blinker ned,
 og er I tunge, trætte,
 lad deres Lys i Hjertet naa
 og eders Tanker tvætte.

Og se, at alt omkring er godt,
 kun I er syge, onde —
 og har I set, da løft jert Blik,
 gaa bort og vorder sunde.

ET SUK

Der kriges paa Jord og kæmpes,
 som var vi til Fjender kun født.
 Blod og Taarer har Verden
 alt rundelig spildt og forødt.

Vi bor paa de samme Kyster,
 vi skuer det samme Hav,
 alle staar vi ved Bredden —
 og stirrer imod vor Grav.

Vi hører den fraadende Bryden
 af Bølgernes larmende Kor,
 alles Tanker tænker
 det ene, ene Ord.

O, er det da den, I frygter
 og søger at glemme i Strid,
 Døden, den sikre, milde,
 hvis Haand er saa blød og blid.

Vi fødes en Dag under Solen,
 en anden Dag maa vi dø —
 Tiden imellem dog bo vi
 paa Livets livsalige Ø.

Den ejer dybe Skove
 og Engenes Blomsterflor,
 Solen, hvorunder vi fødes,
 den kysser den gamle Jord.

Vi skulde i Skovene bygge
 med frit og fredeligt Sind,
 leve Livet i Skønhed,
 til Døden høster os ind.

B Ø N

Stjerneskaeren blinker,
 højt den flammer og skælver mat.
 Rundt, saa vide jeg tænker det,
 ligger den dybe Nat.

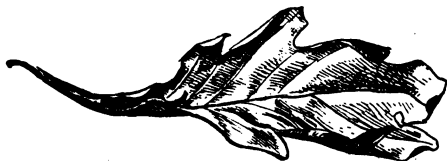
Vel, jeg trøstig kommer,
 nu trænger min Sjæl til Ro.
 Natten, du kærlige, blide Nat
 dig har jeg lært at tro.

Natten, min Veninde,
 er Døden ej Søster din,
 Døden, hvis Øje jeg aldrig saa
 bagved det mørke Lin?

Natten, min Veninde,
 jeg ved, hun kommer engang —
 vilde du sagtelig foran gaa,
 nynne din tyste Sang.

Vilde du for mig nynne
 din dulmende Vuggesang.
 Skønt kun et ængsteligt Barn, jeg tror,
 fulgte jeg trygt din Gang.

SIGURD SWANE

NOGLE VIRKEFELTER PAA AANDSKULTURENS OMRAADE

I

UNDER en fleraarig Beskæftigelse med aandelige Sager, er det Gang efter Gang hændet mig, at jeg stod over for aandskulturelle Opgaver og Arbejder, paa hvis Udførelse man hidtil næsten slet ikke har taget fat. Alligevel har det staaet for mig, som om disse Opgaver var baade betydelige og til at løse.

Det er navnlig i to Hovedretninger, at det aandskulturelle Arbejde, der for Tiden gøres, synes mig meget utilstrækkeligt. For det første er der mange Omraader i vort Liv, som ikke er underlagt aandelig Kultur, skønt de egner sig dertil. Mange af vore aandelige Bevægelser i Tankegang og Tale, under Stemnings- og Viljesdannelser fødes og vokser blindt, tager tilfældige Retninger og bringer os i mange Slags uanet Fortræd. Dette paa den ene Side. For det andet er det Antal Mennesker, i hvem de aandskulturelle Interesser er vaagne, altfor ringe, eller ogsaa finder disse Interesser kun en tarvelig Vejledning. Det store Flertal af Mennesker, endog af de saakaldte dannede, passerer gennem Livet næsten uden Begreb om, hvad Aandskultur er, ja uden praktisk Viden om, at der overhovedet eksisterer noget saadant. De to Hovedretninger er altsaa disse: Aandskulturen har for snævert Tag i det enkelte Menneske, og de aandskulturelle Værdiers samfundsmæssige Udbredelse er for ringe. Det falder mig bekvemmest at behandle den sidstnævnte Sag først.

I alle Lande med nævneværdig Civilisation gives der en ikke ubetydelig Flok af Mennesker, som man kunde kalde Aandsarbejdere.

Til dem hører Kunstnere, Filosofer, Præster, Litterater og mange andre, hvis Arbejde gaar ud paa at skabe, forme og regulere Aandsliv; maaske kan man ogsaa medregne dem, der forvalter Aandskulturens Institutioner og øvrige Hjælpemidler. De fleste af disse Aandsarbejdere vil gøre sig samfundsmæssigt gældende, de vil ikke alene arbejde for sig selv, men for andre; d. v. s. de træder i Forhold til Samfundet. Den anden Faktor i dette Forhold er de aandelige Menigmænd, den store Hob, Publikum eller hvad man vil kalde dem, for hvis Skyld Aandsarbejderne for Størstedelen øver deres Værk, og af hvem de for største Delen lever.

Man skulde nu paa den ene Side tro, at Aandsarbejderne under deres Gerning for en væsentlig Del lod sig lede af den menige Klasses Trang, saa at hver af dem eller dog et Flertal af dem ved Begyndelsen af Løbebanen stillede sig det Spørgsmaal: hvad trænger disse Mennesker til, hvad er de modtagelige for, hvilke aandelige Værdier kan man indføre i deres Liv? Og paa den anden Side skulde man tro, at der fra Folket, fra Aandsarbejdernes Publikum stilledes en Række af mere eller mindre bevidste og klartformede Krav, at aandelig Trang rørte sig og forlangte Vejledning. Man skulde synes, at en saadan Vekselvirkning mellem Styrerne og de styrede, mellem Sælgerne og Forbrugerne maatte være baade naturlig og frugtbar paa Aandslivets Omraade som paa saa mange andre Livsomraader. Men denne Vekselvirkning er kun i ringe Grad til Stede. Man skal lede længe, før man finder noget saa vantrent og forkuet som den Trang til Aandskultur, der rører sig hos Folk i Almindelighed, i al Fald i bevidst Form. Hos de allerfleste er den Smule aandelige Udvikling, der er til Stede, i det væsentlige fremkommet gennem Forholdenes og Omgivelsernes Tvang, for det meste ud fra økonomiske eller selskabelige Motiver. Selve de aandelige Drifter er smaa og svage. De Begreber, Folk i Almindelighed har om Livslykke, bærer kun faa og utydelige Mærker af, at der overhovedet er noget til i Verden, som hedder Aandskultur. Ja, der trives endog i store Lag af Befolkningen vidt forgrenede Anskuelser om Livsnydelse, som er af en saadan Art, at de er ligefrem ærerørige for enhver, der kalder sig Aandsarbejder. Derefter kan man slutte sig til, hvor betydelig Vekselvirkningen mellem Aandsarbejderne og Folkets brede Lag kan være.

Hvor er nu Grunden til den manglende Vekselvirkning at finde? Hvad Publikum angaar, er det i al Fald i vore Dage til at faa i Tale, naar blot man har en moden og vigtig Sag at fore-

bringe. Naar den omtalte Vekselvirkning desuagtet ikke er istandkommen, saa maa man gaa til Aandsarbejderne efter Grunden. Har de ikke villet? Paa en Maade nok. Der er vel ingen af dem, som ikke har ønsket sig Popularitet, ikke vilde have følt det som en Glæde, hvis Folket ret af Hjertet havde annammet, hvad han bød dem. Men paa en anden Maade har Aandsarbejderne, de fleste af dem, ikke villet. De har saa at sige blot stillet sig og sit op til Beskuelse. De har ikke søgt Folket, men ladet Folket om at søge dem. De har holdt saa haardnakket fast ved deres eget Skind med alle dets Folder og Rynker, at man enten maatte bo i Hus sammen med dem eller helt fly dem. De har Aarhundreder igennem med næsten ubrudt Regelmæssighed begaaet den taktiske Fejl at ville trække Folket ud af dets egne aandelige Boliger, bort fra de Omraader, hvor Folket nu engang er hjemmevant og kan røre sig eftertrykkeligt, over paa de specifikke aandelige Enemærker, hvor den almene Mand føler sig lammet af Forlegenhed ved hvert Skridt. Og derhos har Aandsarbejderne ret jævnlige stræbt mere efter at tilfredsstille deres specielle Arbejdsfelters, om man saa maa sige indvendige Behov, end de har søgt at vende sig udad og tilfredsstille Folkets Behov. Hovedvægten skal dog ikke her ligge paa, om de har villet Vekselvirkningen, men paa, om de har kunnet gøre noget betydeligt i den Retning. Og det maa da siges, at den sjælelige Kultur, som Aandens Mænd hver paa sit Omraade sidder inde med, ikke er udkrystalliseret i saadanne Former, at den med dybere Virkning kan overføres fra det ene Menneske til det andet. Den overvejende Mængde af alle de forskelligartede Ting, der hører Aandskulturen til, har en saadan Skikkelse, at de nærmest kun er for de indviede. Det gælder ogsaa for Kunsten og Litteraturen, i højere Grad end de fleste aner. Stillingen er i det store og hele den, at Plebs staar uden for Vinduerne og kigger i Forbifarten paa de meget mærkelige Sager, som en eller anden Agitation har hidset dem hen at se paa. Hvad skulde Aandsarbejderne da gøre? indvender man. Det kan vel siges at være Aandsarbejdernes Opgave først at finde og udforme de aandelige Værdier, dernæst at omramme dem for de udenforstaaendes Blik og tankemæssigt bane Vejen til dem, saaledes at de for alle og enhver er lettere at erhverve. Men se efter, i hvilket Omfang saadanne aandelige Genveje er fundne og fremviste for Folket. Paa mange andre Omraader, især paa Naturvidenskabernes er der i den nyere Tid sket store Ting i denne Retning. Men paa Aandskulturens Omraader saa

godt som intet. Naar en, som ikke har Forstand paa Kunst, spørger, hvordan han skal faa det, lyder Svaret: du maa se paa en Mængde Kunstværker, d. v. s. du maa selv finde ud at det; den Slags Ting kan man ikke saadan vise Vej i. Naar nogen vil lære at tænke, eller lære at sanse rigt og med Finfølelse, eller oparbejde Aandskraft, Dygtighed, gode Arbejdsgreb, eller skabe sig Interesser, Følelser, gode aandelige Samlivsforhold, saa har man ingen nævneværdige Anvisninger at give; naar det kommer højt, tænker man sig en Smule om over den lange Omvej, ad hvilken man selv er naaet til disse Ting, og fremkommer saa med et Par Fraser om Sagen. Det er det hele. Intet Under da, at Folket har ophørt at spørge, intet Under, at det har holdt op med i større Udstrækning at gribe efter Aandskulturens Skatte, naar det bestandig hvirvledes ind i en Labyrinth af Omveje, hver Gang Skatten skulde findes. Ikke mærkeligt, at Folket nu holder sig tilbage i Mistillid, at det mangler de sjælelige Fangarme, der skal til, at dets aandelige Drifter ikke staar og lyser med hundrede Spørgsmaalstegn efter Kultur. Det er heller ikke sært, at dets sjælelige Energier har andre Retninger, mod Forlystelser f. Eks. eller mod økonomiske Maal; i én Retning maa jo Kræfterne have Udløb.

Det kan trods alt dette næppe siges, at Aandskulturen staar magtesløs over for det brede Lag af Befolkningen. Der vokser hvert Aar ny Kræfter, unge Sind, ny Redebonhed frem. Hvert Slægtled har saa at sige ny Jord at bygge paa. Og der er Nederlag nok at drage Lære af. Man skal ikke gaa til Folket med filosofiske Definitioner og Sondringer, man skal ikke fremlægge Aandskulturen i store traditionelle Helheder og Systemer, der kræver omfattende Arbejde for at forstaas. Man skal sky de historiske Veje, overhovedet alt, hvad der har Karakter af aandelig Opstabling. Man skal øve sig i den Kunst at finde og klarlægge Eksempler og beskrive de sjælelige Bevægelser saaledes, at enhver kan gøre dem efter og føle, hvordan man befinder sig under dem. Og dernæst er der et andet Krav, som er uomgængeligt. Den Oplysning, man fremsætter, skal Folket kunne fordøje saa at sige lejlighedsvist, den skal kunne ophobe sig, uden at det mærkes som et Arbejde. Aandskulturel Udvikling er efter sin Natur paa ethvert Punkt en Stigning i Lykke, og den skal meddeles saaledes, at den føles som en Lykkeerhvervelse. Det gælder da om, overalt paa det daglige Livs Omraade, som er Folkets eget, at angive, hvorledes man paa den mest mulig direkte Maade kan opnaa sjælelige Velbefindender.

Tager man saaledes fat, vil Virkningen næppe udeblive. Den almene Mand formaar ganske vist kun i ringe Maal at tænke over aandelige Sager, men han formaar meget vel at føle; han er ret skarpsindig, naar det gælder at vurdere forskellige Sjælstilstande. Og herfra er Skridtet ikke stort til, at han kan tænke saa meget, at kan han forme sine Krav og pleje sine Interesser i Henseende til at komme bort fra de mindre behagelige Befindender hen til de mere behagelige. Og det er jo netop det, Aandskulturen gaar ud paa, i al Fald for saa vidt disse Befindender beror paa aandelige Forudsætninger. Naar denne Definition af Aandskultur ledsages af klare Eksempler, vil Folk forstaa den, og de vil ikke være længe om at skønne, at der her er Tale om Lykkeværdier, som kan erhverves og bestaa for en stor Del uafhængigt af Formuesomstændigheder og social Stilling. De vil forstaa den Sandhed, som gennem Aarhundreder har været tilsløret og fornægtet, nemlig at Aandskulturens Sag maaske i højere Grad end nogen anden er demokratisk. Denne Viden vil brede sig, stille men sikkert, fra Mund til Mund, fra Blik til Blik, fra den enes Holdning til den andens Holdning, i stedse bredere Bølger.

II

Jeg skal nu gaa over til at give enkelte, mere bestemte Rids af, hvordan jeg tænker mig dette Arbejde udført.

Først og fremmest gælder det om at klare sig det praktiske Livs mangfoldig vekslende aandelige Befindender og samle dem i Summer, saa enhver kan se, hvad det betyder, om de er lystelige eller ulystelige. Man skal ogsaa søge at udforme dem, saa de føles i hele deres Omfang og skarpt. Nogle vil sige, at Folk kender jo da nok deres egne Befindender. Men det gør Folk slet ikke. Folks Opmærksomhed er nemlig for største Delen udadgaaende. De fleste anvender Hovedparten af deres Opmærksomhed til at følge Overgangene i Sansendtrykkene og til at danne sig Tingsopfattelser. De aandelige Kræfter vender sig i deres primitive Skikkelse mod Afspejlingen af Omverdenen. Den indadvendte Opmærksomhed er et secundært Fænomen. Det er kun meget faa Mennesker, der har noget Begreb om, hvilken Mængde af vidt forskellige Befindender, de dagligt gennemløber. Tankernes Gang, deres vekslende Spændstighed, Rankhed, Fart, Mængde, deres indbyrdes Strid eller Forening, og de Stemninger, som dermed følger, faar forholdsvis ringe Opmærksomhed. Gaar man til en Mand af Hoben og spørger ham: har du i Dag set en Kat løbe over Gaden? saa véd han det. Men

spørger man: hvor mange Gange har Kedsomhed vekslet i dit Sind med spændt Optagethed, eller hvor mange Gange har Tankerne slaaet Sludder i Hovedet paa dig? saa véd han det ikke, han er saa langt fra at holde Regnskab med den Slags Ting, skønt han dog godt kan forstaa, at Sagen ikke just er uvæsentlig. Lad os da være enige om, at der her maa gøres et Arbejde. Digterne har gjort noget af det, men de har langt fra arbejdet Omraadet til Bunds, de har mere opholdt sig ved det mærkelige og det skæbnesvangre end ved det dagligdags. Lad os klargøre de forskellige Befindender, f. Eks. under hurtig, maalbevidst Omtanke og under langsomt omkringdrivende, ørkesløse Tanker; under rolige Omgivelser og under et Hvirvel af Indtryk; under daglige Omgivelser og under ny; under Forlegenhed og under sikker Optræden; under Tanker paa Fremtiden og under Erindringer fra Fortiden. Lad os klargøre Forskellen mellem kluntet, raa Sansning og fintfølede, mellem Frækhed og Beskedenhed, mellem Gnavenhed og Velvilje, mellem den udflydende Tanke og den bestemte, mellem tvær Opmærksomhed og livlig, mellem rask Bevægelse og langsom, mellem tilknapet og aaben Sindsstemning, mellem underdanige Stillinger og befalende, mellem Travlhed og Lediggang, mellem Smidighed og Klodsethed, mellem god og daarlig Samvittighed, mellem Alvor og Overgivenhed o. s. v.

En af de allervigtigste Modsætninger paa de aandelige Befindenders Omraade skal jeg nærmere beskrive og belyse. Det er Modsætningen mellem Tilstande af aandelig Forstoppelse og Tilstande af fri og let aandelig Strømning. Dagligt hænder det os alle, at vi kører aandeligt fast, alle Tanker, vi har i Hovedet, staar og stammer og kan hverken komme frem eller tilbage, hele vort Indre er et uformelig sammenklumpet Væv af Ting, der hverken har Hoved eller Fod, Bevægelser, der vælter sig i lutter Ubestemthed, Forestillinger, der vrøvler sig ind i hinanden. Denne aandelige Tilstand breder sig til Legemet, i Musklerne viser der sig en indre kvælende Uro, man hviler ikke, man rører sig heller ikke i nogen Retning, men man kryber sammen paa en underlig splidagtig Maade, krampagtigt og dog vegt; det er, som om man vil snappe efter Vejret, men Aandedrættet er lammet, Brystet tungt, Hænder og Fødder bundne. Blikket stirrer sløvt og uvirksomt, Øjet mangler Kræfter til at modtage noget som helst Indtryk. Men saa pludseligt kan dette sammenkrympede Virvar ophøre, en eller anden Tanke skyder frem, klar, letilende, oftest er det en Formaalstanke, og den

samler alle Kræfter, som før var i Stumper og Stykker; andre Tanker piler frem ved Siden af, slutter sig sammen, gror ind i hinanden fyldigere og fyldigere. Denne indre Orden og Klarhed breder sig til Legemet. Det aander op i alle Muskler, de retter sig ud, de strækker sig fulde af lys Kraft. Holdningen bliver rank. Hovedet løftes. Brystet er let, Luften føles friskere, Lemmerne er smidige og parate. Det klarer op i Øjnene, og man begynder igen at se sig om i Verden. Saadanne Overgange i Befindende har vi alle oplevet utallige Gange, og der kan ikke være Tvivl om, hvilken af disse Tilstande der er at foretrække. Men nogen offentlig Undervisning med Hensyn til Forebyggelse og Ophævelse af saa udbredt et Onde som den skildrede aandelige Fastkørthed eksisterer ikke. Faa Mennesker er af egen Drift blevne klar over, hvor godt det er at have noget bestemt at gøre, fuldt op af bestemte Ting at tage Vare paa. Man hører kun i Ny og Næ en Frase om Arbejdsglæde og om, at det er godt at være klarhovedet. Som om det var uoverkommeligt at præstere klare Anvisninger, Eksempler i saadan Mængde, at enhver kunde finde ti og tyve, der passede for hans Forhold. End ikke de aandelige Ørkesløsheder, hvoraf det daglige Liv rummer saa mange: unyttige Ærgrelser, pjankede Erindringer, Hærskarer af taabelige Begæringer, der ikke kan faa anden Skæbne end at dø Tomhedens Død, ingen af disse og mange andre Selvplagerier er saaledes afklarede og stemplede, at Folk kan befri sig for dem. Fraser og atter Fraser er det eneste, man hører om dette som om hint.

Naar det Arbejde, som nu er skitseret, Belysningen af de menneskelige Befindender, nogenlunde er tilbagelagt, kan man gaa videre og behandle en Række af aandelige Vaner. En af de værste Skranker for levende Aandsudvikling, er den almindeligt nærede Indbildning, at Menneskene er saa godt som uforanderlige i deres aandelige Væremaader. Selv om denne Doktrin ikke er offentlig anerkendt, er Praksis dog, som om den var det. Man lider under sine egne Fejl Aar ud og Aar ind uden at gøre noget ved dem; og man beklager andres Fejl, men indretter sig efter dem. Den gerrige gaar igennem Livet, uden at nogen til Gavns oplyser ham om hans himmelraabende Dumhed, uden at nogen viser ham, hvordan den virkelige Verden ligger i Øster og Vester for hans Fødder, mens han styrer sin Gang efter et fjernt og dunkelt vimrende Spejlbillede af den samme Verden. Ingen lærer ham med List og Lempe Livets lige og aabne Veje, man lærer ham end

ikke saa simple Ting som Glæden ved at give Penge ud, den usigelige Friskhed i at slaa sig løs. — Den sindige gaar gennem Livet, altid sindig, adstadig, alvorlig og saa forsynlig, at han tager sig i Agt for Ting i over en Mils Afstand. Ingen lærer ham, hvor faa Former for Lykke han kender, hvor faa af de Stemninger og Bevægelser, som det fri og uskyldige Menneske kan rumme, han faar fat i, naar han altid saadan gaar og er sindig og omsigtsfuld. Og saaledes videre. Der er en Mængde saadanne Tilfælde af aandelig Fastgroethed i bestemte Vaner og Reaktionsformer, som kan behandles. Endog saa haardnakkede Ting som Egoisme, Frækhed, Smaalighed, Vigtighed kan behandles med Haab og Held. — De fleste Mennesker kan kun udfolde to eller tre Slags Humør; det er altfor lidt; Situationer, Samtaler, Samvær kan formes paa saa mange Maader, Skæbnens Tilskikkelser, Held og Uheld kan tages paa mange Maader, og den, der i disse Henseender er fastvokset i bestemte Vaner, er en meget daarlig Spiller paa Livets Børs. Tusind Lejligheder til Munterhed, Ynde, Værdighed, sjælelig Finhed, spillende Liv, Spænding, Triumf gaar ubenyttede hen. Livets Lykke beror netop for en stor Del paa, at man formaar at røre sig paa mange forskellige Maader.

En hyppig sjælelig Sygdom er aandelig Monotoni. Den, som ikke færdes over skiftende aandelig Jordbund, i ham dør den aandelige Spændstighed. De Udsigter, han har for Øje, mister Livets Skær og Tone, faar haarde og tørre Farver, har ingen Linier, hvorover Stemninger spiller. Hans Glæder dør, hans Miner sløves, hans Arbejde falder ham tungt, hans fri Timer tværes ud i Kedsomhed. Slaphed ruger over alle hans Livsforhold, han gider næsten intet, kender kun de ganske raa og for alt Tankeliv blottede Nydelser. Vidste han, hvorfra denne Sygdom stammer, kunde han oftest hjælpe sig ud af den. Han kunde aandelig talt rejse fra Hus og Hjem, sprænge sig ud af sine Vaner. Han kunde være grov mod sine Venner, være opfarende, hvor han plejer at være mild, taalmodig, hvor han plejer at optræde kategorisk. Han kunde springe ud i al Slags Kaadhed. Han kunde sætte sig i Forlegenheder, bringe Uorden i sine Affærer, gøre Dumheder, som kunde give ham nok af uvante Ting at bestille. Vi tager jo dog, naar det gælder Legemet, saa ofte en bitter Medicin, hvorfor ikke ofre lidt paa Sjælen?

Mange Folk er misundelige, bitre i deres Syn paa Livet, utilfredse med Forhold, som de dog ikke kan slippe ud af. Er da

Misundelsens, Bitterhedens, Utilfredshedens Sindsstemninger behagelige? Man skulde sandelig tro det, siden Folk fortsætter den Slags haarrejsende Dumheder hele Livet igennem, ja vikler sig dybere og dybere ind i dem. Man kan forstaa Ting som Forfængelighed, det er dog Tilstande, der er byggede over Lystfølelser, man kan se, hvor det straalere og strutter i den ærede Ihænde-haver. Men den rene og skære Græmmelse, — det er ikke til at forstaa, at Folk hager sig dybere og dybere ind i den i Stedet for at værges imod den. Selv om man i første Øjeblik ikke kan undgaa et et lille Anfald, kan man dog hurtigst mulig give sig til at tænke paa noget andet.

Sværme af Folk gaar og sukker efter Anerkendelse, Ros. Man kan se dem staa ved allehaande Korsveje, sætte Snarer op og vente i Dage og Maaneder paa en lille mager Fangst. Hvilken Ørkesløshed! Og hvor latterligt, naar man betænker, at de lige saa godt eller maaske bedre selv kunde lave sig de Selvfølelser, de trænger til. Saadan gør kloge Folk. Hvorfor ikke gøre sit Arbejde saa solidt, at man kan se, det staaer? Hvorfor ikke træde saa fast i Gulvet, at man kan mærke sine egne Skridt. Hvorfor staa og maabe og vente paa andre Folks Forsikringer, dem de oven i Købet ikke saa gerne afgiver, fordi disse Forsikringer som oftest af Natur er kedsommelige. Selvfølelser er jo dog nogle mærkelige Tingester, som slet ikke er afhængige af direkte Ernæring fra Omverdenen. Den iblandt alle mig bekendte Personer, som har den mest kongeligt struttende Selvfølelse, er Fattiglem. Der er saamænd ingen, der har gaaet og fodret ham tyk og fed med Ros; men han har forstaaet at reagere paa sin miserable Skæbne paa en for ham højst fornuftig og lykkelig Maade. Man plejer at sige, at Dumhed og Vigtighed følges ad, og man vrænger ad denne Forening. Jeg for min Part mener, at Vigtighed er noget af det klogeste, dumme Folk kan slaa sig paa, noget godt og klogt, baade for dem selv og Tilskuerne.

Den Slags aandskulturelle Belysninger har den store Fordel, at man kan gaa til Folk med dem enkeltvis. Man kan indføre en Mængde smaa Rettelser, paapege letforstaaelige aandelige Arbejdsomraader uden i nogen Maade at skulle køre op med et tungt Maskineri af aandelig Undervisning. Disse Belysninger egner sig til at grundlægge Interessen for Aandskultur. Er en saadan Interesse først vakt, kan man tage fat paa Opgaver af bredere Omfang. Det vil da ikke være umuligt, naar blot Tingene lægges solidt til Rette, at faa Folk til at interessere sig for deres egen

sjælelige Bygning og systematisk arbejde paa Forbedringer i denne Bygning. Men det gælder her at gaa frem med megen Takt og Snille, stadig i Tilknytning til de Kræfter og Viljer, der i Forvejen rører sig i det praktiske Liv. Først maa man selv være klar over, hvilke Træk i den sjælelige Bygning, der paa de forskellige Punkter er grundlæggende, og hvilke der er afledede. Derefter maa man gribe Opgaverne an fra Bunden af og stadig sørge for, at Arbejdet giver praktisk Udbytte paa hvert eller hvert andet af dets Trin.

En af de allerførste Ting, man maa søge at udvikle, er Sansen for den sjælelige Energi og dens forskellige Anvendelse. Man kan begynde med Muskelbevægelserne. Sansen for det klodsede og smidige, det stramme og det linde, det raske og det langsomme, den tunge og den lette Masse er jo i Forvejen til Stede i ikke ringe Grad. Den kan let forfines ved en hensigtsmæssig sammenstillet Række af praktiske Eksempler, som nøder til Sammenligning og skærpet Skelnen. Man maa gøre Folk opmærksomme paa allehaande grove og fine Modsætninger mellem behagelige og ubehagelige Bevægelsesfornemmelser. Man analysere Gangbevægelser, Dans, Arbejds-greb o. s. v. Det nytter ikke blot at vise Forskellene. Bevægelserne under Dans f. Eks. er en hel Bygning, og Folk sønderdeler den ikke af egen Drift i dens enkelte Træk, ser derfor ikke Fejl og Fordele bestemt. De kan se, at der er noget overflødigt eller ubehersket, men ikke hvad det er, og paa hvilket Punkt Muskelenergien løber ud af sit rette Leje. De kan se, om en Bevægelse er rap og ligesom fremsynt, eller den er træg og blind i sine Fortsættelser, men de kan ikke se Grunden dertil og derfor ikke overføre en Rettelse fra et enkelt Eksempel til andre af samme Art. Man vise, hvorledes Ynde, Kraft, Fasthed i Bevægelser væsentlig beror paa Evnen til at hvile paa de rette Punkter i Bevægelsen og i de Muskler, som er uden for Bevægelsen. Og sidst men ikke mindst vise man, hvordan Bevægelsesfornemmelserne avler Stemninger indefter i Sindet. Det, der for andre tager sig ud som Skønhed, er for os selv Lykke. Den klodsede føler sig tam, forlegen, bebyrdet, den smidige føler sig rank, klar og let. Overhovedet avler vore Muskelbevægelser en Mangfoldighed af Stemninger, som, enten de er os dunkelt eller klart bevidste, bestemmer vor Livsnydelse i en Mængde Øjeblikke. Lykkelige Muskelvaner er en Kapital, som giver store Renter.

Naar først Folk har faaet Opmærksomhed for Stemningerne

ved deres egne Bevægelser, vil det være let at sætte dem i Stand til paa et Utal af Omraader at stemmes sympatisk ved iagttagne Bevægelser. Dette vil ikke alene sige, at de føler med de Bevægelser, de ser andre foretage; men en Mængde landskabelige Rids og Former vil antage Karakter og Stemning i deres Opfattelse. Linier og Liniespil i Træer, i Huse, i Menneskelegemer, i Gardiner, Møbler, Kornstraa kan blive for dem, hvad de er for os, Bevægelser. Overgange i Lyde kan fra at være døde Forandringer blive levende Strømme af Kraftfølelser og Bevægelsesbilleder.

Et andet stort Omraade har Energisansen i Tankernes Verden. Tankerne rører sig hos os med højst forskellig Energi, og en Erkendelse af disse Forskelle er i mere end en Henseende vigtig. Al vor aandelige Orientering, baade over os selv og over vore Medmenneskers Individualiteter, staar og falder jo med Sansen for Tankeverdenens Energiforskelle; al aandelig Vækst er forbunden med stigende Sjælsstyrke, voksende Energi i Stemninger og Tankegange, og omtrent alle Domme om aandelig Fremskridt eller Tilbagegang bundes derfor i den aandelige Energisans. Denne Sans er indtil en vis Grad alment til Stede, det gælder blot om at udvikle og præcisere den, samt officielt styrke dens Domsmyndighed. Enhver vil kunne føle Værdiforskellen mellem en Tankegang, der tilbagelægger klare Strækninger, og en anden Tankegang, der vender og drejer sig i udflydende Baner om sit Emne. Enhver kan føle den dybe Mathed i Tanker, som kører fast paa ufremkommelige Veje, og i Modsætning hertil den glade fri Styrke i Tanker, som har klare, brede Fortsættelsesbaner. Enhver Udflyden, ethvert ufuldstændigt Tankegreb, ethvert halvt Skridt mærker vi som en Synken i Kraft, en Slaphed, der overfalder os. Alle Ørkesløsheder, alt Tankespild, alt Omsvøb, al Uigennemførthed og Uklarhed lægger sig paa Bunden af vore Sjæle som Mismod, Tyngde, svækket Livslust, falmet Glans. Men i klare og fuldt ud dragne Tankerids aander vi op; i den naturlige Sætningsbygning, i den ligefremme Tanke, i den direkte Videreføring af Forestillinger er det, som om vore aandelige Kræfter befries og kommer i jublende Løb. Man se, hvor let og stærk den ordnede, sammenhængende Tankegang er, hvor tung og trættende den uordnede, spredt fægtende. Man se, hvor kæk og rap i Vendingerne Tanken færdes paa Omraader, hvor den er hjemme og behersker alle Forgreninger, og i Modsætning hertil hvor klodset og lammet Tanken er, naar den færdes i halvt bebyggede Egne, her forsvinder Kræfterne, strømmer

ligesom bort gennem usynlige Huller. Og saaledes videre. Dumhed er ét med aandelig Vanmagt, slap Energi. Begavelse, Talent er ét med spændstige, gennembrydende Bevægelser. Den ærlige Mands Tale, den gode Samvittighed, det retfærdige, det sande føler vi som noget ubrydelig stærkt, paa samme Tid mægtigt og hvilefuldt, det behager os, fordi det rent umiddelbart meddeler os Energi og aandelig Velvære. Men Løgnerens smalle Sideveje, den uretfærdiges spinkle Udflugter, den daarlige Samvittigheds urolige Bevægelser hyder os imod, fordi alle disse Bevægelser har svigtende Energi. Det betydelige, det dybe fylder os med Aandskraft, det overfladiske, den smaat gnidrende Tanke vækker vor Ugidelighed. Hvilket Velvære at færdes med Folk, hvis Tale standser der, hvor deres klare Tanker standser. Og paa den anden Side, hvilken uendelig Tværhed og Nedstemthed man besættes af i Selskab med Folk, der idelig vælter En ud i Frasers Hulrum.

Folkets store Flertal vil kunne opfatte og manøvrere med disse Energiværdier, naar blot de gøres klare gennem bestemte og fuldt udformede Eksempler. Ved den blotte Nævnelser eller ved kort Paaavisning kommer man ingen Vegne.

Dernæst kan man give Folk nogen Belæring om, hvordan de skal benytte de aandelige Kræfter, som Tilfælde og Omstændigheder nu og da giver dem. Der finder i den Henseende mange Misbrug Sted. Naar en Tanke bryder frem, en Idé flammer op, maa man kun tøve faa Øjeblikke, inden man giver den videre Udformning, forfølger og anbringer den. I Undfangsens Øjeblikke er der en Energibusning til Stede, som ikke senere kommer igen. Den Kraft og de fine Retningsspirer, den opdukkende Idé har i de første Øjeblikke, er Værdier, som ikke maa spildes. Enhver Opsættelse slapper og forsnævrer. Under en senere Fremtænkning er Ideen mere stump og tillige tung og møjsommelig i hele sin Optreden. Naar et Forsæt skyder op, naar man kommer i Tanker om en Ting, der skal gøres, gør man ofte bedst i at udføre den straks, selv om Lejligheden objektivt set ikke er den gunstigste. Det koster nemlig Kraft at komme i Tanker om den igen, og det koster Kraft at holde sig saaledes vaagen med Hensyn til den, at man ikke glemmer den. Den Slags Udgifter er Folk ikke klare over. Der gives dem, som af lutter Mangel paa økonomisk Orden og Forbindelse gør sig deres Arbejde meget tungere, end det i Virkeligheden er. Der gives andre, som stagnerer aandeligt, fordi de ikke har Begreb om paa hensigtsmæssig Maade at anbringe den Kapital af sjælelig

Energi, som Blodomløbet hver Dag afsætter i Hjernen paa dem; de sløser og ødsler den bort til Tusinder af Ting, som ingen Fortsættelser har og ingen Sammenhæng med de Omraader i deres Liv, hvor Energi tiltrænges. Vore Landmænd kan lære at fodre deres Husdyr med næsten raffineret Økonomi. Men for aandelige Værdiers hensigtsmæssige Trivsel kan man intetsteds finde Regler, og det skønt ingen har mindste Ret til at tvivle om, at slige Regler baade kan gives og efterkommes. Ikke saa ganske faa Mennesker har ubevidst et godt og præcist Greb paa at samle aandelige Kapitaler. Det gælder om at faa disse ubevidste Fremgangsmaader klarlagte. Vi trænger højlig til at faa mere Plan og Sammenhæng paa Evnedannelsernes og Erfaringsdannelsernes Omraader. Den isolerede Tanke, den løsrevne Iagttagelse, det enkelte Synspunkt, den øjeblikkelige Stemning har forholdsvis ringe Værdi. Naar man har tilbagelagt en lang og broget Række af den Slags Enkeltheder, har man ganske vist gjort et ikke ringe Arbejde, men man har kun høstet et magert Udbytte. Sagen er den, at man ikke kan huske disse Smaating, det kræver i al Fald en særlig stor Erin-dringskraft, som kun de færreste besidder. Enkelthederne har i det væsentlige kun Bygningsværdi, det vil sige, det Arbejde, der er nedlagt i dem, giver først egentlig Udbytte, naar det kommer dertil, at en Kreds af klarede Tanker, Iagttagelser eller Stemninger skyder sammen og danner en sluttet Helhed, hvori den ene Ting hænger uløseligt sammen med den anden. Den Slags Helheder gaar over i Blodet, som man siger, deres Anvendelse kræver intet Hukommelsesarbejde, de virker som det, man kalder Blik, Sans, Erfaring paa et eller andet Omraade. Naar disse levende Helheder bliver studerede, kan man give Anvisninger, ifølge hvilke Folk lettere kan erhverve sig dem.

Ogsaa i mange andre Henseender er Menneskenes daglige Liv modtagelig for Udvikling. Man undrer sig, naar man betænker, at en saa vigtig og dagligdags Ting som Menneskers Samtaler ikke officielt har været Genstand for kulturel Bearbejdelse. Samtalens Kunst kan for en stor Del læres. I al Fald kan man ad Kritikkens Vej udrydde et Utal af dødbringende Ørkesløsheder i Samtaler, slappende, ubestemte Bemærkninger, kvælende og fordrejende Fortsættelser. Mange andre Ting kunde bedres. Paa den ene Side ties der om meget, som der burde tales om; mange sygeligt kuldkære eller uformelige Tanker og Tilbøjeligheder vilde vinde ved den skarpe Blotstilling, som en Omtale medfører. Paa den anden Side

drages der ofte i Samtaler Ting frem, som er af en saa skær og fin Karakter, at de mister baade Styrke, Retning og Stemning ved at omtumles flygtigt i en tilfældig Konversation. I det hele er det menneskelige Samværs forskellige Værdier og Kræfter meget lidt kultiverede. Trods alle de Scener og Samværsforhold, som findes fremstillede i Bøger og Kunstværker, er Menneskenes Situationsopfattelser almindeligvis meget kortsynede og magre, deres Miner, Gebærder, Blik og Stemmer ensformige.

Dernæst kan man lære Folk Iagttagelseskunst, det vil sige den Kunst at faa levende og umiddelbart karakterfulde Indtryk af Naturen, dens Strækninger og Genstande, af Omverdenens allehaande Bevægelser og Smaabegivenheder. Nerven i denne Kunst er Forstaaelsen af, at alt beror paa Betragterens egne Bevægelser. Det er i en vis Forstand hans Sansers og Tankers Bevægelser, der skal skabe hele Indtrykket. De stillestaaende Øjne ser ingenting. Ører, der ikke staar som levende Spørgsmaalstegn, hører intet. Der skal sendes Energi ud i alle Sansapparater. Den stillestaaende Forventning om en Stemning kvæler enhver fremstigende Stemning; den mageligt anlagte Tanke fører ikke til noget. Paa de aktive Greb kommer alt an, og disse Greb kan læres, saa Indtrykkene umiddelbart udløser dem.

Ligesom Iagttagelsessans kan ogsaa Kunstsans læres. Men rigtignok ikke, hvis man vedbliver at forfølge den Taktik, der hidtil har været herskende i Litteratur- og Kunstanmeldelser. Selv om man ser bort fra Hovedmængden af disse Anmeldelser, der blot er Reklamer og Vigtigmageri, og holder sig til de faa, i hvilke der er nedlagt virkeligt Arbejde, gælder det dog, at Folk saa godt som intet lærer af dem. Der er nemlig det i Vejen, at Anmelderen som Regel stiltiende forudsætter netop det, han skulde oplyse. Han genfortæller det Nyhedsindtryk, som det specielle Kunstværk, han behandler, har gjort paa ham. Derved forudsætter han, at Publikum sidder inde med alt det, som hos ham selv danner Baggrund og Basis for Nyhedsindtrykket, altsaa han skriver, som om Publikum bestod af Kunstkendere og oven i Købet Kunstkendere med netop hans forudgaaende Erfaringer og hans Sindelag. Han giver dernæst kun en Helhedsopfattelse til Kende, men klarlægger ikke nærmere denne Helhedsopfattelses Bygning og vidt forgrenede Rødder. Det er nærved at være Nonsens. Folk lærer kun Sans for Kunst paa én Maade: ved at se en Del forskellige Kunstværker gennemanalyserede, optrevlede i Bund og Grund med Hensyn til Bygning

og Karakter, Tanketilblivelse og Stemningsformning paa ethvert Punkt, først i alle Enkeltheder, derefter i de indre Sammenstrømninger, til sidst i Totaliteten. Fra den Dag vi blot har nogle faa af saadanne Analyser paa hver Kunststarts Omraade, vil Folk begynde at kunne fordøje Kunst.

Ogsaa de Evner og Færdigheder, som i Forening kaldes Individets Begavelse, kan tages under frugtbar Behandling. Det er en udbredt Fejltagelse, at et Menneskes Begavelse er noget medfødt eller stabilt. Dette er kun indtil en vis Grad Tilfældet. I Korthed kan man sige, at et Menneskes Begavelse aftager og tiltager med Mængden og Omfanget af de sjælelige Arbejder, han har haft Evne og Held til at udføre til sin egen Tilfredshed. Skarpsindighed f. Eks. begynder paa den Maade, at man nogle Gange tilfældigt har Held til at fuldende en skarpsindig Tankegang. Man faar derved Tag i en aandelig Nydelse, man ikke forhen har kendt, og ved senere givne Lejligheder søger man at genopnaa den. Paa denne sporadiske og til Dels tilfældige Maade foregaar en Mængde Evnedannelser. Og ved en Smule Omtanke vil man indse, at Tilfældigheden just ikke behøver at raade for disse Ting. Ved snildt anlagte Opgaverækker kan man komme Tilfældet til Hjælp og uddanne Tænkeevne, Finfølelse o. s. v. En Række Analyser af menneskelige Dumheder vilde f. Eks. ikke være uden Værdi i den Henseende.

Ud fra lignende Iagttagelser og en lignende Tankegang kommer man til det Resultat, at det menneskelige Viljesliv kan opdrages langt mere planmæssigt, end det nu sker. Iagttagelsen viser, at Menneskets Viljer dannes meget mere bag efter Handlingerne end forud for dem. Det er den fuldbragte Handlings Fortoning i de bagefter følgende Stemninger og Tanker, der fornemmelig skaber vore Viljer. Det er oftest her, de virkelige Afgørelser finder Sted med Hensyn til Karakterdannelsen. Betænker man dette, saa indses det, at vil man have visse Viljesdannelser fremarbejdede, maa man helst gøre det ved at tilrettelægge og foranledige de dertil svarende Handlinger og derhos sørge for, at vedkommende Individ føler Tilfredshed med disse Handlinger. Mere end ét Menneske er blevet et godt Menneske ene og alene, fordi han nogle Gange tilfældigt er kommen til at gøre godt, eller er bleven modig ved tilfældigt at komme til at vise Mod. En snildt tilrettelagt Praksis er paa disse Omraader mere værd end nogen Teori.

Hermed slutter jeg den Del af Overvejelserne, som omhandler, hvordan Aandskulturen kan udbredes i de bredere Lag. Jeg har

langtfra berørt alle de Ting, der kunde tages fat paa, men dog forhaabentlig saa mange, at enhver kan se, hvor beskæmmende langt vi staar tilbage, ikke i Forhold til andre Lande, men i Forhold til Sagens Omfang og Vigtighed. Jeg slutter disse Overvejelser med at advare mod den Taktik, som Flertallet af de samfundsbekymrede Aander hidtil har fulgt: Den Taktik at smelde med Pisen over Menneskers vanartede Drifter, over Dumhed, Uretfærdighed, Misundelse, Troløshed, Pjankeri, lutter Ting som er blotte Topfigurer i Samfundets aandelige Tilstand. Vil man hæve disse Onder, maa man arbejde efter Forskydningens Metode. Ingen anden Metode er frugtbar. Intet Menneske lader sig sine Lyster og Tilbøjeligheder afdisputere, med mindre man giver ham andre Lyster og Tilbøjeligheder, der fylder ham med mere Fryd og fængsler ham stærkere. Ingen opgiver sine slette Vaner, med mindre man indpoder ham andre Vaner, som han umiddelbart foretrækker. Man maa gaa til Bunds i Sagerne og arbejde alting op fra Bunden af.

III

Den anden Række Opgaver, som nu ganske kort skal omtales, tager Sigte paa en større Fuldstændighed i Aandskulturen, end vi hidtil kender. Det er ikke Meningen, at alle Folk skal drives saa vidt frem i aandelig Vækst og Blomstring, som det er muligt for Mennesker at komme. Slet ikke. Enhver skal kun vokse saa vidt i aandelig Henseende, som hans Kaar og hans øvrige Arbejde tilsteder. Men det er Meningen, at de, som vil vidt, ogsaa skal kunne komme det. Vi maa søge at naa dertil, at Aandskulturens Veje ligger aabne og klare alle sammen og i hele deres Længde, saa enhver kan se og vælge, hvad der passer ham.

Gennemløber man i Tanken de Opgaver, der i det foregaaende er skitserede, vil man se, at de nærmest tager Sigte paa de fællesmenneskelige Felter. Men det er ikke nok, at man tager disse Felter under Behandling. De Lag af Fornemmelser og Befindender, Bevægelser, Livsforhold og Behov, som i det væsentlige er ens hos alle Mennesker, det fællesmenneskelige altsaa, udgør aldrig hele Mennesket. Saa snart man vender sit Blik indtrængende mod den enkelte, træffer man allehaande Personlighedstræk: forskelligt Naturel, forskellig aandelig Vækst, forskelligt Arbejde, forskellige ydre Livsforhold. Skal Aandskulturen trænge dybere ind i de enkelte Mennesker, maa den anlægges og bygges over disse Personlighedstræk, altsaa forskelligt i de forskellige Tilfælde. Dette kræver et stort

Omfang i den officielle Viden om Aandslivet, noget, som vi er uendelig langt fra at være naaet til, men som vi maa arbejde imod.

Aandskulturens sidste og vigtigste Afsnit er Personlighedsstøbningen. Dermed menes den indbyrdes Sammenføjning og Afbalancering af Aandslivets forskellige Udfoldelser i det enkelte Individ f. Eks. Frugtbargørelsen af Individets Tankedannelser, Stemningers Sammenflyden til Følelser, Overensstemmelse mellem Evner og Viljer o. s. v. Man hører Folk sige, at denne Personlighedsstøbning og alt, hvad dermed hænger sammen, maa blive hvert Individets egen Sag. Paa en vis Maade gælder dette. Men dermed er ingenlunde sagt, at Videnskaben og den officielle Undervisning ingen Hjælp kan yde Folk i disse vigtige Sager. Det er saa langt fra at være Tilfældet. Paa mangfoldige Maader kan man baade foranledige og fremhjælpe det Arbejde, som Folk i den Henseende har med sig selv. Nogle Antydninger heraf kan gives.

Det er muligt at klarlægge de forskellige Former af sjæleligt Arbejde. Det er ogsaa muligt at give en Oversigt over de væsentligste sjælelige Bygningsforhold. Hvad Gavn man kan have af Kendskabet til disse Ting, er det vanskeligt i Forvejen at give nogen direkte Forestilling om. Men man betænke, hvilken Nytte vi paa mangfoldige Omraader har af vort Kendskab til Planters og Dyrs Organer og Vækstforhold. Det tør siges, at en tilsvarende Viden paa Sjælelivets Omraade vilde give et tilsvarende Udbytte. For blot at nævne enkelte Ting: man maa studere Meningers vidt-forskellige Tilblivelse, Virkesfære og Ændringsmuligheder hos de forskellige Individider. Man maa klarstille den mangeartede underjordiske Sammenhæng mellem Fejl og Dyder hos Menneskene, man maa oplyse, hvordan Egenskaber og Evner filtrer sig ind i hverandre. Det maa gøres muligt for Folk at erkende Fejl og Sygdomme i deres egne aandelige Organismer og Vejene, ad hvilke Forbedringer kan opnaas. Man maa udbrede Kendskab til de utallige Tilfælde af sjælelig Ælde og Ufrugtbarhed, der forekommer i hvert Individets Liv, og Formerne for sjælelig Renselse og Fornylse. Man maa lære sig, hvordan Følelser dannes og plejes; Folk slider deres Følelser, som de slider deres Klæder, og tror, at det saaledes er Naturens Gang. Og dog er Tilfældet dette, at alt direkte Slid paa Følelser er Vold paa Naturen. Videre maa man fremstille Eksempler paa Drifters og Interessers Røgt og Vanrøgt. Man maa udforske de mange Arter af sjælelig Udfyldning, dermed opnaar man at kunne kaste Lys og Bevægelse ind i en Mængde Længsler, Sorger

og Savn, Tungsind og Lede, hvori Menneskene nu staar stille og jamrer, indtil Tilfældet befrier dem. Livet bygger sig op paa dybt forskellig Maade hos den rige og hos den fattige. Det er ikke klarlagt bredt og sammenhængende nok, hvilke Forskelle i Forestillingers Betoning, i Handlingsmotiver, i aandelig Beskæftigelse her er til Stede. Paa samme Maade har det sig med Kendskabet til Livets forskellige Tilsnit hos de aandeligt trætte og de aandeligt energiske, hos den bydende og den lydende, hos den trofaste og den lune-fulde o. s. v. Trods alt, hvad Digtere og Historikere har arbejdet, véd vi forholdsvis lidt om saadanne dagligdags Individualitetstræk og deres Virkesfærer.

Den sjælelige Undergrund i Mand og Kvinde er meget forskellig. Deraf følger, at Mandens Kultur efter Naturens Orden i mange Henseender er væsensforskellig fra Kvindens. Der tages under Opdragelsen kun ringe Hensyn dertil. Mandens Kultur kender man bedst, Kvindens specielle Kultur kender man grumme lidt til, og saa byder man hende at kultivere sig efter den for Mænd gældende Recept. Og det skønt de sjælelige Bevægelser strømmer og standser i hende efter andre Love, skønt hun jubler og tæres under andre Betingelser, skønt hendes Tanker og Stemninger blomstrer og dør anderledes. Hvis vore Kvindeforeninger lagde alt andet til Side og tog sig for at fremme Studiet af den specielle kvindelige Kultur, vilde de faa større Betydning end de hidtil har haft.

En anden Ting, som det er af stor Vigtighed at faa undersøgt, er den sjælelige Vekseldrift. Man kender Vekseldriftens Værdi i Agerdyrkning, i Skovbrug, men ikke i Sjælelivet. Man kender ikke til paa hensigtsmæssig Maade at skifte mellem Hvile og Bevægelse, Nydelsestilstande og Arbejdstilstande, Ros og Dadel, Spænding og Slappelse, Sluttethed og Mangfoldighed, Lyst og Lidelse. Man har nok opdaget, at Tingene i Sjælelivet er stærkere, naar de staar i Relief, at Tankernes Fald er vældigere, naar de strømmer fra Høj til Dal, end naar de færdes over fladt Terrain. Men disse Kunster har kun de færreste Anelse om at øve.

Overhovedet staar Folk i Almindelighed maalløse og tanke-løse over for de allerfleste Opgaver af indre, sjælelig Art. Denne Uformuenhed giver sig til Kende deri, at Folk næsten udelukkende bygger sig udefter. Den Aktivitet, der plejes indtil det minutløse, er Aktiviteten over for Omverdenen. Den Bygning og Afformning, der først og fremmest foretages, er Bygningen og Afformningen af

alt, hvad der vender udad mod de andre Mennesker og berøres af den offentlige Mening. De Dyder, der udarbejdes, de Laster der hæmmes, er de, som vedrører Omgivelserne. Den aandelige Løn og Lykke, man eftertragter, er den, som kommer fra Medmenneskene: Agtelse, Anseelse, sociale Forbindelser, Berømmelse, Magtstillinger. De private, rent indre Fejl og Fortrin i Individerne skøtter for det meste sig selv. Uvidenhed har ingenting at sige, naar blot ingen lægger særlig Mærke til den. Alle Fadæser, al Tomhed og Lige-gyldighed, alt indre Virvar og Holdningsløshed, som blot kan skjules — hvem tænker paa dem, uden netop naar det gælder at skjule dem. Pokker med det indre Menneske, naar blot det ydre Menneske er i Orden. Saadan er den gængse Mening; saadan er de Bestræbelser, der udfoldes. Og det er ikke til at undres over, at det er saaledes, saa længe Folk hverken kender Vej eller Sti i det indre Liv og ikke har Anelse om dets Lykkedilder. Det er dette Forhold, der skal bedres.

C. LAMBEK

MAETERLINCK'S UDVIKLING I DE SENERE AAR

I

De senere Aar har Maeterlinck i sin Kunst og Menneskeopfattelse gennemgaaet en lignende Udvikling som adskillige andre samtidige i og uden for Frankrig. Stor er jo den Skare af Digtere, der i disse sidste Tider er steget ned i Dalen til Menneskene fra Ensomheden og Fjernheden i Kunstens Elfenbenstaarn, hvor de i hemmelige Ekstaser destillerede kunstige og besnærende Essenser.

Maeterlinck har ikke „bekendt“ som saa mange andre. Men har Udviklingen hos ham været saa meget tavsere end hos mange andre, har den til Gengæld været saa meget des frugtbarere. I hans første Digte, de berømte „Hede Drivhuse“, fremelskede han med en sygelig Følsomhed de særreste og kunstigste Orkideer. En Coleridge's Blomster var enkle i Sammenligning med disse forvirrende Vækster. Billederne var til det yderste præcise, de sjælelige Tilstande fik bestandig Farvebetegnelser (en Mode som snart forsvandt); mangan en Gang maatte man dog — helt magnetiseret — stirre ind i dette indre Livs fortryllede Drivhuse, og mange af hans Metaforer ejede saa tung en Magt, at de fremkaldte Drømmerier, der forblev i ens Sjæl som en hemmelig og bestandig Mumlen. Men man behøver blot at læse følgende lille Digt (fra hans „Tolv Sange“) for at se, hvor hurtigt han blev træt af denne kunstige Ensomhedspoesi, og hvor sikkert han gjorde Skridtet ud i den Verden, hvor Tingenes Dybde blot synes at vokse med deres Almindelighed: „Og hvis han nu kom tilbage en Dag, hvad skal jeg

saa sige til ham? — Sig ham, at jeg ventede ham, lige indtil jeg døde af det. — Og hvis han saa udspørger mig igen uden at kende mig? — Tal til ham som en Søster. Han lider maaske. — Og hvis han spørger mig, hvor du er, hvad skal jeg saa svare ham? — Giv ham min Guldring uden at svare ham noget . . . — Og hvis han vil vide, hvorfor Salen er øde? — Vis ham den slukkede Lampe og den aabne Dør. — Og hvis han saa spørger mig ud om den sidste Time? — Sig ham, at jeg smilede af Frygt for, at han skulde græde.“ — Den Luft, man indaander her, er mere styrkende end den, der under det tungsindige Drivhus' blaa Krystallklokke fik alle de symbolske Vegetationer til at vride sig som i Feber.

Som Dramatiker og Tænkter har Maeterlinck gennemgaaet en lignende Udvikling fra det bizarre til det simple og almene. Han begyndte i „Prinsesse Malene“ med at dyngte Rædsler paa Rædsler. I alt rugede der frygtelige Skæbner, der sneg sig ind i Menneskene som langsomme Gifte, eller pludseligt og uanet overvældede dem. I „de Blinde“ — det groveste af hans Arbejder — blev Symbolet tydeligt indtil det haandgribelige. Endnu i de to skønne Tragedier: „Péléas og Mélisande“, „Alladine og Palomides“ er de elskende tegnet som skøre Planter, der rækker sig frygtsomt mod hinanden, hvisker til hinanden om det dunkle Liv, de føler i deres Indre, stammer mere og mere, jo højere Henrykkelsen stiger. Aldrig handler de ud fra en Overvejelse. Viljen kendes end ikke af Navn i denne Verden. De véd ingenting om sig selv. De føler sig blot leve — lykkeligt eller bedrøvet — det uforklarlige Liv. I „Péléas og Mélisande“ var der dog kommet en ny Figur til, en gammel Vismand — Begyndelsen til den Maeterlinckske Filosofi — som hist og her akkompagnerede med sine langsomme Betragtninger. I hans sidste Drama „Aglavaine og Sélysette“ havde det selvbetrægtende Element faaet en langt større Plads end tidligere. Dette Drama væver sin subtile Poesis Arabesker over det ældgamle Problem: Kan en Mand dele sin Kærlighed mellem to? Og Svaret bliver, at Tiden dertil endnu ikke er kommen. Den pragtfulde Aglavaine betegner det intellektuelle. Hun er saa hed og straalende, at hvert af hendes Haar synes at smile eller græde, eftersom hun selv er glad eller bedrøvet. Hverken hun eller Méléandre mener at opnaa en varig eller værdifuld Lykke, hvis den skulde volde den ømme og rene Sélysette Sorg. De betegner alt det, han senere gav Navnet „Visdom“. Med en mærkelig Billed-

rigdom fortæller de hinanden om dette dunkleste af alt: to Menneskers Sammenliden, saa man ikke véd, hvor ens eget Væsen holder op og den andens begynder. Deres Forstand har gennemsyret dem saaledes, at Handlingens Skønhed er dem en Nødvendighed. Sélysette er det instiktive. Ogsaa de smaa og ydmyge Væsener — dette er Grundtonen i „de Ydmyges Skat“ — har Storheden gemt i sig. Og der behøves mindre end et Ord — blot et Blik — for at aabne for alle de skjulte Rigdomme. Hun lytter til sig selv, og saa véd hun straks, at hun ikke kan leve længer.

II

Dette Drama ligger midt imellem de to Bøger, hvori Maeterlinck direkte har forkyndt sin Opfattelse af Menneskene: „De Ydmyges Skat“ (1895) og „Visdommen og Skæbnen“ (1898). Og mærkeligt nok er det disse delvis svært tilgængelige Værker, der har opnaaet den største Læsekreds. Digterisk set betyder den første mest, og mange af dens Sider indeholder Ord, der lige saa stemningsvækkende stryger hen over Bevidstheden som de ypperste i hans Dramer. Den anden er mere gediegen, afspejler et mere afklaret Sjeloliv, omsætter sine Sandheder i et Mylr af Billeder, der gennemgaaende ejer en fortræffelig Anskuelighed, men de drager ikke som den andens hen over Hjertet som „store, hvide Fugle“.

Det første Stykke Tavsheden i De Ydmyges Skat er interessant som en dramatisk Digtets Forkyndelse af sin egen Kunsts Utilstrækkelighed. Med en sjælden Ærlighed udvikler han, at Tavsheden alene er Sjælens Atmosfære, at Ordene i sig selv er golde, glansløse og kun faar deres Mening fra den Tavshed, der bader dem. Men Storheden i hans Dramer var ogsaa altid den, at hvert eneste Ord kom saa saare besværligt til Verden, var som en tung Draabe, der kom langt indefra, og bar i sig saa sære Reflekser af den stumme og skjulte Verden. I Sammenligning med ham synes alle andre franske Dramatikere retoriske. Hans Ord var som de Bobler, der i en natlig Stilhed stiger op til Vandfladens Mørke, og hvis spinkle Lyd ene bringer Bud om de Dybder, som ikke maales. Det er den aktive Tavshed, han taler om, og enhver maa dyrke den vel, „for det er kun i den, at de evige og uventede Blomster aabner sig lidt, de der skifter Form og Farve efter den Sjæl, ved hvis Side man er.“ Sjælene vejes kun i Tavsheden. For Resten aabenbarer sig allerede i denne

Afhandling en Mangel, som hele denne Del af hans Litteratur lider under. Han strækker sig urimeligt ud. Han iklæder den samme Tanke bestandig nye Klæder. Hans Afhandlinger breder sig med en Frodighed som visse udmærkede Digte af Hugo og Swinburne. Dramerne var anderledes knappe.

Det er vanskeligt at give noget klart Begreb om den Psykologi, han dyrker i *De Ydmyges Skat*, fordi alt hvad han beskæftiger sig med, ligger saa langt borte og saa langt inde, at han selv stadig gentager, hvor urimeligt det egentlig er at prøve paa at tale derom. Det er det usynlige Princip, han mener at mærke stærkere nu i Sjælene end nogen Sinde tidligere. Det staar for ham, som om der i visse Tidsaldre — hos Grækerne, i den franske Klassicisme for Eksempel — har været Substanser, der skilte Menneskenes Aand fra dem selv, skilte det, der blot angaar det flygtende i et Begær, en Lidenskab, fra det, der berører alt, som lever. Denne Angst for at lade sig angribe af den ydre Verdens Hændelser, denne stadige Hævden, at Menneskets Ære er at være Skæbnens Herre, at omsætte alle dens Onder til gode, livsbringende Værdier, er noget af det fundamentaleste i *Visdommen* og *Skæbnen*. I *De Ydmyges Skat* svinger Maeterlinck mærkeligt. I visse Partier synes han at hælde til en mystisk Skæbnetro. Hele den gamle Psykologi var ham dengang saa flad og faldefærdig. „Menneskene — siger han — begynder at dømme hinanden ud over Ordene og Handlingerne, ja endog ud over Tankerne. Thi det, de saa uden at forstaa det, naar langt ud over Tankernes Omraade. Vi dømmer ikke mere hinanden efter andet end det usynlige.“ Den digterisk skønneste Afhandling er den om unge Mænd, han har set, der anede deres egen tidlige Død. Disse Sider er lutter hvide og ømme Hymner til den Død, der leder vort Liv og er vort Livs Maal. „Næsten alle var de frygtsomme og forsøgte at vandre ubemærkede. De følte en sær og dødelig Skam, og det var, som bad de om Tilgivelse for en nær og ukendt Brøde . . . De nærmede sig; vi vekslede et Blik; vi skiltes uden at sige noget; og vi forstod alt uden at vide noget.“ Han aner, at det er de sidste Timers rene og kolde Lys, der allerede badede disse Ansigter og paatvang dem, der saa dem, en Tavshed som den, der fylder et Kammer, hvor En tier for bestandig. Nogle af sine besynderligste Drømmerier har han nedlagt her. Næsten altid — mener han — lever vi ved Siden af vort virkelige Liv, og vi føler, at vore intimeste, ja selv vore dybeste Tanker slet ikke

vedkommer os. Og det er kun i visse Øjeblikke og næsten i Distraction, at vi overhovedet virkelig lever.

Der er noget farligt og besnærende ved denne Bog. Der er en Dristighed i dens Paradoxer, som bringer Sjælen til at svimle. Og maaske vil faa Bøger saa vel være i Stand til at forskrue modtagelige Sind. De Anelser og Fornemmelser, den fremkalder, griber fat i noget i ens Indre, som havde hvilet godt i sin lethargiske Tilstand, og som nu, naar der pirres ved det, ser sig omkring med nyfødte og fortumlede Øjne og ikke véd, om de utydelige Billeder har nogen Sammenhæng med det virkelige eller blot er Halvsøvnens foruroligende Fantasterier. Alting i denne Bog er saa saare fjernt og uhaandgribeligt. „Naar vi udtrykker noget, forringer vi det forunderligt.“ I „den mystiske Moral“ udvikler Maeterlinck det, han tidligere berørte, at Sjælen er noget særskilt og vidunderligt, der slet ingen Del har i vore Handlinger. Hvis Sjælen pludselig blev synlig og gik usløret frem, slæbende alle sine dunkleste Gerninger bag sig, belæst med sine skjulteste Tanker, hvad skulde den saa — spørger han — rødme over, og hvad skulde den skjule? Den har ikke anet det mindste om Kødets Synder, de har aldrig naaet den. Den fulgte sin egen Lysets Vej og husker kun den. Den kan ikke skamme sig over, hvad den ikke har gjort. Ofte har den forvandlet til indre Klarhed alt det onde, den har levet i (altsaa maa den dog stundom kende lidt til andet end sig selv). Mange gribende Ord siges der om den uforklarlige Overbærenhed, der fødes af dette usynlige Princip. Der findes flere lignende Betragtninger i Visdommen og Skæbnen, men det er ikke dér sat nær saa paradoksalt paa Spidsen. Thi naar der siges noget saadant som, at en Mand kan have begaaet de laveste Forbrydelser, uden at selv den største af dem blot for et Øjeblik forstyrrer den Luft af ulegemlig Renhed, der omgiver ham, mens en Martyr eller en Vis, der nærmer sig, kan dække vor Sjæl med et tæt og utaaeligt Mørke, saa er det ikke let muligt i dette at se andet end golde Ordspil. For at faa en virkelig Mening i en saadan Paastand, kunde man fordre en nøjere Undersøgelse af Forbryderen og den Vise.

Al menneskelig Vilje faldt dengang sammen for Maeterlinck under Vægten af den usynlige Vilje, som er Skæbnen. Den klare Bevidsthed var ham intet. Og det er interessant at se den Udvikling, han har gennemgaaet ved at sammenligne Kapitlet Om Kvinderne i De Ydmyges Skat med nogle Sider om Kvinden

i Visdommen og Skæbnen. Man kan ikke undgaa at se, hvor forskellige de Værdier er, han priser. Han udvikler i den sidste Bog, i hvor langt højere Grad den bevidste og handlende Stræben efter moralsk Udvikling forhøjer Menneskets Lykkefølelse end den blot intellektuelle. Og han tilføjer: Af en Mand og en Kvinde, der besidder en lige kraftig aandelig Magt, vil Kvinden altid anvende en langt ringere Del af denne Magt til at kende sig selv moralsk. Og før en Sandhed har rensset og forvandlet noget i vor Sjæl, betyder den intet for os. Men tidligere var Kvinden ham det højeste, vor Sjæl kunde møde paa Jorden, fordi vi mødte selve den almægtige Skæbne, fordi ingen var i Stand til at stritte imod, naar Skæbnen sendte os en Kvinde fra „Dybet af de store, aandelige Byer, hvor vi lever uden at vide det“. Alle de Ting i vort Liv, hvori hun tager Del, fører os nærmere til det usynlige. Hun véd Ting, vi ikke véd. „Hun ejer en Lampe, vi har mistet“. Og deraf kommer hendes forbavsende Sikkerhed. Hun ser et Øjeblik paa den udsendte, og hun har straks lært alt, hvad det er nødvendigt at lære; og „de kommende Aar har skælvet lige indtil Tidernes Ende“. Manden er derfor mere virkeligt til som den, han er i hendes Øjne, end i det, han er i sine egne. Thi Kvindens Rødder rører langt inderligere end vore ved det ubegrænsede.

I Bogens følgende Stykker kommer der underlige Modsætninger til Syne. Det er ikke let at finde Traaden, der forbinder hans Beundring for den gamle flamske Mystiker Ruysbroeck og for Novalis med hans store Kærlighed til den Tænker, der vistnok staar ham allernærmest: Emerson, i hvis stadige Fremhæven af det dybe i de smaa Ting og de skjulte Eksistenser han fandt sine egne inderste Tanker udtalt. Det er den af de to Sympatier, der afgjort har levet sig stærkest hos ham. Hans Beundring for Mystikerne, der arbejder under Ekstaser i Idealismens tynde Luft, var dengang stor: „Mystikernes Skrifter er de reneste Diamanter i Menneskehedens Kæmpeskate.“ Hvilken Vælde er der ikke i dette mystiske Udbrud i De Ydmyges Skat: „Det er først i det Øjeblik, da Sætningen standser og Ordene skjuler sig, at vort Blik møder — pludseligt — gennem Aarene og Aarhundrederne et andet Blik, som taalmodigt ventede paa det . . . Øjnene vædes af det samme Mysteriums ømme og bitre Dug, og vi véd, at vi ikke længer er alene paa den uendelige Vej.“

Men i Visdommen og Skæbnen synes han at være færdig

med sin Beundring for Mystikernes Ekstase. Hele Bogens sidste Halvdel aander et hvast Had til alt det ekstravagante. Jo længere man naar frem i Tilværelsen, des større — mener han — bliver ens Tro paa Dybden og Sandheden i Livets ydmygeste og mest dagligdags Love. Og vi lærer at beundre dem, just fordi de er saa ensformige og almindelige. Jo mere det, der hænder os, synes os normalt, des mere nærmer vi os til selve den store Magts Ro, som besjæler os.

Visselig betyder De Ydmyges Skat mere ved sine Billeders Poesi og sine Anelsers Sværmeri end ved en gennemført Tanke-sammenhæng. Naar Maeterlinck saaledes i Afhandlingen om Novalis siger, at alt hvad der ikke gaar ud over den daglige Visdom, hører os ikke til og er ikke vor Sjæl værdigt, saa synes dette at slaa en Streg over flere af Bogens Afsnit, ja endog over Udtalelser i samme Afhandling. Navnlig Stykket om Hverdagens Tragik søger paa alle Maader at tydeliggøre, hvordan Mysteriet rører sig alle Vegne, i Livets tavseste Timer mere frit end i de anspændte, i det usynlige hos Tiggerensken, der standser En, eller Skøgen, der gør Tegn, langt dybere end i al en Bérénices synlige Pragt. Denne Afhandling er en eneste Hyldest til de tavse og langsomme Love, der kun opdages og forstaas i de rolige Timers Andagt. Og den er ligesom „Tavsheden“ interessant derved, at den belyser Maeterlincks Ligegyldighed som Dramatiker for de fikse Ideer (det vil sige „de blinde Lidenskaber“), der har fyldt alle Dramer, hans Stræben efter at give det, der ligger den talende og handlende Kunst saa fjernt: „den højtidelige og uafbrudte Dialog mellem Væsnet og dets Skæbne; alt det forunderlige, der er i selve det at leve“. Han anslaa ogsaa her noget, som han i den følgende Bog behandler indgaaende: en Forundring over Menneskenes store Interesse for Ulykken, og han tænker sig et Drama om Lykken, der altid saa gerne tier om sin Rigdom. Det er jo først ved Historiens Ende, naar der blot siges: „og de blev lykkelige“, at den store Uro holder sin Indgang. — Desværre møder man ogsaa i Afhandlingen om „Stjernen“ Modsigelser saa store, at de gør ens Hjerne trist. Et Sted læser man: Hvad nytter det at dyrke et Jeg, over hvilket vi næsten ingen Indflydelse har. Men i Slutningen forkyndes ganske den samme Anskuelse som der i Visdommen og Skæbnen bruges hundrede Sider til at udvikle, den frugtbare og glædelige, at det maaske er sandt, at vor Sjæl, efterhaanden som den hæver sig, lutrer Skæbnen.

De tre Slutningsstykker behandler alle, ud fra forskellige Synspunkter, den forunderlige Magt og den velsignelsesrige Smitte, som det gode ejer. Der er Sider her, der virker mægtigt, fordi de aander en Kærlighed til Menneskene saa stor som den sjælden træffes nu til Dags. Tankemæssigt indeholder de næppe noget nyt, og oversat i en andens Ord vilde det maaske lyde gammelkendt. De maa modtages i hans egne, saa vil Ordene falde i ens Bryst som hede, levende Taarer, der har løsnet sig fra Dybet af en Sjæl, hvis Renhed styrker.

III

Visdommen og Skæbnen blev en koldblodig Bog uden Lyrik. Dens Maal er ikke at give Fornemmelsernes Hemmelighed og Anelsernes Vaghed Udtryk. Dens Vilje er at give det klareste mulige Udtryk for et afklaret Sjæleliv, en ordnet Bevidsthed, og den udvikler paa tusind forskellige Maader, at den eneste betydningsfulde Skæbne for Mennesket er dets egen Sjæl, at den højeste Stræben efter moralsk Udvikling er den eneste Vej til Lykken, at Mennesket ejer i sig selv alle de Elementer, der skaber den varige Lykke.

At have en udviklet Bevidsthed, betyder at kende sig selv helt ind i Fremtiden, fordi Mennesket da allerede er den rigeste Del af denne.

Vort Livs Hændelser støbes kun i vore daglige Tankers Form, „og ingen heroisk Handling tilbød sig nogen Sinde for den, der ikke igennem Aar var en tavs og skjult Heros“. Hvert Væsen, der formaar at formindske de blinde Instinkters Magt, formindsker derved den ydre Skæbnes Magt. Derfor ligger Visdommen ikke blot i Tankerne, men i de Tanker, der har gennemsyret hele Væsenet i Karakteren. Den virkelige Vise er den, som, mens han ser længst, elsker Menneskene dybest. Den virkelige Fatalitet hersker kun i de rent ydre Ulykker. En indre Fatalitet eksisterer ikke; thi den ydre Skæbne vil aldrig kunne forhindre, at Ulykken i det gode Hjerte aabner en Kilde til Klarhed. Katastroferne i Hamlet sker kun — udvikler han — fordi alle Personerne vægrer sig ved at se. Selv i de sælsomste Øjeblikke og i de mest uforudsete Ulykker kæmper den Vise aldrig imod en helt usynlig eller ukendt Fjende. Men i den Vises Hjerte maa der være rejst et Alter til Ære for det ukendte. Ellers kommer det os ikke til Hjælp. Det er ikke nok at have vænnet sin Fornuft

til at sejre over de lave Instinkter. Disse Sejre bliver gølle, hvis Fornuften ikke underlægges et Instinkt, Maeterlinck kalder Sjælens. Saaledes skete det, at Visdommen en Dag sagde til Fornuften, at den skulde gengælde ondt med godt, at den skulde elske sine Fjender: Visdommen er Følelsen af det uendelige paa det moralske Livs Omraade. Kærligheden synes ulogisk, men det er kun ved at blive bedre, at man bliver mere vis. Man maa søge at have saa mange klare Ideer som muligt i sin Sjæl, for at kunne fremkalde et endnu større Antal, der endnu er dunkle. „Saa lægger En maaske en Dag sin lille usynlige Haand paa en stor Sandheds Skulder . . . Draaber af en ukendt Olie kan blande sig med den menneskelige Visdoms Olie, og naar de hvide fremmede er dragne bort, kan Flammen i den menneskelige Fornufts Lampe hæve sig, forvandlet for bestandig, mere høj, mere mægtig og mere ren i den højnede Tempelhal“. Fornuften er kun Lysets Skygge; den kan kun forandre Konturerne, eftersom den hæver sig eller sænker sig, men den ejer kun denne Skygge i det blændende Lyshav, der omgiver den. — Men selv det højeste af Aandens Glæder er intet imod den Fryd, en Sjæl fornemmer ved at blive bedre. Maeterlinck, der i „De Ydmyges Skat“ saa ned paa Handlingens Haandgribelighed, bruger her Sider for at prise dens Velsignelser. Paa intet Sted mærkes hans Udvikling mere overvældende. Har vi haft en stor Sorg, vil vor Trøst bero paa, hvad vi har sagt og tænkt og især paa alt, hvad vi har gjort, før Ulykken kom. Thi Taarerne har ingen Farve i sig selv. Da en Vis som Carlyle mistede sin Hustru, blev hans Sorg et syntetisk Billede af hele hans Fortid. Der er kun én Ting, der aldrig kan forvandle sig til Lidelse: det gode, vi har gjort. Vil en Skæbne herske over en Vis, maa den nødvendigvis blive endnu bedre end sit Offer. Ellers vil alle dens tusind Angreb prelle af. Thi de højeste Tanker kan være usikre, men ingen Magt kan slukke det Lys, som en god Handling har tændt i os. Derfor har Lykken sine Rødder langt dybere i det moralske end i det intellektuelle Liv.

„Der er intet ømt som den Glæde, der vender tilbage, naar vi har sagt al Glæde Farvel, intet saa levende, dybt og fortryllende som dens Fortryllelse, der har opgivet alle Illusioner,“ skriver Renan. Imod disse Ord taler Maeterlinck paa mange Sider. Han ser skarpt al den Hovmod, de skjuler over. At være misfornøjet er maaske blot — mener han — at have opgivet at prøve paa at forstaa. Det er retfærdigt at give Afkald paa den Lykke, der gør

andre ondt, men vilde overhovedet den Lykke, som vindes paa Bekostning af andres Vel, vilde den — spørger han her som i „Aglavaine“ — blive en varig Lykke for den Vise? Vil man endelig give Afkald paa noget, skulde man først give Afkald paa Hovmodets Glæder, der er tomme og bedrageriske. — Han afslører med Overbevisning alt det sentimentale, selvbehagelige og golde i megen Resignation, der for tidligt fik Navn af Dyd, og som saa ofte, naar man gaar lidt til Bunds, gemmer over sjælelig Slappelse, Dovenskab og Hysteri. Og naar han siger, at en klarsynet og stærk Sjæls Egoisme er mere heldbringende end al en svag og blind Sjæls Hengivelse, saa mener han sikkert dermed blot, at man maa have oparbejdet mangfoldige Evner i sig for virkelig at have noget at give af, der er værdt at modtage. Han sammenfatter sin Anskuelse saaledes (og disse Ord har en iøjnefaldende Rigtighed): „Det er ikke ved at give Afkald paa alle de Emner til Lykke, der omgiver os, at vi bliver vise; men idet vi bliver vise, giver vi, uden at vide det, Afkald paa alle de Arter af Lykke, der ikke mere er i Stand til at hæve sig op til os.“ Pligten her maa være en stiltiende Nødvendighed af hele vort Væsen.

Det er i det hele Ansvarsfølelsen over for Livet, som virker saa berigende i denne Bog, og som bevirker, at den uundgaaeligt rører op i ens Bevidsthed og vækker meget Liv, der gaar langt ud over det blot æstetiske. — I den sidste Halvdel af Bogen naar man til Problemet: Lykke-Ulykke. Maeterlinck véd, at det er lettere at synes dyb i Mørket end i den almene Klarhed, som Menneskene lever i. For ikke at synes mindre interessante ved at gaa ud af Mørket, der har en særegen Besnærelse, skjuler visse Artister for os andre, hvad det er for Grunde der bevirker, at de alligevel „modtager“ Livet, siden de dog vedbliver at leve. Men vi maa leve aabent og handle bestandig, som om Gud, „der utvivlsomt blot er vor Sjæls skønneste Begær“, uophørligt betragtede os. Vi maa leve uden Tanke om Belønning og uden Følelse af at have opfyldt en Pligt. Thi først da bliver det os en Nødvendighed at gøre det gode blot for det godes Skyld.

Vi ser, at den ydre Skæbne saa ofte i vore Øjne er uretfærdig og uden Skaansel. Den ydre Ulykke truer den rene og den urene. Men hvad Værdi havde den Vise, hvis Ulykken skaanede ham? Det gode ejer Lykken i sig, blot fordi det er rent og ikke venter nogen Belønning, og den retfærdige udspreder Lykken blot ved at være til; der danner sig omkring ham en stor Kreds af

Fred, hvor den indre Ulykkes Pile ikke kan naa hen. Men Bogens dunkleste Punkt er dens Opfattelse af vore Følelser over for Universets Uretfærdighed. En Sandhed, der nedslaaer — siger Forfatteren — har blot ved det, at den er en Sandhed, altid større Værdi end en Løgn, der styrker. En Lov i Universet, der synes os grusom, maa alligevel være nøjere forbunden med vort Væsen end alle de bedste Love, vi kan fremdigte. Selv naar den slaar os, kan vi beundre den. Hvis vi vil være lykkelige, har vi ingen anden Vej at gaa end Godhedens og Retfærdighedens. Ganske vist er det ogsaa en Udfoldelse af Væsnet, den onde søger, men ingen, der har kendt den Udfoldelse og Ro, som det gode giver, kunde mere finde nogen Lykke i det onde. Derfor hersker maaske Retfærdigheden kun i vore Sjæle, fordi det gode giver saa dyb en Lykke, som det onde aldrig vil kunne give. Al Lykke og Størhed faar hos os Form efter vore Sjæle. Den Gud, paa hvilken den ene ikke tror, vil blive mere mægtig og trøstende end den Gud, den anden tror paa, hvis den førstes Tvivl hviler paa Tanker og Følelser, der er mere vidtrækkende og rene end de, der besjæler den andens Sikkerhed. Det er alene paa Dybden af Grundene til, at man tror eller ikke tror, at det kommer an.

Kærligheden udvisker mange Fordomme, og Visdommens frugtbarste Øjeblikke er de, hvor Grænsen mellem dem, der tænker og dem, der aldrig tænker, synes pludselig saa lille og tilfældig. Det er sværere at forstaa end at foragte, og for den Vise forvandler al Foragt sig til Forstaaelse. Thi alt som lever, ejer Skatte, som ingen Vismands Blik kan oplyse. Man aander her igen tydeligt Luften fra De Ydmyges Skat. Jo højere man hæver sig, des mindre synes man at fjerne sig fra de ydmygeste blandt sine Medmennesker, „og de Skridt vi gør mod Idealet er de samme, der nærmer os til dem, vi i vor Uvidenhed og Forfængelighed havde foragtet“. Thi det, der skaber den menneskelige Lykke, staar aabent for alle. „At være lykkelig er at øve sig i at se de skjulte Smil og de hemmelige Skønheder i de utallige og navnløse Timer, og disse Skønheder findes kun i os selv.“ En Sjæl, som har haft Sejre i Livet og ser sig tilbage, kan ikke se med Glæde paa disse Sejre, hvis de ikke har forhøjet i ham Følelsen af det ydmyge i den menneskelige Eksistens, bragt ham til at tænke dybere og elske varmere. Thi at handle er ikke blot at sejre, men ogsaa at forsøge og være taalmodig, at lytte og tie. Det ligeligt sikre Liv, der er naaet saa vidt, at det ikke længer kan fristes af en uren

Tanke, er vanskeligere at leve end det, der kun kender til det anspændt-heltemæssige.

Bogens sidste Sider er viet Elskoven. Maeterlincks Blik er naaet saa dybt, at han har kunnet sige: „Elskovens hedeste, rene-
ste og mest varige Straaler ligner paafaldende dem, som en Sjæl, der elsker Retfærdigheden og Storheden og Skønheden, anstrenger sig for at mangfoldiggøre i sig“. Den, der haaber paa at møde Dybde og Trofasthed hos en anden Sjæl, maa have levet et andet Liv end de sterile Begærs, maa have kendt disse Ting nøje, som hun har gjort det. Det er lykkeligere at leve saaledes, at det blot er ligesom et skrøbeligt Tilfælde, der adskiller os fra den Elskov, vi haaber at møde, end at alt det, som er uværdigt og umenneskeligt i vor Sjæl, adskiller os derfra. Og den Beruselse, som Menneskene kun finder i Elskoven, vilde snart forvandle sig til Sørgmodighed, hvis man ikke i Elskoven fandt noget sikrere og dybere end Beruselsen. Det urokkeligste i Kærligheden findes i ethvert ædelt Liv. Det største, den giver os, er Evnen til at elske og beundre i et enkelt Menneske, hvad vi ikke vilde have Kraft til at beundre i tusind forskellige Ting. Men selv i Elskovens mest glødende Timer maa de elskende — oftere end man tror — søge hen til de fælles menneskelige Kilder, og bøje sig over dem, for at se, om de er virkelig lykkelige.

IV

Maeterlinck giver i sin sidste, nylig udkomne Bog Biernes Liv et pragtfuldt Billede, der for mange vil være som en Aabenbaring af en Verden, de kun havde tilfældige og utydelige Forestillinger om. Til Grund for Bogen ligger en Læsning af alle Hovedsprogenes (ogsaa de antikkens) Bi-Litteratur og, hvad der betyder mere, tyve Aars personlige Erfaring. Hvad der giver Bogen dens litterære Værdi, er den udsøgte Stil, hvor Overdaadigheden — som hos en Jacobsen, en Flaubert — altid er det knappest mulige Udtryk for sjældent udrustede Sansers Syner og Fornemmelser. Han er nemlig her for første Gang en Maler fuld af hedt, flamsk Blod, i nær Slægt med sit Hjemlands store Digterkolorister: Verhaeren, Demolder, Eekhoud. Sommeren koger i denne Bog, mumler med sine tusind milde og glødende Munde; der staar op af den en tæt og bedøvende Frodighedens Em. Gennem alt og bag alt den mangfoldige Summen af de smaa, utrættelige Insekter, hvis Livs Vidundere og hvis Instinkters Overraskelser han

afslører med en stor Poets skildrende Magt, med en Lærds Samvittighed, der afskyer al poetisk Udsmykning, som ikke stemmer overens med de sidste Opdagelser.

Der vilde ikke være nogen Mening i at gennemgaa hans Fremstilling Led for Led. Thi Realiteterne vil man rimeligvis kunne finde mange andre Steder, og Bogen kan ikke undvære Mesterens Sætninger.

Den er et Udtryk for tyve Aars bestandig varmere Kærlighed til de bitte Dyr „med de sorte, straalende Øjne, Spejle for de overdaadige Blomster, for Azuren og al Sommerens uskyldige Hovmod“; for tyve Aars Kærlighed til Kuben, der strømmer over af sorte Bølger, som en dumpt syngende Vase under Solens Glød, „dette mirakuløse Legeme, omkranset af Tusinder Sjæle, dette Uhyre, der ikke kender til Søvn, næret af Blomster og Dug“. Bierne er „Sommerens Sjæl, de ledige Stunders Timeglas, den hastige Vinge i de Dufter, der vælder frem, Intelligensen i de Straaler, der svæver, en Mumlen i de Lysninger, der skælver, Sangen i den Luft, der stilner og hviler ud, og deres Flugt er det synlige Tegn paa de smaa talløse Glæder, der fødes af Varmen og lever i Lyset.“ Man maatte anføre Sider for at give et Begreb om Stilens Magt. Intet af Maeterlincks Dramer kan fremkalde dybere Fornemmelser end det hemmelighedsfulde Kapitel om de unge Dronningers Fødsel og Kampe. Og aldrig gav han en saa svimmelfuld Poesi som den, der fortæller om Dronningens Bryllup højt oppe i Azuren, hvor Hannerne flyver deres æventyrlige Kappedragt, indtil den udvalgte naar hende, griber hende, gennemtrænger hende „og baaret til Vejrs af en dobbelt Kraft hvirvler deres sammenslyngede Spiral et Sekund i Elskovens dødelige Delirium“. Det bliver Hannens ekstatiske Undergang. „Tragiske og feagtige Bryllupper, dræbende og udødelige, enestaaende og straalende, ensomme og uendelige . . . Beundringsværdige Beruselser, hvor Døden kommer imellem i det rene og skønneste, der omgiver denne Klode: det endeløse Rum, og fæstner i den høje, gennemsigtige Himmel Lykkens Sekund, renser i det uplettede Lys, hvad Elskoven altid har i sig af fornedrende, gør Kysset uforglemmeligt, og drager selv Omsorg for at indføre og forene, for en lang Fremtid, i eet Legeme to smaa skrøbelige Liv.“

Men Bogen er ikke blot en Lærds og en Digtters Værk. Den er en Fortsættelse af de to Bøger, hvori Forfatteren havde nedlagt sine Tanker. Alle Vegne indsynger han i smaa Kapitler sine Over-

vejelser og Sammenstillinger med Menneskelivet. Og intet Sted standser han længere og mere beundrende end foran dette Biernes til Grund liggende Mysterium: deres Arbejdes enestaaende Desinteresserethed, deres fuldkomne Offer til Slægten, deres gennemførte Dyrkelse af Fremtiden, der intet som helst Sidestykke har i nogen menneskelig Slægt. Endvidere mener han, at de Glimt af Lys som deres Udvikling kaster ind i Naturens Nat, er en tilstrækkelig Belønning for de Anstrengelser, man ofrer paa dem. Thi det er saa lidt det, der ud over saadanne Fakta kan tyde paa Muligheden af en bestemt Verdensvilje. Der er ingen overlegen Magt, som griber ind i vore Skæbner, som vi gør det i Biernes. Men disse Insekter kan belære os om meget. De af dem, som dybest adlyder deres primitive Pligt, har vist sig at være de, der var bedst forberedte til at drage Fordel af Menneskenes overnaturlige Mellekomst. Og skulde nu en uforudset Katastrofe pludselig vende op og ned paa Menneskenes Liv og Forestillinger, saa var maaske ogsaa de, der dybest havde opfyldt deres Pligt, bedst forberedte til at modtage de nye Sandheder. Og ligesom det ud af hele Biernes Organisation kan læses, at de er skabt til at frembringe Honning, saaledes er det indskrevet i vore Øjne, i vor Marv, i vort Legemes Nervesystem, at vi er skabt til at forvandle alt, hvad vi optager i os af Jordens Ting, til en særegen Energi, der er enestaaende paa denne Klode; det sælsomme Fluidum, der ejer tusind Navne og dog kun har én Essens. Vi véd ikke, hvor det fører os hen, hvad vi skal gøre med det, hvad det vil gøre med os. Men vi skal ikke tænke paa andet end at give det alt, hvad det forlanger, ofre det alt, som kunde forsinke det i at udfolde sig. Der — udvikler han — ligger for Tiden Menneskenes klareste Pligt. Efterhaanden vil det selv belære os om de andre. Det vil nære dem, efter som det selv bliver næret.

Ligesom Bierne ikke véd, hvem der skal nyde godt af al den overflødige Honning, skal vi heller ikke pine os med at udgranske, hvem der skal drage Fordel af al den aandelige Kraft, vi bringer til Verden. Vi skal blot søge og søge alt det op, som kan skaffe Næring til den uforklarlige Flamme. Vi maa nære den med alle vore Følelser og Lidenskaber „og med dens egen Essens som er den Idé, den uddrager af alle de Opdagelser, den bringer med fra alt det, den besøger.“ Saa vil der komme et Øjeblik, hvor selve dens Mistanke om, at alle dens Anstrengelser maaske er

uden Maal, blot gør Gløden i dens Søgen mere ren, mere desinteresseret, mere ædel . . .

Det er kun lidt af Bogens Poesi og Tankeindhold, der her er gjort Rede for. Men dette sidste er fremdraget, fordi Maeterlinck her paa det intellektuelle Livs Omraade taler for de samme Ideer, som han i Vidsdommen og Skæbnen priste paa det moralskes. Man maa med Spænding imødesee, hvorledes han i sin fremtidige Digtning vil forme sit nuværende Syn paa Livet.

Han holder lykkeligvis stadig alle Porte aabne, saa at Pustet fra det store ubekendte bestandig kan fylde hans Poesi med sin uundværlige Isnen.

CHR. RIMESTAD

E. S.

Siden dette blev skrevet, har Maeterlinck udgivet to smaa Skuespil: „Søster Beatrice“ (et „Mirakel“), der er fortalt med en saa medfølelse Indtrængen i Emnet, at Forfatteren hverken har haft en Baggrund af Ironi eller en stiliseret Naivitet nødvendig — samt „Blaaskæg“. I dette sidste kommer Ariane — en Personliggørelse af Digterens Kærlighed til Dagen og Lykken — til et fantastisk Søslet, hvor alle Heltinderne i hans tidligere Dramaer er indespærrede. Trods hendes Forsøg paa at føre dem ud slutter det imidlertid med, at de allesammen foretrække at blive hvor de er. Skattene af ædle Stene, der er lukkede inde i seks hemmelige Kamre, og Dagslysets blændende Indstrømmen er levendegjort med den suggestive Kunst, som Mallarmé saa indtrængende har raadet de nye Digtere til at anvende. — Om kort Tid udkommer et stort Drama af Maeterlinck, det første af hans Arbejder, der foregaar paa en bestemt Tid og et navngivet Sted. Det var ogsaa paa Tiden, at man fik fast Grund under Fødderne efterat Aglavaine og Sélysette havde drevet det abstrakte Drama ud til dets yderste Spids.

FORTIDS ARBEJDERFORHOLD

SPREDTE SMAATRÆK FRA DET 18. AARHUNDREDE

DEN nu snart halvhundrede Aar gamle Næringslov faar Skyld for saa meget. Den Frihed, den gav, skal efter manges Mening have skabt de urolige Arbejderforhold, vi nu lider under, thi i de gode gamle Lavstider vilde Nutidens hyppige Arbejdsnedlæggelser have været en Umulighed. Men de, der saa skarpt pointerer Næringsfriheden, viser, at de er blinde for den store sociale Bevægelse, der samtidig har fundet Sted hele Verden over, de glemmer den Mængde i de forskelligste Retninger nivellerende Faktorer, der har virket jævnsides med Næringsfriheden. Det er imidlertid slet ikke min Hensigt at komme ind herpaa. Jeg vil kun paavise, at det er en fuldstændig Fiktion, naar man tror at kunne gaa ud fra, at Arbejderforholdene i de gode gamle Lavstider altid var rolige. Nej ogsaa dengang fulgte den ene urolige Bevægelse efter den anden.

Jeg har andetsteds udførligt beskrevet den store københavnske Tømmerstrike i 1794, saa den skal jeg ikke drage frem. Den kunde desuden være en Undtagelse, og en Undtagelse styrker jo Regelen. Som jeg nedenfor skal vise, var den imidlertid slet ingen Undtagelse. Jeg kunde tværtimod fristes til at sige, at som den store Lock-out i 1899 paa sin Vis satte Kronen paa det 19. Aarhundredes danske Arbejderuroligheder, saaledes gjorde Tømmerstriken i 1794 det samme for det 18. Aarhundredes Vedkommende. Den holdt sig ikke til Tømmerne alene; trods de stærkt skillende Lavsvægge bredte den sig til seks andre Fag.

Naar jeg da her i korte Træk skal omtale nogle Arbejdsnælgelser i det 18. Aarhundrede, skal jeg tage mit Udgangspunkt fra Opførelsen af Kristiansborg Slot under Kristian VI. Dette det største danske Byggearbejde i det nævnte Aarhundrede medførte nemlig en Række Brydninger. Og hvorledes de faldt ud, karakteriseres med Lune af Holberg, naar han i sin 261. Epistel skriver: „Min Herre forlanger at vide, hvad Udfald den Urolighed fik, som Haandværkssvendene havde opvakt i København. Den fik samme Udfald, som den plejer at have, nemlig at Mesterne maa give dem carte blanche og lade dem foreskrive sig, hvilke Conditioner dem lyster“.

Først vil jeg vise, at Svendene, der arbejdede paa Slottet, ikke lod sig kyse af kongelige Lakajer. En saadan var sat til daglig at føre Bog over de forskellige Svende, der beskæftigedes paa Slottet. Han plejede i den Anledning hver Dag at raabe dem op neden for det Stillads, de arbejdede paa. I Begyndelsen gjorde han det ved Navn, men senere ved et Nummer, og det førte i 1738 til Spektakler. Stukkator Brennos Svende vægrede sig ved at svare paa Nummeropraabet, og nu klagede Lakaj Frølund til Hofmarskallen, der rapporterede Sagen til Kongen, hvorefter der blev skrevet til Slotsbygningsskommissionen, der igennem Hofbygmesterne igen henvendte sig til Brenno. Hans Svende, oplyste han, havde svaret, saa længe Frølund oppraabte dem ved Navn, men paa et Nummeropraab vægrede de sig ved at svare. De var ikke Soldater. Frølund havde yderligere ægget dem ved at bruge Mund, han havde kaldt dem „capricieuse Canalien“, og efter hvad de havde bragt i Erfaring, blev Billedhuggerne, Stenhuggerne og Snedkerne slet ikke oppraabte. Modstanden var bestemt. Og saa mente Bygningsskommissionen, at den ikke kunde tvinge disse Svende, der følte sig som Kunstnere. Forlod de deres Arbejde, vilde de ikke være lette at erstatte, og Resultatet blev da, at en kongelig Resolution paalagde Frølund ikke mere at oppraabe dem ved Nummer.

Som Brenno var en Italiener, der dog i 18 Aar havde arbejdet i København, saaledes var der blandt hans Svende ikke faa Fransk mænd og Italienerne. Men vi skal se, at ogsaa baade Tyske og Danske godt kunde sætte deres Vilje igennem.

Den 1. August 1740 om Aftenen Kl. 11 gik 40 Stenhugger-svende „Grassategang“ i Store Færgestræde, en Gade, der forsvandt ved Københavns Brand i 1795. De havde Musik med sig, sang

og trallede. Det mente tre Betjente at maatte forbyde. For at standse Musikken tog de fat paa en af Spillemandene, men det vilde Svendene ikke finde sig i. Spillemanden blev tagen fra Betjentene, der med nogle Vægteres Hjælp dog til sidst drog af Sted med tre Svende som Arrestanter. Lang blev dissers Arrest dog ikke. De truede nemlig med, at blev de ikke løsladte, vilde de og deres Kammerater straks ophøre med Arbejdet paa Slottet, og saa tillod Politimester Torm deres „relaxation“. Han „overvejede“, at „formedelst sliq selvraadig Intention, som disse Folk i deres Ubesindighed let kunde iværksætte, maatte Hans kongelige Majestæts Arbejde lide Ophold og Sinkelse“, og saa gav han dem som nævnt deres Frihed.

Dermed troede han, at den Sag var forbi. Men saa overraskedes han ved, at samtlige Stenhuggersvende ti, tolv Dage efter fremkom med en Klage; de var blevet fornærmede af Politiet og begærede Satisfaktion. Derpaa mente han dog ikke at kunne indlade sig. Stenhuggersvendenes „overgivne Væsen tager daglig Overhaand“, skriver han, de er saa urolige og selvraadige, at „deres Omgang og Tilhold paa Gaden saavel som i Værtshusene om Aftenen idelig maa paaagtes, saafremt Staden og Publico ikke mere Fare og Fortræd derunder skal periclitere“. Svendene lod imidlertid ikke Politimesteren have det sidste Ord. De imødegik ham i en længere Skrivelse, og samtidig rejste de en anden Sag.

Fire Svende hos Stenhugger Fortling klagede i de sidste Dage af August over, at Stenhugger Drechsel, der ogsaa havde Arbejde til Slottet paa Materialgaarden, havde antaget nogle Svende fra Brabant. Dem vilde de ikke arbejde sammen med, da de ikke var zünftige; der gaves nemlig ingen zünftige Svende i Brabant. Arbejdede de sammen med dem, vilde de blive „straffede“, naar de kom til Tyskland. Og det blev ikke ved Klagen. Omtrent samtidig med den forlod alle Fortlings Svende deres Arbejde. Dagen efter fik Hofbygmester Eigtved dem rigtignok til at begynde igen. Men længe varede Freden ikke, skøndt der indrettedes særlige Arbejdsrum for Brabanterne. Mandag Middag den 5. September nedlagde de paa ny Arbejdet og førte nu i otte Dage en „einen Auflauf ähnlichen Lebensart“, hvad der førte til, at et Par af dem blev arresterede. Men saa truede Stenhugger Didrik Gerckens Svende med at nedlægge Arbejdet, og over for denne Trusel faldt Myndighederne til Føje. De arresterede blev frigivne, Brabanterne blev sat fra Slotsbygningsarbejdet.

Saa kom der Ro igen, men Slotsbygningskommissionen var ikke glad ved Situationen. Den paalagde Eigtved at forhøre, om det ikke skulde være muligt at faa 40 à 50 Brabantere hertil, og den 14. September gjorde den en Forestilling om Sagen til Kongen. Nu var Svendenes Overmod steget til det højeste, nu maatte der gribes ind „mit justitzgemässer Härte“, og dens Forslag gik ud paa, at en særlig Kommission skulde undersøge Sagen og foreslaa de nødvendige Straffe. Allerede Dagen efter resolverede Kongen, at den ønskede Kommission skulde nedsættes, men — nu fik Slotsbygningskommissionen Betænkeligheder. Den udsatte egenmægtigt Sagen, „weil es sonsten einen Aufenthalt in der Arbeit verursachen mögte“; det gik allerede langsomt nok med Gemakkernes Færdiggørelse. Stenhuggersvendene triumferede, og i November klagede Brabanterne over de Voldsomheder, Fortlings Svende tillod sig imod dem.

Det passer fuldstændigt med hvad Holberg skriver i sin ovennævnte Epistel, hvor han yderligere ganske spydigt bemærker, at „det er en Lykke, at Haandværkskarlene ej stemme deres Præntioner end højere, thi de er de eneste Lemmer udi et Societet, som ikke kan tvinges“. De bor, skriver han, „som Tartarer udi Telte, og uden Ulejlighed eller mindste Tab kan de flytte fra et Sted til et andet. Hvorudover, naar de truer med Desertion, maa man tro, at det er deres Alvor, og maa deres Mestere da give sig paa Discretion, medmindre de vil se deres Arbejde og Næring at ligge.“

Og dog stod Samfundet udrustet med de strengeste Straffe i alt Fald over for strikende Bygningshaandværkere. Allerede tidligere havde man erfaret, at Stenhuggerne var urolige Mennesker, De udviste „de største Insolentier“, og de onde Eksempler, de gav, havde begyndt at indsnige sig hos Murerne, Snedkerne, Tømmerne og „andre til Bygninger udfordrende Haandværkere“, hvorfor det under 24. April 1734 var blevet befalet, at Stenhuggerne, der hidtil ikke havde været i noget Lav, skulde indgaa i Murerne Lav, og at alle de nævnte Haandværkere, hvis de sammenrottede sig eller „holdt sig tilbage, indtil de i en eller anden deres formentlige Præntion eller Besværing kunde blive føjede“, skulde straffes med Fængsel, Rasphus, Fæstningsarbejde eller endog paa Livet. Men hvad hjalp de paabudte Straffe, hvad hjalp den paabudte Lavstvang?

Der kan nu nok siges, at Slotsbygningen, som det hastede

med, maa betragtes som et særligt Tilfælde, og der kan peges paa, at som Stukkatørerne var Franskmænd og Italienerne, saaledes var Stenhuggerne væsentlig Tyskere. Og disse tyske Stenhuggere var, hvad der er paaviseligt, endnu ikke komne ind under den danske Lavdisciplin. I de regulære danske Lav var der selvfølgelig Ro.

Over for en saadan Paastand er det nu nok værd at erindre, at Stenhuggernes „Insolentier“ havde smittet Københavns øvrige Bygningshaandværkere. Der kan saaledes gøres opmærksom paa, at der under 20. August 1733 faldt en Dom ved Politi- og Kommercekollegiet, hvorefter samtlige Mursvende, der arbejdede paa Slottet, dømtes til hver at betale 1 Rd. til Konventhusets fattige. De havde „uskjellig“ forladt deres Arbejde og „uforsvarlig holdt dem derfra udi fire Dage“. De „meriterede“ Straf med Arbejde udi Skubkarren, men da en saadan Straf maatte geraade til det kongelige Slotsbygningsarbejdes Sinkelse og Ophold, omsattes den til den ovenfor nævnte Bøde. Grunden til Arbejdsnedlæggelsen var, at en Murmester Abraham Støy med sin Stok havde slaet en Svend, der arbejdede uforsvarlig slet, og havde brugt Mund over for tre andre daarligt arbejdende Svende.

Men vi vil gaa helt bort fra Slotsbygningen og Bygningsfagene til f. Eks. Skomagerlavet. Og saa er der at berette, at der ved Juletid 1747 var stor Staahej mellem Københavns Skomagere. Siden Pesten i 1711 havde Byens Skomagermestre ydet Svendene et Maaltid hver Søn- og Helligdag, men Viktualiernes stigende Priser gjorde, at Mestrene ønskede at komme bort herfra. De vilde i Stedet for forhøje Arbejdslønnen for et Par Sko eller Støvler med 2 Sk. Men Svendene erklærede lydeligt deres Utilfredshed hermed; ved den første Vandringstid efter den urolige Jul rejste den største Del af Svendene herfra, og de, der ikke rejste, nedlagde lidt efter lidt Arbejdet. Mestrene kom herved i stor Forlegenhed. De for deres Vedkommende søgte og fik Hjælp hos de militære, der havde lært Professionen. Men de „fyrige“ Svende fik ogsaa Hjælp. Det hedder, at de udenrigsfra ligesom af en Del andre Lavssvende i København bestyrkedes i deres Urolighed, ja erholdt Understøttelse i Penge, ikke at tale om, at Mestrene ikke stod enige; 33 Mestre stillede sig paa Svendenes Side. Og saa udgik der da efter Magistratens Indstilling den 29. November 1748 en kongelig Missive, hvorefter Mestrene, „da Svendene ikke paa anden Maade skal være at bringe til Rolighed“,

vedblivende skulde yde Svendene hver Søn- og Helligdag et Maaltid Mad in natura eller 12 Sk. Det var en afgjort Sejr for Svendene, hvis Anfører for øvrigt bar det fremmede Navn Joseph Dominicus Janbatis.

Selvfølgelig protesterede nu Mestrenes Flertal, 150, sammen med nogle „fredelige“ Svende, der ikke ønskede, at Joseph Janbatis maatte „victorisere og undertvinge de øvrige Svende og Lavet, helst da han er en saa hardie Profanateur, at han en publique tør sige: Nu gaar det som Gud og Joseph vil“. Men Protesten hjalp næppe det mindste, den trufne Afgørelse synes at være bleven staaende — ganske i Overensstemmelse med den Holbergske Epistel.

En saadan Sejr fik naturligvis Følger. Ikke alene Skomager-svendene, men samtlige Svende i København synes at være bleven mere eller mindre store paa det, hvorfor det er fuldt forstaeligt, naar Københavns Magistrat noget ind i 1749 „remonstrerer“, at det nogle Gange er arriveret, at forskellige Lavssvende endrægtelig have forladt Mestrenes Arbejde i det ganske Amt, uden at Hovedmanden har været at udfinde, saa at de i Hobetal have spadseret og ikke villet gaa i Arbejde igen, før de i visse Maader ere blevne føjede i deres Paastand, hvorved Mestrene højligens fornærmedes og Publikum imidlertid opholdes i det behøvende Arbejdes Forfærdigelse. Ja der tales om „Opstand“ af Mur- og Tømmersvendene, af Skomagersvendene, „og endelig nu til sidst af Grovsmedesvendene“.

Formedelst en lille Disput, en Grovsmedesvend havde med en Mester, udskikkedes hemmeligt visse deputerede i alle Værksteder, der gjorde Forbud, at de alle paa én Gang skulde udtræde af Værkstederne, endog de, som havde Kongens Arbejde under Hænder. Kun med Besvær fik Magistraten Sagen bragt til Rolighed, og den følte, at den i saadanne Forhold væsentlig stod værgeløs. Derfor foreslog den, at de Straffebestemmelser, der i 1734 vedtoges over for Stenhuggerne og forskellige Bygningshaandværkere, fremtidig skulde gælde over for samtlige Haandværkere, og saa udgik da et kongeligt Reskript herom, der af Magistraten blev bekendtgjort ved en Raadstueplakat af 24. November 1749.

Nu kunde den Svend, der forlod sin Mesters Arbejde, straffes, uden Hensyn til om han i Hovedsagen havde Ret eller Uret, og de Svende, der gjorde sig skyldige i „Ustyr og Sammenrottelse“, kunde dømmes til Fængsel, Rasphus og Arbejde i Fæstningen, ja efter Omstændighederne straffes paa Livet. Den afsagte Dom skulde

straks eksekveres uden nogen Appel. Det lyder kraftigt og stærkt, men den højkongelige Enevoldsmagt var her, som altid, patriarkalsk og medgørlig. Kongen forbeholdt sig efter Godtbefindende at formilde Dommen, og hvis den skyldige før Domsafsigelsen lovede Bedring, da maatte han paa mildere Maade anses „saasom med Mulkt, taalelig Straf paa Kroppen eller Frifindelse for videre Tiltale“. Det synes ganske betegnende, at Holbergs ovenfor nævnte spydige Epistel først udkom i 1750.

I alt Fald er det sikkert, at der vedblivende forekommer Arbejderuroligheder, saaledes som det her skal vises i nogle Eksempler, der tillige viser, hvorledes man gik frem, strengt eller mildt, imod de skyldige.

I 1752 gjaldt det nogle Mursvende og en Stenhuggersvend. Hvad de første angik, da havde de efter en Mønstring over Brandvæsenet paa Gammeltorv med deres galonnerede Hatte paa Hovedet og deres Hammere i Haanden trængt sig ind til Herrerne i Mønstringsstuen paa Raadhuset og paa en brutal Maade forlangt nogle Kammerater, der var blevet arresterede, løsladt. Seks af Hovedmændene blev dømt til strengt Arbejde i Kastellet, den ene i et Aar, de fem andre i tre Maaneder. Og lidt senere paa Aaret dømtes Stenhuggersvenden til den samme Straf i tre Maaneder. Han havde søgt at boykotte to Mestre ved at foreholde de hos dem arbejdende Svende, at hvis de blev hos Mesterne, vilde de ikke blive „skænkede“, d. v. s. ikke blive betragtet som zünftige, naar de kom til Tyskland, og saa havde han desuden sagt, at skulde det end koste ham og de andre Svende 600 Dukater, skulde der nok blive sørget for, at de fremmede Svende, der kom til disse Mestre, ikke blev hos dem.

Det var forholdsvis strenge Straffe. Men der er andre Eksempler, der tyder paa stor Mildhed. Da fem Sejlmagersvende i 1762 havde nedlagt Arbejdet hos deres Mester og vægret sig ved igen at tiltræde det, medmindre han vilde afskedige en hos ham arbejdende Nordmand, fandt Retten dem højst strafværdige, men da de erkendte deres Forseelse og lovede Bedring, slap de med at betale en Bøde til Politikammerets Fattigbøsse, Hovedmanden 2 Rd. og de andre hver 1 Rd. Paa lignende Maade gaar det i 1763 syv Blikkenslagersvende, der havde „handlet utilbørligt mod Plakaten af 24. November 1749“, men lovede Bedring, og i 1766 tre Skræddersvende, der havde ophørt med Arbejdet hos deres Mester.

Der er Eksempel paa Eksempel, der tydeligt viser, at Arbej-

derne slet ikke var et roligt Folkefærd i de gode gamle Lavstider. Ja vi ser endog, at selve Lavsvæsenet kunde give Anledning til Uro. De lavsoplærte Svende vilde, ja maatte ikke arbejde sammen med ikke-zünftige Svende. Deres zünftige Ære forbød det, og hvor uhyggelig udviklet den kunde være, kan ses af en Sag fra 1766. Paa Opfordring af Slotsforvalterens Hustru paa Charlottenlund havde en Mursvend bundet og senere løst en Hund, der skulde kastreres. Men da denne Akt udførtes af Natmanden, havde han derved ligesom været dennes Medhjælper; han var bleven „geschimpft“, og ingen zünftig Svend kunde herefter arbejde sammen med ham. Sagen kom for Retten, og det kendtes for Ret, at Mursvend Anders Lassens Forhold i at binde og løse forommeldte Hund ikke burde være eller geraade enten ham eller nogen anden i Landet til Forklejnelse eller Præjudice i mindste Maade. Men fire Mursvende vilde desuagtet ikke lade sig sige, de vilde ikke arbejde sammen med ham, og det endskøndt alle de strenge Straffe i Plakaten af 1749 blev oplæst for dem, og saa endte det med, at de den 5. December 1766 blev dømt til at arbejde i Jern i Københavns Fæstning, den ene i to Aar, de tre andre hver i ét Aar. For ikke at krænke deres zünftige Æresfølelse gik de i Slaveriet og lod sig, som en samtidig Forfatter med Forundring siger, „lænke ved Siden af Skælmer og Tyve“.

Der er ingen Tvivl om, at denne zünftige Æresfølelse spillede en stor Rolle i Datidens Svendeuroligheder. Den viser sig hos Stenhuggerne paa Slottet over for Brabanterne, og hvor underligt det end lyder, spiller den ogsaa en Rolle, naar Skomagersvendene holder paa deres Søndagsmaaltid. I en af deres Skrivelser til Kancelliet hedder det, at de hverken maa eller kan opgive noget af det, de og deres Forfædre har haft; fra fremmede Steder har de faaet det Svar, at de ej vilde blive anset for „gyldige“, hvis de lod sig deres Søndagsmaaltid fratage. Det som det synes kun sjældnere forekommende Lønspørgsmaal viser sig her i en Forklædning, men at det ogsaa direkte kunde gøre sig gældende, kan ses af en Slotssag fra 1739.

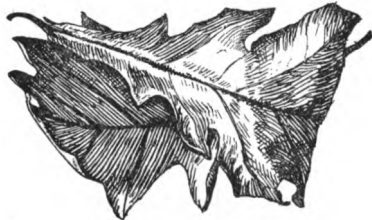
I det nævnte Aars Marts Maaned søgte fire af Stenhugger Gerckens Svende ind paa et Spisekvarter i Borgergade i et Hus, „Skibet“ kaldet, hvor en af Fortlings Svende havde sit Logi. Ham var de nemlig vrede paa, fordi han og hans Kammerater ved at tilbyde en ringere Arbejdspris end den sædvanlige, havde opnaaet at faa en hel Del Arbejde. Selvfølgelig kom det til Mundhuggeri,

de kaldte ham Spitzbub og Brødtyv, og Mundhuggeriet blev til Haandgribeligheder, der bredte sig til ganske betydelige Slagsmaal mellem de to Mestres Folk. Fortlings Svende gik endnu helt ud paa Sommeren under Navnet „Lohnverderber“, og et saadant Skældsord maatte naturligvis hævnnes.

„Brødtyv“ og „Lønfordærver“ klinger næsten som Nutidens „Skruebrækker“. Datidens Arbejderuroligheder har andre Kunstord end Nutidens, en anden Teknik, de er, om det saa maa siges, anderledes kostumerede, men inderst inde er Kernen den samme, og en Gang imellem glimter Ligheden ud gennem det gammeldags Kostume. En københavnsk Snedkersvend skriver 1642 paa Lavsalens Panel en inderlig Klage, der begynder saaledes: „Gewalt geht vor Recht, solch's klag' ich armer Knecht“, og de københavnske Tømmersvende gør i 1794 gældende, at det er deres Sved og Arbejde, der betales af de byggende.

Nej, det er virkelig ikke Næringsloven af 1857, der er Skyld i Arbejderbevægelsen her i Landet. Den var kommen alligevel. At der selv i Lavstiden var Jordbund for en saadan, kan læses ud af Fortidens støvede Protokoller og ikke mindst af Politiprotokollerne, der viser, at Svendeforholdene fortjener at studeres nok saa meget som Mesterforholdene. De virker som Uroen i det ellers saa sindige Lavsur.

C. NYROP

FRA OPERA OG KONCERTSAL

FRA vor Operascene har der i det sidste Halvaar ikke været overvættets meget at melde. Nogle Genindstuderinger med nye Rollebesætninger og et Par mindre nye danske Arbejder, af hvilke det ene er helt, det andet halvt Ballet — det er alt.

Man begyndte med Axel Grandjean's „Opera-Ballet“ Helgensværdet. Om denne Musik var der næppe nogen Meningsforskel; den fremkaldte hverken Begejstring eller Modvilje. Trods sit krigerske Indhold er den fredsommelig, godmodig og tam; den rummer især i Balletafsnittet nogle smaa „fikse“ Stykker, men den kunde, skønt den blev meget respektabelt udført, slet ikke fange Interessen. Dertil er den for traditionel, for upersonlig: Komponisten holder sig overalt paa den brede Landevej, som Mange har traadt før ham — og de smaa, mindre banede Stier kan dog engang imellem være saa interessante. Helgensværdet blev kun draget nogle ganske faa Gange, saa blev det, antagelig for bestandig, anbragt i sin Skede.

En fortjent Succès havde derimod August Enna med sin lille Pantomime Hyrdinden og Skorstensfejeren. Enna viser sig heri fra sin mest sympatetiske Side, han er i denne lille Pantomime saa langt mere tiltalende end i sin sidste store Opera „Lamia“. Naturligvis kunde man — som altid i Enna's Arbejder — ønske at finde en mere udpræget personlig Ejendommelighed, men denne lille Balletspøg er saa yndefuld og nydelig, den er saa behændigt og dygtigt anlagt og udført og den klinger helt igennem saa godt, at det er en ganske ublandet Fornøjelse at høre den. Særlig maa fremhæves Begyndelsen, hvori Eventyrets natlige Stemning anslaaes med stor Sikkerhed for senere igen at aande ud i de samme Toner. Ogsaa de enkelte Personer er let og godt tegnede ved smaa, karakteristiske Motiver.

Af de genindstuderede Værker har selvfølgelig Heise's Drot og Marsk som den eneste store nationale danske Opera, der hidtil har kunnet hævde sin Plads paa Repertoiret, Krav paa den største Interesse.

Just fordi den indtager den absolut centrale Stilling i dansk Operalitteratur, burde den behandles med den største Pietet; der burde altid sørges for, at Udførelsen af den var lagt i saa gode Hænder som muligt. Men den, der har fulgt denne Opera i dens forskellige Faser, lige siden den først kom frem, kan kun betragte det som en i høj Grad blandet Nydelse at høre den i den nuværende Rollebesætning. Den eneste, der endnu er tilbage fra hin Tid, er Hr. Simonsen, og — man anke, hvad man vil, over Manglerne i hans Sangteknik — han har over sig hele den Brede og det naturlige musikalske Gemyt, som hører til for at fylde Marskens Rolle. Men dermed er ogsaa Herligheden omtrent forbi. Hvor var i sin Tid Emil Poulsen beundringsværdig som Erik Glipping! Skønt han ikke glimrede ved rige Stemmемidler, gjorde han dog Rollen ganske be- daarende: man forstod, at Fru Ingeborg ikke kunde modstaa denne Frister. Og nu? Det var allerede en uhyre Nedgang fra Emil Poulsen til Fred. Brun, og det er, til Trods for at Hr. Cornelius' Stemme og Syngemaade er langt behageligere for Øret end Hr. Brun's, i dramatisk Henseende en yderligere Nedgang fra denne til hin. Hvor fyldte ikke Fru Erhard Hansen i sin Tid paa Scenen som Ingeborg! Hun var som skabt til denne Rolle, baade hvad Stemme og Personlighed angaar. Og endnu Frøken Dons forstod — selv om Partiet stedvis laa paa hendes Grænsetoner i Højden og ingenlunde alt klang smukt — at forme en stor tragisk Skikkelse ud af Ingeborg. Nu derimod hører man en Sangerinde med et godt Stemmемaterialе, særlig med en god Højde, en Sangerinde, som aabenbart arbejder alvorligt og energisk og er i stærk Udvikling, men hvem det alligevel ikke lykkes at danne et Led i denne musikalske Tragedie. Det maa erindres, at Figurerne i Drot og Marsk bør føles som Skikkelser af en saadan Storhed, at Landets Ve og Vel beror paa dem. Men selv om man vil se ud over de iøjnefaldende Mangler i Fru Brun's Apparition og stumme Spil, saa bortfalder stedvis ethvert Spor af Illusionen om den fornemme, tragiske Fru Ingeborg, f. Eks. i Replikker som: „Din Ære, Stig!“ eller „Mit Hjerte gøres mig bange, jeg véd ej selv, hvorfor“ eller „Sværg, I vil hævne min Ære!“ Heller ikke den lille, fine Duet med Marsken i 3dje Akt lykkes hende. Imidlertid, Fru Brun synger Partiet i det hele dygtigt, og over for Frøken Ellen Beck, der optraadte nogle Gange i Ingeborg's Rolle „som Gæst“, hævdede hun sejrrig sin Position. Frk. Beck havde mange Fagter, men grumme lidt Inderlighed, og hendes hele Fremtræden vidnede om en total Misforstaaelse af Rollens Art. I første Akt saa' det endog nærmest ud, som om hun koketterede med Kongen; i Dansen havde hun altfor mange Gebærder, og adskillige Replikker som f. Eks. denne: „Han har et Kast med sit Øje, som gør al Troskab kold“ var simpelt hen umulige. Publikums besynderlige Jubel over Frøken Beck skyldtes vel nærmest Slægt og Venner. De samme Aftener, da Frk. B. optraadte, lyste derimod Fru Ulrich som Aase lidt op i det meget Mørke. Mindst lykkedes for hende Visen 'om Humleranken, men Scenen i Hytten mindes jeg ikke før at have hørt saa smukt, saa varmt og poesifuldt sunget og spillet. Fru Ulrich burde have Lov til at beholde denne Rolle eller i alt Fald til at optræde skiftevis med Frk. Ida Møller.

I Begyndelsen af Sæsonen hørte man forøvrigt Frk. Nørregaard-Hansen som Aase; hun var selvfølgelig meget ringere.

At Heise lagde stor Vægt paa det dramatiske Moment i Udførelsen af „Drot og Marsk“, kan bedst ses deraf, at han ønskede Erik Glipping's Parti besat ikke med en professionel Sanger, men med vor første daværende Skuespiller. Og det vilde have været rigtigt, om dette Parti nu var blevet besat med den Sanger, som ene vilde være i Stand til at løfte denne Opgave — selv om Partiet stedvis ligger lovlig dybt for ham. Saa havde man da ogsaa engang igen faaet ham at høre i en Opera af høj musikalsk Værdi; ellers er det jo desværre mest i Værker af lavere Rang, at man hører denne udmærkede Sanger.

Saa var da Wagner's Valkyrien en langt mere tilfredsstillende Opførelse. Ikke blot fordi man fik en født Wagner-Fremstillerske, en Verdens-Sangerinde af Fru Guldbranson's Rang at høre, men ogsaa fordi vore hjemlige Sangeres Præstationer gennemgaaende var højest respektable. Ganske vist: Den, som fordrer Vølsungerne fremstillede som Typer paa den fornemme Slægt, der gaar igennem Verden efter sine egne Love, maa have følt sig skuffet; thi noget saadant formaar hverken Hr. Cornelius eller Fru Brun at yde. Men det var en Fornøjelse at høre, hvor sundt og godt, hvor kraftigt og kønt deres Stemmer klang; for Hr. Cornelius' Vedkommende mindes jeg ikke at have hørt ham synge noget andet Parti saa godt som dette; det var velgørende at høre, hvor lidt han i denne Rolle gjorde sin Stemme hjertesmeltende, en Fejl, han ellers er tilbøjelig til at falde hen i. Fru Brun's Stemme klang navnlig i Højden ganske udmærket; kunde hun blot tilegne sig en smukkere, mindre flad Deklamation! Særlig virker hendes Tekst generende paa Brysttonerne, som jo overhovedet er hendes svage Side — det følte især i 2den Akt. Frøken Boeck havde en meget utaknemmelig Opgave; thi hvad kan vel være fjernere fra hendes dramatiske Personlighed end den noget bombastiske Fricka? Hendes Stemme, Person og Plastik er jo af en helt anden Art end den, som denne Rolle fordrer. Men det maa paaskønnes, at hun ikke af den Grund har lagt Hindringer i Vejen for Operaens Fremkomst, og hun har aabenbart gjort sit mulige ud af Partiet. Hr. Helge Nissen's Wotan og Hr. Max Müller's Hunding fortjener megen Ros; navnlig Hr. Nissen's Udførelse var præget af Noblesse, omend den maaske nok kunde have virket lidt mere storladent. Og saa fik man da endelig igen denne dejlige Musik at høre, noget man virkelig trængte til. Efter dette i det hele vellykkede Forsøg i den senere Wagner bør Teatret ubetinget gaa videre og næste Saison forsøge Siegfried, næstnæste Tristan — eller omvendt — og saaledes give Sangerne Lejlighed til at prøve deres Kræfter paa disse store Opgaver. Der er Grund til at tro, at de vil vokse med Opgaverne; det ønsker de sikkert selv, og Publikum ønsker det. Det maa erindres, at man endnu skylder os hele fire Værker af den senere Wagner.

De øvrige Forestillinger indbyder ikke til udførligere Omtale. Thi en Ny-Indstudering af Gounod's Romeo og Julie er ingen Begivenhed, selv om Titelrollerne bliver saa udmærket udført, som Tilfældet er — navnlig i 2den Akt synger Fru Ulrich ganske bedaarende; hun bærer i

denne Opera næsten Prisen fremfor Hr. Herold. Overhovedet var Udførelsen god, og der er saamænd ingen Grund til at angribe vor Teaterbestyrelse, fordi den genoptager paa Repertoiret en Opera, som opføres hele Verden over og som i sine ganske vist noget drøje fem Akter indeholder adskilligt smukt. Men som sagt, nogen Begivenhed var det ikke. Lidt mere Interesse havde muligvis Frøken Thyra Larsen's Debut som Senta i den flyvende Hollænder, fordi den i visse Maader var usædvanlig lovende. Næmlig hvad angaar det rent vokale: Frøkenen har en stor, smuk, gennemtrængende Sopran og forstaaer ogsaa at bruge den; hun sang gennemgaaende sikkert og rent og formaaede at bære saa høje Toner som f" og g" i det nydeligste mezza voce. Teatret vil absolut have Brug for denne Debutantinde — dog snarest som alt andet end som Wagnerfortolkereske. Dertil skorter det hende for meget paa dramatisk Evne, i alt Fald foreløbig. Thi det var næppe alene Ungdom og Debutant-Ængstelse, som hindrede Udfoldelsen af et Talent i denne Retning: der maatte dog glimtvis have vist sig noget, men der var slet intet. Senta-Figuren er jo den rene Romantik, lutter Ekstase og fiks Idé, men Frøken Larsen var en ualmindelig stemmebegavet og sundt-musikalsk, ung, københavnsk Dame og intet derudover.

Paa Dagmarteatret opførtes et kønt, mindre Arbejde af Lange-Müller: Musikken til Drachmann's Renaissance. Det bestaar af Forspil, Mellemspil og Sange, alt sammen i høj Grad populært; navnlig Sangene vil sikkert blive uhyre meget sungne. Naar man tænker paa, hvilken Musik det i Reglen er, der vinder den store Udbredelse i Hjemmene, saa er der al Grund til at glæde sig, naar en Komponist som Lange-Müller skriver noget saa syngeligt og saa folkeligt som f. Eks. Serenaden i Renaissance.

* * *

I vort Koncertliv har den vigtigste Begivenhed i de forløbne Maaneder været Fremkomsten af Carl Nielsen's nye Strygekvartet (Nr. 3, Esdur).

Carl Nielsen er som Komponist i en sjælden Grad stærk og mandig intet er ham fjernere end moderne Dekadenters Blødagtighed og Hysteri. Men han søger ganske vist ikke — som saa mange af Nutidens musikalske Parvenu'er — at vise sin Styrke ved at gøre Larm; tværtimod, den tomme Støj foragter han i lige saa høj Grad, som han skyer al hul Bombast og al Banalitet. Hans Orkester er altid fint behandlet, ganske frit for brutale Virkninger. Hans Kraft viser sig fremfor alt i en i vor Tid ikke altfor hyppig Rytmefasthed — han er i høj Grad *marcato* — og dernæst i en stor Energi i Gennemførelsen af hans Ideer — han kniber aldrig uden om eller gaar af Vejen for Hindringer — endelig i hans Strenghed og Fasthed i Form og Opbygning. Den, der har fulgt Carl Nielsen's Løbebane fra hans tidligste Arbejder, har haft Lejlighed til at se den Udholdenhed, han har sat ind paa at udvikle sin musikalske Personlighed; vel har undertiden hans Frygt for det blødagtige og banale givet sig Udslag i lige modsat Retning (f. Eks. i Suiten for Klaver, der

stedvis er saa haard som Flintesten), men han har trods sin eminente formelle Dygtighed hidtil holdt sig absolut fri for Rutinekomposition og han er i hvert Fald naaet til at finde en saa ejendommelig, personlig Udtryksmaade, at man i hans senere Arbejder helt igennem føler: dette er Carl Nielsen og ingen anden. Hans Holdning overfor Publikum, saavel som over for Pressen har bestandig været i højeste Grad stolt og fornem; intet Under derfor, at hans Musik foreløbig har spillet en langt mindre Rolle herhjemme end f. Eks. den (for øvrigt med stor Rutine og Dygtighed lavede) Salonmusik af en nyere norsk Komponist, som importeres bunkevis til os direkte eller over Tyskland ad Reklamens Vej.

Der er i Carl Nielsen's nye Kvartet en stor og stærk Stræben; det er intet mindre end Beethoven's sidste Kvartetter, der staar som nærmeste Forbilleder. Med stor Friskhed og Glans sætter det prægtige 1ste Hovedtema ind; det lille Sidetema i 1ste Allegro er ganske enkelt og roligt; Gennemførelsen af denne Sats er taget i de store Træk, ganske ypperlig. Stod blot den paa Detailarbejdet baserede Klang overalt i lige Forhold hertil, saa vilde denne Kvartet hurtigt naa langt ud over Danmarks Grænser, hvad den ifølge sit Idéindhold i saa høj Grad har Krav paa; nu hæmmes den desværre af en Del Misklang. Andanten, som mærkeligt nok staar i samme Toneart som 1ste Allegro, er et Mesterværk, som vi bør være glade over at eje i vor Litteratur; Carl Nielsen hæver sig her til en Skønhed, til en Udtrykkets Mægtighed og Patos, som han næppe tidligere har naaet. Formen er i høj Grad fuldkommen og dette Stykke klinger — ligesom det følgende — gennemgaaende smukt. Tredje Del er en elskværdig, ganske let tilgængelig og dog gennemnobel Allegretto pastorale; Finalen (Allegro coraggioso) er vel nok, baade hvad Temaer og Udførelse angaar, den mindst værdifulde Del af Kvartetten; den klinger heller ikke helt igennem godt, men den rummer udmærkede og originale Enkeltheder som f. Eks. den pizzicato udførte Fugering af Hovedtemaet. Den hele Kvartet er en betydelig Aands Værk og de to Mellemstykker er Mesterværker.

Høeberg-Kvartetten havde stor Ære af at bringe dette Arbejde frem; det var indstuderet med stor Omhu og gik forresten i Kammermusikforeningen endnu bedre end paa Koncerten, hvor nogen Urenhed i Violinerne generede, særlig i 1ste Allegro. Et stærkere Modstykke end Smetana's bekendte Programkvartet „Aus meinem Leben“, som spillede lige efter Carl Niensens, kunde man vanskeligt have fundet. I sin Elskværdighed og Velklang virkede den snarest som et svagere, mere kvindeligt-følsomt, men langt mindre betydeligt Væsen oven paa Carl Nielsen's kække, absolute Mandighed. Den blev fortræffeligt spillet.

Et andet stort, nyt, dansk Kammermusikarbejde, en Strygesekstet (G-Dur) af en talentfuld ung Komponist, Hakon Børresen, hørtes i Kammermusikforeningen i en udmærket Udførelse under Anførsel af Anton Svendsen. I dette Arbejde finder man de samme gode Egenskaber som i Komponistens tidligere Produktion (en Strygekvartet og en Symfoni): stor Lethed i at skrive livligt, underholdende og flydende, og meget betydelig Sands for Klang og Instrumentation. Men noget stort Fremskridt i Retning af Dybde og større Selvstændighed kom ikke for

Dagen: Tema'erne er ikke betydelige, og Komponisten er endnu ikke naaet frem til at frygte Banaliteter. Naturligvis følte alt dette stærkest i Adagioen. Det, Hr. Børresen fremfor alt trænger til, er at uddybe sin Personlighed og at udvikle sig i Retning af Kræsenhed over for sig selv; han kan ellers med Tiden staa Fare for at komme ind i det rene Rutinearbejde.

Schumann har engang i et Brev til en ung Komponist skrevet de vise Ord: „De maa fremfor alt forsøge at finde paa nye og smukke Melodier; det kombinatoriske maa kun være det mere tilfældige“. De Ord kunde enhver ung Komponist trøstigt slaa op over sit Natteleje. Heller ikke vilde det være til nogen Skade, engang imellem at tænke paa, hvorledes Beethoven ofte omarbejdede og forandrede selve sine Motiver og Temaer, inden han gav sig til at udføre dem. Mange kommer lovlig let til deres Ideer.

Paa de store Koncerter har man kun hørt ét nyere, dansk Arbejde: Jørgen Malling's Kūwala (for Solostemmer, Kor og Orkester), som opførtes i Musikforeningen og gjorde megen Lykke. Det er et naturligt og ganske tiltalende Arbejde med nogle taknemmelige Soli og med letsyngelig, velklingende Korsats. Stemmingsfuldt er navnlig Indledningskoret og Kūwala's første store Solo (som blev smukt sunget af Fru Holstein-Berg). Men meget ny og dyb er rigtignok denne Musik ikke, og den falder stedvis ud i det lidt vulgære: meget banalt er saaledes Bardernes Kor, Fingal's sidste Solo og Mellemspillet, under hvilket Kūwala gaar ind i Hulen. Man faar det Indtryk, at Komponisten omtrent ved Midten af Arbejdet er blevet træt; første Halvdel staar i hvert Fald i det store hele over sidste. — Foruden Kūwala bragte Musikforeningen en smuk Udførelse af Beethoven's C-mol Symfoni; Professor Neruda's Gengivelse var aandfuld uden at være manieret. Hvad den meget omstridte Begyndelse (indtil 2den Fermat) angaar, saa lod han den komme hurtigt og brat. Nogle moderne tyske Dirigenter holder Tempoet langsomt indtil 2den Fermat — jeg maa tilstaa, at jeg finder den første Opfattelse sundere og naturligere. Navnlig det, at der finder en Gentagelse Sted, gør den anden, mere dramatiske Opfattelse usandsynlig; desuden var Beethoven ingenlunde bange for at foreskrive Tempoforandringer i sine Noder, naar han ønskede saadanne.

Cæciliaforeningen fejrede sit 50 Aars Jubilæum og fejrede det under de lykkeligste Tegn: den har jo i det sidste Tiaar været vort Publikums erklærede Yndling. Og Dirigenten, Kapelmester Rung, fortjener det: selv om Moden og andre Omstændigheder er komne ham til Hjælp, saa er det et stort og beundringsværdigt Arbejde, gennem hvilket han har udviklet sin Forening til det, den nu er. Han har gjort Cæciliaforeningen fra en lille til en stor Forening og han har udvidet dens oprindelig noget snævre Program til et langt mere omfattende: det er ham, som har bragt os saadanne Værker som Bach's H-mol Messe og Johannes-Passion, Händel's Israel i Ægypten, Mozart's Requiem, Beethoven's Missa solemnis; ja, i de sidste Aar er han gaaet saa vidt som til at opføre adskillige store, rent moderne Værker. Dog tør man maaske haabe, at Foreningens Tyngdepunkt maa vedblive at ligge i dens

udmærkede *a-capella* Præstationer og i Fremførelsen af saadanne Størværker som de nys nævnte. Dem har vi her i Byen intet andet Sted Lejlighed til at høre, og de af Hr. Rung opførte moderne Arbejder, som i Forhold til hine dog kun er anden Rangs Værker, har man snarere Udsigt til [at høre andetsteds — ogsaa Musikforeningen har jo bragt os Arbejder af César Franck, Dvořák og Verdi. Saadan moderne Musik ligger desuden — om det maa være tilladt at sige det — langt fra saa naturligt for Hr. Rung's Begavelse som de ældre, stilrette Værker. Maaske tør jeg, idet jeg føjer min oprigtigste — om end noget forsinkede — Lykønskning til alle de mange, Hr. Rung allerede har modtaget, udtale det Haab, at han engang om ikke altfor lang Tid vil sætte Kronen paa sine gode Gerninger ved at opføre Matthæus-Passionen. Vi trænger haardt til at høre den; den er jo et af Verdens syv Underværker — i Leipzig kan man ikke nøjes med mindre end at opføre den hver Paaske; men her er Generationen under de 30 Aar ganske ukendt med den. Og saaledes som Forholdene har udviklet sig, er det af Kapelmester Rung, at vi venter os denne Stordaad. †

Ved selve Jubilæumskoncerten fremførtes, som naturligt var, et Arbejde af Foreningens Stifter og mangeaarige Leder Henrik Rung: Svanehammen, et kønt, naivt og blegt Arbejde, ganske svarende til den Hertz'ske Digtning. For Resten kunde man glæde sig ved Madrigalkorets mesterlige Foredrag af forskellig kirkelig og verdslig Musik og ikke mindre ved Frøken Dons' autoritative og stilfulde Gengivelse af Marcello's Parafraze over den 21de Salme.

Smukt sammensat var Johan Svendsen's og Kapellets første Abonnementskoncert: først en Quasi-Mønsteropførelse af Beethoven's Eroica; saa i næppe helt saa god en Udførelse Cherubini's smukke og festlige Anacreon-Ouverture (Træblæserne kom i det rasende Tempo stedvis noget tilkort overfor Violinerne). Som Solist hørtes den store Mester Eugéne Ysaÿe. Han foredrog en ikke betydelig, men meget taknemmelig Koncert af Saint-Saëns og en af Bach's saa sjældent spillede Koncerter (E-dur), som indeholder en Adagio af den sublimeste Skønhed — Akkompagnementet til denne (lille Orkester og Harmonium) kunde maaske nok have været endnu en Grad bedre indstuderet. Ysaÿe er vel næppe den typiske Bachfortolker, men over for et saadant Mesterskab, en saadan Klangskønhed og Tonefyldte forholder man sig alligevel rent nydende.

RUDOLPH BERGH

MALPAGA

FRESKERNE paa Colleonis Slot Malpaga, der har særlig Interesse for os Danske som en Erindring om Christian I's Italiensrejse, har hidtil ikke vakt synderlig Opmærksomhed hos danske Italiensfarere; da jeg i Fjor Sommer besøgte Stedet, var der i Fremmedbogen mellem talløse italienske, engelske og amerikanske Navne kun ét dansk at finde. I vor historiske Litteratur er Billederne derimod oftere blevet omtalt, sidst og udførligst af Cand. mag. Lindbæk i Historisk Tidsskrift 1902 i en fortræffelig Afhandling om Dronning Dorotheas Forhold til Familien Gonzaga. Da denne Afhandling og nogle Avisartikler, hvori det bl. a. er blevet oplyst, at Gengivelser af Freskerne findes i Frederiksborgmuseet, har vakt en vis Interesse for denne nationale Mærkværdighed, er det maaske ikke ubetimeligt at meddele nogle nærmere Oplysninger om Stedet og dets Billeder som Kommentar til en Gengivelse af de 3 interessanteste og bedst bevarede af dem; de er reproducerede efter Carlo Fumagalli: *Il Castello di Malpaga e le sue Pitture*, hvoraf der i Milano 1901 er udkommet tredje Udgave, — et ret mærkeligt Vidnesbyrd om, at der dog maa være adskillige, der har Interesse for dette lidt afsides liggende Monument, som Baedeker kun har et Par lakoniske Ord med smaat Tryk tilovers for. Bogen, der udkom første Gang 1894, bestaar af 30 taaleligt gode Heliotypier og 13 Sider Tekst, hvoraf Hovedsagen er et Optræk af den venezianske Krønikeskriver Spinos Beskrivelse af Christian I's Besøg hos Colleoni i hans Bog: *Vita e fatti dell' eccellissimo Capitano di guerra Bartolomeo Coleone* (Venedig 1569).

Bartolomeo Colleoni, af hvis Skikkelse Andrea Verrocchio i den bekendte Rytterstatue foran S. Giovanni e Paolo i Venedig har skabt den ideale Type paa Datidens frygtede condottieri, og om hvem Bergamo indeholder saa mange Erindringer, var 1454 efter adskillige Omskiftelser, bl. a. et Mordforsøg mod ham fra det venezianske Raads Side 1451, atter bleven Generalissimus for Venedigs Hære. For 100 Dukater købte han 29. April 1456 Slottet Malpaga, der 1450 var kommet i Republikkens Eje, og her i sin Fødeegn, i Nærheden af Bergamo, som næsten var hans Domæne, tilbragte han atten rolige Aar til sin Død 4. November 1475 og holdt et pragtfuldt Hof. Slottet med det trodsige Navn „Det betaler (nemlig dem, der vover at angribe det) med Fortræd“¹⁾ ligger omtrent halvanden Mil fra Bergamo i en flad og frugtbar Egn med friske grønne Enge og Masser af Morbærtræer; man naar det bekvæmst fra Bergamo med Dampsporvognen Bergamo—Soncino, fra Stationen Ghisalba er der kun et Par Kilometer derud. Det er et velbevaret Kastel med Murtinder og et anseligt Fæstningstaarn, hvorfra man har en herlig Udsigt over den frodige lombardiske Slette med Bjergene i Baggrunden. Over den tørre Grav omkring Slottet fører nu en muret Bro, men paa Porthvælvingen ses Sporene af den gamle Vindebro. Af Kastellets Udenomslejlighed er der opstaaet en hel lille Landsby, hvis Befolkning leverer Arbejdere og Arbejdersker til den Silkeavl, der drives paa Gaarden; i Salen, hvor Freskerne findes, er en Snes Bønderpiger beskæftigede med at undersøge Silkeormenes Sundhedstilstand ved at mikroskopere deres Ekskrementer, i det næste Værelse fodres forskellige Arter af de graadige Smaadyr i Glaskasser, paa første Sal ligger der Oplag af Kokoner. Bygningen er næsten helt og holdent fra Renæssancen, med lette aabne Loggier paa Ydersiden og med en rummelig Gaard omgiven af Buegange i to Etager. Overalt er Colleonis Vaabenskjold med de tre Par Testikler (coglioni) anbragt, alle Porthvælvinger og Buer er smukt dekorerede med Blomsterguirlander og andre Ornamentter, og de indre Vægge i Gaardens Buegange er bedækkede med store, desværre temmeligt ødelagte Fresker, som forherliger Colleonis forskellige Feltslag. En af disse fremstiller, hvorledes Pave Paul II i Nærværelse af Kardinalcollegiet 1468 overrækker Colleoni en Kommandostav som Tegn paa hans Værdighed som

¹⁾ Navnet lyder nu Malpaga og saaledes ogsaa hos Spino. Den danske Beretning om Kongens Besøg har Formen Malapago („jeg betaler med Fortræd“), som ser nok saa oprindelig ud.

Anfører paa det paatænkte Korstog mod Tyrkerne, og dette Billede skal efter Crowe & Cavalcaselle være malet af Girol. Romanino, den bekendte brescianske Maler (1485—1566), paa Bestilling af Familien Martinengo i Brescia, som havde arvet Malpaga; Colleoni, som selv var gift med Thisbe Martinengo, havde nemlig i Oktober 1475 testamenteret det til sin Datter Ursina, som havde ægtet Grev Gherardo Martinengo. At der allerede i Colleonis Tid var udført Malerier paa Slottet, fremgaar af et Dokument fra Januar 1469 (Fumagalli S. 9), hvori der omtales „en fremmed Maler, som maler paa Malpaga“, og sikre Rester fra den Tid er bl. a. bevarede over en Sidedør i Gaarden: paa Buen foran den en Bebudelse, paa den derefter følgende Hvælving Evangelistsymbolerne og en Vorherre med Verdenskuglen i Haanden, over selve Døren en Korsfæstelse med flere Helgener, bl. a. Colleonis Navnehelgen S. Bartolomeo, paa Væggen ved Siden en S. Georg. Hele denne Dekoration er afgjort i det 15. Aarhundredes Stil, og desuden viser Vorherres Verdenskugle, hvor der kun er angivet 3 Verdensdele „Europa, Asia, Africa“, at Billedet er malet før Amerikas Opdagelse. Fra en anden, dygtigere Haand hidrører nogle allegoriske Figurer (Dyder o. l.) i et af Værelserne paa første Sal; de tillægges almindeligt Romanino, men noget dokumentarisk Bevis derfor har jeg ikke kunnet finde; Crowe & Cavalcaselle tilskriver rent formodningsvis Cariani dem (en med Romanino samtidig Maler), og de har ikke mindste Lighed med Fresken af Paul II og Colleoni, der jo tillægges Romanino. Derimod ligner de i høj Grad de allegoriske Figurer i Colleonis Hus i Bergamo (via Colleoni Nr. 7, nu Asyl), hvor der paa Væggen er malet en Række saadanne „Dyder“ i Skikkelse af Kvinder, og disse maa vistnok være fra Colleonis Tid, da han selv er malet ved Siden af dem, knælende i Tilbedelse for S. Giustina. I saa Fald kan Billederne jo ikke være af Romanino.

Dette faar Betydning for de Fresker, der angaar Christian I. Der kan nemlig ingen Tvivl være om, at de er af den samme Mand, der har malet „Dyderne“ i Værelset ovenpaa; det er ganske den samme Kvindetype begge Steder, i den Grad at man endog fristes til at antage, at nogle af Damerne paa Billedet S. 273 har staaet Model til de allegoriske Figurer. Indtil der præsteres Bevis for, at Freskerne er af Romanino, bør man derfor ikke lade dette hypotetiske Auctorskab spille nogen Rolle ved Spørgsmaalet om Billedernes historiske Værdi. Hvor vidt Dragterne kan bevise, at Freskerne ikke kan være fra sidste Fjerdedel af 15. Aarh., ser jeg

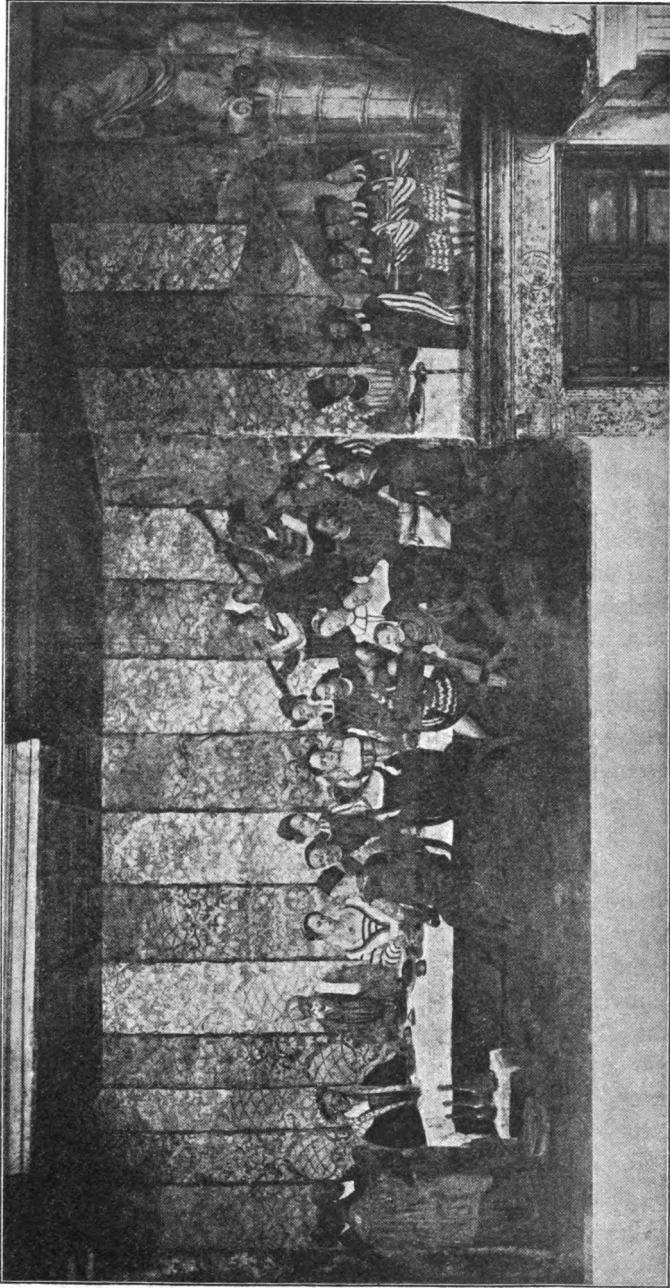
mig ikke i Stand til at afgøre. Billederne selv frembringer absolut Indtrykket af historisk Paalidelighed, og det er dog paa Forhaand ulige sandsynligere, at Colleoni selv har villet forevige Mindet om den Ære, en fremmed Konge havde vist ham, og om den Pragt, han selv ved den Lejlighed havde udfoldet, end at hans Arvinger skulde have ladet denne Begivenhed fremstille i saa stor Udførlighed og med saa mange Enkeltheder.

En Betragtning af Billederne selv vil bekræfte dette Indtryk.

Det er 6 store Fresker, som dækker Væggene i det største Værelse i Stueetagen og giver en udførlig Fremstilling af Christian I's Besøg paa Malpaga den 12. Marts 1474. Den samtidige danske Beretning om dette melder kun ganske kort, at „Herren af Koya“¹⁾ red Kongen i Møde med 500 Heste af én Farve og førte ham til sit Slot, samt næste Dag ledsagede ham til Grænsen af sit Territorium. Derimod giver Spinos ovenfor anførte Levnedbeskrivelse en fuldstændig Kommentar til Billederne.

Colleoni havde, hedder det der, rømmet Slottets nederste Etage for Kongen og hans store Følge og anbragt sine Folk udenfor i en rigtig Lejr. Derfra drog han Kongen i Møde med alle sine Krigere i fuld Rustning (mærkeligt nok nøjes Italieneren, der ellers er ivrig nok for at forherlige sin Helt, her med 100 Ryttere, medens den danske Beretnings 500 stemmer bedre med, hvad man ellers véd om Colleonis Hofstat); med flyvende Faner og klingende Spil førte han saa Kongen til Malpaga. Dette er fremstillet paa den første Freske, hvor Spidsen af Toget er ved at ride ind ad Malpagas Port, medens Colleoni lidt foran den holder sin Hest an og er ved at tage sin Kabuds af for Kongen til Velkomst; i det lange Tog bag Kongen ses baade Folk i mørke Rejsedragter og andre i rødt og hvidt stribet Livré; af de sidste er navnlig en yngre skægget Mand iøjnefaldende, som rider strunkt omtrent midt i Billedet med en fjerbesat Baret paa Hovedet, aabenbart en af Colleonis fornemste Hofsinder; i Forgrunden længst til venstre rider en Mand i en paa-faldende tyk Rejsekappe, og foran ham bærer en Rytter i mørk Dragt den danske Fane, med 3 springende Løver i rød Dug;

¹⁾ Dette Koya = Colleoni, som den danske Fortæller ogsaa har hørt Colleonis Følge raabe, da Kongen blev fulgt paa Vej til Afsked, er fonetisk ikke uden Interesse. I samtidigt Veneziensk skrives f. Eks. mia for miglia, og denne stærke Mouillering af ll (eller gl) er udtrykt ved y = ij. Det (betonede, med Stødton) a, hvormed Ordet ender, gengiver den norditalienske nasalerede Udtale af on (o, i'et udtales ikke).

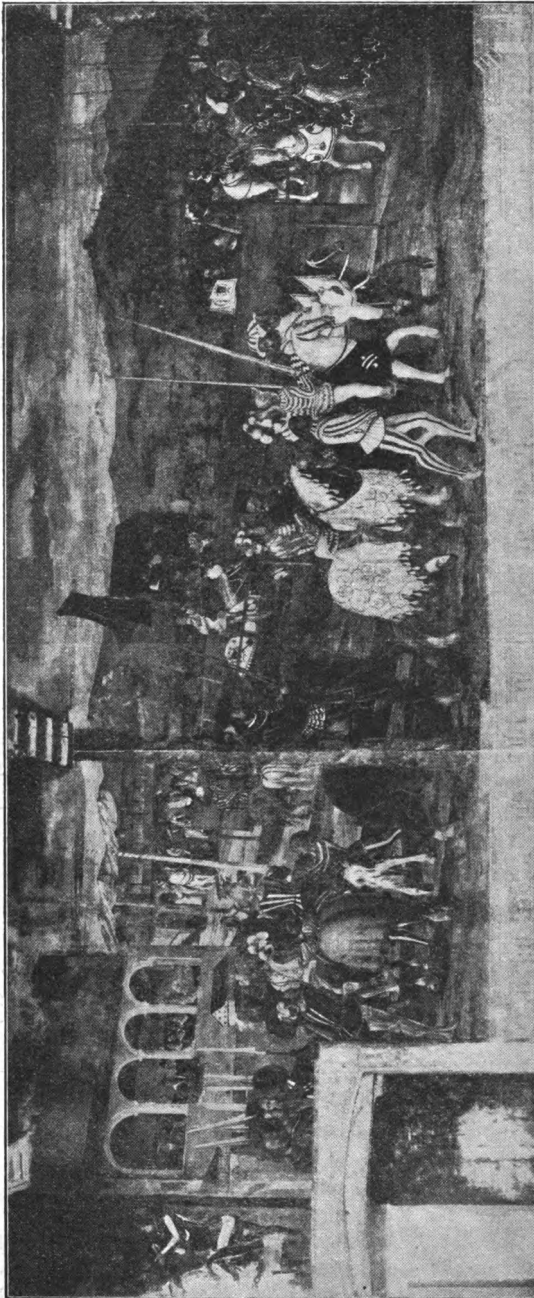
Kristian I ved Colleouis Bord.

Colleonis Fane ses længere fremme i Toget, omtrent ved Siden af Kongen.

Videre fortæller Spino, at Colleoni paa Malpaga forlystede Kongen med „Gæstebud, Turnering og Jagter“, og alle tre Festligheder har Maleren forevigt. Den anden Freske viser Kongen og Colleoni ved hinandens Side i Færd med at ride ud til Falkejagt med et mindre Følge i mørk Hofdragt; foran dem gaar to Pager i rødt og hvidt Livré, førende to Hunde, ude i Landskabet ses galopperende Ryttere, jagende Falke og Hunde. Den tredje Freske er den her gengivne (S. 273): et fint Selskab paa Slottet. Kongen sidder for Bordenden i hermelinskantet Kaabe med Baret paa Hovedet, bag ham staar nogle af hans Hoffolk med blottet Hoved, ved hans Side paa et lavt Bord 3 Vinkarafter, foran ham Colleonis Hushovmester i Færd med at servere for ham, — hvilket meldes af 4 Trompetere med kraftige Basunstød til alle 4 Verdenshjørner; længst til højre kommer Køgemesteren med en Stav i Haanden i Spidsen for en Række Tjenere i rødt og hvidt Livré, som bringer nye Retter. Bordselskabet sidder i nogen Afstand fra Kongen, forrest ved Bordets Forside Colleoni selv, med Ansigtet vendt mod sin Gæst, saa man ser hans kraftige Profil. Damen ved hans Side er vel hans Kone, skønt hun ser lidet matroneagtig ud, den kønne unge Dame lige over for ham maa være en Datter, da hun bærer hans Farver; men for øvrigt er det naturligvis ørkesløst at gætte paa, hvem de andre tilstedeværende er; at det er Portrætter, har man et bestemt Indtryk af.

Den fjerde Freske (her Side 275) forestiller Turneringen. Længst til venstre er der rejst en Loggia, hvor Kongen ses i Midten med Colleoni og en anden Mand ved sin Side, medens de øvrige Pladser er optagne af Damer og Herrer af Colleonis Hofstat og vel ogsaa af Kongens Følge; man øjner en lille bred Mand med Plumager rundt om Barettens Rand, ligesom den, der ved Selskabet sidder midt for Bordets Bagside mellem to Damer, men uden Skæg. Ridderne galopperer mod hinanden hver paa sin Side af et lavt Plankeværk og stikker til hinanden over det. Længst til højre holder en turneringsklædt Rytter, paa hvis Skaberak Bogstaverne FA ideligt er gentagne; det maa være en notabel Deltager, men hvem?

Da disse fire Fresker passer saa godt med Spinøs Beretning, er det rimeligt nok, at man ogsaa har villet genfinde i Malerierne den Anekdote, der optager et stort Parti af den. Spino fortæller med velbehagelig Bredde, hvorledes en ung Bjergbo i Brydning

Turneringen

overvinder en dansk Kæmpe, som har gjort Italienerne den Tort at kaste flere af dem; Colleoni forærer ham til Belønning en Soldaterdragt. Denne Scene har man villet se i den femte Freske; men det er uforeneligt med en nøjere Betragtning af denne. Colleoni sidder i sin sædvanlige Dragt i en Lænestol og udstrækker venstre Haand mod en Mand i rødt og hvidt Livré, der nærmer sig ham fra højre med en ærbødig Bøjning i Knæene og med højre Haand ved Baretten; han modtager ikke noget af Colleoni, men er i Færd med at lægge noget, der ser ud som et sammenrullet Papir, i hans hule Haand. I Mellemgrunden staar et langt, lavt, tæppebelagt Bord, hvorpaa der ligger nogle sribede Tøjer. Foran dette staar den yngre spidsskæggede Mand med Fjer i Hatten, som paa Indtogsbilledet rider i Midten; han har den samme Kittel paa med røde Tværstriber (de andre livréklædte har mest Striberne paa langs; hos Pagerne, Køkkensvendene S. 273 og en Ridder i Forgrunden til højre S. 275 er de hvide Striber zigzagformede og kan undertiden se ud som hvide Pletter). I Samtale med ham staar nogle danske Herrer i mørke Dragter med nedfaldende hvide Kraver og desuden et Par i sribet Livré; allerbagest genkender man den skægløse Mand med Plumagerne, som ved Turneringen sidder i Loggiaen, formodentlig en fornem Person i Kongens Følge; den danske Marsk Claus Rønno var med paa Rejsen. Afgørende for Opfattelsen af Billedet er den Omstændighed, at man i Baggrunden til højre ser Tjenere i Færd med at pakke ind og slæbe Bagage ud af Gaarden, hvori Scenen foregaar. Billedet forestiller altsaa Forberedelser til Kongens Afrejse, og en af Kongens Folk overbringer Colleoni en kongelig Haandskrivelse til Tak for udvist Gæstfrihed. At denne Kongens Mand er i det rødt og hvidt sribede Livré, sigter til, at Colleoni ifølge Spino ved Afskeden forærede hele Kongens Tjenerskab nye Dragter „i karmoisinrødt og hvidt“¹⁾ og denne Generøsitet, hvortil ogsaa Tøjerne paa Bordet sigter, er det Billedets Hovedhensigt at forevige, som ogsaa Cand. Lindbæk antyder.

Den sidste Freske (S. 009) forestiller Kongens Afrejse i stort Optog af pansrede Ryttere, med Faner og Trompeter. Colleoni rider atter ved Siden af Kongen, bag dem den lavstammede skæg-

¹⁾ Spino tilføjer „che fu sua livrea“, hvilket i og for sig lige saa godt kan betyde: hvad der var Kongens Farver, som Colleoni's egne. Men Køkkensvendene paa Billedet S. 273 viser, at Hofbetjentdragten hos Colleoni var rødt og hvidt sribet, og det samme kan slutes af Indtogsscenen, hvor denne Dragt forekommer, inden Colleoni havde udstyret Kongens Folk med den.

løse Mand (paa en Skimmel), der har ombyttet sin Plumagebaret med en Rejsehue, der ligesom hans Pels synes at være af Isbjørnekind. Det danske Vaaben med de tre Løver bæres af en Rytter i den sribede Dragt, altsaa en af Kongens Folk iført Colleonis Gave.

For Billedernes Autenticitet taler den Omstændighed, at Kongens lange smalle Ansigt med den ejendommelige uregelmæssige Næse er ens paa alle Billederne; de smaa Nuancer i Skæggets graa

Afrejsen

Farve kan være tilfældige Følger af Billedernes forskellige Grad af Velbevarethed. Den majlandske Hofhistoriograf Corio, der 1474 var 14 Aar gammel og kan have set Kongen i Milano, betegner ham som en ældre Mand af et alvorligt Udseende med et langt graat Skæg; det ser ikke ud som fri Fantasi; og at Corio har højst forvirrede Forestillinger om Kongens Rejse, forhindrer dog ikke, at han kan gengive et rigtigt Ungdomsindtryk af Kongens Ydre. At Colleonis Portræt aabenbart ligner — man kan tydeligt genkende de Grundlinier, hvoraf Verrocchio har skabt sit langt mere markerede Hugaf-Fjæs —, beviser ikke noget, da Kunstneren let kunde have arbejdet efter et samtidigt Portræt. Derimod forekommer det

mig bevisende, at der i det mindste for én af de danske Herrer, Manden mod Plumagerne (Marsken?), er tilstræbt Portrætlighed paa 3 af Billederne.¹⁾ Endelig taler ogsaa Enkeltheder som den danske Fane, Skindpelsen, Bogstaverne FA paa et Skaberak ved Turneringen, meget stærkt for, at der er tilstræbt historisk Korrekthed; det er ogsaa værd at bemærke, at Kongens Følge fra Begyndelsen af er sortklædt, hvad der udtrykkeligt er bevidnet i en samtidig Beretning om Kongens Ophold i Viterbo, ligesom det ogsaa vides, at Christian I selv var det. Spinos Beretning viser, at der levede en Familietradition om Besøget, men paa den ene Side er denne Tradition noget mager som Grundlag for saa detaillerede Billeder — dens udførligste Parti: Anekdoten om Brydekampen tager Billederne netop intet Hensyn til —, paa den anden Side er en saadan Traditions Bestaaen lettere forklarlig, naar dens Hovedpunkter var fikserede i saadanne Billeder.

Da Colleoni døde 1³/₄ Aar efter Besøget, er det rimeligt, at Billederne ikke var færdige ved hans Død; men alt synes mig at tale for, at de er udført efter samtidige Skitser. Deraf følger naturligvis ikke, at Kongen skulde have siddet for vedkommende Maler; hvis Maleren har været til Stede, kan han let uden Forstyrrelse af Festlighederne have taget Skitser af Kongen og andre af de tilstedeværende og saa komponeret Billederne frit bagefter.

Hvad man har indvendt mod Billedernes historiske Karakter, synes mig lidet overbevisende. At Kongen ikke skulde have kunnet overkomme en Jagt, en Diner og en Turnering samme Dag (Spinos Beretning forudsætter ogsaa kun 1 Dags Ophold), er der ingen Grund til at antage; ved et behændigt Arrangement lod det sig meget vel gøre. Og Meliolus' Medaille fra Rejsen, der viser Kongen uden Skæg, røber altfor meget sin Stræben efter Stilisering, i Retning af en Slags Imperatoratype, til at have historisk Værdi, dens kunstneriske ufortalt.

Jeg kan derfor ikke se rettere, end at det foreløbigt ligger nærmest at antage, at Freskerne paa Malpaga har bevaret et autentisk Billede af Christian I.

J. L. HEIBERG

¹⁾ Hattens Form kunde tyde paa, at den samme Mand var ment paa Billedet S. 273, men der har han Skæg ligesom Manden i den tykke Kappe paa Indtogsbilledet.

LORD ROSEBERY

I

DA Gladstone efter Valgsejren i 1892 skulde til at danne sit fjerde Kabinet, stødte han paa en uventet Vanskelighed, som en Tid truede med helt at hindre Tilvejebringelsen af et regeringsdygtigt, liberalt Ministerium. Lord Rosebery, der havde været Udenrigsminister i Gladstones tredje Kabinet, fra Januar til Juli 1886, nægtede nemlig at overtage sin gamle Post. Og alle havde betragtet det som noget saa selvsagt, at han skulde være Udenrigsminister, at man ligefrem ikke kunde gøre sig fortrolig med Tanken om en liberal Regering uden ham. Vel havde han for Aar og Dag siden meddelt baade sit Partis Chef og alle andre, der havde slaaget paa de samme Streng, at han ikke agtede oftere at tage Sæde i Regeringen. Men ingen havde rigtig troet, at dette var alvorlig ment. Det var en kendt Sag, at Jarlen af Rosebery efter sin Hustrus Død i November 1890 en Tid havde trukket sig tilbage fra al offentlig Virksomhed, ligesom ogsaa, at hans Helbred ikke var godt, at han navnlig led under en stedse tiltagende Søvnløshed. Men han havde dog i den sidste Tid atter været fremme i forreste Række paa den politiske Arena og havde taget virksom Del i det Agitationsarbejde, der kronedes med Gladstones Valgsejr i Sommeren 1892. Hans Vægning kunde ikke skyldes politiske Grunde. Thi han havde i 1886, da de liberale Unionister med Lord Hartington og Chamberlain i Spidsen forlod Gladstone paa Grund af hans irske Homerule-Politik, selv frivillig tilbudt sin gamle Chef sin gode Tjeneste, og han havde i de mel-

lempliggende Aar Gang efter Gang udtalt sig i fuld Tilslutning til Gladstone. Og da det spurgtes, at Lord Rosebery ikke vilde være Minister, var det derfor den almindelige Opfattelse, at han kun vilde „gøre sig kostbar“. Da det imidlertid viste sig, at hans Vægning var ramme Alvor, da vakte det ligefrem Bestyrtelse, og det ikke alene blandt de liberale. Fra hele det britiske Rige lød det som et enstemmigt Raab, at Lord Rosebery maatte overtage Udenrigsministeriet. Det vidner stærkt om den Højde, den politiske Ansvarsfølelse har naaet i England, at de konservative ikke mindre indtrængende end de liberale krævede dette. De vidste dog, at Roseberys Optagelse i et liberalt Ministerium vilde betyde en mægtig Styrkelse af dette, men Partihensynet maatte vige for Ønsket om at se Ledelsen af Englands Udenrigspolitik i Hænder, i hvilke den med Tryghed kunde lægges. Og skønt Rosebery kun i nogle faa Maaneder for seks Aar siden havde været Englands Udenrigsminister, havde han dog i den korte Tid forstaaet at vinde en Tillid baade hjemme og ude, saa at man ikke nu kunde tænke sig nogen anden Afløser for Lord Salisbury. Ikke mindst det engelske Diplomati i Udlandet understøttede meget energisk Fordringen om, at Rosebery maatte træde til. Ja, selv den gamle Dronning Victoria paastaas personligt at have taget Affære for at overvinde Lord Roseberys Vægning.

Hvad der til syvende og sidst bevirkede, at han opgav sin Modstand, er lige saa lidt blevet opklaret, som den egentlige Grund til hans Vægning. Men en Kendsgerning er det, at han tilsidst gav efter. Og det viste sig hurtigt, at han havde overtaget Udenrigsminister-Stillingen, saa baade vilde og kunde han ogsaa være virkelig Leder af den engelske Udenrigspolitik. Et af de kildne Spørgsmaal, det liberale Ministerium havde modtaget i Arv fra sin Forgænger, var Uganda-Spørgsmaalet. Gladstone og de andre liberale havde i deres Oppositionsdage skarpt nok kritiseret den konservative Regerings Optræden i denne Sag. England havde i Forvejen for meget at tage Vare paa sine afrikanske og andre Besiddelser, til at det fandtes forsvarligt at udvide Rigets Interessesfære til at omfatte et saa stort og vanskeligt Omraade som Uganda, og der havde derfor lydt stærke Krav om, at England skulde trække sig tilbage. Lord Rosebery fortsatte imidlertid paa dette Omraade sin Forgængers Politik. Han vilde netop benytte Lejligheden til at vise Alverden, at hvor det britiske Flag én Gang var hejst, dér blev det ikke strøget igen. Den reelle Vinding ved at

fastholde Uganda stod maaske ikke i rimeligt Forhold til Besværlighederne og Omkostningerne derved. Men Rosebery hævdede, at hvis England lod sig trænge ud af Uganda, saa var det kun et Tidsspørgsmaal, naar det samme vilde blive Tilfældet i Ægypten, og derfor maatte der straks statueres et Eksempel. Hans Opfattelse mødte stærk Modstand hos hans Kolleger i Regeringen, men han satte sin Stilling ind paa den og satte sin Vilje igennem. Og der blev ikke oftere gjort Forsøg paa at indskrænke hans Handlefrihed i udenrigske Sager. Men Englænderne hjemme som ude fik en levende Følelse af, at der stod en Mand i Spidsen for Udenrigsministeriet

Til Bedømmelse af Lord Roseberys Karakter og Personlighed har hans Optræden her en betydelig Interesse. Langt fra selv at ville trænge sig frem til Hæderspladser, maa han tværtimod formelig drives frem. Men har han ladet sig bevæge til at indtage en ansvarsfuld Post, saa er han ogsaa Manden med den haardnakkede, næsten stædige Vilje, som ikke slaar en Tøddel af paa sin Overbevisning om, hvad der er rigtigt. Og altid sætter han Riget over Partiinteresserne. Den Imperialisme, som Rosebery nu træder saa stærkt i Skranken for, er hos ham ikke af ny Dato. Saa længe han har taget fremtrædende Del i Politik, har han vedkendt sig den Opfattelse, som tidligere ikke var almindelig blandt hans Partifæller, at det for England er en national Livsbetingelse, ikke blot at bevare sit Koloni-Herredømme, men at fæstne, styrke og udvide det, overalt hvor der ad fredelig Vej er Mulighed derfor. For saa vidt er hans Maal egentlig ikke forskelligt fra Chamberlains. Men de Midler, han ønsker anvendte, er unægtelig af en adskilligt mere tiltalende og i det lange Løb ogsaa sikrere Art end den nuværende Koloniministers. Rosebery holder i det hele taget mere af at vinde end at overvinde. Det bestemmer ogsaa hans Stilling til det sydafrikanske Spørgsmaal. Han bebrejder Regeringen, at den har ladet sig drive ind i en skæbnsvanger Krig uden at have truffet de nødvendige Forberedelser dertil. Men er Krigen begyndt, saa fordrer Englands Prestige, at den uden Vaklen føres igennem. Er det sket, saa maa der imidlertid vises Skaansel og Hensynsfuldhed mod de besejrede. Derfor istemmer han ikke Chamberlains Raab om Overgivelse paa Naade og Unaade. Tværtimod fordrer han, at alt skal sættes ind paa at faa Krigens Saar lægte saa hurtigt som muligt, at der skal indrømmes Boerne den størst mulige Selvstændighed, saa at de

efterhaanden selv kan komme til at føle sig tilfredse ved at være et Led af det mægtige engelske Rige. Efter hans Opfattelse har ingen anden Politik end den imperialistiske Fremtidsmulighed i England. Men hans Opgave er netop at vise, at Imperialisme ikke er uforenelig med liberalt, frisindet Styresæt, men at den kun derigennem kan blive til sikker og varig Velsignelse for Nationen. Om han er Mand for at føre denne Opfattelse til Sejr, er det endnu i dette Øjeblik for tidligt at spaa om.

II

Lord Rosebery var endnu en ung Mand, da han naaede frem i første Række i engelsk Politik. Han var kun 34 Aar, da han første Gang fik Sæde i Regeringen, han var endnu ikke 40, da han første Gang blev Udenrigsminister, og kun 47, da han blev Englands Premierminister. Navnlig i England er det et Særsyn, at en Politiker i den Alder naar Højden. Gladstone f. Eks. var 59 Aar, da han første Gang blev Premierminister, Disraeli endogsaa 64, før han naaede den højeste Værdighed, en engelsk Politiker kan naa. Men foruden Talentet har selve Forholdene medført, at Lord Rosebery i en ung Alder naaede frem i første Linie.

Archibald Philip Primrose, Earl af Rosebery fødtes i London d. 7. Maj 1847 som ældste Søn af den skotske Lord Dalmeny. Som saa mange andre af dem, der er kommet til at indtage Førstepladser i Englands offentlige Liv, fik han sin Uddannelse først i Eton — „Dronningen blandt alle Skoler“, som den gamle begejstrede Etonianer Gladstone betegnede den — senere ved det berømte Universitet i Oxford, hvor han optoges i *Christ-Church-College*, det samme, hvorfra ogsaa baade Gladstone og Salisbury er udgaaede. Den unge Lord Rosebery skal for øvrigt have haft adskilligt større Interesse for alskens Sport end for Studier. Hans Interesse for Væddeløbssport bragte ham endogsaa til sidst i en uløselig Konflikt med Universitetet. Der gaar et Sagn om, at mens Rosebery opholdt sig i Oxford, blev det spaaet ham, at han skulde blive gift med Englands rigeste Pige, blive Premierminister og vinde den store Derby-Pris. Alle tre Dele er senere gaaet i Opfyldelse, men i Begyndelsen saa' det just ikke ud til det. Rosebery havde alt fra Barndommen elsket Heste lidenskabeligt. Væddeløb havde han derimod ikke interesseret sig for, før han kom til Oxford, hvor Professorerne meget ivrigt søgte at indpode de unge Aristokrater, der var betroet til deres Varetægt, Afsky for Vædde-

løbssportens Farer og Fristelser. Paa Rosebery havde disse Formaninger den stik modsatte Virkning af den tilsigtede. Ligeftrem paa Trods købte han en Væddeløbshest, „Ladas“, som mentes at have Chancer, indmeldte den til Derbyløbet og fastholdt trods alle Modforestillinger sin Beslutning om at lade den møde, ja forlod endogsaa af den Grund Universitetet, som ikke vilde finde sig i den Skandale, at en af dets Disciple var repræsenteret ved et Hestevæddeløb. Saaledes gik det til, at Rosebery aldrig fik nogen Universitets-Eksamen, hvilket dog ikke forhindrede, at han senere fik tildelt Æresposten som Lord-Rektor ved Edinburghs Universitet. Megen Fornøjelse fik han i øvrigt ikke af at have sat sin Vilje igennem, eftersom hans „Ladas“ gjorde ligefrem Fiasko ved Derby. Og der gik hele 25 Aar, før han paa dette Omraade naaede sit Maal, ved at hans ny „Ladas“ — som han med den for ham særegne Stædighed ogsaa kaldte denne Hest — bar Derby-Banens „blaa Baand“ hjem til ham — en Sejr, der i Øjeblikket bidrog mere til den ny Premierministers Popularitet i det sportsivrige England end alle hans politiske Bedrifter.

I 1866 døde Lord Roseberys Bedstefader. Hans Fader var død flere Aar i Forvejen, og den unge Rosebery, der lige havde naaet Myndighedsalderen, arvede nu baade Jarletitel og Jarlegods og kunde som Peer indtage sit Sæde i Overhuset. I Modsætning til Lord Salisbury og de fleste andre fremragende adelige Politikere i England, der har begyndt deres politiske Løbebane og faaet deres Træning i Underhuset, rykkede Lord Rosebery straks ind i Overhuset — noget, han selv betragter som sit Livs onde Skæbne. Havde hans Bedstefader ikke tilfældigvis været baade engelsk og skotsk Peer, vilde Sønnesønnen for øvrigt for bestandig have været udelukket fra aktiv Deltagelse i Politik. Thi som Peer kunde han ikke vælges ind i Underhuset, og de højkonservative skotske Peers vilde aldrig have valgt den liberale Rosebery til deres Repræsentant i Overhuset. Som engelsk Peer var han imidlertid født Medlem af Overhuset, og her vandt han hurtigt en Position.

Det er ingen misundelsesværdig Stilling at være liberalt Medlem af Lordernes Hus, hvor de konservative altid er i dominerende Flertal. Selv den mest fremragende Begavelse paa liberal Side er magtesløs i denne, den mest aristokratiske Forsamling i Verden; selv den mest glimrende Veltalenhed preller virkningsløst af mod denne ubrydelige konservative Mur. Lord Rosebery har bitre end maaske nogen anden følt det pinlige i denne Stilling, dobbelt

pinlig, naar han som Regeringens og Folkeflertallets Repræsentant stod over for den overmægtige konservative Falanks i Overhuset, ved sin Fødsel afskaaret fra at gøre sin personlige Indflydelse gældende paa det Sted, hvor de egentlige politiske Kampe udkæmpes, og Afgørelserne træffes: i Underhuset. Ganske træffende er dette udtrykt i et Vittighedsblad, der umiddelbart efter at Rosebery i 1894 var blevet Premierminister, bragte en Karikatur, fremstillende Gladstone og Rosebery i Audiens hos Dronningen. „Det er altsaa Deres faste Beslutning, at De ikke vil være Peer?“ siger Dronningen til *Mr.* Gladstone, hvem hun for tredje Gang forgæves havde tilbudt Peersværdigheden. „Ja, Deres Majestæt!“ svarer Gladstone; „derimod vilde jeg sætte overmaade megen Pris paa, om De kunde glæde denne unge Mand ved at gøre ham valgbar til Underhuset.“ Det kunde Dronningen imidlertid ikke. Hun kunde ophøje en hvilken som helst af sine Undersaatter til Peer, men aldrig give en født Peer Adgang til Underhuset.

For en ærgerrig og evnerig Adelsmand er der i England langt større Chancer for hurtigt at naa frem til de højeste Stillinger ved at slutte sig til det konservative Parti, end ved at indtage det modsatte Standpunkt. Skønt af Fødsel, Opdragelse og Naturel udpræget Aristokrat, har imidlertid Lord Rosebery altid haft sin Sympati paa Demokratiets Side, og han fandt derfor straks sin Plads i det liberale Parti. Hans stærkt udviklede historiske Sans har sikkert bidraget sit til at anvise ham Plads i et Parti, hvortil ellers saa faa af hans Standsfæller slutter sig. „Dommen over et Aristokrati, der har skilt sig fra Folket, er skreven i Ruinerne af Venedigs Paladser og paa hver af Historiens Sider“, har han sagt i en af sine store Taler. Og han har derigennem udtrykt sin Opfattelse af den virkelige Aristokrats smukkeste Plads: som Folkets Fører og ikke som dets Modstander.

III

Det var Gladstone, som først „opdagede“ Rosebery og henedte Offentlighedens Opmærksomhed paa ham. I 1871 udpegede han nemlig den 24aarige Jarl af Rosebery til Æresposten som Regeringspartiets Ordfører i Overhuset i Trontale-Debatten, og Rosebery skilte sig fra sit Hverv med en saadan Dygtighed, at han allerede dengang nævntes som „Fremtidens Mand“. I Gladstones andet Kabinet havde han Sæde, 1881—83 som Understatssekretær i Indenrigsministeriet, 1883—85 som Regeringskommisær for de

offentlige Arbejder. Og da Gladstone i Januar 1886 skulde danne sit tredje Kabinet, meldte Rosebery sig, som nævnt, frivilligt til Udenrigsminister-Posten, et Tilbud, der blev modtaget med saa megen større Glæde, som Gladstones Parti ved de liberale Unionisters Udtræden var kommet i en meget vanskelig Stilling. Skønt det kun i et halvt Aars Tid forundtes Rosebery at lede Englands Udenrigspolitik, vakte han dog saa udelt Beundring ved den Fasthed og Sikkerhed, hvormed han optraadte under den fra Urolighederne i Serbien og Bulgarien stammende kritiske Situation, at den offentlige Mening enstemmigt udpegede ham som selvskreven Udenrigsminister i ethvert fremtidigt liberalt Kabinet.

Endnu sikrere Fodfæste i Offentlighedens Omdømme vandt han ved den overlegne Dygtighed og Takt, hvormed han som Formand for Londons Grevskabsraad i Aarene 1889—90 ledede Arbejdet i denne nyskabte, broget sammensatte Repræsentation for Verdens største Kommune. Ogsaa ved sin vellykkede Mægling i den store Minearbejder-Strejke, der en Tid truede med at lamme hele Englands Industri, vandt han den mest ubetingede Anerkendelse fra alle Sider.

I Slutningen af 1890 rantes Rosebery af en personlig Sorg, som en Tid næsten fuldstændig lammede ham. Han var — som det efter Sigende var spaaet ham — virkelig bleven gift med Englands rigeste Pige, Baron Meyer Rothschilds eneste Datter, der i Medgift bragte ham et stort Gods og en fyrstelig Formue, hvortil han i øvrigt ikke trængte, da han alt i Forvejen var en af Englands rigeste Godsejere. Men at det har været andet og mere end Pengene, der knyttede den unge skotske Jarl til Hannah Rothschild, skønnes af, at hendes Død, i November 1890, knækkede ham saaledes, at der skulde lang Tid og et meget stærkt Pres udefra til atter at drage ham fra Ensomheden og Tilbagetrukketheden ud i de kæmpendes Rækker. Og helt har han aldrig forvundet Mærket af hint Slag.

Som Udenrigsminister 1892—94 hævdede han fuldt ud sit vundne Ry. Langt vanskeligere blev Stillingen for ham, da han i Foraaret 1894, efter Gladstones Tilbagetræden, maatte overtage Stillingen som Premierminister og det liberale Partis officielle Fører. Det vakte nogen Overraskelse og ikke udelt Billigelse, at den forholdsvis unge Peer fik denne Plads. De fleste havde snarere ventet, at Valget var faldet paa Finansministeren, Sir William Harcourt, der var en baade dygtig og meget erfaren Politiker

og regnedes for Gladstones Meningsfælle i snævrere og inderligere Forstand end Lord Rosebery. Dertil kom det meget vægtige Moment, at Harcourt kunde være aktiv Leder af Regeringspartiet i Underhuset, hvad Rosebery jo som Peer var udelukket fra. Naar Rosebery alligevel blev foretrukket, skyldtes det vistnok væsenligst, at Harcourt, alle sine udmærkede Egenskaber ufortalt, var en alt andet end afholdt Mand. Hans grundige Sagkundskab og hans hvasse Slagfærdighed havde med Rette skabt Respekt om ham i Underhuset, hvor han baade var en agtet Partifører og en frygtet Modstander. Men afholdt var han ikke engang blandt sine egne Partifæller. Og hans skarpe, tørre Veltalenhed savnede ganske den poetiske Understrøm, som kunde sætte Fantasi og Følelse i Bevægelse ude i Folkets brede Lag. Det var klart, at et Valg var nær forestaaende, men at gaa til Valg med Sir William som Fører forekom mange af de liberale en altfor vovelig Sag. Lord Rosebery var derimod nær ved at kunne kaldes Englands mest populære Mand, agtet af alle, beundret af mange og uden en eneste personlig Uven. Ogsaa den gamle Dronning satte Lord Rosebery meget højt, og det mødte derfor ingen Modstand, da Gladstone foreslog ham som sin Efterfølger, medens Harcourt søgtes holdt skadesløs ved at faa tildelt Stillingen som Underhusets Leder.

Rosebery havde ikke selv tilstræbt Premierminister-Stillingen, og det var meget imod hans Ønske, at han nu maatte opgive sin udenrigske Portefølje. Men Gladstone havde saa ofte og saa stærkt fremhævet det uheldige i, at Ministeriets Leder tillige var Udenrigsminister, at det i hvert Fald ikke i Øjeblikket gik an at bryde denne liberale Doktrin. Rosebery afgav derfor Udenrigsministeriet til Lord Kimberley, medens han selv ved Siden af Premierminister-Stillingen nøjedes med Posten som første Skatkammerlord.

IV

Ministeriet Rosebery fik kun en kort og ikke særlig glorværdig Løbebane. Den Opgave at løfte den vanskelige Arv efter Gladstone viste sig hurtigt at være for tung for Rosebery, som den vilde have været det for enhver anden. Gladstones Autoritet havde været saa grundfæstet, at han endogsaa havde formaaet at skabe et Flertal for den blandt engelske Vælgere mindst populære Sag af alle: Irlands Home-rule. Med beundringsværdig Energi havde den 83aarige Kæmpe ført sit Home-rule-Forslag gennem Underhuset, men Overhuset havde forkastet det; Gladstones egen Kraft var

opbrugt, og ingen anden end han kunde have ført denne Sag igennem. Men ogsaa paa alle andre Omraader vilde hans Efterfølger, hvem det end blev, idelig blive Genstand for en Sammenligning, som ingen, heller ikke Rosebery, kunde staa for. Dertil kom, at det liberale Parti i sine Oppositionsdage havde slaaet flere og større Reformbrød op, end det som Regeringsparti kunde faa i Ovn, hvad der vakte Skuffelse og Utilfredshed snart paa én, snart paa en anden Led. Det mærkedes snart, at den faste Haand, som havde holdt det lille og tilmed højst uensartede ministerielle Underhusflertal samlet, var borte. Og Lord Rosebery, der mindst af alt skøttede om at staa som formel Indehaver af en Magt, han ikke i Virkeligheden besad, benyttede den første Lejlighed, der gaves, til at komme ud af den uholdbare og lidet tilfredsstillende Stilling. Da en — i øvrigt nærmest tilfældig — Afstemning i Underhuset i Juli 1895 gik Ministeriet imod, tog Rosebery Anledning heraf til at indgive Regeringens Afskedsbegæring. Ministeriet Salisbury, som løste af, opløste straks Underhuset, og ved Valget blev det konservative Mindretal til et overvældende Flertal.

Officielt stod Rosebery fremdeles som det liberale Partis Fører, men allerede i den første Parlamentssamling følte han Dag for Dag klarere sin Stillings Uholdbarhed. I Overhuset var Oppositionen aldeles magtesløs over for en Regering, der ogsaa havde Vælgerflertallet paa sin Side. Og i Underhuset, hvor Slaget maatte føres, var det Harcourt, der førte an, med stor taktisk Dygtighed for Resten. Modsætningerne inden for det liberale Parti og navnlig blandt dets Førere tilspidsedes mere og mere. Modstræbende fandt Rosebery sig dog i at blive staaende som Partiets officielle „Enhedsmærke“, indtil en Begivenhed i Efteraaret 1896 bragte ham til at trække sig tilbage.

Som det var Gladstone, der havde draget Rosebery frem foran Rækkerne, blev det nu ogsaa ham, der — med eller imod sin Vilje — stødte sin Efterfølger fra Førerpladsen. Harmen over Tyrkernes Skændselsgerninger i Armenien og de europæiske Stormagsregeringers passive Holdning hertil havde endnu en Gang drevet den gamle Kæmpe ud fra det stille Hawarden Castle. Paa et stort Folkemøde i Liverpool i September 1896 udtalte han i Kristendommens og Menneskelighedens Navn sin Protest mod det tyrkiske Skændselsregimente og Stormagsregeringernes Passivitet i saa flammende Ord, at der fremkaldtes en hel Bevægelse i England. Men han paapegede ogsaa, hvad der efter hans Mening var Eng-

lands uafviselige Pligt, nemlig — helst sammen med de andre Stormagter, men hvis det ikke kunde naas, saa alene — at skride ind og gøre en Ende paa de Kristenfølgelser og Mishandlinger, som det var en Skændsel for hele den civiliserede Verden at taale. Den store gamle Mands kraftige Ord gav Genlyd i alle varmtfølede Hjerter og fandt navnlig fra liberal Side stor Tilslutning. Fra Regeringens Side blev det derimod hævdet, at Gladstones Idé var praktisk uigennemførlig, hvis man ikke vilde sætte Englands Sikkerhed paa Spil. Og samme Opfattelse havde Rosebery, som straks sendte det liberale Partis „Whip“ en Skrivelse, hvori han meddelte, at han nedlagde sin Førerværdighed, da det havde vist sig, at han paa et betydningsfuldt Omraaade ikke længere befandt sig i Overensstemmelse med store Dele, ja, maaske Flertallet af sit Parti, og derfor maatte forlange Frihed til at hævde sin personlige Opfattelse. Og som frit stillet Enkeltmand holdt han kort efter en Tale, hvori han udviklede, at hvis man fulgte Gladstones, for Følelsen saa tiltalende Forslag, om straks at afbryde den diplomatiske Forbindelse med Tyrkiet, saa vilde den første Følge deraf blive, at England mistede al Indflydelse i Konstantinopel. Og skulde Forslaget føres ud i sine videre Konsekvenser, vilde det sandsynligst føre til, at England kom til at staa ene over for alle de andre europæiske Magter. En saadan Politik vilde Rosebery, hvis han var Udenrigsminister, ikke paatage sig Ansvaret for, og han vilde ikke være med til at kræve af en anden Udenrigsminister, hvad han ikke selv vilde gøre.

Hvordan man end stiller sig til Sagens Realitet, maa man agte den alvorlige Ansvarsfølelse, der giver sig til Kende gennem disse Udtalelser. I Virkeligheden handlede Rosebery her i fuld Samklang med Gladstones store Grundsætning: at en alvorlig Statsmand aldrig — hvad han end i Øjeblikket kan vinde derved — maa vække andre Forventninger og Forhaabninger, end han tror, kan opfyldes, og til hvis Opfyldelse han selv vil yde sin Medvirkning, hvis han faar Magt dertil. Og hans Optræden her viser os et Grundtræk i hans politiske Fysiognomi: Lord Rosebery er altid først og fremmest Englænder, ser først og fremmest paa, hvad der efter hans Overbevisning er til Rigets Tarv; Hensynet til Partiet kommer kun i anden Række og Hensynet til hans egen Person til allersidst. Han kunde i 1896 have vundet mægtig Popularitet og skabt Glans om sit Navn, hvis han havde sat sig i Spidsen for en Agitation mod Regeringen paa Grundlag af

dens formentlige Ligeegyldighed over for det armeniske Spørgsmaal. En isoleret Aktion fra Englands Side vilde imidlertid, efter hans Opfattelse, ikke kunne gavne Armenierne, men derimod blive skæbnesvanger for England selv. Og som ansvarsfølende Statsmand kunde han derfor kun tilraade Englands Regering at gøre for Armenierne, hvad der kunde gøres i Kontakt med de andre Stormagter — hvilket desværre baade dengang og senere har vist sig at være sørgelig lidt.

V

Lord Rosebery havde følt det som sin Pligt at lægge en Dæmper paa den stærkt opblussende Harmfølelse i det engelske Folk. Det var en utaknemmelig Opgave, han havde paataget sig, og megen Tak høstede han da heller ikke for den. Han blev i Politik en ensom Mand, og i Øjeblikket saa' det ud, som om hans politiske Saga var uigenkaldelig sluttet. Og baade i og uden for England var der nok, som hovererede over den faldne Storhed. Fremtiden skulde dog vise, at Lord Rosebery er for betydelig en Personlighed, til at han kan sættes ud af Spillet i engelsk Politik, saa længe han ikke selv vil det. I de mellemliggende Aar har han indtaget en temmelig tilbagetrukket Stilling og kun sjældent ladet høre fra sig. Men da han nu i Slutningen af det gamle Aar i sin store Chesterfield-Tale paa ny stillede sig til sit Lands Tjeneste, da følte det over hele England som en Begivenhed, og fra de forskelligste Sider saa' man hen til ham som den kommende Mand.

Sandsynligvis vil allerede den nærmeste Fremtid vise, om Rosebery endelig skal komme til at indfri de Løfter, hans Fortid har givet, svare til de Forventninger, der i stedse voksende Kredse stilles til ham. Thi Rosebery har saa ofte og saa længe været udpeget som Fremtidens Mand, at det snart maatte være paa Tide, at han for Alvor blev Nutidens Mand. Endnu synes det dog ikke, som om Tiden ret er inde til Samling af Englands liberale til en ny sejrrig Fremmarche efter den lange Tilbagegangs- og Opløsningsperiode. Endnu staar store Dele af det gamle liberale Parti uforstaaende og mistænksomme over for Roseberys imperialistisk-liberale Fremtidsprogram. Men blandt alle engelske Politikere er han dog vistnok den eneste, som atter kan føre Liberalismens Principper til Sejr.

Mange Betingelser ejer Rosebery for virkelig at blive *the coming man*. Skønt endnu i sin kraftigste Alder staar han med 34

Aars parlamentarisk Erfaring bag sig, og paa de mest fremskudte Poster har han mere end én Gang godtgjort sin Evne til at styre og lede sit Land. Han nyder en ubetinget personlig Agtelse, er en velset Mand ved Hoffet som i de brede Folkelag, en alvorlig, dybt religiøs Natur, hvis Overbevisnings Redelighed ingen drager i Tvivl. Mere end én Gang har han vist at han turde staa eller falde med sin Overbevisning. Men mindst af alt er han som Politiker de uklare Følelsers Mand. Som faa andre har han tilegnet sig den Kunst, der næppe er ham i Kødets baaret, at bringe sine Følelser under Viljens og det rolige, nøgterne Omdømmes Tugt. Han er den praktiske Politiker, Opportunisten, der regner med de virkelig tilstedeværende Faktorer og Forhold og ikke med tænkte. Han har Evnen til at se stort paa store Ting uden at overse de smaa. Hans Viden spænder over meget udstrakte Felter. Enten maa han, som der siges om ham, i sine Universitetsdage have studeret, før end hans Kammerater stod op om Morgenens, eller han maa senere have indhentet, hvad han dengang har forsømt. Thi sikkert er det, at faa eller ingen nulevende har mere indgaaende Kendskab til politiske og sociale Forhold i Nutid og Fortid end han. Gennem sine to aandfulde Bøger om den yngre Pitt og den store Napoleon har han godtgjort, baade at han er hjemme i Historie, kan beherske sit Stof, og hvor hans Sympatier er henne: hos de stærke Karakterer, som med deres Vilje kan beherske og lede Folkeskæbner. Ærgerrig i almindelig Betydning kan han ikke kaldes, for saa vidt som han ringeagter ydre Æresposter, der ikke er forenede med virkelig Magt. Denne ønsker han nok at eje, men mindst af alt vil han figurere som „magtesløs Magthaver“. Hans Menneskekundskab er næsten napoleonsk, siger en engelsk Kronikør om ham, og hans Takt fuldkommen. Som politisk Taler er han vistnok efter Gladstones Bortgang Englands ypperste. Det er altid en Fryd at høre en Tale af Rosebery, saa vist som det er en Fryd at høre en Mand, hvis Herredømme over Stof og Sprog er lige fuldkomment. Som oftest ynder han at bevæge sig i Viddets lette, legende Ord, men der kan ogsaa komme en Kraft og Højhed i hans Tale, saa man føler, at der bor Alvor og luer hellig Ild bag det kolde, noget blaserte Ydre.

Det var en Dag i August 1896, jeg første Gang havde Lejlighed til at se og høre Lord Rosebery — dengang endnu det liberale Partis officielle Fører — under en Forhandling i Overhuset. Premierministeren, Lord Salisbury, havde holdt en længere Tale,

hvis bidende Sarkasmer Gang efter Gang bragte de høje Lorder til at ryste af Latter. Lige over for ham, paa den forreste Oppositionsbænk, sad ubevægeligt under hele Talen en ungdommeligt udseende, kraftig bygget, elegant Mand med et aabent, glatraget Ansigt, ved hvilket den energiske Mund og de store, lyse, noget anstrengte Øjne, der drømmende saa' ud for sig uden noget bestemt Holdpunkt, især tildrog sig Opmærksomhed. Saa snart Lord Salisbury havde sluttet, rejste Manden paa Oppositionsbænken sig og tog Ordet. I Begyndelsen faldt hans Ord, vel i elegant formede Vendinger, men fremsatte paa en underlig nonchalant Maade, ligesom Ansigtet beholdt sit kolde, ubevægelige Præg. Men det var kun under Talens første Sætninger. Snart foregik der som en Forvandling baade med Talerens Person og Stemme. Hele Skikkelsen voksede, fik Liv og Spændstighed, det drømmende Blik blev skarpt og fast, og Ordene faldt — med en Stemme saa fuldtonende ren, saa klar og klangfuld, at det lød som Musik — saa myndige, saa varme og stærke, at det ildnede En helt igennem Sjælen. Og jeg fik i dette Øjeblik et stærkt Indtryk af, at denne Mand er en Magt i sit Samfund, vilde uden al Sammenligning være den største — hvis han blot ejede noget mere af den sejge, udholdende, hensynsløse Energi, der er den som Personlighed langt underlegne Chamberlains Styrke.

Den Sky, Lord Rosebery i Almindelighed bærer for at lade sine dybeste Følelser til Skue, vanskeliggør det i høj Grad at blive paa det rene med, hvad han egentlig fører i sit Skjold, ligesom han ved sin fornemme Tilknappethed tidt udsætter sig for Mistydninger. At betegne ham som en blaseret Ærgerrighed, turde dog være saa langt som vel muligt fra at være en retfærdig og sand Karakteristik. En mærkelig sammensat Karakter er Lord Rosebery. Men saa længe han lever, vil han udøve en betydelig Indflydelse paa sit Lands Skæbne, som en engelsk Kronikør skrev om ham allerede i 1894, førend han endnu var blevet Premierminister. Og hvad end det nittende eller tyvende Aarhundredes Historiekrivere vil faa at sige om Lord Rosebery, sikkert er det, at de vil komme til at sige en god Del.

HANS R. EGEJERG

PER GRÆTTANS DØD

EN HISTORIE FRA DE SENE JULEDAGE

I

DET var tyvende Dagen efter Jul, netop paa den Tid, da Julebukkene¹⁾ for sidste Gang gaar omkring i Huse og Gaarde og fejer Julen ud — hver med sin Lime.

Det var uklar Luft den Dag. Folk som vilde frem kendte en bitter Sno fra Vest, og de saa' til at komme i Hus saa fort, det lod sig gøre.

Bygdens Huse laa alle og gemte sig, saa godt de kunde, bag de svære Snefanner . . . Et bitte Hus havde trukket Fannen omkring sig som en Dyne og laa bare og blinkede frem med de øverste smaa Ruder.

¹⁾ „At gaa Julebuk“ er en almindelig norsk Julemoro, en barok og morsom Skik, der skrives sig fra ældgamle Dage. Den trives særlig paa Landet og i mindre Byer, hvor Folk kender hverandre. Ungdommen gaar da — Gutter og Piger tidt i store Følger og med fantastiske Masker og i de underligste Forklædninger — omkring til Byens eller Bygdens Folk. Naar de kører, er Hest og Slæde majet ud paa det sælsomste. Sidste Gang Julebukken viser sig er den 13. Januar. Da er alle udrustede med en Lime og de „fejer Julen ud“. Om nogen vil vise sig som Julebuk senere, lees han blot ud. Men i Tiden fra Juledagene til 13. Januar har han sit Hævd. Den Familie regnes for vrang og tvær, som ikke venlig modtager Julebukken og trakterer ham. Er der Gilde i Huset, bydes han indenfor og deltager en Stund i det. Jo frygteligere hans Maske er, jo bedre. Julebukken kan tumle sig saa galt han vil, holde alt det Spektakel han vil. Men al Raahed og Ondskabsfuldhed maa han sky, om han vil være en brav Julebuk. Det er Julebukkens første Bud, og det er hans gode Kunst og hans Berettigelse.

Foran de store Gaarde, dem der beboedes af Præst, Soren-skriver og Lensmand, var der maaget fint, saa fremmede Folk let kunde gaa ud og ind. Men foran Bygdens største Hus, Storbonden Per Grættans, laa Sneen klos ind til Døren. Og det endda Per i disse Dage havde Besøg af de tre gamle Storbønder — Gubberne fra Øvremo, Kollvatn og Tveit.

Besøget havde varet længe. Hele to Døgn havde de siddet slig sammen og ædt og drukket, og de havde ikke undt sig mange Timers Søvn. Og af og til havde de for at friske sig taget nogle Miles Slædefart. Hya, ho! slig de havde kørt! Forbi Præstegaard og Lensmandsgaard, saa Sneen føg. Mødte vejfarende Mand dem da, skvat han unna, skal jeg tro. Tidt hujede de saa fælt, at Egnens to mandevonde Hunde sprang op og vendte Snuden mod Himmels og ulede til Svar, saa Røgen stod ud af de sorte Svælg. Og da Gubberne jog forbi Præstegaard og Skrivergaard og Lensmandsgaard satte de i nogle fæle Raut alle som én — bare for at ærgre Øvrigheden. Haa, haa, kan hænde den betænkte sig lidt før den vaaged sig til at gøre Kvalm mod Per paa Grættan.

Nu sad de som sagt og aad og drak paa tredje Døgn's Formiddag. De gjorde sig til Gode med en lækker Mølje, lavet af nybagt Fladbrød og det fineste Svinefedt og Mysost. Til denne Mølje drak de en herlig Brændevin.

Af og til flytted det med Stole ovenpaa, og nogen sang deroppe. Det var Per Grættans Datter Aagot, som holdt til der. Hun havde boet der de tre sidste Aar, siden hun blev hentet hjem fra Udlandet, hvor hun skulde lære fine Skikke. Jovel, lærte hun fine Skikke! Hun fik sig en Galan, som hun nærede slig vild Elsk til, at hun intet andet ænsede. Hun maatte hentes hjem med Magt. Sad siden godt gemt og spærret inde deroppe. Fik aldrig komme uden for Døren — nej var det ligt? . . . engang hun havde listet ud, satte hun lige til Byen, solgte der sin Guld- og Sølvstas, og vilde rejse med Dampbaaden . . . til Kæresten, hæ? rimeligt nok det! Men de kneb hende, før Damperen havde ringet mere end første Gang. Ja, slig var det, naar Synden tog Overhaand i et Menneskesind og i en Menneskekrop.

„Hrm, hærsch, hrm!“ kremtede Gubben fra Tveit. „Haassen har . . . haassen har hun det . . . der ovenpaa?“

Per Grættan svarede uvillig:

„Aa, naar Du spørger, Sakarias Tveit, saa nødes jeg vel til at svare: hun har det nu som før“.

Sakarias Tveit mumled ganske sagtmodig:

„Aa, ja, Du véd det . . . Aa ja, kan tænke det.“

Men Per Gættan fortsatte i Sinne:

„Der er ikke Udkomme med hende. Hun kolorerer sig tidt ganske hvid i Fjæset og pynter og staser sig ud. Hun skal vel være fin . . . Hun tror kanske, at hun skal ud og træffe ham . . . haa, haa, haa, san!“

Da Per havde sagt dette, blev han stille. Han spytted flere Gange i Skorstenen.

„Tor'en og Lynild og alle Dævler ta' ham til evig Tid!“ mumled han saa halvt for sig selv.

De tre Gubber saa skjult paa hverandre. Det kan være, at de mærked, der var rørt ved noget, som helst skulde have været urørt.

Omsider prøved' Ola Kollvatn sig frem:

„Den Møljen din er godt laget, Per.“

„Haa ja saamæn, han kan gaa an.“

„Og Brændevinen er go'. Hvor længe har han ligget?“

„Han har ligget i tyve Aar og vel saa det.“

„Han er go' Per.“

„Haa ja saamæn, han er ikke ilde.“

Pludselig raabte Gubben fra Tveit:

„Jeg synes, Du sidder saa drøvelig, Per Grættan. Du drikker ikke mere, og Du holder Kæft hele Tiden.“

Per Grættan nikkede:

„Jeg kan vel være saa vidt Kar i mit Hus, Sakarias Tveit, at jeg kan bære mig som jeg vil. Enten jeg vil bruge Kæft eller jeg vil holde Kæft.“

„Det kan Du, Per. Men det er jo slig, at naar sjelve Far i Huset er trist, saa er det en daarlig Gæst, som ser det, uden at det trykker ham for Brystet. Jeg vilde gerne, Du skulde være glad slig Du har været det i alle Dagene før.“

Per Grættan rejste sig og rysted de knyttede Næver. Han var hvid i Ansigtet og Tænderne var sammenbidte.

„Al Helvites salte Ild og Svovl og Skorpion svide ham til evig Tid, som tog Datter min dengang til sit Køds Lyst! Se der ligger Klysen; nu er jeg kvit den. Jeg maatte spytte den ud. Saa kan vi drikke mere. Jeg vil hente en Akevitter, som har sejlet Jorden omkring baade i det svarte Hav og i det røde Hav og kring Sahara og Jerusalem og hvad det heder alt i Hob. Ja, jeg tror, jeg

henter to Buteljer med det samme. For nu skal vi drikke, saa det kan mærkes at vi har Julehelg, endda han snart skal fejes ud.“

Per rejste sig, tændte Lygten og gik ned i Kælderen. Han kom op med to Buteljer, en i hver Haand. Han gik ikke ganske støddigt nu.

De tre Gubber, heldte Brændevin i sine Glas, drak og smattede. Sakarias Tveit sagde:

„Den Brændevin har hverken Lensmanden eller Præsten Mage til.“

Per lo haanlig:

„Nej, de har ikke ... og det varer vel en Stund før de faar Magen.“

Ola Kolvattn sagde med et lunt Blink i Øjet:

„Havde Præsten været her, saa havde han vist sagt ligervis som Køgemesteren i Kanaan sagde til Brudgommen: „I haver sparet den gode Vin til sidst.“

II

De sad endnu og drak, da Mørket faldt paa. Udenfor begyndte nogle svære Snefiller at dale ned. Ilden paa Pejsen var gaaet ud. Bare nogle røde Gløder laa endnu og ulmede.

De fire Gubber var drukne nu. De saa' paa hverandre med Øjne, der lignede Tin, og tidt, naar de talte, misted de Magten over Tungen. Eller de glemte, hvad de vilde sige, og blev bare siddende og glo frem for sig med aaben Mund.

Endnu rørte det sig ovenpaa, og Tonerne af en Vise lød ned, som oftest dæmpet og utydeligt, men en og anden Gang højt og klagende.

De fire Gubber var drukne, men værst drukken maatte dog Baard Øvremo være. I vel to Timer havde han ikke sagt et Ord, og i den sidste Time havde han endog taget sig Smaalure, dér han sad. Nu sagde han pludselig med høj Stemme, der var utydelig af Snøvlen og af Stammen:

„Det er ligevel vakkert, naar hun Aagot synger der ovenpaa. Det lyder ligesom Orgelværk. Haassen lever hun?“

Per Grættan vak ligesom, løfted Næven imod ham i Mørket, men slog ikke til. De to' andre Gubber gav ham et skulende Øjekast, og Sakarias Tveit formelig skreg:

„Nej Gu' om jeg begriber voksne Folk! Nu hørte Du jo nylig, Baard Øvremo, at Per nødig vil mindes om Sørgeligheden med

Datter sin. Hvorfor kommer Du saa med den Ting? Kan Du gi' ærligt Svar paa det?"

Men Baard Øvremo svarede ingenting. Alt mens Sakarias Tvist talte, begyndte hans Hoved at dubbe, og han snorkede med smaa Smeld.

Per Grættan lo pludselig:

„Haa, haa, lad ham bare snakke! Han siger for Resten sandt. Datter min kan synge, aa ja, aa ja! det skulde hun jo ogsaa lære i Udlændigheden... jeg skikkede jo Penger derned... mange Penger ogsaa... haa, haa, jeg synes mest, hun skulde synge for os — hvad?... Jeg tror saamæn, at jeg gaar op og henter hende ned, saa kan vi jo høre Lærkespil og Orgelpibe, hvad? haa, haa, haaii!“

Sakarias Tveit sagde:

„Saa meget kan vel siges, Per Grættan, at Datter din nok har gjort det, som galt er. Og Du har straffet hende strengt, fordi Du var en fortørnet Far. Men Du skal ikke gøre dig fuldt saa stor som Vorherre, Per. Du skal ikke fare uvornt frem.“

„Hvad er det, Du sidder og bruger slig Prækestemme efter?“ skar Per Grættan i. „Har jeg ikke Lov til at sige til Datter min, at hun skal synge for os? Hvis hun bare aldrig havde gjort noget galere!... Ja, det siger jeg: havde hun saa sandt aldrig gjort noget galere...“

Han rejste sig og gik med Besvær mod Døren. Sakarias Tveit rejste sig ogsaa; men Ola Kollvatn holdt ham tilbage: „Du skal bli dér Du er... Du kunde gøre ondt værre... vil Du endelig gøre Gavn, saa ræk hid Lyset, som staar i Vinduet bag Dig. Her er mørkt herinde. Vi sidder jo og blir Styggeravne tilslut.“

Sakarias Tveit mumlede:

„Det havde været bedst, om vi havde rejst hjemover i Dag tidlig. Da var Moroen endda god.“

Han tog Lyset og rakte det frem. Ola Kollvatn tændte det og satte det midt paa Bordet.

Lidt efter ruskede det ved Døren, og Per kom ind. Efter ham fulgte en ung Pige. Hun gik med lette Skridt. Hun var ganske bleg; ikke en Mine rørte sig; men hendes Øjne var urolige. De saa' hastig fra den ene af de tre Gubber til den anden. Øjnenes dybe Glans talte om Savn, nu spejdede de, de søgte noget, de skreg efter noget, som de ikke fandt. Men da Stuen var genemsøgt, blev den ligesom tom for hende. Hun sank sammen paa en Skammel bort ved Skorstenen og rørte sig ikke mere.

„Naa, kan tænke hun ser efter andre end vi,“ mumled Per Grættan. „Hun glante jo op, da jeg sagde, at der var nogen nede, som vilde hun skulde synge. Ja, hun troede, at den utroligste Lykke skulde komme; men det gik jo ikke saa hastig dengang... Naa, kan Du saa synge noget for os, Aagot? Hvad, kan Du ikke? Ja, Du véd jo det, at naar jeg ber Dig synge, saa faar Du kunne. Ikke Bøn for andet.“

„Jeg kan den Visen om Aftensolen, Far.“

„Kan Du om Aftensolen? Ja, den er jo bare noget Pusleri. Men syng væk om Aftensolen... saa kan vi jo faa andet siden.“
Hun sang:

Aftensolen synker ned,
o, hvor den er skøn.
Nu vil til min Seng jeg gaa
knæle ned i Bøn.
Beder jeg om Helse god
samt om Naadens Løn.
Aftensolen synker ned —
o, hvor er den skøn.

De tre Gubber nikkede med Hodet. Men Per Grættan var ikke tilfreds: Kunde hun ingen med større Klang i? Kunde hun ingen andre?

Hun sad og rysted paa Hodet. Men pludselig begyndte hun at synge igen. Det var vanskeligt at høre Ordene. Og de, man hørte, gav ikke stor Forstand. Det var værre at høre hende end ikke at høre hende.

Gubberne sad ganske stille. Da hun tiede denne anden Gang, sagde Ola Kollvatn: „nu tror jeg, vi vil takke Datter Din for Sangen, Per... vi skal ikke være ufor nøjelige og kræve for meget... Nu faar hun have Tak for i Kveld.“

Per Grættan sagde:

„Ja, ja, Aagot... det Du sang var ikke saa staseligt. Og er Du ikke gævere, saa faar vi gaa ovenpaa igen. Du faar sige Godkveld, før Du gaar.“

Hun sagde Godkveld og bøjede Hodet. Ola Kollvatn, som havde kendt hende, fra hun var Barn, mumled frem, at da hun nikkede, kendte han igen noget af den unge Jente fra før. Men nu var jo alt anderledes. Hun var saa veg som til at lægges bort i en Krog for at dø.

III

Per Grættan kom igen ind og satte sig; men han talte ikke. Der gik nogle langsomme Stunder; Stilheden laa over Stuen som en tæt Skodde. Nu og da løfted en af Gubberne Hovedet og mumlede noget uhørligt og saa' sig omkring med store, tinnede Øjne. Men ingen havde Lyst til at tale. Per Grættan var meget bleg.

Endelig sagde han:

„Hm, den Brændevinen er nu ligevel noget Søl. Han river ikke en voksen Kar i Halsen. Lang mig hid den Buteljen ved Skabet, Ola Kollvatn. Den Brændevinen, den har i sig, kan da klore lidt, naar en svælger den. Javel . . . han staar jo lige bag Dig . . . der har Du ham, ja!“

Per Grættan fik Flasken og satte den for Munden, og han drak. Saa vendte han sig mod Pejsen og slog Flasken i Knas. Dens sidste Draaber flød ned i den glødende Aske, sydede og damped.

Han læned sig tilbage og sad rolig hen. Men Gubberne rejste sig i Stolene; thi de saa', at hans Ansigt var frygteligt blegt, og at hans Øjne var store. Han aanded tungt, og nogle Gys af Kulde rysted ham.

„Jeg . . . faar nok . . . sige Jer Farvel . . . Venner . . . for den sidste . . . Drikken . . . havde ikke saa lidet Ædder i sig . . . Der var Skedvand iblandt . . . Jeg vil ikke ha' Doktor . . . jeg drak med Viljes . . . og Doktor kom for sent . . .“

De tre Gubber rakte Hals. De gamle Hoder kom helt frem. De gloede ængstelig paa Per Grættan . . . Sakarias Tveit holdt ham paa Pulsen.

„Han dør!“

„Ja Gu' Fader tror jeg, han dør!“

„Det var Ædder, han drak.“

„Skedvand — lod sig ikke nøje med ringere.“

Per Grættan raabte hæst:

„Kære Venner . . . jeg kender, Dau'en er hos mig. Han harillet mig længe i Tæerne . . . nu er han krøben op i Benene . . . han gør dem kolde . . . han kryber opover.“

Han lukked Øjnene. Igen kom Gyset over ham.

„Nu dør han vist.“

„Ja Gu' tror jeg, han dør . . .“

Per Grættan skreg, men besværligere end før:

„Jeg synes . . . jeg har det svært for at . . . faa puste . . . kære Venner . . . bær mig udenfor . . . saa blir det godt . . .“

Sakarias Tveit og Ola Kollvatn tog og bar ham udenfor. Baard Øvremo kom efter med en Kubbestol. De satte ham i Stolen lige uden for Døren.

„Herregud . . . som det kendtes godt . . . men (Gyset tog ham paa ny) koldt er det lel. Her staar jo et svare Vejr fra Nord . . . og saa alle Dyrene, som tasser . . . der flyer jo Ulvene derhenne ganske helselaust . . . æh, se der kommer jo en sættende som Mærra den blinde . . . Pas at den ikke kommer hid . . . men pas paa Aagot . . . hun faar det let værre end hun har det. Pas paa, at ingen tar hende . . . Naa synes mig at her blir fælandes koldt . . . Jeg . . . tror . . . vi vil ha' . . . lidt Varme . . . hu! hu!“ . . .

Han laa ganske stille.

„Naa dør han Per . . . Jeg kender, han dør.“

„Ja Gu' dør han . . . naa kuldsker Maven . . .“

„Hjertet slaar ikke, saa sandt jeg kender . . . ja Gu' dør han.“

„Der døde han . . . der knak han. Jeg mærked det . . .“

„Javel, naa døde han . . . Saa faar vi lempe ham ind igen . . . Hvem er det? Guri, er det Guri? Det var ikke saa værst. Kom og tag i Gurimor.“

Husmandskonen Guri hjalp til, mens hun græd og snufsede . . .

IV

Julebukkene havde været hos Præstens og hos Lensmandens og hos Skriverens, og paa alle Steder var de blevne godt modtagne og trakterede med Bakkelse og Vin, og paa alle Steder havde de holdt Tummel og Styr.

Men da de gik fra Skrivergaarden, stod Skriveren selv paa Trappen og gav dem Raad for Fremtiden.

„Gaa nu først og fremst til Per Grættan og tak ham og Vennerne hans for de vakre Raut, de gav mig. Jeg skal kanske lade mine to Studer trække forbi Grættan . . . sig det! — Saa kan der kanske bli takket . . . endda jeg er ræd, Studene kommer tilkort . . .“

Julebukken lo og hoppede og sprang, og efter en Del Omflakken naaede de Per Grættans Hus. Der skinned Lys ud af to Vinduer. Julebukkene nærmed sig; men gik ikke lige ind: Per Grættan skulde af og til være temmelig umedgørlig. Det var bedst at se sig lidt for.

De listede stille henimod de lyse Ruder. Til sidst var de klos indpaa. De saa' tre Gubber sidde hver i sin Stol og en ung Pige sad paa en Skammel lige ved Pejsten. De tre Gubber og den unge

Pige sad uden at snakke med hverandre og uden at røre sig. Det var et besynderligt Julehelg, de holdt. Kunde den Moro være stor mon? Og hvor var Per Grættan sjelve.

En gammel Kone gik stille ud og ind og pusled. Hun ligned en stor graa Kat, som af og til bøjed sig og skød Ryg. Næsten den hele Tid klynkede hun, som Katten gør det i onde Dage.

Flere Gange var hun borte og tuklede med noget, som laa i Sengen; hun bragte forskellige Ting did...

Men engang tog hun Talglyset, gik bort der og lyste op.

Da skreg Julebukkene til hverandre og for sig selv. Thi pludselig havde noget ved Lysets hastige Skin traadt ud af Mørket. Det var et Ansigt, hvidt, forvredent og med en Stilhed, som blot Døden kan give. Dette Ansigt gled ud mod de glade Julebukke, der var fulde af sød Vin og fed Bakkelse, og det besatte dem.

Og de løb vildt afsted, alle som én. Masker sønderrevs og gyldne Filler fløj. Hanefjær og Stjerner faldt af Hatten — bort løb de i den store, vanvittige Vinternat, der af og til raabte dem sin Rædsel i Sjælen.

Tilslut stansed de anpustne og trætte. De raadslog om, hvor den rigtige Vej var, og lakked saa videre, ribbede for al Stas og med Hænderne dybt i Lommerne.

Medens de saaledes gik, kørte tre Slæder dem forbi. I Slæderne sad tre Gubber med krumbøjede Rygge og gloede frem for sig.

Den tynde, aftagende Maane stod frysende mellem rødkantede Skyer og kasted halvt udviskede Skygger af disse, der rørte sig hen over den øde Vej.

THOMAS P. KRAG

HALL OG DEN SKANDINAVISKE ALLIANCE

I 1863

HR. KAMMERJUNKER POUL ANDRÆ har i et for kort Tid siden udkommet Skrift: „Andræ-Hall over for den politiske Situation i Efteraaret 1863“ givet en Fremstilling af Halls Stilling til det skandinaviske Alliancespørgsmaal i 1863, som jeg af flere Grunde maa ønske at ledsage med nogle Bemærkninger.

Hr. Andræ angiver som sit Motiv til at underkaste denne Sag en nøjere Prøvelse, at han i alt, hvad der hidtil er fremkommet derom kun har „fundet en Genklang af den gængse Tendens: at bedømme Sveriges Optræden i denne Sag fra et ensidigt dansk Standpunkt.“ Jeg tror paa ingen Maade, dette kan siges at være Tilfældet, men sikkert er det i hvert Fald, at Hr. Andræs Fremstilling, trods dens prætenderede køligt-kritiske Upartiskhed, fører over i lige den modsatte Yderlighed: at kaste al Skylden for de stedfundne Misforstaaelser og Fejlgreb over paa dansk Side og befri den svenske Regering for saa godt som ethvert Ansvar. Skønt jeg ikke finder Anledning til i mindste Maade at ændre den Fremstilling, jeg i 2. Del af „Under Junigrundloven“ har givet af denne Sag og for saa vidt godt kunde nøjes med at henvise til den, vil det dog, af Hensyn til den Opmærksomhed, Hr. Andræs Bog, der paa andre Omraader bringer en Række nye og interessante Oplysninger, har vakt, være rigtigt paany at erindre om de væsentlige Momenter til Bedømmelse af Sagens virkelige Sammenhæng, som han enten ikke har faaet med i sin Fremstilling eller skudt for meget i Baggrunden. Desuden er det mig kært at faa

Lejlighed til yderligere at støtte min Opfattelse ved enkelte Aktstykker, som ikke før ere komne til Offentlighedens Kundskab.

Hr. Andræ har ikke forsøgt at give nogen egentlig sammenhængende Fremstilling af den skandinaviske Allianceplans Historie i Efteraaret 1863. Han tager Halls bekendte Fremstilling af sit Forhold til Sagen („i Dagbladet“ 17. September 1864) for sig og underkaster den en detailleret Kritik, navnlig gennem en Analyse af de trykte svenske Depescher, som i Perioden mellem Ulriksdalmødet d. 8. September og Sveriges definitive Tilbagetræden fra Alliancepolitikken i første Halvdel af December tilstilledes den danske Regering. Hr. Andræ fremhæver og kommenterer med største Omhu ethvert Udtryk i disse Depescher, som kunde tyde paa Tilbøjelighed hos den svenske Regering til at træde tilbage fra dens tidligere Tilsagn overfor os, og selvforstaaeligt gør han en rig Høst i saa Henseende. Det var jo netop en af Manderstrøms Opgaver at forberede det, han kaldte et „anstændigt Tilbagetog“, og mange Udtryk og Vendinger i hans Depescher stiler herhen. Men samtidig lod han sig det være magtpaaliggende ikke at lade den Vending i Sveriges skandinaviske Politik, som var indtraadt med Ulriksdalmødet, træde tydeligt frem, og derfor indeholdt Depescherne mindst lige saa meget, der pegede til den anden Side. Spørgsmaalet er da netop det, hvor vidt de fremsatte Antydninger og Forbehold, som det for os med vor fuldstændigere historiske Viden er saa let at se Betydningen af, dengang var tilstrækkelige til, trods de mange Tilkendegivelser i modsat Retning og den hele foreliggende Situation, at være den danske Regering en klar og utvetydig Tilkendegivelse af, at man fra svensk Side agtede at bryde med den hidtil fulgte Politik, og dette Spørgsmaal maa efter mit Skøn besvares med nej.

Af væsentlig Betydning er for det første den Baggrund, paa hvilken Begivenhederne i Efteraaret 1863 udviklede sig, og dette er Hr. Andræ gaaet særdeles let hen over. Pladsen tillader mig kun Antydninger, men saadanne vil formentlig ogsaa være tilstrækkelige. Den hele Situation, som den forelaa i Eftersommeren 1863, kendetegnedes af Kundgørelsen af 30. Marts s. A. Ved denne havde Hall gjort det saare farlige og med hans hidtil førte Politik ikke vel overensstemmende Skridt definitivt at udskille Holsten af Forfatningsfællesskabet og sige sig løs for det europæisk anerkendte Grundlag af 1851—52. Den dansk-slesvigske Fællesforfatning var kun en slet og ret Følge heraf, og at Forslag til en saa-

dan Forfatning vilde blive frembragt i Rigsraadets Efteraarssamling bebudedes da ogsaa udtrykkeligt i det kongelige Budskab, hvormed Foraarssamlingen indlededes. De neutrale Magter misbilligede gennemgaaende Martskundgørelsen; kun Sverige-Norge gjorde en Undtagelse, og ikke nok hermed, men denne Magt havde i de foregaaende Aar gentagne Gange og sidst umiddelbart før Kundgørelsens Udstedelse tilraadet Danmark at slaa ind paa denne Vej. At det i Sommerens Løb viste sig, at Kundgørelsen sandsynlig vilde fremkalde en væbnet Konflikt mellem Danmark og de to tyske Stormagter, gjorde saa langt fra nogen Forandring i Stockholmkabinetkets Holdning, at den politiske Forstaaelse mellem de skandinaviske Riger nu tværtimod blev inderligere end nogensinde før. Ved Forbundsbeslutningen af 9. Juli havde Forbundsdagen opfordret Danmark til at tage Martskundgørelsen tilbage, og det var utvetydigt nok tilkendegivet os, at et nej vilde have Forbunds-eksekution til Følge. I Slutningen af samme Maaned faldt de bekendte Sammenkomster mellem Nordens Konger, ved hvilke Stødet til Allianceforhandlingerne blev givet, og inden den danske Regering gav sit afslaaende Svar paa Forbundsdagens Forlangende fandt der en Noteveksling Sted, som gav et klart Udtryk for den nære Forstaaelse mellem de to Regeringer. Refererende til sine Samtaler paa Skodsborg med Kong Karl og senere Forhandlinger med den svenske Gesandt i København, Grev Hamilton, skrev Hall d. 8. August i en til Hamilton stilet Depesche, som denne anmodedes om at overrække Grev Manderstrøm, bl. a. følgende: „Den svenske Regering synes mig at være gennemtrængt af Overbevisningen om, at vi kun kan bevare Forbundsdagens nye Forordringer med et bestemt Afslag, og dette Svar bør gives ufortøvet. Det er ikke undgaaet Deres Regerings Opmærksomhed, hvilke Farer af forskellig Art Danmark øjensynlig vil udsætte sig for ved at følge en saadan Fremgangsmaade, men da den gaar ud fra den rette Opfattelse af den Solidaritet, der sammenknytter Danmarks og de skandinaviske Kongerigers Interesser, anser den Øjeblikket for kommet, hvor denne Solidaritet bør give sig Udtryk under den bestemte Form af en Traktat, som afsluttes med det fjendtlige Indfald, hvormed Danmark trues fra Tysklands Side, for Øje. Den ovenomtalte Meddelelse om Deres Regerings Hensigter bidrager i høj Grad til at vi paa vor Side hælde til en mere udpræget Politik, og jeg haaber, at De vil finde et Vidnesbyrd om denne Stemning i hoslagte Udkast til en Erklæring som Svar paa Forbundsbeslut-

ningen, hvilket Udkast er affattet saaledes, at jeg efter mine Samtaler med Dem maa anse det for i enhver Henseende stemmende overens med Deres Anskuelse.“ I Manderstrøms Svar blev der ikke paa noget Punkt taget Afstand fra Alliancepolitikken, ligesom den danske Regerings nej til Forbundsdagen fuldtud billigedes. Der efter fulgte de nærmere Forhandlinger mellem Hall og Hamilton om Alliancetraktaten, hvis Resultat blev det af begge Parter foreløbig antagne Udkast, som Hamilton medbragte til Mødet paa Ulriksdal. I Udenrigsministeriets Arkiv findes et Eksempplar deraf, signeret: „24. August 1863 efter et Udkast indbragt af Grev Hamilton.“

Vel var ingen af de to Parter udtrykkelig bemyndigede af deres Regering til at føre disse Forhandlinger, men ligesom Hall handlede i bedste Overensstemmelse med sine Kolleger, saaledes dækkedes Hamiltons Optræden fuldt ud af hans Chef, Grev Manderstrøm. Hamilton har selv i et Brev til den svenske Førsteminister De Geer udtalt, hvorledes han, paa Grund af det fortrolige Forhold, der bestod mellem ham og Manderstrøm, stadig fra ham modtog private Breve og Telegrammer, hvis Forskrifter han betragtede som lige saa bindende for sig, som om det havde været officielle Instrukser. Og under selve Allianceforhandlingerne kom Manderstrøm selv til København og havde en Konference med Hall, med hvis Resultat denne overfor sine Omgivelser erklærede sig fuldt tilfreds. Det var ogsaa efter Manderstrøms Besøg, at Hall i en til Hamilton stilet Udtalelse kunde fastslaa den fuldkomne Overensstemmelse, hvortil de var naaede angaaende Traktatudkastets Indhold. Ingen kunde den Gang have Anelse om, at Manderstrøm i denne Sag optraadte uden nogen som helst Forstaaelse med de ledende Mænd i det Ministerium, af hvilket han var Medlem, og det saa meget mindre som Alliancepolitikken paa den mest ostentative Maade støttedes fra det svenske Hofs Side. Kong Karl havde ved sit Besøg paa Skodsborg i private Samtaler udtalt sig med den største Entusiasme om den, og faa Dage efter aflagde Prins Oskar et Besøg her, hvor han ved en Frokost, som Marineministeren gav for ham ombord paa det nybyggede „Rolf Krake“, udtalte Haabet om, at den danske Flaade med Kraft vilde møde „Danmarks Fjender, som ogsaa ere vore“. Hans Udtalelser under et derpaa følgende Besøg i Wien var efter det danske Gesandskabs fortrolige Indberetninger i højeste Grad alliancevenlige; til Bülow sagde han endog ved en bestemt Lejlighed, at naar Danmark nu optog Kampen ved Dannevirke, „Nordens sande Grænse og Bolværk“, saa hverken kunde

eller vilde Sverige forblive passivt, og han selv skulde da „heller ikke holde sig tilbage, men ofre sin sidste Blodsdraabe“.

Da Hamilton i Begyndelsen af September kom til Stockholm med Traktatudkastet, blev det besluttet, at det skulde forhandles ved en Konference paa Ulriksdal den 8. September, i hvilken Kongen, De Geer, Manderstrøm, Gripenstedt, den norske Statsminister Sibbern og Hamilton deltog. Det var — utroligt nok — første Gang dette Alliancespørgsmaal, i hvilket Kongen og Udenrigsministeren allerede havde bundet sig paa saa afgørende Maade; behandles mellem de forenede Rigers ledende Ministre. Resultatet blev, som bekendt, at De Geer, Gripenstedt og Sibbern udtalte sig bestemt imod at tiltræde Allianceplanen, saafremt ikke mindst en af Stormagterne erklærede sig villig til med Vaabenmagt at støtte Danmarks Sag, at Manderstrøm faldt sammen overfor den kraftige Modstand og at kun Kongen og Hamilton med Energi gik i Ilden for den tidligere førte Politik. Der kunde af mange Grunde ingen Tvivl være om, hvem der var den stærkeste Part. Finanstilstanden, Udlandets, særlig Ruslands Holdning og ikke mindst det, at der, naar det kom til Stykket, næppe fandtes noget Flertal indenfor Repræsentationen, som vilde bringe de betydelige Ofre, en skandinavisk Krigspolitik fordrede: alt dette var vægtige Argumenter, og desuden vilde, af Hensyn til Repræsentationsreformen, et Skifte fra De Geer—Gripenstedt til Hamilton—Manderstrøm være saare betænkeligt. Afgørelsen faldt da faktisk ud til Alliancemodstandernes Fordel: man vilde spørge Vestmagterne, om de var villige til at yde væbnet Hjælp, og blev Svaret, som man almindelig ventede det, nej, skulde Allianceplanen stilles i Bero.

Manderstrøm og Hamilton følte i første Øjeblik denne Afgørelse som et politisk Dødsstød, ja den førstnævnte talte endog om, at havde han haft en Gifflaske hos sig, havde han tømt den den Aften. Men da de fik „sovet paa det“, bestemte de sig til at blive, vistnok af forskellige Grunde. Hamilton i hvert Fald har næppe opgivet Haabet om ved Kongens Bistand at føre den Alliancepolitik, i hvilken han saa ikke blot en personlig Æresag, men ogsaa Vejen til Virkeliggørelsen af sine ærgerrige Forhaabninger, frem paany. I hvert Fald er det sikkert, at Manderstrøms og Hamiltons Forbliven bragte Sagen ind i det uheldigst mulige Spor. Den eneste korrekte og værdige Fremgangsmaade vilde have været den gennem et Personskifte og paa anden Maade at lade den danske Regering utvetydigt vide, at Sverige nu agtede at træde tilbage fra

Alliancepolitikken. Skulde imidlertid Manderstrøm og Hamilton blive, vilde et saadan aabent Systemskifte allerede af personlige Grunde være umuligt, og ligeledes førte Hensynet til Kongen, der saa bestemt havde sat sit Ord i Pant for Alliancepolitikken, til foreløbig at holde Sagen hen, undgaa ethvert afgørende Skridt til den ene eller den anden Side og imidlertid haabe paa, at der vilde vise sig antagelige Paaskud til lidt efter lidt at glide bort. Det var dette, som De Geer i sin Samtale med Manderstrøm efter Ulriksdalmødet kaldte „en anstændig reträtt“, men som han meget tvivlede om, at Manderstrøm trods „sin stora Talang“ vilde være i Stand til at iværksætte. Det gik imidlertid ved Omstændighedernes Hjælp saa nogenlunde, og De Geer giver sin Kollega den Ros, „att hans depescher voro så väl skrifna, att man knappt märkte någon förändring i hans tänkesätt, förrän man slutligen fann, att all fråga om traktaten var slut.“ En rigtigere Karakteristik af den Manderstrømske Korrespondance i Efteraaret 1863 kunde næppe gives. og at Hr. Andræ har Uret i sin Opfattelse af den som en aaben og klar Besked til Danmark om at den svenske Regering havde forandret sine Signaler fremgaar allerede deraf, at dette, som af selve den daværende svenske Regerings Chef indrømmet, slet ikke var Hensigten med den.

Ganske samme Indtryk faar man i Virkeligheden ved uden forudfattede Meninger at gennemlæse den trykte diplomatiske Korrespondance, og dette Indtryk styrkes yderligere, naar man har haft Lejlighed til at gøre sig bekendt med de langt talrigere utrykte officielle eller fortrolige Aktstykker angaaende denne Sag. Det er fuldkommen rigtigt, hvad Hr. Andræ fremhæver — og det er bemærket flere Gange før, ogsaa fra dansk Side —, at Traktatunderhandlingerne faktisk gik istaa, at der fra svensk Side ytrede Tvivl om Rigtigheden af for nærværende Tid at afslutte Traktaten, at man i hvert Fald vilde begrænse den til kun at gælde Angreb fra tysk Side i Anledning af Martskundgørelsen, at man udtalte sin Betænkelighed ved Fællesforfatningsudkastets Forelæggelse o. s. v. Men saa meget alt dette end burde have bragt Hall til nøjere at undersøge den hele Sag og navnlig burde have hindret ham at i at fremkomme med sine altfor tillidsfulde Udtalelser om Alliancen, saa lidet laa der heri, sammenholdt med alt hvad der i øvrigt fremkom, nogen tydelig Tilkendegivelse af den svenske Regerings forandrede Stilling. Det var jo ikke Hall nogen fremmed Tanke, at Traktatudkastets Godkendelse i Stockholm kunde støde paa mange Vanskeligheder

baade af inden- og udenrigspolitisk Art. Han havde allerede udtalt det ved den lille Fést for Hamilton inden hans Afrejse, og det var ham ikke ubekendt, at der siden var kommen adskillige nye Hindringer frem. Men herfra og til at anse den hele Alliancepolitik for bristet var der unægtelig et stort Spring, og man kan, naar man ser, hvor meget der talte i modsat Retning, ikke undres over, at han ikke gjorde det.

Til i Enkeltighederne at følge Hr. Andræs Kommentar af de Manderstrømske Depescher er her ikke Stedet. Kun om et Par Hovedpunkter maa jeg sige nogle Ord. Hr. Andræ lægger en afgørende Vægt paa den Omstændighed, at Manderstrøm i den af sine 5.-Oktober-Depescher, som var bestemt til at oplæses for Hall, indskrænkede Sveriges Forpligtelser efter den eventuelle Alliance-traktat til kun at gælde et Angreb, grundet paa Danmarks Vægning ved at tilbagekalde Martskundgørelsen. Derved blev, siger Hr. Andræ, hele Alliancespørgsmaalet muligvis uden Betydning, thi efter Vedtagelsen af den ny Fællesforfatning vilde Kundgørelsen sandsynligvis glide til Side og Krigsgrunden snarest blive Danmarks Vægning ved at ophæve Fællesforfatningen. Dette er i og for sig rigtigt nok, og der er heller ingen Tvivl om, at denne Reservation var bestemt til at tjene som Paaskud til at springe af fra Alliancepolitikken, saafremt intet bedre maatte tilbyde sig. Men samtidig med at denne Indskrænkning opstilledes for Sveriges Forpligtelser efter den eventuelle Traktat (der vel at mærke ifølge Udkastet kunde føre til at Sverige ogsaa maatte yde den stipulerede Hjælp i Tilfælde af et Angreb paa Holsten), ansaa Manderstrøm det dog for nødvendigt vedblivende at bekræfte Sveriges Villighed til at yde Danmark aktiv Hjælp, i Tilfælde af at det angrebes i Slesvig, uden Hensyn til om Traktatforhandlingerne førte til et Resultat eller ikke og uden at der til dette Tilsagn var knyttet noget af de Forbehold, som nu gjordes gældende med Hensyn til Traktaten. Den paagældende Passus i Depeschen blev yderligere fremhævet og gjort til noget relativt selvstændigt derved, at det var den eneste Del af den, som Hamilton udtrykkelig var bemyndiget til at overgive Hall i Afskrift. Ganske i samme Retning gik de Indberetninger, som den danske Regering i Slutningen af September havde modtaget fra sine Gesandter ved Stormagthofferne angaaende de svenske Depescher, som var bleven sendte til disse efter Ulrikdalmødet. Navnlig fremhævede saavel Otto Plessen i St. Petersborg som Bülow i Wien, at Depescherne, samtidig med

at erklære Efterretningen om, at Alliancetraktaten allerede var afsluttet, for forhastet, udtrykkelig havde erklæret, at Sverige vel vilde forblive neutralt, saa længe det kun drejede sig om de tyske Hertugdømmer, men at det vilde „se sig nødsaget til at opgive sin passive Holdning“, hvis tyske Tropper rykkede ind i Slesvig.

Det andet Hovedpunkt i Hr. Andræs Fremstilling er den svenske Regerings Misnøje med Fællesforfatningsforslagets Forelæggelse og den Tydelighed, hvormed den overfor Hall erklærede dette som Motiv til sin forandrede Holdning. Det er rigtigt, at Manderstrøm i den fortrolige Depesche, han under 5. Oktober sendte Hamilton, udtalte sin Beklagelse af Forslaget, ikke saa meget for dets Indholds Skyld som fordi han fandt Tidspunktet for dets Fremkomst uheldigt og frygtede, at det skulde blive opfattet som en Inkorporation af Slesvig og muligvis ogsaa i Tidens Løb vilde føre dertil, — noget han stærkt betonedede, at Sverige aldrig havde tilraadet og heller ikke nu kunde billige. I Forbindelse hermed fremhævede Manderstrøm „Vanskeligheden ved at fastslaa Solidaritet i Interesser og Grundsætninger med en Magt, som fra den ene Stund til den anden kan forrykke Stillingen og saaledes fremkalde en helt anden end den, som bestod med vor Viden og vort Bifald.“ Hele denne Udvikling var dog, som det udtrykkelig udtaltes i Depeschen, ikke bestemt til at meddeles Hall¹⁾, overfor hvem Hamilton hun i Almindelighed bemyndigedes til ikke at skjule det uheldige Indtryk, Forfatningsforslagets Indbringelse havde gjort paa den svenske Regering. Det var sikkert ganske stemmende med diplomatisk Skik, at Hall ikke havde meddelt dette indenfor dansk Rigslovgivnings Omraade hørende Aktstykke til en fremmed Regering, inden han forelagde det for Rigsraadet, men politisk set havde det sikkert været klogt af ham i Fortrolighed at gøre en saadan Meddelelse, og der er næppe Tvivl om, at havde han gjort det inden Omslaget i den svenske Regerings Politik, vilde han ikke have hørt nogen væsentlig Indvending fremsat derimod. Manderstrøm erkendte jo i den ommeldte Depesche selv, at Forslaget ikke

¹⁾ Hr. Andræ har i sin Fremstilling benægtet dette og i saa Henseende lagt stor Vægt paa Depeschens Udtryk: „hvoraf jag dock icke åt Eder uppdrager att åt Danska Regeringen göra ett meddelande.“ Jeg fastholder imidlertid bestemt min Opfattelses Rigtighed. Den brugte Form er efter diplomatisk Sprogbrug en tydelig Tilkendegivelse af, at Depeschen ikke ønskedes forelæst for, end mindre i Afskrift overgivet Hall. Det er da ogsaa notorisk, at Hamilton ingen af Delene gjorde, saaledes at Hall først blev bekendt med den, da han omtrent et Aar efter saa den trykt i „Post-och Inrikes-Tidn.“

indeholdt principielle Afvigelser fra Martskundgørelsens af ham godkendte Grundlag, og han kunde, lige saa lidt som andre, være i Tvivl om, at et saadant Forslag vilde fremkomme i Rigsraadets Efteraarsamling, saasom det med rene Ord var blevet sagt i det kongelige Budskab fra Foraaret 1863. Alligevel havde han i sine forskellige Henvendelser til den danske Regering fra den forløbne Sommer ikke med et Ord advaret mod et saadant Skridt, ja der er endog en overvejende Sandsynlighed for, at han indirekte har tilskyndet dertil. Hamilton har i et Brev til De Geer ligefrem udtalt, at den svenske Regering „ganske væsentlig havde fremskyndet Forslagets Forelæggelse“, og under en Audiens, „Dagbladets“ Redaktør Bille, der som bekendt stod Hall overordentlig nær, i Sommeren 1863 havde hos Manderstrøm, udtalte denne gentagne Gange, „at det var godt nok med Martspatentet, men at det nu gjaldt om at „taga steget fullt ut.“¹⁾ Meget betegnende er det ogsaa, at Hamilton aldeles intet hørte om, at Forfatningsudkastet skulde kunne lægge nogen Hindring i Vejen for Alliancetraktaten, hvis Fremme stadig bebudedes fra svensk Side. Ja endnu efter Frederik VII's Død fremkom der fra Manderstrøm Udtalelser, som stod i den besynderligste Modstrid med hans Ord i den hemmelige Oktoberdepesche og særlig med hans deri udtalte Sky for alt, hvad der smagte af Slesvigs Inkorporation. I et hidtil utrykt Brev til en højstillet Embedsmand i Udenrigsministeriet fra vor Gesandt i Stockholm, W. Plessen, dateret 20. November 1863, skriver Gesandten bl. a.: „Denne Handling (Kong Kristians Sanktion af Fællesforfatningen) finder det herværende Ministeriums Billigelse, uagtet jeg nok tror, at i Begyndelsen man her (sic!) ikke var særdeles velstemt for Udkastet. Manderstrøm sagde mig idag i den Anledning: hvorfor har Kongen ikke udtalt Slesvigs Inkorporation? Følgerne vilde næppe være bleven værre, og Situationen vilde være bleven klarere. Jeg svarede, at dette ikke vilde have overensstemmet med Slesvigs Rettigheder og at det vilde have været vanskeligt at finde Mænd, som vilde iklæde sig det deraf følgende Ansvar. Manderstrøm mente, at det var ikke meget bevendt med disse Rettigheder og at i alle Fald Forholdene vare nu saadanne, at gamle Rettigheder ikke kunde opretholdes i al Evighed“. — Vistnok vilde de, der ønske at forsvare Sveriges Holdning i denne Sag, gøre klogt i saa lidt som muligt at dvæle ved dets Paaberaabelse af Novem-

¹⁾ C. St. A. Bille i „Tilskueren“ 1893, S. 858.

berforfatningen, og dette har da ogsaa den klart og praktisk tænkende De Geer tilfulde indset. „Såg man“, siger han, „åter til sjålfva kärnan af saken, så hade Sverige visserligen fortfarande lika mycket skål at hjälpa Danmark, som om det blifvit öfverfallet för patentet den 30 mars. Ty Tysklands verkliga skål til kriget var ingenting annat än eröfringslust, och alla andra förevändningar vore endast svepskål. Men Manderstöms ställning hade svårligen kunnat räddas, om icke Tyskland fått ett annat svepskål än detta patent.“

Betegnende for hele Stillingen var det ogsaa, at Hall efter d. 5. Oktober, ja endog til efter Frederik VII's Død vedblev at modtage Tilkendegivelser fra Manderström angaaende Alliancetraktatens Afslutning. „Saa snart som vore Former tillade det, ville Fuldmagt og Instruktioner blive Dem tilsendte“, hed det i en Depesche fra den svenske Udenrigsminister til Hamilton af 19. Oktober. D. 27. Oktober fremsatte Manderström Forslag i sammensat svensk-norsk Statsraad om at give Hamilton Fuldmagt til at træde i officiel Underhandling med Hall om Alliancetraktaten, men Sagen udsattes, for at man kunde indhente Erklæring fra den norske Regering. D. 3. November meddelte Plessen, at Manderström til ham havde udtalt Haabet om snart at kunne fremme Underhandlingerne om Alliancetraktaten „med mere Kraft“, og syv Dage efter kunde han berette om en Audiens hos Kong Karl, under hvilken denne havde meddelt ham, at han haabede „i næste Uge, saa snart de Formaliteter, som ere en Følge af den norske Grundlov, ere opfyldte, at kunne forsyne Grev Hamilton med de nødvendige Instruktioner til at afslutte Alliancetraktaten.“ At ogsaa det fremmede Diplomati ansaa Alliancetraktatens Afslutning i en nær Fremtid for sandsynlig, fremgaar af forskellige af de utrykte Aktstykker, bl. a. af en Indberetning fra O. Plessen i St. Petersborg af 11. Novembr., i hvilken meddeltes, at Gortschakoff havde fortalt ham om en Indberetning fra den russiske Gesandt i Stockholm, Daschkoff, hvori denne havde sagt, at han ikke vidste, om Alliancetraktaten var underskrevet eller ej.

Hr. Andræ anser det for sandsynligt, at Hall har været bekendt med hvad der er foretaget paa Ulriksdalmødet, men han er ikke i Stand til at fremføre et eneste Bevis derfor. Af Halls egen Redegørelse for Alliancesagen fremgaar det indirekte, at han ikke har haft nogen saadan Viden, og gennem mundtlig Meddelelse fra kompetenteste Side véd jeg, at man i Udenrigsministeriet var

ganske uvidende om, hvad der var foregaaet paa Mødet. Hr. Andræ henviser til Gesandten i Stockholm, W. Plessen, og Hamilton som Halls sandsynlige Hjemmelmænd. Hvad Plessen angaar, da holdt han — vidunderligt nok — Ferie netop i de to kritiske Maaneder September og Oktober, og der findes hverken under hans Ophold paa Sierhagen i Holsten eller efter hans Tilbagevenden til Stockholm i Begyndelsen af November mindste Spor i hans Korrespondance af, at han har haft nogen saadan Viden. Sikkert er det i hvert Fald, at han ikke har meddelt noget derom til rette Vedkommende. Foruden ved de officielle Indberetninger stod han kun ved sin Korrespondance med en Embedsmand i Udenrigsministeriet i Forbindelse med de københavnske Regeringskredse, og i ingen af de herhen hørende Indberetninger og Breve findes den mindste Antydning deraf. Overhovedet var Plessen ikke den Advarer og Maner, som man skulde have troet efter hans trykte Indberetning af 4. December. Hans Indberetninger indeholdt tværtimod i Reglen kun saadanne Meddelelser, som maatte bringe den danske Regering til at se Forholdene i et for den gunstigt Lys, — noget hvorpaa der ogsaa ovenfor er meddelt Eksempler.

Hvad Hamilton angaar, findes der lige saa lidt noget Bevis for Hr. Andræs Formodning, og Sandsynligheden taler tilmed i høj Grad imod den. Der bestod intet fortroligt Forhold imellem Hall og Hamilton, og netop den Omstændighed at Hamilton bestandig haabede paa ved Kongens Hjælp at kunne bringe Alliancepolitikken paa Fode igen har maattet bringe ham til i det væsentlige at bevare Tavshed om, hvad der var foregaaet paa Ulriksdal. Fra Begyndelsen af September til Begyndelsen af Oktober var han i øvrigt fraværende fra København, og i al den Tid modtog Hall kun ét Brev fra ham, dateret 28. September. „Att Eders Excellence“, hedder det heri, „med ledsnad sett långsamheten i våra förhandlingar, finner jag naturligt, men kan, om det är en tröst, sanningsenligt säga, at icke heller jag under denna tid dansat på rosar, och jag skulle knappt kunnat uthärda, om jag icke haft hoppet att utträtta något för vår framtid fruktbarande och godt. Också börjar det ljusna“. — Lyset kom efter Hamiltons Mening fra Manderstrøms Korrespondance med Stormagterne, om hvilken han udtaler, at Hall i dens gode Resultat forhaabentlig „skall finna ersättning för långsamheten i våra förhandlingar“. Det ses af dette Brev, at Hamilton var saare langt fra at opgive Haabet, og Hall kunde af en saadan Meddelelse umuligt ane, hvorledes Forholdene

i Virkeligheden stod. Ogsaa senere bestyrkede Hamilton ham jo i en for den danske Sag gunstig Opfattelse af Sveriges Holdning og den svenske Regerings Udtalelser, og dette maatte i Halls Øjne have saa meget større Vægt, som Hamiltons Stilling jo var en meget betydeligere end en Gesandts i Almindelighed. Han stod i det fortroligste Forhold til sin Konge, for hvis Anskuelse han netop i denne Sag var et langt paalideligere Udtryk end selve Regeringen, men ogsaa til dennes ledende Medlemmer, hvis tidligere Kollega han var, stod han i et nært og i hvert Fald tilsyneladende venskabeligt Forhold. At Kongen saa langt fra havde opgivet Alliancepolitikken, at han endog omgikkes med Planer om at føre den igennem ved Hjælp af et Ministerskifte, bestyrkede yderligere Hamilton i den Holdning, han indtog, og virkede ogsaa paa anden Maade til at gøre Situationen vanskelig at gennemskue. —

Men trods alt dette var der i den hele Stilling nok, som kunne være egnet til at gøre Hall tvivlende over for den svenske Regerings Hensigter, og det vides da ogsaa, at han selv har følt sig usikker og ikke sjældent i fortrolige Udtalelser har givet denne Fornemmelse Udtryk. Men naar dette var saa, kunde det ikke forsvares, at han undlod at gøre energiske Skridt for at komme til Kundskab om, hvorledes Forholdet i Virkeligheden var, og end mindre, at han overfor Rigsraadet — saavel i offentlige som i private Møder — udtalte sig med saa afgørende Sikkerhed om Forstaaelsen med Broderlandene og om Alliancetraktatens nær forestaaende Afslutning. Men jeg har andensteds udtalt mig udførligere herom og skal ikke her komme nærmere ind derpaa. — Tilbage bliver, jo mere man fordyber sig i hint Tidsrums Historie, en bestandig stærkere Følelse af, at man skal være varsom med at dømme dem, som da stod for Styret. Vanskelighederne var saa store og Mulighederne for Fejlgreb saa mange, at det er mere end tvivlsomt, om de, som i Samtid og Eftertid har kritiseret de daværende Ledere mest skaanselsløst, vilde have været i Stand til paa deres Plads at udrette mere end de.

N. NEERGAARD

ARNE GARBORGS RELIGIØSE FORFATTERSKAB

I

DET har nok været et ordentligt Staahej i Kristiania, da Garborgs „Trætte Mænd“ udkom. Her var jo en af de rødeste røde blevet religiøs, „Bohêmen“ syntes havnet i Kirkens Skød, og han havde, ganske grundig brændt, i al Fald tilrakked, hvad han før havde tilbødt. Det var ikke bare en sensationel Omvendelse, men ogsaa en Omvendelse med Salt og Peber. De modernes Lejr følte sig truffet og forbitret; man har Fortællingen om en ung Forfatter, der hæsblæsende var sunket om paa en Stol paa „Grand“ og havde bestilt sin Pjølter med den Tilføjelse: „Han (naturligvis den usynlig allestedsnærværende Garborg) har p— (Ordet lader sig ikke sige) paa min Sjæl.“ Paa det andet Hold var der Jubel over den nye Proselyt. En af vor Gejstligheds aandsfuldeste Mænd, Præsten Gustav Jensen, skrev en Anmeldelse, hvori han ganske træffende sammenlignede Trætte Mænd med Prædikerens Bog, hvad der bragte en mindre aandsfuld Broder paa den Tanke, at Trætte Mænd maatte just være en passende Konfirmationspresent til Biskoppens Datter.

Kort sagt: Sensationen var stor, og Sensationen havde for en Gangs Skyld Ret. Bogen var et afgørende Skridt. Kritikens Rige var blevet splidagtigt med sig selv, og Konklusionen paa denne Strid var en religiøs Higen efter Hjem og Fred.

Fra dette religiøse Problem er Garborg ikke mere kommen løs, eller rettere: ved det er han stedsse bleven staaende; alt hvad han siden har skrevet, kredser om det. I Fred (1893), Hangtussa

(1895), Læraren (1896), Den burtkomne Faderen (1899)¹⁾, I Helheim (1901) har han stadig optaget det til Behandling fra de forskellige Sider; alle disse Bøger er Opgør med dette religiøse Problem og Fremstillinger af det under dets forskellige Former. Hele sin Kunst, sin dybttrængende Sjæleanalyse, sin teoretiske Skarphed, sin slagfærdige Kritik har Garborg stillet til dets Disposition. Ja, hvor dybt han personlig er grebet deraf, kan skønnes deraf, at det er sin egen Religiøsitet, han stiller til Prøvelse. En Arne Garborgsk Kristendom, bygget paa de Forudsætninger, der findes i Arne Garborg selv. Han stiller paa en Maade sig selv op som det religiøse Problem, der skal bestemmes.

Garborgs Religiøsitet har Sammenhæng med hans tidligste Barndomsindtryk, med alt hos ham som knytter sig til hans Hjemsted, Jæderen, det norske Harboøre. Did fører han os tilbage i alle disse sine Bøger, hans Religion bliver en Jærbu (Jæderbo-) Religion slet og ret. Og han taler i sit eget Maalføre, derfor klinger den rigtig fuld for ham, Tonen fra Hej og Myr, kaad og blød, stundom tyk af Graad, Hjemmets egen Tone.

Og saaledes kan ikke det religiøse Problem slaa saa mange kunstige Kruseduller. Garborgs kritiske Evne bestaar i at spørge forbløffende enkelt og ligetil; gerne kynisk ligetil; det „rensker kraasen“. Og det passer her. Det religiøse er for ham et Livskrav, saa maa det staa midt oppe i Livet, og ikke paa en Piedestal. Det er som naar Rembrandt gør Kristus til en mælkefed lille Rødtop af et Bondebarn eller en rar og blid, alvorlig og halvforlegen tung Hollænder, som gaar stille omkring og helbreder alle de syge, som trænger sig om ham. Det er Dybden og Inderligheden som fængsler En ved det, ingen Statelighed og ydre Højhed. Det er en Religion, som kommer fra en nøgen og fattig Egn.

I mægtige Træk har Garborg skildret sin Hjembygds Natur i Prologen til „Fred“, og man gør vel i at mærke sig hans Skildring for at forstaa Aandsretningen i disse hans Bøger:

Udenfor i vest bryder havet mod en syv mile lang sandstrand.

Det er selve havet, nordhavet ukløvet og ubøjet, endeløst. Sortgrønt og salt kommer det i vældig rulling, kører sine hvidfaksede bølgeheste frem af havskodden, durende sin dybe, evige orgeltone fra de yderste

¹⁾ Den er nylig oversat af Amalie Skram paa Dansk. Den danske Titel Den fortabte Fader har Støtte i et Sted af Garborgs Tekst, men man forstaa vanskeligere af den end af Landsmaalstitelen, at der med Faderen menes Gud.

afgrunde. Saa støder det mod stranden og knuses sønder i hvid fos, med dunk og døn, døende hen i dumpt dunder.

Og fra den lave sandstranden høier sig et armt, graat land med lyngbrune bakker og blege myrer, afstængt mod øst af et langt lavt fjeldgjærde. Her suser vinden nat og dag, graaveiret ligger over vidden, hvor haren rømmer fra sten til sten og vildfuglen ligger i bortgjemte reder og blinker og hlunder.

Over det hele spænder sig himlen vid og graa, fra fjeld til hav, saa vidt en ser, det eneste lyse over tilværelsen. Den har en for øie, hvor en gaar.

Her og der op efter bakker og hauger kryber lave hus sammen i smaa klynger som søgende ly; i den tætte luft blir de halvt borte, hyller sig i torvrøg og havdis som i en drøm; stængte og stille ligger de bortover vidderne som tussegaarde. Rundt husene skimter frem blege grønne flækker af ager og eng som øer i lyngvidden; hver bid og hver lap er afstængt og indhegnet med stengjerder i lange røser.

Paa disse bor folket.

Det er et sterkt, tungt folk, som graver sig gennem livet med grubling og slid, pusler med jorden og gransker skrifter, piner korn af auren og haab af sine drømme, tror paa skillingen og trøster sig til Gud.

II

Bonden og Religionen!

Bonden er et socialt bestemt Væsen — bestemt afgrænset paa den ene Side mod Fanten, som bor i Hytten derborte paa Vejen og vandrer sin Vej, naar Blodet bliver uroligt, — og paa den anden Side mod Lensmanden paa Aase, mod Kaksen, der „røiker cigar og drikk Bajas-øl“. Han er bunden til Gaarden, Fars og Farfars Gaard. bunden dertil i stridt Arbejde Aar ud, Aar ind, bunden i Haab for hver nyt Jordstykke, han bryder op, og i Haab over alle Haab, naar han ser paa Gutten sin, der engang skal tage Gaarden i Arv. Som en Konge raader han over Kone og Barn og Tjenere; hans Vilje er deres Lov; og Ansvarret ligger paa ham, for at de er skikkelige og arter sig vel, og at alt er, som det skal, mellem dem. Denne Verden er hans, og den er vel afgrænset med Gærder og Stenrøser.

Og til en saadan Bonde kommer saa den religiøse Vækkelse. Den stiller ham, ham alene, med ét Ansigt til Ansigt med Gud. Han skal helt tilhøre Gud; hans Hjerte faar ikke hænge ved noget i Verden. Han skal ikke sørge for den Dag i Morgen, men have ubetinget Tillid til Guds Forsyn. Han skal aabne sit Hjerte og sit Hus for alle fattige, give alle Mennesker det, de trænger.

Religionen er den absolutte Individualisme; og saa maa den opløse alle Baand, og dermed undergrave hele denne Bondens vel afgrænsede Tilværelse. I denne Konflikt gaar Enok Haave til Grunde,

Faderen for den Slægt, disse Garborgs Bøger omhandler. Det er en af de mægtigste Sjæleskildringer i vor nyere Litteratur, Billedet af denne høje, bydende, vildførte Religiøsitet, der rejser Manden op, løfter hans Blik, men ikke faar sin rette Virkeplads, og derfor stiller ham i Misforhold til Omgivelserne, ødelægger Hjemmet for dem alle, fordærver hans Liv, gør ham fredløs med sig selv, med Gud, med alt, saa han i Vanvid tror sig forfulgt af alle onde Magter og kaster sig i Søen. Skildringen har overalt Selvoplevelsens Kraft, og med dyb Forstaaelse er Enok Haaves højrest Skikkelse tegnet, stor i sit mørke alvorsfulde Hellighedskrav, stor i sin mørke Selvførdømmelse, religiøst grebet til sin yderste Nervestreg, Bonde i alle sine Begreber, og derfor en levende Strid med sig selv, der først slutter under de kolde Bølger.

Garborg har i Læraren vist Stridens Grund. „Havde jeg været den, jeg burde været, saa havde jeg sagt: ja, sælg al dit Gods og giv det til de fattige; det skulde jeg sagt, da han kom til mig saa kvidefuld og spurgte, hvordan han skulde forstaa dette Jesu Ord. Havde jeg sagt det, saa havde Manden været frelst,“ sagde gamle Præsten Meier om Enok.

Men saa bliver det ikke, og da bliver det ikke Enok og Gud, Gud og Enok. Ind for Gud slæber han med sig Kone og Barn og hele Haavegaarden med. Og saa vildføres han i sin religiøse Trang.

Kraft og Løftelse har denne Religiøsitet. Al Synd og Angest er borte for ham, Hjertet fuldt af Lys, af Varme og Glæde, af Kærlighed og Kraft. Sit ringeste Arbejde føler han som en Gudstjeneste; han kender sig som Guds Forvalter over al sin Ejendom. Det er ham en Trang at ofre det, som er ham kærest, for Gud. Hele Naturen er for ham gennemtrængt af Gud, Guds Aande kender han i Vaarens milde Luftning, og Tordenen, der ruller vidt ud over Havet, er Guds rungende Domsrøst.

Men jordbunden Bonde er han dog ligefuldt; Modsigelsen er uheldbreddelig. Han faar ikke ofre alt det, som er hans Haab her paa Jorden, faar ikke religiøst leve sig ud. Saa bliver al hans Offertrang fliset op i Smaatterier; han ofrer sin Tobak, gaar i gamle stygge Skindklæder o. s. v. Og han fatter ikke, at hans egen religiøse Trang kun har Bud til ham selv. Han tager den med i sine Husbondekrav: byder hans Offertrang ham Forsagelse, saa skal der med Vold og Magt forsages paa hele Haavegaarden; han vrister Kaffeleden ud af Haanden paa Konen og slaar Kaffen ud, mens hun brister i Graad. Det er Slut med Barneleg og

Barnelatter; saa bliver der tavs Forbitrelse mod ham, og frit Spil bag Fars Ryg, Fortielser og Nødløgne, naar han er til Stede. Haavegaarden skal staa aaben for Herren og alle hans fattige; saa driver Fanterne derind og bringer Urenlighed og Uordener med til det ordentlige Hjem. Det ene „Jesusbarn“ efter det andet optages paa Gaarden, og den sidste, den sledske Fantegut, som er from op i Øjnene paa Enok, og lærer Børnene alt stygt, narrer Ting og Penge fra dem og altid véd at vride sig fra al Straf, fordærver grundig Hjemmets gode Aand.

Ødelæggelsen! Ødelæggelsen! Det bliver Resultatet. Han ser den komme i det fjerne, og føler i den Guds Straf over ham. Herren har forkastet ham, Herren vil træde ham i Støvet som en Orm, og saa sende ham i Helvedes Pine. Han er faldet ud af sin Naadestand, og det er umuligt at han kan frelses. Har han før truet sin Religiositet ind paa hele Haavegaarden, bliver nu Følgen, at naar det gaar paaskæve med Gaarden og Hjemmet, saa rokkes Grundvolden for hans religiøse Tro. Vildt slides herunder alt, som er Bonde i ham, med hans religiøse Opfattelse. Bondens Kærlighed til Gaard og Æt slaar ud i luende Lidenskab. Uforglemmelig er Udbruddet, da han endelig mat, udslidt har givet Gunnar, Sønnen, som han har plaget mest af alle, Lov til at rejse: i Mørkningen sniger han sig ud i Laden til Sønnen, og slaar med ét Armene om ham. „Jeg elsker dig saa, Gunnar, du forstaar det ikke!“ — Og da han faar vide, at Gunnar, hans Fremtids Haab, har gjort ham Skam, har staaet i Forhold til en Tøs i Byen og er ved at blive Barnefar og derfor rejser sin Vej til Amerika, — da knækker han helt sammen — Rædslens alle Magter er slupne løs mod ham, de graa Tusser er efter ham allesteds og jager ham af Sted; da han staar ved Strandbredden, kommer de fra alle Kanter; han fægter, indtil han ser en følt høj en, som har Horn — da springer han i Søen.

III

Det var det negative Resultat. Men nu de positive Elementer. Den religiøse Sans er et Faktum, som ikke kan bortdisputeres; den er en Magt. Ellers var Enok Haave ikke uimodstaaelig drevet ind i Vanvid og Selvmord.

Den er for det første et umiddelbart Instinkt. Af den er Folketroens Tusser og Trolde oprundne; der er Mennesker, som har en saadan umiddelbar religiøs Sans; de er synske. De ser overalt en Strid mellem Mørkets og Lysets Væsner, ser overalt Uvætter og

Godvætter, ja, hvert Menneske har for dem sin „Fylgje“, et Dyr, der gengiver Billedet af dets Karakter.

Han Daase-Per Skau
han heve en Sau
og sløge Jo Bliland hev Reven raud

(Han Tosse-Per Skov — har et Faar — og slu Jo Bliland har Ræven rød)

Og til dette Instinkt kommer den ligeledes instinktive Evne at skelne mellem de gode og onde Magter, dem som vil skabe Ufred og Sorg blandt Menneskene, hvis Maal er, at Menneskekraft skal ødes, — og dem, der vil forene, opholde og styrke. Grundvolden for det religiøse Liv bestaar her i Sindets Hengivelse til de gode Magter, i Smerte og uden alle Hensyn til sig selv at give sig i de gode Magters Vold. Saa bliver man ganske af sig selv god, god og kærlig mod Mennesker og mod Dyr.

En lyrisk Religiøsitet, der leves helt i Følelsernes, i de kun halvt bevidste Instinkters Verden; en Religiøsitet, skabt i Kvindens Billede.

Flere Steder baade før og siden har Garborg fremhævet sin Opfattelse af Kvinden som et Væsen, der lever helt i Instinkter. Og til Repræsentant for denne lyriske Instinktsreligiøsitet har han kaaret en Pige, i Ungdommens umiddelbare Tro paa sine Syner, i Ungdommens Elskovsskyhed og Elskovstrang, i Ungdommens altbetagende Sorg over svegen Elskov: Veslemøj hedder hun med det hjemlige Kælenavn; „Hangtussa“ kaldes hun, fordi Tusserne og Godvætternes Verden er opladt for hende.

Og den Form, hvori hendes Skæbne skildres, er lyrisk; for første Gang har Garborg her grebet til Verset. En Fortælling paa Vers, en Digtcyklus med fast Kerne, det var ikke saa ligetil at skrive i Norge i 1895. Om man havde sagt Garborg 10 Aar i Forvejen, at han skulde skrive Digte, vilde han have let højt. I 80aarene var Lyrikken død. Theodor Caspari og Kristofer Randers skrev vakre Vers, og det var jo „kækt“, naar det var Studenterbal og 17de Maj. De skrev skarpe Invektiver; men de var jo Højremænd, saa den ledende Klike intet Hensyn fandt at burde tage til dem. Niels Collett Vogt og Sigurd Bødtker kom med Digtsamlinger fra det andet Hold, men skønt den sidste opnaaede at blive relegeret fra Universitetet, fik de ingen Betydning. Men saa kom i 1890 et nittenaars Juleaftensbarn, Vilhelm Krag, med Vers, der klang som Sølvklokker om lyse Majnætters Elskovslængsel, om farende

Svende med Fjer i Hatten og fillet Hose og Sko, om Zerlina, min Terne, hvis Kind er saa blød, men saa bleg, om Tussefar, der snur sin Kyse i Valborgsnatten. Og melankolsk hensygnende Stemninger med romantiske Længsler begyndte at faa Blodet til at vugge i svævende Rytmer paa de unge. Lyrikken var genfødt i Norge, Verset levede atter.

Men Garborg stod bidsk mod slige Klingklangvers med deres blaa Drømme. Han vilde have Vers af anden Slags; han studerede alt, hvori Folkets egen Kraft gemte sig; Oldkvad og middelalderlige Folkeviser, Stev og nyere Folkemelodier og gamle Salmer, — man kan genkende deres Klang i Hangtussaversenes Tone. Saalédes sluttede den sig tæt og hjemlig om Liv og Natur derborte paa Jæderhejen, om Julelaget og Slaatonnen, om Vaarlinne og Høststorm, om Bærlier og Sætervang med Fugl og med Dyr, om fornøjet Fuglekvidder og sprællende Killingedans, om Jente og Gut i forlegen og i løssluppen Elskov, i saar, svidende Længsel med Feber i Blodet. Flere af disse Sange greb Musikken fat, de svang sig ud over Literaturens Papirverden; de klang Folk i Møde paa hver Koncert, de sang sig ind ogsaa hos det Publikum, der jubler med i glade Sange, men som bryder sig Pokker om Litteratur og sligt. Og Hangtussa blev straks en af Landsmaalets kanoniserede Bøger, som dets mest afgjorte Modstandere maatte forsikre, de beundrede, vilde hædre, om de skulde opnaa den ringeste Smule Ørenlyd.

Men Garborg gjorde mer; Kritikeren i ham var langtfra druknet i Lyrik. Han aabnede Troidhaugen; Hekse og Troldmænd har Stævne, katekiseres af Fanden i „Svarteboken“, og bliver Riddere, Kommandører og „Storsvinser“ for deres Fortjenester af Verdens og Menneskenes Ødelæggelse. Det var ikke uskyldige Trolde in abstracto, de viste tværtimod meget hyppig deres Forhold til Samtidens politiske og aandelige Bevægelser. Ikke mindst tydeligt var i den Henseende den i uforstyrreligt højtidelig Eddastil holdte Klage fra Risen Gumle over Risernes Forfald og uværdige Alliancer, der mindede paafaldende om et opsnappet og ubeleilig offentliggjort privat Brev, hvori en af de klippefaste konservative grundig havde lettet sit Hjerte om Højres nye Forbundsfæller, de „moderate“; ja, i Gumles Klage over Fanden, som nu raader over Trolde og Risers Verden, saa' man tydelig Karikaturen af det moderate Partis mest fremstaaende Personlighed. Naturam furca pellas ex, hun kommer dog igen, den Hex!

Ideen og Problemet var her overgroet med lyriske Skildringer,

og udbroderet med Illusioner til samtidige Foreteelser, saa den blev borte baade i Stue og paa Hej og mellem de kaade Trolde. Til Held for Værkets Liv. Men mod Slutningen traadte den atter frem i den afdøde Søsters hvide Skikkelse, der havde hjulpet til at befri det gode i Veslemøjs Sjæl og nu pegte opad:

Nu upp mot høgre Ringar
din styrkte Hug seg tvingar.

Med Anvisningen paa denne Fart mod det høje slutter Bogen. Den forkyndte altsaa sin Fortsættelse. Men denne kom først 1901, og ingen havde før den Tid det svageste Glimt af Anelse om, hvordan den skulde blive. Garborg lod den med Flid ligge, indtil han i to følgende Bøger havde optaget Problemet fra en anden Side.

IV

Religion er Gudstro. Tro paa, at de gode Magter hersker i Verden eller til sidst vil sejre. Og den er Trappen til at forene sig helt med Gud.

Derfor stiller Religionen Krav til den, som lever sit Liv bevidst, kræver hele hans Liv.

Offer, Offer er det store
løndomsdybe Livsens Krav.

Du maa give dig helt fra Verden, fra „denne Huldreheimen med alt det, vi der gaar og stræber efter, Gods og Guld, Ære og Magt, Elskov og Vellyst og glade Dage.“ — Om der fandtes den Ting som bandt dig, holdt dig fast, skræmte dig bort, saa maa du ofre det, hugge det af, rive det ud, var det end din højeste Kærlighed, det fagreste og bedste, ja, om det var dig umistelig kært, som dit højre Øje eller din højre Haand. Vil du leve og regere med Kristus, maa du dø med ham.

Og det kræver han saa: at alt vort Liv siden er fuldkomment i Gjerning og i Hjerte. Kan du ikke? Jeg svarer dig i Jesu Navn: du vil ikke! Altid, naar vi ikke vil, finder vi ud, at vi ikke kan. Og med denne Løgn har vi digtet Kristendommen ud af Verden. Lad dig ikke afskrække! for den samme, som satte Kravet, giver ogsaa Kraften!

Det er Paulus Haaves, Lærarens Kristendom. En Religion med bevidst, højtspændt Livskrav. Mandens Religion; thi „inderst inde er Manden Aand.“

Lydig mod et sligt Kald lever Paulus Haave. Ofrer sin Ejen-

dom, netop som han faar at vide, at der er Udsigt til, at han skal faa „en liden Odelsmand paa Gaarden“. Bondens Ættekærlighed lyser ud af ham, da han faar vide det, og han synker sammen under Offerets knugende Krav. Men det bringes: Gaarden gaar under Hammeren. Købesummen til de fattige. Og siden bringer han efter Konens Død et lige saa tungt Offer: den Kvinde, han elsker. — Han lever i Kvernhusheien, arbejder glad fra Morgen til Aften. De fattige hjælper han med sit Arbejde, kræver aldrig Tak af dem, og præker navnlig aldrig Kristendom for dem. Og dem, som vil følge ham, lærer han at være tjenstvillige og gode mod sin Næste: sine nærmeste, Forældre, Søskende, Husfæller, — være gode og kærlige, tjenstvillige, uden Hensyn til, at de er haarde mod dem. Paa den Maade faar han det bedste frem i Menneskene, og det er netop det, som en Kristen skal gøre.

Garborgs Drama „Læreren“ skildrer os, hvordan dette Liv kæmper sig frem til Handling og Virkelighed, hvorledes det uvilkaarlig drager og uvilkaarlig afskrækker Menneskene, møder dyb Forstaaelse og vrangvillig Mistydning, skaber Glæde og nyt Liv i de faldne, som er sunde i Roden, forarger Hyklerne, piner tildøde og løfter til Himlen ... Mere end Drama er det et Verdensskue, — Fremvisning af Hjembygdens Bondeverden, en Verden af Mænd, en Verden med mange Slags krydsende Viljer og Maal, — Fantens Maal: at snige sig til en Madbid uden at arbejde; Kaksens Maal: at faa ~~købt~~ Naboens Gaard til Underpris; Politikerens Maal: at blive Stortingsmand; Højre- og Venstremandens Maal: Seir for Partiet ved næste Valg; Folkestyrerens Maal: at rejse Bonden som Bonde til Magt i Landet. En Verden af forbidragende Skikkelser, ofte kendte fra Garborgs tidligere Bøger; en Verden, som denne fredelige, fordringsløse Kristendom sætter i heftig Bevægelse, fordi den rører ved det dybeste i Mandens Natur: Viljen.

/

*

*

*

Hvad skal Folk med Religion?

Nej, der er mange, som „naa'r hverken Himmel eller Helvede; for dem er Jorden en Huldreheim. „Salige er disse Huldrefolk, de er fornøjet men Haugen sin, æder og drikker og elsker og leger og ler af os, som tager Livet tungt og vil ind i Himlen eller Helvede.“

Men der er andre, som har „Livsfølelsen, den ulmende Gnist i Barmen, som gløder i Sorg og i Glæde og fylder hver Stund med sin stille Fest; har du den, vil du leve, om du har det aldrig saa

ondt, for om Livet er Lidelse eller Lyst, det er lidet mod Livsfølelsen.“

Romantik altsaa. Religion er Livsfølelsens Romantik, Himmel over Livet og Helvede under det! Vinger til at fly bort fra den dovne Huldrehaug, Fart mod evige Højder, mod bundløse Afgrunde!

Livsfølelsens Romantik! „Du spørger efter Livets Mening — men du maa spørge ret, ɔ: spørge for dig personlig, spørge for dig selv og ingen anden, spørge: hvorledes faar jeg Mening i mit Liv? — da svarer den gamle Visdom (den nye har hverken Spørgsmaal eller Svar): det er det Arbejde, som gør Livet værd at leve, at du arbejder frem det nye Menneske i dig.“

I Verden er du ufri; Verden er „Mandheimen“ som Naturrige. Det verdslige Menneske er det højeste Dyr. Men som Stenriget til sidst bærer frem til et Vækstrige, saaledes har det højeste Dyr arbejdet sig op en Vilje, som til sidst føder en „Aandsheim“, et Frihedens Rige. Dér er vi løste fra den blinde Lov, dér sætter Viljen selv sin Lov og bliver fri, og finder vi vor sande Lov, saa finder vi Livet. Derfor siger Sandheden: den vinder Livet, som gør Guds Vilje.

I Verden raader Naturloven; Verden maa vi udgrunde og lære at kende, ved Tanken og ved Erfaringen. Begge er gode, men ingen bærer frem. Intet er sandt, alt har Ret saa langt, som det tjener Livet. Men vi maa forske; „der nytter hverken Baal eller Band: Galilei maa regne og maale“. Forskertrangen har altsaa ogsaa sin Romantik.

Hvordan gaar det da med Troen? Den Verden, som er, gransker vi ud. Troen har kun at gøre med den Verden, som vi skal skabe.

Ja, synske maa vi blive. Som Solen staar stille og Jorden gaar, tværtimod hvad vi ser, saa er paa Livets Højder Sandheden modsat det som synes. Slaa Penge og stjæle synes den ligeste Vej til Rigdom; det er Vejen til at miste alt. Den, som vil vinde en Kvinde, siger ikke: du skal elske mig, men: Jeg elsker dig. Den som giver, vinder. Derfor, vil du vinde Livet, maa du kunne dø. At nyde Livet er at øde Livet. Det har man ingenting igen for. Der bliver ikke Smør af optrukken Fløde. Glæd andre, og du vil blive glad selv.

Dette synes gaadefuldt; og for at fatte det. maa vi blive synske. „I Verden raader Naturloven; der gaar den retfærdige under med den uretfærdige. Men Mesteren lærte os at bygge et nyt Rige. Oven over Verden, oven over det højeste Dyr, inde i os selv skulde

vi bygge det Rige, hvor Retfærd bor. Der faar det onde sin Dom og det gode sin Løn, der finder vi Faderen.“

Livsfølelsens Romantik! Den hviler ikke, før den i Troen har omformet Verden, i Troen har skabt en Verden med Magt til at binde og løse Virkelighedens Verden efter sin Dom, sine egne Grund-sætningers Dom. Religion vil sige, at det ideale er levende i os, og at alting er dets Magt underlagt.

Saa lærer Paulus Haave sin Bror Gunnar i „Den burt-komne faderen“. Han ældes, Gunnar; han er hjemløs, fredløs; Faderen er blevet borte for ham. Han har levet med ude i Verden, gaaet i „Nedgangsskolen“ hos Troldmændene, som lærte ham Livslæren: Magten raader; dér mistede han sin Gud. Hos Troldheksene, som tryller Mændene og suger Sjælen af dem i blodige Nætter; dér tabte han Troen paa Kærligheden. Han har giftet sig for Guld og aagret blodig med det: Han har ødt sin Hustrus Kærlighed, saa hun blev haard, da hans Hjerte begyndte at smelte, og saa rejste hun fra ham med hans sidste Ven; han hader dem i Evighed. Saa har han igen i Livet sit Had og Sting i Samvittig-heden, og sidder og ser Døden komme.

Men Broderen bringer ham Hjælp. Han har høstet, som han har saaet. Men endnu er der Vej til Faderen. Du skal ofre Verden! Du har dog et Had tilbage af den. Tilgiv! Og saa lyser til sidst Haabet om at finde Faderen hos ham, før han dør.

En liden Bog, fuld af mægtig og tung Livsvisdom. En Bog uden Handling, men hvor hvert Ord er Udtryk for en forpint Sjæls Kvide og for den Forsoning, der strømmer fra en frigjort Sjæl. Hver Samtale mellem Brødrene er en stadig dybere Lodning af Livets Mening, et stadig højere Syn paa Livets Maal. Det er den dybeste af disse Garborgs Bøger; den, hvis Tanke er mest uforstyrret. Dens Kunst bestaar i dens Visdom, derfor er den stor Kunst.

V

Garborgs sidste Bog, der udkom nu til Jul, „I Helheim“, fortsætter Hangtussa. Hangtussa føres i Drømme af sin afdøde Søster og den vise Volve gennem hele den hinsidige Verden, ser Synderne og deres Straf i Ild og Luer, hører deres Bekendelse, deres Klage og Trods, til sidst selve Helherrens stenhaarde Røst. Ser de saliges Opfærd, er Vidne til deres Møde med St. Peder, der aabner Himmerig for dem. Saa vaagner hun af Synet, styrker ham

i hans Forsagthed, mødes med Læreren, lærer af ham at tilgive dem, der tog Elskovslykken bort fra hende, lever stille og fromt,

Gerne ho lever
glad vil ho døy
Millom Folke heiter ho
Visemøy.

(Vise møy — den vise, synske Mø)

En mægtig Strøm, der som Rhinen stilner af, saa den med Møje maa pumpes ud i Havet. Garborg har ladet sit Aandeverdensdigt løbe ud i den stilfærdige Idyl, for at lade disse to mødes: Mandens og Kvindens Religiøsitet forener sig og støtter hverandre.

En saadan Forening præger ogsaa fra først til sidst Digtet om denne Helfærd. Det bygger paa den umiddelbare Synskhed, og dybt kvindeligt er den Naivetet der bæver forskræmt og undrende i Spørgsmaal ved hvert Syn. Men endnu mere er det Mandens Religiøsitet, som kommer frem. Hver Skikkelse tegner sig skarpt og haardt i disse Syner; thi hvert Syn er en Dom, en bestemt motiveret Dom. Den ideale Verdens Værdibestemmelse skaber her Skæbnen for alle dem, vi møder. Deres Forhold til det ideale, det gode, Gud, ikklædes med ét en ydre Virkelighed.

Garborg har ofte haft noget brutalt i sin Kunst; det hører med til hans Kunstnernatur; her bliver den kunstneriske Brutalitet Fantasiens Lov. Hans Kritik har stadig været epigrammatisk tilspidset. Og her —? Er ikke det Hinsides i sig selv et Epigram over Livet, den hinsidige Verden et Verdensepigram? Det er en haardhændet Kunst, som ikke er ræd for Ild og Svovl og Edder; den bundet i den faste og skarpe Dom; det onde, som ikke sones, lever evig; det er den onde Gerning og det onde Ord, der brænder som Ild og værker som Edder i Sjælen.

Hvordan stiller saa den Skæbne, som hin ideale Domsverden skaber, sig til dem, der er underkastet den? Ak, Mennesket kender ikke sig selv; derfor tager det hele sig overalt tidt saa ironisk ud, enten det bær til Helvede eller til Himmelen. De vil vide Vej til Himmerig; den ene lærte Ordet purt og rent, den anden

. . gav af alt,
eg med Uret aatti;
sjøelve Bladi
meg rosa maatti.

Men ned drages de. Og ved Himlens Port raaber en Konge efter sin Krone, for han har kristnet et Land. Du slipper ind,

svarer St. Peder, fordi du gav en fattig Enke Ret, og en Rigmand, som bygged syv Kirker, slipper ligesaa, fordi han gav en syg Stakkel Brød. Vismanden og Kunstneren ængstes, fordi de ikke har den rette Tro. St. Peder hilser dem velkommen: Du øged Lyset og havde Mod til Sandhed. Du dyrked det fagre; det fagre er Gud!

Dernæst: Kort Proces med dem, hvis Liv var indholdsløst! væk er de i Ilden; Storherren flyger op i Lue som en Strydot, Stadsfruen ryger til Vejrs som en Askefille, Hærmanden smelder bort som et Skud løst Krudt, det lærde „Skrukkeskind“ krøller sig sammen og tørker ind; Klingklangangeren bliver bare et Knep, som en Streng brister, „Etarsekken“ bliver til en fræsende Fedtflæk.

Det er som Højhed mod dette usle, naar saa Garborg fører frem de døde, som véd deres Vej. I dump Stilhed skrider den blaa Hær med den blege Ham, stivt glør de tomme Øjne mod Hangtussa. De skal til det evig øde Mørkheim, hvor Pinen begynder. De kommer i tæt Stimmel, men som det er for sig selv, og ikke for andre, at enhver af dem har levet sit Liv, saa gaar de i Stimlen hver for sig med sin Møje,

Ingen for annan
seg klaga kann
det er som stengt
millom Mann og Mann.

Her arbejder de i evig Pine, maa stride for den Livsløgn, de har stridt for, skønt de véd, den sviger. Her brænder de hverandre med onde Ord som Ild, lokker hverandre i Lidenskab og spyr Hadets Lue mod den, de har lokket — til de slukner udtærede og tomme, den største Rædsel, den anden Død, da er de strøgne ud af Guds Minde. Smelter de og renses i Ilden, da staar Haabets Vej opad aaben for dem. Men forhærder Ilden dem i Ondskab, gaar de til Nivlheim; dér er der Is bag Ildens Brand, „Sjølvhugens“ Is.

som so her æveleg
frøyste og fraus

(voldte frost og frøs)

Over dem falder hele Verdens Ve, Regn af Haabløshedens Taarer i Mandhejmen, Blodstrøm fra Krig og Mord. Hver har sine Synder og sin Kval, men de bærer alle et Mærke: Dyrets Mærke. Det tjener de, det hilser de med Forbandelse; det troner paa Borgen i Nivlheim og spotter dem alle. Og i det inderste Nivlhejms Krog sidder Helherren bunden, i evig Længsel efter den Tid, da hans

Herredømme skal komme; han regner stolt op sin Magt, Syndens og Ondskabens Magt i Verden, regner sine Tjeneres Mængde, føler sig som en Gud, hvis Vilje er Livslov, og sidder i hvileløs Længsel efter den Stund, da hans nye Rige skal komme. Og Vølven siger ham hans Dom: evig Afmagt for ham, Livøderen,

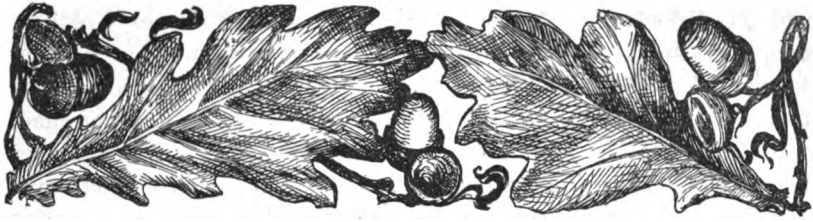
Motstrids Høvding
 Brjotar som ikkje
 bygge kann . .

— Et mægtigt Digt, helt i sin Tanke, derfor helt i sin Virkning trods Mangfoldigheden i dets barokke Ildfantasier. Selve Formen har Enhed i sin Mængde Versformer; de samme Strofer vender stadig tilbage som musikalske Ledemotiver. Stigende Højhed i de kunstneriske Billeder; derfor bliver der stedse værdig Holdning i den haarde Ubarmhertighed, hvormed Dommen realiseres. Og som Modsætning staar det vidunderlige, saligt stille Stykke Uppveg, hvor de frelste Sjæle svæver opad, i Angest og Undren, medens Sorg og Savn fra Jorden sagte viger for Morgenrøden fra det evige Lys, og St. Peder som en mild og god Fader med dybt Sjælekenderblik viser dem ind, dér hvor det lyse Ord skinner over Indgangen.

Som Slutsten paa sin religiøse Prøvelse har Kritikeren Garborg her spændt Oververdenen af Helvede og Himmel over den Verden, han har skildret. Det er en Helheim uden levende Menneskeskikkelser og Menneskeskæbner — deri er Digtet forskelligt fra Dantes „Guddommelige Komædie“, hvormed det har Emnet tilfælles. I Helheim er der ingen Mennesker, bare moralske Størrelser. Og hele Digtet drejer sig egentlig blot om Bestemmelsen af disse Størrelsers Værd. Men derfor er det ogsaa overalt gennemaaet af en dyb personlig Overbevisning, en urokkelig Tro paa det ideale i Livet. Og netop denne faste Overbevisning, denne sikre Tro giver Digtet dets Højhed, dets poetiske Magt.

JUST BING

VINTERENS VERS

KULDE man finde et Fællestræk for de i Vinter udkomne Digtsamlinger, maatte det være deres flotte Udstyr, der aabenbart er nødvendigt for at lokke Publikum til den Daarskab at købe Vers.

Som en smuk Nr. 1 kommer Gyldendal med L. C. Nielsens „Vaardigte“ i et aldeles delikat hvidt, presset Omslag.

Forfatteren debuterede paa et Tidspunkt, hvor Anmeldernes stadige Triumphskrig kun daarligt dækkede over den Mangel paa Grøde, der i Virkeligheden kendetegnede Litteraturen. Hans første svage Arbejde „Tre Mænd“ blev da ogsaa modtaget med den sædvanlige Række af Lovord: „talentfuld“ med Synonymer. Efterhaanden som Bogen blev læst, kunde det ikke undgaas, at Reaktionen kom til Orde Mand og Mand imellem, og der var ved de overdrevne Lovtaler vakt en Mistillid, der forblev trods den officielle Ros, Forfatterens senere Bøger stadig fik.

Først nu kan man begynde at se, hvilken vanskelig og lidet taknemmelig Stilling „de unge“ indtog i disse matte og døde Aar. Set i denne historiske Belysning faar ogsaa meget i Forfatterens anden Bog „Mit Land“ — et andet Skær og en højere Værdi end straks ved dens Fremkomst. Den fortræffelige Versifikation indrømmet, spurgte man nemlig uvilkaarlig efter Forfatterens Berettigelse til at sætte sig til Dommer over sit Folk og sin Tid — man søgte den forgæves i Bogen. Nu forstaar man, at denne i Virkeligheden mindre var en Dom over et Folk end over egen og Jævnaldrendes Magtesløshed og mere end en Dom — en Klage

over et Talent, der truedes med Død af Forholdenes Goldhed. Mangt et smukt Vers vinder ved denne Betragtning i Ægthed. Det var i Virkeligheden drøje Tider, denne Mellemgeneration levede under, og det vil vise sig, at de fleste af Datidens Unge har faaet nok af Træthedens Liggift for hele Livet. Desto mere glædeligt er det, at Forfatteren har reddet sit Talent sundt og livskraftigt over i en Tid, hvor forandrede politiske Kaar og Litteraturens evnerige Frodighed byder det gunstige Livsbetingelser.

I det hele synes L. C. Nielsens Forfatterpersonlighed at være af dem, der først langsomt udfolder sig, og de antydede ydre Forhold har selvfølgelig paa en saadan Natur lagt en Dæmper, der tilfulde forklarer, at disse Aars poetiske Resultat ikke er blevet større end det foreliggende Bind Digte.

Spørger man om hvad disse Vers fortæller, finder man allerførst sin Dom om Forfatterens rent tekniske Færdighed bekræftet. Hans Kunst former sig i Reglen i vellydende, dadelfri Rytmer. Denne Evne til at skrive Vers er undertiden stærkere end Evnen til at skrive Digte, og der kan spores en Dualisme som f. Eks. i „Det drypper af Regn i den lyd stille Nat,“ hvor Stemning og Rytme i første Vers dækker hinanden fuldstændig, men saa for hver følgende Strofe fjerner sig mere og mere fra hinanden. Dette kunde ikke ske, hvis Stemningen havde været stærk nok til at rive Forfatteren med, men man har her som flere Steder Indtryk af, at han i Virkeligheden ikke er nogen letbevægelig lyrisk Natur. Man kan efterspore dette hans lyriske Temperaments Kølighed ogsaa i hans Anvendelse af Billeder, hvor han ofte forfalder til en nøjagtig Udpensling, der lidt efter lidt fører Læseren saa vidt, at han griber sig i at spørge sig selv, „lad mig se, passer det nu ogsaa alt sammen?“ Et godt Eksempel har man i Digtet „Aftenlandskab“, hvor han i det smukke første Vers sammenligner det fremdukkende Land med en Hval, der flyder paa Havet. I det andet, svagere Vers lignes saa den nedgaaende Sol med en saaret Fugl, men dermed er den Stemningsflugt, der bærer fra Billed til Billed, mattet, og nu gentager Forfatteren Ideen fra første Vers, sammenligner Kirken med en Terne paa Hvalens Hoved, og en Gravhøj med en Falk (!?) paa dens Ryg.

Man synes ligesom at se ham indstille en Kikkert og notere.

Billederne er imidlertid ogsaa Forfatterens Styrke. Han formaar at gengive Indtryk og Stemninger i Billeder, der ofte er af en frapperende Sikkerhed. Rundt om — ogsaa i de svagere Digte —

findes der saadanne Vers, hvor Lyrikken pludselig har faaet Magt til at hæve Ordene til virkelig gribende Kunst.

Undertiden ejer hans Vers en Lapidarstils Uimodsigelighed, som naar hans Satire former sig i følgende bedske Linier: „Vor Aandskraft blomstrer i Albertiner, Spekulanter i Sjælsmarginer.“

Højest naar hans Kunst, hvor Følelsen har haft en saadan Styrke, at den har revet ham med sig ud over al billedsøgende Reflekteren. Saaledes Angesten og Hjemveen i Digtet: „Skal jeg dø“ —

Naar man ønsker at finde hans bedste Kunst, søger man derfor naturlig til den Afdeling, han kalder Kærlighedsdigte.

Det er først og fremmest Kærlighedens Evne til at udvide Sjælen, gøre den større baade i Sorg og Glæde, Forfatteren har Blikket aabent for, og det er ogsaa denne Følelsens Storhed, der har fundet Udtryk i det sidste af Kærlighedsdigtene, hvor Savnet og Længselen rytmebinder det ene dejlige Billede efter det andet, indtil den i ét Vers samles i al sin Vælde.

Jeg er en Kirke med Orgel og Sang,
og du er den store Gud.
Helligdagstjenesten er forbi,
og Kirkefolket gaar ud.
Langsomt tømmes det høje Hvalv
for Lyd af Orgel og Sang,
ligger tilsidst saa dødsenstyst. —
Naar fyldes det næste Gang.

I de fremhævede Vers og i Digtene til „Lille Lydia“ og til Sønnen ligger Bogens Tyngdepunkt, og det glædelige, der gør, at Samlingen svarer til Navnet „Vaardigte“ er, at dette Tyngdepunkt ligger i Bogens sidstskrevne Halvdel; thi trods Svaghederne bærer den tydeligt Bud om et voksende Talent.

Selv en Klassiker som Holger Drachmann har maattet følge med i Udviklingen. Ogsaa hans Bog møder i fint Omslag stilfuldt og smukt komponeret af Eva Drachmann Federspiel. Men Forandringen strækker sig kun til det ydre — for øvrigt er det den kendte Drachmann. Indholdet er vel nok mere uroligt mangeartet end nogen Sinde før, men det er jo kun naturligt, at den gamle Digter, nu da der ikke længere føjes nye Strenger til, lader Haanden glide hen over dem, som Aarene har spændt paa hans Harpe; maaske dvæler han længere end før paa Vemodets.

Der er som i alle Drachmanns Bøger — ikke mindst de sidste —

nok at ærgre sig over af Rim- og Rytme fejl, svage eller ligefrem absurde Billeder, ilde anvendt eller i hvert Fald daarligt motiveret Begejstring, og hvad der er værre, tom og letkøbt Indignation med mange Fagter.

Men den stille Drachmann giver ogsaa i denne Bog nogle af sine dejlige Vers. Maaske staar de noget mere spredt end tidligere, men hvor de findes — saa skønne som nogen Sinde.

I det første Digt „Solglød i Skoven“ møder man Linier, gennemaandede af en ædel Natursans.

Hvor er her tyst! —
 Dryader paa min Vej sig sagte bøje
 med spinkle Hænder om det fine Bryst;

Han har før set „den blege Dryade“, hvilende i Morgengryet ved Skovsøens Rand, men aldrig har hun mødt ham mere usigelig dejlig end her ved Solnedgang.

Og han, for hvis synske Blik Dryader og Elver aabenbarer sig, har en dansk Realists kærlige Skarpsyn.

Vedbenden gnister mørkt paa kalket Væg,
 hvor Solen klækker frem en Sværm af Fluor,
 der summer ind ad Dør og ud af Stuer,
 mens Bonden stryger lunt sit stride Skæg.

Disse Vers angiver Ydergrænserne for hans Hjem, det Sted, han kender bedst — fra Syn til Virkelighed —, det Sted, hvor hans Utaalmodighed tystnes, hvor hans Blik ser dybere og Ordene bliver sandere. At dets Navn er „Danmark“ kan man ikke betvivle efter at have læst første Vers af Digtet „Sommer-Drømme“

Jeg drømmer mig en Sommerkvæld
 tilbage
 til Landet, hvis smaa Kildevæld
 er svage,
 det Land, hvor ingen Fjælde staar
 ur-trodsigt gennem tusind Aar,
 Men hvor en Munk i Enge gaar
 de lange Sommerdage.

Det er en Fædrelandssang, saaledes som Drachmann kunde skrive den. Landet ikke set, men følt af en Kærlighedens fintmærkende Forstaaelse. Aldrig har han anvendt de urtrodsige Fjælde sandere end her, hvor de er skudt ud over hans Lands Grænse —

fjernt, som Baggrund. De giver Maalestokken for dets Størrelse, gør Lidenheden mindre; thi det er ikke det Danmark, der er, han tegner. Man kan sammenligne med Edvard Söderbergs fortræffelige Sang.

I Danmark ligger der Hus ved Hus,
vel tusind smaa Huse paa Rad,
med røde Tage og Skorstensrøg,
der dufter af Middagsmad.

Vel tusind smaa Haver med Blomsterbed,
hvor Levkøjer og Asters gror —
Kirketaarne bag Bakkehæld,
og smaabitte Sejl over Fjord. —

Her er Landet, trods „små“ og „smaabitte“ ikke blevet mindre. Det er lille, men maaler stadig sine 720 □ Mil. Drachmann tegner derimod Danmark som Eventyrland, stiliseret, lillebitte. Hans Vers er et Udtryk for en Tilbedelse, der vælger de ømme, overdrevent små Kæleord.

Det nordiske Forlag har i Aar ligefrem sat Anvendelsen af smukt Bogudstyr i System, idet det i lækre Chagrinbind har paabegyndt en Serie, der tænkes fortsat ad Aare. Af disse „Små Digtsamlinger“ interesserer kun Stuckenbergs ved at bringe helt ny Poesi.

Medens baade L. C. Nielsen og Drachmann indtager ved Rytmen, selv naar Indholdet ikke bedaarer ved sin Originalitet, er Stuckenberg langtfra Formens Mester. Som Regel benytter han en kort firelinies Strofe, og sjælden ejer Rytmen en saa stor Magt, at den f. Eks., naar man læser Digtet, faar En til at glemme Skilletegnene. Dette betyder ikke, at hans Vers mangler Vellyd. De er i Besiddelse af stille, fornem Ynde, men de forsøger aldrig ved Hjælp af et Draperi at skjule en indre Brøst. Til Gengæld ejer deres Skønhed en jævn, ligetil Sanddrthed, der virker fuldtud overbevisende.

Bogen giver et nyt Billede af Forfatteren, for saa vidt som den uddyber og former klassisk skønt, hvad der tidligere kun var antydet eller sagt ufuldkomment. Man har det Indtryk efter Læsningen, at denne Bog betegner et -- i hvert Fald foreløbigt — Højdepunkt i Forfatterens Udvikling, at den er Beretning om, hvad skønt han ser fra denne Tinde, hvad vidt og fjernt han opdager. Selv fra hans sidste, smukke Digtsamling „Flyvende Sommer“ er der en ikke ringe Udvikling til den Dybde og Ro, der udmærker „Sne“. Desto underligere er det at træffe en Række naturbeskrivende Digte, der virker forældet som en forlængst aflagt Mode. Da de indtager første Plads i Bogen, har man maaske Lov til at antage, at de er Levninger fra tidligere Aar.

Endnu en Ting skæmmer den første Tredjedel af Bogen,

nemlig den Uklarhed, der gør enkelte af Digtene fuldstændig uforstaaelige, f. Eks. „Det hvide Hus“ og navnlig „Angst“. Ogsaa den maa imidlertid antages at høre Fortiden til. En saadan Mangel paa Stringens og Klarhed er i hvert Fald ikke let tænkelig hos den Stuckenberg, der har skrevet Bogens øvrige Digte og som nylig viste sig at være en af vore bedste Kritikere.

Bogens Digte samler sig i flere Helheder under hver sin Fællesbetegnelse. Af disse rummer de to: „Tue Bentsøns Viser“ og „Ingeborg“ Bogens Kærlighedspoesi. Den første indeholder enkelte smukke Vers, men hvor Forfatteren har forsøgt at male Fortvivlelse og vild Bitterhed er det glippet for ham. De Linier, der skildrer stille Sorg og resigneret Savn viser klart ved den Skønhed, de ejer, at de er de nærmeste Udtryk for Forfatterens Stemningsliv. Undertiden former Sorgen sig i Udtryk, der ved deres prunkløse Fynd minder om Folkepoesien.

Men langt over disse Digte hæver sig Digtene til Ingeborg ved Stemningens Inderlighed og Dybde. I Vers, der er simple som de evige Sandheder, skildres Ægteskabets, det trofaste Samlivs Lykkekaar.

Emnet er tidligere behandlet paa vort Sprog — i Plougs Sonetter til Hustruen — en smuk og sand Digtning, men trods al den knortede Oprigtighed, hans Vers ejer, har man dog en Fornemmelse af, at man aldrig gennem den naar helt ind i Sagens Kerne, at der bag ved alle disse Billeder levedes et Hverdagsliv, mere graat og fattigt end Ordene lader ane, at Alderdommen er sværere at se i Øjnene end Digtene vil være ved. Man er ikke vis paa, at Ploug ikke i det Øjeblik, han satte sig til Skrivebordet, har ladet Versene nyde godt af, at han vendte Ryggen til Kone og Børn og den øvrige Lejlighed.

I Stuckenbergs Vers synes Regnskabet at være nøjagtig opgjort. Ikke med et Ord, et Billed søger han at mildne Kaarene og gøre Lykken mere straalende. Den er malet saa fattig, saa lille, saa ens og vil dog formaa at vække Længsler ogsaa hos dem, der kender den i andre Former.

Thi to, som elsker hinanden,
kan volde hinanden mer ondt
end alle de argeste Fjender,
som hævner sig Jorden rundt.

Og to, som elsker hinanden
kan læge de ondeste Saar
blot ved at se paa hinanden
og glatte hinandens Haar.

Saa højt rækker denne Lykkes Bølgebrus. Den er malet stille, men man forstaaer, at det ikke er de høje Bølger, der begunstiger de lange Farter.

Lykken mellem to Mennesker
er hverken Hu! eller Hej!
snarest er den et ensomt Græs,
der grønnes paa stenet Vej.

Lykken mellem to Mennesker
er hverken Kys eller Klap,
snarest er den et Skumringssus,
der aander, hvor Solen slap.

Lykken mellem to Mennesker
er som den dunkle Nat,
stille, men med de tusinde,
tavse Stjærner besat.

Disse lavmælte Ord overbeviser ved den mandige Visdom, der taler gennem dem. Man tror paa denne Lykke, fordi man føler, at den repræsenterer det virkelige Overskud, naar alle Dages Træthed og Sorg og gensidig Bitterhed er trukket fra.

Trods den bitre Pessimisme, der kommer til Orde f. Eks. i „Smaaaversene“, er det dog dette Præg af en Mandighed, der ikke skyr et modigt Opgør af Livets Værdier, der giver det blivende Indtryk i Læserens Sind. Hvor han, som i Digtene til Joh.s Jørgensen — nogle af de ædleste Sider i nyere dansk Litteratur — ser Problemet *sub specie æterni*, bliver der som sidste ufortæbelige Rest en Forvisning om, at Livet, som det ses, naar Sjælen er i Ro, bringer gyldne Værdier, der evigt vil straale gennem Mørket.

Ej Klage, ikke Glædens Glød,
— det er som brød
en Stjernehær
i stille, stort, livsaligt Skær
frem paa saa høj en Himmel
og stirrer ned paa mig og mit
saa fjernt, saa vidt,
saa evigt i sin Vrimmel.

Og hver en Stjerne er et Smil,
et bittert Smil,
et Smil i Fryd,
et Suk, en Sejr, en Klagelyd,
en Drøm, en Graad i Nøden,
hver Haan, hver Spot, hvert lystigt Haab,
hvert sorgfuldt Raab,
mit Liv i evig Gløden.

Saaledes samles hans Betragtning atter som i „Ingeborg“ i Billedet af Stjernehæren, der stille og talløs vidner om Verdens sydende rige Liv. Denne Følelse af Livets Værdier gennemaander ogsaa hans ypperlige Skolesange, der indeholder moderne gnomisk Poesi af høj Rang.

I de smukke Digte til Moderen beder han: „ . . . o Moder, lad i al min Færd — mit Hjærte stille bløde — saa mildt, som da du døde.“ I den bedste Del af hans Digtning er denne Bøn opfyldt. Der banker en Mands røde varme Blod i kraftige, rolige Bølger.

Blaumüller og Fru Blicher-Clausen hører til den Art Verse-magere som paa en bekvem Maade imødekommer Folks aandelige Ladhed. Alt hvad der har samlet sig af slidte, afstumpede Ord, alt hvad der findes af Pragtbindsmoral, af falsk Psykologi, af mer eller mindre platonisk Næstekærlighed, alt dette sætter de paa Vers. Og alle de, for hvem det at læse et Digt er et stort og lidet frugtbringende Arbejde, honorerer ved at købe deres Bøger; thi her genfinder de hele Tonen fra deres daglige Samtaler og tilmed forsynet med Rytme og Rim. Følgelig maa det være Poesi, og ergo er de selv poetiske Naturer, siden det gaar saa glat i dem.

Naar saaledes Blaumüller giver en ironisk Skildring af en svedende Turist, saa synes hans beundrende Læser, at det er Pokkers morsomt, for saadan kunde han akkurat selv have fortalt, til et saa overlegent humoristisk Syn kunde han have hævet sig, naar han om Aftenen i Gyngestolen vilde vigte sig lidt med sine Op-levelser over for sin Kone og sine gode Venner.

Og hvilken fortryllende populær Mytologi i Skildringen af Amor (Sibylle S. 127). Han skyder og Ofrene falder „Par for Par“, og saa gaar han sin Vej. „Men knap var han kommen — dem vel forbi — — før Drengens Raskhed — slog om i Skulken (!?) — og pludselig hørtes — en højlyd Hulken (Det var altsaa derfor der stod „Skulken“) — der snart forplanted — sig vidt og bredt — til alle hans Ofre, — et for et. —“

Dette afviger ikke saa meget fra det gængse Ordsprog: „Efter den søde Kløe, den sure Svie“, at ikke selv meget „Fattige i Aanden“ vil kunne goutere det.

Naar Fruen paa Rim opfordrer til at hjælpe de fattige Børn, vinder hun straks Indpas hos alle rare Mennesker, og hendes Digt om „Den gamle Frue paa Skovlyst“, der gav Føde til de forfrosne Spurve og herreløse Hunde og Katte, vil straks skaffe hende Publikum hos den Slags monomane Gamlinge, der opretter Rekonvalescenthjem for alderdomssvækkede Heste og bortløbne Hunde, og enhver Dyrebeskytter vil glæde sig over Digte som „Hr. Irisk og hans Frue,“ der er et Indlæg imod Fugle som Hattepynt, og er han tillige Patriot, vil han blot ved at vende Bladet finde det herligste rimede Sønderjyderi.

Her er noget for enhver Smag, undtagen — den gode.

Men ogsaa i Rimsmedenes Lav findes der Grænser og Nuancer, som en retfærdig Kritiker maa tage i Betragtning. Den ene er værre end den anden. I dette Tilfælde er Hr. Blaumüller den

anden. Ganske vist forsynder han sig paa det grusomste mod al sand og sund Psykologi ved sin umulige Fortælling om dette ultramoraliske Mandfolk. Han kan heller ikke siges fri for smagløse eller umulige Vendinger, som naar han siger om en By, at den „tittede frem i landlig Uskyld, bondebly og lidet slem.“

De positive Fejl er imidlertid ikke saa mange, at de karakteriserer hans Forhold til virkelig Kunst. Tværtimod er de faa Fejl, næst efter de endnu færre rosværdige eller taalelige Steder, det, der først og fremmest giver hans Digt Præg — dets Præg af absolut intetsigende Tomhed. Skulde man udhæve et Vers, som særlig karakteristisk, hvilket — som Følge af Digtets nævnte Ejendommelighed — naturligvis er meget vanskeligt, maatte det blive følgende: „Men Stilheden er ikke, — hvad Godtfolk tror, — den fuldkomne Mangel — paa alskens Lyde; — thi hvori Alverden — lod den sig nyde? — Den bygger end ikke — bag Lundens Løv — for den, der ikke — er fuldkommen døv.“

Han iagttager intet af det, der burde ses, tænker ingen af de nye Tanker, der kunde tænkes, og siger derfor heller ikke et eneste af de Ord, der skulde siges. Men han skriver gode Vers! Dette er indrømmet. Rytmen er sikker og ofte vellydende. Man bander i det hele taget ikke højt under Læsningen, man keder sig jævnt, og naar man er færdig, tilgiver man Forfatteren.

Naar man fra denne Bog, der er saa ubetydelig, at den næsten er harmløs, vender sig til Fru Blicher-Clausens „Gyldenregn“, mærker man en betydelig Forskel. Der er ingen Tvivl om, at alle Skønhedens Love kunde demonstreres paa Grundlag af „Gyldenregn“ og den tidligere udkomne „Violin“; thi der er gjort Brud paa dem alle.

Hvad man først og fremmest maa vænne sig til, naar man læser disse Digte, er den Usandhed, der gennemsyrrer dem og som sætter sine Mærker i Valget af Adjektiver, i de karakteriserende Træk o. s. v. For at tage et Eksempel saa godt som hundrede andre, finder man i det første Digt følgende Linier: „og da maa jeg kysse dem alle — og længes mit Hjerte i Brand!“ Man vil forgæves spekulere sin Hjerne i Brand over, hvad det er for en Form for Længsel, der kan karakterisere sig paa denne Maade, hvis man ikke straks er saa skarpsindig at opdage, at „Brand“ rimer paa „Rand“, — saa kan man spare sig yderligere Grublen.

Da det er umuligt blot delvis at gennemgaa Syndernes Mangfoldighed, kan man nøjes med som Prøvekort at studere „Visen

om Hr. og Fru Irisk“. Begyndelsen med susende Træer og brusende Bække, og Sommerfugle, der stiger og synker og Fuglebrylluppet o. s. v. synes man, at have hørt før, og man bliver maaske lidt utaalmelig, men Fru Clausen tager Oprejsning i de Linier, hvori Skildringen kulminerer:

— — — — —
Frøerne kvækkede nede i Kæret,
ellers var alt Erotik — Poesi —!

Kan man udnytte Situationen bedre end efter to Sider, der ikke er noget som helst andet end rimet Efterklang, at komme med en saadan Erklæring, der virkelig koncentrerer Ens Bevidsthed om, hvilke Oceaner af Erotik og Poesi, der findes, men som Forfatterindens Vers saa heldigt har undgaaet at berøre? Med denne Kontrastvirkning skulde Fru Clausen have givet sig tilfreds, men hun fortsætter og forsøger at uddybe Stemningen. „Og ned over Parret i Reden sig sænkede — lydløst som Fodtrin paa mossede Stier — Skærsommernatsfantasier — —!“ Uvilkaarlig synes man, at det er Hr. og Fru Hauge i „Violin“, der er Tale om, men dette kan lige saa godt stamme fra, at disse ligner et Par Irisk som omvendt. Det er ikke godt at afgøre.

Saa fortsættes Historien med, at Parret ni Uger efter har tre Æg i Reden. Og tilsidst sker det uundgaaelige: Ungerne pipper frem. „Jeg tænkte det nok,“ sagde unge Fru Irisk, „at Skallen ej holdt! Den var saa besynderlig tynd paa det sidste, — men en for hvert Æg — det var mer end jeg vidste!“ Denne naive Uvished om et Bryllups sædvanlige, fysiologiske Følger, vilde absolut langt bedre klæde en Fru Hauge end en Fru Irisk, der ikke behøver at blive konfirmeret for at være klar over Naturens Hensigter med en Han og Hun. Naa, saa ender det med, at en grusom Dame ønsker Fru Irisk til Hattepynt, og Digtet uddybes derved til en Dyrebeskyttelsestragedie af vidtrækkende Betydning.

Enten det er Fru Irisk eller Caroline Mathilde, der er Tale om, er Tonen den samme: sentimental, usand og plat.

Vil en eller anden af disse to Forfatteres fanatiske Beundrere imødegaa denne Bedømmelse ved at henvise til enkelte Sider hos Hr. Blaumüller eller enkelte Linier hos Fru Blicher-Clausen, der virkelig kunde gøre Krav paa Navnet Poesi, er der blot ét at svare, at slige sporadiske Tilfælde ikke er tilstrækkelig til at bevise et Talent. Alle Mennesker har i det mindste rudimentære

poetiske Anlæg, og deres Tal er Legio, der, naar de havde Energi nok til at rime Side efter Side sammen, for hver Par hundrede slette Vers kunde snuble over en taalelig eller endogsaa god Linie. Det vilde ifølge Sandsynlighedens Love aldeles ikke kunde undgaas — lige saa lidt, som at en blinde Høne ved ihærdig Pikken finder et Korn. Vil man se i hvilken Grad det er tilfældigt, naar der forekommer noget godt eller passabelt, giver Fru Blicher-Clausens Digtning udmærkede Eksempler. Rent klassisk er det i „Violin“ hvor hun ved at parodiere de eneste smukke Linier, Bogen rummer, beviser hvor uforskyldt hun er kommet til dem.

Hun bruger i første Vers af et Digt. det malende Billede: „Natten red over Engen ud, — saa Dampen drev af den Hove“, og forvrænger det i tredje Vers til det umulige Billede: „Natten red over Engen ud — saa Graad over Græsset sprængte.“ I „Gyldenregn“ kan man se, hvorledes hun forandrer, det allerede kun taalelige Billede „paa barnlige Tankers Silkesko“ i næste Vers til det umulige „paa barnlige Tankers Listesko.“ Desværre findes der ikke flere Vers, thi ellers var Forf. nok naaet til de poetiske Transtøvler, i hvilke hun selv rasler hen over alle Poesiens Egne og tramper dem alle lige flade. Vokser der endnu et Straa eller en Blomst, er det en, Støvlehælen tilfældig ikke har naaet.

At Folk i det mindste ikke gemmer disse Bøger i en Krog, men endog praler med deres slette Smag, vidner om, hvor faa og hvor magtesløse de er, der bærer den kunstneriske Kultur her hjemme. Elsker man Kunsten først og fremmest i Form af dejlige Vers, vil man uvilkaarlig pønse paa et Middel til at trænge disse Misfostre ud af Markedet. Man kan da først lægge Mærke til, at deres Publikum er det store halvdannede Bourgeoisie; Arbejdere og Bønder kan vistnok siges fri for enhver Andel i denne Succes — navnlig fordi de sjældent læser andre Vers end Salmebogen og det socialistiske Sanghæfte. Her var der altsaa et frisk Publikum at faa i Tale, og Kampen inden for Bourgeoisiet er sikkert heller ikke helt haabløs. Thi det ypperlige bliver altid foretrukket for det middelmaadige, naar man først kan faa Læseren til at sammenligne. Dette er Vanskeligheden, thi hvad Pennebrugerne kæmper heldigt imod, er den større Halvdel af Talenternes Digtning, der er halv god eller kun delvis god. Bourgeoisilæseren kan ikke præstere det aandelige Arbejde, der kræves, for at skille godt fra daarlighet i et halvlykket Digt — saa foretrækker han Blicher-Clausens Poesi, hvor alt er lige slet og lige letfatteligt. Men det helt gode

kan tage Kampen op — alene den større rytmiske Skønhed i f. Eks. Drachmanns bedste Digte vil udelukke Konkurrence. Hvis man altsaa serverede det skære Kød, mon man da ikke skulde kunne faa Folk til at vende sig bort fra denne Lobescowse paa fortidige Levninger? Ser man imidlertid en Bog som L. C. Nielsens „Vaardigte“, kan man ikke undgaa at lægge Mærke til, at et Fler-tal af svage Digte er puttet ind, for at Bogen kunde blive tyk nok, men man kan ikke forlange, at Publikum i noget stort Antal skal give 4 Kr. for 7, 8 gode Digte, endnu mindre vente, at de skal have Energi nok til at opsøge dem mellem de slette og de halv-gode.

Skal Lyrikken faa den Betydning, den bør have som Udtryk, Ventil for Folkets Følelser, og paa Grund af sin koncentrerede Skønhedsmængde som en af de ypperste Kulturfrembringere — maa den blive til Skillingslyrik. Hvad Julius Strandberg forlængst har indset, bør Forlagene lære, at Femørerne sidder løsere end Krone-stykkerne. Desuden, hvor meningsløst som en Helhed at byde halv-hundrede forskellige Værker, skabte i de forskelligste Stemninger, — nej, hvert Digt bør trykkes for sig, om muligt med ornamental Udsmykning af en Kunstner, sælges for 5 eller 10 Øre og faldbydes paa Jernbanestationer, hos Rullekoner, hos Landhandlere: alle Steder, hvor Folket kommer. I Stedet for, at Drachmanns Digte kun del-vis har naaet andet Oplag, vilde enkelte af dem nu have været solgt i halvthundrede Tusinde Eksemplarer.

At man straks skulde iværksætte denne Plan er ikke til at vente — dertil er der for megen gammel Slendrian at overvinde — men at det bliver Vejen, man maa gaa, er utvivlsomt. Det er blot den logiske Udnyttelse af de Chancer, Bogtrykkerkunsten byder. Det er let at indse, hvilken kolossal Betydning en saadan Forandring af Digtningens ydre Kaar vilde betyde. Nye Kræfter vilde blive taget i Brug. Den, der hele sit Liv kun kunde lave ét godt Digt, vilde ogsaa komme med. Traadene mellem Folket og Dig-terne vilde blive flere og kraftigere. Skillingslyrikken vil betyde en Digtningens Genfødsel.

HARALD CH. NIELSEN

FORTÆLLINGER II

Nu er allerede Julens Bøger sejlet temmelig agterud for vor Bevidsthed, og adskilligt, som man nok i Forbifarten fik et vist Indtryk af, syner nu kun smaat og utydeligt i Afstanden. En saadan blot nogle Maaneders Fjernhed kan allerede virke som et Perspektiv, der faar Proportioner og Valører til at træde bedre frem end paa nært Hold. Selv af de Bøger, der ikke helt er visket ud af Erindringen, er oftest kun enkelte Træk og Sider forblevne os nærværende. Og af hvad der glemmes og hvad der huskes af alle disse „Fortællinger“, faar man en saa levende Forestilling om, hvor meget forskelligartet Litteratur der bydes i den rummelige moderne Digtform, som bærer nævnte Etikette. I de færreste Tilfælde er det selve Fortællingen, der erindres, og det viser sig, at trods Oversvømmelsen med Fortællinger er det egentlig meget sjældnere Fortælledigtningens gode gamle „Lust am Trug“ eller „Lust zu fabulieren“, der bærer disse Bøger og giver dem Værdi, end alle Slags Former af den „Drang nach Wahrheit“, som mer og mer tager Luven fra Poesiens ædle Løgnkunst.

Af en Bog som S. Michaëlis' „Giovanna“ er det saaledes mindst af alt selve Fortællingen, der virkede eller erindres. De fleste naade vel egentlig aldrig ind til den gennem Stilens Slyngvækster eller var ialfald hele Vejen saa indspundet i kunstneriske Skønhedsindtryk, at hverken de fysiske Rædsler eller den rørende Hjertenovelle, der bødes paa, fik rigtig Tag i deres Medfølelse. Sætning for Sætning holdt Beskrivelsens Detailkunst vore Sanser fangne og vor Tilegnelsesevne i Aande — nogen „flydende“ Læsning var Bogen jo ikke, den virkede næsten saa trættende som at gaa i et Malerigalleri; saa mange Smaastød af Overraskelse, saa mange Forhindringsspring for Fantasien, men ogsaa saa mange smaa Skønhedsfester og Aabenbaringer bød Linie for Linie paa. Og som en hel Række smaa kostelige Billedindtryk og kunstneriske Nydelsesøjeblikke mindes man Bogen. Der var f. Eks. Snittene om Kondottierens Mund, der var som forstenede Skældsord og Trusler. Eller den unge

Pige, der sidder og lader sig male og halvt forelsket føler Kunstnerens Øjne gaa uhindret over hendes Ansigt som et Par milde Solpletter, hun ikke kan blive fri for. Eller én, der kryber op ad et gammelt Tov saa forsigtig, som var han angst for, at den gamle Snor skulde vaagne og mærke sin egen Skrøbelighed. Slige poetiske Delikatesser nød Læseren paa hver Side af Bogen, og de gav den en høj kunstnerisk Værdi.

Alligevel, man er saa vant til dem hos Forfatteren, og Glæden overvejes mer og mer af Ubehaget ved den smagløse Manér, som unægtelig dette energiske og fantasifulde Skildretalent efterhaanden har skruet sig ind i. Ikke den simpleste Bemærkning faar længer Lov at fremtræde i nogen Naturlighed, uden artistisk Tilsnit. Alt skal gøres nyt, poetisk, karakterfuldt. Sirlig pretiøst siges „tvætte“ og „Urtekrukke“; en skaldet Isse kaldes „en fuldmoden Nød, der er smuttet af Blomst og Blad, af Svøb og Has og bærer sin sidste, runde Form frem i Solen“. Forceret livfuldt hedder det, at „Bymuren slaar Bom for Rytterens Skridt, og Porten velvillig aabner sit sorte Gab“. Sprogets tilvante Metaforer maa vige for nye, ofte mindre træffende: Taarnet vokser ikke, men kryber op i Vejret, Haaret falder ikke, men springer ned over Øjnene. Alt skal være energisk. Hesten knuser Dugdraaberne under sine Hove, en Larm saver Stilheden sønder, et Smil vælter Blodet fra Mundvigene; éns Aande er skoldende. Italiensk Quattrocento, skal man vide! Man slænger Kappen over Skulder, sparker Døre op; de unge Lapse lader deres utugtige Pigebørn ved Vinhøsten perse deres Vin, idet de klæder dem nøgne og smider dem hver i sit Persekar. For at give Stilen Energi forvandles voldelig alle Slags intransitive Verber til Transitive: Stenbroen klasker Larm af Hestens Sko, og disse klaprer omvendt Støj op af Fliserne; Giovanna hører de Syges Hoste hive skinger Genklang fra de mange Stenvægge, og Mediciernes Bannere blafrer Fremmedherredømmets Pris over den afhængige Stad. Alt er poetisk fantasifuld Omskrivning: Timeglasset trækker Tiden ud i en Traad af dryppende Sand; man befamler et Brev med Fjendskabets giftige Fingre, o: man smører Giftvæske paa det. Enhver Sætning følges som en uundgaelig Skygge af et „som om“, og nu og da sammenlignes igen Billedet med et nyt Billede. Blot man paa Bogens anden Side skal nedad Gaden, udpuster Dørene Mulm, som førte de ind til hugne Gravkamre, og Gaden er lagt med Sten, der ligner Fliseskæl paa Bugen af et Fortidsuhyre, mens Skyggen ligger dorsk og udaander Kulde i alle Smøger som en Drage, der har sneget sig i Skjul for Solen. Saaledes er der uafbrudt Afstikkere fra Vejen eller Forhindringer for Gangen; man trættes, kommer ingen Vegne. Og under den prægtige Baldyring kvæles Livet ud af selve Fortællingen.

*

*

*

Fortællingens Krimskrams er heller ikke det, der sidder tilbage i Én af Simon Koch's Debutbog „Haabet og den Haabløse“, — ligesaa lidt som dens forskellige Kvindeskikkelser, ja end ikke de to modstillede Mænd „Haabet“ og „den Haabløse“ for Erindringen er til at holde ude fra hinanden. Ogsaa Stilen var farveløst graa og uanselig. Men af

andre Grunde har der alligevel, tror jeg, hos de fleste Læsere sat sig et paa sin Vis betydeligt Indtryk fast af den lille Bog. Allerede i Tonefaldet var der noget sært og sikkert; det følte, at Ordene kom langt inde fra Ensomheden og Stilheden og langsomt havde taget Form. Og Gaderne og Menneskene og Livet saaes i Bogen afspejlede og belyste i en snevert personlig, baade tungsindig og egensindig Aand og ud fra en selvgjort og tillevet Livsbetragtning. Der var ingen omfattende eller mangfoldig Verdenserfaring i Bogen, men en eftertænsom og følsom Grunden over det banale, uforstaaelige Liv, vi alle gaar om i uden at vide ud eller ind. Belysningerne og Perspektiverne var Bogens kunstneriske Værdier. Det var de fine Humørsvingninger og skiftende Befindender, vage Stemninger af frugtbar Opstemthed eller træt Tristhed eller frisk, raa Ligeegyldighed; det var alt det tilfældige, langsomme, halve i Tildragelserne, der som spredte Lysglimt snart igen sløres og sluges af Hverdagens graa Tommerom, — alt slikt var det, Bogen gav. Og mellem de dagligdags Hændelser aabnede sig stedse Udsigt ud til Livets Evighedsbaggrund, — Glimt af Livsangsten, Ensomhedsfølelsen, Tavsheden inde bag al Snakken, Døden. Først man bladede i Bogen, frastødtes man ved adskilligt, der syntes gold Blaserthed og indbildt Overlegenhed; lyttede man opmærksommere til, kunde man bag den mistænksomme, lavmælte Tvivl snart mærke, hvor magtpaaliggende det var Forfatteren at komme til bunds i Livet og hvor stærk hans Trang var til, at der kan lægges Værdier ind i Tilværelsen og bygges noget op i Menneskene. Deraf det dybsindige og det indtrængende, som var i den lille Bog. Men Fortællingens Form følte sig rigtignok saa underlig som en Omskrivning, ikke som denne Aands naturlige Udtryksmaade.

* * *

Helt uden nogen Fortælling i gammeldags Forstand er nu de to Bind „Dichtung und Wahrheit“, som Herman Bang udgav ved denne og forrige Jul under Titrerne „Det hvide Hus“ og „Det graa Hus“. Det er som to Symfonier „Hvidt i Hvidt“ og „Sort i Graat“, at de virker og bliver ved at klinge i En. De er jo skrevne i lutter korte Punkturer, lutter smaa Stykker, ligesom noterede ned paa Smaalapper i spredte Erindrings eller Inspirationens Øjeblikke, eftersom Billeder og Stemmer dukkede frem for Forfatterens Bevidsthed. Virkelighedsbilledet gives opløst i en Hvirvel af Atomer, underligt konturløst og umassivt — som Maleri i Prik- og Pletmaner; især i „Det hvide Hus“ gøres der slet intet Forsøg paa at hægte Enkelthederne sammen i en Historie eller Udvikling, med Begyndelse, Sammenhæng og Slutning, eller paa at udfylde ved malende Beskrivelse eller forklare ved Kommentarer. Bogen om Barnedomshjemmet er blot som en Dans af lette, luftige Erindrings Huldre, der er lokkede frem i stille, bløde Tusmørketimer og lader efter sig i Stuen en hvid Forklarelse, en lys og mild Melodi, som faar smaa skjulte Aarer til at risle og hulke i Sindets Jordbund. Igennem en fjern, varm Dis glimter den ene lille Hverdagssituation frem efter den anden; Stemmer og Sauntalestumper — helt dagligdags og ligegyldige, men saa bekendte

og vækkende saa mange Minder — flagrer forbi; hvorfor har just den Scene sat sig fast i Erindringen, og hvorfra dukker i denne Sammenhæng netop hin ubetydelige Replik saa hørbart frem i éns Øre? Drengen selv, i hvis Øjne og Øren det hele har nedfældet sig, mærkes kun af og til i et stiltfærdigt Spørgsmaal eller Udraab, men det er med ham, vi følger om til de gamle Koner og halvgamle Jomfruer i de lave Provinstuer, med ham vi lever Aarets Kresgang rundt fra den bagværksduftende Jul til Rosen- og Jordbærtiden, og det er med Drengens Øjne, men samtidig ogsaa med den modne Mands tilbageskuende Forstaaelse, at Moderens Billede ses som Fedronningen midt i hele det lette, hemmelighedsfulde Drømmespil af Erindringer. Skabt af tusinde Ingenting og som af usynlige Alfehænder svæver hun gennem Bogen; hendes fine Trin og spæde vemodige Tusmørkesange og muntre Latter lyder gennem de lyse Stuer, og de dejlige, hvide Hænder tager saa fremmed paa Virkelighedens Ting og skyder saa hjælpeløst alt tungt og grimt fra sig. I det fredelige Ægteskab med den venlige Mand sukker Elskovssavnet og de romantiske Længsler i hende, og som en bleg Plante rækker hun lykkesyg ud efter en Smule Sol og drikker nøjsomt taknemmelig hver Stribe af Solskin, der falder af, men lukker sig kuldskær inde for det første Frostpust; med opofrende Godhed søger hun at fylde Tiden og Savnet ud hos sig selv ved at sprede Glæde til andre, men det bedste hun véd, er dog at lege og digte det virkelige Liv bort. Saa fint er Farverne afstemte i denne let henaandede Pastel, saa nøje har Forstaaelsens sikkert ridsende Stift og Forelskelsens blødende afdæmpende Stub fulgtes ad under Arbejdet, at man finder sin Skønhedstrang og sin Forstaaelsestrang i lige Grad tilfredsstillet ved det.

I „det graa Hus“ er derimod — med tvivlsom Fordel — Erindringsbillederne fra Eksellencehjemmet kunstig knyttede eller pressede sammen i en enkelt Dags Ramme. Den lyse, varme Fjernhedsdis, hvori Barndomsbillederne fra Als stod indspundne, er ogsaa forsvunden her. Alt er mere aktuelt nærværende og reelt sammenhængende. Men Opfattelsen og Fremstillingen af Virkeligheden forbliver den samme. Alt er løsrevne Dagligdagsheder, spredte Replikker og Scenestumper, banale Ordskifter . . . de tusinde Ingenting, som fylder og udgør Livets Atmosfære. Livet bliver gennemdramatiseret; Hverdagen opløser sig i et Utal af Smaamomenter, som bryder sig mod hinanden, udhæver hinanden, stødvis afløser eller effektivt tørner mod hinanden: hvert Ord bliver til Replik, hver Situation bliver Scene, alt bliver punktuelt, udpenslet, sønderhakked, staccato . . . man hører stedse Forfatterens Oplæsning igennem. At det virker trættende og irriterende, naar det daglige Livs hurtige Smaasnak dræves ud i unaturlig, langsom Eftertrykkelighed og Smaa-indtrykkes lette Petitskrift omsættes i spærret Tryk og Korpustyper, det skal Guderne vide. Og ligesaa, at Forfatteren ganske som en af sine gamle Jomfruer serverer enhver Ting med sejsten smaa Haandbevægelser og ikke lader noget Bogstav uden sin lille Krusedulle. „Godsejeren, hvis Frakke var lidt for snæver i Ærmegabene, hvad han hele Tiden følte, sagde . . .“ „Sofie gik ind i Køkkenet. Hun syntes, hun løftede Benene saa underlig

højt i Luften, mens hun gik.* Med saadanne Petitesser kan Forfatterens Fantasi ikke blive træt af at nusse.

Men de fleste virker dog ogsaa her i „Det graa Hus“ sammen i en betydelig symfonisk Virkning. Alt det omstændelig indholdstomme og langsommelige i Gammelmandshjemmet og Fornemhedsselskabeligheden bliver levendegjort for Læserne ved alle disse Enkeltræk. Og de samler sig i en melankolsk tragisk Helhed af en døende Tid under det nationale Nederlags Skæppe, en døende Slægt i ramlende Ruin og en døende Storhed, der fuldt vaagen følger Timeglassets Rinden ud. Den gamle Eksellense er — ligesaa vel som Moderen i den forrige Bog — romantiseret en hel Del, men — som i hende — er der baade fint, overlegent Sjælstudium og storstilet Poesi i hans Skikkelse. Mellem den Frue-Kirke-lige Højærværdighed og forskellige Berømtheds sønner, mellem Invaliden fra 1864 eller lige fra 1814 og Nationalliberale, der lamenterer over Venstres Fremgang, og mellem sit eget havarerede og dekadente Afkom rager den 80-aarige op som en sejt, knudret Kæmpeeg. Med sin geniale Lægekunst og sin kraftige Hensynsløshed har han under sin lange Løbebane sat sig i Besiddelse af alle Ærens, Rigdommens og den sociale Stillings Goder, og nu da han — med sin Rovdyrsappetit endnu i Behold — mærker, at Livet snart slipper ham af Hænde, har han kun den sidste, bedske Glæde at kunne benytte Alderdommens og Eksellenceværdighedens Forret til med Medicinerkynisme at krænge Vrangsidens frem af Menneskene og skære igennem alle de sociale Løgne, han lever midt i. Noget af en Balzacsk Romanfigur er han ganske vist, — Bang ser nu en Gang alt i kunstigt Roman- eller Teaterlys —, men en ligesaa hensynsløs som medfølelse „Drang nach Wahrheit“ har dog søgt tilbunds i Skikkelsen:

* * *

Hos Forfatterinder er denne Sandhedstrang ofte mindre bydende og eneraadig, og den naive „Lust am Trug“ mere uudryddelig end hos Mænd, og det er ogsaa Kvinder, som bedst skriver rigtige gammel-dags Romaner nu om Stunder. I en Forfatterinde som Fru Mallings, der oprindeligt har lært meget af Herman Bang, er der en ikke ringe feminin Skarpsynethed og Finfølelse i det smaa, og det er dette, som stadig giver hendes Bøger kunstnerisk Værdi. Det er jo nok bleven Mode i de senere Aar hos Kritikken at affeje dem ved at forsyne dem med Etiketten „engelske Dameromaner“. Som om ikke mange af vore velmeriterede mandlige Forfattere maatte ønske sig noget af den tillevede Fortrolighed med det gode Selskab og med velopdragne unge Pigers Sjæleliv, som de „skrivende Gouvernanter“ sidder inde med. I flere af Fru Mallings Romaner og saaledes ogsaa i den sidste: „Damerne paa Markeby“ fortælles der om en ung Pige, der er vokset op i et beskedent, men dannet Hjem paa Landet og nu for første Gang kommer ud i Verden at staa paa egne Ben og hjælpe sig selv; med spirituelt Humor lever Forfatterinden os ind i de Forestillinger og Fremtidsdrømme, hun møder op med, og i hvordan hun gererer sig og reagerer overfor, hvad der møder hende. Det er ingenlunde nogen banal Landsbyuskuldighed.

Der er en meget positiv Bund i hende, en resolut Vilje til at „faa Valuta“ for sin Ungdom, en praktisk Sans for Livets Realiteter, og hun er frisk og kæk nok til at tage Livtag med Skuffelser. Men hendes Hjerte er ude fra den landlige Ensomhed godt „trænet“ med megen og lidet udsøgt Romanlæsning, og hun har opgjort sig sine Teorier derhjemme om det meste i Livet; alle Personer, hun træffer, indrangerer hun i Breve hjem til sine Søskende straks under de bestemte „Typer“, som deres Pige-hjerner har dannet sig, og hun ved præcist, om en Mand kun er „beskedlig“ eller han er rigtig „karlavuln“. Det kvindelige Instinkt er ogsaa fuldt vaagnet i hende, ikke i sin sanselige Form, men i Form af Behagelyst. Og dette kvindelige Behageinstinkt er Fru Mallings kunstneriske Særstudium; hun véd saa sikkert, hvordan den unge Piges Tanker altid kredser om „Succès'en“, hvordan hun altid kan mærke paa enhver Mands Blik, hvad Indtryk hun gør, og selv naar hun ler sorgløsest eller græder hjerteligst, dog aldrig kan frigøre sig fra en Sidebevidsthed om, hvordan det tager sig ud. Men der er alligevel i Fru Mallings unge Piger — og ogsaa dette er et Omraade, hun behersker med megen Finfølelse — al den uvilkaarlige Blufærdighed, som er enhver sund og godt opdragen ung Pige naturlig. Fru Malling kan nydelig skildre, hvordan en ung Pige sidder og mærker en Mands Blikke fæstet paa sit Ansigt og ikke kan lade være med rent nervøst at føre Haanden op og ligesom skygge for sig eller stryge af sig, eller hvorledes hun i sin Undselighed for at vise sine Følelser altid er angst for at have sagt for meget og ivrig efter at „krångla bort“ sine Ord. Og trods alle Hjernens romaneske Fantasier er der en egen praktisk og ræsonabel Bund i Fru Mallings „Heltinder“, som inderst inde gør dem nøgterne og immune for erotisk Lidenskab. Alt dette er sande, originale „Ung Pige“studier.

Men saa er der Romaninteressen, som Forfatterinden deler med sin store Læsekreds, og som hele Vejen stiller Menneskestudiet i Skygge. En vaagnende gensidig Tilbøjelighed, hvis Vækst og Udfoldelse vi følger fra Scene til Scene, forskellige Hindringer, Ubegageligheder, Misforstaaelser, som gør Knuder, og deres endelige Løsning til alles Tilfredsstillelse, — det er og bliver jo den Drøm, Romanlæsere aldrig bliver trætte af at drømme. Den kan drømmes saaledes, at al Livets Fryd og Smerte spejler sig deri og alle Hjertets Dybder belyses, men den kan ogsaa drømmes saa let og flygtig, at den kun har meget udtyndet Livsensens i sig og kun fjernt ude minder om Virkeligheden. I Fru Mallings Romaner er der en hehagelig Underholdningsleg for de Mange, og rundt i Legen er der spredt talrige Nydelsesøjeblikke for de Kunstinteresserede.

*

*

*

Næsten helt og blot i „Lyvekunstens“ ædle Tjeneste staar Fru Lemches talentfulde Roman „Edvardsgave“, hvis 2den Del „Valeur & Co.“ udkom ved Jul. Det er Romanfantasi i de gode gamle Romaners Art, som her alene har Ordet. Alt er forstandigt og smagfuldt og fikst gjort, og det undrer mig egentlig, at disse Bøger ikke har haft en langt større Boghandlersuccès end Tilfældet er. En vellykket, populær Tidskolorit, som

let kan genkendes og godkendes: Empirestil, kristianshavnske Handelshuse, „Harmonien“, et Glimt af den lille hvidhaarede Kronprins Fredrik i Kalechevogn. En Rigdom af Figurer stillet paa Benene, tydelig signaliserede, og de fleste vagt forudbekendte fra Romaner: den kavaler-mæssige, kunstneriske Købmand, som har arvet det fædrene Handelshus, men ikke længer passer i Købmandslivets Rammer; den kloge, myndige, gamle Enkefrue, som repræsenterer Husets Interesser og Traditioner; den stræbsomme, plebejiske Høkersøn; den sydlandske varmbloedige og sansedaarende Corinna o. s. v. o. s. v. I Smag med Romaner som „Garman & Worse“ eller Lies er ogsaa Handelslivets Kriser og Familielivets Konflikter iscenesatte med rig Afveksling og robuste Effekter. En Faders Forbandelse hviler over Datterens Hoved; en smudsig, grisk Aagerkarl forgifter sine Omgivelsers Liv og forkrøbler og smudser sin Datters Ungdom ved at drage hende ind med i sine Fedterier; en ung, koket Gouvernante trænger sig ind mellem Mand og Hustru og ødelægger en Families Liv, medens en halvoksen Datter forfølger Mamsellen og Faderen med sit skinsyge Had paa Moderens Vegne. Vor Interesse er i forskellige Afskyninger spredt over flere Personer og Handlinger, som dog paa en bekvem Maade er knyttede ind i hverandre, og alskens Sindsbevægelse og Spænding bølger gennem Læseren fra først til sidst. Paa Købet faar man til Begyndelse og Afslutning to meget virkningsfulde Skildringer af „Slaget paa Rheden“ og „Bombardementet“. En Masse for Pengene, og alt sammen bygget op med kraftigt Temperament, med opfindsom Fantasi, med dygtigt Arrangementstalent og efter de bedste Mønstre. Men den Lethed, den Facilitet, den Fingernemhed, som er saa mange Kvinders Fortrin fremfor de mere tunghændte Mænd, den er nu en Gang ogsaa deres Talents farligste Fjende.

* * *

Men Lyvekunstens højeste Triumf er en Bog som Selma Lagerlöfs „Jerusalem“, og hun er snart den eneste virkelige Digter, vore Dages Roman har tilbage. Hun er af de store Nordmænds Skole; hun forstaar som de at lyve Livet om, saaledes at det staar sandere og klarere for os end i sin dagligdags nøgne Virkelighed. Hvad er det for et Land og hvad er det for Mennesker, der fortælles om i „Jerusalem“? Tingene er hverdagslig Nutidsprosa, men de er forsatte til en fremmed Æventyratmosfære. Disse Bønder er barnligt naive og mystisk instinktive flere Grader udover Virkelighedens. Den gamle Præst er skikkelig enfoldig og Skolelæreren selvsikker og paveagtig i en Grad, som de kun kendes i Æventyrene. Naar Ingmar gaar og spekulerer paa, hvad hans Forfædre vel vilde have raadet ham til i en vanskelig Casus, spadserer han, mens han gaar og pløjer, i Tankerne lige op til dem paa deres Ingmarsgaard i Himmerig og samtaler med dem. Eller medens lille Ingmar staar og tænker paa, at han rigtignok ikke vil komme den forhadte Hellgum tilhjælp, da han overfaldes, mærker alligevel Voldsmændene midt derunder Drengegens kraftige Nævetag i deres Skuldre. Det er Virkelighedens egne Linier, men ført dristigt ud, saa alt bliver forstørret og fantastisk; det er sand Psykologi, men emfatisk og symbolsk anskuelig-

gjort. Endnu mere er alle ydre Hændelser og Handlingens Gang behandlet med digterisk Finhed uden smaalige Sandsynlighedshensyn eller ængstelig Motivering. En ubelejlig Person skaffes af Vejen ved at falde ned ad en Trappe; paa belejligt Tidspunkt findes en Pengesum indsyet i en gammel Madras. Selve Tonen, hvori alt fortælles, er saa barnlig æventyragtig, saa sagnfjern og skælmsk legende, at alle Betænkeligheder glider af og alle Fiktioner villig akcepteres.

Og med uhindrede Bevægelser kan Forfatterinden under disse Forhold frit give sin sindrige Opfindsomhed og sin søre, krumbugtende Fantasi fri Tøjler. Hendes Fantasis Veje er som Geniets ikke til at efterspore, hun tager fat i hver Situation ved en helt uventet Hank, hun kommer altid ind paa sine Æmner ad uanede Krogveje. Hvilke søgte, kunstige Inventioner som den med Ingmars Ur, eller hende i Redningsbaaden, der bliver glemt, eller den besynderlige Kærre med den gamle ukendte Kone, som følger Udvandrerne Vognvogt! Normale Hverdagshjerner studser, som overfor en Art Galskab, over en saadan Fantasi-konstruktion. Men disse kunstige Konstruktioner bruges til at billedliggøre for Læseren den ene dybsindige psykologisk Tanke efter den anden; — ligesom hos Ibsen er det en raffineret og subtil sjælelig Kasuistik, der fører Forfatterinden til at tænke sig saa usandsynlige Handlingsforviklinger op. En Scene som den, hvor Gertrud kalder Ingmar ud fra Bryllupsfesten, er saa temmelig Ibsensk. Eller ogsaa bruges de sjældne Handlingskonstruktioner ligesom hos Bjørnson til at drive Menneskene op i en Højde og deres Følelser ud i en sublim Skønhed, som de under daglige Forhold aldrig naar op til. Scener som, hvor Ingmar fører Brita lige fra Tugthuset hjem til sin Gaard, eller hvor Karin lige for alle de rige Frieres Øjne og paa Trods af al Bygdesnakken kaarer Halvor til sin Husbond, de er helt Bjørnsonske. Om en Vending fra „Leonarda“ minder det, naar Halvor her siger: „Da jeg fik din Faders Ur, Karen, troede jeg, at jeg aldrig kunde opleve noget større, men det, du nu har gjort, tror jeg er det største, en Mand kan opleve“. Her er virkelig „de store Følelsers Tid“ vendt tilbage. Sansen for det sublime lever endnu i vor profane Tid hos Selma Lagerløf, de gamle norske Idealisters Tro paa det moralske „Vidunderlige“ har endnu sin Apostel i hende. Der er en Art religiøs-moralsk Inspiration i S. Lagerløfs Poesi, som i ganske anden Forstand kan gøre den til Livets Brød for en stor Menighed end nogen af vore andre nye Digteres. Om der end efterhaanden spores adskillig Manér i hende, og det altfor „lavede“ ofte udfordrer vor Skepsis og Kritik, saa véd hun at tvinge vore Følelser ud af deres vanlige Toneleje og véd at ægge vor Beundring, vor Medlidenhed, vor Æmhed og Sympati op i Ekstaser, der virker lutrende og fornygende paa os. Hun ser lysere og varmere paa Menneskene og henter mere Ædelmod, Offerdygtighed, Sjælshøjhed frem af Menneskehjertet end vore Nutidsdigtere ellers formaar det, — det skal dog siges, at der skimtes hos hende en Fare for sødlig, frivol Skønhedsskranten —, men saa længe der er saa mange dybsindige Sandhedsfund bag hendes skønne Løgne som her i „Jerusalem“, kan hendes Digterfantasier ikke forgifte, kun nære.

*

*

*

Og saa tilsidst, — de gamle norske Digtere, som er hendes Lærere, er heldigvis endnu levende. Den ene af dem, Jonas Lie gav jo Møde ved Jul, og han er forbleven den gamle Heksemester, hvis Stav Fantasiens og Aanderne stadig lystre. Han er, synes det, i de senere Aar traadt ind i samme Stadium som Ibsen — eller som Shakespeare —, da de i deres Alderdom var begyndt at trættes ved at bygge solide Hjem for Mennesker og i Stedet paa deres Mesterskabs Højde morede sig med at lade de lydige Aander føre lette, luftige Fantasislotte op af Virkelighedens Sten. I en Bog som „Naar Jentæppet falder“ er der maaske mindre reelt Livsstof, mindre ny „Studier i Marken“ end i de gamle Romaner af „Familien paa Gilje“arten. Blandt Personerne i den ny Bog er der mange Lieske Kendinger, og Lies gamle Læsere vil straks være orienterede og præparerede saavel overfor den forfaldne Fotograf og hans Ungdomskærlighed som overfor Foredragsholder og Assuranceagent Wangenstein. Men aldrig har Lie set nogen af sine Personer med saa overlegen Ironi og tegnet ham med saa sikkert Maadehold som netop denne Wangenstein, aldrig har han haandteret et Forhold med lettere Elegance end Ingeniørens og Amerikanerfamiliens, aldrig heller taget menneskeligere og mere erfarent paa en ægteskabelig Misstemning end paa Ægteparrets Angells. Og med en helt koket Ynde er de fire—fem forskellige Pars Historier komponeret sammen i Rammen af en Atlanterhavsturs ni Dage; saa nydelig som i en Dans glimter Parrene rytmisk frem og forsvinder, de er stemte mod hinanden med saa fin og diskret Smag, og Forholdene udvikler sig med en saa lykkelig Blanding af Paralel og Kontrast, at de paa den behageligste Maade afløser hinanden i vor Opmærksomhed. Og Enkeltmelodierne holdes sammen i fælles Harmonier gennem Rejsens Fællesskab; lige fra den impressionistisk skildrede Afrejse og det første table d'hôte fører hver ny Dag paa Overfarten os saa at sige ind i et nyt Luftbælte med dets egen Stemningsfarve — den første Dag er den foreløbige Præsentations, den anden det første Bekendtskabs, den tredje er den begyndende Tilvantheds Dag —, og i disse skiftende Atmosfærer undergaar alle Enkeltforholdene parallelle Forandringer. Indtil saa Katastrofen indtræder, og Jerntæppet for hele Livets Komædie pludselig synes uhjælpelig at skulle falde for Rejseselskabet. En vittig og dybsindig Idé; det er paa en Maade Bjørnsons fra Sprængningsakten i „Over Ævne“ 2den Del, men forvandlet til en lystig Komædieidé, fordi det hele opløser sig i blind Allarm. Men idet Dødsangstens Øjeblik med ét har afklædt alle Personerne i deres Nøgenhed, har det i et Nu givet alle de halve Forhold, som befandt sig midt i en langsommelig Udvikling, et afgørende Skub fremad til Fuldendelse eller tilbage til Opløsning. Unægtelig giver nu Afsløringen os Læsere altfor lidet ny og overraskende Resultater; det Kursus i Menneskekundskab, der gives os ved at lade os se Hr. Wangensteins Idealisme eller Ingeniørens Kærlighed holdt til Ilden, er lovlig populært og beregnet paa et noget barrligt Publikum; alene Mynherr van Titufs Afsløring kan siges at komme som en Nysen over Læserne. Men i hvert af de smaa Dramaer virker Episoden imidlertid som en yderst fornøjelig og effektiv „deus ex machina“; som Fløjten i Eventyret har Dødens Pust i et Nu tvunget alt

og alle hen paa deres rette Plads. Der er ét Punkt, som Forfatteren ligesom har sprunget over og som sagtens ogsaa var vanskeligst for Fantasien at magte; det er de første Øjeblikke, efter at Skrækken er opløst i Ingenting, med de Tilbageslag af flov Slappelse eller ellevild Løssluppenhed, der her maa have gjort sig gældende over hele Linien. Men vittig og velgørende virker saa bagefter den sidste Dag, da Skibet og Stemningen glider ind i smult Vande, og Resultatet af det store Afklædningsøjeblik nedfælder sig for de forskellige Agerendes Vedkommende. Det hele er nærmest en fantasifuld Spøg, en indholdsrig Parabel, digtet af samme humoristiske og dybe Menneskekender, der skrev de to uforlignelige „Trolde“bøger.

„Der Drang nach Wahrheit“ og „die Lust zu fabulieren“ — de kan være lige menneskelige; men at tale Sandhed igennem Fabelens Løgne, det er og bliver nu alligevel Digtningens guddommelige Tungemaal.

VALD. VEDEL

GREV HOLSTEIN LEDREBORG

I

Om Grev Holstein Ledreborg fortælles det, at han under den lange politiske Strid jævnlig trøstede Venstres Ledere med en Henvisning til Jøderne, der maatte dø i Ørkenen, saa at først det næste Slægtled kom ind i Kanaans Land. Hans Spaadom er gaaet i Opfyldelse. Af Venstres Førere, som vi kender dem fra et gammelt Fotografi, der nu formodentlig hænger rundt om i Bønders og Husmænds Stuer, med Berg i Midten, Bojsen og Høgsbro foroven, Hørup og Holstein fornedet, skulde ingen komme med over i den nye Tid. Hørup, der naaede længst med, opnaaede dog ikke at komme længere end Moses, det vil sige lige til Grænsen, hvor han et Øjeblik fik Lov at kaste et Blik ind i Fremtidens Land.

En saadan fælles Skæbne tyder paa et fælles Aandsanlæg. Dette Aandens Fællesskab ligger vistnok deri, at disse fem Mænd — i Modsætning til deres Arvtagere — alle var Idealister. Hos Berg den Art sangvinsk og doktrinær Idealisme, der nærmest synes at nedstamme fra Rousseau. Hos Høgsbro og Bojsen en Idealisme, der hverken var sangvinsk eller doktrinær, navnlig ikke hos den første, der baade i politisk og aandelig Henseende halvt var Aanden fra 48, medens den anden Halvdel var grundtvigsk Folkelighed, og som blev noget udtørret eller udvandet ved at beherskes af en Koldblodighed i Sindet, der laa fjernt fra Hørups og Holsteins Lidenskabelighed. Hos Hørup en revolutionær Idealisme, der vilde vende op og ned paa Tingene, vid i sit Syn, fæstnet ved

Karakterens og Viljens Styrke og samtidig parret med en bondeagtig Mistænksomhed og beregnende Kløgt. Hos Holstein endelig en Idealisme, som den udvikler sig hos den Enkelte, der uden verdsligt Formaal, i fuldkommen personlig Uafhængighed af Kampen mellem Samfundsklasserne, søger sit lidenskabelige Sinds Higen tilfredsstillet i Kampen for et Princip. Dette Princip var for Holstein som Politiker Forfatningen. Det var Grundvilkaaret for det danske Folks politiske Fremtid, der laa ham paa Sinde — og intet andet.

Demokratiet stamper som bekendt ikke alene sine Førere op af sit eget Lag, men henter dem alle Vegne fra, mellem Aandens varmhjertede Mænd og Madstrævets beregnende Lykkeriddere, ja lige ind i Hjertet af Baronernes og Grevernes Verden skyder dets Erobringer sig. Og som den store Aand, der har bestemt et helt Folks Udvikling, tidt netop ikke har været en Hjemmefødning, er det aabenbart heller ikke den daarligste Betingelse for at blive en politisk Stands Fører, at man ikke er født i den.

Alligevel vil en Skikkelse som Holstein altid være et Særsyn, ikke blot herhjemme men ogsaa under større Forhold. Han hører til en anden Gruppe af Aristokrater end de, der som de store Russere under Indtrykket af Massernes Lidelse og Undertrykkelse er blevne drevne ud i Martyriet. Holstein har derimod haft et Over-skud af det Mod, som maaske er det største af alt Slags Mod, Modet til at have sin egen Mening og sige den. Der maa i ham have været en uimodstaaelig Drift til at følge sit eget Hoved, selv om han af den Grund skulde bryde med alle sine Omgivelser. Et Ord, han engang sagde ved en politisk Studenterfest, at det kommer an paa at kompromittere sig, røber maaske Hemmeligheden. Han gjorde sit eget Eksempel til en Lære for Studenterne, for Sønnerne af de pæne Familier, og jeg tror, han dermed gav en Nøgle, der aabner et Indblik i hans Aand. Han har følt en formelig Glæde ved at kompromittere sig. De Ofre, han har maattet bringe, og som maaske ikke har været saa smaa endda, har han derfor aldrig skænket en Tanke, end sige et Ord. De personlige Angreb, de lukkede Døre, Trudslerne har snarere skaffet ham en Fornøjelse.

Som Konvertit var han maaske ogsaa noget kendt med, hvad det vil sige at være uden for det officielle Selskab. Holstein skal selv engang spøgende have sagt, at i den religiøse Rangforordning i Danmark kom Katoliker ikke blot efter Jøder men ogsaa efter Muhamedanere. I hvert Fald gælder det om Katoliker, hvad der

er blevet sagt om Jøder, at der mod dem jo var et Skældsord mere. Der er mod dem det Ord, der altid her i Landet var et godt Skældsord, Ordet Jesuit. Og det er ogsaa blevet anvendt mod Holstein med en mageløs Udholdenhed af hans politiske Modstandere.

Naar man læser de to Stridsskrifter mod Lutherdommen, Holstein udgav kort før han indtraadte i det politiske Liv, bliver man slaaet af Paavirkningen fra Søren Kierkegaard. Han kalder ham nok i det aabne Brev til den arme Pastor Schepelern en „Trosbeslægtet“ af denne, men Udtrykket er brugt ironisk og det er tydeligt nok Forfatteren selv, der føler sig som hans aandsbeslægtede. Han er hans Aandsfælle i Polemikens Voldsomhed, der ikke staa meget-tilbage for „Øjeblikket“, i den polemiske Form, der bruger den samme Dialektik med fingerede Dialoger, dræbende Angreb under Forsvarets Maske, indfører de Anonymer og Pseudonymer, man kender fra Kierkegaard. Den har ogsaa hans bespottelige Vid, der faldt de lutherske Gejstlige for Brystet som Blasfemi og Æres-skænderi. Men fremfor alt opstilles her Fordringen „Kristendom eller Ikke-Kristendom“ med samme Fanatisme og Absolutthed som hos Kierkegaard, som et Enten-eller, over for hvilket den Kristendom, vi kender her i Landet, kun er Pjat.

Baade for Hørup og Holstein som for mange andre af det Slægtled, der blev modne Mænd i 60-Aarene, er Søren Kierkegaard blevet det store Forbillede. De har trængt til Idealer, der kunde holde dem skadesløse for den Tomhed, det herskende æstetiske og politiske Liv fyldte dem med. Og alt som Uviljen mod det nationalliberale Parti voksede sig stærk i dem, har de givet deres Ungdom Tilslutning til denne ensomme Skikkelse, der stod lige stejl over for den æstetiske Forflygtigelse og det politiske Rabalder.

Kun med Grundtvig har Kierkegaard maattet dele Herredømmet over Ungdommens Sind. De to har delt Riget mellem sig. Men medens Grundtvigs Disciple er gaaet sammen i Flok og har stiftet baade en Menighed og et politisk Parti, er Kierkegaards Tilhængere hurtigt bleven adsplittede. Det er som G. Brandes har sagt: Der gaar fra ham én Vej til Katolicismen og én til Fritænkningen.

Der var saaledes fra første Færd af hos Holstein intet, der tydede paa, at han skulde blive en politisk Fører, og maaske blev han ogsaa senere i Venstre mere en Enkeltmand end det udadtil saa ud til. Han var en selvstændig Natur, formet inden fra, utilgængelig for Tryk og Afslibning fra sine Omgivelser. Alt tydede

paa, at han, hvis han gik ind i det offentlige Liv, vilde gaa en anden Vej end den Vej til Sejr og Lykke, hvortil han mere end de fleste blev født.

Men for den sunde Sans i Danmark, der af de nationalliberale Aviser var blevet opdraget til at være paa Post over for alle, der ikke var indfødte i Fædrelandets og Dagbladets Danmark, var denne Stamherre, der søgte Selskab og gjorde fælles Sag med Degne, med Skomagere og Skræddere og andre simple Folk uden Manerer og hvide Halsbind, mere end man kunde lade sig byde. For Spidsborgerligheden maatte en saadan Idealisme, der satte sit politiske Liv ind paa en Forfatningskamp, staa som ganske utrolig. Der maatte stikke noget under. Om ingen anden Politiker har Legenden bredet sig med en saadan Frodighed som om Holstein. Han har tiltrukket Fantasien. Han blev hurtigt den politiske Skandales Yndlingsemne. Det er næsten kvalmende at læse de samme Smædeord gentagne fra Pen til Pen, fra Topsøe og til H. Wulff. Det er den blaserte Lediggænger, der har udtømt alt andet Tidsfordriv, og nu har slaæet sig paa Politik som en ny Slags Sport. Eller det er den snedige Jesuit, for hvem Hensigten helliger Midlet, og som derfor bruger Demokratiet som et Middel til at naa sine lønlige Hensigters Maal. Eller det er Ærgerrigheden, der har besat ham, Lysten til at spille en fremragende Rolle, blive Minister — eller som Topsøe i sit Forsøg paa at udspekulere noget raffineret varierer det til, — „ligge paa sin Sofa og styrte eller indsætte Ministerier“. Særligt den Forklaring, at Holstein slog sig paa Venstrepolitik for i en Fart at blive Minister, er mange Penge værd.

Ogsaa Modsætningen mellem Adelsmanden med „det slebne Væsen“ og Arving til et af Landets største Grevskaber, og „den vadmelsklædte Almue“, hvis politiske Talsmand han var, er for Fantasien vokset og har afsat mange Sagn. Hvad Rygtet har vidst at fortælle om Kjælland, at han skrev sine bidende Skildringer af de Fattiges Elendighed i Silkeslobrok og Atlasktøfler, blegner mod Legenderne om Holstein. Ingen var saa ærke-aristokratisk som han; han ærede med Forkærlighed enhver aristokratisk Tradition, taalte ikke den mindste Krænkelser af Adelens selskabelige Forrettigheder, havde visse Manerer og Klædningsstykker til folkeligt Brug og andre blandt sine Standsfæller, og var under sin politiske Agitation i stadig Angst for, at han skulde miste sine grevelige Privilegier, hvorom han paa Morgenbladets Kontor havde anstillet omhyggelige Undersøgelser.

II

Holstein valgtes første Gang til Folketinget den 22. Sept. 1872 i Lejre-Kredsen. Dette sagnrige Sted i Danmark fik fra det Øjeblik af for anden Gang sin historiske Betydning som et politisk Midtpunkt og Samlingssted. I Herthadalen, der ligger paa Grevskabet Ledreborgs Grund, den samme Dal, hvor man i Sagntiden fejrede Offerfester, holdt i Tiden fra 1872 til 1890 det sjællandske Demokrati sine politiske Møder med Holstein som Midtpunkt paa Talerstolen. Der skal have ligget en egen Skønhed og Festlighed over disse Møder i Herthadalen, der var som af Naturen bestemt til Mødested med sine skovklædte Skrænter ned mod Dalens Bund, hvor Talerstolen var rejst.

Valgstedet i Kredsen var oprindeligt Blæsenborg Kro, og til dette Navn knytter der sig for Højre Mindet om en af de faa Sejre i aaben Mark, Partiet vandt over Holstein. Da Kroen nemlig blev nedlagt, og Holstein i Folketinget indbragte et Forslag om at faa Valgstedet flyttet til Lejre Kro, blev dette Forslag forkastet af Højre. Valghandlingen maatte da foregaa paa Landevejen og de omliggende Marker uden at man kunde faa Tag over Hovedet eller Forplejning til Mennesker og Heste.

Det samme Valg, der gjorde Holstein til Medlem af Folketinget, gav for første Gang Venstre Flertal i Folketinget. Venstre var dengang et ufærdigt Parti, paa én Gang overmodigt og uopdragent og dog trykket af Forlegenhed og Beskedenhed. Intet Under at et Flertal, der faldt ned i Skødet paa et saadant Parti, gjorde det svimmelt.

De Nationalliberale derimod havde dengang, hvad man maaske kunde kalde deres Efterblomstring. Deres Førere sad atter bænke i Højsædet. Der havde jo været en kort Tid efter 1864, hvor de holdt sig tilbage, anerkendte deres Nederlag og næsten demonstrativt tilkendegav, at de havde udspillet deres Rolle. Monrad rejste til Ny-Zeeland, Hall levede ganske ubemærket som Privatmand. Poenitense og Klostergang over hele Linien. Det var Perioden 1864—70, Oktoberforeningens og Grev Frijs's Ministeriums Dage.

Holstein havde oplevet, hvorledes Godsejerne i 1866 under Trykket af det herskende Bondehad i København ikke havde vovet at besegle Overenskomsten med Bønderne ved at gøre I. A. Hansen til Minister. Han havde dernæst i Omgangen med sine Standsfæller mærket, hvorledes de lod sig bruge af Embedsmændene

og tyrannisere af den af Ploug og Bille fabrikerede offentlige Mening. Han havde set Grev Frijs ryste af Skræk for det store aandsoverlegne Embedsparti og hurtigt give tabt. Intet Under at disse Indtryk havde vakt en levende Uvilje hos ham mod det nationalliberale Parti. Der er mellem hans første Taler paa Rigsdagen en, hvor han i et Svar til Bille har holdt et større Opgør med dette Parti. Han skildrer, hvorledes Partiet en kort Tid havde overladt Magten til andre, men saa gennem sine Blade bidrog til, at disse Mænd, „der havde trukket Læset ud af Dyn-det“, maatte vige. Han opruller et yppigt Billede af de herlige Dage, Partiet havde haft her i Landet, hvor hyggeligt det havde forstaaet at indrette sig, hvor let det havde haft ved at afstryge sin oprindelige politiske Farve for saa at indrette sig bekvemt som konservativt Parti. Han henviser til, hvor vanskelig den Vending havde været for de nationalliberale Partier i andre Lande, men hvor glat det var gaaet her i Landet, skønt vore Nationalliberale aldrig havde haft Begreb om et virkeligt konservativt Partis gode Sider. De havde egentlig kun været konservative i den Betydning af Ordet, „at de havde holdt paa alt, hvad de i deres Velmagtsdage havde skaffet sig sammen og ikke givet andre noget“.

Ordene taber i denne Gengivelse deres Stemning og Tone. Og dog har det dengang endnu mere været Tonen i Ordene end deres Indhold, der har bidt paa dem, mod hvem de var rettede. Det var en utrolig hovmodig Tone, de Nationalliberale dengang anvendte mod deres Modstandere, og den var egentlig endnu mere fornærmelig i sin Ros end i sin Dadel. Venstres ledende Mænd behandlede som Skoledrenge, der fik Karakterer for Flid og Opførsel. De gode Karakterer lød saaledes: Om Berg: „Han har gode Evner og har med Flid stræbt at bøde paa deres ensidige Udvikling“. Om Høgsbro: „Han har gode Kundskaber“, „I borgerlig Henseende er han hæderlig“. Ogsaa Holstein blev budt velkommen i Folketinget af Hall som af en Lærer, der første Gang har hørt en ny Dreng i Klassen. Der var „en smuk Form og en smuk Tone i Foredraget“ og „Lethed i at udtale Tanker“. Og denne Ros har i Datiden vakt saa megen Opsigt, at den figurerer i Leksikonernes Biografier af Holstein som noget for ham usigeligt smigrende.

Hans egen Følelse har været en anden. Han var ikke af dem, der trængte til at laane det gængse Maal til at maale sig og andre med. Det er en hel ny Tone, der lyder gennem Holsteins Krigs-

erklæringer, en skarpere og voldsommere Tone, der varsler om, at Signalerne var i Færd med at ændres. Det er Holsteins første Betydning, at han indledede Angrebskrigen mod Højre. Paa det Tidspunkt, da han holdt den anførte Tale mod de Nationalliberale, havde Hørup endnu ikke taget fat. Og de andre Førere for Oppositionen havde hidtil holdt sig til Forsvaret. Berg manglede aabenbart ganske Greb paa at behandle de Nationalliberale. Han var en stovt Karl paa Landet, men alle de Slag, han vandt her, tabte han igen i København. I Bojsen var der tykt med national-liberal Race, en Ætling af Birkedalerne, Barfoderne og Hammericherne som han var. Og for Høgsbro laa Kampen i aaben Mark ikke.

Men mellem Holstein og de Nationalliberale var der Blod, som mellem dem og Hørup. Det er Junkerblodet og Bondeblodet, der tager Hævn for den aarelange Undertrykkelse. Man behøvede blot at se Holstein paa hans Plads i Folketinget midt i Levningerne af den gamle nationalliberale Garde for at opdage Raceforskellen. Og han havde det Vovemod, hvormed den maatte være udrustet, der vilde indlade sig i denne Kamp. Han gjorde Venstrepolitikens Kedsommelighed til noget af en Fest, fordi han havde det Over-skud, der giver Raad til at dække Bordet med Lys og Blomster, hvor der før kun havde været Tarvelighed og tør Kost. Han havde den samme Friskhed og Mod paa sin Mening som de andre havde haft, da de var unge. Før første Gang var Viddet paa Venstres Side. Derfor kom det til at hedde sig om ham, at han „gjorde Grin“ med Tingene. Og udæskende som han var i Brugen af sine Vittigheder, ubekymret for Misforstaaelse af dem, der ikke med Kierkegaard véd, om ikke Latteren er Alvor og Alvoren Latter, blev han snart til Forargelse for Bedemændene, ikke mindst dem i hans eget Parti. Dr. Pingel f. Eks. har engang sagt, at det jo ikke er med Vittigheder, at man løser Politik. Men naar Modstandernes mest ødelæggende Vaaben er deres Vittigheder, mon det da ikke netop er god Politik at slaa dem dette Vaaben af Haanden ved at bruge det mod dem selv.

Man lærer af Datidens Aviser, at Højre ikke sorterede sine Modstandere efter deres Anskuelser, men efter deres Paaklædning. Der var Kofter og Frakker, Transtøvler og blanke Støvler. Og man var ikke i Tvivl om, at Frakkerne og de blanke Støvler var den værste Race. Højremændene betragtede og behandlede Holstein simpelthen som en Forræder mod Frakkens Sag. Da Gods-

ejerne var gaaet op i det fælles Højre, følte de naturligvis Forræderiet som rettet mest mod sig. Grev Frijs, Holsteins Slægtning, i hvis Hus han var gaaet ud og ind, kendte ham ikke mere. Da i et Fællesudvalg, hvoraf de begge var Medlemmer, Ordet blev givet til Holstein, sagde Grev Frijs højt: Hvem er det? Bestandig blev det forsøgt, at sætte Upaalidelighedens Stempel paa ham, at gøre ham til en Politiker, man ikke behøvede at give Svar.

Hvori bestod da denne Upaalidelighed — denne Fortid, der kom igen som et Omkvæd, hver Gang Højremusiken paa de store Slagdage spillede sin Nidvise om Grev Holstein? Da han kom ind i Tinget, sagde han i sin første Tale denne Sætning, der aabenbart havde et bestemt Sigte: At han foreløbig, indtil det blev ham forbudt, regnede sig til de Konservative. Han sluttede sig ikke til noget af de bestaaende Partier, Højre, Mellempartiet, det forenede Venstre. Han havde angaaende Sagerne sin egen Mening. Han vilde bevare Fideikommissgodserne, for at Ejendomsbesiddelsen kunde knyttes til Familien, og talte derfor mod Venstres Forslag om deres Overgang til fri Ejendom. I Skolesagen holdt han paa Friskolen mod Statsskole og Skoletvang, og vilde have Religionen udelukket fra Undervisning i Statsskolen. Han var Medforslagsstiller til et Lovforslag om Understøttelseskasser og bekæmpede her — som Venstre senere — Sondringen mellem værdige og uværdige Trængende. I Skattespørgsmaalet var han en Modstander af de indirekte Skatter, fordi de hvilede tungest paa den fattige Befolkning. Han vilde alene af den Grund ikke gaa med til en større Udvikling af vort Militærvæsen, at man derved for lang Tid bandt sig til den indirekte Beskatning. Det var for ham dobbelt Uret at lade den menige Befolkning, paa hvilken i Forvejen Værnepligten tyngede mest, ogsaa betale Pengene til forøgede Militærudgifter. Derimod vilde han gaa med til en Sammenkobling at en større Militærbevilling med en Indkomstskat, hvis Højre samtidig vilde opgive Københavns Befæstning.

Dette var efter Holsteins Opfattelse konservativ Politik. Langt senere har han engang i en udmærket Tale udviklet, hvordan vi her i Landet egentlig slet intet konservativt Parti havde. Vi havde intet i 1848, fordi Absolutismen ikke kunde opdrage andet end Embedsmænd. Vi havde intet i 1866, fordi hele Tiden mellem 1848 og 1866 var optaget af den ydre Politik. Vi havde heller intet efter 1866, fordi Estrup kun opdrog Medskyldige, men en ministeriel medskyldig var ikke det samme som en konservativ

Mand. Den sidste har sin Politiks Rod i Folkets Retsbevidsthed og sætter andres Ret over sin egen Profit.

Straks ved sit første Genvalg i Efteraaret 1873 udtalte Holstein sig klart i denne Retning: Al Politik maa være lydør for Folkets Ønsker og bygge paa dets Retsbevidsthed. Men disse ganske trivielle Ord skurrede i Højres Øren. Dets Blade vrængede Ordene om og gjorde Grin med dem. Saaledes blev det forbudt Holstein at regne sig til de Konservative.

III

Man hører undertiden den Indvending mod Holstein: Han havde ingen Idé. Som Partiets Ordfører maatte han give Afkald paa meget, paa en Maade ogsaa paa Idéen. For ham maatte Sammenholdet til en vis Grad blive hele Ideen. Det samme Hverv gav ham ogsaa Skinnet af at være blot og bar Taktiker. Det var ham, der som Ordfører maatte manøvrere Partiet ikke blot foran Modstandernes Slagorden, men ogsaa mellem Gruppernes Rivninger, og dette gav atter hans personlige Holdning en vis Lempelighed, der er Modsætningen til den Stivhed, der i den almindelige Mening hører til en Idéens Mand. Endelig var han i 14 Aar Ordfører paa Finansloven, og den faste Stamme i hans Politik maatte paa den Maade efterhaanden blive overgroet af et frodigt Løvværk af saglige Betragtninger. Han har følt det selv. I sin Tale ved Studenterfesten for Venstres Rigsdagsmænd sagde han, at han vilde lægge Studenterne paa Sinde, altid i Politik at kæmpe for en Idé, men han tilføjede: Hvorledes skulde Studenterne kunne finde Idéen i en Finanslovs Detailler.

Faa Politikere har alligevel haft en saa bestemt Idé med sin Politik som Holstein. Hans Idé er Forfatningen. Det vil ikke sige det konstitutionelle Princip i Almindelighed, men Grundloven af 28. Juli 1866. Men kunde næsten kalde den for hans fikse Idé, i den Grad ligger Kampen for dens Forstaaelse og Gennemførelse ham paa Hjerte.

Reformerne har ikke interesseret Holstein. Han har haft et skarpt Blik for, at Lovene efterhaanden vil gøre Borgerne umyndige under Embedsmændenes Værgemaal og afføde et Juristeri, der vil indskrænke den individuelle Frihed, der for Holstein er et endnu vigtigere Gode end den politiske Frihed. Visnepolitikken er Bergs og Hørups Opfindelse, men Holstein antog sig den med Varme, om end dens plumpe Form maaske nok virkede noget

frastødende paa ham. Modstræbende indlod han sig paa Reformpolitikken, vel vidende, at Regeringen intet bedre attraaede end at gennemføre Love, der afledte Befolkningens Interesse fra Forfatningskampen.

Holstein har stærkere end nogen anden fremhævet den Ejendommelighed ved Grundloven af 1866, at den ikke er Udtryk for en Doktrin om Folkemagt og Kongemagt, men Frugten af en Overenskomst mellem de stærkest virkende Kræfter i vort Samfund. Det er en temmelig fedtet, men ægte hjemmegjort Pagt, sluttet efter en ulykkelig Krig mellem de Kræfter, der var uden Andel i Krigen, Almuepartiet og Godsejerspartiet. Den er fremgaaet omtrent som Roms Forfatning fremgik af Kampen mellem Patricierne og Plebejerne. Den er bleven til paa samme Maade som før Absolutismen de Haandfæstninger, der indeholdt Herremændenes eller Bispernes Overenskomster med Kongen om Magtens Deling. Magtens Deling, Overenskomst mellem de to Ting, det er de stadig tilbagevendende Slagord i Holsteins Program.

I sin Afskedsskrivelse til Vælgere og Meningsfæller, da han i Juni 1890 nedlagde sit Mandat, siger han:

Principet, der ligger til Grund for Forfatningen af 1866, er Magtens Deling. — — — — — Man kan have forskellige Meninger om, hvor vidt Magtens Deling er et heldigt politisk Princip. Det indrømmer jeg. Jeg anser det for det bedste, ja for det eneste retfærdige og sunde i et lille Land, hvor Opgaven er den størst mulige Frihed for alle dygtige og brugbare Kræfter, uden Hensyn til, om det er Flertals- eller Mindretalskræfter, konservative eller Gennembrudskræfter. Det er i vor Tid den eneste Garanti for fuld personlig Uafhængighed og mod det politiske Partiregimente. Det er den stærkeste Bom for meningsløs Stormagtskopieren. Og kun det aabner Vejen for en Løsning af de sociale Opgaver, som intet Samfund nu mere kan skyde fra sig. Men — hvad enten man er en Ven eller en Modstander af Principet — naar det som hos os er Sjælen i Forfatningen, saa skal det holdes ubetinget og ubrødeligt. Den Pligt kan ingen undslaa sig for, allermindst da hint Princip om Magtens Deling jo ikke kom ind i Grundloven ved en Tilfældighed eller i Kraft af en ensidig Beslutning, men blev bygget op paa gensidige Tilsagn, givne og modtagne paa Tro og Love.

Bergs Parlamentarisme maatte derfor være Holstein imod som doktrinær. Paa den anden Side havde han ikke faaet Foden inden for Folketinget før han blev klar over, at Højre arbejdede med en bevidst Sprængning af Grundloven i Udsigt. Det var i det mindeværdige Aar 1873, da de store politiske Krudtminer sprang Slag i Slag: Folketingets Adresse til Kongen, Landstingets Mod-

adresse, Folketingets Nægtelse af Finanslovens Overgang til 2den Behandling, Opløsningen af Folketinget, den Schørringske Adresse, Offentliggørelsen af den kongelige Haandskrivelse til Ministeriets Chef og Holsteins Forespørgsel i den Anledning. Holstein stod da i en lille Udvalgsgruppe, hvor ogsaa Scavenius befandt sig. Da han stillede sin Forespørgsel om den kongelige Haandskrivelse, fløj denne Udvalgsgruppe i Stumper og Stykker. Scavenius gik til Højre, Holstein til Venstre. Det er rimeligvis ogsaa Holstein, der har forfattet den Schørringske Adresse; Haanden er nok Schørrings, men Røsten er Holsteins. Og maaske har han ventet sig nogen Virkning af denne meget behændigt affattede Adresse, der klemte Ministeriet saa haardt, at det kun slap ud af Klemmen ved at dække sig bag Kongens Person.

Denne aabenlyse ukonstitutionelle Adfærd, at lade Kongen personligt tage Stødet af for Ministeriet ved en uden ministerielt Ansvar udfærdiget Haandskrivelse, var en Blottelse, som en saa polemisk Natur som Holstein ikke kunde ønske sig bedre. Der er ogsaa over hans Tale ved denne Lejlighed en Sikkerhed i Udfaldene, en Planten af Vaabnet i de saarbare Steder, under hvilken de angrebne ømmede sig. Det var den sure Svie oven paa den søde Kløe, som Højrebladene havde følt ved at stille Venstre Valget mellem at kaldes et loyalt Parti eller opgive sin Opposition.

Misundelsesværdige Tid, da de politiske Spørgsmaal endnu ikke var traadte flade. Nu er det alt sammen Ting, der har Skimmelsens Mug over sig, men dengang var det den unge Vin paa Politikens Bord. Der er over denne Aargang 1873—74 af vor politiske Forhandling en Buket, som ingen af de senere Aargange naar. Hvor spiddede Holstein ikke den poetiske Vending om Kongens Ret til frit at udnævne sine Ministre paa sin skarpe Tunge, og efterlyste dens Modstykke: Kongens Ret til frit at afskedige dem. Hvor afslørede han ikke det staaende Fif i alle Ministeriets allerunderdanigste Forestillinger til Kongen, at tale om et Parti eller et Flertal i Folketinget som Modsætningen til Landstinget. Og hvor lidt anede han da, at han 17 Aar i Træk skulde tærskes Langhalm paa disse Sætninger, saa at den, der skriver hans Historie, i 1890 kan finde ganske den samme Tale som den i 1873.

Holstein har i sit Forfatningsprogram den Vending om Ministeriet, at det skal være den stærke Mægler mellem Rigsdagens to Ting. Hans Tanke er den: Jo myndigere et Ministerium er, des bedre er det; med Skyggeministerier, der i hver Sag maa

spørge sig for hos Landstinget, er der intet Udkomme. Aldrig et Øjeblik har han troet paa Fortællingen om Ministeriet Estrup som den stærke, karakterfaste Regering. Han har paa vist — især i en Tale fra Efteraaret 1886 — hvorledes Estrup fra det Øjeblik af, da han over for Valget mellem Fiasko eller Retsbrud havde valgt det sidste, for hvert Skridt sank dybere ned i Afhængigheden af sit eget Parti.

Og dette Parti vilde ingen Overenskomst. Den Opgave, Holstein havde stillet sig, blev derfor uløselig. Han har paa en Maade hele Tiden arbejdet paa en Løsning af Cirkelns Kvadratur. Alle de mislykkede Forsøg, der blev gjort indtil 1890, var væsentligt hans Værk, Forliget af 8. November 1877, Majforliget 1882, Til løbet til Smørforliget 1888. Han ansaa denne Vej for den gavnligste for Venstre, hvis Magtstilling han ikke overvurderede som Berg og Hørup, der begge bestandig ventede, at Omslaget stod for Døren. For Holstein derimod stod det klart, at Forfatningens Tyngdepunkt var den partiske Rigsret, og at Venstre for lang Tid kun vilde blive et Bondeparti over for Højres stærkt sammenarbejdede Penge- og Intelligensparti. I 1875, da Hørup ansatte Ventetiden til en „Jagtrubbers“ Længde, fik Holstein ved en bestemt Lejlighed sine Meningsfællers Uvilje over sig ved at udvikle, hvor let Regeringen kunde holde sig Aaringer igennem ved en kraftig Brug af Provisoriet. I 1883—84, da Berg troede, at han ved et Arrangement om Forsvarssagen kunde faa Ministeriet fjernet og for at gøre sit Parti mere præsenterbart som Regeringsparti vilde skille sig af med Hørup, fraraadede Holstein ham bestemt denne Historie og spaaede ham, at han vilde blive narret for Lønnen. Og i 1885, da Statskuppet var gjort, udtalte Holstein straks offentligt, at det vilde vare mindst 10 Aar, hvilket indbragte ham en Tilrettevisnings-Skrivelse fra en Højskoleforstander, der 5 Aar efter var paa fuld Flugt over i Sammensmæltningen.

For Hørup var al Politik Agitation under vekslende Former, han vilde have Kampen fortsat, indtil det demokratiske Parti havde naaet en herskende Stilling. Anderledes for Holstein. Han vilde ikke, at Underklassen skulde løftes højt, og Overklassen ydmyges dybt, men at begge Klasser skulde anerkendes som lige virksomme Kræfter. Og Midlet hertil var, at Forfatningen af 1866 blev ført ud i Livet og fæstnet ved en Fællesforstaaelse.

Derimod mødtes Holstein og Hørup i fælles Afsky for Dan nelsen af et stort Mellemparti ved Sammensmæltning af mod-

staaende Partier, saaledes som Tanken var med Forligspolitikken efter 1890. Holstein vilde ikke, at Konflikter skulde hindres ved et saadant Mellemparti, der beherskede begge Ting, men han vilde en klar Fredslutning paa Forfatningens Grund, der lod begge Partier, Højre og Venstre, bestaa i deres naturlige Modsætningsforhold.

Men han led Skuffelse paa Skuffelse. Deraf fulgte en vis Svingning i hans Holdning. Naar hans forsonlige Stemning havde ført ham til et Forsøg, der endte i Skuffelse, fulgte et Omslag, der førte ham ud i det mest uforsonlige Standpunkt. Der har sikkert været Aftaler eller Forudsætninger mellem ham og Højre, hvor han er blevet narret, Ting, som endnu tilhører den hemmelige politiske Historie. Derfor stod han sammen med Hørup over for Provisoriet, og fra det Øjeblik af har de to aldrig været uenige om Politik. Berg blev som bekendt ængstelig for Statskupet og bad i sin Kvide Holstein om at gaa til Liebe, for i den 11te Time at faa en Overenskomst i Stand. Men Holstein sagde nej.

Endnu engang gentog denne Svingning sig. Holstein var den første til at tage Stødet af for Statskupet. Derfor planlagde og begrundede han den Forhandlingspolitik, der ubegribelig for mange begyndte allerede 1886. Men da Ministeriet efter 4 Aars Forhandlingspolitik i 1890 egenmægtig gennemførte Bevillingen til Middelgrundsførtet, og Landstinget hurtigst muligt løb til og satte sit Segl derpaa, indsaa Holstein, at Maalet nu maatte være Folkeetingets ubetingede Sejr over Landstinget.

Saa veg han Pladsen. Forinden havde Bojsen været hos ham og foreslaaet ham et Samarbejde paa den Sammensmæltning, de Moderate var i Færd med at forberede. Men det vilde han ikke være med til.

IV

Han var desuden og med god Grund træt, mindre af Kampen med Højre end af den indre Splid i Venstre, som han i lang Tid med Opbud af al sin Kraft havde behersket men nu ikke mere kunde holde nede. I den Skinsyge, der laa bag ved Gruppestriden i Venstre, tog han personlig ikke Del. Og den Antipati, han altid havde følt for denne Gruppelolitik, var formodentlig efterhaanden steget til Væmmelse.

Hvor træt og skuffet maa han ikke have følt sig. Først skuffet i sin Tillid til, at Højre vilde have saa meget tilovers for

Forfatningen og Retten og saa meget Fremsyn, at det foretrak en Overenskomst som den, Holstein havde arbejdet for, fremfor en Galgepolitik, hvor Partiets og Landstingets Liv stod paa Spil. Men dernæst og endnu mere skuffet i sin Tillid til den Fordræglighed, Venstres Grupper vilde vise indbyrdes. Det har været haarde Vilkaar, Holstein har haft. En Førers Liv er altid fuldt af Anspændelse. Han skal i Nederlagets Timer — og hvor mange har Venstre ikke haft af dem — holde sine Tilgængeres Mod oppe, kæmpe med oprejst Pande, skønt han føler Grunden vakle, udfylde Tomheden, bevare Skinnet af Aktion, naar alt er Stilstand og Slaphed, underordne sig selv under Partiet og aldrig unde sig Tid til at trække Vejret. Alt det har Holstein kendt.

Men naar saa hertil kommer, at Partiet er splidagtig med sig selv. Holstein har aldrig været med i Venstres Gruppelolitik. Han har været nødt til at arbejde med den, fordi det var den eneste Form, hvorunder Oppositionen kunde samarbejde. Men han har altid nægtet at lade sig opstille som Gruffefører, er blevet staaende frit, paa en Maade ene. Fra dette Stade har han arbejdet i sit Ansigts Sved paa Sammenholdet, udholdt Trykket fra begge Sider og det Odium, der følger med en saadan Stilling, at ingen anser En for at være helt paalidelig og at man selv ingen helt paalidelige Venner har, haabet det længst mulige, indtil han i 1890 saa', at han havde taget fejl og derfor nedlagde sit Mandat.

I sin Afskedsskrivelse talte han dog ikke et Ord om denne Grund. Han undte aabenbart ikke sine Modstandere den Opmuntring eller Indrømmelse, der ligger i en saadan Bekendelse. Han lagde hele Skylden paa Højre, og gav derved et Eksempel, andre Venstremænd i samme Situation ikke har fulgt.

Det kan dog ikke blive nogen Hemmelighed, at det var Gruppernes Tryk paa hinanden, der klemte Holstein ud af Folkettinget. Han stod imellem, og hvis han ikke vilde klemmes halvt ihjel, maatte han gaa. Han vilde kun Politik. Venstres Iandre Førere vilde ogsaa Politik, men de vilde bruge den som Løftestang for Formaal, der kun halvt var politiske og slet ikke vedkom Kampen om Forfatningen. Og jo længere den politiske Strid trak ud, desto flere brændbare Stoffer blev der bragt ind i den indbyrdes Agitation. Skinsygen mellem Grupperne blev efterhaanden Drivfjederen til al Venstrepolitik. Hos Berg var der megen personlig Ærgerrighed med i Spillet; han vilde være, i hvert Fald tilsyneladende, Nr. 1. Men for de andre Førere var det ikke

i første Række en saadan af personlige Grunde udsprungen Strid, heller ikke blot en af Brødnid ledet Næringskamp om Bladforretninger. Det var mest et Kapstræv paa Liv og Død mellem to demokratiske Indflydelser om, hvem der skulde være den første. Og det vigtigste Middel til at bevare Indflydelsen var det, at være Nr. 1 paa Rigsdagen. Det gjaldt for hver af Grupperne om bestandig at konstatere, at den var den ledende, den anden den, der havde at følge. Og over for dette blegnede den Sag, der alene laa Holstein paa Sinde: Grundloven. Hadet mellem Grupperne blev efterhaanden langt dybere end Vreden over Estrup.

Denne Sygdom i Partiet kunde Holstein ikke helbrede. Gang paa Gang brød den frem og altid i uappetitlige Former. Det var til sidst blevet som to konkurrerende Forretninger, der skilte sig hver med sine Varer. Næppe var Partiet blevet samlet om Forhandlingspolitikken, før de Moderate henvendte sig til Holstein om at stille sig i Spidsen for dem og genoptage den Politik mod de Radikale, der ikke var lykkedes for Berg i 1884. Det var en Illoyalitet mod Hørup, uden hvis Hjælp de Moderate ikke havde kunnet holde Stillingen over for Bergs Sprængningsforsøg, og Forslaget bragte blot Holstein i endnu nærmere Forhold til Hørup. Da Hørup saa for at komme foran de Moderate i Løbet, begyndte sin Smørpolitik med Landstingets Godsejere, tog de Moderate straks det modsatte Standpunkt, indledte en parallel Forhandling med Indenrigsminister Ingerslev, og overstemte Hørup i Partiet. Da Holstein endelig i Samlingen 1889—90 for at samle hele Partiet om Forfatningen indbragte sit Grundlovsforslag, stod han isoleret med et opløst Parti omkring sig.

Man kunde antage, at Holstein ifølge sin Livsanskuelse maatte staa de moderate Grundtvigianere langt nærmere end de Radikale. Der er noget af en Grundtvigianer i ham i religiøs Henseende. Han betragter i hvert Fald Grundtvigianismen som det halve Skridt til Katolicismen, og har i det ene af sine teologiske Stridskrifter brugt det Udtryk, at der med Grundtvig er sket et afgørende Brud med den „intellektualistiske Indbildning, der er *nervus rerum* i al Protestantisme.“ Og han tilføjer med en Slags Kærlighedserklæring, at det ofte er ham af Hjertet imod at angribe Grundtvigianerne, fordi han paa en vis Maade set er langt mere enig med dem end uenig.

Man er dog her ganske paa Vildspor. Tros- og Aandsspørgsmaal har aldrig et Øjeblik bestemt Holsteins politiske Standpunkt.

Han har ønsket at holde Politiken kemisk ren for enhver saadan Indblanding. Hans Forbillede i den Henseende maa være England, for hvis politiske Partier det religiøse er et neutralt Anliggende.

Den dybeste Modsætning er desuden ikke den, der bunder i Livsanskuelser, men den, der bunder i Temperamentet. Og her er Modsætningen mellem Holstein og de Moderate udpræget. Det kan ikke være andet end at deres gennemførte Halvhed, de halve Indrømmelser, de gjorde baade i den praktiske Teologi og i andre Anliggender, var ham af Hjertet imod. Det Mellempartistandpunkt, de Moderate efterhaanden havnede i, den hele Middelmædigheds Politik, de indførte, stemte sig for Holsteins Bryst. Han var ingen Sammensmæltet, der var tværtimod i hans Natur en Radikaler. Det nære politiske og personlige Venskab, der forbandt ham med Hørup, beroede for en Del herpaa. Naar de to førte Krig med hinanden, havde man Indtryk af, at de ubemærket af de andre udvekslede et forstaaende Blink med Øjet. Holstein mente, det gjaldt fremfor alt om at hævde sin Mening helt ud, saa indgød man sine Modstandere Respekt og kunde til Gengæld agte dem. En Tale han engang holdt paa Rigsdagen under Forhandlingen om Universitetet og den lærde Skole, en i mange Henseender mærkelig og af stor Selvstændighed præget Tale, røber ved et hvast Udfald mod en moderat Teolog, der havde haft Ordet forud, hans Følelse i dette Forhold. Ordene lød saaledes:

De ærede Teologer i vore Dage begaa den Fejl, som alle gode, brave og beskedne Mennesker, at de tro at vinde Modstanderne ved at se, om de ikke halvt om halvt kunde være lidt som de. Saaledes har jeg ogsaa truffet Teologer, som troede, at de kunde redde Religionen ved at gøre smaa Indrømmelser og sige til den frie Tankes Forkæmpere: Vi holde heller ikke af det rene Mørke, vi nøjes med lidt; — — vi er naturligvis ikke saa begavede som I, der overhovedet ikke tro paa noget, men vi er ikke saa slemme som I tro. Deri tage de Herrer imidlertid fejl. Jeg vil sige det ærede Medlem, at det, de andre kalde Lys, kalde vi Mørke; jo mere man kommer til at hævde dette, desto bedre vil man kunne gensidig respektere hinanden, og desto bedre vil man ogsaa komme til Forstaaelse; men ved alle disse smaa Indrømmelser, Teologerne gøre, og ved at fortælle andre, at det dog ikke er et saadant Bælgmærke, komme de ikke en Smule videre; de opnaa ikke andet end at de andre trække paa Skuldrene af dem og at de blive fuldstændig latterlige.

V

Den eneste politiske Tillidspost, Holstein har attraaet, er den som Oppositionens Ordfører. Stillingen passede til hans Talent. Thi han var Taler, — var det fra Naturens Haand, af Lyst og

Overbevisning, og ved Udarbejdelse af sin Evne, var det netop, fordi han kun var det mundtlige Ords Mand og ikke tillige Skribent. Hans Veltalenhed var dernæst af den Art, der passer for Forhandlingen i en parlamentarisk Forsamling, han var Debattør i højere Grad end Agitator, hans Ord paa Tinge havde netop den Rækkevidde, der naar til Salens Væg og ikke længere ud til den offentlige Mening udenfor. Han var endelig en Dialektiker, udrustet med den formelle Begavelse, der behøves til Behandling af statsretlige Emner, og med denne Evne tilslebet til en Klinge af polemisk Vid, som er nødvendig paa en Post, hvor Ordskiftet er en Tvekamp Mand mod Mand.

Hvad Holstein har skrevet er grumme lidt. De to teologiske Stridsskrifter, hvortil knytter sig nogle Artikler i „Morgenbladet“ langt senere, et lille Forsvarsskrift for Forliget 1877, og nogle korte Programartikler. Det er det hele. Han er altsaa ikke som mange andre kommen til det mundtlige Ord ad det skrevne Ords Omvej. Det er overhovedet ikke nogen sproglig Begavelse, der har gjort ham til Taler. Han har levet sig ind i sine Taler, ikke skrevet dem op forud. Det mærkes ogsaa tydeligt. Talerne mangler jævnlig det Præg, det mundtlige Ord har hos den, der som Skribent arbejder i Sproget, søger og fastholder det eksklusive Udtryk som det, der skal bruges og intet andet. Der er ved mange af Holsteins Taler noget ligesom ikke helt fuldbaarent. De indeholder for mange af de til Konversationssproget hørende Overflødigheder, Ligegyldigheder og parentetiske Indskud.

Kun den, der har hørt Holstein, kan fælde nogen Dom om ham som Taler. Læse hans Taler for at studere hans Form, er ugørligt. Den er gaaet tabt. De fleste af disse Taler er jo holdte i Folketinget, og som bekendt iklæder Rigsdagstidendens Stenograf-Dansk alle Taler en ensformig graa Slavedragt, der fremkalder Indtrykket af, at man er i en Tvangsanstalt, hvor Arbejdet bestaar i at tilvirke Taler. Og de Taler, han i snesevis har holdt paa Folkemøder, er desværre helt gaaet til Grunde. De ligger hen rundt om i Bladene som Affald paa en Mødding. Holstein har selv været ganske ligegyldig for sine Taler, efter at de var holdte, han tror ikke paa en trykt Tales Værdi. Lejlighedsvis har han selv herom ytret: „Jeg lagde ikke stor Vægt paa mine Taler, naar de først var holdt. Forud levede jeg mig ind i dem. Memorere dem kunde jeg ikke. Læse Referaterne gjorde jeg ikke. En Tale er som et Baal, man tænder for at lyse, varme eller

brænde. Naar det er slukt, fejer man Asken bort. Optrykte Taler er som Sange paa en Lirekasse.“

Lige fra Demostenes til Nutiden har det været en Regel, at de store Talere manglede Veltalenhedens naturlige Betingelser. Holstein var en Undtagelse fra denne Regel. Hans Tales Virkning understøttedes i høj Grad af ydre Fortrin, Skikkelse, Holdning, især den ranke Holdning af Hovedet, Haandbevægelser, Foredragets Rytme, Stemmens blødt klingende Vellyd. Et Indtryk var især blivende, og det bevares ogsaa, naar Talen læses, at alt frembringes uden ringeste Anstrengelse, som en Række Indfald, der ved Lyden af en hemmelig Fløjte blæses paa rette Plads. kommer, naar der er Brug for dem, og hvor vovede de end stundom kan være, dog altid falder ned paa Forbenene. Der var over Holsteins Tale et Præg af Naturlighed og Harmoni med Talerens inderste Væsen, en naturlig Elskværdighed, en naturlig Uforskammethed, ogsaa en naturlig Fornemhed og Foragt, naar Taleren med et Udtryk, der vist stammer fra Kierkegaard, indrømmede en Modstander Fortovsretten i Debatten. Kun sjældent forekommer i hans Taler den Slags Vendinger, der gaar over i Ordsprogenes Samling, som Udtrykket den barberede Puddel om Finansloven, efter at den havde været under Behandling i Finansudvalget. Men de kan betragtes som en Skole i den Slags til Fægtesalen henhørende overraskende og snarraadige Riposter, Finter og Parader, hvormed den overlegne Ordfægter saarer sin Modstander eller dækker sig selv i Kampen.

Holsteins Taler tog sig altid ud, hvor udtærsket end Indholdet var. Naar han rejste sig for at tale, stimlede Medlemmerne, Modstandere saavel som Venner, sammen om hans Plads, og han holdt dem samlede i Lytten til han var færdig. Højres Ordfører, der som Regel fik Ordet efter ham, havde det af den Grund ikke behageligt, thi den Stemning, der altid bliver tilbage i Salen oven paa en god Tale, sænkede sig ned over den efterfølgende Taler og tog Vejret fra ham.

Hvad der skadede Holstein som Taler var hans store formelle Færdighed og det Eftertryk, hvormed han anvendte den. Han havde ingen Blufærdighed paa det Punkt, ethvert Middel var ham lige godt. Hans Dialektik kunde stille selve Emnet i Skygge og frembringe det Indtryk, at det hele var en Turnering og Taleren selv en Advokat, der lige saa godt kunde have forsvaret den modsatte Opfattelse. Han talte jo desuden paa Partiets Vegne, ikke ud

af sit Hjertes Dyb, maaske endog i enkelte taktiske Tilfælde mod sin Overbevisning. Det var ham, der som Ordfører i Debatten skulde begrunde Svingningerne i Partiets Taktik, dække over Modsigelserne, der i Tidenden laa og lurede paa ham, og det i Reglen med Front til to Sider. Hans Evne blev til sidst i de Aar, der ligger mellem 1886—90, Partiets sande Forsmædelsens Aar, fuldstændig misbrugt. Han opofrede sig med Troskab for Partiets Skyld, men det er noget af en Pine, at se et saa stort Talent anvendt under saa forsmædelige Vilkaar.

Desto mere velgørende er det at læse en Tale af Holstein, naar han taler for egen Regning. Som et Eksempel herpaa kan anføres den før nævnte Tale om Universitetet og den lærde Skole. Hans Forsvar for den gamle klassiske Skole og den Uddannelse af den formelle Evne, som i denne Skole sattes som Undervisningens vigtigste Formaal, er betegnende for ham. Med størst Varme omtalte han denne Skoles 2det Kursus, Retoriken: „Det, der naaedes i den retoriske Afdeling af den gamle klassiske Skole, er i Virkeligheden den højeste Fuldkommenhed, der kan gives Drengenes formelle Udvikling.“

For Holstein har aabenbart Talekunsten den højeste Rang i Kunstens Rige. Man kommer til at tænke paa den Rolle, Talekunsten spillede i Oldtiden. Med sin bevidste Vurdering af den formelle Intelligens, af Disputereøvelser og Talefærdighed staar Holstein som en fremmed i Holbergs Fædreland. Over hans Tale i det jævne danske Folketing kunde der ogsaa ligge et Skær af noget fremmedartet. Man fik det Indtryk, at han havde faaet sin Uddannelse i Udlandet.

Holsteins Hverv som Ordfører havde mange Sider. Som Finanslovsordfører udøvede han den offentlige Menings Kontrol med Forvaltningen af Landets Penge. Som politisk Ordfører forsvarede han Folkets grundlovmæssige Ret, i Formen dog mere som en Anklage end som et Forsvar. Og ved hans Myndighed blev den store aarlige Opgørsdag, ved Finanslovens 1ste Behandling, til en virkelig Renselsesfest, hvor megen Uhumskhed blev skyllet ud af vort offentlige Liv. Da de første politiske Afskedigelser og navnlig de første Angivelser for Majestætsfornærmelse begyndte at befænge Landet i den bevægede Sommer 1883, tvang Holstein under Finanslovens 1ste Behandling det ministerielle Parti til et saa vanærende og frygteligt Spidsrodsløb mellem Foragt og Latter, at det fik nok deraf. Han traadte haardt til ved denne Lejlighed, brugte Udtryk

som Slavekaste og Krapyl om denne Del af Ministeriets Tilhængere, — „jeg slaar disse Udtryk fast i det parlamentariske Sprog som den mest passende Titel“, — men det skyldes vistnok Holsteins Optræden ved denne Lejlighed, at disse Udvækster i Fremtiden blev holdt under Saksen. Talens bedske Smag blev noget mildnet ved en humoristisk Skildring af det Slag i Hillerød, der havde staaet om Sommeren mellem Højre og Venstre. Det var en Forløbelse fra Venstres Side, men til at dække over en saadan ved en mellem Spøg og Spot gyngende Fremstilling var Holstein en Mester. Han havde selv dirigeret sit Partis Bevægelser under dette Slag, staaende paa en Stol, han havde lejet i Hillerød. Efter den Rolle, denne Stol har spillet i Datiden som et *corpus delicti*, burde den indlemmes i det national-historiske Museum paa Frederiksborg.

Med sine Ord om Baalet, man tænder, „for at varme, lyse eller brænde,“ har Holstein selv betegnet sig som Agitator. Af de mange Baal, han har antændt, véd jeg ingen, der har varmet, thi nogen lyrisk Understrøm er der ikke i Holsteins Natur. Adskillige har derimod lyst vidt over Landet som et Signal for Demokratiet, som den Tale, han holdt ved Mødet i Herthadalen i Sommeren 1883, eller den, han i Efteraaret 1886 holdt i København for at begrunde den ny Politik, Venstre da slog ind paa. Men de fleste har brændt, brændt med Svovl. Af Ilden var det især det hvislende og hviskende, Holstein kunde lægge i sin Agitation. Han kunde gaa meget vidt i hadefulde, lidenskabelige Udfald mod Modstanderne. Et Eksempel er en Tale, han holdt ved et Møde i København i 1885 kort efter Statskuppet. Her omtaler han Højre som en Bærme og bruger sine Udtryk og Billeder i Overensstemmelse dermed. Han siger om Højre-Partiet: Det var stillet som en Mand, der intet ejer og intet kan faa til Laans og derfor kun havde Valget mellem at skyde sig en Kugle for Panden eller forbryde sig mod Loven. Eller han sammenligner det med en Falskmøntner, for hvem det nu gælder om at faa Folk til at tage mod de falske Penge, han har lavet. Eller han betegner det Sprog, Højre har brugt i Fællesudvalget, som et Sprog, man ellers kun hører paa Landevejene, efter at det er blevet mørkt.

VI

Holsteins Udtræden af Folketinget kom ganske uventet for Offentligheden. Jeg mindes ikke, at der forud havde været den mindste Antydning af, at noget saadant kunde ske. Begivenheden

virkede som et Stød, efterfulgt af en uhyggelig Stemning. Den var jo ogsaa Skyggen, de kommende Ulykker kastede foran sig.

Faa Dage efter skulde der holdes et politisk Møde i Herthadalen, hvor Holstein skulde have talt. Nu blev det Hørup, der talte i hans Sted, og i følgende Ord bragte ham et Farvel fra Herthadalen:

Denne store Forsamling minder mig om saa mange lignende Forsamlinger her i Herthadalen, og den minder mig om den Mand, der var Sjælen i alle vore Møder, der i dobbelt Forstand var hjemme her — i Lejrekredsen og i Herthadalen — den Mand, som vi alle savner her i Dag. Det er udelukkende efter Grev Holsteins Anmodning, at jeg staar her. Han ønskede at gaa ud af Politiken saa stille som muligt, til saa lidt Afbræk og Ulejlighed for sine Venner som muligt. Derfor ønskede han ogsaa, at dette Møde maatte kunne afholdes, som det var berammet. Han var ikke den Mand, der forlader Laget og vender sig i Døren med onde Ord mod dem, der bliver tilbage. Ridderligt har han levet iblandt os og ridderligt er han gaaet bort. Der er i hans Afskedsord ingen Tvivl om Retten, og der er ingen Tvivl om Skylden, ingen af disse valne og fejge Ord, som naar Fjenden ved højlys Dag river Taget og Huset ned over vore Hoveder, endda spagfærdigt spørger, om det ikke var os selv, der gjorde det. Hans Afskedsskrivelse er en Anklageskrivelse mod Højre, dobbelt overbevisende, fordi vi og hele Landet véd, at ingen Venstremand har arbejdet som han paa Forlig og Forstaaelse, ud over alle Grænser, ud over alt Haab. Naar han siger, at der intet Udkomme er med Højre, saa kan De stole paa, at der intet er.

En Stiltfærdighed, som den, hvormed Holstein gik ud af Politiken; røber en Blufærdighed i hans Følelse. Det har været hans Skønhedsfølelse imod, Ansigt til Ansigt med sit Parti at skulle modtage dets Afskedshyldning og Tak. Og det er en lignende Følelse halvt af Stolthed, halvt af Sky for Mistanken om, at han traadte tilbage for i Stilhed at afvente det gunstige Øjeblik, der har indgivet Holstein de Ord, hvormed hans Afskedsskrivelse slutter: At Forudsætningen for hans Politik var bristet nu og i Fremtiden.

Han har villet brænde sine Skibe. Men det er dog maaske gaaet ham netop som det er skildret i Henrik Ibsens Digt: Brændte Skibe. Han brændte sine Skibe, og kun en Stribe af blaanende Røg blev tilbage. Men i Erindringen og Drømmen, i en natlig Rytters Skikkelse, er han hver Nat redet tilbage til den Kamplads, hvortil han havde villet afskære sig Tilbagevejen.

Men ogsaa kun i Tanken. Da Tiden kom forrige Sommer, da der blev aabnet ham en Mulighed for at indtage den politiske

Plads, hvortil han i Øjeblikket har vel den største Adkomst af alle, da vendte han uden Vaklen og med en Fart som om han mest af alt var bange for at blive antaget for paatrængende, tilbage til sit Herresæde. Lavt i Horisonten steg hans Navn frem et Øjeblik, til Forventning for nogle, til Ængstelse og Ærgrelse for andre, saa forsvandt det igen.

Hvad var Grunden? Jeg vil nævne en, som jeg tror er rigtig, om det end maaske vil forekomme de rigtige Politikere saare naivt at hæfte sig ved den. Det har i det afgørende Øjeblik budt Holstein imod at træde til, efter at andre havde udrettet det Stykke Arbejde, han i Træthed og Afmagtsfølelse havde kastet fra sig. At blive Minister for Embedets Skyld kan ikke friste Holstein. Stor Interesse for nogen Gren af Administrationen nærer han vist ikke. Og hans Ærgerrighed fristes næppe af det Magtomraade, der følger med Embedet. Det kan ikke blænde en Mand, hvis Øje er vant til at omfatte Besiddelser, der tæller flere Hovedgaarde end der er Kontorer i et Ministerium. Grunden har været en æstetisk. Den samme Blufærdighedsfølelse, der beherskede Holsteins Udtræden, har med forøget Styrke indfundet sig hos ham ved Tanken om en Indtræden igen. Den vilde føles af enhver, der ikke anser sig selv for et Reklameskilt, der tages ned i sløje Tider, men hænges ud igen i gode Tider, men dobbelt af en saa aristokratisk Natur som Holstein.

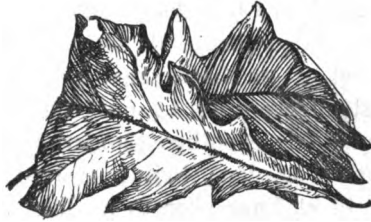
At de nuværende Ministre ikke dengang skulde have været ivrige nok for at vinde Holstein, er naturligvis en Fabel. Han har som ingen anden Betingelser, der vilde styrke det nuværende Ministerium, baade dets politiske Evne og dets Popularitet. Han betyder maaske i Øjeblikket ikke noget i Forholdet til den almindelige Valgret. Han repræsenterer ikke visse Tusinde Vælgere. Men han repræsenterer noget andet, noget ubenævnligt, der vilde have styrket Ministeriet over for en vis Side af den offentlige Mening, som netop af Venstre i den Tid, det var Opposition, blev slebet skarp som en Ragekniv.

Men dette havde dog været den mindste Vinding. Til at være Politiker behøves en Sum af Erfaring, som Holstein netop raader over. Den Tid er jo forbi, da man kan hente en Cincinnatus fra Ploven og sætte ham i Spidsen for Statens Styrelse. Og særlig vilde Holsteins politiske Evne have gjort Gavn til at erobre Landstinget og endelig en Gang bringe den blussende Strid mellem de to Ting til Ophør. Saa længe Folketinget var Løftestangen til at

hæve det menige Folk op til Jævnbyrdighed med Overklassen, var Holstein en udmærket Fører i Folketinget. Nu da dette Arbejde er over det vanskelige Punkt, er Landstinget hans naturlige Kampplads. Her er Fjender at slaa, Venner og Forbundsfæller at føre.

Det politiske Liv kender ikke til Taknemlighed. Den, der ikke helt er med i Dagens Stemning og Strømning, selv om det kun er en kortere Tid, regnes ikke med længer. Det fik Monrad at føle, da han vendte tilbage til Politikken. Holstein har den frivillige Landflygtighed tilfælles med Monrad, men ellers er deres Stilling helt forskellig. Monrad gik igen. Men Holstein vilde komme ind midt i den Virkelighed, han har arbejdet for. Han var en af dem, hvem Forfatningen af 1866 kaldte paa. Nu da denne Forfatning omsider skal til at virke efter sin Bestemmelse, er det uheldigt, at den skal savne den Mand, der fremfor nogen har været dens Talsmand.

ERIK HENRICHSEN

HUSMANDEN

DER er sket det mærkelige i denne Vinter, at et nyt Samfundslag er begyndt at røre paa sig og komme i Drift, og maaske netop det Lag, hvis Masse vejer stærkest til i hele det danske Folk. Det er Husmændene, de jordbrugende Husmænd.

Det er en Klasse med udflydende Grænser, men med et ganske bestemt Særpræg og med sin egen Historie. Nedadtil afgrænses den af de egentlige Landarbejdere, af Indsidderne, de jordløse Husmænd og dem, hvis hele Jordlod er en Kartoffelmark og Græsning til et Faar eller to og lidet derudover, og som er nødt til at søge Udkommet ved at gaa paa Dagleje for fremmede. Opadtil glider den gennem Bols mænd og Parcellister jævnt over iblandt de smaa Gaardmænd, kun adskilt fra dem ved Jordens Skyldsætning til under eller over en Tønde Hartkorn, en tænkt Grænselinie, der ingen Betydning har i det praktiske Liv.

Det er det Lag, der ligger midt imellem disse to Yderpunkter, et Lag der tæller vel en 100,000 voksne Mænd, paa Vej fra Landarbejderens personlig afhængige Stilling frem imod den selvstændige Landmands personlig uafhængige, det er dette Lag, der er begyndt at komme i Røre. Næsten samtidig er Husmandsbevægelsen brudt igennem hele Landet over; store Møder er blevet holdt; Organisationer er blevet dannet for de enkelte Landsdele. Bevægelsen har overalt en rent økonomisk Karakter, gaar uden om al Politik. Men den har en politisk Klangfarve. Det er en ny Klasse af Samfundet, der vaagner, bliver sig selv bevidst, begynder at rejse Krav. Og

i dansk Politik vil disse Krav komme til at virke som et nyt, skilende og samlende Element.

Bevægelsen havde aldrig kunnet slaa saa raskt og sikkert an, om ikke den havde sin Rod dybt fæstet i en forudgaaende Udvikling. Den er en retliniet Forlængelse — blot under større Former og med større Midler — af 20—30 Aars sejt Arbejde i det stille, et Arbejde som Tomme for Tomme har skudt Husmandsbrugets Niveau i Vejret.

Indtil for 20—30 Aar siden var Husmanden et af de døde Punkter i Befolkningen. Økonomisk var han afhængig af de større Landmænd. Det var paa Kornproduktionen, at Landbruget hvilede, men her var Husmanden langt den underlegne, baade i Forhold til Gaardmand og Godsejer. Han arbejdede daarligere og dyrere; han savnede moderne Agerbruksredskaber og navnlig Trækkraft, den han var nødt til at leje i dyre Domme og sjælden kunde faa netop til de Tider, hvor den var mest nødvendig; og tilmed laa hans Lod oftest ude i Udmarken, paa Overdrevene, borte fra den gammelkultiverede Bondejord, var fuld af Sten og Ukrudt og spændte tidt baade over Mosehuller og Sandstrækninger og Hede. Hvad hans egen Bedrift gav ham, var Naturalier, som ikke med nogen Fordel kunde afsættes, men som forbruges i Husholdningen: Kartofler, Grøntsager og Æg — naar det kom højere, Mælk, Smør og Flæsk. De rede Penge, han var nødt til at have mellem Hænderne, maatte han tjene ved at arbejde for andre. Lønarbejdet blev i de fleste Tilfælde hans Hovederhverv, og det saa meget mere, som Landarbejderlønnen dengang var endnu langt lavere, end den nu er; der maatte arbejdes i tre Dage for den Løn, der nu kan tjenes i to. Det meget Arbejde for andre virkede atter skadelig tilbage paa hans egen Bedrift; han kom træt hjem om Aftenen, og det ringe Udbytte, Jordlodden kunde kaste af sig, selv om den dyrkedes nok saa omhyggelig, skulde ikke anspore ham til at opbyde sine yderste Kræfter. Husmandslodderne regnedes Landet over i Almindelighed for de mindst indbringende, mest forsømte Bedrifter.

Hertil svarede alt andet. Han sløvedes under Overmaalet af Slid og Undermaalet af Ernæring og den fuldstændige Mangel paa Udsigt til nogen Sinde at kunne højne sin Stilling. Hans Interesser var snævrere end Gaardmandens, der havde været paa Højskole, der læste Aviser, der deltog i Politikken. Bøger havde han ikke Raad til at købe, Blade ikke Raad til at holde; politisk var han gerne indifferent, gik i den Retning, som de fleste i Sognet fulgte, men

uden nogen Varme. Fremfor alt gjaldt det om ikke at komme paa Kant med dem, i hvis Afhængighed han var. Naar han mødte ved Stemmebordet, sad Godsforvalteren eller Sognefogden bag det, og han stemte, som han skulde. I mangen en Kreds blev Højremanden Gang paa Gang baaret oppe af Husmændene paa Trods af Gaardmændenes Venstrestemmer.

Saa var det, Kornprisernes Dalen begyndte i Halvfjerdsernes Slutning og tog Fart frem gennem Firserne. Det var Godsejer og Gaardmand, som led derunder, Husmanden ikke. Han producerede ikke Korn til Afsætning og tog derfor ikke Skade af Prisfaldet. Hans Bedrift laa for lavt til at træffes af de synkende Konjunkturer. Lavere Kornpriser betød tværtimod Fordele for ham; han kunde faa billigere Brød til sig og sin Familie, billigere Foderstoffer til sin Ko og sin Gris.

Og Kornprisernes Dalen var det ogsaa, som gav Stødet til den Bevægelse, der skulde gøre Husmandsbrugets Opdrift mulig. Det var Overgangen til Produktion af Smør og Flæsk for Verdensmarkedet. Hen om Firsernes Midte rejste der sig Mejerier i Sogn ved Sogn, først Fællesmejerier, siden Andelsmejerier, hvor Husmanden med den ene Ko kunde faa Udbytte saa godt som Gaardejeren med de 20 eller 30. Hans Bedrift fik pludselig en helt ny Betydning for ham. Af Mælken, som han før havde drukket selv eller kørt til Smør, der ikke lod sig sælge til nogen rimelig Pris, kunde der nu vindes Guld; at forøge Besætningen fra én Ko til to eller fra to til tre betød en anselig Forøgelse i Indtægt; med Centrifugemælken, som kom tilbage fra Mejeriet, kunde der opdrættes flere Svin, og Prisen paa Flæsk gik i Vejret, som den gjorde det paa Smør.

Der aabnede sig Muligheder for Husmanden, og Husmandsbrugets Opgang tog sin Begyndelse. Den fandt Sted i samme Retning som Gaardmandsbrugets Opgang, men langt langsommere. Medens Gaardmanden inden faa Aar atter sad nogenlunde fast i Sadlen og havde redet den værste Storm af, vandt Husmanden kun frem Fod for Fod. For ham var det ikke en Krise, der skulde overstaas, men nyt, der skulde skabes fra Grunden. Og der var de største Vanskeligheder at overvinde. Jordlodden maatte dyrkes op, tidt næsten fra bar Bund; Sten maatte samles, Al hugges op med Hakken, Ukruet luges bort, Mosehuller fyldes, sid Grund drænes, Sand dækkes med Muld, Gødning køres paa. Det var mange Aars Arbejde, som krævedes hertil, og Husmanden stod uden nogen

Kapital, uden anden Hjælp end Kone og Børn, uden anden Trækraft end sin Ko. Han maatte tilmed stadig gaa paa Dagleje for at tjene Brødet. Men der var Søndagen, og der var et Par Timer i den tidlige Morgen og den sene Aften, som kunde udnyttes, og som blev udnyttede. Alen efter Alen af Jorden blev vundet ind under intensiv Kultur, og Roer og Korn blev saaet til Kvægfoder. Saa maatte Bygningerne udvides og udbedres, Stalden indrettes i Overensstemmelse med den moderne Kvægavls Fordringer, Svinehus og Ajlekumme og Gødningbeholder anskaffes. Og der maatte købes ny og bedre Redskaber. Alt sammen kostede det meget Slid og mange Penge, som maatte vindes ved nyt Slid eller ved trykkende Gæld. Især før de to Husmandskreditforeninger var blevet oprettet i 1880, følte enhver Gæld som saare pinlig; thi den maatte gerne stiftes hos en af Egnens Gaardmænd, til hvem Husmanden saaledes kom i rent personligt Afhængighedsforhold; han var stadig udsat for at faa Gælden opsagt, og han var tidt nødt til i den Anledning at lade sig meget byde.

Der er i de senere Aar fremdraget saa mange Eksempler paa Husmandsbedrifternes Udvikling i de forskelligste Egne af Landet, at man er i Stand til at skønne over Bevægelsen, ogsaa uden for de snævre Kredse, man kender af egen personlig Erfaring. Bevægelsen er en ensartet Landet rundt. Det er enkelte Husmænd hist og her, som er gaaet i Spidsen, fra Begyndelsen af ofte under Skuldertræk fra Naboerne, thi det var noget nyt og uset dette, at en Husmand kunde stræbe efter at arbejde sig op; lidt efter lidt med almindelig Respekt om sig og dragende flere og flere med sig. Skildringerne er nogenlunde enslydende fra alle Landets Dele; Variationen er 10—15—20 Aars Slid, Opdyrkning af Mose, — af Al, — af Sand.

Igennem dette Arbejde har Husmandsbruget vundet sin egen særegne Karakter, der skarpt adskiller det fra det større Landbrug. Det er den intensive Kultur, beregnet paa ved den størst mulige Omhu at udnytte alle Muligheder for Produktionens Forøgelse til det yderste. Jo mindre Bedriften er, des videre kan denne intensive Kultur føres igennem. I de allermindste Husmandsbrug nærmer Dykningen sig ofte det havemæssige, med en Jord, der er kulegravet og gravet atter og atter, rensat for hver en Sten, luget for hvert et Ukrudt. Og Udbyttet for hver Skæppe Land kan her drives op til mere, end det er for hver Tønde Land i de større Bedrifter, selv om Jorden i og for sig er af samme Beskaffenhed. Men ogsaa paa de

større Husmandslodder er Driftsmaaden en ganske anden end paa Gaardene. Husmanden og hans Kone kender hver Plet Jord ud og ind og kan tage Hensyn dertil ved Behandlingen og Udnyttelsen. De kender hvert Husdyr rent individuelt og kan passe det netop paa den Maade, det er bedst tjent med. Husmandens Køer og Svin er sjelden af bedre Race end Gaardmandens, ofte af slettere, men de er bedre passede og giver større Udbytte. Husmanden kan, netop i Kraft af sin Bedrifts Lidenhed, holde forholdsvis flere Husdyr end Gaardmanden, endsige Godsejeren. Kreaturtællingen af 1898 viste, at paa hver Tønde Hartkorn kom der i Herregaardsbedrifterne (over 12 Td. Htk.) gennemsnitlig 2,20 Malkekøer, i Gaardmandsbedrifterne (1—12 Td. Htk.) 2,48, men i Husmandsbedrifterne (under 1 Td. Htk.) 6,37. Forskellen var en lignende med Hensyn til Svin: 1,92 — 2,68 — 7,55, Faar: 0,69 — 2,59 — 7,58 og en endnu mere udpræget med Hensyn til Høns: 4,91 — 14,78 — 92,97. Erhverv, der for Gaardmanden spiller en ganske underordnet Rolle, kan blive Hovedindtægtskilder for Husmanden. Det gælder t. Eks. Havebruget, især i Nærheden af en Købstad eller et andet sikkert Marked for Havesagers Afsætning; det gælder Biavlen; det gælder navnlig — hvad tydelig nok ses af de nys nævnte Tal — Hønsriet; og danske Æg er jo i de sidste Aar stærkt paa Vej til at arbejde sig op imod dansk Flæsk og dansk Smør paa det engelske Marked; i de 18 Millioner Kr., vi i 1900 tog ind for Æg, har Husmændene faaet deres gode Andel.

Adskillige af de fremmeligste Husmænd har offentliggjort deres Driftsregnskaber, flere endog for en hel Aarrække. Det er en saare interessant og lærerig Læsning ogsaa for andre end de Standsfæller, til hvem den nærmest har Adresse. For en Husmandslo, paa 4 Tdr. Ld. god Middeljord, er der Regnskaber fra 1892 og 1897, og imellem disse Aar er Udviklingen fra ekstensiv til intensiv Drift gaaet for sig. I det første Aar var Indtægterne 313, Driftsudgifterne 227 Kr. og Overskudet saaledes kun 86 Kr. I det sidste Aar var Indtægterne vokset til 985, Udgifterne til 582 Kr. og Overskudet saaledes til 403 Kr., til mellem det 4- og det 5-dobbelte. Her er Mælken den fornemste Post paa Indtægtssiden; 100 Pund Mælk har kostet 2 Kr. 37 Ø. at fremstille, men er blevet solgt for 3 Kr. 33 Ø., med næsten 1 Krones Fortjeneste. En fynsk Husmand, med 3 Tdr. 3 Skpr. Land, har specificeret sit Regnskab efter de forskellige Indtægtskilder; Kvægholdet (3 Køer) har krævet 1274 Kr. og givet 1655, altsaa et Overskud af 381 Kr; Svineholdet har krævet

270 og givet 333 Kr., altsaa et Overskud af 63 Kr.; Fjærkræholdet har krævet 139 og givet 212 Kr., altsaa et Overskud af 73 Kr. En jydsk Husmand har leveret et detailleret Hønseregnskab; paa hver af sine 23 Høns har han haft en aarlig Nettofortjeneste af 5 Kr. 50 Ø. En fynsk Husmand med 2 Tdr. 3 Skpr. Land har meddelt, hvor stort Driftoverskudet har været i de 5 Aar fra 1892 til 1896; man ser her Opdriften, efterhaanden som Kultiveringen bliver en intensivere: 120 Kr., 120 Kr., 97 Kr., 240 Kr., 305 Kr.

Dette er Tal og Træk, som fortæller om, hvorledes Husmænd har stræbt sig frem mod deres Maal, den økonomiske Uafhængighed.

Mange af dem har naaet dette Maal eller er godt paa Vej til at naa det. Der er mangfoldige Husmænd i alle Landets Egne, som for 20 Aar siden maatte gaa paa Dagleje saa mange Dage om Aaret det blot var muligt, men som nu kan have deres fulde Udkomme ved at drive deres Lod, og naar de nu gaar paa Arbejde, er det kun den korte Tid af Aaret, da Lønnen er særlig høj, og kun for at skaffe sig en Ekstrafortjeneste, som de strængt taget maaske nok kunde undvære, men som de tager med. Og mangfoldige andre er der, som kan forudse, at de — ved at fortsætte i det Spor, de er inde paa — inden for en overskuelig Fremtid vil være naaet lige saa vidt. Hvor Grænserne er, for at denne Mulighed kan realiseres fuldtud, beror paa et Sammenspil af mange forskellige Forhold, ikke blot paa, hvor mange Tønder Land Lodden tæller og af hvilken Beskaffenhed Jorden er, men ogsaa paa Husmandens — og ikke mindst hans Kones — Arbejsevne og Intelligens.

Og hvad er der saa naaet igennem disse Aartiets Bestræbelser — ud over Selvstændighedsfølelsen, ud over Bevidstheden om at sidde som egen Mand i egen Bedrift? Hvorledes former Livet sig for den selvstændige Husmand, hvilket Maal af Livets Goder er ham beskaaret?

Det kan siges med to Ord: den yderste Arbejdsomhed og den yderste Nøjsomhed. Der er maaske ingen i Danmark, som i sin Person i saa høj en Grad forener disse to Egenskaber som netop den jordbrugende Husmand.

Selv den besiddelsesløse Landarbejder kender dog gerne lidt til Begrebet Fritid, en Tid man kan kalde sin egen og anvende paa hvad Maade man vil. Men for Husmanden er dette en fremmed Forestilling. Hans Bedrift kræver det størst mulige Antal Arbejdstimer af ham — og ikke blot af ham, men ogsaa af hans

Kone og Børn, fra den tidligste Tid de kan gøre nogen Nytte. Enhver Time, der lægges til den daglige Arbejdstid, betyder en Forøgelse af Bedriftens Produktivitet eller en Besparelse paa Driftsudgifternes Konto, maaske kun af nogle ganske enkelte Ører, men i hvert Fald af noget. Der er altid noget at gøre i Husmandens Bedrift, en Le, der skal skæftes, en Tøjrestage, der skal snittes osv. osv. Og desuden er der mangfoldige Husmænd, som, for at skaffe sig tilstrækkelige Midler til at eksistere, maa drive et eller andet Haandværk ved Siden af deres Jordbrug — Træskomageri, Snedkeri el. lign., — hvad der udfylder hele den Tid, der ikke er strengt nødvendig til Loddens og Kreaturerens Pasning. Meget af alt dette Arbejde er saare strengt; andet er lettere, ikke saa fysisk udmattende; men det lægger Beslag paa hele Husmandens Dag, under ham aldrig en Hvilestund, jager ham fra Arbejde til Arbejde, udslider ham før Tiden. Slidet præger hans Skikkelse; det turde være Reglen, at Husmanden ser 10 Aar ældre ud, end han er.

Og lige saa tydelige Spor sætter Nøjsomheden sig. Der er næppe nogen, der i den Grad formaar at sætte Tæring efter Næring som den jordbrugende Husmand. Han har igennem sit Arbejde forstaaet at hæve sig op over den besiddelsesløse Landarbejder, men hans Livsførelse adskiller sig kun fra dennes i Henseende til den rigeligere, bedre Ernæring, til Dels ogsaa i Henseende til den lidt sundere og hyggeligere Bolig. Paa alle andre Punkter falder den sammen, staar til Dels endog en Grad lavere. Luksus og Livets Bekvemmeligheder naar ikke inden for hans Stue; han har nok at gøre med at holde den egentlige Nød udendørs, at hindre, at nogen i hans Hus lider Sult; kan der blive lidt tilovers ud over det absolut nødvendige, da sætter han det i Sparekassen, for at have det som et Rygstød i daarlige Tider, for at kunne udvide Bedriften, naar en god Lejlighed byder sig, for at kunne betale af paa sin Gæld. Herom kredser alle hans Tanker; herfor nægter han sig alt andet. Til den Leven over Evne, som har bragt saa mangan Gaardmand og Proprietær fra Gaarden, kender Husmanden ikke Andtødning.

Dette er noget, de fleste Landboere véd af Erfaring; men det kan ogsaa belyses rent statistisk. Statens statistiske Bureau har for nylig udsendt en Samling Husholdningsregnskaber for 201 Landbofamilier, der gennemgaaende ligger under Gaardmandsstandens Niveau. Naar man deraf udsondrer to Grupper, en, som repræsenterer de egentlige Husmænd — med gennemsnitlig 4—5 Tdr. Land,

som giver dem deres væsentlige Udkomme, saa de kun behøver at skaffe sig en mindre Del af deres Indtægter ved Arbejde for andre, — og en anden, som repræsenterer de egentlige Landarbejdere, hvis egen Bedrift er rent underordnet mod Lønarbejdet for fremmede, — saa finder man en mærkelig Forskel og en mærkelig Lighed. Indtægterne i rede Penge er omtrent de samme, naar Driftsomkostningerne, Skatterne og Gældens Forrentning og Amortisation fraregnes; men Husmanden har i Naturalier af egen Avl for henvend 200 Kr. mere om Aaret, — Grøntsager, Mælk, Æg, Smør, Flæsk, Fedt o. s. v., som han forbruger i Husholdningen. Af sine rede Penge bruger han lidt mindre end Landarbejderen til disse de allernødvendigste Næringsmidler, men hans Forbrug af dem bliver alligevel langt større, for godt og vel 175 Kr. mere i Gennemsnit for hver Familie. Han og hans Husstand er saaledes bedre og sundere ernæret; og ogsaa hans Bolig er dyrere og en Grad bedre end Indsidderstuen eller den jordløse Husmands Hytte. Men gaar vi fra disse de første og vigtigste Livsforhold over til de øvrige Udgiftposter — til dem, der angiver, i hvilken Grad Livet er en Smule afvekslende og nydelsesrigt — træffer vi nøjagtig de samme Forhold i Husmandens som i Landarbejderens Budget. Til Klæder og Fodtøj, til Brændevin og Te er hans Udgifter en Smule større; til Gengæld er de mindre til Kaffe, Bajersk Øl, Tobak, Brændsel, Petroleum, Vadske og til Vedligeholdelse og Forøgelse af Bohavet. Af Petroleum har hver Landarbejderfamilie brugt 43,2 Potter, men hver Husmandsfamilie kun 32,5; — det er kun Fjerdedelen af, hvad en københavnsk Arbejderfamilie forbruger mellem Aar og Dag, og næppe Halvdelen af Forbruget hos Landhaandværkerne, hvis Indtægter er omtrent ens med Husmændenes, men hvis Levevis mere nærmer sig det købstadsmæssige. Til „Adspredelser“ har to Landarbejderfamilier opført hver 2 Kr. i Udgift, hvad der i Gennemsnit giver 6 Øre pr. Familie; Landhaandværkeren har gennemsnitlig 76 Øre, men Husmanden slet intet under denne Konto. Til Aviser og Bøger har Landarbejderen brugt 5 Kr. 6 Ø., Husmanden 5 Kr. 69 Ø., men Landhaandværkeren 10 Kr. 89 Ø. Og saaledes viser det sig fra Punkt til Punkt under disse Udgiftposter; tager man dem alle under ét, staar Husmanden næsten ganske i Niveau med Landarbejderen og dybt sænket under alle andre Klasser i vort Folk, selv dem, hvis Stilling er mest kummerlig. I alt, hvad den moderne Teknik har frembragt, i alle Nutidscivilisationens Fremskridt, har han liden eller ingen Andel.

I sit Ansigts Sved kan han skaffe sig det daglige Brød; dette er, hvad han har naaet gennem Aartiens Slid, gennem et Arbejde, der søger sin Lige i sejt Udholdenhed.

Det var et Arbejde i det stille, et Arbejde, i hvilket Husmanden ikke mødte Modstand eller Modvilje fra nogen Side. Han dannede ingen Fagorganisation, der kunde staa som en Torn i Øjet paa nogen; han fornærmede ingen; hvad han tilkæmpede sig af Fordele, vandt han ikke paa Bekostning af andre. De eneste, der kunde føle deres Interesse truet, var de større Landmænd, fra hvis Tjeneste han søgte at emancipere sig; thi dette betød, at der kom til at staa mindre Arbejdskraft til deres Disposition. Men hvad de kunde tabe paa denne Kant, vilde de vinde rigelig ind igen paa andre. Thi i den travle Aarstid, naar Lønnen var særlig høj, kunde de gøre temmelig sikker Regning paa, at selv den bedrestillede Husmand vilde tage denne Ekstrafortjeneste med, saa de ikke behøvede at staa blottede for Arbejdskraft; og med det store Landbrugs moderne Udvikling er det netop en saadan Sæsonarbejdskraft, det har Trang til. Og, hvad der vejede end stærkere til, i Husmandsbørnene vilde der opdrages en paalidelig Stab af udmærket Tyende, til største Fordel for Gaardmænd og Gods ejere. Det er fælles for vistnok alle Egne af Landet, at de større Husmænds Børn er særlig efterspurgte som Tjenestekarle og Tjenestepiger; thi de er fra smaa af vant til den største Orden og Arbejdsomhed. Husmandssønnen har lært at være god mod Dyrene, Husmandsdatteren at malke rent. Det hele vilde saaledes virke i Retning af en mindre talrig, men mere stedfast og mere solid Arbejderklasse paa Landet. Tillige vilde en Opgang i Husmandsklassens Kaar betyde en Nedgang paa Fattigvæsenets Budget, hvad der vilde have Betydning for de store Landmænd i deres Egenskab af Skatteydere.

Disse to Betragtninger krydsede hinanden; gennemgaaende var det dog den velvillige Stemning, der havde Overtaget, baade inden for det middelstore og ogsaa det meget store Hartkorn, — men vel at mærke kun, saa længe Husmændene var villige til at lade sig lede af de store. Det var den stiltiende Forudsætning; hvor den brast, svandt Velviljen. I Midten af 1880'erne var der paa Sjælland og Lolland-Falster begyndt en Husmandsbevægelse, med en Række smaa lokale Organisationer, af strengt faglig-oplysende Karakter, og Bevægelsen havde vundet megen Anerkendelse, selv fra Godsejernes Side. Men i samme Øjeblik man nægtede at af-

skedige den daværende Formand for at afløse ham med en Godsejer, blev al økonomisk Støtte — baade fra private Institutioners og fra Statens Side — inddraget, og Bevægelsen døde hen.

Som Regel var imidlertid Husmændene villige til at bøje sig, og det store Hartkorn kunde da med rolig Samvittighed, i egen velforstaaet Interesse, stille sig gunstig over for deres Bestræbelser. Man sporer det paa forskellig Maade. Loven af 1880 om Husmandskreditforeningerne, der ved at give Statsgaranti for en Rente af 4 Procent og ved forskellige andre Fordele skaffede de mindre Jordbrugere særlig gunstige Laanevilkaar, var først indbragt af Venstre, men blev senere optaget og gennemført af Ministeriet Estrup. Det større Landbrugs Organisationer, Landboforeningerne, tog flere Steder selv Initiativet til at hjælpe og opmuntre Husmænd, der var i Færd med at arbejde deres Brug i Vejret. Og de sørgede for, at det blev dem, der kom til at administrere Statstilskudet til Husmandsbrugets Fremme, til Præmiering af ypperlig drevne Husmandsbrug, til korte Kursus og Uddannelsesrejser for Husmænd. Det var dem saa meget mere om at gøre, som de derved erhvervede sig en Slags Formynderskab over Husmændene, bevarede en vis patriarkalsk Stilling i Forholdet til dem og stadig havde Anledning til at holde vaagent Øje med, at ingen samfundsfarlige Tendenser indsneg sig iblandt dem. I Landboforeningerne har Husmændene aldrig selv naaet nogen Indflydelse, selv om Adgangen formelt staaer dem aaben; det er betegnende, at af 101 Landboforeninger har de 43 en Godsejer, Proprietær eller Forpagter til Formand, de 44 en Gaardmand eller Møller, de 14 en Skoleforstander, Lærer, Inspektør, Direktør, Sagfører, Dyrlæge, Professor, Postholder eller Justitsraad, ikke en eneste en Husmand. Man har bestandig lige indtil nu set Gaardmænd, Proprietærer og Godsejere sidde til Doms over Husmænd — og set Husmændene finde sig rolig deri.

Det er paa dette Punkt, at Husmændenes vaagnende Selvbevidsthed har givet sig sit første Udslag; det er Følelsen af det krænkende i denne Umyndighedstilstand, der har givet den ydre Anledning til, at Husmændene har skilt sig ud og dannet deres egne Organisationer. Den Tanke, der atter og atter varieret er gaaet igennem Tusinder af Husmænds Hoveder de senere Aar igennem, kan vistnok formuleres saaledes: Hvis det var Bevillinger til den ædle Hesteavl's Fremme, Talen var om, og de forvaltedes af Foreninger, hvor Husmænd førte Styret, hvor bagvendt vilde da ikke det hele Forhold være, og hvor vilde ikke Godsejer og Stor-

bonde føle sig krænket, og med hvor god Grund! Men her er Forholdet et ganske tilsvarende, og Husmændene har fuldt saa gyldig Grund til at føle sig traadt for nær. Hvorfor skal ikke Husmændene selv, gennem egne Organisationer, raade over de Penge, Staten yder dem? Det er dette Ræsonnement, der har givet Stødet fremefter. „Vi vil være myndige“, er Feltraabet. Og selv Landboforeningernes ledende Mænd har maattet indrømme Berettigelsen. Med en vis sursød Forekommenhed har de erklæret, at hvis det virkelig engang skulde vise sig, at de nydannede Husmandsforeninger var levedygtige og naaede at blive modne nok til at tage Opgaven paa sig, skulde de ikke have noget imod at give dette Hverv fra sig.

Ud over dette bestemte og konkrete Programpunkt: at administrere Statstilskudene, har de unge Husmandsorganisationer det videre Formaal: gennem Sammenslutning og Samarbejde at fremme de fælles rent faglige Interesser. Der tænkes i første Linie paa Foredrag rundt om i de lokale Kredse om forskellige Emner vedrørende Husmandsbruget, paa Udbredelsen af landøkonomiske Smaaskrifter, der specielt er beregnede for Husmænd, paa Udviklingen af en planmæssig Undervisning i Husmandsbrug. Ad den Vej haaber man at kunne hæve de Lag af Husmandsklassen, der endnu staar længst tilbage, op i Niveau med de højest staaende. At Husmandsforeningerne ogsaa vil blive nødt til som Foreninger at drøfte og tage Stilling til Spørgsmaal, som foreligger for Lovgivningsmagten, naar de direkte berører deres faglige Interesser, saaledes som Spørgsmaalet om Landarbejderlovens Revision, om Husmandsbevillingernes Størrelse, om Statshjælp til billige Driftslaan for Husmænd — det følger af sig selv; men det ligger længere ude i Fremtiden og træder foreløbig i Skygge.

Men ved Siden heraf har hele Bevægelsen tillige en anden og videre Rækkeevne, der gør den end mere almeninteressant. Det sker ikke, at en Klasse af Befolkningen — og mindst af alt en stor Klasse, der er stærk alene i Kraft af sit Tal — at den bliver sig sine rent økonomisk-faglige Interesser bevidst, uden at samtidig nye Problemer drages inden for dens Horisont. Den skelner de Linier, der skiller den fra, og de Traade, der knytter den til de andre Lag af Samfundet; den ser de politiske Spørgsmaal, der er oppe, i Lys af sine egne Interesser; den forstaar sin Rolle i Samfundsudviklingens store Skuespil. Og lidt efter lidt drager det afgørende Fler-tal af dens Medlemmer Konsekvenserne heraf. Bønderne har gjort

saaledes, Byarbejderne ligesaa; Husmændene vil gøre det samme i de Aar, der kommer.

Man kan med nogen Sikkerhed stille Horoskopet for Husmandens politiske Løbebane; thi ingen Klasse gaar i det lange Løb uden for den Vej, dens Klasseinteresser afmærker. Og det er ikke svært at se, i hvilken Hovedretning Husmandsinteresserne peger.

Først er der Forholdet til de andre Klasser af Befolkningen. Det er i dette Tilfælde paa den ene Side Gaardmændene, paa den anden Side Lønarbejderne, Talen kan være om. Der har været talt meget om det forkastelige i at ville sætte Skel mellem Gaardmænd og Husmænd; det har næppe været tilsigtet fra nogen Side. Skellet behøver ikke at sættes; det er der allerede. Blot dette, at Husmændene er vandret ud og har samlet sig om deres egne Fæner, er tilstrækkelig tydeligt Udslag af Forskellen, som er. Husmændene har ikke villet trække Liniernes dybere op; det er et velvilligt, neutralt Forhold til Gaardmændene, de har etableret; men hvad de skarpt har villet betone, er, at de er noget for sig selv, og at de vil hævde sig som det, de er.

Skellet bundet dybt i de økonomiske Forhold. Naar man bortser fra det Mellemlag af smaa Gaardmænd og store Bolsmænd, indenfor hvilket Grænserne flyder over i hinanden, finder man ikke en Grads- men en Artsforskul mellem Gaardmandsbruget og Husmandsbruget i rent landøkonomisk Struktur. Hvad der er af alt-overvejende Betydning i den ene Række af Bedrifter, spiller i mange Tilfælde slet ingen Rolle i den anden. Og herigennem skabes en Interessekonflikt paa et af de mest afgørende Punkter af alle: paa Spørgsmaalet om Arbejdslønnen.

Medens begge Parter er lige interesserede i høje Priser paa en Række af Landbrugets vigtigste Produkter, Smør, Flæsk, Æg, er Sagen en anden, naar det gælder de Vilkaar, hvorunder Produktionen finder Sted ved Hjælp af fremmed Arbejdskraft. Gaardmændene, navnlig de større iblandt dem, er Arbejdskøbere og er som saadanne interesserede i, at Tjenestefolkene og Daglejernes Løn ikke gaar i Vejret. Og der er vel de Gaardmænd, som — klemte og pinte af Prioritetsgælden — ser deres egen Ruin i en Stigning af Arbejdslønnen. De ser med blandede Følelser Fagforeningerne tvinge Arbejdslønnen op for Byernes Industriarbejdere; thi dette drager Folk bort fra Landdistrikterne, gør Tilbudet af Arbejdskraft mindre og fremmer en Lønstigning ogsaa her. For Husmanden derimod har Løn højden rent umiddelbart ingen Interesse. Han er

sin egen Arbejder, og det kommer ham ud paa ét, om han opfører en større eller mindre Brøkdæl af sin Indtægt under Rubrikken „Arbejdsløn“ eller under Rubrikken „Driftsherregevinst.“ Først naar Lønstigningen bliver saa stærk, at den ytrer sig i en Prisstigning paa de Varer, han fremstiller til Afsætning, vil den ogsaa give sig et virkeligt Udslag i hans Budget — og da i Form af forøgede Indtægter. Men ogsaa uden at tage dette i Betragtning vil han føle, hvordan hans økonomiske Interesser i Længden er knyttede nøje til en høj Arbejdsløn, til en god Stilling for Lønarbejderne baade i Landbruget og i Industrien. Thi dette vil sige gode Kaar for hans Børn; de maa i deres Ungdom gøre Tjeneste som Tyende, og højst én af Sønnerne kan overtage Faderens Bedrift; de andre bliver i Almindelighed Arbejdere. Og det betyder fremdeles et sikkert Hjemmemarked for hans Produkter, et Afsætningsgebet, paa hvilket de internationale Rystelser gør sig forholdsvis lidet gældende.

Hans umiddelbare økonomiske Interesser stiller ham da sympatetisk over for Arbejdernes Emancipationsbestrebelse; og han møder en tilsvarende Stemning fra deres Side. Thi ogsaa Byarbejderen er umiddelbart økonomisk interesseret i, at det gaar Husmanden godt. Det betyder en formindsket Tilbøjelighed til at drage ind til Byerne for at søge Lykken dér, en Standsning i Arbejdstilbudets Vækst, en Betyggelse i hele Arbejdsforholdet.

Og som saaledes de elementære økonomiske Livsinteresser drager Husmand og Arbejder imod hinanden, saaledes ogsaa de politiske. Den specielt agrariske Politik lader Husmanden iskold. For at nævne dens mest aktuelle Udslag, Skattereformen, saa har den ingen som helst Interesse for ham, eftersom han sjælden lider synderlig under de direkte Skatters Tryk. Ordningen af Pengeforholdene med Kreditforeningsobligationernes Kursstigning som Formaal interesserer ham lige saa lidt, thi Husmandskreditforeningerne er i Forvejen paa den sikre Side. Og de Tanker om en Toldbeskyttelse for Landbrugsprodukter, som endnu kun sporadisk dukker frem, vilde — hvis de blev realiserede — være en tvivlsom Fordeel for Gaardmanden, men den sikre Ruin for Husmanden.

Helt anderledes, naar Husmanden staar over for det socialdemokratiske Arbejderpartis Program. Der er her ikke et eneste Punkt, som er i Modstrid med hans Interesser, og — naar man bortser fra de Punkter, der udelukkende angaar det industrielle Arbejdsforhold, — ikke ét, som ikke er i nøjeste Samklang med

dem. Det er forstaaeligt nok. Thi Arbejderpolitik er tillige Smaa-folkspolitik, og Husmændene er Smaafolk saa godt som Arbejderne. Hvad der er til Gavn for den ene Klasse, er ogsaa til Gavn for den anden.

Det gælder de politiske Fordringer, om Landstingsmagts Beskæring, og ikke mindst Fordringen om den almindelige kommunale Valgret. Dette at Gaardmænd og Proprietærer hidtil har været ene om at vælge Sogneraadenes Flertal, har været stærkest med til at bidrage til Husmændenes vaagnende Forstaaelse af det Skel, som er. Og ethvert Forsøg paa at skyde Valgreformen ud i en fjernere Fremtid eller svække dens Betydning ved Baand paa Skattebevillingsretten vil sætte ondt Blod og let komme til at hævne sig.

Og det gælder de mange Krav om sociale Reformers. Toldreformen: Husmanden betaler ofte op imod 100 Kr. om Aaret i indirekte Skatter; en Omordning af Finansvæsenet, saaledes at en direkte Skat med stærkt stigende Skala blev Grundlaget for Stats-husholdningen, vilde medføre en mægtig Højnelse af hans hele Stilling. Nedsættelsen af de uproduktive Statsudgifter: hvor mange sociale Goder der herigennem kunde skabes, som ogsaa han vilde faa Andel i, det er et Regnestykke, Husmanden mange Gange har gjort op. Kommunernes obligatoriske Bespisning af Skolebørn: det vilde for Husmanden betyde en stor og sikker Fordel. Skolevæsenets Forbedring: der er faa, der lider under dets Mangler og ønsker dem rettede i saa høj en Grad som Husmanden. Alderdomsforsørgelseslovens Reform: dens Nødvendighed turde være almindelig anerkendt. En Humanisering af Fattigvæsenet: rammes Husmanden af en langvarig og alvorlig Sygdom, gaar han med temmelig Sikkerhed Fattigforsørgelsen i Møde. Statens Optræden til Bekæmpelse af Tuberkulosen: man har ingen Statistik over denne Sygdoms Udbredelse paa Landet; men det er et Indtryk, som deles af vistnok alle lagtagere, at Husmandshjemmene leverer et stort, uforholdsmæssig stort Kontingent af dens Ofre. En gennemgribende Revision af Tyendeloven: denne infame Lov, som Husmandens Børn en Aarrække af deres Liv er underkastet. Og saaledes videre Punkt efter Punkt, en lang Række igennem.

Alt dette er Haab, Husmanden nærer og med Tiden vil komme til at nære stærkere og stærkere, og som han sikkert ogsaa engang vil træde ind i Valglokalets hemmelige Rum til Fordel for. Foreløbig venter han paa, hvor mange af disse Forhaabninger

„det nye System“ vil lade gaa i Opfyldelse. Men det sikre Holdpunkt er, at alle disse samme Krav findes udtalt i Socialdemokratiets Program.

Men i det socialdemokratiske Program har hvert enkelt af disse Krav ligesom en dobbelt Betydning. Samtidig med at det betegner en absolut Vinding for dem, der er nederst i Samfundet, en Fordel, der i og for sig er sig selv nok, samtidig danner det et Led i en stor, fælles Bevægelse, markerer en Station paa Vejen frem imod Socialismen. Paa forskellig Maade sigter hvert enkelt af dem imod en Samfundsomdannelse, en social Revolution, hvis Indhold er Samfundets Overtagelse af Produktionen, med hele det arbejdende Samfunds Interesse for Øje. Og i det lange Løb vil denne Tendens blive det Tegn paa godt og ondt, der skiller og samler.

Her er da Spørgsmaalet: Hvordan staar Husmanden, den lille selvstændige Landbruger, til den socialistiske Idé? Hvor fører hans Interesser ham hen?

Han bliver betænkelig — og med god Grund — naar han hører Socialismen fremstillet paa den bekendte populære Maade, som endnu har høj Kurs ved Vælgermøder paa Landet: at Socialismen vil sige, at naar Jernbanetogene har kørt præcis i 8 Timer, saa standser de midt paa den flade Mark, og saa maa Passage-erne selv om, hvorledes de kommer hjem; og at naar der kommer Telegram fra Rømersgade, saa skal Høsten begynde hele Landet over, ligegyldigt om Kornet er modent eller ej, ligegyldigt om det øsregner eller ikke. Men saa letfattelig en Forklaring denne end er, og saa store Navne det er, som hæfter for dens Rigtighed, faar den jo dog i Længden ikke Lov til at slaa Rod. Og naar først Husmanden hører en virkelig Fremstilling af Endemaalet for Socialdemokratiets Bestræbelser, saa svinder en Del af hans Betæneligheder.

Han véd saa godt som nogen, af egen Erfaring, at Arbejdet er Værdiens Kilde. Den samme Jordlod, som for 20 Aar siden intet eller lidet Udbytte gav, fordi der intet eller lidet Arbejde var nedlagt i dens Drift, den giver nu rigt Udbytte, og med hver ny Arbejdstime, han anvender, vokser Værdien af det, han frembringer. Men han véd lige saa godt, at Arbejdets Udbytte under de nuværende Samfundsforhold ikke ubeskaaret tilfalder de arbejdende Individer. Formen, hvorunder han kender Udbytningen, er Prioritetsgældens Forrentning. Den tynger allerede nu haardt paa mangfoldige Husmandsbrug; der hviler flere Kroners Gæld paa hver Tønde

Land Husmandsjord end paa hver Tønde Land Gaardmandsjord, om end det ikke føles slet saa tyngende paa Grund af Jordens højere Værdi. Forfatteren til disse Linier har foran sig liggende Statusopgørelser for 16 jyske Husmandsbedrifter, paa gennemsnitlig lidt under 6 Tdr. Ld., alle Mønsterbrug, hvis Indehavere sikkert ikke har paadraget sig en eneste Kroner overflødig Gæld. Behæftelsens gennemsnitlige Størrelse for hver Bedrift er 2850 Kr., hvad der med en Rentefod af 4 Procent vil sige, at hver Husmand mellem Aar og Dag maa udrede 114 Kr. i Skat til Kapitalen, til de — mest udenlandske — Kapitalister, som ejer de danske Husmandskreditforeningsobligationer. Og denne Skat vil vokse med Aarene, der gaar. Ethvert Arveskifte vil forøge den; naar Medarvingerne skal have deres Andel, naar Sagføreren skal have sit Salær og Landmaaleren sit, vil Prioritetsgælden stige; Kapitalen vil suge hele Fremskridtet til sig og Sønerne komme til at afstaa Udbyttet af Fædrenes aartilange Slid til den. En Husmandsklasse i synkende Kaar og dobbelt truet af de internationale Konjunkturers Usikkerhed bliver let Følgen. Dette forstaar Husmændene saare godt, og de har for længe siden gennemskuet Paastandene om de Velsignelser, der flyder af den private Ejendomsret til Grund og Jord. Det er ingen stor Brøkdæl af dem, som ikke ønsker, at deres Bedrift gik over fra Selveje til Statsfæste, fra Privatejendom til Samfundsejendom.

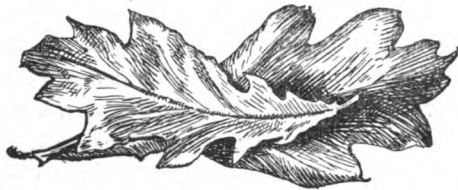
Saaledes er Forestillingen om Herlighederne ved den private Ejendomsret til Arbejdsmidlerne i fuld Opløsning hos dem, og samtidig er Tanken om en Videreudvikling af Fællesdriften i Færd med at spire. Andelsmejerierne, Andelsslagterierne, Brugsforeningerne, Fællesindkøbsforeningerne har vist Vejen. Men ogsaa for det egentlige Jordbrugs Vedkommende forstaar Husmændene godt, hvilke Fordele en Samvirken under den ene eller den anden Form vilde yde dem. Det er særlig Mangelen paa Trækraft, der volder Vanskelighed. Mange har søgt at komme ud over den ved at bruge deres Køer som Trækdyr, men det er de færreste Egne, hvor denne Praksis har vist sig fuldt tilfredsstillende. Tredjedelen af de danske Husmænd maa for Penge leje Trækraften hos de større Landmænd, en anden Tredjedel laaner den mod at gøre Arbejde i Stedet, et Hoveri, som de føler bittert og gerne emanciperede sig fra. Saa er der Maskinerne; det er Tantaluskvaler, Husmanden lider, naar han læser om eller ser paa disse vor Tids glimrende Redskaber, der arbejder saa langt hensigtsmæssigere og med saa langt ringere

Krav til den menneskelige Arbejdskraft, men som han er afskaaret fra, fordi hans Jord er for lille, til at de kunde komme ham til Nytte. Han hører om den Revolution i det store Landbrug, Elektriciteten er begyndt at foraarsage. Og er han i Stand til at forlænge Linierne fremefter og se Udviklingens organiske Vækst, skimter han maaske i et fjernt Perspektiv, hvordan han selv eller hans Børn engang kan faa Andel i disse Goder; naar de store Godser bliver inddragne og dyrkes i Fællesskab, med Anvendelse af al moderne Teknik, i en kort og lidet anstrengende Arbejdsdag, som sikrer ham et godt og trygt Udkomme; mens Husmandslodden maaske delvis bliver staaende som hans eget lille Omraade, en Bestanddel af hans Hjem, hvori han i den lange Tid, der bliver tilovers, nedlægger det Fritidsarbejde, som maaske er ham selv kærest.

Alt dette er „Fremtidsmusik“; men Husmanden er slet ikke den fantasiforladte Træfigur, som de gør ham til, der i ham ser Bolværket mod Socialismen, og han er altfor klog en Mand til at tro, at Socialismens Gennemførelse vil sige, at han skal jages fra Hus og Hjem og spærres inde i en Tvangskaserne. Han véd, at Fremtiden gror gradvis frem, og at det bliver ham selv, som engang skal bestemme de Kaar, hvorunder han skal leve.

— Husmanden er begyndt at vaagne; der ligger en lang Arbejdsdag foran ham.

GUSTAV BANG

CARL DU PREL

I. FREMSTILLING

FN Gang i Foraaret 1899 læste jeg i det store teosofiske Tidsskrift, at Friherre Carl du Prel i et Brev til en Ven havde erklæret, at hans netop udkomne Bog „Døden og det Hinsides“ skulde være hans sidste. „Den er,“ skriver han, „en passende Slutning paa mit Livsværk. Jeg har intet mer at sige et Publikum, der ikke køber mine Bøger.“ Nu er det vel ofte sket, at en Forfatter i et Øjeblikks Mismod har erklæret det samme og dog siden skrevet igen. Men Skæbnen har taget du Prel paa Ordet, eller — som han vel selv vilde sige — dette Ord er undsluppet ham ved en Forskydning af Bevidsthedstærsklen, som Ytring af et momentant profetisk Klarsyn: det blev i Virkeligheden hans sidste Bog.

Naar nu Forfatteren af hin Notits — sandsynligvis Oberst Olcott selv — kalder Carl du Prel „denne intuitive Aandsfilosof, der besad en af Aarhundredets mægtigste Intelligenser“, saa er dette ganske vist en betænkelig Overdrivelse. Men med Rette kalder han ham en glimrende Forfatter; og det er ganske vist et trist Syn, naar en saadan Mand bliver sig Samtidens Ligegyldighed over for hans Stræben bevidst, kaster Pennen fra sig og dør med berettiget Bitterhed i Hjertet, uden at have oplevet den Vending, til det bedre, som han næppe selv har tvivlet om vilde indtræde med Aarene. Nogle af de sidste Linier, han har skrevet, antyder dette Haab ved et haanligt Sideblik til Aarhundredslutningens for-

gudede Modefilosof: „Længe kan Kultusen af en Filosof ikke vare ved, der ikke har opdaget en eneste ny Sandhed, men giver de største Trivialiteter et Skær af Dybsindighed ved at foredrage dem i et svulstigt Sprog, ja hvis Skrifter med Fordel kun kan læses af Sindssygelæger.“ Han har, da han skrev dette, med Stolthed sagt sig selv, at han i alt Fald altid ærlig havde søgt efter Brød og ikke efter Stene — end ikke efter de mest glimrende. Og det maa man lade ham.

Derfor har Carl du Prel visselig ikke fortjent den Skæbne, for hvilken han anklager sin Samtid. Han var en Tænkter, der havde egne og betydelige Ideer, en lærd, der kunde støtte disse Ideer med en overordentlig Kundskabsfylde, endelig en Forfatter, der forstod at fremsætte dem i en fortræffelig Form. Var nu disse Ideer da saa sære, at de kun kunde interessere en ganske bestemt Kreds, eller saa dybsindige og vanskelige at fatte, at de kun kunde blive faas Ejendom? Ingen af Delene: de har Interesse for alle og kan forstaas af ethvert dannet Menneske, der med Opmærksomhed vil følge Fremstillingen. Ja endnu mer: Carl du Prel var en litterær Personlighed, der mer og mer blev den typiske Repræsentant for en blivende Aandsretning i Menneskeheden — for Individualismen i dens Kamp med Panteismen i alle dennes Former, og navnlig den utrættelige Forsvarer af Individualismens Højborg, Tanken om den personlige Udødelighed — som han heltemodig værgede ved egen Kraft, med filosofisk og psykologisk Skyts, uden at ville modtage Hjælpetropper fra Kirken eller fra nogen som helst religiøs Lejr.

„Alt viser sig forsonlig i Lyset af Udødeligheden“ — med disse Ord slutter han sin Roman „Das Kreuz am Ferner“, og de er ret egentlig Mottoet paa hans uplettede Skjold.

Denne Udødelighedens Ridder blev han i øvrig først efterhaanden. Han begyndte ingenlunde med denne Tanke eller med Undersøgelser, der har noget med den at gøre. Han, der endte saa intensivt psykologisk, begyndte ekspansivt kosmologisk. Han startede mellem Stjernerne, og det for at gennemføre Darwins Udvælgelsesprincip paa deres himmelske Hjord. Men snart førte han — ligesom Sokrates — Filosofien fra Himlen ned paa Jorden. Lige saa tvivlsomt som det for den meget spørgende Atheniensers Vedkommende er, om han ved dette Skridt videnskabelig set gavnede Filosofien, lige saa tvivlsomt er det for du Prels. Efter den megen Stjernekyggen fordybede han sig nu i „Menneskets Gaade.“

Nu staar imidlertid den egentlige Filosof erkendelsestørstende over for Verdensgaaden overhovedet, og om man end vil indrømme, at denne tilspidser sig i Mennesket, og at vi kun i vor egen Natur kan finde Alnaturens Sesam-Ord: saa er det dog altid et betænkeligt Tegn, naar en Tænkter indskrænker sig til dette ene Fænomen. Det ser let ud, som om han ledes af en altfor personlig Interesse og af en praktisk Tendens. Kun i Totalopfattelsen af hele Naturfænomenet kan den rigtige Erkendelse af Menneskets Verdensstilling ligge. Den, der ensidig gaar ud fra Mennesket, vil sikkert forløbe sig antropomorfistisk i Universet og komme til kort med de andre Guds Skabninger. Thi fra det menneskelige til det altfor menneskelige er Fejltrinnet aldrig mere nærliggende og tillige skæbnesvangrere end netop paa Sporet af den gamle Sphinx. Det finder da ogsaa, efter min Mening, i paafaldende Grad sin Bekræftelse hos Carl du Prel.

Det vilde føre for vidt her indgaaende at følge Udviklingen af hans Tanke-system fra dets Udgangspunkt i den himmelske Darwinisme til dets Slutning i jordisk Spiritisme. Det maa være nok at bemærke, at Spørgsmaalet om de formodede Planetbeboeres mulige Sjæleevner førte ham til Undersøgelse af de latente Evner, der findes hos Jordens Beboere og undtagelsesvis kommer til Syne. Thi han sagde sig selv, at hvis paa en eller anden Planet den biologiske Proces skulde være skredet videre frem end den er det her (f. Eks. paa Mars, som den ældre Planet), saa tør man antage, at denne Proces der har bragt saadanne Evner, som her kun er kimagtig til Stede, til fuld Blomstring. Allerede den sædvanlige Drømmesøvn, men endnu mere Somnambulismens „Dyb- og Höjsøvn“ bød ham nu en Række herhen hørende Fænomener, og han studerede altsaa ivrig denne, af den officielle tyske Videnskab foragtede Del af den patologiske Psykologi. Selve Sønnen — saaledes ræsonnerede han nu — kunde umulig frembringe disse tilsyneladende vidunderlige Evner (f. Eks. Fjernsyn i Tid og Rum); den giver dem blot Lejlighed til at vise sig, derved at den undertrykker Sensoriet og den dermed sammenhængende Hjernebevidsthed. Saaledes gør den indtrædende Dunkelhed vel Stjerneerne synlige, men frembringer dem ikke. „Vi er altsaa egentlig alle i Besiddelse af disse Evner, kun vide vi ikke af det“ — som den somnambule Dreng Richard ganske naivt erklærede. Dette Ræsonnement er tilsyneladende rigtigt, men i Virkeligheden er Slutningen overilet. Saadanne overordentlige Evner kan meget godt

bero paa en momentan heroisk Anstrengelse af vis medica naturae: og i saa Fald vilde næsten alt hvad du Prel slutter ud fra Somnambulismens Fænomener mangle det af ham selv forudsatte Grundlag.

I Carl du Prels Øjne godtgjorde disse Fænomener, at lige saa lidt som vor udad vendte Sansbevidsthed udtømmer Verden — hvad den nyere, erkendelsesteoretiske Filosofi er bleven mer og mer klar over — lige saa lidt udtømmer Selvbevidstheden sin Genstand, en Sætning, som der i øvrig heller ikke er noget at indvende imod, og som du Prel egentlig kun har givet en ny Formulering. Alleerede Kant — om Schopenhauer slet ikke at tale — indprænter jo idelig, at vi kun kender os selv som Fænomen, ikke som hvad vi i og for sig er. Kun en Del af Selvet falder inden for den belyste Kreds. Men de nævnte Forhold viser desuden — mente han — at hin ubelyste Del strækker sig ud over det psykologiske Gebet og at den maa have intimere Forbindelser med Naturen end de er, som formidles os gennem Sanser og Hjerne — en Indsigt, der heller ikke er ny, da den findes fuldkommen udtalt hos Schopenhauer og antydet hos Kant, hvad du Prel i øvrig heller ikke fortier: navnlig paa Kant vil han gerne støtte sig.

Da nu de Sjæleevner, der ytrer sig i saadanne gaadefulde Fænomener som Fjernsyn og Fjernvirken, umulig kan have vor legemlige Organisme til Substrat og Bærer, saa kan de heller ikke træffes af denne Organismes Opløsning. Ogsaa i denne Forstand gælder altsaa hint gamle Ord: non omnis moriar — jeg dør ikke ganske.

Hvad der nu ikke dør, vilde imidlertid efter denne Betragtning være den ubevidste Del af vort Væsen. Men hvad er da dette „Ubevidste“? Kan man give dette negative Begreb et positivt Indhold? Hvis begge Sider af vort Væsen, den bevidste og den ubevidste, var skilte fra hinanden ved en fastliggende Tærskel¹⁾, saa vilde det være umuligt. Saaledes forholder det sig imidlertid ikke; allerede i den sædvanlige Drøm og endnu mere i visse unormale, potenserede Drømmetilstande (Feber, Hypnotisme og navnlig Somnambulisme) forskyder denne Tærskel sig, saa at noget af den „ubevidste“ Sfæres Indhold flyder over i den bevidste

¹⁾ Tærskel („Schwelle“) er det vedtagne Udtryk for Grænsen for Indtrykts Modtagelighed. Over for Toner ligger den nedre „Tærskel“ ved 16½ Svingsninger i Sekundet, den øvre med 16500.

og nu viser sig som begavet med Bevidsthed. Det er altsaa ikke et Ubevidst men kun noget, der ikke vides af vor Hjernebevidsthed (nicht ein Unbewusstes sondern ein Ungewusstes).

Men endnu mere: hin oversanselige Side af vort Væsen viser sig ikke blot som bevidst, men endogsaa som individualiseret. Thi det sonnambule Liv har gennemgaaende Karakteren af det individuelle. Ja! langt frå at Individualiteten i sonnambul Tilstand skulde flyde ud, træder tværtimod dens Grundkarakter stærkere frem.

Altsaa: Mennesket er et Doppeltvæsen, et Subjekt, der bestaar af to Personer — som allerede Kant udtrykker sig, og som for Resten ogsaa den middelalderlige Mystik og Magi med sin spiritus familiaris forestiller sig det —: det transcendentale (d. e. oversanselige) Subjekt og det jordiske Menneske. Dette véd ikke noget om hint, men ikke omvendt. „Derfor vaagner vi af den sonnambule Søvn uden Erindring, medens omvendt den transcendentale Bevidsthed, som den større Kreds, omfatter den sanselige Bevidstheds mindre Kreds. Vi kan altsaa sammenligne Mennesket med en Elipse, hvis ene Brændpunkt, — den transcendentale Bevidsthed — belyser hele Elipsens Flade, medens det andet — den sanselige Bevidsthed — udsender et Lys af anden Art, der ogsaa kun strækker sig halvt saa vidt. Eller vi kan sammenligne det med en Kugle, hvis stereometriske Midtpunkt belyser hele det kubiske Indhold, medens Overfladen belyses af den sanselige Bevidsthed, der imidlertid ikke kan sende sin Straale ind i det indre. Det første Billede er fortræffeligt, det andet endnu bedre. Den, der kan anskueliggøre en abstrakt Tankegang ved saadanne Metaforer, er en virkelig Forfatter. At Carl du Prel tillige i Kierkegaardsk Betydning er „en væsentlig Forfatter“ vil vel ingen driste sig til at benægte, og dermed er da ogsaa hans Læseværdighed givet.

Saa vidt er Carl du Prel gaaet i sit Hovedværk „Mystikens Filosofi“, hvor Drømmesøvn og Sonnambulismen afgiver Under søgelsesmateriale. Senere har han saa ogsaa draget Spiritismen ind under sin Betragtningens Omraade. „Im Sonnambulismus,“ siger han med uoversættelig Præcision, „lernen wir den eigenen Geist kennen: unser Hineinragen in die Geisterwelt. Im Spiritualismus die fremden Geister: das Hereinragen der Geisterwelt.“ Om end langt den største Del af de spiritistiske Fænomener maa føres tilbage til unormale Kræfter hos selve Mediet, saa bliver der nok tilbage,

som — efter du Prels Mening — kun kan forklares som Manifestationer af afdøde. Spørgsmaalet er naturligvis rent empirisk. Ingen besindig og kritisk skolet Tænkter vil finde paa at benægte den abstrakte Mulighed af saadanne Manifestationer; den kan kun benægtes af den, der indtager Materialismens dogmatiske Standpunkt; men den, der gør det nu til Dags, er netop ikke kritisk skolet, og for ethvert andet Standpunkt staar Spørgsmaalet aabent. „Gives der i Mennesket,“ siger Schopenhauer i en Afhandling, som er af grundlæggende Betydning for hele du Prels Retning, „foruden Materien endnu noget, der er uforgængeligt, saa er det i alt Fald a priori ikke muligt at indse hvorfor hint noget, der har frembragt Livets vidunderlige Fænomen, efter at dette er til Ende, skulde være fuldkommen ude af Stand til at udøve nogen som helst Indvirkning paa de endnu levende.“ Det er altsaa et rent Erfaringsspørgsmaal, men ganske vist et af dem, som er vanskeligst at afgøre. Netop vort Bekendtskab med visse unormale psykiske Evner, navnlig med Fjernsynet i Somnambulisme og beslægtede Tilstande, bevirker, at mange Beretninger om Aandeaabenbaringer — deres Rigtighed forudsat — der tidligere maatte gælde og galdt for afgørende, er blevne tvetydige. Lad os f. Eks. antage at det drejer sig om en „Aand“, der aabenbarer at der paa det og det Sted findes et Skelet, og dette viser sig at have sin Rigtighed; saa er det endnu muligt, at der her kun foreligger en spontan Synskhed — mulig vakt ved en forfinet Sansning, der ikke kommer til Bevidsthed, og at denne „dramatiserer sig“ som Vision. Da alt dette er psykiske Fænomener, der allerede er os bekendte, saa er vi her ikke berettigede til at antage en os saa ubekendt og tvivlsom Agent, som „en Aand“ i alt Fald endnu er. Du Prel mener imidlertid, som sagt, at en Del „spiritistiske“ Fænomener ikke tilsteder anden Slutning end den, at de udgaar fra afdøde; derved faar altsaa den allerede næsten sikre Slutning fra Somnambulismens oversanselige Evner til en Bestaaen efter Døden endogsaa erfaringsmæssig Bekræftelse. Kun derpaa beroede for ham disse Fænomeners Betydning. Han var for besindig til at vente Aabenbaringer, Oplysninger om Livet hinsides, ad denne Vej. — Ikke hvad der meddeltes, men at der overhovedet kunde finde saadanne Manifestationer Sted, var ham det væsentlige.

Altsaa: det jordiske Menneske er en Materialisation af det „transcendentale Subjekt“, som du Prel med en Kantisk Terminus kalder hin anden, mystiske Person af vort Doppeltvæsen. Denne

maa man iøvrig ikke tænke sig immaterielt; som Substrat for dens Egenskaber antager han — rigtignok først i senere Skrifter — Reichenbachs „Od“, der just i de allersidste Aar atter er kommen levende paa Tapetet ved Englænderen Barrets og Franskmanden Rochas Forsøg, og Crookes dermed identificerede fjerde Agregat-tilstand, den straalende Materie, hvormed han tillige knytter sig til de middelalderlige Mystikers Astrallegeme og til Indernes lingam schariram („det fine Legeme“), der undtagelsesvis skal kunne fortætte sig indtil Synlighed (Dobbeltgænger, Fantom). Da Livet væsentlig er Lidelse, kan Formaalet med denne Materialisation kun være af opdragerisk Natur: „Livets Lidelser, som anspor os til virksom Handeln i Fremskridtets og Humanitetens Tjeneste, tjener altsaa til Udviklingsmidler for Subjektet; men de har tillige et direkte Formaal, de har allerede i og for sig hin lutrende Kraft som de pessimistiske Digtere og Filosofer taler om i Overensstemmelse med Kristendommen.“ Ved denne bitre Kur, som det „transcendentale Subjekt“ ligesom selv forordner sig og underkaster sig ved Inkarnationen (eller rettere Materialisationen, en dybere Nedsænken sig i Materien gennem dens forskellige Aggregattilstande) opnaas der en Forhøjelse af Individualiteten, i Betydning af at Subjektet derved bliver mere individuelt, og heri ser du Prel Tilværelsens egentlige Formaal, i diametral Modsætning til alle Afskygninger af panteistisk Lære, altsaa til saa godt som alle Filosofer. Dette er ikke en vilkaarlig Antagelse, heller ikke en, der beror paa Slutninger; men at det virkelig forholder sig saaledes, derfor har vi en Borgen i Somnambulismen, der netop langt fra at udlette, just forhøjer Individualiteten. „Og saaledes“, mener han, „falder her det individuelle Formaal for det transcendentale Subjekt sammen med det historiske Formaal for Slægten.“ Da det nu ikke ret vel lader sig indse, hvorfor et saadant Middel kun én Gang skulde vise sig virksomt, saa adopterer han ganske konsekvent Genfødselslæren („Sjælevandringen“), hin ældgamle indiske Tanke, der gennem Pythagoras beherskede den dybeste Strøm af græsk Tænkning og som siden Midten af forrige Aarhundrede — fra Lessing til Nietzsche — har beskæftiget næsten alle tænkende Hoveder og bemægtiget sig en stor Del af dem. „Vi bestemmer altsaa med vor jordiske Vandel tillige Beskaffenheden af vor fremtidige Tilsyneladelsesform, og deri ligger Palingenesens („Genfødselsens“) transcendentale Retfærdighed. Det ligger i vor egen Haand at forlænge eller forkorte Processen af disse

Genfødelser og at bestemme deres nærmere Beskaffenhed, til vi bliver delagtige i en Tingenes Orden, som vi ved Døden kun forbigaaende og vistnok ogsaa kun delvis erhverver.“ Det er dette, som Inderne kalder: „Bliver Et med Brahman“ eller Nirvana (egentlig Nibbanam, Wahnerlöschung); — det vage Udtryk, som du Prel anvender, skal forsigtig føre uden om det prekære Spørgsmaal, hvorledes det da i en saadan Tingenes Orden gaar med Individualiteten. Den Opsugen af denne — som af Taage i Solen — som hint indiske Begreb rummer, er han for udpræget Individualist til at gaa ind paa. Paa den anden Side er det klart nok, at hans egne Forudsætninger maatte føre til en i det Uendelige gaaende Række af Genfødelser; — men for denne, i det gamle Ords ægteste Bemærkning „slette Uendelighed“ — nemlig Endelighedens Uendelighed — gyste han tilbage, eller rettere, han var dog for dybt anlagt til ikke over for dette Perspektiv at blive rystet af Forløsningstrangen; og saaledes paakalder han til sidst Nirvana og lader staa til med Individualiteten. Som han her mødes med den indiske Verdensanskuelse, saaledes føler han sig da ogsaa den kristelige nær. Han tilegner sig sin Vens og Aandsfælles v. Hellenbachs Ord: „Man behøver kun ved Helvede og de evige Straffe at forstaa den biologiske Proces og ved den evige Salighed Befrielsen for den, for at bringe Sjælevandringen i Overensstemmelse med Kristendommen.“

II. KRITIK

Naar det allerede var vanskeligt paa et saa begrænset Rum at give en almenfattelig og dog ikke altfor overfladisk Fremstilling af du Prels Tankesystem, saa stiger Vanskeligheden næsten til Uovervindelighed, naar det drejer sig om, inden for en populær Tidsskriftsartikels Ramme at fremføre de Indvendinger, der efter mit Skøn rejser sig mod de Slutninger, hvorpaa han grunder dette System — Slutninger, som han selv mener er logisk tvingende. Jeg maa derfor hovedsagelig lade det bero paa Antydninger, og minder i øvrigt til Indledning om, at min Kritik netop kun skal rette sig mod Slutningerne, saa at jeg altsaa ikke indlader mig paa at drage selve Kendsgernings-Materialet i Tvivl, hvilket vilde føre i det uendelige og hvortil jeg i øvrigt heller ikke paa nogen Maade er berettiget. Disse Kendsgerninger (Somnambulismens — med „det andet Syn“ og lignende — samt Spiritismens) antagne — er da de Slutninger, som du Prel drager, be-

rettigede? det er det Spørgsmaal, som jeg i det følgende vil forsøge at belyse.

Det karakteristiske og afgørende i du Prels Lære træder for Dagen dér hvor han afviger fra Schopenhauer, som han gaar ud fra — endnu mer end han selv vedgaar, men som han — efter sin egen Mening — korrigerer og fuldstændiggør. Dette sker i to Hovedpunkter.

For det første: i det for os ubevidste fysiologiske Liv ser han ikke blot en Vilje, men denne Vilje viser sig at være intellektuel. For det andet: vor Personligheds Rod i det hinsides viser sig som individuel.

Paa disse to Punkter beror alt. De udgør hvad han kalder „Sjælens Opdagelse.“

Af disse to Punkter er nu igen det andet det vigtigste — ja det første er væsentlig for det andets Skyld. Her ligger altsaa den drivende Kraft, der førte til hin Skilsmisse fra Schopenhauer, ligesom for i selve Afvigelsen at konstatere, hvor rigtig Mesterens Lære er, at Viljen og ikke Intelligensen er det afgørende. Thi det er aabenbart Individualitetsdriften der ikke tillader ham at blive under Tag hos Schopenhauer, fra hvem han dog har næsten alle sine Grundideer, — og formodentlig var denne Drift saa stærk i ham, netop fordi han selv ikke var nogen særlig udpræget Individualitet. Den, der altid brøler efter Kraft, som en Hjort efter Vand, er sikkert ikke noget Kraftmenneske, og den for hvem struttende Sundhed bliver en Afgud, han er tilforladelig selv syg. Saaledes ogsaa her. Man sammenligne du Prels nette, men blege og almindelig farvede Stil med Schopenhauers, hvor næsten hver eneste Sætning har hans ejendommelige Autorpræg, man bemærke det gennemgaaende eklektiske Træk hos du Prel, der gaar saa vidt, at det bliver en staaende Formel hos ham at forvandle et „Enten-Eller“ til et „Baade-Og“, — han er aldrig gladere og stolttere end naar dette Kunsstykke formentlig er lykkedes ham. Saa klamrer han sig da ængstelig til denne Individualitet, og i Følelsen af dens Svaghed forlanger han endogsaa en Forstærkelse af den ved Døden. Schopenhauer derimod, der var saa knortet og stivrygget en Individualitet, som nogen Verden kender, antager ganske vist, at vor Individualitet vel paa en eller anden Maade maa strække sig over i det hinsides, og ikke er et blot Fænomen, men han gør det fuldkommen rolig, ja uinteresseret, af en ren Erkendelsesgrund, fordi Karakterernes moralske Forskelligheder ellers er uforklarlige eller i

alt Fald synes at synke ned til Overfladefænomener, der ikke har nogen moralsk Betydning, navnlig ikke kan begrunde Tilregnelighed i andet end den udvortes juridiske Forstand.

Hvorledes dette nu end forholder sig — thi jeg opstiller naturligtvis denne psykologiske Forklaring kun som en Hypotese — i alt Fald tror du Prel selv at være kommen til sit Resultat ad ren objektiv Vej: ved Kendsgerninger og ved logiske Slutninger, der maatte være bindende for alle. Lad os altsaa se, hvorledes det forholder sig dermed.

Carl du Prel er ingenlunde den første, der har draget det intellektuelle ud over Hjernegebetet og reklameret Bevidsthed i alt Fald for Ganglierne. Allerede paa Grund af Refleksbevægelserne har Lewes gjort det i sin „Physiology of common life“. Af det bekendte Faktum, at der i den for os ubevidste Del af vort Væsen finder Begivenheder Sted, der fuldkommen ligner de vilkaarlige, ved Motiver ledede Bevægelser, ja at endogsaa den samme Bevægelse snart foregaar vilkaarlig og snart „mekanisk“, uden Bevidsthed — af dette Faktum kan man drage to, hinanden modsatte Slutninger. Man kan enten slutte: disse Begivenheder er altsaa altid ledsagede af Bevidsthed, hvorved da denne udstrækkes over hele Nervesystemet indtil Cellerne, eller videre endnu, hinsides det organiske til „Atomerne“. Eller man kan slutte: Bevidstheden er altsaa ikke noget, der er væsentligt for disse Bevægelser, men kun et Ledsagelsesfænomen, der ogsaa kan udeblive. For at undgaa al Misforstaaelse fremhæver jeg udtrykkelig, at ved „Bevidsthed“ maa i begge disse Slutninger forstaaes den os bekendte empiriske Bevidsthed med dens iboende Former, navnlig med dens efter-hinanden i Tiden, udenfor-hinanden i Rummet, ved-hinanden i Kausalitetsanskuelsen og overfor-hinanden som Subjekt—Objekt.

Den sidste Slutning, der nedsætter Bevidstheden til at være et blot og bart Ledsagelsesfænomen, udkræver en høj Grad af kritisk Besindighed. Den første derimod er den egentlige *Æselsbro*, som da ogsaa har ført du Prel til det forjættede Land.

Nu vilde ganske vist vor Forfatter hævde, at naar allerede de dog endnu til et forholdsvis lavt Omraade henhørende sammensatte Refleksbevægelser taler for en saadan Slutning, saa bliver dens Rigtighed utvetydig bevist ved Somnambulernes Evne til Selvdiagnose („Selbstschau“) og Selvforordning — forunderlige Evner, som er konstaterede og praktisk udnyttede af talrige Læger. Thi her træder det, som man har kaldet *vis medica naturae* (Natur-

lægekraften) endelig frem for Dagens Lys — og se: den viser sig beklædt med Bevidsthedens Former. Men her har vi netop det springende Punkt, hvor Vildfarelsens Misfoster saa let danner sig. Den ubekendte Kraft „træder for Dagens Lys“ — rigtig! men hvad for et „Dagslys“ er det? Vor Bevidstheds — vor Hjernebevidstheds, og derfor maa den nødvendigvis være ikklædt dens Former. Naar man kun raader over et intensivt violet Lys, for at belyse en Genstand, saa vil denne ganske sikkert dukke violet ud af den Dunkelhed, der hidtil har skjult den, men derfor kan man ikke paastaa, at den ogsaa vilde vise sig violet, hvis den blev belyst af en hvid Straale. At dette Billede er fuldkommen anvendeligt her, ja at det endog er mer end et blot Billede, det vilde Carl du Prel have vidst, naar han ikke blot havde læst Kant og Schopenhauer, men ogsaa forstaaet dem. Men han skriver med en næsten ubegribelig Naivitet: „Hensigtsmæssighed og Ubevidsthed er imidlertid en Modsigelse. — Man kan ikke læse Schopenhauer uden at den Modsigelse bestandig gør sig gældende, at en blind Vilje gaar hensigtsmæssig til Værks og endogsaa bygger sig et Erkendelsesorgan“. Det vil sige, „man“ kan læse Schopenhauer, men man kan ikke forstaa ham¹⁾.

¹⁾ Hvor fjernt du Prel her var fra virkelig Forstaaelse, viser den naive Betegnelse „den blinde Vilje“. At dette Udtryk findes hos Schopenhauer, siger intet, man maa vide hvad der menes dermed, naar man behandler disse Spørgsmaal: Schopenhauer er en Mand, man ikke maa tage paa Ordet. Han er for meget Stilist og Kunstner til altid at anvende en til pedantisk Korrekthed forsigtig omskreven Betegnelse — Udtrykkene retter sig efter Sammenhængen og det i denne tilsigtede. Derfor forlangte Schopenhauer af den Læser, som vilde forstaa ham, at denne skulde læse alt hvad han havde skrevet og se hvert enkelt Sted i Helhedens Lys og i Sammenhæng med andre derhen hørende Steder — først ved de forskellige Udsagns gensidige Begrænsning kommer Begrebet til Udtryk, som Lyset bryder sig, hvor Fladerne skærer hinanden. For Schopenhauer er Livsviljen som den fælles Kerne i alle Tilsyneladelser hinsides Bevidsthed og Ubevidsthed. Han betegnede det som „erkendelsesløs Bevidsthed“ vel vidende, at et saadant Begreb „staar paa Grænsen af det transcendent og balancerer paa den“ — som han skriver til Becker med den Tilføjelse: „De er dog den af alle mine Apostle, der stedse forstaa mig bedst — uden al Smiger.“ Denne Forestilling er i øvrigt Inderne velkendt og findes dybsindig og poetisk udviklet i de ældste Upanishads; særlig smukt fremtræder den hos Nyplatonikerne, men ogsaa i senere kristelig Filosofi, navnlig hos Mester Eckhart. Ved hint „blind“ afvises — for at blive i Billedet — kun Øjesynet — med Lysstraaler og Retina — ikke derimod Klarsynet („das Hellsehen“). Ordret stemmer det overens, naar Mester Eckhart erklærer den højeste Erkendelse for en Ikke-Erkenden, en „Tilstand af Blindhed“.

Den Slutning altsaa, at det ubevidste i os kun synes os at at være ubevidst, men i og for sig maa være bevidst, fordi det, naar det i visse unormale Sjælstilstande træder for Lyset, er beklædt med vore Bevidsthedsformer, holder ikke Stand for Kritikken.

Ligesaa gaar det med det næste Punkt. Ganske den samme kritiske Betænkelse indfinder sig her, hvor Spørgsmaalet er, om det er individuelt eller ej.

Hvad der viser sig som bevidst kan vi kun opfatte som individuelt: og jeg gad vide, hvorledes en Somnambule skulde gebærde sig for ikke at vise sig som Individualitet. Dertil kommer endnu, at just paa dette for ham dog saa afgørende Punkt, forsøger du Prel ikke engang en nærmere Eftervisning, men vi maa nøjes med en blot simpel Paastand, støttet med et enkelt Citat af en Læge, at „hans Somnambules Grundkarakter i den dybe Drømmesøvn endogsaa træder endnu stærkere frem.“

Overhovedet har hans Beviser den højst betænelige Egenkab, at de beviser for meget. Man maatte ifølge dem bag ved enhver Bisværn konstruere en „transcendental“ Bi, og det endda én med en Mængde Mathematik, Teknik og Botanik i Hovedet. Ja det selv samme Ræsonnement, der reklamerer Intelligens og Individualitet for det ubevidste, maatte ogsaa genoprette det gamle „teleologiske“ Bevis for Guds Tilværelse, der af Hensigtsmæssigheden i Tilværelsen slutter, at den maa have et Fornuftvæsen til Ophav. Det er imidlertid ingeniørlunde hans Mening. For det første er han selv slet ikke indtagen i Teismen, og det med god Grund, da han jo tværtimod egentlig vil gøre alle Individuer absolutte. Arthur Drews har i sit Værk om den tyske Spekulation efter Kant med særlig Hensyn til Gudsbegrebet meget passende betegnet du Prel's Standpunkt som „den indifferente Ateisme“. Og dertil kommer, at han meget godt véd, at det hører til Kants ubestridte Fortjenester, én Gang for alle at have gjort Ende paa alle de saakaldte Beviser for Guds Tilværelse, ogsaa paa dette, der imponerede og overbeviste selv en Voltaire. Og det hører ikke til hans Ærgerrighed at gøre aabenbar Opstand mod Kant, for hvem han har en uhyre Respekt. Men vel maa man sige, at alt hvad Kant har skilt ud fra hinanden med eksempelløs Besindighed, det kaster du Prel igen i Bunke sammen, som om der intet var sket. Hvis han ikke blot havde læst, men ogsaa grundig gennemtrængt Paragraf fire og halvfjers i „Kritik der Urtheilskraft“, saa vilde det have gavnet hans Filosofi mer end Iagttagelsen af Alverdens hysteriske

Fruentimmer kunde gøre det. — Men det underligste er, at han en Gang virkelig saa temmelig har forstaaet den, som man ser af følgende Sætning i et af hans første Skrifter: „Ligesom paa den anden Side aandelige Funktioners Teleologi ikke stammer fra Bevidstheden, saaledes foreligger der heller ingen Anledning til, at aflede Naturens Teleologi fra en Bevidsthed.“ Det er fuldkommen Kantisk, og denne Erkendelse skulde han have holdt fast paa.

I hele sin Naivitet viser hans Ræsonnement sig i følgende Sætning af hans Hovedværk („Philosophie der Mystik“). „Enhver Virkning har sin Aarsag, og det en Aarsag, der i Kvalitet er ækvivalent med Virkningen; en intelligent Virkning maa altsaa have en paa en eller anden Maade intelligent Aarsag.“ Dette skriver han umiddelbart efter at have anført Schopenhauers Kapitel „Physiske Astronomi“, i hvilket der netop eftervises, at Forskelligheden mellem Aarsag og Virkning bestandig tiltager, alt eftersom man stiger højere og højere op i Naturrigets Skala; og her er det netop den kvalitative Overensstemmelse, der hurtigst forsvinder (Varme som Aarsag, Udvidelse som Virkning), indtil endelig ogsaa den kvantitative Lighed ophører. Man maa nu ikke tro, at du Prel har gjort Indvendinger mod denne Schopenhauers Udvikling — tværtimod, han yder den sin højeste Ros: den skal være det objektiveste Blik, der nogen Sinde er kastet paa Naturens Virksomhed (et Udtryk, der i øvrigt er en Reminiscens af Schopenhauers Udtalelse om Kant i Afhandlingen „Om Universitetsfilosofi“).

Ikke at forstaa hvad man læser med Uvilje og Mishag, er noget der passerer enhver. Men i denne Grad ikke at forstaa hvad man priser i de højeste Toner — det er et sjældent og næsten uforklarligt Fænomen, naar det findes hos en Forfatter, som dog ofte viser klar og ret skarp Tænkning.

Imidlertid havde jeg nær glemt, at du Prel ved dette Bevidstheds- og Individualitets-Spørgsmaal har endnu en Pil i sit Kogger, nemlig Aanderne (i de spiritistiske Séancer). Men ogsaa den viser sig at være stump. Ikke at jeg vil bestride disse Aanders Realitet; denne Udvej har jeg jo allerede en Gang for alle afskaaret mig. Jeg antager foreløbig Dunkelkamrenes mest haarrejsende Kendsgerninger paa Tro og Love og peger saa med Sindsro paa Hovedskrifterne af den Retning, der med Urette kalder sig den esoteriske Buddhisme. Paa dette Gebet har Inderne en Erfaring, i Forhold til hvilken den europæiske er som et nyfødt Barn over for en Olding. Men netop en Carl du Prel kan ikke nægte, at Esoterikernes paa

Læren om de syv Principper støttede Forklaring af de spiritistiske Aander, er fuldkommen logisk tilstedelig — for at bruge hans eget, ofte misbrugte Yndlingsudtryk. Den forklarer alle de spiritistiske Aandefænomener lige saa tilfredsstillende, som Spiritisternes egen Forklaring, at de har med „afdøde“ at gøre. Følgelig har denne som „Slutning“ ingen Berettigelse. Hvilken nu hin indiske Forklaring er, spiller her ingen Rolle¹⁾. At den er der — fuldkommen klar og stammende fra en ældgammel Lære — er os tilstrækkeligt som historisk Vidnesbyrd om, at man kan antage de spiritistiske Aandefænomener uforbeholdent som saadanne, uden derved at føres til Antagelsen af vor Personligheds Vedvaren efter Døden. At denne skulde være bevist ved spiritistiske Fænomener kan der altsaa ikke være Tale om. I øvrigt lægger Carl du Prel selv mindre Vægt paa dette spiritistiske Bevis end paa det, der kan føres ud fra de Evner, som viser sig i Somnambulismen.

Endelig maa endnu bemærkes, at selv naar man vilde indrømme Gyldigheden af dette Bevis, saa vilde det dog paa ingen Maade bevise „Udødeligheden“, som der altid tales om, men kun en Vedvaren af en Grunddel af vort Væsen. Men en saadan „Udødelighed“ minder stærkt om de gamle Inders „Udødelighed paa tusind Aar“ som der tales om i Vederne og som en „Atterdød“ — i det hinsides — gør Ende paa. Thi en saadan Vedvaren ikke blot kan, men maa komme til en Afslutning, naar vort „transcendentale Subjekt“ er lige saa materielt som vort nuværende, hvilket jo netop hævdes. Thi at Materien i hin Verden befinder sig i en anden Aggregattilstand, gør her slet ingen Forskel. Det Ord, hvormed Buddha forlod denne Verden: „Alt sammensat har den iboende Egenskab at opløse sig“, beholder sin ætsende Kraft i du Prels Hinsides, som er materielt, indfattes i Rumets og Tidens Former og beherskes af Kausalitetsloven, — hvad han selv ikke blot indrømmer, men næsten praler af, uden at mærke, at

¹⁾ Den gaar i Korthed ud paa følgende. De nedre „Principper“ eller Bestanddele, der omfatter hele den dyriske Natur i Mennesket, behøver, alt efter Livsvandlen, længere eller kortere Tid til at opløse sig i Elementerne. I denne Tid danner de et Skinvæsen, der tørster efter menneskelig Intelligens, ligesom Folkesagnets Vampyr (Lamia) tørster efter menneskeligt Blod. En saadan Intelligens bydes det nu af Mediet. Medens dette ligger i trance, tager et saadant Halvvæsen hans Intelligens i Besiddelse og faar derved for en kort Frist Karakteren af et menneskeligt Individ, kun at et æterisk Legeme træder i Stedet for det grovt materielle — altsaa just hvad man forstaar ved en Aand. Og dette vilde altsaa være Spiritisternes „spirits“.

ved en saadan Fordobling af vort Væsen og af hele Verden vindes der i Virkeligheden intet eller højst en Galgenfrist.

Saaledes er det ogsaa ganske ubegribeligt, hvorledes du Prel med Begejstring kan tilegne sig Kants Løsning af Dilemmaet „moralsk Frihed og Naturnødvendigheden ogsaa af al menneskelig Handlen“, uden at mærke, at han aldeles ingen Ret har dertil, da han paa sit Standpunkt har gennemskaaet hele Ræsonnementets Livsnerve.

Kants Løsning er kortfattet følgende: At være „fri“ betyder blot: ikke at være Kausalitetsloven underkastet. Denne er nu imidlertid kun en Opfattelsesform af vor sanselig betingede Forstand, præger derfor alt hvad der kommer til Syne for den („Erscheinung“) men ikke selve det (ubekendte), der lader sig til Syne („Ding an sich“). For saa vidt nu som vi selv ere Tilsyneladelse, d. e. sanselige, Erfaringsverdenen tilhørende Væsener, er vi Kausalitetsloven underkastede og vore Handlinger følge saa nødvendig som astronomiske Fænomener. Men for saa vidt som vi er selve det, der lader sig tilsyne (som „transcendentalt“ Subjekt) er vi fri, da Kausalitetsloven ingen Anvendelse har paa dette Gebet. Da nu hos du Prel „det transcendentale Subjekt“ falder indenfor Kausalitetens Omraade (nota bene efter hans egen Paastand), saa er det et ligefrem forbløffende Tegn paa Begrebsforvirring, naar han her paaberaaber sig Kant. I øvrigt er det kun et Enkelttilfælde af den Misbrug, som han overhovedet driver med Begrebet „metafysisk“ — et Begreb, der hos ham gebærder sig saa realistisk, „som om Kant først skulde fødes“, idet det allerede begynder med de ultraviolette Straaler, der er lige saa hinsidige som hans transcendentale Subjekt. Hvis han nogen Sinde har vidst, hvad Metafysik er, saa har han længst glemt det igen i sin hede Længsel efter en haandfast erfaringsmæssig Udødelighedslære.

Naar denne nu ganske vist filosofisk betragtet viser sig at være lige saa ufrugtbar som tvivlsom, saa kan den dog meget vel strække praktisk til. Hans i Indledningen omtalte sidste Skrift „Døden og det Hinsides“ begynder med følgende Betragtning.

„En af mine Venner, der var dybt bedrøvet ved Tabet af en Datter, saa sig derved stillet over for det store Spørgsmaal om Udødeligheden. Selv Lærer ved et Universitet troede han at maatte henvende sig til sine Kolleger af det filosofiske Fakultet, men blev fuldstændig skuffet. Han begærede Brød og fik Stene“. I et saadant Tilfælde kan jo Udsigten til en Vedvaren yde tilstrækkelig

Trøst, og Manden vil ikke spørge synderlig om Evigheden. Om end Tristan og Isolde ikke vilde opsøge et saadant Hinsides for dér „endlos ewig einbewusst des Wähnens Graus welterlösens auszulöschens“ — for at Hans kan finde sin Grete, dertil kan det du Prelske Hinsides jo være godt nok, og der gives uendelig flere Elskerpar af den sidste end af den første Slags. Ogsaa som Støtte for Moralen, der nu en Gang ikke blot ikke kan svære i Luften, men heller ikke blot staa paa Jorden — kan det gøre nogenlunde Fyldest, og naar Schopenhauer som alle godes Credo henstiller den Sætning: jeg tror paa en Metafysik (d. e.: jeg tror paa en anden og dybere Tingenes Orden end den sanselige), saa maa man anerkende, at hvor lidet du Prels Metafysik, som ovenfor bemærket, end egentlig fortjener dette Navn, saa er den dog uendelig bedre end slet ingen Metafysik, og det er det, der er vor Tids Kræftskade, navnlig i skandinaviske Lande.

Carl du Prel er en Klubhytte i Gletschergebetet. Men der gives kun faa, hos hvem den metafysiske Drift er saa stærk, at den jager dem op paa selve Tinderne, og som er i Stand til at aande den rene og skarpe Luft deroppe. For alle andre er det meget tilraadeligt at tage du Prel-Hytten til Maal og gøre sig fortrolig med dens Udsigt. Den byder i hvert Fald uendelig meget mer end hvad der viser sig fra Vinduerne i den store materialistiske Lejekaserne.

Jeg sagde at der kun er faa, der kan aande den reneste Tindeluft; jeg skulde snarere sige: der er ingen, der kan gøre det i Længden og hvert Øjeblik. Selve Upanishadernes Yajnavalkya, selv Parmenides, selv Kant, „Altknuseren“, hændes det ofte, at de, umiddelbart efter at være steget op til den mest svimlende Idealisme i Evighedens Isregioner, kan antræffes paa meget menneskelige Veje. I en Schopenhauer stikker et Stykke Hans, i en Hypatia en Grethe. Og som det jo er Klubhytternes Bestemmelse ikke blot at være mindre Ærgerriges Maal men tillige at være den højest stræbendes Mittel: saaledes kan du Prel Hytten ogsaa være den dristigste Tindebestiger nyttig og yde ham et ikke blot velkomment, men ogsaa mangan Gang ret nødvendigt Nattekvarter.

Jeg selv har mangan Gang, naar jeg hvilede der, været ret underlig til Mode. Thi jeg maatte da tænke paa den Mand, fra hvis Læber jeg første Gang hørte Navnet du Prel. Det var en gammel Skovrider, der levede alene med sin nydelige Datter, en

Angorakat og tyske filosofiske Bøger i sit hyggelige, aristokratisk udstyrede Hjem, ved Randen af den store Skov, som han vaagede over og hvor han aldrig gik paa Jagt. Han tilhørte en adelig Familie, i hvilken der forekom allehaande mystiske Fænomener, navnlig Dobbeltgænger, Varsler og Fremsyn. Saa havde han da ogsaa en Rem af Huden, og han var ikke blot en stor Beundrer af Schopenhauer, men skattede ogsaa Carl du Prel højt, ja var formodentlig den eneste i det daværende Danmark, der kendte den sidste, og en af de yderst faa, der læste den første. Intet Under altsaa, at Carl du Prels litterære Fysiognomi for mig flyder sammen med min gamle Vens legemlige.

Nu er han længst død, og han er netop den eneste Ven, som jeg har mistet og som jeg undertiden levende savner og hjertelig længes efter. „Ak, kunde vi dog igen sidde sammen i den lave hyggelige Stue med det mosgrønne Tapet, og tænde de kostelige Cigarer, som du altid omhyggelig tog frem af det Vidunderskab, hvis Træsart ingen Fagmand havde kunnet udgranske, — og snakke betænksomt sammen om Organprojektion og det gyldne Snit, om Styrelsen i Levnedsløbet, om Determinisme og Frihed, om Anelser og det andet Syn, om Schopenhauer og Darwin og Carl du Prel!“

Saaledes har jeg vel tænkt de hundrede Gange, og hvorledes skulde jeg ikke have tænkt saaledes i denne Tid, da jeg har beskæftiget mig saa indgaaende med denne den aandrigeste Advokat for Udødelighedstanken. „Hvad mener du?“ har jeg vel da halvt spøgende sagt, „har vor Ven Carl du Prel dog Ret i Hovedsagen, og skal vi træffes i det hinsides og underholde os med hinanden i hint fuldkomneste af alle Sprog, den direkte Tankemeddelelse?“ Og jeg syntes da at, om saa var, min Ven, der — som alt bemærket — tilhørte en magisk ikke ubegavet Familie, gerne kunde have givet et lille Tegn fra sig. Men aldrig saa meget som en Banken lod sig høre. Og naar hans gamle fine Hofmandstræk dæmrede frem, saa var det ikke i et mystisk Astrallys, kun i Erindringens vemodig forklarede, men jordiske Skær. Og naar Læberne bevægede sig, saa gav de mig ingen sikker Oplysning à la Carl du Prel, men de gentog kun det Schopenhauerske Gaadeord, som jeg først har fornummet fra dem, og som derfor er mig saa dyrebart: „Trotz Zeit, Tod und Verwesung sind wir noch alle beisammen“.

K. GJELLERUP

DEN ENGELSKE TOLDPOLITIK

L„Tilskueren“ for Oktober 1898 havde jeg Lejlighed til, foranlediget ved en forudgaaende Artikel af Statskonsulent Harald Faber, at give en Fremstilling af den Udvikling bort fra Frihandelsprincipperne, som indtil da havde gjort sig gældende i det engelske Rige, og hvis mest betydningsfulde Led var Koloniminister Chamberlains energiske Agitation for et Toldforbund med Kolonierne, Opsigelsen af Handelstraktaterne med Belgien og Tyskland, fordi de stod som Hindringer for et saadant Toldforbund, og Kanadas praktiske Paabegyndelse af dette Toldforbund ved (i 1897) at tilstaa engelske Varer en Nedsættelse af 25 Procent i den kanadiske Indførselstold.

Nu, da de Rygter om nye engelske Toldsatser — endogsaa om en Smørtold af ikke ubetydelig Højde — som fyldte Dagspressen en Uge eller to forud for den engelske Finansministers Forelæggelse af Finansloven for 1902—03, har stillet det klarere end nogen Sinde før for vort Lands Befolkning, at der virkelig truer os, og særlig det danske Landbrug, en alvorlig Fare fra Englands Side, turde det være betimeligt at give en kort Oversigt over, hvad der siden 1898 er passeret paa den engelske Toldforbundsbevægelses Omraade. Det er jo aabenbart en Bevægelse, som vi bør følge med den største Opmærksomhed for ikke at blive overraskede af de Resultater, den kan bringe.

Det første praktiske Skridt i de sidste 4 Aars Udvikling, som vi støder paa, har en særegen isoleret Karakter, men var derfor ikke af ringere Betydning. Imod Slutningen af Aaret 1898 indløb

der talrige Klager fra det store engelsk-ostindiske Kolonialrige over, at det tyske og østerrigske præmierede Sukker i stigende Mængder begyndte at oversvømme Ostindien og her gjorde den samme Gerning som i Vestindien: ved Statspræmiernes Hjælp kunde dette Sukker sælges til lavere Priser end Indiens eget Rørsukker, og Følgen blev, at det ene indiske Raffinaderi efter det andet maatte standse sin Drift, og det med Rørsukker beplantede Areal tog af. Det bengalske Handelskammer ansøgte derfor i November 1898 den indiske Regering om, at den vilde følge de forenede Staters Eksempel og indføre en Sukkertold, der kunde modvirke Præmiernes Indflydelse og gengive det indiske Rørsukker sin Konkurrenceevne.

Nu er Ostindien som bekendt ikke nogen selvstyrende Koloni, der — som Kanada — selv kan sætte Foranstaltninger i Gang eller endogsaa lægge et Tryk paa Moderlandet. Det store Rige staar umiddelbart under den engelske Regerings Formynderskab; en særlig Minister for Indien er Medlem af Kabinettet. Men den indiske Regering var villig til at imødekomme det bengalske Handelskammers Andragende, og det fik Rigsregeringens Samtykke dertil; som Følge heraf blev der den 20. Marts 1899 i Indien udstedt en Lov, der lagde en Told paa alt præmieret Sukker af Præmiens Højde.

Vicekongen, Lord Curzon, erkendte i en ved denne Lejlighed holdt Tale ganske aabent, at den paalagte Told var en Beskyttelsestold. Han tilføjede, at den efter hans Mening vilde afgive et Eksempel af vidtrækkende Betydning for det øvrige Rige; den „Knurren“, som nok vilde lade sig høre fra „Ypperstepræsterne ved Frihandelstemplerne“, skulde man ikke bryde sig om:

„Vi vilde være underligt skabte, hvis vi med LigeGYldighed kunde se et Onde spire frem, der kunde øve den skadeligste Virkning paa Folkets Velstand; og vi vilde være daarlige Forvaltere af vor egen Ejendom, hvis vi roligt fandt os i en Tilstand, der maatte virke ødelæggende ogsaa paa Regeringens Indtægter af det indiske Landbrug.“

Intet Under, at dette Skridt og dets utilslørede Motivering rejste en Storm blandt Frihandelsprincippernes doktrinære Talsmænd i England. Det graverende her var, at det aabenbare Skridt i Beskyttelsesretning ikke udgik fra en selvstyrende Koloni, hvis Beslutninger man ikke kunde komme til Livs, men fra selve den ansvarlige Rigsregering. Oppositionen forlangte derfor Adgang til at drage Regeringen til Ansvar for Underhuset og søge at faa dette

til at nægte den indiske Sukkertold sit Samtykke. Lejligheden her til blev givet, og i Juni 1899 fandt en stor Debat Sted i Underhuset. Frihandelspartiet førte her sine bedste Mænd i Ilden og brugte stærke Ord; men paa Regeringens Side paaviste saavel Ministeren for Indien, Lord George Hamilton, som Chamberlain med Kraft Præmiesystemets ødelæggende Virkninger i de engelske Kolonier og Nødvendigheden af at værne dem derimod; tilmed vilde den indiske Told jo ikke faa nogen som helst Virkning uden for selve Indien, og man burde dog lade dette store Land selv om at bestemme, hvad der tjente dets Interesser. Resultatet blev det betydningsfulde, at Regeringen vandt en fuldstændig Sejr; Underhuset gav med 293 Stemmer imod 152 den nye indiske Toldpolitik sin Støtte — et større Flertal, end Regeringen ved ren Partiafstemning plejede at kunne raade over.

Bortset fra den effektfulde Episode, som Indførelsen af indisk Straffetold mod Roesukkeret saaledes kom til at danne, herskede der i den første Del af de her omtalte Aar en vis Stilhed over den engelske Toldforbundsbevægelse, fremkaldt ved forskellige storpolitiske Spørgsmaals Indgriben i denne. I Juni 1898 var der saaledes gennem Nedsættelsen af en international, engelsk-amerikansk Kommission gjort et Forsøg paa at befæste den indledede „angelsaksiske“ Forstaaelse ved at komme til Enighed om alle udestaaende Stridspørgsmaal mellem de forenede Stater og Kanada¹⁾; under disse Forhandlinger tænkte der aabenbart ogsaa paa at faa gennemført en Gensidigheds-Handelstraktat mellem Kanada og de forenede Stater — derfor var det ikke belejligt at forcere det paa-tænkte koloniale Toldforbund, som var Amerika ubehageligt. Om trent paa samme Tid bejlede den engelske Regering til Tysklands Venskab og havde saaledes atter Grund til at holde Arbejdet for det ogsaa for Tyskland ubehagelige Toldforbund nede. Dertil kom saa den sydafrikanske Krig med dens for England saa uheldige første Afsnit; Boerernes Sejre krydsede ikke alene Planen om den snarlige Oprettelse af et „forenet Sydafrika“, der — sideordnet med Kanada og Australien — skulde være et af Hovedleddene i det engelske Kolonialrige, men de rokkede for en Tid stærkt ved Troen paa Englands Evne til at hævde sin Magtstilling og virkede derfor svækkende paa de koloniale Sammenslutningsbestræbelser.

¹⁾ Se min Redegørelse herfor i „Tilskueren“ for Oktober 1900 („Den engelsk-amerikanske Forstaaelse“).

Stilheden var dog mere tilsyneladende end virkelig. Den engelske Regering — deriblandt den tidligere saa kraftigt optrædende Koloniminister Chamberlain — holdt sig vel af de anførte Grunde selv noget tilbage, men i Kolonierne arbejdede man videre. Særlig gjaldt dette den Koloni, som har været Drivfjedren i hele Bevægelsen, Dominion af Canada. Man vedtog her, at den 23. Maj for Fremtiden skulde kaldes „Empire-Day“ og i Skolerne anvendes til patriotiske Oplæsninger, Sange og Forklaring for Børnene af Kanadas Forhold til det britiske Verdensrige; den første „Empire-Day“ fejredes i 1899, og bl. a. talte den gamle Statsmand Sir Charles Tupper denne Dag til 10,000 Skolebørn. Den ene Koloni efter den anden vedtog at bevilge aarlige Tilskud til det engelske Riges Flaadeudgifter, medens Kanada tilbød hvert Aar at lade 1000 søvante Fiskere uddanne til Flaadens Tjeneste paa britiske Orlogsskibe. Kanadas Damer dannede en særlig Forening „Daughters of the Empire“ („Rigets Døtre“), som paa sin Vis skulde arbejde for det store Riges Sammenslutning. Der virkedes for at forbinde Kolonierne — særlig Kanada og Australien over Stillehavet — med direkte Telegrafkabler, der i Fred og Krig kunde sammenbinde Rigets fjerneste Dele. Osv. osv.

Saa sker der noget, som er bestemt til fuldstændig at forvandle den dæmpende og nedslaaende Bevægelse, som den sydafrikanske Krig hidtil har udøvet: Queenslands Regering tilbyder i Juli Maaned 1899 at stille Tropper til den engelske Regerings Tjeneste til Brug i Transvaal. Regeringen afslaar foreløbig Tilbudet, men snart forandrer den sin Holdning og gaar ind paa de fra den ene Koloni efter den anden indløbende Tilbud om at stille frivillige Stridsmænd til Værn om det engelske Rigsbanner i Sydafrika. Og nu faar denne Krig mellem Verdensriget og det lille Boerfolk, der forekommer de allerfleste af os saa lidet glørværdig for England, den Virkning at forbinde det engelske Riges spredte Besiddelser med den stærkeste Kit, som kendes: Blod, udgydt under samme Flag og for en fælles Sag. Under gribende Taler fra de forskellige Koloniers Statsmænd afrejser de frivillige: „Det er ikke af Frygt for Australiens Fred eller Sikkerhed, I drager herfra i Dag,“ sagde Lord Brassey til Kolonien Viktorias første Kontingent (i Oktober 1899); „heller ikke er det Ministre eller Guvernører, der sender jer ud. Under en Folkestemnings uimodstaaelige Tryk har vi tilbudt vor Dronning at sende hende Hjælpetropper fra hendes fjerne Besiddelser under Sydkorset. Naar I kommer til

Sydafrika, vil I der svinge ind i Linie med Kontingentet fra det fjerne Kanada. Alt dette er noget, som gør Epoke, som danner et Vendepunkt i den britiske Historie. Det er et Udtryk for en fast Beslutning hos Befolkningen i et Rige, hvori Solen aldrig gaar ned, om at staa sammen og i Nødens Dag flokkes om det gamle Flag. Det er en stolt og en klog Beslutning, som fra denne Dag af gør os fuldstændig sikre mod hvert fremmed Angreb.“ Og ikke mindre klingende Ord lød der i de andre Kolonier.

Der er ikke Tvivl om, at denne Bevægelse — hvis Omfang man fatter, naar man hører, at Ny Zeland nylig har afsendt sit 10de Kontingent og dermed for sit Vedkommende har stillet ikke færre end 6000 Mand paa Sydafrikas Valpladser — har virket overordentlig til Fremme af Samfølelsen i det britiske Rige. Maa-ske var det ingen Overdrivelse, da British Empire League's kanadiske Afdeling i en Tak til Premierminister Wilfrid Laurier sagde, at „Præsident Krüger havde været et Hovedredskab til at fremme den britiske Rigsenhed“. Og vel at mærke: Det er ikke alene i Kolonierne, Bevægelsen har haft denne Virkning; i selve England synes Virkningen endnu større. Ofte støder man paa Vidnesbyrd om, hvorledes det engelske Folk er bleven rørt over Koloniernes Patriotisme og over den Djærvhed, deres kraftige Mandskab har udfoldet paa saa mangen en blodig Valplads. Herved turde Stemningen, i langt højere Grad end man aner, være forberedt paa at gøre Kolonierne Indrømmelser paa materielle Omraader.

Vender vi herefter tilbage til Skildringen af de toldpolitiske Begivenheder i det engelske Rige. saa er det atter Kanada, vi først træffer paa. Efterhaanden som det var bleven klart, at den engelske Regering maatte opgive alt Haab om nævneværdige Indrømmelser fra de forenede Staters Side, tog denne Koloni, som i 1897 havde gjort det første praktiske Skridt til Virkeliggørelsen af det engelske Toldforbund, igen Anledning til at gaa et Skridt videre. I sin Budgettale den 23. Marts 1900 meddelte Finansminister Fielding det kanadiske Underhus, at Regeringen fra den forestaaende første Juli foreslog at forhøje den Fordel, som var tilstaaet britiske Varer, fra 25 til 33 $\frac{1}{8}$ Procent, og Huset modtog denne Meddelse med stormende Jubel, rejste sig og afsang den engelske Nationalhymne. I de andre Kolonier ytrede der sig lignende Bevægelser; i Sydafrika udtalte man sig Gang paa Gang for at indføre, „naar Krigen var endt“, et sydafrikansk Toldforbund med særlige Begunstigelser for engelske Varer, og i Australien, der paa

denne Tid var ved at fuldende Arbejdet for sin Sammenslutning til en eneste Forbundsstat, havde de koloniale Premierministre ligefrem vedtaget (paa et Møde i Melbourne 11. Marts 1898), at den nye Forbundsstats Tarif skulde indføre Særfordele for engelske Varer.

Nu blev man ogsaa mindre tilbageholdende i Moderlandets officielle Kredse, og selv Ministre, der hidtil havde holdt sig meget tilbage, lod høre fra sig. Den 30. April gav British Empire League en stor Banket i London for at fejre „de Tjenester, Koloniernes Tropper har ydet i Sydafrika,“ samt til Ære for de australske delegerede, som opholdt sig i London under Parlamentets Forhandlinger om den endelige Bekræftelse af det forenede Australiens nye Forfatning. I Banketten deltog Prinsen af Wales (nuværende Kong Edvard VII), og han udtalte sig selv ved denne Lejlighed i varme Ord om Arbejdet for at binde Moderlandet og Kolonialriget tættere sammen. Lord Salisbury forherligede Koloniernes Offervillighed, og Chamberlain talte for Australien, medens den kanadiske Repræsentant Oberst Denison sørgede for, at Kanadas Ønsker om at faa Toldsammenslutningen praktisk fuldbyrdet ogsaa blev fremholdte ved denne Lejlighed. Men mest Interesse turde dog de Slutningsord have, som ytredes af Foreningens Præsident, Hertugen af Devonshire (fhv. Lord Hartington), et ellers ret tilbageholdent Medlem af den engelske Regering. Efter at have hentydet til de forskellige Indflydelser, der havde virket fremmende paa Leaguens Formaal (Rigets tættere Sammenslutning), sagde han:

„Jeg føler mig overbevist om, at intet andet end forbryderisk Lige-gyldighed eller Sløvhed fra vor Side vil kunne forhindre disse Indflydelser i, i en ikke fjern Fremtid, at skabe Rigets politiske og sociale Sammenslutning og Enhed.“

Med tilnærmelsesvis lignende Kraft udtalte et andet tilbageholdent Medlem af Kabinettet, Lord Selborne, sig ved Handelskamrønes Banket den 29. Juni s. A. endda med direkte Hentydning til Toldforbundet og udtrykkelig udtalt Tvivl om, at Frihandel passer for alle Tider og alle Lande, og Premierminister Salisbury erklærede lige saa afgjort som Chamberlain Manchester-skolens Tid for at være forbi; „før var den næsten eneraadende blandt Englands Vælgere, nu var der ikke én, som havde Mod nok til at forsvare dens Lærdomme.“ Der vilde kunne føjes Træk paa Træk til denne Skildring, hvis Pladsen tillod det; vi nøjes med at minde om, at i Marts 1901 tiltraadte Hertugen af Cornwall (nuv. Prins af Wales) og hans Hustru deres store Rundrejse

gennem hele det britiske Rige, hvorved de ikke alene fik Lejlighed til at aabne det første australske Forbundsparlament, men til paa deres Vis at yde Enhedsbevægelsen en højst betydningsfuld Støtte.

Vender vi os saa til de haandgribelige Forandringer, som fandt Sted i den engelske Toldpolitik, da er det i Moderlandet, vi nu finder Begivenhedernes Hovedskueplads, og Anledningen til disse Begivenheder er den sydafrikanske Krig. Denne havde ikke alene budt Lejlighed til Udfoldelse af Koloniernes engelske Patriotisme og saaledes begunstiget Enhedsbestræbelserne; den havde tillige paa-draget England uhyre Omkostninger, som nødvendigvis maatte — i det mindste for en Del — dækkes af Toldpaalæg, og paa den Vis havde den arbejdet alle dem i Hænderne, som i den engelske Toldtarifs Fattigdom paa Satser saa' en stor Vanskelighed for det kommende koloniale Toldforbund. Resultatet var, at den engelske Finansminister i April 1901 saa' sig nødsaget til at foreslaa, og uden Vanskelighed fik vedtaget, en Indførselstold paa Sukker (og en Række sukkerholdige Varer) samt en Udførselstold paa Kul.

Af disse Toldsatser kom Kultolden helt uventet. Vel havde den aabenbart været under Overvejelse længe forud — „Times“ bragte saaledes næsten et Aar tidligere en Artikel imod en saadan Told —, men man havde dog ikke troet, at den engelske Regering vilde gaa til en Udførselstold, der jo i formel Henseende er endnu stærkere i Strid med Frihandelsreformerne end Indførselstold. Men Sukkertolden var længe ventet. I det hele havde der i lang Tid gjort sig en Bevægelse gældende for en gennemgribende Reform af det engelske Skattevæsen; allerede et Par Aar, før Sukkertolden kom, bragte Times Afhandlinger fra aabenbart meget anset Haand, hvori der paavistes, at det nuværende System — en Indkomstskat og Told paa nogle ganske faa Artikler — var en altfor snæver Basis for et stort Riges Finanser; man burde vende tilbage til en Række Toldsatser, der kun var afskaffede af „Frihandels-Pedanteri“, saaledes en lav Told (Registreringsafgift) paa Korn og Mel, en Sukkertold o. fl. Det var denne, i England mere og mere udbredte Stemning, der satte sit Præg paa Finansministernes nye Budget. Og særlig Sukkertolden hilstes med Glæde af den for Toldforbund med Kolonierne arbejdende Del af Befolkningen, fordi den — foruden at beskytte den stærkt medtagne engelske Raffinadeindustri — egnede sig fortræffeligt til at indgaa i Toldforbundstariffen (d. v. s. til at nedsættes til Fordel

for Kolonierne). Tolden var slet ikke saa helt ringe: 4 sh. 2 d. pr. 100 Pund eller $3\frac{3}{4}$ Øre Pundet for raffineret Sukker.

Ogsaa den næste Begivenhed fandt Sted paa Sukkerets Omraade og aldeles aabenbart med Koloniernes Velfærd for Øje. Ostindien havde, som vi har set, formaaet selv at værne sig mod det præmierede Roesukkers Konkurrence, fordi dette Land har en stor forbrugende Befolkning; her kunde Hæmning af Indførselen ved Straffetold altsaa klare Sagen. Ganske anderledes med de vestindiske Øer, hvis Eksistens afhænger af Udførsel af Sukker. Disse forhen saa rige Øer var bleven næsten ødelagte af den Konkurrence, som paaførtes dem af det af Tyskland, Frankrig og Østerrig udførte, med store Statspræmier støttede Roesukker. Dette drev Sukkerprisen ned under det Lavmaal, som dækker Produktionsomkostningerne i Vestindien; Plantage efter Plantage gik ud af Dyrkning, Arbejderbefolkningen blev ledig, Øerne var ikke i Stand til at bære deres Administrationsudgifter. Hist og her berettes der om, hvorledes Negrene døde af Sult paa disse fra Naturens Haand saa rigt udstyrede Øer, der kun ved en kunstig Nedtrykning af Priserne, betalt af tyske, franske og østerrigske Skatteydere, sank ned i bundløs Armod. Vi har i den sidste Tid hørt en Del om Forholdene paa vore egne Øer, og navnlig om den Gæld, de i denne Periode har paadraget sig til Moderlandet; men efter alle Beretninger at dømme stod det endnu slettere til paa flere af de engelske Øer, ikke mindst paa Hovedøen Jamaika.

England vilde ikke sælge sine Øer, og det kunde ikke lade dem gaa til Grunde. I lang Tid formaaede Regeringen imidlertid ikke at gennemføre den eneste virksomme Hjælp: Sukkerudførselspræmiernes Afskaffelse. Chamberlain holdt heftige Taler mod „det afskyelige Præmiesystem“, men i England ansaa' man det for en stor Fordel at kunne indføre det ved Eksportpræmierne billigjorte Sukker; indtil denne egoistiske Betragtning maade var brudt, var der da ikke andet at gøre end at søge at støtte Vestindien ved halve Foranstaltninger: Laan, Forskud o. desl. Imidlertid lykkedes det efterhaanden at gøre det klart for den offentlige Mening, at der maatte ydes Vestindien Retfærdighed, selv om det skulde medføre nogen Fordyrelse af Sukkeret for den engelske Befolkning; Handelskamrene i Englands store Stæder begyndte at vedtage Resolutioner om Præmiesystemets Afskaffelse, og da det i Slutningen af forrige Aar lykkedes paa ny at faa en Sukkerkonference i Gang i Bryssel — hvor jo adskillige tidligere Forsøg var strandede — gav

den engelske Regering sine Repræsentanter meget energiske Instruktioner: de skulde fordre baade de direkte og de indirekte Præmiers Afskaffelse, ellers vilde England udelukke det præmierede Sukker ved Straffetold, ligesom Amerika og Indien.

Om Englands skarpe Holdning paa Konferencen faar man maaske det stærkeste Indtryk gennem en Artikel, som fremkom i „Times“ den 23. Januar 1902 — paa et Tidspunkt, da Sukkerpræmiemagterne ikke syntes at ville bøje sig for Englands Krav. I denne Truselsartikel, hvis Betydning sikkert rækker ud over Sukkerspørgsmaalet, lader det londonske Blad Fastlandsmagterne vide, at de gjorde bedst i at lægge Mærke til de Forandringer, der foregaar i England. Dels hænger man der ikke saa fast ved Frihandelsteoriene som før, dels har Krigen og andre Omstændigheder gjort det nødvendigt at ændre det nuværende Skattesystem, der „altfor ensidigt grunder sig paa et bestemt Sæt Ideer“:

„Denne Nations finansielle Fornødenheder er voksede fra dens Skattesystem, og Indførelsen af en ny Skattebasis er kun et Tidsspørgsmaal. En given Finansminister kan være bagud for sin Tid og til en vis Grad gøre Skade ved sit Bagstræv. Men nødvendige Forandringer vedbliver at være nødvendige, selv om Finansministre er Tilbageskridtsmænd, og de gennemføres ved Omstændighedernes egen Magt. Derfor vilde de udenlandske Regeringer handle klogt ved i Tide at belave sig paa Forandringer, som ellers kan komme dem saa uventet, at de ikke faar Tid til at indrette deres hjemlige Økonomi derefter.

„Vore Kolonier har, takket være dels Koloniminister Chamberlains kloge Politik, dels velbekendte Omstændigheder, som vi ikke behøver at beskrive her, indtaget en Plads i Rigets Anliggender, som de aldrig før har indtaget i saa fuldt Maal. De har direkte Interesse i Sukkerspørgsmaalet, og deres retmæssige Krav vil i det lange Løb skaffe sig Anerkendelse gennem Rigsregeringens fiskale Foranstaltninger.“

Det er, som man ser, „rene Ord for Pengene“, og at den engelske Regerings Holdning svarede dertil, viser Resultatet: den 28. Marts vedtog Sukkerkonferencen, at alle direkte Udførselspræmier for Sukker skulde bortfalde, samt at den Toldbeskyttelse for Sukker (Forskellen mellem Indførelstold og indenlandsk Produktionsafgift), som de forskellige Regeringer maatte ønske at yde deres Sukkerproducenter, ikke maa overstige 6 Franks pr. 100 Kilogram ($2\frac{1}{6}$ Øre Pundet). Herved har man villet gøre det umuligt for „Ringe“ at skabe sig en indirekte Præmie ved at sælge til høj Pris i Indlandet og udføre til lav Pris til Udlandet. Fra September 1903 træder Overenskomsten i Kraft.

En Indrømmelse har den engelske Regering gjort til Gengæld, og den er bleven angrebet stærkt derfor. Den har nemlig forpligtet sig til, i de 5 Aar Overenskomsten varer, ikke at tilstaa Sukker fra sine Kolonier noget Toldfortrin i England. Hertil maa imidlertid bemærkes, at det hidtil er bleven anset for en fuldt tilstrækkelig Beskyttelse for Vestindien, naar Sukkerpræmierne afskaffedes, saa at Rørsukker og Roesukker stilledes paa lige Fod i Konkurrencen; derfor har Regeringen aabenbart ment uden Skade at kunne betale Præmiesystemets Tilintetgørelse med den nævnte Indrømmelse. Det staar alle selvstyrende engelske Kolonier frit, om de vil tiltræde Overenskomsten eller ej. Til de vestindiske Øer vil der blive ydet en midlertidig Støtte (der siges paa $4\frac{1}{2}$ Mill. Kroner) for at sætte dem i Stand til at overstaa det Aar, som vil forløbe inden Overenskomstens Ikrafttræden; allerede heri er Overenskomstens Karakter af Beskyttelse for de vestindiske Øer jo tydeligt tilkendegivet.

Den sidste Begivenhed paa det engelske Toldomraade er velbekendt: Tirsdagen den 15. April forlangte den engelske Finansminister i sin Budgettale en Told paa alt Korn af 3 d. ($22\frac{1}{2}$ Øre) pr. 100 Pund og paa alt Mel af 5 d. ($37\frac{1}{2}$ Øre) pr. 100 Pund. Han fik straks denne Told bevilget med det store Flertal af 254 Stemmer mod 134, uagtet netop Indførelsen af denne Toldsats paa en særlig betegnende Maade understreger den Forandring, som er foregaaet i den offentlige Mening i England. Det var jo om Korntoldens Afskaffelse (ikke om Industritold), hele den store Kamp drejede sig i Fyrreerne; og selv den lave Told (1 sh. pr. Quarter) paa Korn, som man beholdt efter de høje Korntoldsatsers Afskaffelse i 1846, ansaa' man for at være saa principstridig, at Finansminister Lowe i 1868 holdt det for rigtigt at afskaffe den, uagtet den indbragte Statskassen et ret anseligt Beløb; den engelske Tarif skulde aldeles renses for noget saa forkasteligt som en Korntold, var den end nok saa lav.

Det er dette Finansminister Lowes Standpunkt, som man nu i England i Almindelighed betegner som „Pedanteri“. Nu er man ikke pedantisk, men praktisk; man indfører paa ny en Told, der kan bringe Penge i Kassen, uden at bryde sig om, at netop den særlig maa være et Slag i Ansigtet paa Frihandelsmænd af den gamle Skole. Disses Standpunkt blev under den korte Debat forleden Tirsdag repræsenteret af W. Harcourt og flere, der tillige af al Magt bragte Brødfordyrings-Argumentet i Marken; de afvistes

af Finansministeren med, at den ringe Told umulig vilde kunne mærkes af Forbrugerne. Heri har Ministeren maaske Ret — foreløbig; men for de erklærede Tilhængere af det engelske Toldforbund er Korntoldens Indførelse en Sejr af Betydning. De tvivler ikke paa, at naar man først har Tolden, kan man forholdsvis let forhøje den; og forhøjer man den da kun over for Udlandets Korn, medens man lader Kanadas gaa ind for en lav Told eller toldfrit, saa vil man paa én Gang vise Kanada en værdifuld Tjeneste og komme Forbrugerbefolkningen i Møde.

Der var længe forud for Budgettets Fremlæggelse, bebudet flere Toldsatser, bl. a. en Told paa Tømmer, der ligeledes med Tiden vilde have været af særlig Betydning over for Kanada. En Told paa Smør, hvorom der telegraferedes til os, har derimod hidtil ikke været bebudet; derfor kan man imidlertid ikke slutte, at den ikke har været under Overvejelse i den engelske Regering. At en saadan Told staar paa det fremtidige Program for et engelsk-kolonialt Toldforbund, er en Selvfølge; Kolonierne er jo ganske overvejende Landbrugsstater, og baade Kanada og Australien udfører jo allerede ret betydelige Kvantiteter Smør.

Sandsynligvis vil det næste Skridt fremad imod Toldforbundets Virkeliggørelse ske under Kong Edwards forestaaende Kroningsfest. Til denne er samtlige de selvstyrende Koloniers Premierministre indbudt, og det er allerede fastslaaet, at disse koloniale Statsmænd skal samles til en stor Konference indbyrdes og med Koloniminister Chamberlain. Ogsaa Programmet for denne Konference er allerede opsat; det omfatter en lang Række koloniale Fællesspørgsmaal med den snævrere Handelsforbindelse (Toldforbundet) som Hovedbestanddel.

Hvad der kommer ud af denne Konference, vil Tiden vise. At der gøres store Forberedelser til den, ses af de i de sidste Maaneder fra alle Egne af det britiske Rige indløbende Meddelelser om ledende Statsmænds Udtalelser; overalt i Kolonierne, hvor ordnede Forhold hersker, synes man at anse Tiden for kommen til at realisere Sammenslutningsplanen. Desuden maa man regne dels med de Stemninger, som er skabt i Moderlandet og i Kolonierne under den sydafrikanske Krig, dels med den under selve Kroningen frembrydende Feststemning, som vel særlig vil antage store Dimensioner, hvis det skulde lykkes at faa den sydafrikanske Krig endt til den Tid. Det har længe været en Yndlingstanke hos Eng-

lænderne at fejre Kroningen som en storslaaet Fredsfest og engelsk Broderskabsfest.

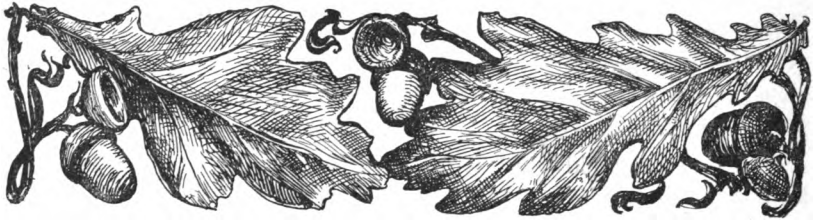
Paa den anden Side er Sammenslutningen i sig selv en højst vanskelig Ting at ordne. Det drejer sig jo om, hvad der skal ydes Kolonierne til Gengæld for deres Indrømmelser til England. En saadan Gengæld venter og forlanger Kolonierne; Kanada har kun ment at skyde den hurtigste Genvej til Maalet ved at begynde med at tilstaa England Fordele uden Gengæld. Vanskeligheden ved dette Spørgsmaal ligger maaske næppe saa meget i engelsk Utilbøjelighed til at indføre Told for Koloniernes Skyld som hos Kolonierne selv. Opgive deres Toldsatser — modtage engelske Varer frit og til Gengæld faa fri Indførsel i England (hvor Udlandets Varer saa skulde belægges med Told) — er dem af finansielle Grunde umuligt; og deres Klima og Produktion er saa forskellig (man tænke paa det tropiske Ostindien og Vestindien paa den ene Side, Australien og det nordiske Kanada paa den anden), at det vil blive yderlig vanskeligt at udfinde en Ordning, der kan tilfredsstille dem alle.

Heri — og næppe i nogen som helst doktrinær-frihandlerisk Utilbøjelighed til at gøre Kolonierne Indrømmelser — ligger vort Landbrugs Chance for at faa en ikke for kort Frist til at afpasse sig efter de Forandringer, som kommer. I saa Henseende gør vi bedst i at mærke os, hvad den kendte og fremragende Frihandelsmand R. Giffen for kort Tid siden (2. April) skrev i „Times“:

„For at binde Kolonierne politisk til os, kan vi godt være villige til at finde os i noget, som vi anser for økonomisk ufordelagtigt, ligesom vi til Gengæld kan vente af Kolonierne, at de vil være villige til af politiske Grunde at finde sig i noget af det, som de anser for uheldige Sider ved Frihandel. Men at afvige fra Frihandelens Praksis af højere politiske Grunde, er ikke det samme som at opgive Frihandelens Principper, hvis vi selv véd, hvad vi gør. Statshensyn staaer ikke under, men over økonomiske Læresætninger; det er en Fejl af nogle Frihandelsmænd, at de har villet gøre det modsatte gældende.“

Saaledes lyder den nøgterne, praktiske Betragtning, der i den store Rigsforbundstanke i stigende Omfang bringer Frihandelsmænd og Beskyttelsesmænd til at følge samme Vej, blot med en lidt forskellig Motivering.

JUL. WULFF

BRØCHNER OG MOLBECH

HANS BRØCHNER OG CHR. K. F. MOLBECH. EN BREVVEKSLING UDGIVEN OG INDLEDET
AF H. HØFFDING

DE er fra Halvtresserne og Tresserne disse Breve — tager fat noget før 1848 og slipper op lidt ind i Halvfjerdserne; de tilhører da den vore Fædres Ungdoms- og Manddomstid, som paa det sidste er begyndt at fange de yngres Interesse. Medens den gamle Stortid fra Aarhundredets Begyndelse allerede for længst er staaet op igen fra de døde, har det for Mellemgenerationen fra Aarhundredets Midte ikke kunnet dages til Retfærdighed, saa længe det Hørup-Brandeske Slægtled maatte kæmpe med dens Efterslæt om Magten. Nu først begynder de yngre at faa Raad til og Trang til at yde den Hallske eller den Monradske Politik Retfærdighed, og en Brevveksling som den nu af Prof. Høffding udgivne mellem Brøchner og Molbech — mellem dem, der for de lidt ældre endnu kun staar henholdsvis som det nyes forberedende Johannes Døber og som dets vrantne Antagonist — den vil sagtens ogsaa alene af de yngre ret kunne ses sine ira et studio i ren historisk Belysning som en Hilsen fra Tider, der synes os saa fjerne og dog er vore Fædres.

Den lyder saa langt borte fra — denne Brevsamtale mellem de to Venner, som nu er vakt til Live igen. Aarenes Mærke bærer allerede Brevstilen med dens Fremmedord, dens „sgu“er og „Pokker“ og smaa Pedanterier og Affektationer, — i de første Ungdomsbreve fra Brøchner komplimenteres og kaaseres der endog som hos Carl Bernhard og der er Poul Møllerske Strøtanker om Qvindelig-

hed, i de lidt senere Rejsebrevne minder en vis kunstnerisk studentikos Raskhedsjargon nu og da om Chievitz eller P. L. Møller. Forældet synes os naturligvis ogsaa saa meget af Aanden i disse Breve — lige fra den „Romafarer“poesi, hvori de begge lever og aander, til den helt uciviliserede Jødeforagt, som nu og da kan røbe sig hos disse saa dannede Mennesker. Eller hvor underlig filistrøs forekommer os ikke de to Venners Syn paa Ægteskab og Hustru, efter at de begge har maattet lade deres Ungdomskærlighed flyve. „Ved at ofre et Ideal uden Virkelighed,“ skriver den nygifte Molbech, „har jeg vundet en Virkelighed, som mest af sig selv, kun for en lille Del ved min Hjælp, daglig vokser op mod Idealet. Den Kærligheds Bygning, som jeg — og vel andre ligesaa — i Ungdommen vilde begynde med Taget, den rejser sig nu paa en sikker og virkelig Grundvold, langsomt og lidt efter lidt, men skal vel engang, med Guds Hjælp, naa lige saa højt mod Himlen som min Ungdoms Drømmeslot.“ Af et utrykt Brev fra 1850 til en anden Ven faar man ogsaa et snurrtigt Indtryk af Brøchners Kunststandpunkt: „Man har for nylig ved en Konkurrence i Anledning af Sejren ved Fredericia foretrukket en latterlig Karikatur af Bissen: „Den tapre Landsoldat“ for en Thor af Jerichau.“ — Noget vist snævert smaaligt og stillestaaende kan der overhovedet heller ikke fra kendes den hele Brevveksling, naar man følger den gennem de tyve Aar — endda begge Parter havde rejst meget og udvidet deres Synskreds baade i Virkelighedens og Tankens Verden. Fra de som unge spiser sammen i Studenterforeningen og om Søndagen spadserer ud til Josty og Alleenberg, indtil de, efter deres Udenlandsrejser og efter Molbechs Eksil i Kiel, i deres ældre Aar igen begge huses bag samme Volde og kævles med Modstandere paa Universitetet eller i „Dagbladet“, — hele Tiden drejer Brevene sig som de samme faa Interesser og Forhold — omhandler de samme Universitetsudsigter, spekulerer i den samme gamle Sibberns eller Hauchs Fratræden, søger Kriegers eller Madvigs Protektion, og uforanderlig beherskes det offentlige Liv af samme Konstellation af Navne: Hall og Monrad, Kierkegaard-Rasm. Nielsen og Grundtvig, medens stadig det slesvigholstenske Spørgsmaal med tilhørende Tyskhad danner Akkompagnementet til Brevvekslingen. I alt dette noget ensformig smaatkreppe Smulvande sender kun det oprivende, skæbnesvangre Krigsjaar 1864 for en Stund sine Dønninger ind.

Men til Gengæld ligger der ogsaa en saa stilfuld Kultur, en saa næsten uskyldig Idealitet over de to Venners brevlige Samliv.

Vi er jo vel nok nu til Dags paa en Maade sandere, naturligere, mindre tilgjorte end dengang, — og heri ligger der en skøn Fremgang i Menneskelighed; der kan, og maa nødvendigvis, komme en vis Delthed og tilsyneladende Modsigelse i det personlige Liv, naar man i reflekterende Øjeblikke og med Pennen i Haand lever i et aandeligt Niveau og efter et idealt Skema, som det daglige Livs Praksis dog ikke kan holde sig oppe i. Det er ikke hele deres Væsen, som Brøchner og Molbech vender frem, nøgent og uforbeholdent i deres Breve, der mærkes især i den sidste Breve hele Tiden en vis konventionel Brevskriver- og ideal Venskabs-tone, som uvilkaarlig anlægges og vedligeholdes; — man fornemmer i Brevene mindre af det veritable Molbechske Temperament og lukkes mindre ind i Brøchners inderste Tankeverden, end man havde ønsket. Maaske var i Grunden ogsaa Forholdet fjernere og tilfældigere imellem dem, end deres Brevstil giver det Udseende af. Men den Idé om Venskab, der fra begges Side bærer Brevvekslingen frem, er ren og skøn. Molbech trænger med sin noget umandige Holdningsløshed altid til at have nogen at udøse sit Mismod for, nogen at støtte sig til i sin Ubestemthed, en overlegen Mandighed at se op til og forholde sig modtagende og hengivende overfor. „Du er dog den eneste Mand,“ skriver han smukt til Vennen, „jeg i mit Liv har sluttet mig til. Har jeg i vort Samliv faaet mere end jeg har givet, saa regnes det jo ikke saa nøje mellem Venner; en Skælm giver mer end han har. Men hvad jeg har, det vil sige mit bedste og sandeste Indhold, min ublandede Hengivenhed, min Deltagelse i Ve og Vel, det giver jeg nu som altid — og dermed Basta.“ Brøchner omvendt, som fra ganske ung har staaet paa egne Ben og inderst inde stedse forbliver henvist ene til sig selv, møder med sin antikt filosofiske Venskabsidé og ser det som en Art Menneskelighedspligt at knytte et saadant Forhold. „Endnu er det ikke klart for min Tanke, hvad Venskab er,“ skriver han som ung, „men jeg føler, at mit Forhold til Dem kan og maa have dette Navn, og jeg glæder mig ved dette Følelsens Mysterium; jeg glæder mig over Følelsens Erfaring, der maaske vil kunne lede mig til Tankens Begriben af det Erfarede.“ Men fra begges Side behandles Forholdet derfor med en egen respektfuld Omhu og varsom Sky — som en fin og kostelig Ting, der maa holdes i Hævd, og man skulde ikke have let for, i vor mere klumphændede og ugenerte Tid, at finde saa megen hensynsfuld Finfølelse, saa megen Takt og Delikatesse udvist i et Forhold, som dog ingenlunde er et

udvendigt, men tværtimod en sand fortrolig Hengivenhed. Nu til Dags anses jo oftest disse to Ting for uforenelige. Man læse i Brevene, hvordan Molbech bygger Fremtidsfantasier for sin Ven, soler sig i hans Lykke, naar hans eget Liv ligger i Skygge, men alligevel aldrig søger at trænge sig mere ind i Vennens Fortrolighed end denne selv vil, og kun taknemmelig tager imod, naar Brøchner engang aabner sin Tankeverden for ham. Hvor taktfuldt og diskret behandler de ikke ogsaa hinandens Hjerteanliggender; de kender dem, men hentyder kun løst og forbeholdent til dem. Molbech har aldrig villet udspørge Brøchner om hans Forhold til Romerinden, men ventet, til han selv kom og betroede sig; fra da af lever han trofast med i Vennens Forventninger og Planer og er fuld af Raad. Eller hvor kønt — omend han smager lidt vel paa det — skriver ikke Molbech som ældre, da de aabenbart er kommen noget bort fra hinanden, fra Ulandet hjem til Vennen, som har mistet sin Hustru: „Jeg vil hverken nu eller senere trænge mig ind i din ensomme Sorg; men kommer der et Øjeblik, hvori du kan have Lyst til at tale med en Ven, hvis Stemning imod dig er for dybt rodfæstet i en indholdsrig Erindring, til nogen Sinde at forandres, saa kom! Ligger der Maaneder eller Aar imellem, mig skal du finde uforandret og altid i Hjertet glad ved dit Komme, glad ved den Tanke at kunne være om end nok saa lidt for dig, der har været meget for mig.“

Molbech viser sig fra den nobleste Side i disse Vennebreve, og hele hans aandelige Fysiognomi tegner sig sjæfuldere og mere sympatisk, end vi ellers kender det. Det skrantende og misfornøjede viser sig her som en egen Epigonfølelse af bristende aandelig Kraft. „Det er det store Spørgsmaal,“ skriver han „om ikke de Haab, jeg undfanger, altid er saaledes beskafne, at de maa dø i Fødselen, .. at jeg vel kan undfange, men ikke kan føde til Verden, hvad enten dette nu kommer af en organisk Fejl i „Moderen“ eller deraf, at disse Haab efter deres Fader „Phantasus“ bliver for store, saa de ikke kan komme ud.“ Og efter Fuldendelsen af sin Danteoversættelse skriver han: „Det er underligt, at jeg egentlig hele mit Liv igennem skal leve af Erindringen. Nu har jeg gravet denne gamle Billedstøtte op af vore italienske Erindrings Jordbund, glattet og filet og pudset den, — nu staar den dér, og saa skal jeg atter til Bunds i Erindringer, ja i Erindringens Erindring i andet og tredje Led, hvis jeg skal skrive min Faders Levned. Og imidlertid graaner vort Haar, du!, og vi bliver selv snart kun Erindringer om os selv, Erindringer om to Venner, der i 1847 boede i

Via Fratina og laa paa Landet i Olevano“. Det er paa disse Stemninger, at Molbech i sine sidste Vers har digtet ægttest og personligst, — Stemninger af „Faldende Blade“, af „Husker du“, af „Hin tunge Forskel er der paa — mit og min Mesters Spil“. Og manglede Molbech end frisk, oprindelig Skaberkraft, var han visse- lig Ætling af gammel, indlevet Kultur, en fin, æstetisk Begavelse, med en Indviets Ærbødighed og Modtagelighed for al virkelig Aand. Alene Forholdet til Brøchner er nok til at vise, hvilken Idealitet der var i „Ambrosius“ Forfatter og „Leonarda“s Censor.

Dog, Brøchners Navn er utvivlsomt det, der især vil drage Læsere til Brevvekslingen. Som vore Gennembrudsmænds filosofiske Lærer staar hans fornemt fremmede Skikkelse jo i Forvejen med en egen Glorie om sig; den romantiseredes yderligere ved Constanzaforholdet, som Brandes' Essay drog frem for Offentligheden (og iøvrigt — viser det sig — idealiserede temmelig stærkt); nu kommer vi den ved de udgivne Breve — der kan suppleres ved talrige uudgivne til andre Venner — først ret ind paa Livet.

Han viser sig som adskillig mindre abstrakt og tung end i sine Skrifter, betydelig mere af et levende Virkelighedsmenneske. Udgaet af et velstaaende Købmandshjem er han fra ung af ingen- lunde uden Sans for Livets Realiteter. „Det gaar mig med Forel- skelse som med Forkølelse,“ skriver han f. Eks., „jeg er udsat for begge Dele, men sveder begge ud igen;“ paa sine Rejser er han ogsaa lige saa lidt bange for at give sig i Lag med parisiske Grisetter som med Italienerinder med Øjne som „mørke duggede Druer“. Med en Kunstners Glæde nyder han i Italien af Natur og Mennesker, af Vin og Frugter. Der er et Stykke Poet i den tørre Professor, naar han for sin Ven udmaler sit Hjem ved Søerne i fredelig, sne- dækt Vinterstemning; ofte finder han ogsaa ypperlige Billeder for sine Tanker. „Signora Marianna er — skriver han — et sandt aandeligt Bløddyr, som det er lige saa vanskeligt at faa fast Hold paa, som det er at fange en Brændeveable med en Baadshage.“ Et skarpt, muntert polemisk Vid glimter ofte frem i Brevene (som i Smaaskrifterne mod R. Nielsen). I Anledning af de „Batterier“, som „Søren“ har kørt op med i „Øjeblikket“ skriver han: „Men vore Sandhedsvidner er som Sebastopol; saa længe de ikke udhungres, bryder de sig Pokker om Resten, de tier stille og fortsætter deres Studier af L'Hombre og Kapiteltakst, vor Gejstligheds gamle og og nye Testamente.“ Ogsaa en ivrig Politiker er Brøchner; i 1849— 50 skrev han saaledes Udlandet i „Fædrelandet“, og han følger

stedse som interesseret Avislæser alle den europæiske Politiks Tildragelser; den Gæsterolle, han 1854 gav i Folketinget, var ingenlunde en saa isoleret Episode i hans Liv, som man har troet.

Men naar han alligevel tidlig stillede sig uden for Livet og helt og holdent indviede sig til Grublen over Tilværelsens Grundspørgsmaal, saa var det ikke blot den indre Tankenødvendighed, der efter Bruddet med det teologiske Studium drev ham ind derpaa, men ogsaa ydre Forhold har — ser man — virket med. En arvet Brystsyge, der allerede havde bortrevet to af hans Søskende og hvis Sting han følte i Brystet, forberedte ham fra ung af paa en tidlig Død; Familieforhold havde ogsaa stillet ham forholdsløst ene i Livet; dertil kom saa, at en lille Formue som ung gjorde ham nogenlunde uafhængig af Levebrødsberegning. Endelig virkede hans Slægtning: Kierkegaards Forbillede dybt ind paa ham. Som denne vilde han stille sine faa Leveaar helt „i Ideens Tjeneste“; „med lidt Energi,“ skriver han til en Ven, „maa man da i Løbet af et Aar kunne komme paa det Rene med sig selv og saa dø med et Smil paa Læben.“ Filosofien var ham da ikke et Fag som et andet, han blev Filosof i antik Forstand. Karakteristisk skriver han i Anledning af Worsaaes arkæologiske Studier: „Det er dog umuligt at sætte sig i personligt Forhold til et saadant Stof, og det er dog til syvende og sidst al Videnskabs Maal. Naar jeg skal studere, maa det dog være væsentlig for min Skyld.“ Han søgte i Filosofien den Befrielse og Fred, han ikke fandt i Religionen. At naa ud over alle Illusioner og frigøre sig for alle Begær, at leve helt i Ideen som det eneste evige og sande i Tilværelsen — det var, hvad han søgte i Filosofien. Hans sikre Tro paa Tilværelsens inderste Idealitet, paa „Værdiens Bestaaen“ var hans optimistiske Religion. Over for en Ven, der bebrejdede ham hans mørke Livsyn, henviser han netop til denne sin dybeste Kulsviertro. Den radikale Frihedskærlighed og Demokratisme, som han havde indsuet i 1848 og — i Modsætning til sine samtidige — endnu bevarede over for Gennembruddet i 70erne, den bundede netop, som han skrev til denne Ven, deri, „at jeg har Tro til det gode i Verden, at jeg trods al Sandsynlighed ikke lader mig den Overbevisning fravriste, at det gode er det stærkeste og sejrende.“ Men højere end noget lyste Døden ham i Møde som den fulde Løsgørelse fra al snæver Endelighed, som den befriende Opgaaen i Ideernes Verden. Allerede som ung kommer han i Breve ofte tilbage til dette, at der ingen Grund er til at tage bedemandsagtigt paa en saa lystig Ting som Døden.

Intet var alligevel hans Natur fjernere end Kvietisme. Han var helt igennem Viljesmenneske. „Trodsig“, „stolt“, „paalidelig“ er hans Yndlingsros i Breve. Han kæmper mod sin Sygdom, trodser Teologernes Modstand og „Ateisme“hadet, som tidlig mødte ham, stiller sin steile Foragt imod alt lavt og usselt og værger sin kritiske Forskerfrihed mod enhver Indskrænkning. Over for den vege Molbech, der svælger i Ønskernes Mulighed, henviser Brøchner til Viljen som den eneste Virkelighed, som den Staalffeder, man har i sig og som „til Nød kan bære en Verden op“; „det er dog Viljen,“ skriver han „der er den magiske Magt, som holder hele vor Eksistens sammen, der gør alt, hvad den berører, uendeligt, idet den gør det til en Opgave. en Pligt, den er den „ædle Tinktur“, hvorefter man ledte i Middelalderen, der forvandler det simpleste Stof til rent gediegent Guld“. Han var helt Pligt- og Principmenneske. Blot man saa' hans ranke, stive Figur i den pillent ordentlige Dragt, hørte hans enstonig pertentlige Foredrag, læste hans renlig korrekte Skrift, følte man, hvor ordnet og reguleret alt i ham var under Fornuftens Bud. I stort og smaat var han den samme nøjeregnende, punktlige Samvittighedsfuldhed. „Jeg maa betragte det som en Pligt,“ skriver han til en Ven, „og naar det Ord „Pligt“ kommer frem, saa er Dommen fældet i sidste Instans.“ Eller et andetsteds: „Dril mig kun med den Brøchnerske Stolthed. Brøchner véd nok, at han laboreres af denne Stolthed, men han véd ogsaa, at hvad der ser ud som Stolthed af og til kan være ubetinget Respekt for, hvad han har begrebet som sin Pligt og for hvis Skyld han ser ned paa Klogskabshensyn og desl.“ Følelsen af at have villet, hvad han saa' som det rette, det var den beskudent stolte Bevidsthed, som bar hans Liv og hans Forskning. „Skulde jeg,“ skriver han til Molbech. „tage fejl af Maalet og Vejen, ét beholder jeg saa dog, hvori man ikke kan tage fejl: det at have villet og den Idealitet, som ligger deri.“

Nutiden, som ikke længer læser Brøchners Bøger, vil fra nu af altid af disse Breve kunne faa et personligt Indtryk af den Mand, som har opdraget den fri Forsknings Mænd. Og ved Vennebrevene vil Molbechs Navn være knyttet til ham, som det altid vil forblive en Ære af være bleven kaldt Ven af.

VALD. VEDEL

VOR HISTORIE

Tanker i Anledning af „Vor Historie. Den nordiske Folkestamme gennem Tiderne I.“ „Frem“. Det nordiske Forlag

DEN Omvæltning i Begreber, den sidste Menneskealder har bragt, ogsaa paa den historiske Videnskabs Omraade, har længe, altfor længe, kun virket i selve Videnskabens Værksteder og til Nød i Forstuerne til dem, hos de forholdsvis faa, der skønt selv uden Redskaber, med levende Interesse har fulgt det travle Arbejde derinde. En opmærksom lagttager af det offentlige Livs mangeartede Gæringslementer kan dog ikke undgaa at se, at der i de aller sidste Aar er kommen en ganske anderledes Fart og Kraft end forhen i den Kulturbølge, der lige siden vi fik et offentligt Liv er strømmet ud over Landet, ad mange forskellige, til Tider mærkeligt bugtede Kanaler. Man kan navnlig ikke overse, at det Oplysningsarbejde der nu gøres saa vel fra Statens Side som ved mere individuelle Midler, trods dets mange Gange større Omfang nu end for blot ti Aar siden, øves med langt større Orden og Disciplin, med større Klarhed over Maal og Midler end tidligere. Erkendelsen heraf har endog i visse Kresse vakt en mærkelig Ængstelse, der er kommen til Orde paa Steder, hvor man mindst skulde vente Forskrækkelse for aandelige Strømninger, der kommer som Resultat af videnskabelige Forskninger. — „Tilskueren“s Læsere vil sikkert mindes den mærkelige Krigserklæring til Universitetet og Videnskaben som Højskoleforstander Begtrup ifjor udstedte dels i en Tale paa et Møde af Højskolelærere dels i Tidsskriftet „Den danske Højskole“. Denne Ængstelse deles dog nu næppe af ret mange af Herr Begtrups Kaldsfæller, og det er godt saaledes, godt baade for Folkehøjskolen og for Videnskaben at der ikke rejses flere Skranker end der allerede er for den fri Vexelvirkning mellem den videnskabelige Forskning og det folkelige Oplysningsarbejde. Den der lægger Hindringer i Vejen for denne Vexelvirkning handler hverken folkeligt eller klogt. Ikke folkeligt, thi han modarbejder det, der har været den bærende Idé hos Landets bedste Mænd — Høj-

skolemænd, Politikere, Videnskabsmænd — at gøre Ordet Almue til et dødt Ord i det danske Sprog, udrydde saa vel Begrebet som Tingen selv ved at gøre alle delagtige i den samme Kultur, ved at gøre alle til Borgere; ikke klogt heller, thi det vil vise sig, at den Kraft og Orden hvormed Oplysningsarbejdet i de sidste Aar er blevet drevet, ingenlunde, som det undertiden hviskes af nogle forskræmte Folkelighedsfilistre, der har siddet saa godt paa det Gamle, skyldes nogen Enkelt- eller Faamandsdisciplin, nogen intrigant Tilrettelægning af en bestemt Agitation. Nej, de Resultater af det videnskabelige Værkstedarbejde der nu spredes ud over Landet er blevne endevendte og gennemkritiserede i Værkstedet saa ofte og saa omhyggeligt at de ikke længer er Tilfældigheder der kommer i Dag og visner i Morgen; de føres frem med den gode Samvittigheds Enhed af Viden og Villen, der ikke forskrækkes over nogen Slags Banskættelse. Hvad der udrettes gennem Statens étaarige Lærerkursus og Feriekursus og gennem den endnu yngre Folkeuniversitetsvirksomhed har allerede baaret sine Frugter, og hvad disse helt eller halvt officielle Institutioner virker ved det mundtlige Foredrag og Diskussion understøttes yderligere ved den ypperlige Oplysningslitteratur, der i forhen uanet Omfang sendes ud over Landet og fanger stedse Fleres Opmærksomhed, fører stedse Flere ind i den moderne Kulturbevægelse.

Ikke mindst paa Historieforskningens Omraade, og da særlig for Danmarks Histories Vedkommende, er mangt og meget ændret i de hævdundne Forestillinger, dels fordi vi ved meget mere end for en Menneskealder siden, dels fordi Forskningsmetoden i flere Henseender er forandret og fuldkomnere. Men alt det Ny, baade de positivt ny Kundskaber og de ændrede Opfattelser af Forhold, Personer og Begivenheder som denne ny Viden har medført, har hidtil ikke gjort sig stærkt gældende i den Litteratur, der er blevet læst af de Mange. Det er i det Højeste kommen ud stykkevis og har paa mange Steder netop derfor virket snarest frastødende, som lærd Snurrepiberi, har hos Mange fremkaldt en besynderlig Tro paa, at vore Historikeres vigtigste Opgave er at paavise deres Forgængeres Umulighed, og i Kraft af en vis elementær Logik har eu Del Mennesker tilegnet sig en i og for sig ganske ubegrundet Skepsis over for de samme moderne Historikeres Resultater. Intet er naturligere. Alle ny Resultater af vor Tids Enkeltforskninger er blevet til i Kraft af en videnskabelig Fordybelse; Forskeren har ikke under sit Arbejde siddet og skelet ud til det læsende og interesserede Publikum, har ikke rejst sig efter fuldendt Arbejde med Kunstnerspændingens „si bene egi, plaudite“. Man kan sikkert med Rette bebrejde de fleste af Nutidens Forskere, at de er alt for fattige baade paa kunstnerisk Evne og paa Kunstnerforfængelighed; da de dog vistnok i Almindelighed er baade klogere og kundskabsrigere end Fertallet af de Skribenter, der som „Kunstnere“ har Publikums Øre for deres ofte ret begrænsede og tilfældige Livsvisdom, er det beklageligt, at de ikke i højere Grad, end Tilfældet er, staar i mere direkte og levende Rapport til deres Medborgere, der jo ellers er i Færd med at faa Ry for Aandslivlighed og Modtagelighed; det er beklageligt, at de mange, for hele den historiske Sammenhæng og for vor Forstaaelse af vort Folks Fortid saa vigtige

Forskningsresultater, der er fremkomne i den sidste Menneskealder, i det dannede Publikums Bevidsthed næppe har efterladt andet end saadanne negative Kuriositeter som f. Eks. at Valdemar Sejr ikke mistede sit Øje i Slaget ved Bornhøved, at Erik Glipping ikke blev dræbt af Marsk Stig, at Christian IV ikke har haft noget Skib paa Skanderborg Sø, at Erslev har vist, at Allens Fremstilling af Begivenhederne i 1536 var fejlagtig, at den samme Erslev nu har villet bevise, at vi ingen Ret bavde til Slesvig (1721). At noget af disse fem „Resultater“ — bortset fra om de er rigtigt opfattet eller ej — skulde have større Betydning for en rigtig Forstaaelse af vor Historie end ethvert af de andre, begriber man

Almindelighed ikke. Dette er i og for sig ikke Publikums Skyld, men heller ikke Forskerens. Forskeren sætter sig ikke hen og fordyber sig i et bestemt Emne uden at have en klar Opfattelse af dette Emnes Betydning i Sammenhængen og for Totalopfattelsen, tvertimod; men den Sammenhæng Forskeren finder og stadig med Lethed holder sig for Øje er kun sjælden synlig for de Mange, der uden selv i egen dyb og omfattende Viden at eje den Baggrund, paa hvilken det Ny skulde virke, faar det færdige Resultat udleveret i al dets knappe Afsluttedhed og uden Kommentar. For den læge Læser har da, som alt antydet, de mange ny Resultater kun betydet en broget Vrimmel af sammenhængsløse Enkeltheder, der ikke bød nogen aandelig Berigelse, ingen ny Synspunkter skabte, en Samling Kuriositeter om ikke noget værre. Det der savnes, og altfor længe har været savnet, er et Arbejde, der kunde reledede Læsernes Opfattelse af vor Tids Forskningsresultater, sammenarbejde dem i en Helhedsfremstilling og lade dem komme til deres Ret, et Arbejde der kunde tale med den kyndige Historikers Myndighed, bæres af en klog og erfaren Mands overlegne Syn paa væsentligt og uvæsentligt, læses — ja nydes — af enhver der har Trang til Sammenhæng i sit Bevidsthedsindhold. Vi har — eller faar — jo „Danmark Riges Historie“ med dens seks statelige Bind, skrevet af otte forsmækkelige Videnskabsmænd, et Arbejde som Danske kun kan være taknemmelige for; det kom sent, ubegribelig sent — hvor mange af den Slags monumentale Fædrelands-historier har ikke de andre evropæiske Kulturfolk at opvise — men maaske alligevel netop paa et passende og hensigtsmæssigt Tidspunkt. Enhver der i Fremtiden giver sig af med folkelig Fremstilling af vor Historie maa hente Kendsgerninger og Synspunkter fra dette rige Værk; men med sine seks (eller forhaabentlig syv) Bind bliver det aldrig en Folkebog, aldrig en Lærebog. At give en saadan er en helt anden Opgave, og jeg tror at denne Opgave har fundet sin Mand i Johan Ottosen.

Det er ikke min Hensigt her at underkaste „Vor Historie“ en Detailkritik, der først er paa sin Plads naar hele Værket foreligger, men kun i store Træk at antyde Værkets Karakter og den Betydning det kan faa for vort Folks hele historiske Opfattelse.

Det udkomne Bind omfatter kun Tiden før Kalmar-Unionen og kommer saaledes ikke direkte ind paa Behandling af de nationale, økonomiske og politiske Spørgsmaal hvis rette Forstaaelse umiddelbart har Betydning for vort Slægtled. Men indirekte, ved at bygge et solidt Grundlag for Forstaaelsen af den historiske Sammenhæng, af de Livsvilkaar, de nordiske

Folk har levet under, byder dette Bind interesserede Læsere alt hvad de kan forlange at faa. Her er i fast Fremstilling sammenarbejdet de sikre Forskningsresultater; mange Enkeltheder, der tidligere kunde synes mere kuriøse end rigtige, sees nu paa deres rette Plads, mange Smaating, der kunde synes ørkesløse Snurrepiberier, viser sig at være af organisk Betydning. Forfatteren har vistnok faaet alle væsentlige Ting af den Art med. I en behagelig, jævn og naturlig Stil fortæller han Nyt og Gammelt uden at sætte Udraabstegn ved det Ny, uden mindste Andtydning af Pedanteri, og kommer han til Spørgsmaal, hvor baade vor Viden og vor Forstaaelse glipper, bekender han det ligefremt. Hans Bog er i langt højere Grad end man paa Forhaand kunde formode om et saadant Enkeltmandsværk, et Førstehaandsarbejde, om den end naturligvis væsentlig er Frugten af et mangeaarigt Rydnings- og Samlingsarbejde. Saa meget mere maa det fremhæves og paaskønnes, at den almindelige Læser næppe under Læsningen vil føle sig mindet om det Arbejde, der ligger bagved. Der er faa eller ingen døde Punkter. Enhver der har læst større historiske Fremstillinger véd, hvor ofte man trættes og irriteres ved en mere eller mindre omstændelig Beretning om en Begivenhed, en Person, et Forhold der falder ganske ud af Sammenhængen, er overflødig for Forstaaelsen og ofte uden nogen som helst Betydning for Opfattelsen af Helheden. Den Resignation og den Overlegenhed der kræves for at undgaa sligt, er ikke Hvermands Sag, den naaes kun af den, der Aar igennem i sine Tanker har tumlet med sit Stof saaledes, at det har krystalliseret sig om de Hovedsynspunkter, der efterhaanden stiger frem af hans Videns og Erfarings Kaos.

Det, der mest af alt gør „Vor Historie“ til en baade ny og nyttig Bog for de Mange, hvis historiske Opfattelse den vil komme til at vejlede eller grundlægge, er den gennemførte Betoning og Belysning af den jo ellers ingeniøse ny, men dog stadig overseet og ingen Sinde i tidligere Fremstillinger — aller mindst hos Allen — energisk fastholdt Kendsgerning, at et civiliseret Folk lever i en stadig Forbindelse med Omverdenen. Derfor er „Vor Historie“ ikke blot en Danmarkshistorie men den nordiske Folkegruppes Historie. Helt bortset fra praktiske Nutidssynspunkter er det overmaade nyttigt og naturligt at lade de forskellige nordiske Folks Udvikling belyse hverandre i en Fællesfremstilling, og videnskabeligt er det ikke blot forsvarligt, men, man skulde synes, næsten nødvendigt at tage Opgaven saaledes, klart begrænset som den er, idet den gælder den nøjagtigt afstukne Gruppe af Germaner, der blev tilbage efter den store Folkevandring og hvis sproglige og kulturelle Kendemærker er saa tydelige og lette at forstaa. Men det er ikke blot skandinaviske Synspunkter, Forf. fremfører. De mest fængslende Afsnit i Bogen, de der i ganske særlig Grad vil være Læserne velkomne og vække gavnlige Tanker hos dem, er dem, hvori Kulturstrømningerne fra Vest og Syd belyses. Rent ud ypperligt tilrettelagt er Indledningen med dens fire Kapitler: Den ariske Sprogæt, Germanerne, Nordisk Folkeskik træder frem, og saa — efter at Udviklingens Hovedlinier derigennem er trukne op — i det fjerde Kapitel Resultatet: Lande og Folk ved Aar 800. Efter at de nordiske Folks Sammenhæng og Slægtskab med de andre

indoeuropæiske Folk er klaret, og ved Siden deraf de særlig nordiske Ejendommeligheder er belyst, er der givet et frugtbart Synspunkt og et solidt Grundlag for den følgende Fremstilling af Vikingetiden, Kristendommens Indtrængen og Kirkens Sejr. Indledningen og det første Afsnit optager 150 Sider, og jeg tror, det er disse 150 Sider der vil blive læst med størst Interesse og finde mest Paaskønnelse. Her hvor det gælder om at sammenarbejde de arkæologiske, sprog-sagn- og litteratur-historiske Elementer med de øvrige historiske Data, bærer Fremstillingen Vidnesbyrd om en — desværre ikke almindelig — harmonisk Forening af filologisk og historisk Viden, der har gjort det muligt for Forf. at træde trygt paa Steder, hvor mangan Historiker vilde føle gyngende Grund under sig.

Efter en Række Kapitler, der under Fællestitlen Middelalderens Stortid giver en Fremstilling af de nordiske Folks meget vekslende Kaar indtil den Tid, da den tyske Indflydelse gør sig saa stærkt gældende, kommer med Afsnittet Livet i Middelalderen det næste Hvilepunkt i Fremstillingen, hvor vi atter ser Resultaterne af de mangeartede Forhold og Begivenheder der præger Folkets Livsformer, dets religiøse Forestillinger, dets økonomiske og sociale Vilkaar. Ogsaa paa dette Punkt, hvor vor videnskabelige Litteratur ganske vist er forholdsvis rig, har Forf. evnet at give en klog, paalidelig og livlig Skildring, som Læseren kunde ønske adskilligt længere.

Det sidste Afsnit i det foreliggende Bind har Overskriften Tyskernes Overmagt og Unionen. Det er formodentlig af praktiske Grunde, at Forf. slutter med Kroningen i Kalmar, uden som ved de to tidligere Afsnit at give os Lejlighed til at standse og orientere os igennem en samlende Oversigt over de skildrede Begivenheders Resultater — det har vi til Gode.

Allens Bog, hvis Grundsyn og Synspunkter endnu lever og virker mange Steder, læses nu næppe i stort Omfang uden for en snæver Kreds, nemlig de historiske Studerende ved Universitetet. Den danner nemlig Grundlaget for den Gennemgang af Danmarks Historie i Eksamensøjemed, som det paa hviler Professor Rostgardianus at foretage. Der er vistnok almindelig Enighed om, at Bogen er saa uheldig som vel muligt til denne Anvendelse. De Studerende har en pinlig Følelse af, at den samvittighedsfulde Lærer den ene Gang efter den anden, af Mangel paa passende Haandbog, maa spille sin Tid og sin Kraft paa det Sisyfusslid som det er at maatte tage fat med visse Aars Mellemlum paa det samme utaknemmelige Arbejde, med hvert nyt Hold Studerende at gentage de samme Rettelser, de samme Tilføjelser . . . Hvis det var en kritisk Gennemarbejdelse det drejede sig om, kunde dette Arbejde have sin store opdragende Værdi, men sligt er af praktiske Grunde umuligt. For de studerende er der meget lidt opløftende eller tankevækkende i Arbejdet, som det nu foregaar: en mere eller mindre mekanisk Tilegnelse af et Lærebogsstof der dels, og med Rette, synes dem forældet og samlet om Synspunkter, der forlængst er opgivne, dels, paa Grund af positive Fejl og, endnu mere, ved Manglen af ny, rigtigere Synspunkter maa gennembroderes med Rettelser, Parenteser og Tilføjelser, inden der kan komme et nogenlunde anstændigt Eksamensgrundlag ud deraf. Ingen

har jo for Resten med større Eftertryk end Prof. Steenstrup paavist, hvor uvederhæftig Allen har behandlet vigtige Sider af indre dansk Historie. Naar man dog til nu har beholdt Bogen som Lærebog, er det fordi der ingen bedre har været. Med den ny Eksamensordning ved det filosofiske Fakultet vil man forhaabentlig komme noget bort fra Lærebogssystemet — uden naturligvis at opgive Kravet om et vist positivt Kundskabsgrundlag. „Vor Historie“ synes mig at være ypperlig egnet til at erstatte Allens Bog under de ny Forhold. Meget rigtigere og meget mere omfattende som den er, rummer den saa mange tankevækkende Synspunkter, fører ind til saa mange andre Provinser i Videnskabens Riger, at Studenterne, selv om de har Adgang til dybere Indtrængen paa enkelte Omraader, dog vil høste rigt Udbytte ved Fordybelse i Værkets Helhed. Dertil kommer, at den Maade hvorpaa de andre nordiske Folks Historie hidtil er blevet gennemgaaet ved Universitetet — jeg taler kun om Gennemgang i Eksamensøjemed — har været meget lidt tilfredsstillende — ligeledes af Mangel paa passende Haandbog. Man har benyttet Odhners Lærebog i Nordens Historie og plukket ud af den hvad der bør læses om Sverig, Norge og Finland, stadig med Rettelser, Parenteser og Tilføjelser. At svenske Universitetslærere benytter Ottosens (Skole-) Lærebog i Nordens Historie paa lignende Maade for Danmarks Histories Vedkommende er i hvert Fald ikke noget Forsvar for Metoden, hverken over for danske eller svenske Studenter, skønt det maa indrømmes at de svenske er bedre faren end vi, da Ottosens Fremstilling af Danmarks Historie i den nævnte Bog har adskillige Fortrin for Odhners Fremstilling af Sverig—Norge—Finlands Historie. Og selv bortset fra andre Mangler ved Odhners Bog, er dens Fremstilling af Norges Historie saa utilladelig tarvelig, at det er forargeligt at opstille den som Norm for hvad en dansk cand. mag. i Historie skal vide om det norske Folk.

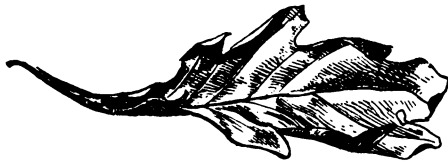
Selv om man nu vil indvende, at voksne, velbegavede Mennesker naturligvis ikke tager saa umiddelbart og barnagtigt paa Tingene, at de lade sig nøje med den rent eksamensmæssige Tilegnelse af saadanne usammenhængende Brudstykker uden at bearbejde dem i deres egen Bevidsthed eller uden paa anden Maade at supplere deres Viden, saa bliver dog tilbage den overmaade praktiske Indvending mod den bestaaende Ordning, at den i sig selv medfører Tidsspilde, aandløs og mekanisk Slid baade for Lærer og studerende.

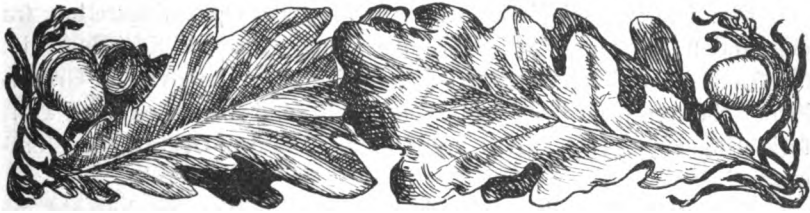
Dog, „Vor Historie“s Fortrin frem for Allens Arbejde som Haandbog for de historisk studerende er saa indlysende, at det egentlig kun behøvede at nævnes for at erkendes. Blot man nu fra Universitetets Side kunde bekvemme sig til at anbringe Allens Bog i den Eksamensdisciplin, hvor den alene hører hjemme: i den historiske Propædeutik, under Rubrikken den danske Historieskrivnings Historie. — Men dette Fortrin er af forholdsvis underordnet Interesse over for den uvurderlige Betydning Værket vil faa ved, som den Folkebog det bør blive og sikkert har alle Betingelser for at blive, at skabe en sundere Opfattelse af vor Fortid end den, der har været og endnu er raadende i store Dele af vort Folk, den Allen'ske. — Allens Bog betød uhyre meget for vore Fædres historiske Opfattelse, ligesom den betegnede et afgørende Frem-

skridt ved sit Valg og sin Ordning af Stoffet. Skrevet som Bogen var ud fra et bestemt Grundsyn paa den historiske Udvikling i Danmark, og samlet om visse bestemte, haardnakket gennemførte Hovedsynspunkter, blev den et ualmindeligt helstøbt Arbejde, der i mange Tilfælde saa at sige voldførte den læsendes Tanker, Meninger og Viden. Det er ikke med Urette, at man har kaldt den de nationalliberales Danmarkshistorie. Men den har øvet sin Virkning længe efter at de nationalliberales Saga var ude og virker den Dag i Dag i de Kredse af vort Folk der ellers staa og stod de nationalliberale Synsmaader fjernt, den Del af Bondestanden der er vaagen og interesseret. Det er maaske ikke i og for sig saa stor en Ulykke at en jysk Lærer for nogle Aar siden i en Historie for Folkeskolen fortalte, at i Stenalderen boede i Danmark Lapper og Finner, i Broncealderen Kelter og i Jernalderen kom saa Goterne. For mange Læsere er Viden — forkert eller rigtig — om slige Ting kun død Viden; men dels er der dog altid en Del Mennesker for hvem en rigtig Opfattelse af den Art Problemer virkelig faar levende Betydning, og dels er det rimeligere, alt andet iøvrigt lige, at foretrække sande eller sandsynlige Opfattelser udbredte end ganske urimelige og uholdbare, og den omtalte jyske Lærer vilde gøre vel i, inden han udgiver anden Udgave, at studere vedkommende Afsnit i „Vor Historie“, der er saa let tilgængelig. Men paa andre Omraader er det ulige skadeligere at de Allen'ske Meninger endnu hersker i saa stort Omfang som de gør — navnlig i alt hvad der vedrører Bondestandens Historie og vort Forhold til Tyskland. Allens Meninger om Bøndernes Stilling i Samfundet gennem Tiderne var lige velbehagelige for de nationalliberale og for Venstre, for Bondevækkelsens Talsmand. Hvor smukt, hvor agitatorisk tilrettelagt var ikke Skildringen af Folkefriheden i Oldtiden, den begyndende Standsadskillelse, der i Middelalderen medfører Undertrykkelse af Bønderne, saa den stadig voksende Undertrykkelse opad i Tiden, for hvilken Adel og Tyskhed i uopløselig Førelse faar Skylden — saa endelig „Folkefrihedens Morgenrøde“ og Junigrundlovens Borgerret for Alle — Allens Fremstilling standser desværre „inden den plebeiske Aands onde Instinkter“ ret bryder igennem hos den danske Bonde, inden Venstre bliver Flertal. I Tilfredsheden over at se sig selv i den smukke og taknemmelige Rolle lod Bønderne de højst usunde nationalisticke Synsmaader passere, paavirkedes endog tildels stærkt af dem igennem den grundtvigske Vækkelse. Det er ikke vanskeligt at vise, i hvilken Grad mange af dem, der nu fører an her i Landet, i deres Syn paa vort Folks Kaar, vor Fortid og vore Fremtidsmuligheder endnu er paavirkede af de Synspunkter, som Grundtvigs storslaede, naive Fantasterier og de nationalliberales agitatoriske Tilrettelægning af vor Historie i skøn Førelse har bidraget til at skabe. Og denne mærkelige Blanding af grundtvigsk og nationalliberal fædrelandshistorisk Syn, saa begrænset i Henseende til Viden, saa skæbnesvangert ved sin nationale Fordringsfuldhed og Indbildskhed, saa ligetil, saa letlært, saa besnærende som det er, er endnu ikke helt banlyst hverken fra vor Folkeskole eller fra Højskolen. Hvad Ondt Barfods Fortællinger og lignende „Historie“ har gjort i store Kredse — og det vil ikke være helt uretfærdigt i denne

Sammenhæng ogsaa at nævne Allens Haandbog som et Arbejde, der paa afgørende Punkter ligesom videnskabelig dækkede de nævnte nationalistiske Vildskud, det har A. D. Jørgensens desværre fragmentariske Arbejder langt fra raadet Bod paa. Her ser jeg „Vor Historie“s største Betydning, som et Arbejde der er bygget paa grundig og omfattende Viden og gennemtrængt af den Sandhedens og Nøgternhedens Aand, som en ikke fjern Fortids Begivenheder og den Udvikling der er fulgt efter har ført frem til klar Bevidsthed. Ottosen har ikke og kan ikke have følt sig fristet til nogen Art af Tilrettelægning, til nogen som helst Arrangering af de historiske Forhold i Fortiden, thi Begivenhederne har lært ham og mange andre, at det vi Danske mest af alt trænger til er Sandhedserkendelse. Saa beskedne har vor Skæbne gjort os, at Fremstilling af den fattige, hverdagsagtige Sandhed og Virkelighed synes, ikke blot, som rimeligt er, Historikere, men stedse flere og flere vaagne Medborgere sunderer Folkeføde end drabelige Drømme og storladne Syner. Det at kende vore Forudsætninger og den Plads vi har indtaget i Verden omkring os, hvormeget vi, Sildefødninge som vi var i Europas Kulturliv og fattige som vi har været baade paa store Tanker og paa Gods og Guld og ydre Anseelse, har modtaget til enhver Tid fra det Europa, der i alle Henseender lige til Nutiden har været saa meget rigere baade paa aandelige og materielle Værdier — denne Erkendelse vil hindre enhver, der faar Del i den, i at stirre sig blind paa nogen straalende Top, hvorfra vi skal være sunkne; det var godt om saa mange som muligt af den opvoksende Slægt kunde komme bort fra den romantiske Bagstrævslyrik der ønsker Danmark Fremtid som Minder og derimod sætte et ikke urimeligt Haab om at „Vi har endnu det bedste tilbage“.

J. P. JACOBSEN

OM LANDSTINGETS LIVSVARIGE MEDLEMMER

BEHOLDER de af Kongen udnævnte Medlemmer af Landstinget deres Sæde i dette efter en Opløsning? Siden J. A. Hansen rejste Spørgsmaalet har der været Strid derom, og de modstaaende Meninger synes nu at være paa Vej til at krystallisere sig som Partidogmer. Er det først sket, vil en objektiv Undersøgelse være unyttig. Afgørelsen vil saa falde efter Partiernes Styrkeforhold. Den, der holder Sagen for hverken statsretligt eller politisk helt udklaret, maa da allerede nu sige, hvad han tror, der bør siges, for siden at tie.

Stridens Kerne er denne: Hvorledes skal Modsigelsen løses, som findes mellem Grundlovens Ordlyd om Kongens Opløsningsret og hans Forpligtelse til at udnævne de 12 i § 39 nævnte Landstingsmænd paa Livstid. Modsigelsen betragtes som givet. Og det er den ogsaa, naar man først er enig om at „Opløsning“ vil sige, at samtlige Medlemmers Mandater tilintetgøres ved et Regeringsdekret; thi Grundloven kender kun Opløsninger af hele Rigsdagen eller af hvert Ting i sin Helhed, men ingen partielle Opløsninger.

Fra én Side har man saa ment at kunne fortolke Ordet „Opløsning“ som kun gældende Rigsdagens valgte Medlemmer, idet man støtter sig til en formentlig europæisk Sprogbrug. Fra den modsatte Side fastholder man Grundlovens Ordlyd med Hensyn til Opløsningsretten, men fortolker „paa Livstid“ paa samme Maade som Paragraffens Slutningsbestemmelse om, at de øvrige Landstingsmænd vælges paa 8 Aar; altsaa saaledes at Mandaternes vedblivende Gyldighed i begge Tilfælde gøres afhængig af, at Kongen ikke forinden gør Brug af sin Opløsningsret.

Fra den ene Side indskrænker man altsaa Opløsningsretten, fra den anden Kongens Forpligtelse over for de paa Livstid udnævnte. Og fra begge Sider har man, i Erkendelse af, at der over for Grundlovens bestemte Ordlyd maatte mere til end blotte og bare Omforklaringer, søgt positive Argumenter i andre Grundlovsbestemmelser.

For at indskrænke Opløsningsretten har man paaberaabt sig den Sætning i § 39¹, der udtrykkelig nævner to Tilfælde, i hvilke de livsvarige Mandater kan falde bort før Medlemmernes Død, nemlig ved frivillig Opgivelse og naar den paagældende „mister sin Valgbarhed“, idet man anser disse to Tilfælde for en udtømmende Opregning, — hvilket man saa atter støtter paa den Betragtning, at det under en modsat Forudsætning vilde være meningsløst at nævne noget saa selvfølgelig som den frivillige Opgivelse af Mandatet. Og er nu Opregningen udtømmende, saa er naturligvis Mandaternes Ophør ved Opløsning udelukket. Denne Bevisførelse hviler imidlertid paa, at den med „dog“ indledede Sætning har til Hensigt at fjerne de Ulemper og Tvivl, som kan opstaa paa Grund af Livsvarigheden; men dette er ikke rigtigt. De to Tilfælde er sikkert fremdragne af en ganske anden Grund; nemlig for at afskære saadanne Tvivl, som maatte opstaa af de paagældende Landstingsmænds Egenskab af „udnævnte“. At en kgl. Udnævnelse eo ipso falder bort, fordi den udnævnte ønsker at opgive sin Stilling, er nemlig ingenlunde givet, lige saa lidt som at Tabet af Valgbarhed har denne Virkning, og det saa meget mindre som Valgbarhed slet ikke er nævnt som Betingelse for at Udnævnelsen kan ske. Men hermed falder ikke blot Sætningens Karakter som udtømmende Opregning af de Tilfælde, i hvilke de kongevalgte (man tillade for Nemheds Skyld Brugen af denne ukorrekte Betegnelse) kan miste deres Sæde i Tinget, førend de dø, men man vil ikke i den finde nogen som helst Antydning af, hvorledes disse Medlemmers Stilling vil blive efter en Opløsning.

¹ § 39 lyder i sin Helhed saaledes: Kongens Udnævnelse af Landstingsmedlemmer sker paa Livstid, blandt Mænd, der ere eller have været valgte Medlemmer af Kongerigets tidligere eller bestaaende repræsentative Forsamlinger. Det staar dog hvert Medlem frit for at opgive sit Sæde i Landstinget, ligesom han udtræder af dette, naar han kommer i det Tilfælde at han mister sin Valgbarhed. De øvrige Landstingsmænd vælges paa 8 Aar, dog at Halvdelen afgaar hvert 4de Aar. Landstingsmændene erholde det samme daglige Vederlag som Folketingets Medlemmer.

Medens det positive Argument, man troede at have fundet for de kongevalgtes Uafhængighed af mulige Opløsninger, saaledes næppe er holdbart, er det Bevis, Modstanderne fører for deres Mening, af ikke ringe Vægt. Tankegangen deri er kortelig denne: Begge de Forfatningslove, der forud for Grundloven af 1866 havde optaget kongevalgte i Repræsentationen, indeholder udtrykkelige Bestemmelser om, at deres Mandater ikke faldt bort ved Opløsning. Forfatningen af 1866 har undladt det. Det maa da antages, at den har villet, at de kongevalgte skulde dele Skæbne med Tingets øvrige Medlemmer naar dette blev opløst; og yderligere bestyrkes man heri ved, at Novemberforfatningens Sikringsbestemmelse er gaaet over i den nugældende Grundlovs 1ste midlertidige Bestemmelse for de 12aarige kongevalgtes Vedkommende, der fra Rigsraadets Landsting overførtes til det nuværende.

Denne Modsætnings Slutning er nu vistnok ikke tvingende, naar den betragtes for sig alene. Fællesforfatningen af 1855 indførte Medlemmer, valgte af Kongen paa 12 Aar. For at sikre disse imod at falde med Forsamlingens øvrige valgte Medlemmer ved en Opløsning, var en udtrykkelig Bestemmelse nødvendig. Novembergrundloven erstattede de kongevalgte med kgl. udnævnte, men beholdt Tidsfristen og Sikringsbestemmelsen. Den gældende Grundlov har hverken kongevalgte eller Tidsfrist, men udnævnte paa Livstid og ingen Sikringsbestemmelse. Der er aabenbart for stor Forskel imellem disse Forfatningsbud til, at man kan bygge den anførte Modsætnings Slutning paa dem. Det er ikke udelukket, at Novemberforfatningen kun har overført Fællesforfatningens Sikringsbestemmelse for de kongevalgte paa sine „udnævnte“ ex tuto og at Grundloven af 1866 har anset den for overflødig, da de af Kongen indsatte Landstingsmænds Mandater nu hverken betegnedes som Valg eller var begrænsede ved en Tidsfrist. Og dette bestyrkes ved, at de to tidligere Forfatningers Bestemmelser ikke er Kilderne til § 39 i den nugældende Grundlov, som overhovedet ikke er nogen Videreudvikling af hine, men betegner sig selv som en Revision af Junigrundloven. At Grundloven af 1866 samtidig i sin første midlertidige Bestemmelse optog Sikringsbestemmelsen for de paa 12 Aar udnævntes Vedkommende, der gik over til det ny Landsting fra Rigsraadet, betyder da ikke andet, end at den har villet forebygge den Misforstaaelse, som let kunde opstaa, naar denne Bestemmelse her i Modsætning til i November-Grundloven blev udeladt just med Hensyn til de Medlemmer, der gik over fra dennes Landsting, hvor de havde

været beskyttet af den, uden at de dog samtidig blev udnævnte paa Livstid. Ja man kunde maaske i den midlertidige Bestemmelse se en Antydning af, at Grundloven af 1866 er gaaet ud fra, at dens kongevalgte ikke kunde rammes af en Opløsning, da man i modsat Fald kommer til det lidt urimelige Resultat, at de 12aarige kongevalgte, der endnu var i Funktion, ikke mistede deres Sæde i Tinget, medens de paa Livstid udnævnte faldt.

Men hvilken end Grunden har været til Forfatningens Tavshed paa dette Punkt, saa skyldes den ikke nogen Forsømmelighed. De tidligere Forfatningers Bud var Lovgiveren, der optog den 1ste midlertidige Bestemmelse, præsenteret igennem denne, og naar han da ikke destomindre udelod dette Bud af § 39, saa kan det kun være sket med velberaadt Hu. Og gaar vi nu ud fra, at Opløsning er Mandattilintetgørelse, saa er det vanskeligt at forstaa, at Lovgiveren paa denne Maade kan have anset de 12 udnævnte Landstingsmænd for betryggede imod at falde for en Opløsning, da han jo dog maatte være sig den Modsigelse bevidst, der er imellem den ubetingede Opløsningsret, som Grundloven tillægger Kongen, og den ubetingede Pligt til at udnævne paa Livstid som den paalægger ham. Og maa man end indrømme Muligheden af, at en vis „universel“ Forstaaelse af Ordene „Opløsning“ og „Udnævnelse paa Livstid“ kan have foresvævet Lovgiveren, saa er dette dog for svagt et Grundlag til derpaa at bygge det Bevis, der skal til for at omstøde den grundlovmæssige Præsumption for Kongens ubetingede Opløsningsret. Uden et virkelig Bevis lader dette sig nemlig ikke gøre, da i Henhold til Grundlovens § 11¹ Formodningen altid i Tvivlstilfælde er for Kongens Myndighed. Der bliver da kun én Maade tilbage at løse Modsigelsen paa — nemlig ved at forstaa Ordene i § 39 om at Udnævnelserne sker paa Livstid i Overensstemmelse med Slutningsordene i den samme Paragraf om, at Valgene sker paa 8 Aar — det vil sige, at saavel Udnævnelser som Valg taber deres Gyldighed ved en Opløsning.

Den, der har beskæftiget sig med Forhandlingerne i 1866 og med de Udtalelser i Pressen og i Litteraturen, der staar i Forbindelse hermed, vil dog snart været blevet opmærksom paa, at den

¹ § 11. Kongen har med de i denne Grundlov fastsatte Indskrænkninger den højeste Myndighed over alle Rigets Anliggender og udøver den gennem sine Ministre.

modsatte Opfattelse saavel i 1866 som i alle de følgende Aar indtil 1873 ikke blot var den almindelige, men den eneraadende. Og særlig gælder dette hint Møde i Rigsraadets Folketing, hvor Forslaget om de kongevalgte blev vedtaget i Henhold til Fællesudvalgets Indstillinger¹. Ordføreren (J. A. Hansen) gaar her ligesom de andre Talere ud fra, at det, man vil opnaa, er et „konservativt“ Landsting. Han udtaler dernæst, at da man har maattet finde sig i, at den ny Lov optager kongevalgte i Landstinget, saa sætter han „Pris paa, at disse skulle vælges paa Livstid“ og derefter gør han „opmærksom paa, at Udvalget for at undgaa Misforstaaelse lægger særdeles Vægt paa, at man i Forslaget om Kongens Beskikkelse af Landstingsmænd bruger Ordet Udnævnelse, idet man dermed vil betegne, at de kongevalgte ikke skal anses for at være valgte Medlemmer af Kongerigets repræsentative Forsamlinger“. Det er det hele. Men hvis Meningen med at udelade de tidligere Forfatningers Sikringsbestemmelse for de kongevalgte imod Opløsning var den, at de paa Livstid udnævnte skulde miste deres Sæde i Tinget ved en saadan, saa havde der været den allerstærkeste Opfordring til at sige det. Det var jo et Punkt af meget stor Betydning for Forstaaelsen af det „konservative“ Landstings Stilling. Det var desuden noget nyt og noget, som ingenlunde indlyste af sig selv. Og saa meget mere Grund var der for Ordføreren til at komme ind derpaa, som en af de første Talere efter ham, hans Meningsfælle A. M. Jensen fra Vejle Amt, kom dybt ind derpaa og udtrykkelig fremhævede, at de paa Livstid udnævnte „paa ingen Maade ere afhængige af de forskellige Tider, thi de kunne ikke opløses ved nye Valg“. Men ikke blot fra Ordførerens Side er der Tavshed om en saadan Forandring i den hidtil gældende Tilstand; det samme er Tilfældet for alle andre Medlemmers Vedkommende, skønt alt muligt andet bliver berørt, ogsaa de kongevalgtes Betydning og Stilling i øvrigt. — Senere har J. A. Hansen med stor Bestemthed fremhævet, at Udnævnelserne paa Livstid vilde bevirke, at de kongevalgte afgik til forskellige Tider og at Pladserne vilde blive besatte af forskellige Ministerier, at de derfor ikke vilde tilhøre et og samme Parti; at en Regering derfor ofte vilde kunne finde een eller flere kongevalgte i Oppositionen. „Den Fristelse, der kan være for den kongevalgte, der er valgt paa Tid, til, naar hans Valgperiode snart er

¹ Jfr. Forhandlingerne i Rigsraadets Folketing 3dje overordentlige Samling, Sp. 1324 o. f.

udløben, af Hensyn til et Genvalg at lade sig drage over i de ministerielles Rækker mod sin Overbevisning, den er den nye Grundlovs kongevalgte ogsaa fri for“ siger han¹.

Og saa almindelig var hin Opfattelse, at Professor Holch i sin Statsforfatningsret end ikke kommer ind paa en Undersøgelse af Spørgsmaalet, men blot noterer det som noget givet, at de kongevalgte ikke taber deres Ret ved en Opløsning.

Nu er alt dette ganske vist ikke noget afgørende Bevis for Grundlovens Mening, men det er dog overmaade usandsynligt, at Lovgiveren skulde have handlet ud fra en Grundanskuelse, der er stik modsat den, som paa Lovens Affattelsestid viser sig at have været eneraadende. Og det oven i Købet stiltiende, som om det hele var noget, der fulgte af sig selv. Og dog er den Teori, der fastslaar de kongevalgtes Vigen for en Opløsning, næppe bygget paa urigtige Slutninger.

Men den kan gaa ud fra falske Forudsætninger.

Forudsætningen for den, som for dens Modsætning, saaledes som den fremtræder i Professor Matzens Statsforfatningsret, er, at Opløsning og Mandattilintetgørelse falder sammen og at der altsaa er en Modsigelse imellem Grundlovens Ordlyd med Hensyn til Opløsningsretten og Udnævnelsespligten. Men just det, at man kommer til en saadan Modsigelse, vækker uvilkaarligt en Mistanke over for Forudsætningen. Og for en kritisk Prøvelse vil det da ogsaa vise sig, at hin Opfattelse af Opløsningens Begreb ikke er rigtig, hverken rent logisk set eller efter den gældende Grundlov.

Efter sit Begreb betyder Opløsningen af en Korporation eller af en kollegial Institution dens Tilintetgørelse som saadan. Naar Rigsdagen er opløst, eksisterer den ikke mere som Rigsdag. Dens Virksomhed er ikke blot suspenderet, som ved en Udsættelse, eller foreløbig afsluttet, som ved en Hjemsendelse eller Slutning; den har som Rigsdag hørt op at bestaa. Følgen heraf er for Medlemmernes Vedkommende, at de faktisk ophører med at være Medlemmer — Rigsdagsmænd. Men hermed er intet afgjort om deres

¹ Citeret hos A. Duus: „Konfliktpolitikens sidste Trumf“ (Hagerup 1900). Udtalelserne fra Rigsraadsforhandlingerne findes under Rigsraadets Folketings Forh. 3dje overordentl. Saml., Sp. 1324 o. f.

Mandater¹. Den af Valget flydende Ret berøres ikke heraf, — Retten nemlig til at indtræde som Medlem i enhver Rigsdag, der maatte afholdes i den Tid, for hvilken Mandatet gælder. Dens Udøvelse bliver foreløbigt suspenderet, men lige saa lidt som selve Retten skyldes Rigsdagens Eksistens, lige saa lidt er dens fortsatte Bestaaen afhængig heraf. Det er den, som er Betingelsen for at en Rigsdag kan blive til, ikke omvendt. Skulde det altsaa ske, at Rigsdagen — i Henhold til en gældende Forfatningsbestemmelse — trods den stedfundne Opløsning paa ny blev samlet, altsaa rekonstitueret, saa vilde den opløste Rigsdags Medlemmer i Kraft af deres Mandater eo ipso være Medlemmer af denne, hvis ikke noget nyt Faktum maatte være kommet til, som havde berøvet dem disse.

Og hvad der følger af Opløsningsbegrebets Natur, netop dette har ogsaa fundet sit Udtryk i vor Forfatningsret. Saaledes bestemte Junigrundlovens § 13, at naar Kongen er død, sammentræder 14de Dagen derefter uden Sammenkaldelse den sidstvalgte Rigsdag. Altsaa uden Hensyn til, om den er opløst eller ikke, ja selv om Valgperioderne maatte være udløbne. Efter Junigrundloven taber Mandatet først sin Kraft derved, at det afløses af et nyt. Denne Opfattelse er ogsaa Forudsætningen for Grundlovens § 41 (Junigrundlovens § 45), der byder, at Rigsdagen skal træde sammen hvert Aars første Mandag i Oktober, selv om Kongen ikke maatte have indkaldt den. Fastholdes dette ikke, bliver Bestemmelsen illusorisk overfor en Regering, der ved Opløsning og ved at undlade at udskrive Valg i rette Tid vil skaffe sig Rigsdagen fra Halsen; og dog er det netop for at hindre, at der paa Grund af en Regerings Uvilje eller Forsømmelighed skal kunne hengaa et Aar, uden at den parlamentariske Kontrol kan finde Sted. Ogsaa Bestemmelsen i Grundlovens § 8 om at Rigsdagen i visse Tilfælde straks skal indkaldes, hviler paa den nævnte Forudsætning. Og i Overensstemmelse med denne maa Grundlovens Bud om Valgperioder, Opløsninger o. l. selvfølgelig forstaas. At gaa den modsatte Vej: først lægge sin Mening ind i en Definition af disse Bestemmelser for saa bagefter ved Hjælp af Definitionen at gøre Grundlovens store Garantibud illusoriske, er uberettiget. Forudsætningen for al Fortolkning er her, at Grundloven ikke blot har villet, hvad den positivt befaler, men at den ogsaa har sørget for, at dette til den

¹ Overretssagfører Amdrup har i Tidsskrift for Retsvidenskab (1894) antydnet dette, uden videre at udføre det. Hr. A. Duus har i sin ovenfor nævnte Brochure udført det, men paa en noget anden Maade end ovenfor.

givne Tid blev muligt; med andre Ord, at Lovgiveren ikke har modsagt sig selv; men det havde han gjort, hvis en Rigsdag ikke kunde samles paa den Tid eller i de Tilfælde, hvor Grundloven foreskriver det; og det ikke som en Følge af ydre Hindringer, men fordi Grundloven selv — direkte eller indirekte — havde gjort det umuligt. Efter vor Forfatning gives der ingen Dag, paa hvilken en Rigsdag ikke kan samles. — At Junigrundlovens § 13 ikke er optaget i Grundloven af 1866, gør naturligvis ingen Forandring heri. Man kan deraf ikke slutte videre, end at Lovgiveren har anset den der omtalte spontane Sammentræden efter Kongens Død for overflødig, men intet som helst om hans Stilling til den almindelige Opfattelse, der ligger til Grund for Paragraffen og gør dens Bestemmelser mulige, og som disse kun var et Udtryk for blandt mange andre. Ogsaa dette følger af, at Grundloven af 1866 ikke er nogen fra Junigrundloven forskellig Forfatningslov, men kun en Revision af hin. Hvad der var Forudsætning i Juniloven er det ogsaa i Forfatningen af 1866.

Saa vel efter Opløsningens Begreb som efter den gældende Grundlov er det da urigtigt, naar man identificerer Opløsning med Mandattilintetgørelse. Her er ikke skelnet tilstrækkelig skarpt mellem selve Begrebet og det, der accessorisk følger deraf eller dermed.

Thi at der er en bestemt Forbindelse mellem Opløsning og Mandattilintetgørelse er sikkert nok. Opløsningen er for det første en Betingelse for, at Mandaterne overhovedet kan røres førend de forfatningsmæssige Frister er udløbne. Over for en bestaaende Rigsdag vilde en saadan Indgriben i dens Medlemmers retlige Eksistens, fra hvilken som helst Side den end kom, være en Krænkelser af dens Stilling som overordnet Autoritet i Statslivet. Men Opløsningen er mere end dette. Den er det af selve Forfatningen anordnede Middel til Opnaaelsen af Mandatrevision i Almindelighed. Dette følger af „Opløsningens“ universelle Betydning. Opløsning har i alle konstitutionelle Lande denne Betydning og ingen anden. Den har den selvfølgelig ogsaa i vor Grundlov, hvilket allerede indlyser deraf, at det er dens eneste praktiske Betydning; det eneste, hvorved den i sine Virkninger skiller sig fra en almindelig Rigsdagsslutning (Hjemsendelse). Opløsning og Mandatrevision kompletterer hverandre. Hver Gang der finder Opløsning Sted, skal der efter Forfatningens Hensigt finde Mandatrevision Sted, selv om der, som hos os, ingen udtrykkelig Bestemmelse findes derom

uden for det enkelte Tilfælde i § 95. Men hermed er endnu intet givet om det Omfang, i hvilket Mandatrevisionen skal ske.

Hvis Opløsning var Mandattilintetgørelse, saa var det, naar Opløsningen skal omfatte enten hele Rigsdagen eller et Ting som Helhed, dermed givet, at Mandatfornyelsen skal finde Sted for samtlige Mandaters Vedkommende; det modsatte maatte fremgaa af en udtrykkelig eller stiltiende tilkendegivet Forfatningsvilje og denne bevises. Er Opløsning derimod ikke Mandattilintetgørelse, men kun et indledende Skridt i den Hensigt i Almindelighed at fremkalde en Mandatrevision, saa er Forfatningens udtrykkelige eller stiltiende Viljestilkendegivelse den eneste Hjemmel for Omfanget, i hvilket Revisionen kan og skal finde Sted; og saa er det denne Hjemmel der maa bevises; ud over den er ingen Revision grundlovmæssig.

Nu indeholder vor Grundlov kun én positiv Bestemmelse i saa Henseende, idet dens § 95 paabyder, at nye Valg skal foregaa, naar Rigsdagen er opløst efter en vedtagen Grundlovsforandring. I dette Tilfælde skal altsaa samtlige valgte Mandater fornyes. Men at det samme maa gælde ogsaa naar en Opløsning finder Sted under andre Forhold, følger utvivlsomt af Opløsningens nærmeste Hensigt, som netop er den, at lade Vælgerne dømme mellem deres Repræsentanter og Regeringen. Opløsningens Hensigt er at muliggøre en Appel til Vælgerne. Men den Betragtning, som ligger til Grund herfor kan vel føre endnu et Skridt videre. Grunden til Appellen til Vælgerne er Tvivlen om, at Repræsentationen under de givne Forhold svarer til dens grundlovmæssige Bestemmelse — i dette Tilfælde den at være Repræsentation. Men den kan ogsaa paa anden Maade komme i Strid med sin Bestemmelse, nemlig naar dens Mandater er ved at udløbe, saa at dens uforstyrrede Arbejde bliver væsentlig hæmmet. En „Opløsning“ med paafølgende Revision af samtlige valgte Medlemmers Mandater kan da nok siges at ligge inden for Forfatningens stiltiende Vilje. I alt Fald kan Gyldigheden af en fast Praksis, der maatte have dannet sig herfor, næppe bestrides, selv om den maaske kan være tvivlsom over for de Mandater, der ikke er ved at udløbe.

Men ingen af disse Betragtninger slaar til over for de af Kongen paa Livstid udnævnte Medlemmer af Landstinget. At Grundlovens Bestemmelser om Opløsningen, som omfattende hele Rigsdagen eller et Ting i sin Helhed, er ganske uden Betydning, følger af ovenstaaende. En Opløsning kan overhovedet kun ske af en For-

samling i sin Helhed. Men ét er Opløsning og noget andet er Mandatrevision.

Af positive Bestemmelser findes der i Grundloven ingen, som gør det muligt til at udstrække Revisionen til de paa Livstid udnævnte. Skulde den kunne udledes af Opløsningens Hensigt, maatte man først godtgøre, at de udnævnte var Kongens Repræsentanter. Man kunde saa maaske sige, at naar Kongen kan appellere til Vælgerne imod deres Repræsentanter, saa kan han ogsaa appellere til sig selv over for sine Repræsentanter. Men de kongevalgte Landstingsmænds er efter Grundloven slet ikke Kongens Repræsentanter; thi lige saa sikkert som Forfatningen ved at gøre de valgte Landstingsmænds Mandater tidsbegrænsede har stemplet disse som Repræsentanter for Vælgerne, lige saa vist har den ved at paabyde, at Udnævnelserne skal ske paa Livstid, udelukket de kongevalgte fra at opfattes som Repræsentanter. Den, man vælger paa 8 Aar, viser man en begrænset Tillid; en Tillid, der bestandig er ledsaget af virksom Kontrol, selv om man i den Tid, for hvilken man har forpligtet sig over for den valgte, véd, at han ikke er bundet ved andet end sin bedste Overbevisning. Og netop heri, at Tillidshvervet kan tilbagekaldes inden for de af Forfatningen bestemte Grænser ligger det, at den valgte i en væsentlig Grad maa betragtes som Vælgernes — eller Folkets — Repræsentant. Men naar jeg forpligter mig over for nogen gennem en Udnævnelse paa Livstid, saa fraskriver jeg mig faktisk al Ret til effektiv Kontrol, og den udnævnte kan derfor, hvor megen eller hvor liden Tillid jeg end ved Udnævnelserne har haft til ham, ikke anses for min Repræsentant, med mindre dette ved en udtrykkelig Tilkendegivelse fra min Side bliver konstateret. Men en saadan udtrykkelig Tilkendegivelse findes der ikke Spor af i Grundloven for de kongevalgtes Vedkommende. De er derfor hverken Kronens Repræsentanter eller Mandanter; de kan kun paa samme Maade kaldes Kronens Tillidsmænd, som de kan kaldes hele Samfundets Tillidsmænd; nemlig som Mænd, til hvilke man har den Tillid at de ved deres Erfaring, Hæderlighed og Selvstændighed paa bedste Maade vil søge at varetage det heles Tarv. Tilstedeværelsen af disse Egenskaber har Forfatningen da ogsaa søgt at sikre: Erfaringen — ved Bestemmelsen om, at de paagældende skal have været Medlemmer af Landets repræsentative Forsamliger; Hæderligheden — ved at lade deres Hverv bortfalde, naar de mister deres Valgbarhed; og

Selvstændigheden, — baade herved og først og fremmest ved sit Bud om at Udnævnelsen skal ske paa Livstid.

Da en Revision af de kgl. Udnævnelser efter en Opløsning saaledes hverken kan bevises af denne Hensigt eller ved nogen positiv Bestemmelse i Grundloven, og da der ingen Modsigelse findes mellem Kongens Opløsningsret og hans livsvarige Forpligtelse overfor de udnævnte, saa mangler enhver Hjemmel til at fravige Grundlovens udtrykkelige Bud om Udnævnelsernes Livsvarighed. En Opløsning er da uden Indflydelse paa de kongevalgtes Stilling, — et Resultat der yderligere bestyrkes ved sin Overensstemmelse med Udtrykkene i Grundlovens § 95, der kun foreskriver nye Valg men ikke nye Udnævnelser efter Opløsningen.

Der findes altsaa i Grundloven hverken Modsigelser eller For-glemmelser. Opløsning af hele Rigsdagen eller af Tingene i deres Helhed betyder det som Ordene siger, og Udnævnelse paa Livstid betyder „paa Livstid“. At Sikringsbestemmelsen for de kongevalgtes Uopløselighed er udeladt af § 39 er ingen Inkurie, men en naturlig Følge af, at Grundloven ikke siger andet end hvad der skal siges, og ikke det, som følger af sig selv.

Dette er formentlig det eneste holdbare, man kan komme til naar man bøjer sig for Grundlovens Ord og for det, der bevisligt kan hævdes som dens Mening, der utvivlsomt ikke var den, at give de skiftende Ministre et Middel til at tvinge Landstinget, men tværtimod at tilføre dette ved sit Valgsystem stærkt interesserede Ting, et uden for den aktuelle Partikamp staaende Element, der ved sin Uafhængighed og ved at være et Udtryk for de politiske Traditioner just var egnet til at gøre Landstinget til det „konservative“ Ting, man i 1866 vilde skabe, lige uberørt at overlede Reformlyster som af reaktionære Tilbøjeligheder — altsaa til en Garanti for den forfatningsmæssige Udvikling.

Politisk set er dette Resultat vistnok ogsaa det, som en kommende Tid vil gøre til sit. Man maa nemlig, hvis man vil fælde en objektiv Dom om denne Side af Sagen, gøre sig fortrolig med, at de politiske Sympatier, saaledes som de hidtil har ytret sig, ikke kan anses for vejledende med Hensyn til Fremtiden. Den Kampperiode, vi nys er komne ud af, har sat sine Mærker her som paa saa mange andre Omraader. Overser man det, saa

forstaar man ikke, hvorledes det f. Eks. er gaaet til, at det for en stor Del var i den gamle Oppositions Rækker at Forsvaret lød for Opløsningsteorien, der dog i sin Forudsætning — Mandat-tilintetgørelse ved et Regeringsdekret — og de deraf flydende Konsekvenser med Hensyn til Grundlovens Garantibestemmelser er rent bureaukratisk og antiparlamentarisk.

Men Forklaringen er meget simpel, naar man ser paa Sagens Historie. Den politiske Konfliktperiode, som begyndte i 70erne, førte naturligt til en Fortolkningsvidenskab over for Grundloven, der mindre tog Sigte paa dens virkelige Mening, end paa dens Værdi som Arsenal. Fra Højres Side gjaldt det om at bryde Oppositionens Magt i Folketinget, der særlig var knyttet til Bevillingsretten og det enkelte Tings ubetingede Nej-Ret. Derfor blev Skattebevillingsretten udfortolket af § 49, og § 25, der var bygget paa Forudsætningen om et Tillidsforhold mellem Regering og Rigsdag, forvandet til et Vaaben for Regeringen imod Folketingets konstaterede Mistillid. Under al denne Kraftudfoldelse maatte Oppositionen først arbejde for selv at komme til Magten; men den maatte saa, naar dette var lykkedes, være belavet paa at tage Kampen op imod en systematisk Opposition fra Landstingets Side. Midlet laa lige for Haanden i en Fortolkning af § 39, der gjorde ogsaa denne til en Kampparagraf. Teorien om de kongevalgtes Opløselighed kom op. Det var Svar paa Tiltale. Men med Konflikttidens og Kamppolitikens Ophør har alle disse Fortolkninger, hvor lysende de end kan være af juridisk Skarpsindighed, tabt deres Aktualitet og til Dels deres Forstaaelighed. En mindre kolerisk Betragtningssmaade er paa Vej til at gøre sig gældende, og den Tid er vel næppe langt borte, da særlig Landstinget atter vil sætte større Pris paa sin egen gamle Nejteori end paa de Fortolkninger, der skulde gøre det af med Bevillingsretten. Og hvad der gælder om saa meget andet fra Slutningen af forrige Aarhundrede, gælder ogsaa om Fortolkningen af § 39. Den bærer Konfliktperiodens utiltalende Stempel; den bundet til syvende og sidst i den absolut antikonstitutionelle Miskendelse af Opløsningsretten, som vil gøre den til et Middel for en Regering til at bryde Oppositionen. Og den er ikke til Gavn for nogen. Heller ikke for Folketinget, som derved kommer til at staa over for et Konfliktmiddel, der hvad Dag det skal være kan bruges imod dets egen Indflydelse — medens de kongevalgtes Livsvarighed under ordinære Forhold aabner Vejen for det nuværende Regeringsparti til med matematisk Sikkerhed — og en Smule Taal-

modighed — at skabe sig saa fast en Stilling i Landstinget, at alle reaktionære Forsøg vil umuliggøres for lange Tider.

At Opløsningsteorien fører til Landstingets Nedværdigelse er givet. Den vil gøre det muligt for ethvert Ministerium, der kan sikre sig en Tredjedel af Tinget, at beherske dets Afstemninger med sine 12 Fledføringer. Men Landstingets Nedværdigelse er hverken i Folketingets eller i det nuværende Folketingsflertals Interesse. Og hvad der utvivlsomt er imod alles Interesse er det nye Knæk, den umiddelbare Retsbevidsthed vil faa her i Landet, naar hin Fortolkning af § 39 blev praktiseret. Over for den umiddelbare Retsbevidsthed er nemlig al Jura spildt — selv den fineste. Den forstod det ikke, hverken i Venstre eller Højre, da „vedtaget“ skulde betyde „ikke vedtaget“. Den vil heller aldrig finde ud af, hvorledes „paa Livstid“ paa redelig Maade kom til at betyde „paa Opsigelse“.

Spørgsmaalet om Opløsningsteoriens praktiske Gennemførlighed er der ovenfor set bort fra, skønt det strengt taget hører med til en fuldstændig Belysning af Sagens politiske Side. En kort Bemærkning derom vil dog vistnok for Øjeblikket være tilstrækkelig.

Som bekendt har man paastaet, at Afgørelsen af de Udnævnelsers Gyldighed, som efter en Opløsning maatte finde Sted, vilde komme til at ligge i de ordinære Domstoles Haand. Dette er utvivlsomt en Misforstaaelse. Ikke blot af processuelle Grunde, men fordi Praksis alt for længe siden har fastslaaet Landstingets Kompetence til at afgøre de kgl. Udnævnelsers Gyldighed paa samme Maade som Valgenes (jfr. Professor Matzens Statsforfatningsret 2. Del § 52). Forholdet vilde da, naar alle 24 — de 12 gamle og de 12 nye — mødte efter Opløsningen, blive ganske det samme, som hvis der fra en enkelt Valgkreds mødte flere end det lovbestemte Antal Landstingsmænd, alle forsynede med Valgbreve, der ikke allerede ved deres Form er aabenbart ugyldige. En Indgriben fra Aldersformandens eller fra den midlertidige Formands Side vilde være umulig, da han ingen Myndighed har til endog blot foreløbig at afgøre Spørgsmaal om et Valgs Gyldighed; thi efter Landstingets Praksis anses enhver, der møder med et i Formen gyldigt Valgbrev eller Udnævnelsesbrev, som valgt indtil Tinget har dømt. Afgørelsen vilde altsaa i dette Tilfælde, hvor de 12 nye og de 12 gamle kongevalgtes Stemmer ophæve hverandre, komme til at ligge hos Fler-

tallet af Tingets valgte Medlemmer. At en Aktion fra Regeringens Side er afskaaret som stridende imod Grundlovens § 43 behøver ikke at bemærkes.

En nærmere Indgaaen paa hele denne Side af Sagen er dog uden Interesse for Øjeblikket. Saa længe den nuværende Kurs bliver holdt i dansk Politik — og den vil sikkert blive holdt — vil Systemskiftet i 1901 vise sig at være Begyndelsen til en ny Tid og ikke en simpel Fortsættelse af de gamle Konfliktsdage, blot med en anden Rollefordeling. Det blev den gamle Oppositions Ære at have ført Folkets Retsbevidsthed frelst ud af de Angreb, der i Slutningen af det 19de Aarhundrede rettedes imod den, og det nye Regeringsparti vil med logisk Nødvendighed blive i Sporet, som er den eneste farbare Vej for en demokratisk Styrelse. *Justitia fundamentum imperii.*

Ledreborg, den 10. Maj 1902

J. L. HOLSTEIN LEDREBORG

PARTIKULIER

NOVELLETTE

GARTNER NIELS HANSEN stod ude i sin Have og gravede. Det var henimod Middagstid. Stille, brændende Sol-skin. Den eneste Lyd i hele Haven var det lille Suk eller Støn, som det gav inde i Manden, hver Gang han vendte en Spadefuld Muld, — og saa Spadens Klirren mod Smaaskærver og Stød i Bunden. — Hen over den Gravendes Vesteryg løb Greneskyggerne fra et Æbletræ, op og ned, op og ned. — Hans Hat sad bag i Nakken, Panden var rød og arbejdsalvorlig, dens Furer blanke af Sved. Øjnene sad stille i Hovedet og saa', for egen Regning. anspændte og dumt fornærmede ud under det bøjede Arbejde.

Med en pludselig, utaalmodig Bevægelse rettede Gartneren sig og satte Spaden fast i Jorden. Hvad skulde dettehér betyde? Var han ved at blive sær i Hovedet, eller hvad var der i Vejen? — Han, som ellers altid havde sine Tanker fri, naar han stod og arbejdede, til at spekulere paa sine Penge eller andre nyttige Ting, han havde de sidste to Timer ikke kunnet tvinge Tankerne bort fra sine egne Bevægelser med Spaden, fra Spaden selv, fra Muldfuren, han dannede med den, fra alle disse dumme Ting, som han evig og altid havde haft for Øje; — han lagde Mærke til dem, som om de var splinterny, og saa det ligefrem begyndte at gøre ondt i Hovedet paa ham.

Jah, — dét var der jo ikke noget at gøre ved. Han gav sig atter til at grave.

Nej, nu var det der igen! — Det var, som om han aldrig før havde set, hvor smukt Spadebladet lagde den blanke Muld fra sig — eller hvor ækelt Regnormen, der var skaaren over, sad i Gravebrinken og vred Jord ud af sig og bugtede sig og vinkede. — Føj for Satan! sagde Niels Hansen, der ellers aldrig bandede. Og straks efter fik han Øjnene fulde af Vand ved at se ud over det Radisstykke, han stod og gravede i. Som om han ikke havde set det Syn hundrede Gange før!

Han følte sig helt hjælpeløs ulykkelig i Kroppen. Der var virkelig noget af en Druknendes Famlen efter Redning i hans Bevægelse, da han rent i Tanker greb efter sit Ur. — Men da han nu havde faaet det op af Lommen, vilde han dog se, hvad Klokken var; han havde det sidste Par Timer slet ikke tænkt paa Tiden. — Klokken var et Kvarter over tolv.

Eet Kvarter over tolv! — —

Men saa — — — og med det samme var han inde i den Tankegang, som ganske havde optaget ham hele Formiddagen, indtil han for et Par Timer siden faldt saa underlig i Staver. — Klokken var over tolv! Saa var han jo slet ikke Gartner længere. Han var Partikulier. Denne Have, som han havde ejet og dyrket i tredive Aar, var ikke hans mere. Han skulde aldrig mere gøre et Spadestik i sine Dage, thi fra Dags Dato, den 15. Juli Kl. 12 Middag, tilhørte Haven Kristen Kollerup.

At han da blot et Øjeblik havde kunnet glemme dét — over saadant noget forbandet Sludder!

He! — Eftermiddagsplukningen kom slet ikke ham ved. Han havde jo slet ikke Lov til at plukke Jordbærrerne i Eftermiddag, selv om de trængte aldrig saa meget til det. — Det var dog underligt.

„Niels!“ blev der kaldt. — Det var Konen.

„Ja, Gine!“

„Naa, Du er da holdt op, ser jeg,“ sagde hun, idet hun kom ned ad Havegangen. „Jeg kunde høre Spaden klingre her ude; saa troede jeg næsten, om du havde glemt at se paa Klokken. — Aak, ja, Gud ske Lov, vi er ovr'et!“

Niels Hansen stod og sparkede Mulden af Spadebladet med sin ene Træskosnude.

„Nu hører denher Kristen Kollerup til,“ sagde han. Saa tog han Spaden om Skaftet og gav sig langsomt paa Vej op mod Huset.

„Du skuld' tage din Trøje med ogsaa,“ sagde Konen. „Den hænger paa Grenen dér.“

„Aa, den tager jeg jo aldrig med om Middagen.“

„Nej, men nu —“

„Naa ja, det er sandt.“

Han vendte sig og gik hen for at tage Trøjen. — Nej, han blev nok syg! Han var jo helt underlig. — Da han tog Trøjen, der var glovarm af Solen, og hængte den over Armen, var det — ikke just som et Varsel for hans Død, men han syntes dog, der var ingen Dage mere; hvordan skulde de komme? Hvad skulde de bestaa af? Og straks derefter rystede han paa Hovedet over disse taabelige Tanker.

„Jeg tror æt, jeg kan taal' saaaen rigtig stærk Solskin i min' Øjne mere; saa vil de løb' i Vand,“ bemærkede han hen til sin Kone.

„Ih, da Gud ske Lov, du har helleræt mer' at brug' dem til,“ sagde hun. „Nu er du jo ogsaa 57 om tre Uger.“

„Ja, det er æt godt at skal stol' paa sin' Legemslemmer i den Alder.“

De var komne ud for det store Jordbærstykke for Enden af Huset.

„Aa, nej, se til Bærren' — blot siden i Morges,“ sagde Niels Hansen. „Aa, de er fordærvet inden Aften, de lugter helt gjæret.“

Han fik i det samme en Kvalmefornemmelse. Han stod og gispede og tog sig for Hjertekulen. „Hør, lille, søde Gine, jeg tror, jeg bliver rigtig syg. Det er, ligesom jeg skuld' kaste op. — Lad os gaa ind — det er vist Bærren', der volder 'et.“

„Er 'et Bærren'? Men kæreste, bitte — —“

„Aa ja. Hm. — — Det er noget sær, forunderlig noget med mig i Dag. Men om jeg saa skuld' ligg' syg og ved Sengen hele Resten af min Tid, saa er 'et da bedre at ligg' dér med Sikkerhed og Pungen' i Sparekassen, end skal gaa og ha'e Uro og Bekymring af sit Sager og sit Frugt væsen det hele Aar igennem.“

„Jamen er 'et Lugten af Bærren'?“

„Jeg kan æt taal' at se paa nogen Ting i Dag. Jeg véd slet æt, hvordan det er. — Aa, men Gud ske Lov for, at der da er en Sparekass'“ — — — — —

Doktor Buckau (eller, som Byens Dreng udtalte Navnet med jydsk Udlægning: Buh-Kov) kom snurrende paa sin Cycle hen ad Landevejen, som gik lige forbi Niels Hansens Hus — paa Sygebesøg.

Doktoren sprang af Cyclen lige ved Indgangslaagen til den lille Forhave, hvor Niels Hansen og hans Kone nu ogsaa var komne om. — Stor, sorthaaret Mand med Fuldskæg og gnistrende Øjne. Næsten ingen Øjenbryn; de var — mente man i Byen — bortsvedne paa Grund af Øjnenes Nærhed. — Med de hastige Skridt fra Nedspringet af Cyclen, trak han denne hen til Støtte mod Tjørnehækken, bøjede sig ned og fæstnede Holderen paa sit ene Bukseben, idet han anstrengt og hidsigt stønnede: „Satan!“

„Naa, hvordan har De det saa? — Arbejder Dem fordærvet som sædvanlig? — Er De gal, Mand, med den Brok!“

Niels Hansen stod og smaastødte med Spidsen af Spaden i Havegangen: „Siden jeg fik den Bandagge, som Doktor Buckau skrev efter til mig, saa har jeg det meget bedre med det.“

„Jamen hvad Satan skal dette forfærdelige Slideri til? Det er jo bare Pengepugeri!“

„Man skulde jo se at sikre sig lidt til sin Alderdom, Hr. Doktor, om det saa er aldrig saa lidt.“

„Deres Kone — hun gaar her og har været uregelmæssig snart et Aar, — bare Overanstrengelse!“

„Nej, det er bedre, Hr. Doktor,“ sagde Gine. „Nu er det jo ogsaa snart ved Tiden.“

„Nu skal vi heller æt arbejde saa haardt herefterdags,“ sagde Niels Hansen forsigtig.

„Jeg vil ikke høre det forbandede Vrøv! Det har De sagt alle de Aar, jeg har set til Dem.“

„Ja, men nu —“ sagde Niels Hansen, men standsede. Det kunde jo tidsnok komme ud imellem Folk, at han nu vilde — og altsaa kunde — leve af sine Penge.

„Farvel!“ — Lægen drejede rundt paa Hælen, greb med den grusomste Dyreplager-Mine sin Cycle ved Styret, svang sig op og susede bort.

„De siger, han har 40,000 om Aaret,“ sagde Niels Hansen og saa' stille efter ham.

Niels Hansen var meget tavs ved Middagsbordet. Hans Kone spurgte, om han ikke vilde med hende ind til Byen i Eftermiddag og drikke en Kop Kaffe hos deres gode Venner Købmand Jensens.

Aa nej, det havde han ikke Lyst til.

Men hvad han da vilde bestille herhjemme? Han havde det da vist ellers bedre nu?

Ja, hvad — — nu skulde han jo have Avisen læst.

Efter Bordet gik Niels Hansen og puslede — stille og ligesom forlegen — med en Del indtørrede Stumper af en gammel Pibe, som han nok vilde have sat sammen.

„Naa, farvel saa længe, Niels,“ sagde hans Kone, der hurtig var bleven pyntet. „Din Kaffe kan du jo nok selv skænke, og jeg skal nok være hjemme til at sætte Mælk-og-Grøden over. Nu har jeg jo, Gud ske Lov, æt andet at se efter.“

Allerede da hun gik forbi uden for Vinduerne, kunde han se, at hun var i sine egne fornøjede Tanker.

Saa snart hun var borte, lagde Niels Hansen Pibestykkerne fra sig. Det kunde jo lige saa godt vente med det Arbejde. Derpaa stod han en lille Tid paa Gulvet med Tommelfingrene i Ærmegabene paa sin Vest. Tiden og Stilheden susede saa sært i Hovedet paa ham, ligesom han kunde have en stor og ganske tom Konkylie for Øret. Saa satte han sig paaskrævs over Bænken ved Bordet og spændte sine store Fingre ud over sine Laar.

Noget efter tog han Avisen, der laa paa Bordet, ved et Hjørne og trak den hen til sig. Den blev liggende paa Bordet, og han sad og skævede med Øjnene over sin ene Arm ned i den.

Aak ja, dér stod om en elegant fem Værelers Lejlighed med Pige-kammer og alle øvrige Bekvemmeligheder samt Adgang til Have. Til Oktober Flyttedag for en rolig Familie. — Men hvis nu de Mennesker ikke fik den lejet ud. Ja, saa sad de der. Aa, det var mange Penge! — Hvor var det dog godt, han havde solgt. Nu blev det Kristen Kollerups Sag at faa lejet de to Værelser ud ovenpaa. Og han selv havde sine Penge i Behold.

Han skubbede Avisen uvillig fra sig. Det berørte ham alligevel saa pinligt, ængstende, at læse om alt det, der saadan stod paa Spil og i det uvisse her i Verden. Og nu havde han slet intet Arbejde til at fordrive slige urolige Tanker med.

Han rejste sig og aandede tungt og fik atter Tommelfingrene i Ærmegabene. Det var dog godt, han var ude af det Hele. Herre Gud, det var dog godt. Men det var alligevel forfærdeligt at tænke paa, at han var helt — saadan færdig med det alt-sammen.

Det gamle, sekskantede Spytbakke-Ur paa Væggen trængte nok til at trækkes. Han gav sig i Lag dermed. Men hvad kunde saa dét hjælpe. Det tog jo saa godt som ingen Tid. — Uret stavrede videre efter Trækningen med sit Tik-Tak, Tik-Tak, af

Sted, ud i — ud i — ja, hvad, saadant noget havde vel intet Navn. — Men det var, ligesom han blev svimmel et Øjeblik.

Han vendte atter tilbage til Bordet og skulde til at anbringe sig overskrævs paa Bænken, da han saa' en stor Overskrift i Bladet: „Lock-out'ens uheldige Virkninger paa Sparekasseforholdene i Hovedstaden“. Arbejderne, hed det, strømmede i Massevis til Sparekasserne og tog deres Penge ud. Vedblev dette Forhold, da kunde det værste befrygtes for disse Pengeinstituter.' —

Det værste for en Sparekasse? — Saa gik den vel i Stykker! — Han havde aldrig tænkt paa det som en virkelig Mulighed, at en Sparekasse kunde gaa i Stykker. Han kendte kun en eneste, Diskontobanken her i Byen.

Men Lock-out'en — den var jo da i hele Landet!

Sveden styrtede og strømmede pludselig ud af hver en Pore i hans Hud. — —

Han søgte at skubbe det hele fra sig: disse Sparekasser i Hovedstaden de var vel heller ikke saadan funderede som vores Diskontobank. Den stode jo da alle Mennesker paa. — Men dét kunde han da se. Det stod jo i hans Lommebog for Forretningfolk!

Han sprang op og krængede Vesten af, som naar han rigtig skulde til at tage fat med Gravningen. — Hen til Hylden over Kommoden: Bibelen, Salmebogen, Havebogen, Lommebogen. Her var det: deres egen Bank — naa, den havde en Aktiekapital paa 750,000 Kroner. Det var slet ikke saa faa Skillinger. Der skulde vist alligevel noget til at gøre det ved dén. — Men dér var saa de københavnske. — Det sank saa sært indeni ham: dér var en, den havde en Aktiekapital paa 4 Millioner. Han følte forud, hvilke Sindslidelser denne Opdagelse vilde volde ham. — Og dér var en til, den havde ogsaa 4 Millioner. Aa ja! — — Men dér kom det værste: de to — den ene havde 14 og den anden 18 Millioner. Herre Gud! — Og saa kunde de gaa i Stykker!

Han blinkede nervøst som efter et voldsomt Skrald, og saa' sig om i Stuen, — det var da ogsaa sært, at det saadan kunde komme over En i Ens egen Stue, som man gik alstille. — Jøsses! Jøsses! — Han satte Knoerne imod Bordpladen og stirrede tanke-tomt igennem Ruden ud i Forhaven. En Myggesværme slog sin Væv i Luften over Buksbom-Rabatten derude.

Hvem skulde han spørge? Hvem kunde vide noget om Dis-

kontobanken? Og hvem vilde sige det sandfærdigt? — Skulde han drikke Kaffe først? — Skulde han spørge en Prokurator? — —

Det var, ligesom der lagde sig en fast, flad Haand paa hans Isse og trykkede, men under Hjerneskillen.

Han lavede Kaffe med den største Ilfærdighed, skønt der var tre Timer til hans naturlige Kaffetid. — Skulde han da spørge Doktor Buckau, om der kunde være noget i Vejen med Diskontobanken her i Byen. Ja, det var da en ærlig Mand, og han tog ingenting for det. Men han var saa slem til at fritte ud om alting. — Han holdt med begge Hænder om Kaffekoppen og slubrede Kaffen ind, idet han bøjede Hovedet helt ned mod Bordpladen.

Nej, saa var det bedre at spørge Købmand Jensen. Dér vilde han straks hen. Dér var jo hans Kone.

Idet han kom til at tænke paa sin Kone hos Jensens, var det, som naar en Vogn med et Skump slingrer ind i det almindelige, banede Hjulspor: fra det febrilske Anfalds Ingen-Tid kom han nu atter ind paa den Tidsbane, hvis Minutter udmaaltes af det gamle Spytbakke-Ur paa Væggen. — Han havde under sin Henrykkelse drukket en stor Kop Kaffe og spist halvanden Sigtemellemmad — til slet ingen Nytte, for han trængte jo ikke. Aa ja, — det var kedeligt; man gik jo dog ikke i Byen for at mættes hjemme, — men han havde aldrig tænkt derved.

Han gav sig til at lægge sine Søndagsklæder frem paa Klædekisten. Og han fik en Lerskaal ind paa en Træstol med noget Vand i. Han kom dog til at vadske sig i Hovedet, inden han gik. — Nu vilde han ikke tænke paa det med Diskontobanken, før han havde talt med Jensen. — — Bedst som han gik derinde i Dagligstuen og trak af sine Hverdagsklæder, kom der saadan en underlig navnløs Fortvivlelse op i ham, en Følelse af, at man kunde til sidst vel slet ingen fuldkommen Sikkerhed faa for sine Penge, hvor man saa anbragte dem. Men Tanken var ham for uformelig, for uhandeligt. Den gled ud af Bevidstheden igen, blot efterladende en sagte Bæven i Hjertet. — Barberes skulde han vel egentlig ogsaa. Han blev det ikke. Han glemte det straks efter igen. — —

Da han var kommen midtvejs ind til Byen, fik han Lyst til at hvile lidt paa en Bænk ved Vejen. Det var en af dem, paa hvilke der staar: „Komiteen til Byens Forskønnelse,“ men der staar ogsaa ofte andet paa disse Bænke, saa han tørrede

Fjælen omhyggelig af med Haanden, inden han satte sig. Han var i det hele taget meget god mod sit Tøj og forsigtig med det.

Han sad og lavede Halvcirkler paa Gangstien med sin Stok, og tænkte saa vidt muligt paa ingenting — han var ligefrem bleven sky derfor.

Der kom en Spadserende gaaende ad Stien inde fra Byen. Niels Hansen saa' op. De kendte hinanden samtidig. Det var Jensen.

„Naa, De er paa Vej ind til os, — jeg skuld' ud og hent' Dem,“ sagde Jensen med sin lette, nordenfjordske Betoning af Ordene.

„Ja, jeg er saamænd saa, Jensen. God Dag!“ sagde Niels Hansen og blev siddende.

„Det er pæn Vej i Dag.“ Jensen tog Plads ved Siden af ham uden i mindste Maade at undersøge Bænken, før han satte sig. „Luften bliver saa dejlig saaen ved den Tid, naar Kartoflerne de skal til at blomstre.“

„Jeg vild' godt tale med Dem, Jensen, her for os selv, for — jeg har noget at tale med Dem om.“

„Ja, det kan vi godt. — Sikken en Forandring, De har gjort! Og det har jeg ikke vidst det mindste om. Deres Kone siger, De kan faa 900 Kroner om Aaret af leve af i det hele.“

Niels Hansens Ansigt udtrykte dyb Misbilligelse. „Men det meste det staar jo som Prioritet i Stedet.“

„Ja, men det er jo vel først' Prioritet?“ sagde Jensen.

„Aa ja.“

„Se, saa kan det jo slet ikke staa sikrere.“

„Resten staar i Diskontobanken,“ sagde Niels Hansen sagte. Hans Stemme dirrede.

„I Diskontobanken!“ raabte Jensen og lo, „det var da et forunderligt Sted.“

„Aa, men hvorfor?“ Niels Hansen lagde sin Haand paa Jensens Knæ.

„Diskontobanken giver jo kuns $3\frac{3}{8}$ i Aar, og vi kan jo faa 4, 5, 6 Procent som en Mis, snart hvad vi vil sætt' vor' Peng' i. Peng' — de er jo næsten ikke til at pin' td af Folk, og nu med Lakkovten — nu er det jo bleven ren' galt.“

„Hvordan galt?“ spurgte den anden.

„Ja, hvad, Arbejderne de er jo ved at vill' spræng' Sparekasserne i København. Dørene de staar ikke et Øjeblik, Folk de render ud og ind og vil ha'e djer Peng'.“

„Aak, men hvadfor gør da Folk saaen noget?“

„Ja, de er jo bang', te Pengene skal gaa sig en Tur. Og de fortæller, te all' Sparekasserne i København de har været ved Nationalbanken, om de ikke kund' laan' blot en bitte Smule. Men Nationalbanken vil ikke ud med en rød Øre. Den har lukket sine Kældere. Den vil ligg' med Pengene hele Sommeren, saalæng' Lakkovten varer.“

Niels Hansen følte sig gennemrystet. Det var Følelsen af hele Livets Usikkerhed. At man skulde have sine Penge staaende i saadan en Verden: „Jamen kan den da ogsaa have Lov til det?“ spurgte han raadvild paa Maa og Faa.

„Hvad?“

„Nationalbanken? — har den Lov til at ligg' med all' Pengene?“

„Enhver har jo da Lov at gør' med sin' Penge, hvad han vil.“

Niels Hansen sad med Spørgsmaalet paa Tungen: om nu ogsaa vores Bank kunde bliive usikker af det i København, — men han turde ikke komme frem med det, for hvis nu Jensen sagde ja — —

„Saaen var der en Mand,“ sagde Jensen, der altid var fuld af Fortællinger fra sin Barndom, — „det var næsten ligesom nu Nationalbanken, men det var da, imens jeg var Dreng — han gemt' hans Peng' i hans lang' Hoser; han vilde ikke laan' dem ud, og han vild' ikke sætte dem i Sparekassen, for at de ikke skulde blive henne¹⁾ for ham; han laa med dem all'sammen i Sengen —“

Jensen lo længe i Erindringen. Niels Hansen følte en Lyst opstige i sig til at tage sine 6,700 Kroner hjem af Diskontobanken — straks.

„De kaldte ham „Jens med de laang', taang' Hueser²⁾.“ De sagde om ham, te han kund' æde én Hose op hvert tredje Aar. Aak, han havde jo saa mange Penge, te det var grueligt. Han kund' sagt lev' af dem uden Renter hele sit Liv —“

— — men gemme dem hjemme i sit Hus, tænkte Niels Hansen, naar han fik dem ud af Diskontobanken, det kunde han naturligvis ikke, de skulde jo et Steds hen at bære Renter — —

„Men saa vi Dreng,“ fortsatte Jensen, „vi var alle Tider paa Jagt forat faa de „laang', taang' Hueser“ at se —“

¹⁾ Blive henne = blive borte; mistes.

²⁾ De lange, tunge Hoser.

„Men der kan da æt være Tal' om, Jensen, te Diskontobanken her i Byen —“ Niels Hansens Stemme havde en næsten bønlig afværgende Klang — „fordet nu de Banker i København, om de nu ogsaa spiller fallit, se saa kan vores Bank jo da æt have nogen Skad' af det?“

„Nej,“ sagde Jensen rask; han vilde gerne videre i sin Historie. — „Jo, hvis virkelig all' de københavnsk' Banker gik i Gras — men det gør de ikke, for der er tre københavnsk' Banker, der regnes for at de ikke kan gaa i Stykker, det er Nationalbanken og Landmandsbanken og saa Privatbanken, for det skal vær' vedtaget som en — heller det ligger til Grund for selve djeres Fundatser.“

„Men kan de saa da æt det?“

„Nej. — Jo, naturligvis all' Banker kan gaa i Stykker. Den størst' Bank i Verden det er England's Bank, men den har ogsaa været fallit nogle faa Gange. — — Men — og saa var 'et en Aften, jeg og saa min ældst' Bro'er vi var henn' at kigge ind ad Vinduerne til Jens. Og vi fik ham ogsaa at se. Han sad indenfor og bandt paa en Strømpe, og vi tænkte jo nok, den skulde bruges til det. — Haa, haa, ja! — aa ja! — he — den samm' Jens med de tunge Hoser — det var nu for Resten en løjerlig en. De kaldt' ham ogsaa Jægerdrengen. Han havde en Baad —“

„Ja, for, Jensen, hvis De virkelig troer, te Diskontobanken er æt sikker, saa tager jeg min' Peng' ud, ja, det gør jeg —“

„Aahe jo — forat ha'e sin' Peng' staaende dér en bitte Tid — men det er da ingen Sted saanen at anbringe sin' Peng' — det er der da ingen Mennesker, der gør, især hvis det er mange Peng'.“

„Jeg har 6,700 Kroner staaende deri,“ hviskede Niels Hansen.

„Ja, det er fejl, det er virkeligen fejl — 6,700 Kroner de kund' da gi'e nogen Renter — og saa faar De kuns $3\frac{3}{5}$ — det er da altfor lidt.“

„Det véd jeg godt. Men Diskontobanken skulde da være langt det sikreste.“

„Aahe nej, aahe nej! — Tag meget snarere og sæt Djer Peng' i „Neptunus“ — der giver vi 6—8 Procent, og det er da sikre Penge, for vi kender jo all' Aktieejerne — for det er blot os selv.“

„Er 'et all' Kolonialhandlerne her i Byen?“

„Jøsses, nej der er flere: Manufakturhandlerne, Isenkræmmerne,

— det er for at kan konkurrere med deher Hajfisk, vi har Skibet. Jeg har selv 3000 Kroner deri.“

„Aa, man skuld' jo vær' pengekyndig, naar man har lidt Peng',“ sukkede Niels Hansen, „heller ogsaa skuld' man have haft en fortrolig Ven, som man kund' ha'e Tro til.“

„Ja, det er sandt. Men saa sæt De bare Pengen' i „Neptunus“, det er min fulde, faste Overbevisning.“

„Hm — —“

„Hør, men vi skal gaa, vi bliver siddende altfor læng'.“

„Aa, jeg troer, jeg vil opgive det Besøg; jeg synes æt, jeg har 'et rigtig godt.“

„Hvad? — Nej, vas nu lidt!¹⁾ Vi skal have snakket noget mere om de Pengesager, for det er De ikke kommen rigtig ind paa.“

„Aa ja. — Naa ja — saamænd.“ — Niels Hansen rejste sig, bleg og tung. Han syntes, Verden lignede det store Vandkar, han havde staaende midt i sin Have, — dengang det faldt i Staver sidste Sommer, og Vandet løb ud til alle Sider. — Han var ret hjertesyg, da han, næsten mod sin Vilje, fulgte med Jensen ind ad Byen til.

Til alt Held for Niels Hansen faldt han hurtigt i Søvn, da han var kommen i Seng om Aftenen. Kroppen kunde endnu sætte sin Ret igennem over for Tankerne. — Men om Morgenens Kl. 5 var han vaagen som sædvanlig, — og begik nu den Fejl alligevel at blive liggende noget i Sengen. Tankerne kastede sig øjeblikkelig over ham, og kom nu ikke blot som en ubestemt Ængstelse for hans Penge, men havde faaet sig et: „skal jeg — skal jeg ikke?“ til at hakke og save hans Sind op med. Lidelsen virkede i Gaar mere som et dumpt Tryk, men nu havde den faaet Tænder at bide med: skulde han lade Pengene blive staaende i Diskontobanken, eller skulde han tage dem ud og anbringe dem i „Neptunus“?

Han blev ved, til han aldeles ikke kunde tænke mere; snart sugede, snart pressede det inde i Hjernen. Det var, som om Hovedet skulde sprænges.

Saa jog han da Benene ud af Sengen og kom i Tøjet. Han vilde ud! — — ud i Haven! —

Aa, sikket forfærdeligt Solskin det var! — — Og Jordbærrene! —

¹⁾ „Vas nu lidt“, omtrent = det københavnske: „hold op med den“.

hvor saa' de dog ud! Disse overfyldte, overmodne, tunge, tunge Duske, der nu tilmed var helt pjaskvaade af Duggen. — Han saa' da alting saa grusomt tydeligt. Det var, ligesom han havde sin Kones Sy-Briller paa. Det skar i Øjnene og langt ind i Hjernen.

Hvor saa' ogsaa de høje, grønne Aspargesplanter mærkelige ud! Det var jo hele Træer, ligesom det kunde være Graner. Men saa fine, saa fine som grønne Haar, og de gyngede og svævede saa underlig let, ligesom dengang Gine gik med Krinoline paa, dengang han blev forlovet med hende. Og alle de klare Draaber, der hang paa dem og skinnede i Lyset.

Nej, det var hæsligt at se saadan — saa tydeligt! — — Himmelen stod saa sært ned over Haven. Lige saa snart han hævede Øjnene mod Træernes Kroner — og de var ikke videre høje — saa var den der, denne forfærdelig store, blaa, lyse Runding. Han syntes aldrig før, han havde lagt Mærke til, at Himmel og Jord saadan stødte lige sammen.

En Hanekylling galede i Grøften uden for Hækken. Sikken væmmelig, fortrolig Lyd! Ligesom den kaldte paa ham.

Han tog sig fortvivlet til Hovedet. — Men — — i næste Øjeblik var alle disse Underligheder borte: han følte sig atter grebet, overvældet, slugt af Spørgsmaalet: „tør jeg lade Pengene blive staaende i Banken, eller tør jeg ikke?“

Nu saa' og hørte han intet omkring sig. Vidste ikke, at han satte sig ned paa en Affaldsdyngge ovre i Søndersiden af Haven. —

Han hug løs paa Sagerne med al den Energi, som en væsentlig ubrugt Hjerne ejer. Men rigtignok ogsaa uden Spor af Begreb om, hvor vidtrækkende den Opgave var, som han havde sat samme stakkels Hjerne. Som gale Hunde, der løber om Kap, fór hans Tanker frem over Vanviddets aabne Mark. Han anede ikke, at det var selve Livets Grundvilkaar, han søgte forandrede; at det var en Sikkerhed, bogstavelig af en anden Verden, den, han søgte for sine 6,700 Kroner.

Endelig styrtede alle hans Tanker — hovedkulds, hulter til bulter, over, mellem hinanden. Og hans Bevidsthed trak sig forfærdet, sønderknust ud af Forvirringen, ligesom en lille skambidt Moppe arbejder sig ud fra en Dyngge rasende, kæmpende Stor-Hunde, og hinker bort.

Han gik, halvt viljeløs, op igennem Haven, ind i Huset. Men først da han havde sagt ind ad Sovekammerdøren: „Kan du komm'

op, bitte Gine, og lav' Kaffe til mig. Klokken den er mange!" — blev han sig klart bevidst, at han vilde ind til Byen, ind i Diskontobanken og snakke med dem paa Kontoret om sine Penge.

Kl. 9 aabnede Banken. — Nogle Minutter over 9 stod Niels Hansen ved Skranken inde paa Kontoret.

Der var ikke saa faa Folk med Sparekassebøger, Veksler og lignende. Han vilde helst have fat i Assistent Balling, som plejede at ekspedere ham.

Balling gik forbi inden for Skranken; Niels Hansen rakte da en krum Pegefinger frem og sagde lavmælt: „Jeg vild' godt fornemm' til min' Peng“ —

Assistenten hørte det ikke. Men Niels Hansen hørte sine egne Ord, og følte, hvor meningsløse de i Grunden var. Han kom til at huske paa, at han jo dog flere Gange i sin Gartnertid havde haft indtil 1000 Kroner staaende her i Banken, uden at det havde voldt ham Ængstelse. Men da havde han jo ogsaa haft sit Arbejde at forslaa slige Tanker med. — —

Assistent Balling stod foran ham med Hænderne let hvilende paa Skranken: „De vilde?“ —

„Jeg vild' godt høre til min' Penge,“ havde Niels Hansen sagt, inden han vidste af det.

„Vil De hæve Penge?“

„Ja — nej, men — — Ja, jeg kan vel faa dem, saa snart jeg — vilde ha'e dem?“

„Hvor mange Penge er det?“

„6,700 Kroner.“

„Vi udbetaler ikke over 1000 Kroner uden en Maanedes Opsigelse. Det kan De se i Deres Kontrabog.“

Direktøren, gamle Cancelliraad Dyrholm, nærmede sig: „Er det Gartner Niels Hansen?“

Assistenten gik hen til sin Pult.

„Ja.“

„Og De vil tage Deres Penge ud af Banken. Maa jeg spørge, hvorfor vil De det?“

„Men jeg kan saa æt faa dem alle sammen før om en Maaned?“

„Naar De vil sige mig, hvorfor De vil tage dem ud, saa kan det jo være, at De kan faa dem alligevel.“

Niels Hansen saa' sig selv staa med alle sine Penge stoppede i to lange, sorte Hoser.

„Nej,“ stammede han, „det kan jeg æt saa godt sige, hvorfor — æh —“

Ja, min bedste, naar De ikke viser Bankens Direktør Tillid, saa har vi ingen Grund til at vise Dem Imødekommenhed. Saa kan De faa 1000 Kroner nu, og 5,700 om en Maaned fra Dato.“

Han maatte vel ikke gøre Cancelliraaden et lille Spørgsmaal saadan i — Hemmelighed?

„Jo, det er netop det, jeg ønsker. Spørg De kun, min gode Niels Hansen.“

„Det er Lakkovten — den kan vel æt gør' Diskontobanken noget?“

„Hm.“ — Cancelliraad Dyrholm lagde sine magre Gammelmandshænder paa Skranken og bøjede sig smilende over mod Niels Hansen, idet han saa' ham ind i Ansigtet.

Denne svedte over hele Kroppen.

Cancelliraaden satte fra med Hænderne og stod atter ret:

„Saa skal De faa alle Deres Penge straks. — Hr. Balling! — vil De — —“

Cancelliraaden blev staaende i Frastand og saa' paa, at Hr. Balling udbetalte Niels Hansen de 6,700 Kroner. — — —

Lidt efter stod Niels Hansen paa Gaden uden for Banken — ganske fortunlet. Hvad skulde han med de Penge? Herregud! —

Hans gamle Angst for at gaa med mange Penge paa sig kom over ham.

„Sødeste Venner, hvad skal jeg gør' med dem?“ sagde han højt — og blev forskrækket over sine egne Ord.

Han tænkte et Øjeblik paa at gaa hen til Købmand Jensen. Men han turde ikke. Han følte, at han ikke kunde snakke fornuftigt længere. — Og sæt nu, Jensen vilde have Pengene til Neptunus, og det vilde han jo — — men han turde ikke sætte dem i Neptunus! — — hvad havde han dog gjort! — Cancelliraad Dyrholm, det var da en helt anderledes Mand end Købmand Jensen — skulde han da stole mere paa Jensen? — —

Han vilde hjem til Gine, aa, han vilde hjem! — —

Han skyndte sig af Sted ud af Byen. Og mens han gik, faldt der ubestemt, navnløs Angst over ham, — i Virkeligheden de lumre Vindstød, der løber foran Vanvids-Uvejret; men som saadanne kendte han heldigvis ikke disse Fornemmelser. Som et

Barn løber med sin Mavepine hjem til Mo'er, saadan løb han virkelig tilsidst med sit stakkels Hoved, hvor det værkede, brusede og hvirvlede uafsladelig.

Da han traadte ind ad Døren, blev han pludselig stiv af Skræk; han havde det sidste Kvarter ikke tænkt paa, at han løb med 6,700 Kroner paa sig. Han tog sig til Lommen, — aa jo, Gud ske Lov, Gud ske Lov og Pris: de var der, de var dér, — hér var de! — Aa, det fortjente han jo ikke, siden han saadan kunde glemme dem.

Han kom ind i Dagligstuen: „Bitte Gine, bitte Gine! tag de Penge — gem dem! — det er all' vor' Peng' fra Banken!“

„Men kæreste Niels, hvordan er 'et fat?“ — hun puttede uvilkaarlig Pengene og sine Hænder ind under Forklædet. „Du ser jo helt forstyrret ud.“

„Gem dem i Skatollet. Jeg kan æt nu. Aa, jeg er saa syg. Jeg skal ogsaa brækk' mig — —“

„Ih, men saa løb da udenfor, bitte Niels, jeg skal følge med Dig.“ —

„Det gjorde godt — at blive lidt mat i Kroppen. Alting var jo i saadan en Spænding. Og saa kom han i Seng og fik Hoffmans- og Kamfer-Draaber. Saa kunde han mærke, han var ogsaa saadan almindelig, rigtig syg. Det gjorde ogsaa godt. — —

Han fortalte hende efterhaanden alle sine Oplevelser og Lidelser i Dag. Og bad hende Gang paa Gang om ikke at sige det til nogen. Og da han havde faaet to store Kopper Hylde, gik Bevidstheden pludselig ud, og han faldt i Søvn. —

Han sov som en Sten til Kl. 6 næste Morgen. Da vaagnede han pludselig op af en forfærdelig Drøm, vild af Skræk. Han syntes bestemt, at Pengene var blevne væk. Han fór ud af Sengen, hen til Skatollet, og nu talte han Pengene og talte om og om igen, og glemte Tallet, lige saa snart han havde det nævnt. Straks efter havde Verden opløst sig for ham i hvirvlende Tanker og Syner: Neptunus, Diskontobanken, Haven, Jordbærrene — det flimrede og vaklede og hvirvlede rundt og forsvandt og kom igen, aldeles som om det ikke var virkelige Ting, men bare gale Flyvegriller. — Hans Kone vaagnede hende i Sengen ved, at han med et vældigt Dunk i Gulvet faldt om og laa, saa lang han var. — Han kom hurtig til sig selv igen, og hun fik ham op i Sengen, men han rystede og skælvede af Angst over det, han havde oplevet. Det var som en frygtelig Hemmelighed, han var bleven ind-

viet i, at Verden saadan pludselig kunde gaa under og blive til ingenting, til Røg og Damp.

Han turde slet ikke tænke mere paa Pengene. Det var, som om hans Tanker var gloende og brændte ham. —

Henad 8 hørtes en Cycleklokke klemte udenfor paa Landevejen.

„Aa, rend ud og kald paa ham, Gine,“ hviskede Niels Hansen. „Det er nok ham.“

Et Øjeblik efter traadte Doktor Buckau ind ad Døren, fulgt af Gine.

„Hvad Satan, er De i Seng? — Aset og maset Dem Tarmene ud af Livet, hvad?“

„Nej, Hr. Doktor, nej, det er Hovedet, det er galt med“, sagde Gine.

„Hovedet? — Har han slaaet sig?“

„Nej, men det er all' de Spekulationer — han har ikke Ro for Pengene —“

„Ho, ho! — er Gerrigheden stegen ham til Hovedet — blød paa Pæren, hvad, gamle Kammerat?“

„Han vild' jo vist godt tale lidt med Doktoren om sin' Penge-sager.“

„For Fanden! bliv mig fra Livet med dém!“

— Doktoren kastede sig ned paa en Stol ved Sengen.

— „Nej, men hvordan er det med Tankerne, hvad?“ spurgte han den Syge. „Kan De ikke styre dem? Er De bange for Deres egne Tanker?“

„Ja, Hr. Doktor, det er netop det, jeg er,“ hviskede Niels Hansen. „Jeg er saa bang', saa jeg tør æt mere tænke paa mine — paa nogen Ting.“

„Hvor staar Pengene?“ sagde Doktor Buckau, henvendt til Gine.

„Hvor de staar? — Aak, nej, de ligger saamænd all' sammen i Skatolklappen. Han turde jo ikke have dem i Diskontobanken.“

„Naa, ja, den er temmelig god,“ sagde Doktoren og nikkede, „den er nogenlunde respektabel. — Saa skulde vi altsaa til at søge om Aarsagen til disse Løjer. — Naar begyndte det?“

„Det begyndte i Gaar, da jeg holdt op med Arbejdet,“ sagde den syge.

„I Gaar Aftes altsaa?“

„Nej — —“

„Nej, for han holdt op med Arbejdet i Gaar Midadgs,“ sagde

Gine, „for han har jo solgt Ejendommen — til Kristen Kollerup —“

„Hvad vil De saa bestille?“

„Ja, nu skuld' vi jo til at have det godt,“ sagde Gine, „og saa kommer dethér lige med det samme —“

„Men, hvad Satan, Mand! vil De ingenting bestille?“ brølede Doktoren ind i Alkoven, „vil De leve af Deres forbandede, sammenfittede Penge?“

„Det er jo saa usikkert for en ældre Mand med saadan en Forretning,“ hviskede den syge, „og med Sparsommelighed, se saa kund' vi nu —“

„Nu taler jeg til Dem som Læge,“ — Doktor Buckaus Patienter vidste nok, at efter den Indledning kunde de vente sig hvad som helst —: „véd De, at det, De der siger, det er dette Lands Ulykke? — hvad? — véd De, at det er denne lumpne, sparsommelige Dovenskab, denne fejge Lyst til at vide sig sikret — det er den, der ødelægger hele vort Forretningstiliv, al vor Foretagsomhed? — Satans! — En Mand kan ikke naa til at have 2000 om Aaret — uden han straks finder, at saa er der da ikke længere noget at ulejlig sig efter, — og saa gaar disse sparsommelige, fidede Dovendyr og drømmer og spekulerer og filosoferer — og bliver gale, skrubgale, ja! — — De bliver gal, Mand, hvis De ikke bestiller noget; jeg vil se Dem som den mest udtalte Idiot om fjorten Dage, hvis De ikke straks giver Dem til at slide, saa Øjnene staar stive i Hovedet paa Dem —“

„Men hans Brok?“ hviskede Gine.

„Herut af Sengen med Dem!“ raabte Doktoren og hev den store Hvergarns Dyne ned paa Gulvet.

„Jeg synes ingen Nytte det er til, at man skal arbejde, naar —“

Doktoren afbrød Gine: „Nytte, Madam! — den eneste Nytte, man har af et hvilket som helst Arrbejde, det er den, at man undgaar at blive gal. Det er, Fanden gale mig, ogsaa Nytte nok. — Jeg taler som Læge, Madam!“

Niels Hansen stod paa Gulvet og rystede af Sved og Feber:

„Se saa, træk ham saa i Bovserne, den dovne Dannemand! — Og saa paa Hovedet ud i Haven at grave! Og saa bliver De ved Mand, Dag for Dag, saa længe De kan røre en Finger, at slide som et Bæst og tjene Penge, tjene Penge, — Kristen Kollerup vil sgu heller end gerne have Dem til Daglejer.“

„Aa, jamen hvorfor? kærester Hr. Doktor!“ sagde Gine, der stod og hjalp sin Mand med Selerne.

„Det har jeg sagt, Madam!“

Doktoren fulgte med ud i Haven, gav, med den grusomste Kommando-Stemme, Niels Hansen et i Virkeligheden meget vel afpasset lille Arbejde for den Dag, — og fór straks efter bort paa sin Cycle, idet han truende raabte: „I Morgen Kl. 8 har De mig igen!“ —

Da Niels Hansen havde gravet nogle Omgange frem og tilbage i Radis-Stykket — med den Bevidsthed, at saadan skulde han blive ved at grave og arbejde, lige saa længe han levede; da den naturlige Arbejdssved var brudt frem over hele hans Krop, og alle Muskel- og Nervestrengene var komne til at spille og dirre paa den gamle, sædvanlige Gartner-Maade, — da var ogsaa Verden groet sammen igen for ham; Baandene omkring Karret tvang atter Staverne fast sammen, og Ballien kunde igen holde Vand. — Han kunde se saa uhyre langt frem — ogsaa paa den anden Side af Graven, syntes han — li'saa grandgivelig: Dage og Dage, der alle sammen lignede hinanden bestemt, ligesom Bede i en Køkkenhave, der var pænt afsatte efter en Snor og ordentlig planerede. Han følte sig saa magesløs tryk og beroliget; for alle disse gode Dage de var jo altsaa hans, — — — og han kunde jo endda godt tjene nogle Skillinger endnu i de Dage, han skulde tilbringe her i denne Verden. Naar saa de var til Ende, saa skulde jo Gine og han ligge i det pæne, lille Stykke, som de havde lejet paa Kirkegaarden, og hvor der var betalt for Vedligeholdelsen af Graven i de første 20 Aar efter den længstlevendes Død. Se, saa gik Tiden jo nok af sig selv til Dommedag, og naar de først var kommen over den Termin, saa havde de jo slet ingen Brug for Gravstedet mere, saa skulde de jo i det hele begynde at have alting gratis.

Da han var færdig med det af Lægen paabudte Arbejde Kl. 4, faldt det helt af sig selv for ham, at han vilde ind til Banken igen med de 6,700. —

Lige i det Øjeblik, da han gik op ad den store Hovedtrappe mod Gaden, følte han dog atter en kold Tvivlsfornemmelse drage over sit Mellemgulv; men nu vidste han, hvor meget det gjaldt, og han bad stille, at han maatte blive bevaret i Troen og Tilliden til Diskontobanken. — Saa blev hans Sind roligt igen.

Gamle Cancelliraad Dyrholm kom straks hen til Skranken, hvor han stod: „God Dag, God Dag! — Vel, det er Niels Hansen.“ Og derpaa hviskede Cancelliraaden: „Har De fortrudt?“

„Ja.“ —

„Kunde sgu straks se paa Dem, at De kom nok igen. Kender det nok, den Slags.“

„De er her alle sammen.“ Niels Hansen lagde Pengene frem.

„Hm, — De har haft Benene lidt uden for Dynen. Ja, saa fryser man, he, he.“

„Nej, Ballien gik i Stykker, — den faldt i Staver,“ plumpede det helt uforvarende ud af Niels Hansen.

„Ja, saa løber Vandet bort, he, he,“ sagde gamle Dyrholm.

De to Mænd troede øjensynlig begge, at de forstod hinanden.

Niels Hansen gik rigtig fornøjet i sin Seng den Aften. — Om Morgen Kl. 5 var han som sædvanlig oppe, for at gøre det første „Bed“¹⁾, inden han fik sin Mælk-og-Grød Kl. 8.

Lidt før 8 kom Dr. Buckau farende ad Landevejen paa sin Cycle. Det var stærkt morgendiset for nedden, men klar Himmel for oven, saa alle Cyclens blanke Dele lynede og blinkede i Solen.

Gine kaldte paa sin Mand; han skulde jo netop alligevel ind at spise.

Han mødte Doktoren i Forhaven, hvor denne stod forpustet med Hænderne hvilende paa Cyclen, da Niels kom om Hushjørnet.

„De har det meget bedre. Jeg kan se det paa Dem.“

„Ja, nu har jeg det helt godt, Hr. Doktor. Gud ske Lov. Nu fejler jeg slet ingenting mere.“

„Det er Arrrbejdet. Der kan De se.“

„Aak ja, Arbejdet, det er en Velsignelse, det kan man sige. Det er jo ogsaa derfor, vi er sat her i Verden.“

„Saa, er det dét?“

„Ja, vi skal jo vær' stræbsomm', saalen at vi kan da ogsaa efterlad' noget til vor' Efterkommere.“

„Saa, — er det for Deres Efterkommeres Skyld, at De er begyndt at arrbejde igen?“

¹⁾ Bed, egentlig = det Arbejde, som udføres mellem to Maaltider; dernæst = Stykke Arbejde.

„Nej, det er det saamænd æt. Men vi skal jo da gør' Nytt', saalæng' vi er her.“

„Nøh! nøh!“ — Doktoren stirrede forbitret paa Gartneren. „Vi skal arrbejde bare for at arrrbejde, forstaar De det? — Basta! — øh!“ — Doktoren smed Cyclen over i Buksbomrabatten og gjorde nogle store Svømmebevægelser med Armene: „Nej, det er uendeligt — strømmer — flyder — væk — det hele —“

Niels Hansen kom atter til at tænke paa Ballien.

„Jamen saa i det evige Liv, dér er det nok bedst, at vi har passet paa og bestilt noget, mens vi var i denne Verden.“

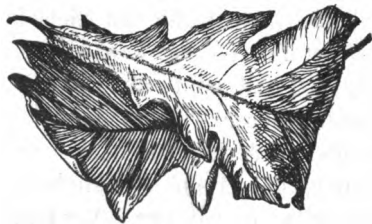
Doktoren greb sin Cycle og kørte den ud ad Laagen, idet han raabte: „Er De gal, Mand! Det evige Liv, det er jo netop det uendelige, grænseløse, tomme — -- — bøh!“

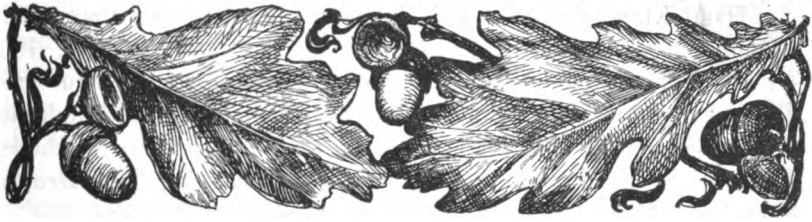
Han satte Foden paa Gycletrinet og brølede ude fra Landevejen: „Det er som Læge, jeg taler til Dem: arrrbejd, ellers bliver De Idiot! Og da De er en Idiot, saa bliv ved at arrrbejde — videre, videre, videre, af Sted, fremad,“ — han foer allerede hen ad — Vejen — „Rummet — Tiden — bundløst — grænseløst — — —“ hørtes langt borte fra.

Saa forsvandt han i Taagen.

Niels Hansen derimod gik ind og spiste sin Mælk-og-Grød — sammen med Gine.

JAKOB KNUDSEN

KONCENTRATIONSLEJRENE I SYD-AFRIKA

DET er saa rimeligt, at Folk under den sydafrikanske Krig har været boervenlige. Mængden ser kun, at to smaa Folk slaas med en stor Magt, og føler naturlig Ynk med de svage. At Boerne selv med be-
raad Hu yppede Krigen og gik ind i den med glad Hjerte for at „fejre Englænderne i Søen“, at Oranje-
staten overhovedet ikke havde noget udestaaende med dem, og at det ikke just var Transvaalregeringens Dyder, som havde bragt den i Tvist med England, eller at Boerne, saa længe Overmagten var paa deres Side, plyndrede og annekterede, hvor de trængte frem paa britisk Grund, det véd man ikke, eller det har man glemmt. Mærkeligere er det blinde Raseri, Boervennerne har vakt i Europa mod Englænderne, og de Krøniker, de har faaet Folk bildt ind. Især i Tyskland har dette Englænderhad givet sig tit grumme raa Udslag, sagtens hedet af en god Del Folke-Skinsyge. Men ogsaa i selve England er Boervennerne optraadt paa en Vis, der forbavser, naar man ikke mindes, hvor bittert det engelske Partivæsen kan være. Navnlig det lidet hyggelige journalistiske Fænomen W. T. Stead er faldet over den engelske Krigsførelse med vrængende og partisk Voldsomhed.

Den tungeste Klage er bleven ført mod Englændernes Hærgning af hele Egne i Boerlandene og mod de Lejre, hvori største Delen af Boerfolket efterhaanden er bleven samlet. Et Skrift om Tilstandene i disse Koncentrationslejre, offentliggjort 19. Juni 1901 af Frk. Emily Hobhouse, en engelsk Dame, som havde undersøgt nogle af dem, vakte især en pinlig Opsigt.

Hvad Klage der med Føje kan føres mod Lejrene, maa delvis afhænge af, hvor vidt Landehærgningen lader sig forsvare. Den synes paa Forhaand prisgivet til Fordømmelse. Det er som Trediveaarskrigens Skikke dukker op igen i det 20. Aarhundrede. Noget lignende er ikke set i vor Tids Krige. Men man har heller ikke set en Krig som Boerkrigen, en Folkekamp *à outrance*. Naar Privatejendom efter moderne Vedtægt er fredhellig under en fjendtlig Indrykning, maa Forudsætningen være, at den virkelig holdes privat, saa det militære, Hæren og dens Forraad, er noget for sig, og det civile, Folket og dets Ejendom, noget for sig. Bliver Krigen en Guerilla som Boernes noget efter Prætorias Indtagelse, saa det private og det militære gaar ud i ét, brister Forudsætningen. Saa længe Boerne førte Krigen „paa den gammeldags Maade“, hævdede Lord Roberts strengt den private Ejendoms Ukrænkelighed, endogsaa pedantisk strengt, som da han ikke vilde lade lægge syge Soldater ind i tomme Huse i Bloemfontein uden Ejernes Tilladelse — der var noget vanskelig at faa, saasom Ejerne var i Boerhæren, eller dengang Rundle's afsides liggende Division var ved at sulte fordærvet, da den ikke kunde faa Proviant sendt, og den ikke maatte „kommandere“ Boerkvæg fra Omegnen. I visse Tilfælde afveg Roberts fra denne Fremgangsmaade: naar der blev skudt paa engelske Soldater fra Gaarde, der havde hejst hvidt Flag, lod han Gaardene brænde, og naar Jernbanelinjen blev brudt eller Tog sprængte i Luften, lod han den nærmeste Bygning brænde og alle Gaarde i 10 (egl.) Miles Omkreds rydde for Føde og Kvæg. Det sidste var haardt, da det kunde ramme uskyldige Nonkombattanter, hvad Togsprængningerne jo for øvrigt ogsaa kunde. Men det var en Livssag for Englænderne at holde Forbindelsen med Kap vedlige, saa de maatte gribe til haarde Midler for at hindre Jernbaneødelæggelserne.

Først Kitchener drev Hærgningen i stort Omfang. Han har gjort Rede for sine Grunde i Indberetning af 6. December 1901. Mange Boere, der overgav sig, aflagde Neutralitetsed til Englænderne og fik Lov at blive paa deres Gaarde. Men de kæmpende Boere truede dem da paa Livet og tog deres Ejendele, naar de kunde. Derved blev de for en stor Del tvunget til at bryde deres Ed og gaa i Krigen igen. Roberts skrev 23. Aug. 1900 til Louis Botha, at hvis han ikke lod de neutrale Boere i Fred, vilde Englænderne straffe dem, som brød deres Ed, og konfiskere deres Ejendom. Botha tog intet Hensyn hertil; i et Cirkulære af 6. Okt.

1900 indskærper han sine Underførere: „Gør alt i jer Magt for at hindre Borgerne i at nedlægge Vaabnene. Hvis de ikke vil være hørige i dette, nødes jeg til at konfiskere alt rørligt og urørligt Gods og til at brænde deres Huse.“ Først i 1901 kom der mange Klager fra Boere, der havde overgivet sig, om at deres Familier blev mishandlede og deres Kvæg og Gods konfiskeret efter Boergeneralernes Bud. Ved Mødet i Middelburg 28. Febr. 1901 meddelte Kitchener Botha, at hvis slige Handlinger blev ved, nødtes Englænderne til at samle alle Kvinder og Børn og saa meget Ejendom som muligt for at værne dem mod hans Boere. Kitchener foreslog, at Boerne skulde love at spare de neutrale Borgeres Gaarde og Familier; til Gengæld vilde Englænderne spare de kæmpende Borgeres Gaarde og Familier, naar de ikke aktivt hjalp deres Slægtninge. Det vilde Botha aldeles ikke høre Tale om: „Efter Loven er jeg berettiget til at tvinge hver Mand til at gaa med og, hvis de ikke gør det, at konfiskere deres Ejendom og lade deres Familie gaa paa Ødemarken.“ Kitchener spurgte, hvorledes han da kunde beskytte Borgere, der overgav sig, og deres Familie. Botha svarede: „Det eneste, De kan gøre, er at sende dem ud af Landet, for fanger jeg dem, maa de lide“. Saa var der ikke mere at sige om det, og d. 16. April 1901 meddelte Kitchener Botha, at han saa' sig nødsaget til at samle Kvinderne og Børnene; og i den følgende Tid fejedes de sammen rundt om.

Kitchener siger, at de fleste Kvinder og Børn i Lejrene hører til Borgere, som har overgivet sig. Største Parten af dem ses i hvert Fald at være bragt ind efter April 1901 (de transvaalske Lejre rummede saaledes sidst i Marts 1901 i alt 20671 Personer, sidst i September 65314). Foruden disse Familier nævner han 3 Klasser i Lejrene: Familier, der stadig har givet sig af med at skaffe Fjenden Underretning, andre, hvis Gaarde vedblivende er bleven brugte til Snigskydning mod de engelske Tropper, og nogle, i hvis Gaarde Fjenden har haft Oplag af Levnedsmidler. Mange af disse Folk er sagtens bragt ind i Vinteren 1900—1, da talrige Huse blev ødelagte.

Principielt har Englænderne i de af Kitchener anførte Tilfælde kun gjort, hvad de havde god Føje til, og Ansvaret for Ødelæggelsen og de Lidelser, den har voldt, falder paa Boernes Politik og Krigsførelse. Om Englænderne i Praksis har ladet sig nøje med at samle neutrale Familier og brænde kriminelle Huse, eller om de kan have taget sig det let med Boernes Skyld og blot

hastig har fejlet Landet rent for Folk og Fæ med en grov Ildkost, derom er det næppe muligt at sige noget sikkert. De Oplysninger, der foreligger, er mest *un bruit confus diversement semé*. Boer-generalen Smuts skrev 25. Juni 1901, at hele Landet, hele Republikken var ødelagt i Bund og Grund, og i Burgers og Reitzs Brev til Salisbury af 22. Novbr. 1901 hedder det, at mindst 30000 Boliger er bleven ødelagte af den engelske Hær. Regner man, at den har haft 700 Dage til dette Ødelæggelsesværk, skulde den altsaa have ekspederet et Par og fyrré Huse hver Dag i den Tid! Kitchener paastaar derimod, at alle Egne ingenlunde er bleven ryddede, og at der endnu er mange Kvinder og Børn ude paa deres Gaarde. Boerførernes Skrivelser, der nok er lavede med Offenliggørelse for Øje, maa sikkert tages med Varsomhed. Naar Burger og Reitz fortæller, hvorledes deres Regering og Folk med Harne overraskedes over, at den engelske Hær fjernede Borgerne fra deres Boliger og brændte deres Ejendele, tager Harmen og Overraskelsen sig mindre ægte ud efter Samtalen i Middelburg. Mellem Boerne indbyrdes lyder Tonen ogsaa lidt anderledes. I et opsnappet Brev fra Tobias Smuts til Louis Botha af 2. Septbr. 1901 klager Smuts over, at han er bleven afsat som General, fordi han havde brændt Bremersdorp. Det er mod vore Principper, havde Botha sagt. Ja, indrømmer Smuts, naar Husene er inden for vore Grænser. Men naar de er udenfor og bruges af Fjenden til hans Operationsplaners Fremme, kan det ikke kaldes mod vore Principper at brænde saadanne Huse. Det var netop Tilfældet med Bremersdorp. Chris. Botha har ogsaa brændt flere Huse, uden at nogen har gjort ham noget for det. Smuts mener, at han slet ikke er bleven afskediget for Bremersdorps Brand; det er skinsyge Medbejlere, der bagvasker ham for at faa hans Plads „og saa gør alt godt igen om Aftenen med en 3 Alens Bøn.“

Af de fremkomne Breve fra menige engelske Soldater ses det i Virkeligheden ikke, at den engelske Hær har faret for haardt frém. De giver Billeder af Ødelæggelsen, der efter Sagens Natur ikke er hyggelige; de viser, at Soldaterne tit krympede sig ved deres Hverv og til andre Tider udførte det med grovkornet Halløj, men om Grundene til Hærgningen kan de ingen fyldestgørende Dom fælde. Nogle mener, den er nødvendig, andre, at den er unyttig. Et Brev, som Stead er særlig glad ved, viser, at der kunde være god Føje til at ryge Boerne ud af deres Huler:

Vi skulde til Steilpoort-Dalen Nord herfor. Den er frugtbar og godt vandet og fuld af kønne Gaarde. Naar vor lille Styrke plejede at tage ud paa Rekognoscering og kom ind i de bratte Fjeldhøje oven over Dalen, kom de velnærede Borgere sværmende ud af Gaardene i Dalen for at ha' lidt Løjer med os. At vi ikke havde mange døde og saarede var ikke deres Skyld. Det var ogsaa nogle af dem, som dræbte to Dragoner ved at klæde sig i Khaki (engelsk Uniform) og lokke dem over paa en Kopje, hvor de skød dem ned i koldt Blod . . . Fortroppen var lige naaet ind mellem Højene, da vore Venner var ude og essige som sædvanlig og snigskød fra hver Klippe, men da Kanonerne og Pom-Pom'erne kom i Gang i Gallop og dængede Kopjerne til med Granater, mærkede de, at nu gik det ikke . . . Der var en Del rigtig kønne Gaarde tæt ved, og vi saa' Boerne forlade dem og stikke af. Generalprofossen kom op fra Hovedstyrken, fjernede Boerkvinderne og Børnene med deres Sengetøj og gav sig til at brænde eller sprænge Husene. . .

Boerkvinder, der saaledes er sat ud af deres Hjem og ført til Lejrene, udtaler sig som venteligt ofte bittert om de engelske Soldaters Fremfærd; udenforstaaende, ikke-engelske Folk paa Krigsskuepladsen har derimod nærmest fundet, at Englænderne gik for lempelig til Værks. Man kan maaske snarest bebrejde dem, at de stundum ikke har bragt Kvinder og Børn ind, samtidig med at de brændte Husene, men overladt dem at ty til Boerlejrene, hvor der nok i øvrigt stadig har været en Mængde Kvinder og Børn. Burgers og Reitzs Klage herover er dog forholdsvis spagfærdig; det synes, som Englænderne nærmest har givet Boerfamilierne Valget mellem at blive eller følge med („Kvinderne og Børnene er efterladt under aaben Himmel, uden Ly eller Føde, hvorved nogle blev nødt til at følge med Fjenden, for ikke at bukke under for Sult eller blive udsat for Storm og Vind“). Brevet til Salisbury klagede ogsaa over, at Kvinderne og Børnene er bleven fornærmede og grusomt behandlede af de engelske Soldater. Det nægter Kitchener med stor Harme. Det har ikke kunnet være andet, end at de ofte har maattet døje ondt under den tit lange Transport paa aabne Vogne. Boerførernes væsentligste Ankepunkt er da ogsaa, at Familierne i ugevis har været udsatte for Regn, kolde Vinde og skrækkelig Hede. Det førte Forholdene med sig, og Boerne havde selv Skyld i disse Forhold. Deres Klage over, at Kvinderne og Børnene var udsatte for at blive saarede i Fægtninger, er ogsaa noget tveægget. Hvor overdrevne de Historier, der sattes i Omløb om de engelske Soldater, er, ses eksempelvis af Spoelstra-Processen, som Stead aftrykker. Spoelstra, en Hollænder i Prætoria, blev tiltalt for et Brev til en hollandsk Avis, han havde villet smugle ud af Landet. I Brevet

fortæller han bl. a., at frugtsommelige Boerkvinder, der førtes til Koncentrationslejrene, i mange Tilfælde havde født paa Vognen, uden at denne gjorde Holdt, og at Soldaterne kiggede paa den fødende Kvinde og fandt, det var Løjer. I Forhøret viste det sig, at Spoelstra kun kendte ét saadant Tilfælde, at Vognen havde gjort Holdt under Fødsele, og at der under denne ikke var nogen Soldater i Nærheden af Vognen.

Der havde fra Krigens Begyndelse været Koncentrationslejre i Kapkolonien for Flygtninge fra Johannesburg. Lejrene for Boerfamilierne oprettedes væsentlig sidst i 1900, 10—12 Stykker i Transvaal, lige saa mange i Oranjekolonien, et Par i Natal og en ved Port Elizabeth i Kapkolonien. Senere voksede de til c. 20 i Transvaal og 15 i Oranjestaten, 3 i Natal. De anlagdes og styredes først af Hærvæsenet, men i Febr. 1901 gik de ind under civil Styrelse. I Spidsen for hver Lejr staar en Superintendent. Han har under sig en Proviantforvalter med Assistenten, en eller flere Læger, en Apoteker og Sygeplejersker. Hospitalspersonalet blev efterhaanden betydelig øget, og der ansattes Lejrmatroner, som skulde melde Sygdomstilfælde, undersøge, hvem der trængte til Klæder og hjælpe til med at fordele dem. Det øvrige Personel, der behøvedes til at drive Lejrene, toges som Regel af Boerne i Lejren. Det daglige Arbejde med at holde Lejren i god Orden maatte de udføre uden Godtgørelse, for andet Arbejde fik de Betaling og øget Kost. I Irenelejren ved Prætoria var der saaledes i Maj 1901 o. 200 Borgere som lavede Mursten o. a. Lejrpolitiet toges blandt Boerne. Unge Boerkvinder blev Medhjælpere hos Sygeplejerskerne, somme Tider med godt, stundum med mindre heldigt Resultat. De Boere, som havde overgivet sig, maatte selv passe deres medbragte Kvæg; Militæret gav dem Anvisning, hvor de kunde græsse det, og de fik Lov at danne en Kvægvagt mod omstrefjende Boere; Vaaben og Ammunition ydede Englænderne dem. Til lavere Arbejde brugtes mange Kaffere; en Del Boere havde ogsaa Kaffertyende hos sig i Lejren.

Flere Steder nedsattes der i de nærliggende Byer Damekomiteer, som kom ud til Lejrene for at hjælpe med at pleje de syge og uddele Klæder. Men som Regel gjorde de mere Skade end Gavn. De var meget lidt lystne efter at tage fat paa at gøre Sygeplejergerning. For det meste drev de hemmelig Boerpropaganda. Før de kom, hedder det tit, var der ingen Klager; de lærte Folk at

knurre, de spredte ondsindede Rygter, undergravede Embedsmændenes Myndighed, medbragte Kvaksalvermedicin, smuglede Breve ind og ud og uddelte Klæder ikke til dem, der trængte, men til dem der var „for os“, til de kæmpende Boeres Familier. Af 22 Personer, de etsteds anbefalede til at faa Klæder, var saaledes 18 Børn af kæmpende Boere. Efterhaanden har man da frabedt sig disse Damers Besøg.

Der har været klynket over, at Boerne i Lejrene holdtes som Fanger bag Pigtraadshegn. Pigtraadshegnene findes nu ikke om alle Lejrene, og Fangenskabets ses ikke at have været trykkende. Selvfølgelig kunde de ikke faa Lov at gøre og lade som de vilde; der maatte være Orden og Disciplin i Lejrene; Indbyggerne i Byerne paa Krigsskuepladsen maatte ogsaa finde sig i mange Baand paa deres Frihed. Boerne i Lejrene havde det nærmest som Soldater i en Kaserne. De maatte have Udgangstilladelse, naar de vilde tage til den nærmeste By, men der synes ikke at have været Kniberi med at give denne Tilladelse; man hører snarere Klager over, at den er givet for villig.

Naar man vil veje Klagerne over Englændernes Styrelse af Koncentrationslejrene, er man ikke længere henvist til Frk. Hobhouses Beretning, der sikkert er noget misvisende. Hun har paavist forskellige Brøst, navnlig i Lejren ved Bloemfontein (Lægen der havde for øvrigt gjort Indberetning om dem inden Frk. Hobhouses Skrift kom). Men hun er ensidig, hun kender ikke synderlig til Forholdene i Sydafrika, hun har ladet sig proppe med Historier af Boerkvinderne, hun er noget sentimental, med Hang til at poetisere. Et omfattende Stof findes nu i Indberetningerne fra Superintendenterne og de inspicerende Læger (i de engelske Blaabøger) og i den Rapport, der afgaves i Februar 1902 af en af den engelske Regering udsendt Damekommission, der lededes af Fru Fawcett og indbefattede et Par kvindelige Læger. Denne Komité har med stor Dygtighed og Grundighed undersøgt Forholdene i Lejrene og har søgt at holde sig sit Program efterrettelig: at se alt og sige Sandheden. Den lægger ikke Fingrene imellem, hvor den finder noget at klage over; man kan snarest synes, at Damerne stundum har været lovlig fintfølede¹).

¹) De er saaledes grumme forargede over, at Boerbørnene faar Lov at være Vidne til en Faareslagtning: „Vi kunde daarligt tro, at de virkelig vilde give sig til at slagte, mens Skarer af smaa Børn stod eller sad rundt

Det kæmpemæssige Arbejde med at drive Koncentrationslejrene er bleven øget ved de stedlige Forhold. De stærkt optagne Jernbaner har haft Møje med at skaffe Forraad til dem — stundum har militære Krav maattet vige for Hensynet til Lejrene. Det har knebet at faa Transportdyr til Renovationsarbejdet. Boerne har anfaldet nogle af Lejrene og gjort dem Afbræk. Superintendenterne har til Tider haft deres Nød, naar der pludselig kom en hel Mængde Familier og skulde optages i Lejren. Alligevel synes Driften at være gaaget nogenlunde jævnt.

Nogle Familier kom blot ind for at finde Værn, men de allerfleste maatte Englænderne yde den nødvendige Føde. Rationerne fastsattes forskellig i de enkelte Landsdele. I Transvaal gaves der ugenlig¹⁾.

	Mel	Salt	Kaffe	Sukker	Kød
Til hver voksen (over 12 Aar)	7 Pd.	4 Uns.	6 Uns.	12 Uns.	2 (senere 3) Pd.
Til hvert Barn	3½ -	2 —	3 —	12 ½	— -

Fra først af fik de kæpende Boeres Familier lidt mindre Kaffe og Sukker og intet Kød; dette vakte med Føje stærk Uvilje, og 27 Febr. 1901 ophævedes denne Bestemmelse. I nogle af Lejrene var den i øvrigt ikke bleven gennemført.

I Oranje var den ugenlige Ration for hvert Individ

5¼ Pd. Mel, 7 Uns. Salt, 7 Uns. Kaffe, 14 Uns. Sukker, 3½ Pd. Kød og 7/16 Daase kondenseret Mælk.

om. Men det viste sig virkelig at være Tilfældet. Der var gravet en lang Grøft; paa Randen af denne, tæt sammenpakkede, sad en Række smaa Piger og Drengene med ivrige Ansigter og holdt smaa Skaale i Hænderne. Tværs over Grøften lagdes flere Faar med udstrakt Hals, hvert holdt af en Mand. Langsomt droges Kniven over den første Strube og overskar Blodkarrene, men dræbte langtfra Faaret. De smaa Børn holdt ivrig deres Skaale under for at fange det dryppende røde Blod, uden at bryde sig det mindste om Faarets Sprællen, naar blot de fik Blod. Det Syn var for skrækkeligt. Et Medlem af Kommissionen vendte sig mod den Skare ventende Forældre, der omkringede Børnene og lettede sin Sjæl i stærkt og fyndigt Sprog; vi skyndte os derpaa fra dette Optrin, hjertesygge over, at man saaledes brutaliserede smaa Børn.⁴

De gode Damer er aabenbart ikke voksede op paa Bondelandet. Man kan tænke sig, hvor Boerne har stirret uforstaaende efter dem.

¹⁾ Et engelsk Pund er lidt mindre end et dansk; Pundet har 16 Unser.

I Natal gaves der ugenlig:

	Brød	Kartofler	Salt	Kaffe	Sukker	Kød
Til voksne:	7 Pd.	3½ Pd.	3½ Uns.	7 Uns.	14 Uns	4 Pd
Til Børn:	3½ -	3½ -	3½ —	7 -	14 -	3 -

og 3½ Pd. Mel og 4 Daaser Mælk.

Senere fik hvert Individ i Transvaal desuden 1 Pd. Ris og i Oranje ½ Pd. Ris (efter Indstilling af Damekommissionen).

Mælkeforsyningen har det knebet med. Boerne holder kun faa Malkekøer; det er sjældent, at en Mand, som ejer 1000 Stk. Kvæg, har én Malkeko; Boerne vil ikke have Ulejlighed med at drive Mejeri; de foretrækker at bruge Daase-Smør — og Mælk. Der var Trang til megen Mælk i Lejrene til Børnene, især da Boerkvinderne, der ammer deres Børn til de er 2 Aar, paa Grund af Strabadserne ofte ikke kunde give Mælk. Børnene kunde da saa godt som kun faa kondenseret Mælk i Lejrene. I Transvaal var der ikke fastsat nogen Mælkeration, men der uddeltes rigelig til svagelige Børn, og senere hen i 1901 fik hvert Barn under 3 eller 5 Aar Mælk. Der indrettedes ogsaa Suppekøkkener.

Kosten var ensformig og der tvistes om, hvor vidt den var tilstrækkelig. En Læge mener, at Boerne var vant til at spise meget Kød og burde have mere. En Autoritet, Chamberlain raadspurgte, holdt paa 4 Pd. ugenlig. Andre siger, at mindst 50 pCt. af Folkene havde aldrig levet saa godt som i Lejrene. Mange af den lavere Klasse, *bijwoners*, fik sjældent Kød hjemme; somme havde aldrig set Hvedebrød, før de kom til Lejrene. I Oranjelejrene blev Kosten noget rigeligere for Familier med Børn, da disse fik Rationer som voksne. Desuden fordeltes Hoveder, Haler og Indmad af Slagtekvæget uden for Rationerne.

Det ses ikke, at Boerne selv har klaget videre over, at de fik for lidt Mad. Mange Steder takker de for, at de er bleven saa godt behandlede. „Der er aldrig bleven sørget saa godt for os, som siden vi kom i Englændernes Hænder,“ hedder det etsteds. I flere Lejre hører man, at Boerkvinderne havde sparet Mel op af deres Rationer; i Belfast sagde de, at det var for at have noget at leve af, naar de kom hjem til deres Gaarde; i Klerksdorp prøvede de at sælge det opsparede til en Mand i Byen. Der var Butikker i Lejrene, hvor de kunde faa Levnedsmidler til Købs; de købte for mange Penge — i Pietersburg var Omsætningen i Butikken £ 2063 i 6 Uger — men det var mest Lækkerier, de vilde have,

Syltetøj, Frugt, Sardiner og Laks; Mel, henkogt Kød eller Kaffe solgtes der intet af.

Fødevarerne har gennemgaaende været gode; en enkelt Gang klages der over Sukkeret eller Mælken eller Kaffen: fra først levedes der brændt og malet Kaffe, siden efter Boernes Ønske raa Kaffe og da lidt mere end Rationen. Mest knurredes der over Kød. Det var ogsaa tit magert og ringe, især naar Hjordene havde maattet gaa lang Vej i græsløse Egne. Men det var sjældent bedre andre Steder i Landet. Tværtimod fik Lejrene ofte bedre Kød end de omliggende Byer eller de engelske Soldater. I Winburg vægrede nogle Boere sig ved at tage mod deres Kødration; Kød. Det blev ført ind til Byen, og der solgtes det straks. I Blomfontein-Lejren saa' Damekommissionen, at flere Folk havde kastet deres Kødration bort. Næsten hver fattig Familie i England, siger Damerne, vilde have været glade ved det Kød. Undertiden havde Boerne en Bagtanke med deres Klager: de vilde have, at de engelske Myndigheder skulde købe det Kvæg, Boerne selv havde i Lejrene.

I det hele maa det vistnok siges, at Englænderne har sørget saa godt for Boernes Forplejning, som det efter Omstændighederne kunde forlanges. De engelske Kvinder, Damekommissionen traf i Lejrene, var gerne fulde af Taknemmelighed over de udmærkede Rationer, de fik. „Jeg har to Søstre i de engelske Flygtninge-Lejre ved Kysten,“ sagde en af dem, „jeg vilde være meget lykkelig, hvis jeg tænkte, at de havde det halvt saa godt som vi her i Lejren.“

Brændselsforsyningen har voldt mange Klager, selv fra ellers tilfredse Folk. Somme Steder har der været Brænde eller Kul i godt Maal — i en Lejr kunde man gaa lige hen og tage af Kulbunken — men i mange Lejre har Landets Træfattigdom eller Transportvanskeligheder nødt Englænderne til at give knappe Brændselsrationer. Efter Landets Skik har mange maattet samle Kogødding til Brændsel. Et Par Gange har de kæmpende Boere sat Ild paa Brænde, der skulde til Lejrene, eller overfaldet Boerne, der var ude at hugge Ved. Folkene i Lejrene har dog faaet lige saa meget Brændsel som de engelske Soldater, stundum mere. Men dels er Boerne ikke vant til at spare paa Brændsel — de plejer at lade deres Kaffere skaffe det, — dels slaar Soldaterne sig sammen om at koge deres Mad, det gør Boerne ikke. I Spring-

fontein klagede nogle Boere til Damekommissionen over, at de ikke kunde faa kogt deres Mad ved det Brændsel, de fik. Damerne foreslog, at 4—5 Familier skulde slutte sig sammen og koge Maden i Fællig. „Ærede Damer,“ svarede der, „det vilde spare paa vort Brændsel; men saa maatte vi alle fødes paa ny, og en ny Kærlighed maatte skabes mellem os; enhver vil koge sin egen Gryde“. „Ja,“ sagde en Kvinde, „og naar vi putter et fedt Stykke i, vil vi ogsaa tage et fedt Stykke ud.“ De mistroede hinanden.

Somme af Boerne bragte ikke lidt Gods med, naar de kom til Lejrene. Til Tider var det nok nærmest store Bunker Pjalter, men ikke faa kom velforsynede med Klæder og Bohave. Man kunde se smukke Sengesteder med broderede Puder, et Sted var der et Telt med Egetræsmøbler og Fløjelsbetræk, i Vereenigung hos de mere dannede Boere fandt man hyggelige Telte, veludstyrede med Møbler og Gulvtæpper. Nogle bragte Pianoer med; et Par gamle Boere kom med deres Ligkister — som Boerne gerne plejer at have staaende — og stillede dem op uden for deres Telt. Men de allerfleste kom uden synderlig Bagage, tit kun med de Klæder, de havde paa Kroppen, hyppig i rene Laser. Kvinder og Børn, der fangedes i Boerlejrene, var navnlig ynkelig klædte, Børnene undertiden i Faareskind, Kvinderne med Skørter af Sække. Mange klagede over, at de ikke havde maattet tage deres Tøj med fra Gaardene: Soldaterne havde lovet dem Klæder, naar de kom til Lejren. Soldaterne derimod fortalte, at Boerne tit end ikke gad tage deres gode Klæder med. Stundum var det medbragte Tøj bleven brændt undervejs af Mangel paa Transportmidler. Meget nødlidende var de, og Englænderne maatte forsyne dem med Klæder og Tæpper i tusindvis. Private Understøttelseskomiteer, engelske og fremmede, gav ligeledes en Mængde Tøj. Nøden blev afhjulpet og mere til. Damekommissionen saa' Tæpper ligge og flyde ved Lejrene, og den udtaler, at de private Uddelinger mulig har gjort mere Skade end Gavn; Modtagernes Trang blev ikke prøvet, og der har været meget Snyderi. — Paa Sengesteder har der været en følelig Mangel, som kun delvis er bleven afhjulpet. Dels har det knæbet med at faa det fornødne Træ, dels har Boerne ikke brudt sig synderlig om dem, i hvert Fald ikke om at lave dem eller hjælpe hverandre dermed. I Barberton havde næsten alle Folk Sengesteder: der holdt de ikke af at sove paa Jorden, fordi der var hvide Myrer i Lejren.

Nogle af Boerne husedes i Hytter af Træ eller Jern, af Grønsvær eller Siv eller Mursten, somme i Byerne ved Lejrene, men de allerfleste i Telte. Det var meget svært at skaffe Telte nok, især naar store Flokke Boere med kort Varsel førtes til Lejrene; mange Telte blev da overfyldte. De engelske Soldater afstod undertiden deres Telte til Boerfamilierne. Ved Damekommissionens Besøg i Efteraaret 1901 var Forholdene bedre; Transvaallejrene var især vel forsynede med Telte, gennemsnitlig boede der 5 Personer i hvert. I Oranjelejrene var der nogle Steder endnu for faa. Boerne tog sig i øvrigt ikke Overfyldningen synderlig nær, de var vant til at bo klumpet sammen i deres Huse.

Lejrstyrelsen har gjort meget for at holde Folkene i Virksomhed ved at opmuntre til Arbejde og Idræt. Rundt om i Lejrene er der bleven lavet Fodboldspil, Væddeløb, Tennis og anden Sport. Navnlig er der bleven arbejdet ivrig og heldig paa at skaffe Børnene Undervisning. Undervisningen gives væsentlig paa Engelsk. Det har knebet med at skaffe ordentlige Lærere; tit har man maattet nøjes med Folk fra Lejrene, hvis Kundskaber var noget tynde. En Geografilærer vidste ikke, hvor Avstralien laa; at han ikke kendte Hovedstaden paa Island er mere tilgiveligt. En Del Forældre var en Tid bange for at lade deres Børn komme i Skolen. Det hed sig blandt dem, at Englænderne vilde lære Børnene Engelsk, saa samle dem i Prætoria og sende dem alle til England. Man troede heller ikke paa den lovede fri Undervisning. Efter Krigen vilde Forældrene komme til at betale den i dyre Domme! De lavere Boerfolks materielle Tankelag, Lyst til Lediggang og Uvilje mod regelbunden Virksomhed gjorde sig ogsaa gældende. Somme Forældre vilde ikke lade deres Børn lære Engelsk, før de saa', om Englænderne vandt i Krigen. — Enkelte, deriblandt Damekommissionen, har foreslaaet, at Undervisningen skulde gøres tvungen i Lejrene, men Styrelsen har meget viselig vægret sig ved at gaa ind derpaa. Det vilde faa Boerne til at stritte af Mistro. Og det har heller ikke været nødvendigt. Skolerne har i det hele gjort Lykke. Sidst i Oktober 1901 var gennemsnitlig $\frac{2}{3}$ af de skolevoksne Børn i Lejrene indmeldte til Undervisning og $\frac{2}{3}$ af de indmeldte mødte. Forældrene havde ikke noget mod, at Børnene lærte Engelsk; de bad tit om, at de kun maatte lære Engelsk; Hollandsk lærte de hjemme og i Kirken. Ogsaa voksne paa nogle og tyve Aar søgte Skolerne. Børnene var meget ivrige til at lære og optagne af Skolerne; nogle Stile udtaler deres Glæde ved Under-

visningen og Tak til Lærerne¹). Forældrene har været meget stolte af at komme hen i Skolerne og høre hvor flinke deres Børn var. En gammel Boer sagde, at Englænderne vist alligevel maatte være Guds udvalgte Folk, for han havde aldrig hørt om nogen anden Nation, der betalte for at opdrage deres Fjenders Børn.

Skolerne har været det lyseste Punkt i Lejrlivet, Helbredstilstanden det mørkeste. Der har næsten overalt været et Utal af Sygdomstilfælde, og Dødeligheden var til Tider forfærdelig. Den vedføjede Oversigt for transvaalske Lejre kan give en Forestilling derom. Dødsarsagerne har væsentlig været Tyfus og Dysenteri, Diarrhoe, Malaria og Difteritis, men især Mæslinger, som hyppig er bleven fulgt af Bronchitis, Pnevmoni og andre Sygdomme. Tabellerne viser, hvor dødbringende Mæslingeepidemien og dens Følger har været. Alle de anførte Tilfælde af Bronchitis og Pnevmoni skyldes vel ikke Mæslinger, men til Gengæld er andre Komplikationer af Sygdommen ikke tagne med i Oversigten. Det er især Smaaabørn, Sygen har revet bort. Boerne og deres Venner har derover malet Englænderne som de sorteste Børnemordere: Herodes var en ren Fusker ved Siden af Chamberlain (det kunde man da kalde *to outhrod Herod*).

Hvad kan man da lægge Englænderne til Last i deres Styrelse af Lejrene? Hospitalsmandskabet har mange Steder været utilstrækkeligt til at kunne tage Kampen op med Epidemien; Lægerne og Sygeplejerskerne er ofte bleven brudte af det overvældende Arbejde. Det har været vanskeligt at finde tilstrækkeligt Mandskab i Sydafrika; der maatte sendes Læger og Sygeplejersker fra England; men de kunde nok være kommet noget før end de gjorde. — I adskillige Lejre har Vandet ikke været godt, og der er ikke sørget ordentlig for, at det blev kogt. Boerne selv vilde i øvrigt næppe have holdt sig til det kogte Vand; de gik og øste af det daarlige Vand, som de altid havde drukket.

Teltlivet maa have haft stor Skyld i Lungesygdommene. Det sydafrikanske Vejrlig er farligt i den tørre Tid; der er svære Storme og Støv, Hede om Dagen og Kulde om Natten. Termometret kan om Dagen staa paa 80—90° Fahrenheit og om Natten

¹) En lille patriotisk Dame gør ikke en Røverkule af sit Hjerte: *I will try to learn English that I can say to Kakky, handsup; I am twelve years old. This is my first English writing.* Hun vil kunne sige: op med Hænderne! til de engelske Soldater (Khaki), naar de skal overgive sig.

Maaned 1901	Lejr	Folketal sidst i Maaned	Deraf Børn	Døde i Maaned	Deraf Børn	Døde (voksne og Børn) af		Lejr	Folketal sidst i Maaned	Deraf Børn	Døde i Maaned	Deraf Børn	Døde (voksne og Børn) af	
						Mæslinger	Bronchitis og Pnevmoni						Mæslinger	Bronchitis og Pnevmoni
Maj	Barberton	576	274	2	2	0	0	Mafeking	1046	712	7	2	0	0
Juni		870	420	3	1	0	1		1843	1196	3	2	0	0
Juli		1994	970	17	15	0	9		3515	1540	9	7	0	1
Aug.		1938	899	75	69	37	17		4676	2147	31	16	0	18
Sept.		1928	862	56	53	24	14		5245	2420	155	123	8	101
Okt.	1904	863	12	10	0	2	4778	2068	406	348	275	34		
Maj	Bellast	0	0	0	0	0	0	Middelburg	6637	1552	37	27	2	9
Juni		823	406	3	2	0	2		7425	3394	166	124	100	36
Juli		1214	583	13	10	3	5		7751	3397	404	342	338	6
Aug.		1407	669	25	23	10	10		6523	2824	119	82	52	14
Sept.		1566	710	50	43	15	19		6208	2685	102	73	22	3
Okt.	1390	615	29	23	0	8	5593	2350	139	109	10	6		
Maj	Heidelberg	1086	482	17	9	0	5	Pietersburg	2301	968	7	5	0	1
Juni		1579	751	11	7	1	4		3145	1290	54	31	0	14
Juli		1996	901	18	11	9	3		3307	1334	113	78	68	6
Aug.		2222	991	81	72	57	10		3713	1467	184	149	117	21
Sept.		2241	978	50	40	17	11		3612	1435	86	66	12	26
Okt.	2196	953	43	32	0	8	3595	1437	48	30	3	8		
Maj	Irene	4319	1748	70	52	31	9	Potcheitroom	6149	4446	44	32	7	12
Juni		4716	1927	131	110	79	25		6065	2771	235	206	147	17
Juli		4409	1760	147	128	93	33		7144	3417	133	109	58	27
Aug.		4655	1926	57	45	17	25		7355	3502	64	38	15	13
Sept.		4277	1792	80	62	23	31		7598	3617	94	73	45	8
Okt.	3985	1643	100	80	13	33	7438	3714	85	64	42	8		
Maj	Johannesburg	3379	1504	79	66	51	14	Standerton	2983	1310	33	23	0	3
Juni		3430	1505	41	33	14	5		3154	1360	32	20	0	11
Juli		3666	1606	38	32	20	6		2996	1290	36	23	0	13
Aug.		3505	1506	82	74	52	9		3297	1460	30	16	2	9
Sept.		3175	1347	39	31	0	12		3049	1286	125	104	81	11
Okt.	2936	1262	27	22	0	7	2946	1167	240	205	171	13		
Maj	Klerksdorp	1963	977	7	4	0	2	Vereeniging	811	393	8	5	0	2
Juni		2560	1303	15	11	0	4		806	393	6	2	0	1
Juli		3552	1868	38	23	19	8		938	516	4	2	0	0
Aug.		4588	2352	179	154	63	89		976	471	50	36	31	7
Sept.		4512	2294	147	128	99	15		970	454	40	39	16	9
Okt.	3825	1818	159	133	73	18	905	414	8	5	0	1		
Maj	Krugersdorp	1531	652	2	2	0	0	Volksrust	4810	2208	30	25	0	3
Juni		2602	1210	8	8	0	2		5324	2371	39	26	0	7
Juli		4152	1907	12	10	1	10		5462	2413	49	37	5	14
Aug.		4853	2168	125	110	58	40		5271	2223	248	199	204	20
Sept.		5299	2328	125	112	33	55		5090	2127	129	106	77	10
Okt.	5488	2394	92	79	40	34	5284	2239	46	38	5	9		

gaa ned under 30°. En saadan Temperaturforandring maatte føles bittert af Folk i Telte, tit med faa Klæder. Det hedder imidlertid oftere, at Sygeligheden er lige saa stor hos dem, der bor i Huse eller Hytter, som hos dem i Teltene. Den inspicerende Overlæge Kendal Franks meddeler saaledes, at i Potchefstroom var der i Aug. 1901 mere Sygdom blandt Boerne, som laa i Byen, end hos dem, der laa i Lejren, og Antallet af Personer var omtrent lige stort begge Steder. Det samme var Tilfældet i Klerksdorp. — Man skulde synes, der kunde have været gjort noget for at isolere de syge og deres Familie. Forsøg derpaa gjordes ogsaa tidlig, men de mislykkedes, bl. a. fordi Boerne dulgte Sygdomstilfældene. De holdt ikke af at komme i Karantæne. I Volksrust indgav de et Andragende om, at de maatte faa Lov at blive boende i deres Telte og paatog sig det fulde Ansvar for Følgerne. Derimod burde man sikkert tidligere have sørget for, at de nykomne blev holdt afsondrede, til deres Helbredstilstand ikke medførte Fare for de andre i Lejren, og navnlig burde man have vaaget over, at der ikke førtes syge fra den ene Lejr til den anden.

Alle disse Forhold, hvorover Englænderne kun delvis har været Herrer, kan forklare meget af Sygeligheden og dens Udbredelse, derimod ikke den store Dødelighed. Sagen har imidlertid ogsaa en anden Side. De færreste Sygdomme er opstaaede i Lejren. Boerfamilierne bragte dem med ind. Krigen havde forværret Sundhedstilstanden hele Landet over. De mange døde Dyr, der laa spredte rundt om, forpestede Luften og forgiftede Vandet. Al Virksomhed stod stille. Frisk Kød og Mælk, Frugter og Grøntsager var mange Steder ikke til at faa. Tit maatte man give 3 d. for en Kartoffel, 7 s. 6 d. for et Dusin Æg. Paa Gaardene havde man ofte kun Kød og Mel at leve af. Det gik navnlig ud over Børnenes Helbred. Fra næsten alle Lejre hører man, at de nykomne er i ynkelig Stand, de lider af Mæslinger og Diarrhoe og daarlige Øjne, de er udtærede og nedbrudte af Malaria. Navnlig de Familier, der havde fulgt med Boerkommandoerne og var bleven jagede af de engelske Kolonner, var gerne svækkede, udasede og fulde af Sygdom, Børnene lignede stundum Skeletter. Mange var døde i Boerlejrene. En Familie havde mistet 9 af 10 Børn, mens den fulgte en Boerdeling. Af 21 Personer, som drog med en Kommando fra Johannesburg til Pietersburg døde 8 undervejs, 1 laa død i Vognen, da de kom til Koncentrationslejren, 6 døde snart efter, de sidste 6 kom sig langsomt. Dødeligheden er stadig

størst blandt de nykomne. I Johannesburg var Halvdelen af de døde i Juli 1901 komne efter 1. Maj, 70 pCt. af de døde i Mafeking-lejren i Sept. hørte til en ynkelig Flok, som kom i August.

I Koncentrationslejrene havde Sygdommene stærke Hjælpere i Boernes Vaner og Adfærd. Man har sagt, at hos Boerne er alting fra det 17. Aarhundrede, undtagen deres Rifler. Deres Sundhedsbegreber synes dog nærmest at være fra det 16. Aarhundrede. Deres Renlighedssans er grumme uudviklet. Der var mange af de mere dannede Boere, som holdt deres Telte i god Orden, og Badeindretningerne blev somme Steder flittig brugte. Men for det meste stod det ilde til med den personlige Renlighed. En Læge spurgte en af Sygeplejer-Eleverne, hvor længe det var siden, hun havde faaet et Bad. To Aar! Selv hos de pæne Folk i Vereenigung var Børnene gerne snavsede. Hos de lavere Klasser var Svineriet frygteligt. Dr. Franks saa' i et Telt et Barn, der led af Peritonitis. Det laa i sine sædvanlige Klæder; da han fjernede dem for at se Barnets Underliv, fandt han, at det var sort som en Kaffers, dækket af et helt Lag Snavs. Man maatte have skrabet Snavset af for at faa Huden at se. Der uddeltes gratis Sæbe hver Uge; „hvad de gør ved den, kan jeg ikke sige“, bemærker Dr. Francks, „for i de fleste Telte var det tydeligt, at den ikke blev brugt.“ Skolerne virkede godt til at fremme Renligheden, da Børnene skulde møde vaskede og hægede. En gammel Boer med 6 Børn sagde, at siden de var kommen i Skole, var de saa renlige, at han blev nødt til at vadske sit Ansigt og sine Hænder før Maaltiderne, for ikke at stikke af mod dem. I Teltene herskede ofte den største Urenlighed. Skidne Kogekar og Klæder, stinkende Tæpper og Sjaler, der brugtes som Bleer, Udtømmelser paa Gulvet og alskens Affald. Og ikke blot hos de fattige. Damekommissionen nævner en Lejr, hvor der i mange Telte laa Uhumskheder paa Gulvene, Ben fra Gaarsdagens Middag, Ananas-Skaller, gamle Bananlevninger. I disse snavsede Telte saas der tit Symaskiner, etsteds et Piano, og Cykler udenfor. Rundt om i Lejrene var der anbragt Kar og Kasser til Spildevand og Affald. Det kneb umaaelig at faa Folk til at bruge dem; naar de saa' deres Snit, smed de Affaldet og Vandet uden for Teltet. Det var et rent Herkulesarbejde at faa Folk til at bruge Retiraderne. Den Slags Luksusindretninger kendtes ikke paa Boergaardene. Helst tyede Folk ud paa den frie Mark om Lejrene eller ned ved Floden, hvis Vand Lejren skulde bruge. Og naar de endelig brugte Latrinerne i

Lejren, lavede de et rædsomt Svineri, naar man ikke passede paa. Velstaaende Folk var ikke bedre end de lavere Klasser, og Damerne somme Tider de værste. Saaledes i Pietersburg, til to gamle, strenge Boerkvinder, som ellers havde gaaet og gjort Kvalm i Lejren, blev sat til at have Opsyn med Kvinderetiraderne; saa maatte Damerne makke ret, og de to Politikvinder holdt op at gøre Kvalm.

Al denne Urenlighed har virket til at udbrede Sygdomme som Tyfus. Over for Mæslingepatienter kommer hertil, at Boerne mener, det er skadeligt at skifte de syges Tøj eller vaske dem. De maa kun faa Vand som Drikke, selv Vandomslag tillades ikke. De gør heller intet for at modvirke de voldsomme Temperaturomslag. De syge Børn holdes om Dagen i den stærke Hede dækkede af en Dynge Klæder. Det var paabudt, at Teltfligene eller Dørene om Dagen skulde holdes aabne, men mange lod være, saa Luften i Teltene var uhyggelig. Boerne søgte helst paa enhver Maade at stoppe for den friske Luft. I et Hus var der sømmet et Tæppe fast foran Skorstenen, den eneste Luftgiver i Værelset. Til Gengæld saa' man Børn, der endnu ikke var kommet sig efter Mæslinger, løbe ude i Storm og Støv eller blive baaret paa Armen af Moderen, mens hun stod ude og lavede Mad.

Fra først var Boerne meget utilbøjelige til at komme paa Hospitalerne, dels fordi de troede, at de skulde betale for Plejen, dels fordi det hed sig, at de syge blev sultede paa Hospitalet (som i Tyfus). De dulgte derfor tit Sygdomstilfældene, saa længe de kunde. En Læge kom ind i et Telt, hvor der laa et Barn og sov. Moderen greb det i Armene og halede det voldsomt paa Benene. Barnet saa sygt ud og kunde ikke holde sig oprejst, men Moderen forsikrede, at det fejlede ingenting. Det viste sig, det havde stærk Difteritis. Naar Patienter skulde bringes paa Hospitalet, mødte talrige Venner for at sige dem det sidste Farvel. Denne Uvilje fortog sig efterhaanden; Familier, der havde strittet imod, naar et af deres Medlemmer skulde indlægges, kom siden af sig selv og bad om at faa et andet paa Hospitalet, og Patienter, der havde været uvillige til at komme ind, viste sig siden lige saa uvillige til at forlade det gode Kvarter.

Sans for fornuftig Diæt har Boerne sjælden. Forældrene lader Børnene spise, hvad de har Lyst til. Spæde Børn faar tit tungt Brød, sort Kaffe og Kød for at give dem Kræfter! En Læge havde forordnet Mælk til et Barn, Moderen gav det i Stedet Sardiner.

Paa Hospitalerne kæmpede man haardt og forgæves for at hindre Boerkvinderne i at smugle tørrede Fersken, Boertvebakker og anden Føde ind til Tyfuspatienterne. Efter Besøgtiden kunde man finde Mad gemt i Sengene hos de syge.

Boerne har en Kulsvietro paa Medicin; den skal helst gives hver halve Time og den skal være kraftig. Alskens Boermedicin smugledes ind i Lejrene. Var der flere Læger, søgte man at faa Recepter til den syge fra dem alle. En Læge blev hentet til et 2-aarigt Barn, der laa bevidstløst. Paa Bordet stod 4 Slags Boermedicin; Barnet havde faaet af alle Flaskerne; nogle af dem indeholdt bl. a. Æter og Opium. Man foretrak indvendig Medicin for udvendig; en Kone fik et Hørfrømslag; det spiste hun. En anden drak en Sæbeopløsning og fik en rædsom Mavepine.

Ved Siden af den egentlige Medicin brugtes en Mængde Husraad, jo mærkeligere og jo modbydeligere des bedre. De skidne Børn led hyppig af Øjen- og Øresygdomme. Raat Kød paa Øjnene var et godt Middel for den ene Lidelse, Kultjære i Ørene skulde nok hjælpe for den anden. Urinvædede Klude lagdes paa aabne Saar. Nogle Kvinder slog deres syge Børn ihjel ved at give dem Hundeblood at drikke. En Mæslingepatient blev viklet ind i et nyflaaet Hundeskind. En Moder, der besøgte sit Barn paa Hospitalet, saa sit Snit til at smøre dets Ansigt ind med rød Oljemaling. Nogle Børn fandtes overmalede paa hele Kroppen undtagen Ansigtet med grøn Maling; de døde af Arsenikforgiftning. Te af Gademøg var et meget yndet Lægemedel. Komøg blandet med Svovl var heller ikke at foragte. En 18aarig Pige laa med et Omslag af Hestemøg fra Lænderne til Fødderne. En Kone, der kom paa Besøg paa et Hospital, bar noget under sit Forklæde. Sygeplejersken spurgte, hvad det var. Konen viste en Flaske med en brun Vædske og sagde, at den var meget god for Tørst. Hvad den da var lavet af? Jo, det var Hestemøg, kogt i Vand og siet. „Det er meget godt; De kan selv smage.“ Hun var meget fornærmet over, at hun blev vist hjem med sin Flaske. En Tyfuspatient mentes at være besat af Djævelen, og Boerpræsten kom saa og manede Djævelen ud.

Mange af Mødrene viste derhos en mærkelig Ligegyldighed over for deres syge Børn. Det hænger sammen med Boernes Fatalisme. „Det er Guds Vilje,“ siger de, naar de sidder ved et sygt Barn og ikke rører en Finger for at give det den Mad eller Medicin,

Lægen har foreskrevet. Somme laver Ligklæder til deres Børn, mens der endnu er god Udsigt, til at de kan komme sig.

Boernes Sundhedsbegreber har aabenbart haft en meget stor Skyld i den vældige Dødelighed. Det ses bl. a. af, at Børn af engelske Forældre, der boede i Lejrene, er kommen godt fra Mæslingerne; de blev holdt rene, forstandig plejede og slap for Boernes Lægmidler.

Dødeligheden i Sydafrika er altid skræmmende stor. Ellers maatte den meget frugtbare Boerbefolkning ogsaa have været langt talrigere end den var ved Krigens Udbrud. Nogen Dødelighedsstatistik foreligger ikke fra Transvaal- og Oranjestaternes Tid, men de tilfældige Oplysninger, der er samlede, er ganske talende. 20 Familier, valgte paa maa og faa i Irene (af en Boerlæge), havde 97 Børn levende og 71 døde, før de kom til Lejren. En Sygeplejerske fortalte om Koner, hun havde mødt paa Hospitalet; de havde hyppig flere Børn døde end levende. En anden Sygeplejerske havde 8 Aar tidligere mistet sin 14aarige Datter under en Mæslingeepidemi i Dundee (Natal); ved den Lejlighed døde der i den tyndt befolkede Egn om Dundee 163 Piger mellem 12 og 14 Aar gamle. En Familie mistede alle sine 8 Børn af Mæslinger i Løbet af 10 Dage. — En Statistik, udarbejdet for de 32 vigtigste Byer i Kapkolonien, viser, at der i Aarene 1896—98 (altsaa før Krigen) gennemsnitlig døde 180,09 ‰ aarlig af hvide Børn under 1 Aar. Og af disse var endda ikke mange døde af Mæslinger (2,18 ‰).

For at hævde Dødeligheden har man foreslaaet, at Familier med Slægtninge i Kapkolonien eller andensteds skulde have Tilladelse til at tage til dem. Der er imidlertid kun faa, som har bedt om Lov til at rejse, og de er tit komne igen, fordi deres Slægt blev ked af at have dem. Der har endvidere været Tale om at flytte Lejrene til Kapkolonien eller Natal. Men dels er det vanskeligt at finde passende Lejrsteder med Vand nok, dels er Boerne selv afgjort mod Flytningen. De, der frivillig er gaaede ind i Lejrene, har udtrykkelig betinget sig, at de skulde blive i deres Hjemegn. Af de kæmpende Boeres Familier er en Del ført til en ny Lejr i Natal; de var højst forbitrede over, at de skulde af Sted. Efter at den store Tilgang til Lejrene er standset, er Dødeligheden taget stærkt af, saa at den i Februar 1902 siges at være nogenlunde normal.

NIELS MØLLER

FORAARSUDSTILLINGERNE

I første Række bevæges vi i Aar ved at følge den Kamp, som tilfældig — eller søgt — udfægtes mellem Jul. Paulsen og Hammershøj. Det vil vare længe, inden der fældes endelig Dom mellem disse betydelige Billeder, de to legemstore Portrætgrupper, malet af udprægede Malerbegavelse. Men naar Indtrykkene har staaet i Ro en Tid lang, unddraget de sammenrystende Indfydelser fra hastig Spot og øjeblikkelig Begejstring, turde der alligevel ikke være Tvivl om Udfaldet: Hammershøjs Kunst vil vise sig at være den vægtfyldigste.

Paulsens Billede indeholder, blandt sine fem Kunstnerportrætter, to med glimrende Overlegenhed skitserede. Det kæbestærke, i Udtrykket meget nærværende, giver forbløffende godt den handle-dygtige Tuxen. Og det vandøjede, drømmende, lidt udviskede karakteriserer den raffinerede Nyder og Kender, den af sin egen Kritik hemskoede Frans Schwartz. Zahrtmann er lidt fersk op-fattet, og af Haslund er der i Bramsens Samling et Kontrafej, malet af Jerndorff, som lodder sjælelig dybere. I det hele kan man sige, at Billedet er virkningsfuldt og aftvinger øjeblikkelig Beundring, hvad der har ledet nogle til saa uholdbare Bemærkninger, som at det skulde være „det bedste, der er malet i Norden“, og at det skulde kunne taale Sammenstilling med Rembrandt!!

Digteren Holger Drachmann har stiftet Skole blandt Malerne, og en hel Del godt er der kommet fra den Kant; der har været bredt Anslag og farvefin, elskelig Tusmørkelyrik fra Krøyer og Paulsen, og drøjt, saltsydende Sømandsvæsen fra Ægteparret Ancher o. s. v. Men

der er Tegn til Overmodning, saasom Løshed, Voluminøsitet, usmælgelig Sødme og skimlet Overflade. Det nærværende Arbejde af Jul. Paulsen, om det end er mandigere end hans øvrige seneste Produktion, kan da heller ikke betegnes som den Art af Maleri, vi trænger til og længes efter. Den Art Nydelse yder os altfor utilstrækkelig Ernæring. Her er intet dybt betagende, ingen rigtig Fasthed; Billedet gløder ikke med Farve eller Energi og svaler ikke med afklaret Ro.

Utvivlsomt er ogsaa Hammerhøjs Ydelse, trods Alvoren, til en vis Grad skæmmet af den Slaphed, som i det store og hele gør sig gældende i Aar. I hans klare og farvefine Interiører kan man undertiden se et Mesterskab, som triumferer over den væmmelige, genstridige Oliefarve; i Portrættets vanskeligere Kunst har han endnu Stoffet imod sig. I det foreliggende, betydningsfulde Opus er der dog ingen egentlige Fortegninger eller Misforhold, men vel i enkelte af Hovederne, som Karl Madsens, en svigtende Formfølelse. Anbringelsen af de en Smule taktløse Støvler i Forgrunden er ikke noget elegant Greb i Retning af Komposition, selv om man vænner sig til disse Monstrer, fordi de, i Sammenhæng med Figurens indolente Stilling, er saa kostelig betegnende for deres Ejermand, den kæmpemæssige, godmodige Holsøe. Hvem skulde tro, at en fin, lille Lyrikers Sjæl havde taget Bolig i dette vældige Legeme? Om trent som man kunde tænke sig et Sangfuglehjerte i en Elefantkrop.

For øvrigt er netop Kompositionen og Farvestemningen egnet til at indgyde Respekt; der er taget højtidstemt, roligt paa Op-gaven at bygge de fem Venner fem sidestillede Mindestøtter. Grupperingen og Behandlingen er saadan, at Willumsen — den af en stor Hensigt besjælede — næsten umærkelig bliver det centrale i Billedet, dets faste, bitre Kerne.

Her er nok ikke Tale om Ferskhed og Lærkeri. Der er en drøj Sanddrthed i disse Skikkelser, — Bindsbølls ludende, utilfredse Fremtoning, Karl Madsen med det nervøse, forbeholdne, undvigende i Udtrykket, den stædige Willumsen, den gemytlige Holsøe, den forlegne, kejtede Svend Hammershøj. Og denne ubestikkelige Realisme gør et varigt Indtryk, fordi den ikke er vilkaarlig, detaillevrøvlende, men forbunden med et poetisk samlende Syn. De sidder ventende ved det hviddugede Bord med Snapseglassene og de dejlig malte Lys — ventende paa Smørgeaasen — en Situation mere egnet for det roligt portrætlige end et Tidspunkt af oprømt Selskabelighed.

Alligevel har Folk spekuleret paa, hvad Kunstneren nu kunde have ment med disse forunderlige graa Farver, disse Skikkelsers Stivhed og Mangel paa Sammenspil — Sjælenes Ensomhed, har nogen foreslaaet! — Denne sublime Maler er jo i Virkeligheden en ganske enkel Aand, hvis Tanker slet ikke skulde være vidtløftige at udrede. Han burde egentlig været en Fremstiller af det nøgne, thi det er Statuer af Mennesker, han vil; Menneskeskikkelsen tronsat.

Allerede i Billedet af Job havde han bekendt sin Beundring for ægyptisk og tidlig græsk Syn, og hans Kunst har dyrket Ordenen og Sammenhængen, som den faar Øje paa, der stiger til de rolige Steder og lader Mylderet og Mangfoldigheden under sig.

„Fem Portrætter“ er i højere Grad end dets Rival paa Charlottenborg et af de Billeder, der vil vinde stadig fastere Greb i vor Sympati. Modsat et Arbejde som Ejnar Niensens Portrætgruppe i Fjor, der blændede men tillige hurtigt vakte Mistanke om noget skabelonagtigt, ikke helt ægte, frastøder Hammershøjs Billede ved sin Mangel paa facil Forekommenhed og ulastelig Form, men tiltrækker snart saa meget inderligere ved sin fuldkomne Oprigtighed, sit store Syn og sin herhjemme ualmindelige Skønhedstilbedelse.

Kan vi dog aldrig faa en Galleribestyrelse, som er klog og forudseende, og som vil anskaffe først og fremmest de Billeder, der er mest ejendommelige for vor Tid, og støtte de Kunstnere, der betyder noget for os? Ak, det er vist et forfængeligt Haab! Saadanne Indretninger, siger man, har jo intet Hjerte, som kan bevæges, ingen Sjæl, som kan fortages, og ingen Krop, som kan prygles. Trænges Bestyrelsen fra venstre, glider den ud til højre og omvendt. Det er lige saa parodisk, som et Næveangreb paa en frit hængende Svineblære.

Man behøver ikke at være en forblindet Beundrer af Hammershøj for at ønske, at vore Autoriteter vilde yde ham Retfærdighed. Jeg, for min Part, tror at vi kan vente os lige saa udmærket Kunst af hans Modsætning, Find, hvis Udstilling i Kunstforeningen var meget interessant. Men saa længe Joakim Skovgaard er sparsomt repræsenteret i Museet, tager Brendekildes Lægprædikant sig unægtelig anmassende ud deroppe. Vort Kunstmuseum skulde helst rumme de typiske Afskygninger og — i Forhold til deres Betydning. Tænk, om Noah kun havde indladt Grisene og Køerne og Ænderne og havde stræbt at holde alle de interessante og prægtige

vilde Dyr ude fra Arken? Mennesket havde da ikke kunnet drage Undervisning af Løvens stortskaarne Stolthed, af Panterens djævelske Ynde, af Rævens Skraphed.

Tales der om Race, ligger det ikke fjernt at mindes Willumsens anselige Række af dristig spundne Billeddrømme, bag hvilke der fornemmes en egen Art af Vilje, Geniets, som i sin skrupelfri Retliniethed minder om et Dyrs Instinkt.

Bukkebens Uld lugter stramt, og Guderne har moret sig over hans Pudsighed. Men hør, hvor han spiller! Som den, der véd Besked om Sol og Hav og skyklædte Fjælde, men mest om Farvers og Liniers festlige Stævne. Bukkeben, hvem er du? Thi endskønt dit Spil er smukt, Pan er du ikke

Den, der kommer en Sommermorgen meget tidlig ud i sin Have, kan overraskes ved Synet af Hundreder uanede Spindelvæv, store spændt fra Busk til Busk, smaa fra Kvist til Kvist, bygget med en Sindrighed og Kunst som beskæmmer. Naar Solen faar Magt, hæves Trylleriet, Dugdraabernes Millioner opløses, og Vævenes spinkle Traade bliver atter usynlige.

Willumsens sindrigt byggede, noble Fremstillinger er i Aar af en lidt for ulegemlig Natur. Vi beundrer og bevæges, men vort Indtryk af dem forflygtiges under Indtrykkene fra varmere, mere menneskelig Kunst.

Joakim Skovgaard er fremfor nogen Mennesket og Mesteren blandt alle Malere i Landet. Ingen har som han underlagt sig Teknikken, gjort den til sin særegne Aands lydige og dog stolte Tjenerinde. De fleste Kunstnere tyranniseres af den, enten gør den sig tvær, eller ogsaa fejer og svanser den sig al Magt til, som en pyntesyg Dukke. Altfor sjældent bevarer Malerens Tanke og Følelse Overherredømmet over Midlerne. Det er ligesom i Bøgerne; den roligt skridende Fortælling er ved at være en Sjældenhed, og saadan enfoldig Fremstillingskunst, saa fjern fra Forfængelighed, som Versene i „Hjortens Flugt“, virker nu paa os overraskende balsamisk, som et Kildevælds Plasken, som Susen i Løv.

Skovgaards Paradisbillede naar ikke i Fagerhed hin dejlige Vandfarvetegning — nu i Achens Besiddelse — af den nyskabte Eva, — Oliefarven er et vanskeligt Middel —, men Billedet i Aar er snarest bedre tegnet og lige saa naturlig fortalt. I en Dis af Solvarme, under en dybttonet Himmel vandrer de to kyske, nøgne Skikkelser paa Marken, mellem Markens Dyr. Slangen har rejst

sig pludselig, kæmpemæssig, foran dem i Græsset og indjaget Eva en flygtig Skræk, saa at hendes yndefulde Legeme uvilkaarlig søger mod Adam, medens hun med sin Opmærksomhed nysgerrigt dvæler ved Fristeren og hvad hans spillende Tunge har at berette.

Der er en Række af unge i begge Udstillinger, som uden rigtig Held har forsøgt sig med Billeder i den store Stil. Interessantest er Johannes Kragh med „Sommerens Død“, hvori der trods Ubehjælpsheden kommer en ikke ringe Grad af Dannelse og Finfølelse til Syne; mindst heldig har Krause været med sin Abraham og Hagar, som er et ganske udvendigt Stykke Dygtighed. Mellem disse staar Knud Larsen med sin altfor omfangsrige og Wilhjelm med sin i Farven meget livfulde Altertavle. Ejenommeligt for alle disse er, at de øjensynlig har noget paa Hjerte, som de ikke kan faa frem. Medens Skovgaaard udtrykker uden synlig Besvær, rammende og sobert, hvad der bevæger ham, tager disse unge sig ud, som en Kreds af ulykkelige, hvem Talens Brug er nægtet. Nogle af dem vil komme til Mælet, naar Overbebyrdelsens Tryk er taget fra dem, andre, som Kragh, vil sikkert tilkæmpe sig Veltalenhed.

Det forekommer mig, at man af Skovgaards Kunst kan uddrage den Nytteregul, at et Kunstværks Storhed ikke bestaar i Fladetomhed og Ensartethed, men meget er betinget af smaa lagttagelser, af at der, som Bjørnson siger, passes paa de Tanker, som de fleste gerne slipper.

Naar jeg angaaende den frie Udstilling endnu har bemærket, at Ring ikke synes at have interesseret sig særlig for sin Debut, at Werenskjolds smidige Billede af en ung Dame med hendes Mops er hans bedste Bidrag, og at Karl Schou, flygtig og sløret, som hans Kunst er, aftvinger Respekt med en Række Interiører, der ligner smaa dæmpede, sørgmodige Sange, maa jeg for Pladsens Skyld gaa over til at tale om Charlottenborg — undgaar derved tillige at opholde mig over, at Mestrene Zahrtmann, Philipsen og Viggo Pedersen er nede i en Bølgedal.

I vore kunstpolitiske Forhold hersker det Særsyn, at den snævrere, mere udsøgte Kreds, som rummer de glansfuldeste Navne, vort Maleris house of lords, holder sig tilbage fra al praktisk Indflydelse, bor i et Skur og har overladt the commons Slottet og Magten!

Der er noget usundt heri, det kan ikke andet end forhale Ud-

viklingen hen imod en Rensning og Højnen af vor Kunst som Helhed.

Der er blandt andet ét Forhold, som raaber efter en Tilførsel af mere Idealitet, mere Radikalisme: Den væsentlige Skyld i Charlottenborg-Udstillingens Vidtløftighed har den altfor udstrakte Censurfrihed. Selv om denne blev betydelig indskrænket, ja helt ophævet, var det ikke udelukket, at der til enhver Tid kunde tages et vist Hensyn til de gamle Kunstnere, som virkelig havde gjort sig fortjent i deres Tid. Men de, der skal rammes, er den store Mængde af lidet alvorlige Kunstnere, som nu i Kraft af et magelig erhvervet Privilegium breder sig og plumrer.

Man indvende ikke, at ogsaa i Paris haves „hors de concours“, thi i et stort Land er der Plads for alle, og selv saa forsjoftet Kunst som Erik Henningsens „Paa Udkig“ vilde kunne taales, hvor den ikke skyggede for noget bedre. Men for dansk Billedkunst er der kun udlagt en lille Husmandslod, og den maa sandelig dyrkes med Forstand, hvis vi skal leve hæderlig paa den.

I Spidsen for Billedhuggerne paa Charlottenborg gaar R. Harboe med en stolt, ligesom flammeflakkende Byste af Helge Rode. Blandt dem, der har forsøgt sig ud over Portrættet, og som ikke er bleven stikkende i ligefrem Modelstudium, er Thod Christensen-Edelman med sin Bronzestatuette. Det skal indrømmes, at Motivet ikke er videre tiltalende, et forhistorisk Hunmenneske, graadig optaget af et Maaltid Roer, og ikke mindre usmagelig er Betegnelsen „Evas Datter“, men vil denne Billedhugger forsøge sig i lidt mere sympatiske Opgaver, da synes han i al Fald at have Evne til at føre en Ide igennem med Konsekvens, og paa dette Punkt kniber det aabenbart for de fleste. Bonnesen f. Eks. er meget uheldig med Ansigternes Udtryk i sin store Bronzegruppe, Adam og Eva ved Abels Lig; disse fjogede Fjæs ødelægger Glæden ved den udmærkede Kunst, Gruppen ellers rummer. Jens Lund, som udstiller to smukke Buster, maa man ønske til Lykke med, at han er begyndt at tage sig noget reelt til.

Den unge Malerkunst har for en Gangs Skyld en kvindelig Anfører. Fru Bertha Dorph har overrasket Verden ved, saa ung og ny hun er, at møde med en udviklet, maaske lidt betænkelig raffineret Smag og en overmaade prægnant Teknik. Hun er sprungen fuldt rustet ud af Slott-Møllers Pande og har straks taget sin Plads

blandt de fremmelige. Nogle af hendes Billeder er komne til at hænge ved Siden af Fru Anchers Portræt af Manden og tilskynder til Sammenligning. Det kan ikke nægtes, at det levende Liv vibrerer stærkere i Fru Anchers Kunst, ligesom hendes Kolorit er mere straalende og hjertevindende; for saa vidt staar ogsaa Frk. Sandholt med sit søde, livsfriske Billede af en ung Moder og hendes Unger over Fru Dorph. Men der er noget, som hine Kunstnerinder, og saadanne unge som Vedel og Tycho Jessen og den elskværdige Ejler Sørensen med Udbytte kan studere hos Bertha Dorph: Klarheden. Hendes Farve er lidt ufrisk, det retter sig vel, men hvilken krystalren Vilje gaar der ikke gennem hendes Arbejde!

Vort Maleri er — for en stor Del gennem Krøyer og Paulsen — efterhaanden kommen ind i en lidt grødet Almindelighed, hvor især de unge let bliver uhjælpelig stikkende. Den særlige Fryd, man har af at tage et gammelt, kunstfærdig udhamret Sølvsmykke i sin Haand, og gaa dets fint tænkte Enkeltheder igennem, har man ondt ved, over for vort moderne Maleri at finde noget svarende til. Fru Dorph synes med et stille, moderligt Smil at tage den unge Kunst ved Øret og sætte den hen til sin Pligt.

Det er et klogt og karakterfuldt Ansigt, N. V. Dorph har malet i det stilfulde Portræt af Hustruen, vandrende i en Park. Billedets Kolorit er varm og sympatisk, og Tusmørkestemningen, den blanke Himmel og Trægruppernes Mystik er anslaaet med baade Følsomhed og en velgørende Diskretion. Der er tillige i Tegningen af Skikkelsens Enkeltheder en Fasthed, som er en glædelig ny Tilførsel til Dorphs Kunst.

Sigurd Wandels Dobbeltportræt af to unge, højskoleagtige Folk, siddende Haand i Haand, har meget solide og indtagende Egenskaber og en vis drøj Beslutsomhed, medens derimod Vedel har ladet sig nøje med lutter halve Resultater i Aar. I Wilhjelmss Skovinteriører med plastisk runde Træstammer og Glimt af blaa Sø — f. Eks. „Fra Pinjeskoven ved Pisa“ (2. Oph.), som er et af Udstillingens bedste Landskaber — er der en kvægende Luft! Her er hans udviklede Farvesans kommen ham i høj Grad til gode.

Velsignet være Farverenheden! Der er paa Charlottenborg i altfor mange af Malerierne en Stemning, som minder om Skidentøjsposen eller Butikken med Ben og gamle Klude.

Irminger plejer at male sine Apostle som i høj Grad urenlige, lidt slatne Individuer, og Knud Larsen, som forøvrigt har nogle troværdige og nydelige Landskaber, har ikke i sin Altertavle taget

Afstand fra ham i den Henseende. Hvorfor sidder Jesus og Disciplene til Bords i Emaus ved en snavset Dug, og hvorfor se de saa forsømte ud i Klæderne? Cleanliness is next to godliness! Da virker Rudolf Petersens Forsøg i det religiøse Maleri mere opbyggelig, selv om Farverne her er overdrevne og det hele lidt keramikagtigt; men her er man dog i godt Selskab og aander en ren Luft. Denne, saa langt den smukkeste af Altertavlerne, er først kommen til ved 2den Ophængning og har lagt ligesom en Bro mellem vort Slægtleds Billeder paa Udstillingen og den gamle Sorømesters.

Dalsgaard's bibelske Billedrække har sikkert ikke hængt for-gæves heroppe i Aar. Jeg skulde tage meget fejl, om ikke mange af de unge har faaet deres Forestilling om Kunst udrenset og skærpet og ser tydeligere, hvad der er væsentligt og mindre væsentligt, ved at undersøge disse naive Billeder, som saa ganske har kastet Vrag paa Tiden og dens Dom, men som under alt det snurrige gemmer livsdygtigt Frø.

At hente deraf og saa i egen Jord, vil lønne sig.

KNUD SØEBORG

HALL OG DEN SKANDINAVISKE ALLIANCE

EN REPLIK

DET er ikke let at forstaa, hvad der har bevæget Hr. Kammerjunker Andræ til at udstrække sin Imødegaaelse af mine kritiske Bemærkninger i „Tilskueren“s Aprilhæfte saa vidt, at han ikke har kunnet nøjes med mindre end en hel lille Bog dertil. Forholdet er jo dog ubestridelig det, at det ny, der findes i hans Svar, kunde rummes paa en Side eller to. Resten er kun Gentagelser og Pindehuggerier. Saa meget lettere falder det mig at nøjes med en ganske kort Replik.

Skulde jeg gaa ind paa alle de Haarkløverier, hvori Hr. Andræ behager sig over for Ord og Vendinger i min Artikel, kunde jeg ganske vist faa nok at gøre, men et Par Eksempler er sikkert tilstrækkelige til at vise, hvor ørkesløs en Imødegaaelse her vilde være. Saaledes bebrejder Hr. Andræ mig, at jeg „hidsætter „Manderstrøm“ og „den svenske Regering“ som Synonymer, skønt der jo i Sveriges Alliancepolitik forinden Mødet paa Ulriksdal bestemt maa skelnes mellem disse“. Naturligvis har jeg i den givne Sammenhæng været fuldt berettiget til at udtrykke mig, som jeg har gjort. Et Lands Udenrigsminister maa altid af en fremmed Magt tages for det fuldgyldige Udtryk for sin Regerings udenrigske Politik, og det Kabinet, han tilhører, maa, saa længe han bevarer sin Plads deri, hæfte for hans Ord. — Lidt længere henne er det galt, at jeg har betegnet den paa Ulriksdal truffne Afgørelse som den, at „Allianceplanen skulde stilles i Bero“. Netop dette blev jo det faktiske Kompromis, som sluttedes mellem de stærkt stridende Anskuelser, og herimod strider det ingenlunde, at tre af Ministrene, som ogsaa anført af mig, erklærede, at hvis Vestmagternes Svar

ikke faldt ud til Danmarks Gunst, maatte de bestemt fraraade Traktaten. — I samme Stil fortsættes Side op, Side ned, men der er ingen Grund til længere at dvæle derved.

Ubegribeligt er det, hvorfor Hr. Andræ atter og atter gentager og kommenterer de Udtryk i Manderstrøms Depecher, som tenderer mod en Tilbagetræden fra hans tidligere indtagne Stilling i Alliance-sagen. Alt dette er jo ikke Hr. Andræs Opfindelse, og der er ikke en Krumme nyt deri. Hvad det her kommer an paa, navnlig Alliancesøftets Indskrænkning til kun at gælde for Konflikter, opstaaede i Anledning af Martskundgørelsen, er jo med tilstrækkelig Bestemthed fremhævet af mig i „Under Junigrundloven“, og før mig i hvert Fald delvis af andre Forfattere. Derimod lukker han vedblivende med den største Standhaftighed Øjnene i for alt, hvad der taler i modsat Retning. Ja han gaar endog saa vidt som til at paa-staa, at der intet saadant har kunnet anføres. Jeg ønsker ikke at gentage det allerede sagte og skal derfor nøjes med at henvise til „Tilskueren“s Aprilhæfte S. 307—8 og S. 310, hvor Bevisligheder i tilstrækkeligt Maal findes. Heller ikke skal jeg komme ind paa Hr. Andræs Spekulationer over, hvem af os det er, som ikke kan læse, men trøstig overlade enhver læsekyndig selv at afgøre, hvor vidt der ikke i den af Hr. Andræ citerede Oktoberdepeche i Forbindelse med det Tilsagn, som Hamilton samtidig havde Ordre til at overlevere Hall i Afskrift, laa adskilligt, som „pegede til den anden Side“. Det nævnte Tilsagn, som Hr. Andræ ikke ved denne Lejlighed citerer, lyder i hans egen Oversættelse saaledes: „Og for vort Vedkommende — hvad enten en Traktat er bleven indgaaet eller ikke — tage vi ikke i Betænkning paa det bestemteste at forsikre, at i Tilfælde af et Anfald af Tyskland paa Slesvig vilde vi vedblivende nære den samme Tilbøjelighed som hidtil til, efter Størrelsen af vore Kræfter og de Midler, hvørover vi kunne disponere, at tilbyde Danmark den Hjælp, som det vilde kunne paakalde af os.“ — Hr. Andræs Paastand, at Manderstrøm over for den svenske Rigsdag uden Brud paa Sandheden kunde betegne „Sveriges Forhold til Danmark“ som et saadant, „i hvilket der intet er at nægte, intet at dølge, da det ligger aabent for enhver, der har fundet for godt at sætte sig i Kundskab derom“, staar da vedblivende i den skarpeste Modstrid til De Geers ærlige Bekendelse, at man i Manderstrøms Depecher „knappt märkte någon förändring i hans tanke-sätt, förrän man slutligen fann, att all fråga om traktaten var slut.“ Og det er dog altid saa sin Sag at være mere katolsk end Paven.

Et Hovedøjemed for Hr. Andræs Syar er det selvfølgelig at gøre det sandsynligt, at Hall har vidst Besked om det væsentlige af hvad der er foregaaet ved Ulriksdalsmødet. Herom kan man blive ved at strides saa længe det skal være, thi nogen bestemt Viden kan der for nærværende Tid ikke have derom. Det forekommer mig dog ikke, at det er lykkedes Hr. Andræ at gøre sin Formodning i mindste Maade mere sandsynlig, end den var i Forvejen. At han har faaet at vide, at der i Sverige er rejst Vanskeligheder imod Allianceplanen, er jo utvivlsomt og fremgaar bl. a. af det af mig citerede Brev fra Hamilton. Men det kommer an paa, om han har haft Viden om, at der ved Ulriksdalsmødet er sket en afgørende Vending, og herpaa tyder hverken Hamiltons Brev eller det af Hr. Andræ citerede Brudstykke af Kriegers Dagbog. De Udtryk, der bruges begge Steder, tyder kun paa forbigaaende Vanskeligheder, ingenlunde paa et afgørende Brud med den hidtil førte Politik. Hr. Andræ er for øvrigt især glad ved sit Kriegerske Fund, fordi han deri ser et Modbevis mod den Oplysning, jeg fra kyndigste Side har modtaget om, at dette Brev var det eneste fra Hamilton til Hall i hele denne Periode; men jeg maa bedrøve ham med at gøre opmærksom paa, at der i Optegnelsen ikke ligger Spor af Bevis for, at Brevet har været til Hall.

Hr. Andræ synes vedblivende at være ganske blind for alt det, som i den foreliggende Situation var egnet til at paavirke Hall i Retning af en lysere Opfattelse af Situationen. Lad være, at han har vidst, at Manderström og Hamilton har mødt Modstand hos deres Kolleger med Hensyn til Allianceplanerne, maatte saa dog ikke den Omstændighed, at Manderström trods det vedblev at være Udenrigsminister og at Hamilton vendte tilbage til sin Post i København, bibringe ham den samme Forestilling, som Hamilton udtaler i sit Brev, at der vel havde været Skyer paa Himlen, men at det nu lysnede paa ny. Alt tyder jo ogsaa paa, at Hamilton, som var hans nærmeste og personligste Kilde til Kundskab om, hvad der foregik i Sveriges ledende Kredse, selv har haabet paa at skulle føre Sagen igennem og bibragt ham det samme Haab. Og var dette Haab i Virkeligheden saa ganske forføngeligt? Har der ikke været Tider, hvor Hamilton og Kongen i hvert Fald har kunnet tro paa Sandsynligheden af, at de vilde trænge igennem med deres Politik. Og Manderström? Er det givet, at han definitivt havde slaaet sig til Taals med sit Nederlag paa Ulriksdal, eller har ikke ogsaa han til Tider haabet paa at rehabi-

litere sig ved at føre sin oprindelige Politik til Sejr? Ingen kan endnu sikkert besvare disse Spørgsmaal; maaske vil man kunne det, naar engang begges fortrolige Optegnelser komme for Dagen.

Noget af det mest „misvisende“ — for at bruge et af Hr. Andræs Yndlingsudtryk — ved Svarskriftets Polemik er dets bestandig gentagne Forsøg paa at fremstille mig som en Forsvarer gennem tykt og tyndt af Halls Politik. Enhver Læser af „Under Junigrundloven“ véd, hvor fuldkommen urigtig denne Paastand er. Jeg skriver ikke Historie for at forherlige den ene og nedrive den anden, men min Stræben har udelukkende været den, efter bedste Evne at naa til Forstaaelse af Tiden og dens ledende Personligheder. Derfor har jeg ikke lagt noget som helst Dølgmaal paa, at Hall altfor lidet har agtet paa de tydelige Varsler, som baade den ofte omtalte Oktoberdepeche og meget andet maatte give ham om, at der var Fare paa Færde og at Alliancepolitikken var paa det alvorligste truet. Han burde under disse Forhold være gaaet ganske anderledes energisk til Værks for at komme til Bunds i Tingen, og navnlig burde han, under Forhold som dem, aldrig have ledet andre paa Vildspor ved at udtale en Tryghed med Hensyn til den skandinaviske Alliance, som han inderst inde umuligt har kunnet nære. Men for at dømme retfærdigt maa man i ikke mindre Grad hæfte Opmærksomheden paa alt det, som var egnet til at vildlede ham og til at bestyrke det lysere Syn paa Forholdene, som han altfor gerne hengav sig til. Det er dette, jeg har gjort og intet andet.

Endnu et Par Ord af mere personlig Natur. Hr. Andræ har rettet sit Svar til mig „m. fl.“ og antyder, at der bag mig og min Artikel staar forskellige andre, — hvem han tænker paa véd jeg ikke. Jeg skal da berolige ham med, at min Artikel ligesom min tidligere Behandling af disse Emner udelukkende er bygget paa personligt Studium af de foreliggende trykte og utrykte Aktstykker, og at jeg ikke paa noget Punkt har slaaet mig til Ro med andres Indtryk og Meninger. Kun én er der, som paa min Opfordring har meddelt mig enkelte positive Oplysninger og Aktstykker, som er benyttede i min Artikel, og denne ene er den af alle nulevende, som her i Landet har staaet disse Forhold nærmest og haft det grundigste Kendskab til dem. At han i alt væsentligt har kunnet godkende min Opfattelse paa de Punkter, som har været Genstand for Strid mellem Hr. Andræ og mig, har derfor kun kunnet tjene til yderligere at bestyrke mig i min Opfattelse.

N. NEERGAARD.

TEATRENE

FORAARET 1902

Det kgl. Teater: *Canta. Hedda Gabler. Da vi var enogtyve. Livet leve. Litteratur. Det gamle Færgested. Dagmar-teatret: En Folkefjende. Maria Stuart i Skotland (Darnley). De stille Stuer. Esther.*

DERSOM man vilde give sig til at spekulere over den „Philosophie des Unbewussten“, der kan være i et Teaterrepertoire, kunde man maaske finde noget karakteritisk i, at de Skuespil, der har gjort mest Virkning i dette Foraar, netop er dem, hvori der er en kvindelig Hovedfigur, og hvis Handling er et kvindeligt Skriftemaal — en Fremstilling af, hvorledes en Kvinde sejrriigt udfolder sit Væsens Hemmelighed i en Kreds af Mænd, der ikke kan eller vil forstaa hende.

De Skuespil, der i dette Foraar har givet en ny Behandling af dette Emne, er det tyske Drama *Livet leve* af Sudermann paa det kgl. Teater, det danske Skuespil *De stille Stuer* af Sven Lange paa Dagmar-teatret og — med Forlov — det engelske Lystspil *Da vi var enogtyve* af Skuespiller-Forfatteren H. V. Esmond paa det kgl. Teater. Hertil kommer saa Dagmar-teatrets Nyopførelse af Bjørnsons dramatiske Historie *Maria Stuart i Skotland* (de fire første Akter, med Undertitelen *Darnley*), der vil være nyt for den yngre Slægt og naturligvis Genoptagelsen af *Hedda Gabler* paa det kongelige, som fra 1891 endnu vil huskes af de fleste.

Yderpunkterne i Behandlingsmaaden kan vises ved en Sammenstilling. I *Da vi var enogtyve* er den unge Pige forlovet med en meget grøn ung Herre, Drengen kaldet, men elsker i Virkeligheden deres fælles faderlige Ven den ædle Dick. Dette, som hverken Drengen eller Dick eller nogen af de andre brave Kammerater har mindste Anelse om, meddeles nu Publikum paa en lige saa behagelig som overraskende Maade. Da det nemlig kommer ud af Drengen, at det er ham og ikke den uskyldigt mistænkte Dick, der har indladt sig med den farlige røde Dame, kaster Phyllis sig i Jubelen over at vide sin Ven fri og i en pludselig

Forstaaelse af sin egen Følelse om Drengens Hals og overøser ham med de Kærtegn, der er den anden tiltænkt. Det er udmærket teatralisk. Man morer sig over den dumme Dreng, der intet aner, og gøtter sig fra nu af ved at være Medvider til en saa uendelig Kvindelists fortsatte Triumfer over saa ubehændige Mandfolk. Saadan er de, men det er jo kun til at le af. — Ganske paa samme Maade forstaaar man i Sven Langes De stille Stuer først ret, at det er sin Mand og ikke sin Elsker, som den unge Frue i Virkeligheden holder af, da Carøe — Elskeren — ganske stille siger hende, at han tror, hendes Mand elsker hende, og hun i sin Henrykkelse derover kaster sig ind til ham med et Raab om Kærlighed, som gælder en anden. Dette er højest poetisk, men smerteligt, som al forvirret Følelse. Manden forstaaar det ikke, Elskeren forstaaar det ikke, og derfor forstaaar hun ikke sine egne Følelser. Saadan er vi, siger Theysen til hende i sin bedrøvelige Orakelvisdom. „Ja, saadan er I,“ svarer Helga. „Men jeg dør deraf.“

Hermed er ogsaa Forskellen betegnet mellem den Skuespilkunst, der er blot Teater, og den, der vil være Kunst for Livet.

Sidste Akt af Da vi var enogtyve begynder med en Scene, hvor den unge Pige Phyllis og hendes Moder forestilles siddende oppe ved Nattetid og vente paa Herrernes Hjemkomst. Paa det kongelige Teater blev dette til et helt lille irlingsersk Maleri. Phyllis rejser sig, gaar lidt rundt i Stuen, standser foran Vinduet og ser ud, skyder det ned og aabner for Natteluft. Ved Smækket af Vinduet — det er et engelsk Skydevindu, naturligvis — vaagner Moderen. Modsætningen mellem hendes ærgerlige Gaben og Pigens længselsfuldt urolige Søgen ud i Natten gjorde en helt poetisk Virkning. Man saa eller sansede Nattens Mørke og Kærlighed og anede dens Stjerner. Saa man nøjere til, opdagede man, at det Stykke sortebrunt Tøj, der var slaaet op uden for Vinduet for at forestille Mørket, slog en Fold, og saa var der ikke mere at se efter. Tilfældet er typisk. Saaledes blev der hele Stykket igennem i en sjælden Grad spillet paa Situation. Alt hvad der laa i Situationen eller kunde lægges i den blev udnyttet til det yderste. Hvilke glimrende Entreer f. Eks. straks i første Akt, da Kammeratskabet træder ind stødvis, hver for sig ligesom plantende sig i sin ejendommelige Gestus for Tilskuernes Øjne. „Basse“ rullende ligesom paa Hjul, „Landsoldaten“ kantende sig, Doktoren udviskende sig, Dick bagefter husmoderligt trippende med Favnen fuld af Cigarkasser. Der var en Sans for den ud i Overfladen drevne Karakteristik, et Blik for Gebærden i dette som mindede om Krøyers Portrætter. Og hvilken talende Gruppe af samme de fire Svende ved Spillebordet eller senere i en helt forskellig Belysning, under den højtidfulde Opgørelse med Drengen. Det er Affektation at holde af Viggo Johansen og Hollænderne og ikke kunne glæde sig ved dette. Til andre Tider var Arrangementet en Kende for pillent, saa man ærgrede sig over de opdagede Hensigter, f. Eks. Opstillingen med skraa Front i Udgangen af 1. Akt og Manøvren Fuld Belysning i Slutningsscenen. Hvorfor ikke bengalsk? Eller Musikledsagelse som i „Sherlock Holmes“ og „Dr. Nikola“. — Til Gengæld har man sjælden paa noget Teater set et Stykke, hvori der er i den Grad intet bag ved eller uden for Situationen. Man lægge Mærke

til Dialogens Morsomheder: det er Situationsvittighed (tit fortræffelig: som Billedet af den røde Dame paa Muren uden for Vinduet — ligesom Fanden paa Væggen, før man ser ham); ikke een Replik aabner Udsigt i noget alment. Dette Stykke er i sjælden Grad uden Perspektiv. Det begrænses af Kulissen. Man aner Stjernehimlen og opdager de sorte Klude. Det har ingen Steder og alle Steder hjemme. Det foregaar ligesom paa et luftløst Rum, paa Teatret, det har Entreer og Sortier, men hverken Indgang eller Udgang. Her i København foregaar det paa det kongelige Teater, saa at sige i Professor Blochs „Stue“ — i det ideale Hjem, han har beredt Teatrets Kunstnere til Udøvelse af deres Embedspligter. Personerne er Skuespillerne — ikke deres Kød og Blod naturligvis, men deres Skygge, Sublimatet af deres Kunstnerpersonlighed: Hr. Mantzius' Teater-Elskværdighed, Fru Blochs kunstige Jomfruelighed, Hr. O. Poulsens Rundhed, Hr. Poul Nielsens Beskedenhed. I denne Retning gik man endda paa det kgl. Teater videre end nødvendigt. I Dick var der Anledning til en dickensk Karakteristik. Han er nok ædel, men paa en akavet Maade, og han er slet ikke hvad man kalder net. Han griser Stuen til med sine Cigarstumper og kan ikke lide at børste sin Frakke. Han er af den Slags højst elskværdige Klodrianer, som tomme Tøse finder „skrækelige“, men unge Piger med Personlighed „søde“. Hr. Mantzius spillede ham saaledes, at alle Piger maatte finde ham sød. Ogsaa Drengen kunde være spillet noget anderledes, end Hr. Schyberg tog ham, saa morsomt han ogsaa spillede. Det er dog de enogtyve Aars Poesi, der gør en Løvsal af et lille Hus i Baggaarden. Hos Hr. Schyberg saa man kun Baggaarden. Helt i Stilen var Fru Bloch som Phyllis, Sjælen i Stuen, saa bleg som en Potteplante og saa munter som en Kanarifugl. Om og med hende dannede der sig et Sammenspil, som man næppe nogen Steder ser bedre. Det var „En Aften i det kongelige Teater“ i Halvfemsernes Stil med Fru Bloch som Værtinden og Teatrets Løver (uden Kløer og Hale) i Krans for hendes Fod. Spillet var alt, Stykket ligegyldigt. Prøver man paa at flytte dets Perspektiv uden for Teatret, vil man finde akkurat saa meget af Livets Poesi deri som paa et københavnsk Spisekvarter eller et londonsk Boardinghouse, hvor en Flok midaldrende Gentlemen har deres Morskab af en ung Student og forgaber sig i Værtindens Datter. Paa et saadant Sted er dette Digterværk vel ogsaa undfanget. Det er naturligvis en Honnør for den danske Skuespilkunst, at den har kunnet gøre Kvarteret til saa levende en Stue og Solstraalen til en rigtig lille Pige, men det vilde være en Skam for vore Digtere, om denne Skuespillertriumf skulde blive Aarets Begivenhed.

Heldigvis har da den danske Dramatiker, der har protesteret kraftigst — og ikke helt retfærdigt — imod Pensionats- eller Frikadellepoesien, tillige vist, at der kan udvikle sig helt andre Ting i en Stue mellem en Kvinde og et Par intetanende Mænd. Esmond-Mantzius' Da vi var enogtyve vilde man næppe kunne læse uden at ærgre sig i Stykker. Sven Langes De stille Stuer kommer man til at holde endnu mere af, naar man læser, end naar man ser det.

Det gav paa Dagmarteatret ikke ret det Billede, Forfatteren havde

tænkt sig. Hvad vilde Prof. Bloch ikke have kunnet faa ud af denne stille Stue? Man skulde nok have mærket, at det var Efteraar og — hvad der er saa overordentlig vigtigt for Stykkets Forstaaelse — at man er i Provinsen, sikkert ogsaa have faaet Indtryk af, at der intet Midtpunkt, ingen Arne var i dette Hjem. Men heller ikke Spillet traf rigtigt. Helt god var kun Hr. Fjelstrup som Helgas Fader, den havarerede Provinsmatador, der er endt i Skyggen „bag Haverne“, en Figur, som Forfatteren har truffet meget godt og hvis melodramatiske Sving passede denne Skuespiller fortræffeligt — unægtelig betydelig bedre end Etatsraaden i „Primadonna“. Ganske mesterlig var hans Indtræden i første Akt: lurende og sky, tirret og tirrende som et stort Dyr i Fangenskab. Da det er det væsentlige i Langes Stykke, at han har set det tragiske i den stille Stues og den lille Bys Idyl, samlede Skuespillets Poesi sig monumentalt i denne Skikkelse. Derimod spredte den sig i Fru Anna Larssens Helga. Fru Larssen har næppe kunstnerisk Alvor til at gennemføre en saa alvorlig ment Figur som denne. Der var ypperlige Enkeltheder, fortræffelige Replikker, men det dryssede som Sand. Tilmed havde hun slet ikke fat paa Figuren: den lille, i Grunden dygtige (man maa mærke, hun har haft en udmærket Moder), nøgterne, naive Provinspige, som lider saadan ved sit barnløse Ægteskab — det blev hos Fru Larssen rent København. Hør, hvorledes hun betoner sine hurtige Spørgsmaal til Amtsfuldsmægtigen, om han kender til Kærlighed — som om det var en af sine egne Amoriner, hun vipsede til, mens det er et meget alvorligt ment Udtryk for en ængstelig Søgen efter Livet. Heller ikke hendes dulgte eller underkuede Ømhed for Manden blev forstaaet, at Helga f. Eks. netop brænder efter at Manden skal have læst Carøes Brev for deri at faa et Tegn paa hans Følelser for hende — undertiden røfede hun ham ganske ukristeligt af som Fru Mimi. Alligevel kan det ikke nægtes, at Fru Larssen er en flink Skuespillerinde, og at hun med alle sine Hop og Sæt og Overgange gav et Billede af Goldhedens Uro og Nervøsitet (som Hedda Gabler af Svangerskabets — man ser, hvilke kvindelige Skriftemaal vore Digtere nu lytter til) som rigtignok ikke var den Figur, Digteren vil have os til at tro dør Mme. Bovarys Giftød. Helt ægte var hendes Hjemløshed eller Moderløshed, „som et lille Barn, der er faret vild paa Gaden“. Det kan hun.

Ogsaa Mændene og deres Mangel paa Forstaaelse staar meget smukt fra Forfatterens Haand. Savner man fra sin Erfaring Tilknytning for Adjunktens næsten utrolige Mandfolkstivhed, kan man tænke paa P. A. Heiberg og hans Forhold til Fru Gyllembourg. Maaske Theysen slet ikke er saa kold eller gold, som han lader, en betydelig Mand, der som saa mange andre betydelige Mænd herhjemme bliver langsomt kvalt i en stille Stue. Saa har han tilmed bestandig Hovedpine. Hr. Martinius Nielsen spillede ham ikke uden Sympati, men han kan nu engang ikke forestille et rigtigt levende Menneske. Han orgler sine Replikker frem, mens Niels Theysen netop skal tale, saa at man forstaar, at det, han siger, er dybsindigere end det ser ud til, og han fremstiller hans Verdenssmerte ikke med et Smil eller et Blik, men med hele Pandembrasken. Hvor det maa gøre ondt i det stakkels Hoved! Ogsaa Hr. Adam Poulsen

som Carøe slog Rynker paa Panden og missede med Øjnene — han er i det hele, hvad vel ingen kan andre sig over, ved at lægge sig en Del Manerer til — men var jo ellers saa epigonspinkel og uskyldigt egoistisk i sit Greb efter Livet, som denne Elsker er ment. I det ydre stod de tre helt godt sammen — de to unges naive Livstrang mod den ældre Mands bitre Kulde som et Par hvide Sommerfugles Leg under Skyggen af en Granskov.

Disse to Skuespil, hvoraf altsaa det første var til Skuespillernes, det andet til Digterens Ære, blev da dette Foraars Begivenheder.

Overfor Sudermanns Livet leve forholdt Publikum sig noget fremmed. Det var unægtelig ogsaa adskilligt vanskeligere at overføre paa Dansk end det engelske Lystspil. Det smager helt igennem af Oversættelse. Man har Indtryk af, at man bliver snydt for det inderst ejendommelige, Prikken, baade ved Interiøret og ved Figurerne. Se f. Eks. Hr. Neidendams Kellinghausen. Kolerikeren, Slagkraften, Aaren i Panden var der, men hvor var Löwenbräu-Saftigheden — man skulde forsørge, at denne Mand nogen Sinde havde dypet sit Skæg i et Ølkrus. Eller Fru Hennings' *Adieu, Tag!* da hun før Slutningseffekten trækker Gardinerne for Vinduet Det er slet ikke til at sige paa Dansk og Oversætteren havde vistnok gjort rettest i at foreskrive en Pause i Stedet¹).

I al Fald maatte det siges af en helt anden Figur. Fru Hennings var atter helt — Fru Hennings: paa Højden af sin Kunst, med al sin Personligheds Varme. Der er i hende en Evne til at fremstille Kærlighed paa en ægte Maade, som er det eneste Forsvar, hendes Kunst behøver overfor baade kristelige og ukristelige Dagblade. Naar Fru Hennings siger ret af Hjertens Værk, at „selv om det saa skulde hævne sig, saa“ osv. og Hr. Liebmann svarer med et Skuldertræk, saa er hun — Kvinden — Livet og Retten, og Manden er kun et kønt Skuldertræk. Man tror hende. Det gjorde intet, at hun i sit Forhold over for Elskeren var saa rent hustruelig, da det ejendommelige ved dette Kærlighedsforhold netop er, at Beate først over for Elskeren ret har været Hustru, værgende og vaagende. Det gjorde heller ikke saa meget, at man efter dette betagende Indtryk af Liv og Varme fik en Eftersmag af Kunst, thi saadan er Sudermann og Beate — som naar hun efter nogle vise og virkelig moderlige Ord til den unge Mand, som hun betror sin Datter, siger: »Lad der være hellig Stilhed („Weihe“) om Jer!“ og synes saa godt derom, at hun gentager det. Moderkærligheden plejer ikke saadan at smage paa Vendingerne. Men det var naturligvis ikke rigtigt, at vi i Stedet for denne store blege Rose, denne det 20. Aarhundredes Kvinde med Lionardosmilet og

¹) Det er i det hele taget forbavsende, saa lidt Skuespilforfatterne benytter den Virkning, der paa Teatret kan naas netop ved at der ikke siges noget. Hvor meget nydeligere vilde det f. Eks. ikke have været virket i *Canta*, om Alv blot ved et Blik — et Kvindeblik, der med et Glimt brød ud af Forklædningen — havde faaet Kathrine til at forstaa, at han var en Kvinde, i Stedet for denne pedantisk grundige Demonstration med Haanden paa Brystet og medfølgende Forklaring. Saaledes var ogsaa i *Da vi var enogtyve* den henrykkede Maade, hvorpaa Dick til sidst knugede sig ind i Phyllis Arme meget mere sigende end det gentagne *Jaj-æl-sker-daj*.

Døden i Hjertet, stadig saa den samme Staalfjederspændstighed og den samme ligesom remonterende Ungdommelighed som vi har beundret i det 19. fra Nora til Francillon. Paa et afgørende Punkt, blev Figuren ganske tydeligt — og ikke blot legemligt — for lille. Beate taler — endogsaa med Døden paa Læberne — ligesom Ellen Key. Fru Hennings holdt sin Jomfrutale mellem de mange fremragende Herrer, som om hun alt for godt vidste, at i en Kreds af saa udmærkede Mænd bør Kvinden tie. Man havde hele Stykket igennem ikke ret troet paa, at denne lille Dagligstuedame havde saadan Sans for og Evne til at gribe ind i Mændenes Liv.

Var det i Grunden ikke ogsaa det, man bestandig har savnet og endnu savner i hendes Hedda Gabler? Alt det smaat eller fint spillende var i denne mesterligt gennemførte Figur: dens Fysiologi, Nervepirreligheden i dette Afsnit af Kvindens Liv, da Overgangsalderens Nykker og Indfald vender frygtelige tilbage, og en stor Del af dens Poesi: den fangne Fugl, som bliver urolig og syg i Trækketiden. Men det store Omrids, Valkyrien, der vil raade for Mænds Skæbne, Døds gudinden, var der ikke. Man begreb ikke, at Løvborg ikke kunde forstaa, at Pige-Nyfigenheden kunde passe til denne Kvinde. Rigtignok har Ibsen jo ikke saa meget givet som antydet denne Brynhild-Natur. Støbeformen er for stor, og kun en meget storladet Fantasi kan fylde den helt.

Fru Hennings, Fru Bloch, Fru Anna Larssen — hvor er under alt dette Fru Betty Nansen? Zaza tilstaaer jeg frantk ikke at have set, men Maria Stuart? Man kan maaske forklare sig, at Fru Nansen ikke kunde spille denne Rolle, bl. a. af den Grund, at Bjørnson den Gang for 40 Aar siden ikke har kunnet skrive den. Saaledes lader han Maria græde uden Taarer og et andet Sted tale om det Taaretryk under Brystet, som hun ikke kan udgræde — og dette er vel den poetiske Forklaring af Maria Stuart i Skotland, at hun mellem alle disse nordiske Mandbjørne ikke kan faa Lov at være fransk og Kvinde. Ikke des mindre lader Digteren hende Gang paa Gang briste i Graad. Men saadane smaa llin-ger, der ikke trækker rigtig Vand, passer ikke for Betty Nansen — hun maa græde igennem, naar det skal have nogen Art. Hendes Kunst er især Gennembruddet (Tora Parsberg) eller det modsatte, Forsteningen (Under Loven): dette Dobbeltspil, hvor en stærk og varm eller endog naiv Natur gemmer sig bag en Maske, denne „bestandig brudeklædte“ som aldrig finder sin Brudgom, lykkedes i al Fald ikke. Primadonnaen var atter blot Teaterdronning. Det var ikke helt hyggeligt at se denne Maria kurtiseret af denne Bothwell der for saa vidt havde noget af Originalens „forfærdelige Skønhed“, som han var forfærdelig og som udprustedes sin Clemens-Petersenske Vikingelyrik som en Flodhest. Saaledes taler Klør Knægt til Ruder Dame. Man længes efter atter at se Fru Nansen i den Stue, hvor hun hører hjemme. I De stille Stuer havde hun klædt sig — i rosværdig Reaktion imod Dronningen — i Sæk og Aske som Pigen Josefa, kaldet Vaskebjørnen, og var dog under Deliriums-fantasiens alt for meget Fru Nansen. I Esther var hun kun et frækt Smil — mere er Regina jo ikke.

Dette Eventyrdrama kan man i Modsætning til al den megen Kvindekunst betegne som udpræget Mandfolkepoesi. I saadanne Stykker

er der jo ogsaa nok Kvinder, men ikke saa meget for deres egen Skyld som for Mandens, enten ophøjede til hans Muse eller — kan man sige: nedringede som blot og bart Køn: „Barm“ eller endog „Lænd“, og saa opsatte paa at, rent ud sagt, sætte Tænder i den eftertragtede Mand, som da vist ogsaa kun en saadan Kvinde, skabt af et Mandfolk, kan være det. Saaledes er her Esther og Regina og paa en meget lignende Maade Alva og Prinsessen i Carl Ewalds *Canta*. Meget dramatisk kan denne Kamp mellem Musen og Kvindfolket om Digtermanden jo ikke blive, da de ikke engang kommer i Kontakt med hinanden. Og hvad der foregaar i Mandspersonen er jo kun Lyrik med Musik og Dekorationer. Naturligvis vil det altid have mere end blot historisk Interesse at læse Drachmanns Melodrama, hvor Kunstneren efter den lange Styghedsperiode kæmper for Skønheden og dør af det, men der skal bredere Skuldre, end Hr. Adam Poulsens endnu er det, til nu at give den Historie nyt Liv paa et Teater. Han blev helt borte i de store Ord og de lange Støvler. Hr. Poulsen kan deklamere, om end noget enstonigt — da han i Renaissance skulde beskrive et Bjærg, lyttede man, thi saaledes kunde et Bjærg virkelig ogsaa se ud, selv om man ikke netop selv havde hittet paa det før — men hvad han kan fremstille, er Mussets eller Oehlenschlägers Ungdom, der skummer af sig selv uden Vin, og ikke Drachmanns tunge Drue. Saa var hans Darnley meget mere illuderende: den spinkle Skikkelse, det lille Hoved indrammet i den store Krave — ligesom en Brushane — Stemmen grødet, Blikket sødt og svømmende, hele Skikkelsen ligesom sløret af Foraar.

Endnu mindre interesserede *Canta*. Det var Drachmann uden Drachmann (i Grunden vel ogsaa en Efterklang af en bestemt drachmannsk Situation: Digteren og Middelstandspublikummet efter Opførelsen af *Vølund Smed*). Anslaget var stort nok: Herren af *Canta*, Poesien selv der, fordi den lyder højere Love, sætter de borgerlige Love ud af Virksomhed. Det gad man høre mere om, men man blev i Stedet spist af med Bernina-Lyrik om Prinsessebarne og Benediktiner-Likør eller hvad det var, og fandt det ganske rimeligt, at Dommeren (den suspendede Straffelov) tilsidst tabte Taalmodigheden over denne Uvederhæftighed og med Kraft fordrede sit poetiske Tilgodehavende tilbage. Nu — Hr. Ewald er jo en holden Mand med mange Resurser og betaler nok en anden Gang paa den ene eller den anden Maade hvad han er bleven skyldig.

Mands Digtning er dette her nu ikke. Det er derimod vedblivende En Folkefjende. Det betyder for ensomme Mænd — og dem bliver der, om alt gaar vel, nok en Del af her i Landet — noget saa værdifuldt, at man meget nødtigt ser det forfusket ved en daarlig Fremstilling. Hr. Martinius Nielsen var jo med et behersket Udtryk ikke helt god. Han lod Stockman tale til sin Kathrine, som han i sin Tid lod Petruccio tale til sin, og han talte til Peter (uden Spor af Drilleriet fra Drenggearene) som han talte til Kathrine: en sagte Torden dunder og hele Norden synes, det er underligt, at det kan blive ved at gaa paa den Maade. Det gik først til allersidst ved det gentagne „Men er du da gal Kathrine!“ op for Dagmartheatrets Publikum, at Stockman ogsaa var

morsom. Saa var han ogsaa saa underlig klædt i den lange Frakke — med Fald i Ryggen som Vimmelskafet og Herrens Rumpen som Amager-torv — og med rød Fez paa Hovedet ligesom en skandinavisk Kunstner i Rom for 50 Aar siden. Ved at offentliggøre den Tegning af Emil Poulsen som Stockman, der i sin Tid stod i „Ude og Hjemme“, vilde man bedst kunne vise Afstanden. Rigtig god var vel i det hele kun Hr. Aggerholms Billing (skønt mindre original, da den noget lignede Hr. Jakob Jakobsens Stil, end hans Rizzio i Maria Stuart). —

Efter at dette var skrevet, har det kongelige Teater endt sit Arbejde eller om man vil — men lidt for tidligt altsaa — taget sig Ferie med det nye treakts Skuespil „Det gamle Færgested“. Man husker fra sine glædste Sommerferietider den Følelse, hvormed man sagde: „Jeg gider ikke set dig!“ til sit Arbejde og: „Jeg væmmes ved dig!“ til Østergade. Saaledes synes den anonyme Forfatter at have smøget baade København og Arbejdet — i al Fald alt det i Kunsten, der kaldes saaledes: Sammenhæng og Begrundelse — af sig og frit givet sig hen til Skov og Strand og ladet Vorherre og Professor Bloch om Resten. En Forfatter, der optræder i Stykket, finder med Anonymens Bifald Naturen meget interessantere end Mennesket — en farlig Lære for en Skuespildigter. Det er unægtelig en dristig Tanke i et moderne Skuespil at give klimatisk Mytologi (Fantasier over den lollandske Feber?) i Stedet for Psykologi og lade en hvid Kjole paa en mørk Baggrund („Skoven“) gøre Honnør for det interessante Problem: en Kvinde med tre Mænd, af hvilke hun har været gift med den ene, er gift med den anden og elsker den tredje. Imidlertid var det halsløse Foretagende virkelig nær ved at lykkes. Der var i denne fuldkomne Forsagelse over for den psykologiske Motivering noget — hvad skal man kalde det: desperat fordringsløst, som smittede eller afvæbnede. Der var i Dialogen en højst indtagende Naturlighed, som fik selv det tungeste (Skoven „lurer“ o. s. v.) til at glide. Og der var bag det hele et bravt og mandigt Sindelag med Sans for det store og stille og et stiltfærdigt Lune, der morer sig ved at se en Blære krybe ind i Tordenvejret. Og saa var der naturligvis Tordenvejret, Scenearrangementet, der intet glemte, der ser til smaa og store fuldvist og til den liden Fugl paa Kvist med Hovedet under sin Vinge: som lod Tordenen rulle og Lynene glimte (endogsaa forfra) og dog fik Tid til at tildække Piphans med „Bogø Folketidende“. Nu har Prof. Bloch saa længe i dette Foraar paa den nydeligste Maade sørget for Kunstnernes og Publikums Aftenhygge og Ferieglæde — nu glæder vi os til at se dem arbejde sammen for ret Alvor.

Efter „Det gamle Færgested“ opførtes med en smagløs Overgang Arthur Schnitzlers lille Enakter Litteratur. Det var unægtelig at komme hjem igen til Østergade eller „Fliegende Blätter.“ Det blev spillet netop lige saa kvikt og fikst, som det var skrevet, og der er slet ingen Grund til at kalde Poesien selv paa Riddervagt ud af det Allerhelligste, fordi et godt Hoved tillader sig at gøre Løjer med et Par af dens Snobber paa Trappegangen.

VILH. ANDERSEN

FRA KONCERTSAL OG OPERA

KULDE nogen endnu være i Tvivl om, at *vox populi vox dei* — i alt Fald hvad angaar Kunst — er den falskeste Sætning, der eksisterer, saa vil det være lærerigt for ham at betragte vort københavnske Publikum i Opera og Koncertsal paa nærmere Hold. Han vil, hvis han har nogen dybere Kærlighed til Musik, ikke slippe fra Studiet uden gennem en Ærgrelsernes Skærsild, men han vil blive overbevist. Han vil se den absolute Mangel paa Forstaaelse og Andagt over for det store i Kunsten og den Hakken alt smaat, som karakteriserer Massen af vort begejstringsløse, blaserede Bourgeois. Han vil føle sig ilde berørt af den Respektløshed og Uopdragenhed, med hvilken Folk af „det gode Selskab“ stormer til Garderoben midt under Udførelsen af Slutningsstykket paa en Koncert. Han vil finde, at selv hos dem, som praktisk udøver en eller anden Gren af Musiken, er det ikke meget bevendt med Smagen og den musikalske Dannelse. Han vil lære at kende nogle af disse — som Sandet paa Havets Bund talløse — unge Damer, hvis daglige og natlige Drømme om Musik blot gaar ud paa at bringe deres Smule Stemme og deres endnu mindre Smule musikalske Evne op paa en Koncerttribune og for hvem Hovedcharmen ved en Koncert ofte er, at sammenligne en Sangerindes „Metode“ med deres egen d. v. s. deres Lærers — oh! de Metoder! Han vil have Lejlighed til at forarge sig over den Ligegyldighed, Publikum mangan Gang viser et ypperligt Orkester- eller Korværk, medens det bliver vildt begejstret over en fremragende — helst udenlandsk — Solists Spil, selv om det er ganske middelmaadig og daarlig Musik, han fremfører. Og han vil uendelig ofte erfare, hvorledes de umuligste Musikjournalister kan bilde Massen ind, omtrent hvad det skal være, kan drive dens Bifald op paa Kogepunktet ved en Reklameartikel eller stemme den kølig og lunken ved en Parole i den Retning.

Intet Under derfor, at Trosartiklerne hos den „musikalske“ Køben-

havner for den moderne Musiks Vedkommende efterhaanden er blevet disse:

Jeg finder Brahms respektabel — bevares — men noget tør og støvet og akademisk.

Jeg sværmer lidt for Wagner.

Men mine Guder er César Franck og Tschaikovsky; for dem bygger jeg mine Kapeller.

Skulde dette mon være en musikalsk Efterdønning af den lykkelige hedengangne Drøm om en fransk-russisk-dansk Alliance, i hvilken for en Del Aar tilbage nogle af vore agtede Patrioter fordybede sig? Jeg véd det ikke; men man kan ved Hjælp af hine Trosartikler lodde Dybden af den rettroende Københavners Musiksans. Langt er der ikke til Bunden. Det mangler endnu blot, at en angloman Musikjournalist skulde komme og fortælle os, at Englænderne ikke blot er brave Folk, men ogsaa gode Musikanter; det vil være en let Sag at faa Folk til at tro det. Og dog — naar Talen er om Musik, hvor skulde vi prise os lykkelige ved at være Germaner; thi hvad er al anden Musik i Forhold til den tyske?

Det, der fremfor alt trænges til i vort Musikliv, er Opdragelse. Opdragelse i det smaa og i det store. Opdragelse igennem Lærere og igennem Lederne af vore Koncerter. Lærerne burde bl. a. fratage alle Middelmaadigheder den Forestilling, at de egner sig til at optræde, i Stedet for mange Gange just at stimulere dem dertil; de burde opdrage saadanne til at nyde Musiken og ikke blot deres egne Smaa præstationer. Og vore Dirigenter burde give Publikum saa god musikalsk Føde som muligt og aldrig give dem Stene for Brød.

Blandt de Mænd, som herhjemme har virket opdragende i det store, fortjener siden Gades Død ingen at fremhæves saa stærkt som Franz Neruda. Han har just fuldendt sit første Tiaar som Dirigent i Musikforeningen og har Grund til at se med Tilfredshed tilbage, saa meget mere, som han i denne Egenskab har haft langt vanskeligere ydre Forhold end dem, under hvilke han arbejdede som Kammermusiker.

Situationen var, da han tiltraadte, alt andet end lystelig. I det første Aar efter Gade's Død var ikke blot Ekspektancelisten forsvundet, men Medlemstallet var blevet saa udtyndet, at mange betvivlede Foreningens Levedygtighed. Dens økonomiske Stilling var allerede stærkt rokket, og hvad værre var: nogle af Pressens Riddere havde sat sig det Maal at gøre vort Musikliv „aktuelt“, og det maatte da blive en af deres vigtigste Opgaver at ødelægge vor ældste Koncertinstitution, hvis den da ikke vilde lystre Aktualitetsparolen; at faa Skarer af vort usigelig kritikløse Publikum til at følge med og finde Musikforeningen kedelig og gammeldags, var ikke nogen svær Opgave. Neruda maatte balancere. Han maatte tage Hensyn til højre og venstre: dels til de stokkonservative, som kun vilde høre det, de kendte i Forvejen, dels til de „radikale“, som kun vilde høre nyt. Han holdt Ligevægten med Behændighed; men Programmerne fra hine første Aar viser paa Grund af den kritiske Stilling en vis Usikkerhed og en ringere Tilbøjelighed til at tage fat paa store Opgaver: ikke sjældent opførtes paa én og samme Aften

4—5 mindre Arbejder. I de senere Aar, efterhaanden som Foreningen atter voksede sig stærk, forsvandt Neruda's Usikkerhed over for Publikum. Ikke at han har proklameret sig enten som Konservativ eller som „Radikal“ — lykkeligvis; hans Programmer viser stadig en skønsom Blanding af gammelt og nyt, — men han har samlet sig om færre og større Opgaver.

Og ikke blot i denne Henseende har der været Fremskridt i det forløbne Tiaar. Neruda var bestandig en fortrinlig Orkesterdirigent, men han er blevet bedre og bedre. Den Tilbøjelighed til noget forcerede Tempi, han tidligere nu og da kunde vise, er ganske forsvundet. Og Koret, som i en Aarrække var Musikforeningens svage Side, har i Løbet af det sidste Par Aar gjort store Fremskridt; hvad Klangens angaar, står det nu omtrent paa Højde med Cæciliaforeningens store Kor.

I Neruda's Programmer — særlig fra de senere Aar — er i en højere Grad end sædvanlig alt paa sin rette Plads. Ikke blot hvad angaar Fordelingen af gammelt og nyt, men ogsaa hvad angaar Forholdet mellem de moderne Komponister indbyrdes. Overser man Rækken af Musikforeningens Programmer fra det sidste Tiaar, saa imponeres man af den Mængde ny Musik, der er kommet frem. Intet af de berømte Navne savnes, men i Tal af Opførelser rager langt op over alle de andre Joh. Brahms. Jeg betragter dette som en særlig Fortjeneste af Neruda, at han ikke har ænsset Publikums og Pressens noget kølige Holdning over for denne Komponist og ikke har givet efter for de ganske taabelige og kunstige Bestræbelser for at hævde César Franck eller Bruckner eller Tschaikevsky som Brahms' Ligemænd eller vel endog Overmænd. For en Dirigent er en af de væsentligste Egenskaber den rette kritiske Vurdering af Komponisterne, og hans Evner i den Retning kommer til Orde i hans Programmer. Det er blevet sagt til Gade's Ros, at han i sin Tid tilførte os en Mængde nyt, men fremfor alt den senere Beethoven. Og det kan siges til Neruda's Lov, at han har tilført os en Mængde nyt, men fremfor alt Brahms. I vort kammermusikdyrkende Publikum er denne for længst anerkendt som den uden al Sammenligning største af de moderne, og det vil næppe endnu vare mange Aar, før han er vurderet paa samme Maade som Symfoniker og Korkomponist. Et Varsel om, at man er paa den rette Vej, kunde det være, at hans D-dur Symfoni ved Opførelsen i denne Vinter paaskønnedes langt mere end for 6 Aar siden; at Tschaikevsky's F-mol Symfoni — et til Dels klangskønt Værk, men saa langt mindre fuldendt og mindre dybt følt end hint — fik et endnu langt mægtigere Bifald, behøver man ikke at tage sig nær. Nogen Tid maa der næsten altid hengaa, inden det store og det mellemstore er naaet hen til de rigtige Pladser.

Foruden de nævnte tvende Symfonier fik Beethoven's Ouverture zur Weihe des Hauses og Gade's Korsfarerne en solid og smuk Udførelse. Helt nyt for os var Wilh. Berger's Korstykke „Gesang der Geister über den Wassern“, et smukt og talentfuldt Arbejde, om end ikke helt paa Højde med det Goethe'ske Digt og heller ikke ganske gengivende Digtets Karakter. Digtet er olympisk: det er Aanderne, som svæver over Vandene og for et Øjeblik viser Menneskene og deres Skæbner den Op-

mærksomhed at synge om dem. Den naturligste, men ogsaa vanskeligst gennemførlige Opfattelse heraf havde vel givet sig Udtryk i et Durstykke af ophøjet Ro, uden Tragik og stærke Lidenskaber. Berger har taget Sagen anderledes; han har skrevet et bevæget Molstykke, smukt, varmt og følt, men holdende sig nærmere ved Jorden end Digtet. Kor- og Orkesttersatsen er ypperlig, Stykket er smukt formet, og det er en kultiveret Musikers og et fintførende Menneskes Sprog, der tales. En lille Vandalisme har Berger dog tilladt sig over for Goethe's Tekst: at slutte med „Winde“ i Stedet for „Wind“. Det er sikkert ikke noget Tilfælde, at Goethe har brugt det korte og fyndige Wind i Mod sætning til Wasser; Endelserne virker her symbolsk.

Af vore andre ældre Koncertinstitutioner havde Cæciliaforeningen en Succès med Kuhlau's Lulu; baade Soli og Kor gjorde deres Sager i det hele kønt, og det hele gik med stor Festivitet. Af Johan Svendsen og Kapellet opførtes Tschaikovsky's 6te Symfoni (Pathétique, H-mol), vistnok det bedste Værk af denne Komponist, i alt Fald det bedste, der er hørt her i Byen, og Wagner's dejlige Charfreitagszauber af Parsifal. Frøken Johanne Stockmarr spillede med sin store Tonecharme og noble Opfattelse Grieg's smukke A-mol Koncert; desværre sluttede Aftenen med det tommeste af det tomme: Tasso, symfonisk Digtning af Liszt, der fik en Udførelse, som var en bedre Sag værdig. Det behøver neppe at siges, at ogsaa de andre Værker gik festligt og glansfuldt.

Den nye „danske Koncertforening“ afholdt sin første Koncert i Januar under stor Højtidelighed. Publikum i Festskrud, Marskaller med dannebrogfarvede Skærf, Prolog af Ernst v. d. Recke med Musik af Lange Müller og Recitation af Emil Poulsen, og — som en forhenværende radikal, men efter Systemskiftet aabenbart hyperloyal Journalist fandt sig foranlediget til at meddele Tyskland, „Kongen med flere Prinser og Prinsesser overværede Koncerten“. Men midt i al denne nationale Herlighed overraskede unægtelig det Kostyme, i hvilket denne danske Forenings Formand, Hr. Gustav Helsted havde valgt at præsentere sig for Publikum. Han havde kombineret en Nürnbergerdragt af det Snit, som Mestersangerne bær, med en russisk Kosakuniform. Dragten virkede søgt og klædte ikke. Særlig denne Ageren Russer misklæder nu en Gang os Danske.

Med andre Ord: Hr. Helsted's Symfoni (Nr. 2, E-Dur) gjorde et uægte og usympatetisk Indtryk. Der er spildt meget dygtigt Arbejde paa dette Værk; Hr. Helsted er uden for al Tvivl en duelig, stræbsom og flittig Musiker, som ikke gaar af Vejen for Vanskeligheder og som har erhvervet sig stor Færdighed i tematisk Arbejde. Men han besidder ikke den Stemningsfyldte, den Gemyttets Dybde, som er nødvendig for at bære et saa pretentiøst anlagt Værk frem til Sejr. De Temaer og Motiver, over hvilke Symfonien bygges op, er gennemgaaende ikke betydelige, og den grelle, asiatiske Larm, hvormed Komponisten stedvis omgiver dem, forhøjer ikke deres Værdi; de skurrende Dissonanser virke mange Steder ikke som nødvendige Led i en naturlig Udvikling, men som Udfordringer, som om Komponisten raabte ud til Publikum: Hør blot, hvor modig jeg er; hør, hvad jeg tør byde eder! Hr. Hother Ploug har i en Anmeldelse af denne Symfoni brugt Ordet Salonradika-

lisme. Det er godt og træffende sagt. Maaske klinger det som en Parodoks, at man ikke desto mindre kan anvende Ordet Kapelmestermusik paa den. Men man maa erindre, at „Kapelmestrene“, som for-dum var Akademikere og svor til Mozart og Beethoven, nu om Stunder er blevne Salonradikalere og sværger til Wagner og Russerne.

Efter Helsted's Symfoni virkede et Arbejde af Horneman friskt og oprindeligt; man følte stærkt Modsætningen mellem den dygtige Musiker og den fødte Komponist. Horneman har benævnet dette Værk: „Lyrisk Suite i tre Billeder fra Orkester med Kor og Solostemmer“, og Titelen er rigtig, for saa vidt som det allersmukkeste er de orkestrale Indledninger til de tre Stykker. De er alle i høj Grad stemningsfulde; af største Finhed er f. Eks. det Taageslør, som Komponisten væver som Indledning til det 2det Stykke, og som sædvanlig hos Horneman er Orkestret klangfuldt, fint og diskret behandlet. Desværre har Korene en gyselig Tekst og er ikke overalt fri for Banaliteter; Dirigenten, Hr. Vilh. Rosenberg magtede ikke ganske sin Opgave — navnlig savnede man finere Nuancer i høj Grad.

Ligesom der paa den første Koncert indledes med en Ouverture af Gade, dirigeret af Carl Nielsen, saaledes begyndte den sidste Koncert med en Ouverture af Hartmann under Asger Hamerik som Dirigent. Derpaa fulgte et Stykke af sidstnævnte „Høstdans“ for Damekor og Orkester, en saa fad, ensformig og tarvelig Musik, som jeg knap mindes at have hørt i en Koncertsal. Langt bedre virkede en Symfoni (Nr. 3, D-Dur) af Louis Glass, et i det hele smukt og dygtigt Arbejde, særlig dens to første Dele. Noget særligt oprindeligt eller selvstændigt Naturel kom vel ikke for Dagen, og navnlig Bruckner gør sig stærkt gældende i denne Symfoni; men ikke desto mindre formaar Hr. Glass at fængsle Opmærksomheden ved god, naturlig Melodik — blot Sidetemaet i Finalen er vulgært — og ved en ikke ringe kombinatorisk Evne. Denne sidste kommer stærkest frem i Finalen, men denne Sats er — med al Anerkendelse af den Dygtighed, der er nedlagt i den — alligevel forfejlet: Komponisten har her ikke naaet, hvad han har villet. Symfonien vilde have vundet betydeligt, om denne Sats havde været holdt indenfor den samme mere beskedne Ramme som de øvrige Dele. Efter denne Finale følte en uægtelig Afstanden, da Carl Nielsen's Hymne til Kærligheden tonede frem. Denne er simpelt hen et fuldbaarent Mesterværk, baaret af en dyb Oprindelighed og Kraft i Stemning og Følelse og udført med fuld Beherskelse af Midlerne. Betagende er Sopransoloen „Amor est dolor meus“, ikke mindst tilsidt, hvor den kombineres med Koret, og ganske klassisk i sin Renhed og Skønhed er de gamle Mænds Lovprisning af Kærligheden. Det hele Værk gjorde denne Gang et endnu stærkere Indtryk end ved dets Opførelse i Musikforeningen for nogle Aar tilbage; Komponisten dirigerede selv med stor Myndighed, og det var øjensynlig lykkedes ham at opildne Koret; skønt endnu saa lidt sammensunget, gjorde det sine Sager upaaklageligt.

Vilde det ikke være paa Tide, om Carl Nielsen blev fuldtud anerkendt som det, han er? Og om han blev saaledes paaskønnet fra Statens Side, at han helt kunde hellige sig til at frembringe? Han, der

endnu for ikke mange Aar siden i alle vore Blade figurerede som „den unge Komponist“, nærmer sig nu Fyrretyveaars Alderen; han har allerede fuldendt en Række store, monumentale Arbejder, og han er den eneste i den yngre Generation, om hvem det med Rette kan siges, at han staar som en ny og stor Personlighed i vor Musik. Vore meget økonomiske Statsmyndigheder behøver ikke at frygte for Konsekvenser: den Art Talenter vokser ikke paa Træerne. —

Ser man tilbage paa de to sidst omtalte Koncerter, saa er der lidt uheldigt i, at de bedste Arbejder er de, som ikke er absolutte Nyheder: Horneman's Suite siges at være skrevet for mange Aar siden, og Carl Nielsen's Hymne har været opført før; de egentlige Nyheder, de to Symfonier — for slet ikke at tale om Hr. Hameriks Arbejde — staar i 2den Række. Og om Generationen under de 30 Aar forlyder der endnu intet. Forhaabentlig erfarer man til næste Aar noget om den.

Mindest Interesse frembød Koncertforeningens mellemste Koncert, der var helliget Kammermusik og Sang. Thi det er jo ikke nærmest for disse to Genrers Skyld, at Foreningen er blevet stiftet. Fini Henriques vilde ikke have Vanskelighed ved at faa sin friske, ungdommelige Violinsonate eller Chr. Barnekow ved at faa sin elskværdige, lidt blege Klaverkvartet opført andetsteds, saa lidt som det vilde volde L. Rosenfeld nogen som helst Besvær at faa sine kønne og naturlige Sange — som dog ikke naaede saa højt op som adskillige andre Sange af samme Komponist — sungne paa andre Koncerter.

Publikum i dansk Koncertforening er fornøjelig ublaseret og begejstringsdygtigt. Undertiden snarest noget for taknemligt.

Desværre — det samme kan ikke siges om vort Operapublikum. I alt Fald mangler al Udholdenhed i Begejstringen, og det er, som om det ene og alene er de udførende og slet ikke selve Musikken, som interesserer. „Aladdin“'s Skæbne er et betegnende Fingerpeg i den Retning. Da den kom frem for 13—14 Aar siden, gjorde den nærmest Fiasco: den oplevede kun nogle faa Opførelser og blev saa henlagt. Man tro nu ikke, at det var, fordi Musikken er svært fattelig — den er saa melodirig, naturlig og velklingende, som ønskes kan. Grunden var ikke engang Operaens utvivlsomme Mangler i dramatisk Henseende, men blot den, at Titelrollens daværende Indehaver ikke kunde fængsle Publikum nok. Det maa være bittert for en Komponist, at hans Arbejdes Skæbne i den Grad afhænger af den Tilfældighed, om de rette udførende er til Stede eller ikke. Og dobbelt bittert maa det have været for Professor Horneman faa Aar efter at se ganske uægte Produkter — som f. Eks Vifandaka — Aften efter Aften trække fuldt Hus blot for Hr. Herold's Skyld. Nu — i hvert Fald er det da godt, at det er lykkedes Hr. Herold denne Gang at bringe Aladdin til Sejr; at den nu slog igennem, er ikke en Følge af, at Publikum i de 13—14 Aar er blevet bedre — det er snarere blevet værre — men kun af den udmærkede Udførelse. Saaledes som Aladdin nu gaar, er det næsten en Mønsterforestilling, og navnlig Hr. Herold overgaar her sig selv; han udfører denne Rolle med det fuldendte Mesterskabs Frihed og Overlegenhed, baade hvad Sang og Spil angaar. Men ogsaa Nureddin, Gulnare og

Sultanen er i udmærkede Hænder hos Hr. Simonsen, Fru Ulrich og Hr. Max Müller. Forhaabentlig vil Aladdin nu gaa ind i Publikums Bevidsthed og blive Almenejendom. Det fortjener denne smukke, til Dels ganske ypperlige Musik.

Mærkelig var Publikums Holdning over for Valkyrien. Da Fru Guldbranson optraadte, var Begejstringen paa Toppunktet — saa hurtigt som den derefter tabte sig, skulde man tro, at Skylden var Frøken Krarup-Hansen's. Men det vilde være at gøre denne Sangerinde stor Uret; thi hendes Præstation var ikke blot gennemgaaende god, men stedvis udmærket. Hun besidder vel ikke denne absolute Myndighed og Sikkerhed, hvorved Fru Guldbranson straks aabenbarer sig som den fødte Wagner-Sangerinde, men adskilligt af Partiet sang hun til Gengæld med større Varme og Hengivelse. Forunderligt er det, som det gaar herhjemme med Wagner's senere Værker: glødende Begejstring, da Mestersangerne kom frem — Henlæggelse efter kort Tid; glødende Begejstring over Victor Bendix' Wagner-Koncerter — de er i Aar forsvundne, forhaabentlig dog kun midlertidigt; glødende Begejstring over Valkyrien — faa Opførelser og formodentlig Henlæggelse i næste Sæson. Hvad er Grunden? Skulde det blot være, at Hr. Herold ikke medvirker? Man fristes næsten til at tro det. Men hvad er dette for en Falliterklæring for os!

Frøken Thyra Larsen havde en vellykket 2den Debut som Anna i Hans Hejling; denne Rolle klædte hende nok saa godt som Senta. Det vil vel næppe vare længe, inden denne unge Dame er fastere knyttet til Scenen. Men hun er endnu dygtig „københavnsk“, og det vilde være godt for hende, om Teatret sørgede for, at hun fik set nogen dramatisk Kunst paa udenlandske større Scener. — Som Lampens Aand i Aladdin og som Masetto i Don Juan debuterede Hr. B. Christensen. Han har en god Stemme og synes lovende.

Det er en Fortjeneste af Teaterbestyrelsen at have engageret Hr. Forsell til at synges her i Maj Maaned. I alt Fald har Resultatet været en Række Mozart-Opførelser for udsolgt Hus, noget vi jo ikke er vant til. Hr. Forsell gjorde Lykke og med Rette. Med en smuk Stemme og et fint Foredrag forener han en ikke ringe Evne til at føre sig paa Scenen. Kun Skade, at han ikke altid forstaar at moderere sig: dels forcerer han Tempoet lovlige virtuosmæssigt i Don Juans Arie, dels agerer han i samme Rolle for meget med sin Person, saaledes at hans Don Juan ofte gør mere Indtryk af en Poseur end af den uimodstaaelige. Langt mere harmonisk virker han som Greven i Figaros Bryllup. Desværre — med Undtagelse af Leporello, Kommandanten og Zerline, som høres med Fornøjelse, er Rollerne i Don Juan ellers besatte saaledes, at man ikke sjældent glemmer, at ingen anden Musik i den Grad er den rene Ørefryd som Mozart's.

RUDOLPH BERGH

Anm. Adskilligt, som burde have været medtaget i den foranstaende Oversigt, har Sygdom forhindret mig i at overvære. Særligt gælder dette Kappellets og Cæciliaforeningens 2den Koncert, Hugo Becker og Fini Henriques' Musik til Canta.

UNIVERSITY OF MINNESOTA
walt,cls 1902

Tilskueren; maanedsskrift for litteratur

3 1951 002 798 936 5